Coperta: *Victor Feodorov*

GEORGE BARIT SI CONTEMPORANII SĂI

VOL. IV

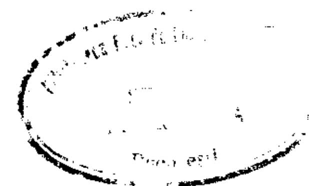
Corespondenţa primită de la

CONSTANTIN PAPFALVI,
SIMION MIHALI-MIHALESCU, TIMOTEI CIPARIU
ŞI ALEXANDRU STERCA ŞULUŢIU

EDIŢIE DE ŞTEFAN PASCU, IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIŞ, DUMITRU SUCIU şi IOAN BUZAŞI

COORDONATORI: ŞTEFAN PASCU şi IOSIF PERVAIN

DOCUMENTE LITERARE

EDITURA MINERVA

BUCUREŞTI — 1978

SECRETARIATUL EDIȚIEI:

Ioan Chindriş, secretar; *Nicolae Albu,* consultant special; *Ana Ciurdariu* şi *Konrad Gundisch,* consultanţi pentru limba germană; *Carol Engel,* consultant pentru limbile maghiară şi latină; *Ella Karsai,* fotograf

GUVINt ÎNAINTE

împreună cu cel precedent, acest al patrulea volum din corespondenţa lui George Earit conturează un capitol epistolar aparte, cu o certă notă de unitate ideologică, de viziune comună asupra evenimentelor şi lucrurilor şi de unitate stilistică. Aproape 500 de mesaje trimise *din Blaj,* între 1836 — 1892, acoperă mai bine de o jumătate de secol din existenţa modernă a centrului cultural de mare prestigiu istoric. Căci, asemeni întregii corespondenţe primite de Bariţ, epistolele blăjene evadează din rostul mesajului intim, făcîndu-se ecoul unor mari evenimente politice. Dincolo de calitatea estetică strictă, de veritabilă literatură epistolară, notabilă tocmai prin faptul că emană din mediul încă puţin cunoscut sub raport beletristic al Blajului, corespondenţa este constant sintetică şi generalizatoare, subiectivînd planul major al duetului politic naţional. Diagrama cronologică a scrisorilor, însoţite de notele, comentariile şi variantele vital necesare datorită spaţiului şi timpului naţional la care se referă, înregistrează condensări, polarizări revelatoare în jurul momentelor de maximă solicitare politică, oferind imaginea unui Blaj angajat organic în curentul de redeşteptare din jurul anului 1848 şi din deceniile următoare. Volumele înmănunchează prima concentrare ştiinţifică de documente şi cea dinţii interpretare modernă despre mişcarea prepaşoptistă din anii 1842 — 1846, incontestabilă matrice a ideologiei revoluţionare de la 1848. Scrisorile lui Nicolae Maniu, Grigore Mihali, Iosif Many şi Timotei Cipariu confirmă definitiv caracterul *politic* al unei întregi serii de incidente din aceşti ani, văzute pînă acum, din lipsa unei aprofundări documentare, drept nişte „întîmplări" cu caracter cvasipersonal. Dar aceste întîmplări îşi găsesc o integrare de semnificaţie naţională în revoluţia transilvăneană de la 1848, care apare în epistolarul blăjean în răsfrîngeri scurte, dar de o impresionantă densitate. Blajul şi oamenii săi se regăsesc apoi în freamătul politic al liberalizării, între 1861 şi 1864, în condiţiile unei noi şi impresionante curbe ascendente a speranţelor naţionale. Momentul trebuia să corespundă realizării celor mai importante liniamente ale programului *minimal şi explicit,* culminînd cu recunoaşterea constituţională a naţiunii române şi transformarea Transilvaniei într-o ţară românească *sensu politico,* preambul necesar al marelui program românesc: unitatea politică a tuturor românilor. Epistolele din această perioadă sînt monumente documentare masive şi ca număr şi problematică, dar şi ca responsabilitate a autorilor, care sînt fie canonici sau vicari cu imensă înrîurire spirituală asupra românilor (Ioan Fekete Negruţiu, Ioan Antonelli), fie cărturari de prestigiu naţional (Timotei Cipariu), fie — ca în cazul mitropolitului Alexandru Sterca Şuluţiu — chiar personalităţi implicate în politica mare a Imperiului austriac. în momentele de mare solicitare politică, oamenii Blajului fac corp comun cu partida naţională transilvăneană, iluminist-liberală mai întîi, paşoptist-revoluţionară după Adunarea de la 3/15 mai 1848, devenită partid politic în 1869, pentru

a da eficienţă şi coerenţă maximă luptei împotriva politicii destructive a dualismului austro-ungar.

Epistolarul blăjean, cuprins în volumul precedent şi cel de faţă, are o nu mai puţin marcantă semnificaţie culturală şi literară. Am subliniat cu altă ocazie revelaţiile pe care le aduc aceste scrisori în legătură cu noul val al Şcolii Ardelene, jalonat de activitatea şi opera unor mari personalităţi de la mijlocul secolului al XlX-iea. Nu arareori, implicaţiile sînt de o adîncime nebănuită, vizînd fenomenul de creare a formelor literare (cazul epistolarului lui Timotei Cipariu, care e cel mai vechi jurnal literar românesc avînd ca obiect habitatul intim al unui oraş) •sau de configurare a curentelor (scrisorile lui Iosif Many şi Ioan Rusu, care deconspiră mecanismul pătrunderii romantismului în Transilvania). Scrisorile facilitează masiv munca de arheologie literară, istoria literaturii noastre înregistrind un relativ hiatus în cunoaşterea *corectă* a aportului beletristic al Transilvaniei în secolul trecut. Prin accesul la nivele intime, epistolele blăjene permit descoperiri şi identificări de opere, clarificări de pseudonime şi paternităţi literare, dau sugestii arhivistice preţioase. Epistolarul blăjean este un îndreptar convingător pentru istoricul literar care posedă metodologia de mare actualitate a cercetării obiective, dealtfel foarte binevenită în această nouă fază — configurată de pe acum — de investigare a literaturii române transilvănene din epoca instituţionalizării demersului şi a creării formelor.

Deasupra acestor implicaţii, însă, e valoarea literară *în sine* a epistolarului, care dublează valoarea lui de monument documentar si lingvistic.

Cluj-Napoca, 1 decembrie 1976 ŞTEFAN PASCU

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

întruclt ne aflăm acum la al patrulea volum al corespondenţei primite de George **Banţ** si principalele probleme de text au tost clarificate in notele la volumele anterioare nu mai socotim util să/însoţim pe acesta de acum cu o notă extinsă. Pentru lectorul mteresat sa sUe ce criterii de editare am folosit facem trimitere la volumele I - III.

EDITORII

<

TABEL SINOPTIC AL SCRISORILOR DIN VOLUMUL IV

CONSTANTIN PAPFALVI

Nr. scrisorii	Data: Anul	Luna	Ziua	Locul expedierii	Biblioteca (arhiva, revista sau cartea) în care se găseşte sau a fost publicată scrisoarea	Fila sau pagina
I	1838	ianuarie	13/23	Huncdo	B.A.R., ms. rom. 1000	180 r - 181 v
II		iunie	3/17	Deva		182 r - 183 v
III	1839	decembrie	31	Hune do		184 r - 185 r
IV	1810	iulie	3			186 r -f v
V	18-16	„	6			188 r
VI	1850	februarie	12	Haţeg		189 r
VII	1851	august	23	Strei		190 r - 191 v
VIII	1867	octombrie	28	Blaj		192r - 193 r
IX	1879	„	6			194 r -f v
X		noiembrie	10			196 r - 197 r
XI		„	20			198 r - 199 r
XII		decembrie	10			202 r - 203 v
XIII	1880	martie	8			200 r -f v
XIV	»	decembrie	31			204 r - 205 v
XV	1882	mai	8			206 r + v
XVI	„	noiembrie	26			207 r - 208 v
II	1884	aprilie	14			267 r
XVIII	1885	ianuarie	19		981	209 r -f v
XIX	×	februarie	6			211 r
XX	»		12		1000	212 r -f v
XXI		nia i	24			211 r - 215 v
XXII	1892	iulie	30		Biblioteca „Astra" Sibiu	C XI/25, inv. 469

£IMION KIHALÎ-MÎHALESCU

Nr. scrisorii	Anul	Luna	Ziua	Locul expedierii	Biblioteca	Fila sau pagina
I	1849	decembrie	19	Zlatna	B.A.R., ms. rom. 998	221 r -222 v
II	1855	octombrie	5	Blaj		236 r.
III		decembrie	7			238 r - 239 v
IV	1856	ianuarie	11			240 r - 241 r
V		septembrie	26			242 r
VI	1868	ianuarie	6	Crai ova		243 r - 244 r
VII		martie	8			245 r - 246 r
VIII	1879	ianuarie	10/22			247 r + v
IX		martie	4/16			249 r - 250 v
X		„	20			251 r - 252 v
XI	1882	noiembrie	14/26			253 r + v
XII	1883	octombrie	»	»		255 r - 256 v
XIII		decembrie	3			257 r - 258 r
XIV			4			261 r - 262 r
XV	1884	martie		„		263 r - 264 r
XVI		iulie	20			265 r - 266 r
XVII	„	septembrie	11			267 r - 268 v
XVIII	1885	ianuarie	5/17			269 r - 270 v
XIX		iunie	»			271 r
XX	1890	februarie	21	»		272 r + v
XXI	1891	aprilie	9			274 r - 275 r

TIMOTEI CIPARIU

Nr. scrisorii	Anul	Luna	Ziua	Locul expedierii	Biblioteca	Fila sau pagina
I	1836	octomb./ noiembr.	27/8	Blaj	B.A.R., ms. rom. 994	17 r — 18 v
II						19 r + V
III		decembrie	1/13	Blaj		20 r — 23 v
IV	1837	ianuarie	15/27			24 r — 25 v
V		martie	9/21			26 r — 27 v
VI		iulie	?	Blaj		79 r + V
VII		august/sept.	27/8			28 r — 31 r
VIII		noiembrie	11/23			32 r 33 r

continuare

1

IX		decembrie	26				34 r - 35 v
X	1838	ianuarie	9/21				36 r - 37 r
XI			12/24				38 r - 39 v
XII			16/28				40 r - 41 v
XIII		februarie	9/21				43 r 4- v
XIV		martie	6/18				44 r - 45 r
XV		martie/aprilie	23/5				50 r - 53 r
XVI		aprilie/mai	26/8				46 r - 49 v
XVII		mai	8/20				55 r - 56 v
XVIII		mai/iunie	29/10				57 r - 60 v
XIX		iulie	5				61 r - 62 r
XX			19/31				63 r - 64 v
XXI		sept./oct.	28/10				69 r - 70 r
XXII		octombrie	5/17				71 r ~ 72 r
XXIII		decembrie	9/21				65 r - 68 v
XXIV	1839	ianuarie	8				73 r - 74 r
XXV		februarie	1/13				75 r + v
XXVI	1810	iulie	7/19				80 r - 81 v
XXVII		august/sept.	31/12				82 r —V
XXVIII		decembrie	14				84 r -f v
XXIX	1841	februarie	12/24				85 r - 86 v
XXX		martie/aprilie	22/3				87 r - 88 r
XXXI		aprilie	24	Sibiu			94 r -- 95 r
XXXII		mai/iunie	25/6	Blaj			89 r -- 90 v
XXXIII		iulie	16/28	Sibiu			91 r
XXXIV		august	18/30	București			92 r - 93 r
XXXV	1812	ianuarie	9/21	Blaj '			96 r - 97 r
XXXVI		februarie	15/27				98 r - 99 r
XXXVII		martie	10/22				100 r + v
XXXVIII		iunie	16/28				102 r
XXXIX		august	9/21				103 r - 104 r
XL		noiembrie	7/10			»» «	105 r - 106 v
XLI	1843	februarie	26	Sibiu			109 r
XLII	„	aprilie	30	Blaj		„	110 r - 111 r
XLIII	„	iunie	13		"		112 r
XLIV	n		15/27	"			113 r - 114 v
XLV		iulie	9				115 r + v
XLVI	„	august	1		"		150 r - 151 r
XLVII		decembrie	17/29				117 r
XLVIII	1844	iunie	1/13				120 r - 121 v
XLIX	„	iulie	2/14				122 r - 123 r
L	„	august	15				118 r - 119 v
LI	„	decembrie	8/20	»			124 r - 125 r
LII			22	„	„		126 r + v
LIII	1815	ianuarie	19/31				127 r - 128 r
LIV			26	„			129 r - 130 v
LV		februarie	4/16				107 r - 108 v
LVI	„	februarie/martie	23/7				131 r + v
LVII	„	martie	13/25				132 r - 133 r
LVUI			16/28				134 r - 135 r
LIX	„		18/30				136 r - 137 v
LX		martie/aprilie	30/11				138 r + v
LXI		aprilie	6/18	»			139 r + v
LXII	„		16/28				140 r
LXIII	„	aprilie/mai	19/1				141 r - 142 r
LXIV	„		24/6				144 r
LXV	„	mai	1/13	»			143 r + v
LXVI	„		15/27				145 r - 146 r
LXVII	„	mai/iunie	22/3				147 r
LXVIII		noiembrie	2/14				152 r - 153 r
LXIX	1846	ianuarie	ante 31				178 r + v
LXX	„	februarie	1/13				154 r - 155 r
LXXI			13/25				156 r - 157 r

continuare

		3	1 4		6	
LXXII		martie	12/24			158 r - 161 r
LXXIII		aprilie	9/21			163 r - 164 r
LXXIV		mai	3/15			165 r — 166 r
LXXV		iunie	ante 28			148 r - 149 r
LXXVI		iulie	' 15/27			167 r + v
LXXVII		august/sept.	31/12			168 r - 169 r
LXXVIII		decembrie	10/22			170 r + v
LXXIX	1847	ianuarie	1			174 r - 175 r
LXXX			10			176 r + v
LXXXI			post 6			171 r
LXXXII			?			172 r
LXXXIII	»	lebruarie	7			180 r - 181 v
LXXXIV			14/26			182 r + v
LXXXV	"	»	20			183 r
LXXXVI			28			184 r - 185 r
LXXXVII		martie	7/19		»	186 r - 187 v
LXXXVIII	»	martie/aprilie	21/2			188 r -f v
LXXXIX		mai	ante 31		*	77 r - 78 v
XC			9/21			191 r - 192 r
XCI		iunie	13/25			193 r - 194 r
XCII	»	august	1			195 r
XCIII	»	iulie	19			196 r - 197 v
XCIV	»	octombrie	post 23			198 r + v
XCV	1848	martie	?			199 r
XCVI		aprilie	3			206 r
XCVII	»		5/17			200 r - 201 v
XCVIII	"		22			202 v - 203 r
XCIX			16/28			204 r - 205 r
C	1850	februarie	11/23	Cernăuţi	"	209 v -f v
CI	1855	v	C	Blaj		211 r - 214 ,

CII		noiembrie	6/18			215 r - 2181' \
cm	„	„	18/30	„		219 r - 220 v
CIV	1858	iunie	10	„	»	223 r + v
CV	„	august	1	„		225 r
CVI		septembrie	3			227 r - 228 r
CVII		decembrie	31	„		229 r 230 r
CVIII	1859	februarie	1	„	V	231 r - 232 r
CIX	„	martie	4	„		234 r + v
cx	„	iulie	22			236 r - 237 r
CXI	1860	noiembrie	4/16	„		238 r - 239 r
CXII	1861	ianuarie	8			241 r - 242 r
CXI II	„	septembrie	24	«		243 r
CXIV	„	octombrie	20			244 r - 245 r
cxv	„	noiembrie	12/24			246 r + v
CXVI	1862	ianuarie	24			248 r - 249 r
CXVII	„	februarie	9			250 r - 251 r
CXVIII	1865	octombrie	3/15			252 r - 253 r
CXIX	1866	iulie	19			254 r - 255 r
cxx	1867	noiembrie	7			256 r - 257 r
CXXI	1868	septembrie	1			258 r + v
CXXII	1869	noiembrie	„		„	260 r - 261 v
CXXIII	„	aprilie	16			262 r - v
CXXIV	1871	noiembrie	27			264 r - 265 r
CXXV	1877		9			266 r - 267 r

ALEXANDRU STERCA ŞULUŢIU

I	1860	decembrie	2/11	Viena	George Barit, *Părţi alese din istoria Transilvaniei,* voi. III, Sibiu, 1891	514-515
II	.1861	ianuarie	3	Sibiu		515-516

CONSTANTIN PAPFALVI

(1804 — 1892)

În rîndul impresionantului număr de corespondenţi ai lui George Bariţ, canonicul blăjean Constantin Papfalvi se încadrează acelei mari categorii care dă adevăratul colorit al epistolarului bariţian. Este vorba de intelectualul român mijlociu, iubitor de neam şi cultură, care gravita din instinct naţional către nucleul de viaţă spirituală reprezentat de Braşovul cu foile sale româneşti, unde domina personalitatea pregnantă a redactorului român. Toţi aceştia — preoţi sau învăţători români, funcţionari sau feţe bisericeşti mai ales de la Blaj, Sibiu, Gherla, Lugoj sau Cluj, militari sau tineri studenţi — se simt datori să ia singuri iniţiativa corespondenţei cu Bariţ, din demnitate de „inteligenţi", venind în marea majoritate în întîmpinarea unei nevoi de colaborare a marelui gazetar sau oferindu-şi această colaborare. Ne aflăm în faţa mecanismului principal care a dus la acumularea celei mai mari corespondenţe din cultura noastră şi, deci, merită osteneala de a-i remarca efectele şi caracteristicile. Constantin Papfalvi îşi începe întîia epistolă către Bariţ, la 13/23 ianuarie 1838, cu următoarea îmbiere: *„Iubite prietene!* Iartă că, şi pînă cînd aş fi încredinţat: oare titula aceasta primită îţi este, îndrăznesc a o întrebuinţa". Apropierea sentimentală de omul zilei o comite în numele amintirii comune „cînd, ca prunc, te vedeam înaintea mea, mai mult pretin decît şcolariu socotindu-te".

Căci Constantin Papfalvi s-a numărat, într-adevăr, printre dascălii lui George Bariţ, care îi va nutri o vie simpatie toată viaţa, o viaţă lungă de nonagenar. Era originar din satul Popfalău de lîngă Cluj, unde a văzut lumina zilei la 20 mai 1804. Era fiul cantorului greco-catolic Grigore Papuc din Popfalău şi al fiicei preotului Pop din Dezmir, rudă cu viitorul episcop Ioan Lemeni. Această înrudire cu arhiereul repudiat de naţiune la 1848 îi va influenţa în mare măsură soarta lui Constantin Papfalvi, şi în ceea ce priveşte ataşamentul faţă de nefastul episcop, şi — mai cu seamă — în ceea ce priveşte creditul pe care l-a avut el însuşi în faţa naţiunii.

La vîrsta de 9 ani, părinţii îl aduc la Cluj, dîndu-l — după uzanţele epocii — în ocrotirea unui nobil, Macskâsi Pal, la a cărui curte impozantă îşi găseşte adăpost şi întreţinere pe toată perioada celor 8 ani de şcoală „maghiară" la piariştii din capitala Transilvaniei. Sub numele — maghiarizat de profesori — de Papfalvi [1], urmează aici trei clase primare şi cele cinci clasice cursuri

[1] Cele mai amănunţite date biografice despre Papfalvi se găsesc în evocarea lui Augustin Bunea, *Constantin Papfalvi,* în voi. *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse,* Blaj, 1903, p. 109 — 140 (tipărită mai întîi sub titlul: *Constantin Papfalvi. Schiţă biografică,* în *Unirea,* III, 1893, nr. 2-6; 8).

gimnaziale: principia, gramatica, sintaxa, poezia şi retorica. După a căror absolvire, în 1821, se înscrie la cursul filosofic al Liceului românesc greco-catolic din Blaj, avîndu-1 dascăl pe vestitul — în epocă — Aron Presa. Cum s-a putut face — s-ar întreba cineva — această trecere de la o şcoală maghiară la liceul naţional din Blaj ? în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, instituţiile şcolare din Transilvania aveau un caracter clasic şi universalist, bazat pe regenţa absolută a limbii şi culturii latine, astfel că, în conţinutul programelor, ca şi în limba de predare, nu exista nici o deosebire între şcolile ungureşti, româneşti sau săseşti. Evoluţia lor excentrică, pe baze naţionale, va începe după 1830, atît la Cluj, cît şi la Blaj, Sibiu sau Braşov. Deosebirea se vădea abia după încheierea cursului filosofic, după care tinerii români deveneau fie studenţi ai cursului juridic de la Cluj, unde învăţau despre nefasta supremaţie a celor trei „naţiuni" asupra Transilvaniei, cu excluderea constituţională a românilor, fie ai Seminarului teologic greco-catolic din Blaj, unde se pregăteau să devină membrii celei mai substanţiale pături intelectuale naţionale: preoţii.

Viitorul canonic absolvă în 1825 Facultatea teologică, unde îi avusese profesori pe Teodor Pop de Uifalău, „cel mai mare şi mai productiv scriitor la vremea sa", autor, printre altele, al unei remarcabile tipărituri *Psaltirea sau cartea psalmilor,* ieşită de sub teascul din Blaj, ca şi al unei lucrări manuscrise: *Istoria eclesiastică*[2]; pe Demetriu Căian Junior, om de mare talent literar, pe care episcopul Ioan Bob îl folosea pentru scrierea propriilor cărţi, el însuşi rămînînd *doar* autorul monumentalei sinteze de *Teologie dogmatică,* scoasă în două volume la Blaj, în 1804 şi 1811[3]; pe prepozitul Vasile Filipan, pe canonicul Gavril Stoica de Baci şi, în fine, pe mai tînărul Ioan Lemeni. împreună cu alţi doi „conşcolari" merituoşi, Ioan Chirilă şi Timotei Cipariu, Constantin Papfalvi este oprit la Blaj, ca profesor, încredinţîndu-i-se clasa a Il-a gimnazială, gramatica. în această calitate, a fost dascălul lui George Bariţ, probabil în anul şcolar 1826—1827[4], amintire sub auspiciile căreia se deschide corespondenţa lui cu fostul elev, în 1838. Eruditul Papfalvi, care se remarca mai ales printr-o excelentă cunoaştere a limbii germane, îşi ia foarte în serios meseria de dascăl, în 1829 fiind numit director supleant al şcolilor normale din Episcopia greco-catolică a Făgăraşului, ca secondant al bătrînului Benedict Fogaraşi care, din cauza vîrstei, nu-şi putea exercita curent această funcţie. în 1833, prin decretul aulic din 27 martie, Papfalvi e numit director plin al şcolilor de normă din Transilvania, funcţie ocupată odată, cu neuitată strălucire, de Gheorghe Şincai. Firesc, ar trebui să ne oprim puţin asupra acestui precedent, cînd un tînăr abia ieşit de pe băncile seminarului ocupă un post jinduit de atîţia, din cauza remuneraţiei relativ mari, de 100 de florini. Nu e cazul, însă, căci Papfalvi refuză acest post care, probabil, i-ar fi dat un alt destin, situîndu-1 printre cărturarii Blajului, şi cere să fie trimis într-o parohie. Vocaţia preoţească este, la el, puternică şi sinceră, lucru uşor de urmărit pe parcursul întregii sale existenţe matusalemice. Noul episcop Lemeni îi oferă vicariatul Năsăudului, dar tînărul preot are cuviinţa să nu primească, spre a nu tăia calea către această demnitate omului care o merită din plin, Ioan Marian, învăţătorul scoale L primare a Regimentului al doilea românesc de graniţă. (Nu mult timp după acest episod, Marian devine într-adevăr vicar foraneu al Năsăudului, unul dintre cei mai merituoşi din istoria acestui vicariat.) Acceptă, însă, parohia vacantă a Hunedoarei, zonă lăturalnică şi cu foarte mari probleme a episcopiei greco-catolice. în 15 octombrie 1833, Papfalvi părăseşte Blajul, spre a se dedica cu patimă reorganizării — aproape din temelii! — a acestei vaste parohii, unde greco-catolicismul era rău cotat, dată fiind majoritatea zdrobitoare a neuniţilor din zonă. în plus,

[2] Vezi Ioan Raţiu, *Dascălii noştri. Scurte notiţe din viata si activitatea lor literară. 1754-1848,* Blaj, 1908, p. 52-53.
[3] *Ibid.,* p. 50-51.
[4] Vezi scris. I, n.1.

tînărul paroli trebuia să administreze şi vicariatul foraneu al Haţegului, în locul bătrînului vicar Iovian Nobili, care nu-şi mai putea îndeplini funcţia. La moartea acestuia, în 1841, Constantin Papfalvi va deveni vicar al Haţegului, mutînd însă reşedinţa vicarială în Hunedoara.

Cei 18 ani petrecuţi în zona puternic românească, dar extrem de înapoiată, a Hunedoarei (1833—1851), au fost pentru Papfalvi ani de efort şi zbucium spre ridicarea spirituală a enoriaşilor săi. în jurul său gravitează acum preocupările pentru cultură ale românilor hunedoreni, ipostază pe care o acceptă cu elan şi interes, primind să fie „colectantele" foilor lui Bariţ în aceste părţi. „Bucurie aş avea de aş putea afla de aceia carii să voiască a prenumera pe foaia aceasta folositoare", îi scrie el lui Bariţ în 13/23 ianuarie 1838, la apariţia *Foii literare* [5], fiind astfel printre cei dintîi sprijinitori ai marelui pas naţional care se înfăptuia la Braşov. L'rarea sa impresionează peste vreme, ca o menire de bun augur. în scurtă vreme, el recrutează un număr de abonaţi, scuzîndu-se că nu poate mai mulţi: vicarul Iovian Nobili, Nicolae Booşi, plebanul romano-catolic Joseph Schmidtberger, protopopul neunit Mihai Maximilian şi alţii. Din corespondenţa către Bariţ îl vedem urmărind lacom debutul gazetelor naţionale, nu fără o anume derută plină de umor în faţa marii diversităţi de probleme filologice ridicate în coloanele acestora: „P.S.: întru aşa mare concurs a metodului de scris cu litere latineşti, nu ştiu cu care să trăiesc"[6]. Cu modesta-i competenţă între-ale filologiei, sesizează totuşi esenţa lucrurilor, adică „să nu fie atîtea metoduri cîţi scriitori". Oricum, are cuvinte de sinceră apreciere pentru Bariţ şi „cariera virtuţii şi a măririi, pe care nu numai ai pornit, dară şi frumoasă înaintare ai făcut"[7].

Cum era de aşteptat, noul şi energicul vicar al Haţegului întîmpină ura şi persecuţia administraţiei maghiare, cu toate că Papfalvi nu era omul care să-i provoace în cea mai mică împrejurare, străduindu-se, dimpotrivă, să faciliteze o înţelegere firească, de *cetăţeni,* între românii şi maghiarii din zona Haţegului. Totuşi, în scrisoarea sa din 6/18 iulie 1846[8] se plînge de „scîrnăviile ce ieşise în *Erdelyi Hirado".* într-unui din numerele pe acel an (1846, nr. 150 p. 361), ziarul clujean îl învinuieşte de persecutarea ... românilor neuniţi![9] Tentativa de a se măna discordie este evidentă. Papfalvi răspunde printr-o „recenzie" în coloanele aceluiaş ziar[10], acest prim articol din cîte i se cunosc pînă astăzi fiind o veritabilă monografie confesională a Haţegului acelei vremi.

Revoluţia de la 1848 a însemnat o grea piatră de încercare pentru Constantin Papfalvi Cu o structură cu totul nepotrivită politicii, vicarul Haţegului se pomeneşte în plinul vîrtejului acesteia. Participă la Adunarea Naţională de la 3/5 mai 1848 din Blaj, unde este privit în genera ca un adept al episcopului Lemeni, fiindcă îl apărase pe acesta — crezînd sincer în nevinovăţia lui! — cu ocazia procesului lemenian din anii 1842—1846[11]. Apoi intervine acel episod neelucidat încă definitiv, care a aruncat o lumină profund nefavorabilă asupra persoanei sale: în mai 1848, este ales de orăşelul Haţeg ca deputat în Dieta Transilvaniei din mai-iunie 1848 sesiune care aduce hotărîrea nefastă a uniunii Transilvaniei cu Ungaria. în discuţiile prelimi narii, deputaţii maghiari au făcut dese imputări românilor, care ar fi arborat la Blaj ... steagur ruseşti (!?). în sală se afla şi episcopul Lemeni, capul delegaţiei de 120 de oameni trimişi d Adunarea de la 3/15 mai la Dietă, ca să înainteze corpurilor legiuitoare petiţia-program a ro mânilor. Lucrările se desfăşurau sau sub lozinca „I'ni6 vagy halal!" — uniune sau moarte! — pro

[5] Scris. I.
[6] Scris. II.
[7] Scris. III.
[8] Scris. V.
[9] Scris. V, n. 4.
[10] *Czăfolat, az Erdelyi Hirado 150-dik szâmâban megjelent 2-dik devai czikkre,* în *Erdely Hirado,* 1846, nr. 159, p. 435-436.
[11] Vezi în acest volum scrisorile lui Timotei Cipariu către Eanţ dm anii 1844—184

ferată de mulţimea care stăpînea oraşul. Episcopului fiindu-i frică să dezmintă zvonul vehiculat despre steagurile de la Blaj, o face Papfalvi care, printre altele spune textual: „în adunarea din cestiune au fost două feluri de steaguri: unul bicolor, pe care l-am cunoscut că este stindardul împărătesc, altul tricolor, pe care acum l-am văzut prima oară aşa compus. Acesta s-a purtat cu toată ocasiunea în fruntea şi în faţa adunării şi a fost presentat şi salutat ca steag naţional românesc"[12]. Papfalvi ştia bine că e vorba de tricolorul roşu-galben-albastru, arborat pentru prima oară la Blaj cu ocazia adunării, dar momentul de teroare în care rostea acestea îl obligă la o formulare „politică" a concluziei, nu prea fericită: să se ancheteze, „să se dispună cercetare, ca să se lămurească ce temei au vorbele ce se aruncă", iar dacă s-ar adeveri că românii au arborat la Blaj steagurile unei puteri străine — ştia că acest lucru nu e adevărat! — faptul să fie pedepsit, „ca vînzare de patrie şi de naţiune". A doua zi, ziarul *Kolozsvări Hirado* publică, ciuntită şi răstălmăcită, cuvîntarea lui Papfalvi, care ... ar fi recunoscut că românii au arborat la Blaj „steaguri muscăleşti". Alexandru Papiu Ilarian, dominat de resentimente radicaliste şi antilemenian fanatic, ia de bun textul din *Hirado* (corectat cîteva zile mai tîrziu de chiar redacţia maghiară), şi aruncă in *Istoria* sa blamul asupra lui Papfalvi, etichetîndu-1 drept „trădător de naţiune"[13]. în focul revoluţiei, accepţiunile politice nu admiteau penumbre, iar radicalii uzau pe bună dreptate de principiul „cine nu e cu noi, e împotriva noastră".

Episodul paşoptist al vieţii sale are şi un moment mai fericit. Tot în calitate de deputat al Haţegului, participă în vara anului 1848 la lucrările Dietei ungare de la Pesta din acel an. în urma unei cuvîntări izbutite, care atrage atenţia prim-ministrului ungar Batthyâny Lajos asupra cererilor românilor din Transilvania, Constantin Papfalvi e remarcat de Kossuth Lajos, care vrea să-1 consulte în privinţa împăcării românilor: „Eu pentru aceea te-am chemat, ca să-mi dai sfat şi să-mi descoperi modalitatea cum aş putea să împac pe români". Papfalvi, deşi se simte incompetent spre a da un răspuns în grabă, propune totuşi cele mai potrivite măsuri pentru limpezirea *momentană* a situaţiei din Transilvania: a) să fie eliberaţi toţi fruntaşii români arestaţi din primăvară pînă la acea dată; b) să înceteze prigoana domnilor de pămînt împotriva iobagilor români, care s-au declarat pentru ştergerea iobăgiei fără nici o datorie faţă de foştii stăpîni; c) să se aducă, prin dieta pestană, un articol de lege care să garanteze independenţa naţiunii române; d) să se trateze cu românii pe baza hotărîrilor Adunării de la 3/15 mai 1848. Sînt puncte de vedere demne de remarcat, din partea unui moderat de circumstanţă cum a fost Papfalvi la 1848. Tot la Pesta, el compune împreună cu deputaţii români Sigismund Pop, Alexandru Buda, Eftimie Murgu, Alexandru Bohăţel, Teodor Serb şi Alois Vîad, *Un răspuns naţional dat baronului Nicolae Jojica*[14], polemică în ton moderat dar ferm în privinţa raporturilor româno-maghiare, cu sprijinirea drepturilor ce se cuvin românilor „după spiritul secolului".

Ceva mai greu de înţeles e prezenţa şi activitatea lui Papfalvi la Dieta de la Debreţin din 1848—1849 unde, după cum se ştie, Kossuth şi partida ultramaghiară a patronat măsuri potrivnice românilor din Transilvania. Totuşi, conduita deputatului hunedorean e şi aici corectă. După dezastrul trupelor imperiale din martie 1849, cînd victoria insurgenţilor unguri părea sigură, deputaţii români se adună în casa lui Ioan Dragoş, într-o conferinţă prezidată de Constantin Papfalvi, la care a participat şi Eftimie Murgu. în această conferinţă, la propunerea lui Papfalvi, s-a hotărît trimiterea a doi dintre ei în Munţii Apuseni, cu plenipotenţă

[12] Apud Augustin Bunea, *Op. cit.,* p. 120.

[13] Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* II, Viena, 1852, p. 223.

[14] Publicat în *Foaie pentru minte* 1848, nr. 32, p. 249—251, după ziarul pestan *Nemzet* (1848, nr. 66, p. 1—2). S-a reprodus şi în *Invăţătcriul poporului,* I, 1848, nr. 15, p. 57—59.

din partea guvernului ungar, ca să-i împace pe românii din Munţii Apuseni cu revoluţionar maghiari. Şi-au prezentat propunerea lui Kossuth, care a primit-o cu entuziasm dar, dup aceea, a intrat în relaţii separate cu unul dintre deputaţi, Ioan Dragoş, cu ignorarea celorlal Din acest incident, care aruncă o umbră neplăcută asupra caracterului lui Kossuth, a rezult nefericita acţiune a lui Dragoş de mai tîrziu, încheiată cu moartea acestuia. Papfalvi dor împăcarea *sinceră* a celor două *naţiuni din Transilvania,* şi în lumina acestui adevăr trebu explicată şi prezenţa sa la Debreţin; Kossuth voia pacificarea şi supunerea românilor, şi de ace îl ţinea pe deputatul Hunedoarei la o politicoasă distanţă. Văzîndu-se inutil, acesta revine Transilvania, fără a aştepta detronarea Dinastiei de Habsburg-Lotharingia, hotărîtă de Die de la Debreţin în 14 aprilie 1849. Rolul „paşoptist" activ al lui Papfalvi se încheiase, omul r mînînd „necompromis", încît nici fioroasele anchete de după înăbuşirea revoluţiei din Trans vania — cărora le-au căzut victime deputaţi români cinstiţi ca Eftimie Murgu, Gavril Miha Alois Ylad şi alţii — nu i-au putut găsi vreo vină, dîndu-i-se certificat de *„purificare"* în noie brie 1849.

Apoi, obosit de o activitate care îi era improprie, revine la funcţia sa de paroh şi vic al Haţegului, de unde îi dă un semn de viaţă lui Bariţ în 12 februarie 1850[15]. Un an mai tîrziu se arată îngrijorat de unele semne de prozelitism şi discordie religioasă între românii hu doreni, rele alimentate de politica duplicitară a Curţii vieneze după revoluţia din 1848. Vica Haţegului doreşte armonia confesională între „mădularele" naţiei, căci „mai încîntătoriu mai plăcut răsunet n-au putut fi în urechile şi inima unui popor, decît au fost cel din Cîm Libertăţii pentru poporul român, «ca să fim una»". Peste cîteva luni, la 1 noiembrie 18 Papfalvi se desparte de vicariatul care i-a adus atîtea merite în rîndul preoţimii greco-cato din acest străvechi ţinut românesc: prin votul unanim al canonicilor de la Blaj, este ales în pitulul greco-catolic, sub păstoria proaspătă a lui Alexandru Sterca Şuluţiu. Pentru noul canc încep patru decenii de existenţă silenţioasă, discretă, dar activă, în slujba confesiunii gr catolice româneşti din Transilvania. Amintirile contemporanilor, ca şi fotografiile din epo ni-1 înfăţişează ca pe un bărbat foarte înalt, subţire, cu o faţă severă, barbă albă şi pur aleasă. Inspira respect şi oarecare teamă, pentru caracterul linear, neabătut, şi pentru cur opiniilor sale. Ura publicitatea, popularitatea de orice fel, făcîndu-şi un ideal de viaţă din deplinirea riguroasă şi discretă a îndatoririlor canonice. Şi dacă, totuşi, viaţa nu l-a scuti unele momente mai abrupte, aceasta nu e vina canonicului. în anul 1859, de pildă, e numit pector general al şcolilor greco-catolice din Transilvania[17], fapt pe care crede de cuviinţă aducă la cunoştinţa publicului, printr-o epistolă către redacţia de la Braşov[18], subliniind ziţia modestă dar sarcina grea care îl aşteaptă, în condiţiile unei adevărate degringolade a caşelor de învăţătură din arhidieceză. Ici-colo, apare prin presă cu cîte un articol întîmplă cum ar fi acela — scris din pasiune — despre *Secretariul thesaurariale Aarone de Budai*[19], în 1867, unul oficial despre *Starea Fondului pentru deficienţii preoţi, văduvelor şi orfanii ar cesei, cu finea an. 1866.*

în 1867, dealtfel, va trebui — spre oroarea sa! — să iasă polemic în public, spre apăra demnitatea şi liniştea la care ţinea atît de mult. în ziarul *Kolozsvări Kdzlony* a ap

[15] Scris. VI.

" ^™arUcolul *Inspectoriu suprem al şcoalelor pentru Archidiecesa Alba-Iuliei,* în

P e * l U ^ c ^ ^ Z !LSJ?rt2Z /, în *Foaie pentru minte* 1860 nr. 2, **p 14**

- în *Foaie pentru minte ...* , 1863, nr. 19, **p.** 138-139. Tîrzm m 1879 va**.dese**
Alte momente dinvieaţa lui Aron Budai, în *Observatoriul,* II, 18/9, nr. 92, p. 367-368.

un articol semnat *S-nu,* cu titlul *Balâzsfalva, szept. 25. 1867*[20], în care anonimului intrigant îi place să vadă pe viitorul mitropolit al Albei-Iutii (Alexandru Sterca Şuluţiu murise la 7 septembrie) în persoana lui Constantin Papfalvi, găsindu-i printre altele meritul că este ... deputat în Dieta de încoronare de la Pesta. Or, Papfalvi, asemenea celorlalţi radicali transilvăneni, refuzase să.ia parte la lucrările forului suprem al dualismului. Iată de ce, în riposta la articolul lui *S-nu*[21], canonicul e silit să-i dezamăgească pe cei ce-şi făceau, în legătură cu el, speranţe de colaborare cu autorităţile dualiste, afirmîndu-şi ataşamentul la poziţia pasiviştilor, care combăteau energic anularea legilor favorabile naţiunii române, aduse de Dieta de la Sibiu din 1863—1864. Acum—remarcă Papfalvi — dualiştii unguri vehiculează ideea desfiinţării Mitropoliei greco-catolice române de Alba-Iulia, ca pe ultimul bastion naţional românesc. Lucru care, după el, ar fi „cel mai rătăcit pas politic"[22]. Şi tocmai ca să prevină această eventualitate, Papfalvi se hotărăşte, în octombrie 1867, să meargă la Pesta — după cum îi scrie lui Bariţ[23] — „spre a lucra cu alţii pentru apărarea dreptului de metropolie". înainte de plecare, ţine să se consulte cu conducătorul radicalilor pasivişti, Bariţ, asupra platformei politice pe care trebuie să se situeze: pe aceea a pasivismului intransigent, „care în adevăr este tradiţiunale şi consequente", sau „să ieşim ceva şi noi din pasivitate (...) ca să nu rămînem între două scaune?" Iată-1, aşadar, şi după moartea arhiereului radical şi patriot, pe Papfalvi, păstrînd linia acestuia, de colaborare cu fruntaşii laici, pentru o mai mare eficienţă a luptei politice naţionale.

în anii de bătrîneţe adîncă, Constantin Papfalvi se află — pe planul relaţiilor sale epistolare cu George Bariţ — într-o ipostază originală. După apariţia *Observatoriului,* în 1878, Bariţ îşi intensifică eforturile — oricum considerabile! — de a aduna date de interes istoric despre românii transilvăneni. în acest fel, se slujeşte de fostul său dascăl, octogenarul canonic Papfalvi, ca de o arhivă vie, solicitîndu-i timp de un deceniu date şi amintiri despre oameni şi evenimente din trecut. După expresia bătrînului canonic, despre „unele incidente care, avînd ceva însemnătate istorică, poate numai mie-mi sunt mai aproape cunoscute"[24]. O primă contribuţie este completarea biografiei lui Aron Budai, cu *Alte momente din viaţa lui Aron Budai*[25]. După care, atît scrisorile către Bariţ cît şi sporadicele-i apariţii în presă, trec în planul memorialistic, dezvăluindu-se o altă faţă a personalităţii lui Papfalvi. Bătrînul taciturn devine volubil şi narativ, rezerva riguroasă din trecut devine voluptate a retrăirii acestuia, în crochiuri fulgurante şi de fiecare dată semnificative. Răspunde pozitiv invitaţiei lui Bariţ de a scrie despre episcopul Ioan Lemeni, pe care îl cunoscuse atît de bine, şi a cărui biografie cărturarul român, acum din nou redactor al unui ziar de mare tiraj, voia cu tot dinadinsul s-o alcătuiască[26]. în paralel, Papfalvi îşi adună propriile amintiri sub forma unei scrieri autobiografice, „nu ca să fie document public, dară ca să servească rudeniilor mele, spre a se orienta în privinţa acelor întîmplări, prin care am trecut în viaţa pămînteană"[27]. Acum, cînd îl cercetează „locvacitatea, care e o proprietate, sau mai bine o debilitate a bătrînilor", îi pare rău că „la noi, cel puţin în locurile celea mai de frunte, nu există cărţile de notiţă, pentru consemnarea tîmplărilor şi a persoanelor mai memorabile"[28], Cercînd să suplinească lacuna, îşi aminteşte, de pildă, identitatea tatălui lui Simion

[20] *Kolozsvări Kozlony,* XII, 1867, nr. 119, p. 516—517.
[21] *Ibid.,* nr. 127, p. 547: *A balâzsfalvi erseksegrol, s meg valami.*
[22] Vezi scris. VIII, n. 4—5.
[23] Scris. VIII.
[24] Scris. IX.
[25] Vezi supra, nota 19.
[26] Vezi scris. X, n. 1.
[27] Augustin Bunea, la redactarea biografiei lui Constantin Papfalvi, utilizează această autobiografie (vezi *Constantin Papfalvi,* în volumul său *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse,* p. 109), despre care astăzi nu se mai stie nimic.
[28] Scris. XI.

Ramonţai, marele mecenat transilvănean din secolul trecut: nu este altcineva decît „popa
gor" din Someşeni, lingă Cluj, „pe care eu nu numai că l-am cunoscut, dară, ca unui spir
care în toate duminecile şi festivităţile vinea spre a celebra la Cluş, m-am şi mărturisit". S
turile memorialistice din epistolele către Bariţ nu evoluează indiferent, ci cenzurate de retră
înfiorată, nu lipsită de tenta pitorească a senectuţii. Amintindu-şi de opoziţia guberr
maghiar la introducerea istoriei în Liceul greco-catolic de la Blaj, Papfalvi găseşte formu
clasică, dăltuită în piatră cronicărească, a motivului opunerii: „Căci nu le vinea bine
românii să se ocupe cu istoria"[29]. Cu acelaşi prilej, îşi aduce aminte de anii zavistiilor relig
din Ţara Haţegului — 1833—1844 — care îi evocă detalii apocaliptice: morţii erau îngro
fără preot, iar „pruncii de nou născuţi se botezau pe sub ascuns". O secvenţă cu totul interes
este aceea despre anii din urmă ai marelui istoric maghiar de origină română Fejer Gyo
pe care l-a întîlnit la Buda în 1850, cînd savantul avea aproape 90 de ani. Scena e decu
parcă dintr-o stampă de epocă: „o promenadă" largă pe malul Dunării, o bancă pe
şedea un bătrîn adîncit în gînduri, doi clerici în plină tinereţe oprindu-se la o distanţă re
tabilă:

— „Cunoşti pe bătrînul acela? întreabă cistercianul Bilkei, însoţitorul lui Papfal

— Nu.

— Acela e renumitul Georgiu Fejer.

— Să-i facem o reverinţă."

Cei doi îl laudă pentru cea mai nouă carte a sa, A *politikai forradalmak okai (C
revoluţiilor politive),* de o sinceritate şi îndrăzneală atît de mare, încît nu se pot opri să nu
serve: „Singură broşura acum ieşită la lumină este de ajuns spre a-ţi face numele nemurito
Răspunsul lui Fejer este notoriu, interesînd istoria culturii europene, căci este vorba de unul c
cei mai mari istorici ai vremii sale: „Puţinele zile ce le mai am îndărătru, mi egal ori să le
trec în quartirul meu, ori în prinsoare. Necăutînd în dreapta sau în stînga, le-am scris
dictatul conştiinţei şi a convingerii mele"[30].

... Un incident l-a readus, însă, pe călătorul pe drumurile amintirii, înapoi, în real
dură a anilor dualismului în floare. în 1884, întreaga presă românească din Imperiu consemn
într-un adevărat jubileu publicistic, centenarul răscoalei lui Horea, excelînd în acest sen
servaloriul lui Bariţ. Presa maghiară reacţionară nu întîrzie să-şi arate colţii, un artic
unui oarecare Bakk Endre, *1784-ben iâmadott olăh zenebonănak leirăsa*[31] excelînd în a cal
măreţul eveniment sărbătorit de toată suflarea românească: după Bakk, răscoala de la
ca şi revoluţia românilor transilvăneni de la 1848, n-a fost decît o izbucnire de ură a roma
împotriva ungurilor. Spre uimirea tuturor, riposta vine din partea bătrînului canonic bl
Papfalvi, prin articolul *Egy hazafias român nyilatkozata,* apărut în acelaşi *Kozerdek* în
îşi publicase Bakk infamiile[32]. Papfalvi îi vorbeşte calomniatorului de la înălţimea o
care şi-a închinat decenii de viaţă spre a-i apropia şi înfrăţi pe români şi pe unguri. El r
adevărata rădăcină a celor două mişcări — 1784 şi 1848 — care este asuprirea inumană
bagilor de către demnii de pămînt, la 1784, respectiv refuzul aristocratei maghiare de a
face revendicările sociale şi naţionale ale românilor, la 1848. Referitor la frăţia româno-mag
Papfalvi afirmă — cu greutatea morală a unei îndelungi experienţe — că ea este posibilă
în condiţiile deplinei libertăţi şi egalităţi. Pînă atunci, nici o frăţie nu e cu putinţă! Decla
pe care singur şi-o consideră „un cîntec al lebedei" are, prin aceasta, un ton de grav av

[29] Scris. XII.
[30] Scris. XVI.
31 în *Kozerdek,* III, 1884, nr. 42-45.
32 Vezi *Ibid.,* III, 1884, nr. 47.

ment, care nu putea să convină cercurilor şovine maghiare. Acestea răspund prin pana lui Torok Bertalan, în nişte *Eszrevetelek „Egy hazafias român nyilatkozatăra"*[32], articolul de-o rară violenţă, în care li se impută românilor tendinţa de a se uni într-un imperiu dacoromân. Cît despre egalitatea românilor cu ungurii, Torok Bertalan nu vede nicicum posibilitatea unei astfel de situaţii. Cu un ultim şi calm efort, Papfalvi răspunde şi acestei răbufniri, într-o lămurire publicată atît în *Kozerdek*** cît şi în *Observatoriul*[35]. Expunînd calvarul asupririi de veacuri îndurate de români, el pune sub semnul legitimităţii istorice acţiunile revoluţionare ale acestora, de la 1784 şi de la 1848.

Avea 81 de ani, şi gîndul îl atrăgea către pămîntul de sub tălpile picioarelor slăbite, nu fără o ultimă revendicare înainte de a-şi lua rămas bun de la lume: „Cu fermă credinţă voi intra în sînul lui, cum că dreapta cauză, pe lîngă toată zvîrcolirea adversarului, va triumfa"[36], îi va fi dat să mai trăiască, însă, aproape un deceniu, din 1887 fiind chiar înălţat în demnitatea de mare prepozit capitular, după moartea lui Timotei Cipariu. Cînd a putut rosti, în fine: „Acum dimite pe şerbul Uni în pace ...", avea 89 de ani neîmpliniţi, în 20 decembrie 1892. Lăsa în urmă nu renumele unui om al condeiului[37], ci faima omului care a ştiut să-şi slujească naţiunea din sînul acelei instituţii cu un rol atît de mare în păstrarea fiinţei naţionale a românilor transilvăneni biserica. A lăsat, apoi, în urmă, un testament frumos — alcătuit încă în 1889 — de 12.000 de florini pentru edificarea bisericii din satul natal, Popfalău (azi Popeşti-Cîuj), pentru salarizarea perpetuă a parohului şi dascălului din sat şi pentru acordarea de burse tinerilor învăţăcei din Popfalău. Iar în punctul G. al dispoziţiilor speciale, grăieşte: „Din modesta mea reliquiarie substanţă, cît ar fi posibil mai fără întîrziere, să se procure o piatră sepulcrală ceva mai masivă, pe care să se scrie următoarea simplă mormîntală inscripţiune: *Constantini \Papfalvi Canonici, et Capitulări Praepositi, Anno salutis 1804° nati, die [20] mensis [Decembre] anni [1892] defuncţi hic condebantur fragiles exuviae Ora refrigerium /"*[38]

A murit aşa cum a trăit: calm, tacticos, drept şi mîndru, ca o siluetă înaltă care se pierde în ceaţă.

[33] *Kozerdek,* III, 1884, nr. 48-51.
[34] *Ibid.,* IV, 1885, nr. 1-3.
[35] VIII, 1885, nr. 6, p. 21-22; nr. 7, p. 26; nr. 8, p. 29-30.
[36] Scris. X X L
[37] Iată o listă a scrierilor pe care i le-am putut depista pînă la această dată: *Czâfolai az Erdelyi Hirado 150-dik szâmâban megjelent 2-dik devai czikkre,* în *Erdelyi Hirado,* 1846, nr. 159, p. 435—436: *Un răspuns naţional ddt baronului Nicolae Jojika* (împreună cu alţi deputaţi români de la Pesta), în *Foaie pentru minte ...* 1848, nr. 32, p. 249—251 (apărut şi în variantă maghiară, în *Nemzet,* 1848, nr. 66, p. 1—2) şi în *Invăţătoriul poporului,* I, 1848, nr. 15, p. 57—59; *Domnule redactor!,* în *Foaie pentru minte...,* 1860, nr. 2, p. 14—15; *Secretariul thesaurariale Aarone de Budai,* în *Ibid.,* 1863, nr. 19, p. 138—139; *Starea fondului pentru deficienţii preoţi, văduvele şi orfanii arhidiecesei, cu finea an. 1866,* în *Foaia administrativă arhidiecezană,* I, 1867, nr. 7, p. 52—53; *A balâzsfalvi erseksegrol, s meg valami,* în *Kolozsvări Kozlony,* XII, 1876, nr 127, p. 547; *Blaş, 28 oct. 1816,* în *Gazeta Transilvaniei,* X X X, 1867,nr. 83, p. 330-331; *Alte momente din vieaţa lui Aron Budai,* în *Observator iul,* II, 1879, nr. 92, p. 367—368; *Schiţe ethnografice şi topografice din Comitatul Hunedoarei,* în *Observator iul,* III, 1880, nr. 1, p. 1; nr. 2, p. 5; nr. 3, p. 9; nr. 4, p. 13-14; nr. 5, p. 17-18; nr. 6, p. 21-22; nr. 7, p. 25-26; nr. 8, p. 29—30 [de la nr. 2, cu titlul *Unele observări relative la Comitatul Hunedoarei şi în specie la Districtul Haţegului]; Revelaţiunile unui bărbat ociogenariu,* în *Observatoriul,* VII, 1884, nr. 93, p. 373—374; *Egy hazafias român nyilatkozata,* în *Kozerdek, UI,* 1884, nr. 47, p. 1—2; *Felvilăgosito felelet a Kozerdek 48-dik es Kbvetkezo ket szămok hasâbjăban egy român nyilatkotutăra tett eszrevetelekre,* în *Ibid.,* IV, 1885, nr. 1—3; *De la Blaş. Răspuns la observaţiunile d-lui Torok Bertalan publicate în foaia săptămînală Kozerdek, nr. 48, asupra dechiaraţiunei făcute de un român în aceiaşi foaie, nr. 47, anul 1884,* în *Observatoriul,* VIII, 1885, nr. 6, p. 21-22; nr. 7, p. 26; nr. 8, p. 29—30; *Ioan P. Lemeni, episcopul Făgăraşului,* în *Foaia besericească si scolastică,* IV, 1890, nr. 1, p. 1-5; nr. 2, p. 17-20; nr. 3, p. 33-35.
[38] Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, dosar necatalogat Constantin Papfalvi.

Hunedoara, 13/23 ianu. (1) 838

Iubite pretine !

Iartă că, şi pînă cînd aş fi încredinţat [că] oare titula aceasta primită îţi este, îndrăznesc a o întrebuinţa. Spre aceasta îmi dă paş simţirea şi plecarea care totdeauna o am avut, încă şi atunci cînd, ca prunc, te vedeam înaintea mea, mai mult pretin decît şcolariu socotindu-te ...V

Pretine! De mă iubeşti, de astăzi înainte, scriindu-mi vro două, cu această numire să mă numeşti, şi fii încredinţat că nu vei fi înşelat.

Primindu-ţi scrisoarea din *l*[a] ian. a.c. nu pot spune cît m-am bucurat, şi pentru aducerea aminte ce ai arătat spre mine şi, mai vîrtos, că scrii a fi foarte îndestulat. Şi aceasta, crede, este cea mai mare mîngăiare a inimii mele. 180

Pentru trimiterea *Foii literare*[2] -ţi mulţămesc, şi de cumva, în grabă / nu ar sosi banii, mă rog să nu se înterumpă, că la noi nefiind poştă trebuie în Deva să trimitem, şi rar să capătă om pe care se poate încredinţa.

Bucurie aş avea de aş putea afla de aceia carii să voiască a prenumera pe foaia aceasta folositoare.

Pretine, eu aş mai avea o rugare, de s-ar putea împlini *(ab amicis justa solum petendi*[3]*):* pe lîngă *Siebenburger Wochenblatt*[4] să adaoge şi un *Unterhaltungsblatt*[5], care eu nu întru atîta pentru cuprinsul lui, decît pentru limba nemţească, bucuros l-aş ceti. Deci mă rog, de se poate, subt o copertă cu *Foaea literară* să vină, iară de unde nu, sub deschilinită. Preţul nu i-1 stiu, care stiindu-1, voi trimite deodată cu a ceialalte. 180

Aceasta voiesc a o ţinea şi după ce, rămănînd / afară *Wochenblatt,* ce e politicesc va să vină româneşte[6].

Pretine, mă vei ierta dacă în adres voi face hyreuri. Pentru aceea, de ai avea vrodată timp de a-mi mai scrie, fă bine şi-mi însemnează adresul şi, puţintel, mă fă cunoscut cu cercustările di pe acolo, despre care eu foarte puţin ştiu.

Una, cu desfătare am înţeles din d. secretariu Budai[7], cum că
spir[i]tul românilor din aceea cetate[8] spre bine ar fi aţîţat. Deie
tatăl sînt ca batăr de o parte să se aprindă lumina, doară vor mai începe
a se trage la lumină şi cei de tot întunecaţi[9]. D-zeu îţi binecuvinte paşii!
181 Aceasta din inimă-ţi poftesc şi, de nou, pretineşti / lor simţiri se reco-
mandă, pînă la urmă credincios,

181v *Papfalvi Constantin,*
paroeh. Hunedorii[10]./

[1] între 1825 — 1829 Constantin Papfalvi a fost profesor la gramatică (clasa a Il-a de gimnaziu) iar din 1829 funcţionează ca învăţător şi director al Şcolii de normă din Blaj (şi inclusiv al tuturor şcolilor săteşti din Dieceza greco-catolică a Făgăraşului). Bariţ a repetat — după propria sa mărturisire — ultima clasă de normă la Blaj, căci la Şcoala normală din Trăscău, unde făcuse primele clase (vezi Ioan Chindriş şi Kovâc Ferenc, *George Bariţ magyar levelezese,* Bucureşti, 1974, p. 17 — 22), n-a învăţat suficientă latină ca să poată intra în clasa I-a a gimnaziului blăjean. Deci, la Blaj, a urmat clasa a III-a de normă şi primele două clase de gimnaziu (principia şi gramatica). în acest context a ajuns Bariţ să fie elevul lui Papfalvi, la Blaj.

[2] *Foaia literară* a apărut la Braşov, sub redacţia lui George Bariţ, între 1 ianuarie — 25 iunie 1838, ca o continuare a *Foii de săptămînă* (3 — 10 iulie 1837) şi a *Foii Duminecii* (2 ianuarie — 25 decembrie 1837), tipărite de Johann Gott şi finanţate de Dimitrie Marin, prima, şi de Rudolf Orghidan, a doua (vezi *George Baril şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 171).

[3] „De la prieteni cerem numai ce se cuvine".

[4] *Siebenburger Wochenblatt,* ziar german editat la Braşov de Johann Gott şi Wilhelm Nemeth, între 1837 — 15 III 1849. A fost desfiinţat de către autoritatea lui Iosif Bem, în timpul ocupării Braşovului de către acesta, şi înlocuit cu ziarul colaboraţionist *Kronstädter Zeitung,* similarul german al *Espatriaiului* lui Boliac.

[5] *Unterhaltungsblatt fur Geist, Gemut und Publicität,* foaia literară a ziarului *Siebenburger Wochenblatt,* omologul *Foii pentru minte, inimă şi literatură.* Devenită mai tîrziu *Blătier fur Geist, Gemut und Yalerlandskunde.*

[6] Adică după apariţia foii politice româneşti *Gazeta de Transilvania,* lucru care s-a realizat începînd cu ziua de 1 martie 1838. Papfalvi, ca şi toţi cărturarii Transilvaniei, ştiau de iminenţa apariţiei foii, pentru tipărirea căreia se ceruse „preaînaltă rezoluţiune" de la împăratul. în aşteptarea ei, încă în iulie 1837, George Bariţ tipărise primele două numere ale *Gazetei,* dar colegiul cenzorilor sistează publicaţia pînă la primirea rezoluţiei imperiale.

[7] *Aron Budai,* 1753 — 1847, fratele lui Ioan Budai-Deleanu, a fost funcţionar la Tezaurariatul din Sibiu, mai apoi secretar al Consistoriului episcopal neunit, sub arhiereii Gherasim Adamovici şi Vasile Moga. Aron Budai, personalitate încă puţin cercetată, şi-a făurit în timpul vieţii un renume de patriot înfocat şi cinstit, mare sprijinitor al culturii şi om fără resentimente confesionale. Vezi despre el: *Aron Budai 1753 — 1847,* în *Gazeta de Transilvania,* X, 1847, p. 105; C[onstantin] P[apfalvij, *Secretariul tezaurariale Arone de Budai,* în *Foaie pentru minte* 1863, nr. 19, p. 138 — 139; Emilian Cioran, *Aron de Budai,* în *Transilvania,* XLIII, 1912, p. 270 — 272. Cariera lui Aron Budai se leagă mai cu seamă de păstoria neunitului Vasile Moga (vezi Sebastian Stanca, *Viaţa şi activitatea episcopului Vasile Moga, 1774 — 1845,* Cluj, 1939), „căruia, cu peana sa ageră, îi făcu multe servicii, între împrejurări grele", după cum se exprimă *Enciclopedia* ... lui Corneliu Diaconovici (I, Sibiu, 1898, p. 619).

[8] Sibiu, unde funcţiona Aron Budai.

[9] Se referă la slaba pregătire culturală a clerului neunit, care, pînă la venirea acestui din urmă episcop, Vasile Moga, nu avusese nici măcar privilegiul de a fi păstorit de episcopi din neamul românesc, ca uniţii.

[10] Vezi p. 140.

II

Deva, 5/17 iuni [1]838

Frate Bariţ!

Fiind acum în Deva, cu acest prilegiu îţi trimit cu calea postii
24 fi. în valută, 12 de la mine pentru *Gazeta* domnii tale şi pentru cea
nemţească în semestrul dintîie cetite, iară 12 pentru doi abonanţi
â *Gazetei* şi *Foaei* domniii tale pre semestru al doilea. Cu mare bucurie
aş trimite mai mulţi, dară în zadar.

Adresu cel dintîie este: *Rever endissimo Domino Ioviano Nobili
guiescenti Vicario Foraneo Hatzegiensi G. Catholico, per Deva-Vayda
Hunyadini*[2]. Al celui de al doilea: *Admfodum] Reverendo Domino/* 182
*Nicolao Boosi Vfice] A[rchi]diaconii V. Hunyadiensi et Parocho G. Catho-
lico Ploszkensi, per Devam — V. Hunyadini*[3].

Eu, pentru economia ce sîntem noi siliţi a face, cea nemţiască
pe semestrul al doilea nu o mai pot ţinea. Dară, de cumva se poate,
să se trimită subt acest adres: *Reverendissimo Domino Josepho Schmidt-
berger, Archidiacono et Parocho R. Catholicorum Hatzegiensi. Inclyti
item Cofmijtfajtus Hunyad Tabullae Judiciariae Assessori, per Deva —
Hatzegini*[4], trimite ori cea nemţiască ori cea ungurească, care ai socoti
că s-ar mai lovi cu humoru unui bărbat serios şi mai vechi de zile (şi banii,
mai tîrziu scoţîndu-i eu, îi voi trimite),, care de nu se va trimite, sînge
nu va cură.

Domnul /te binecuvînte cu darul sînătăţii, îţi pofteşte al domniii 182v
tale umil preţuitoriu,

Papfalvi Const. m. p.

De P.S.: întru aşa mare concurs a metodului de scris cu litere
latineşti, nu ştiu cu care să trăiesc[5]. Mie a prea învăţatului domnului
Pop[6], pentru uşorătate, mi-ar plăcea, dară pe şi ^ nicidecum îl pot
pune în şireagul celor strămoşeşti, părîndu-mi-se a fi o tărcătură de tot
nesuferită[7]. Eu aş judeca mai bine ca **tv** să se exprime cu *e* şi & cu
avînd semnul superreflexii deasupra, batăr că / doară s-ar cam face 183
cucimă de harlechin, deoarece streinii carii nu deodată cu creşterea
şi-au cîştigat ştiinţa limbii noastre, şi altmintrelea rar poate exprima
acestea două streine tonuri. Aşa ungurul, în loc de *mlncare* zice *muncare*
sau *mincare.* Ma însuşi italienilor sînt neurmate, care lucru mie din
patimă-mi este cunoscut, căci vrînd pe un italian a-l deprinde în cetirea
românească, nicedecît l-am putut aduce la dreapta lor zicere. Iară aceia
carii sînt cunoscuţi cu limba noastră, nici o greutate socotesc că vor
să sîmţe întru aceasta. Ba, ne-ar fi ca odată făcînd debaturile, să se
facă concluzie cam peste tot, să nu fie atîtea metoduri cîţi scriitori.

Idem. I 183v

[1] *Gazeta de Transilvania,* care apărea din martie 1838 (vezi scris, anterioară, n. 6) si *Siebenburger Wochenblatt.*

[2] „Prea onoratului domn Iovian Nobili, vicar foraneu greco-catolic în retragere al Haţegului, prin Deva, la Hunedoara."

[3] „Cucerniciei sale domnului Nicolae Boji, viceprotopop al Hunedoarei şi preot greco-catolic în Plosca, prin Deva , la Hunedoara."

[4] „Reverendisimului domn Joseph Schmidtberg, arhidiacon şi preot romano-catolic al Haţegului, asesor pe lîngă înalta Tablă judiciară a Comitatului Hunedoara, prin Deva, la Haţeg."

[5] Papfalvi se referă la discuţiile lingvistice din *Foaia literară* a lui Bariţ. îndată după apariţie — 1 ianuarie 1838 — revista braşoveană găzduieşte dezbateri pe teme lingvistice, centrate în jurul aceleiaşi preocupări: introducerea alfabetului latin. De la început *(Foaie literară,* 1838, nr. 4, p. 27—30), Bariţ deschide gustul pentru dezbaterile ortografice, comentînd, în articolul *Literatură românească,* regulile ortografice ale Societăţii literare din Bucureşti. Contribuţia masivă au avut-o însă Timotei Cipariu *(Corespondenţii între doi ardeleni asupra ortografia,* în *Ibid.,* nr. 6, p. 44—46; nr. 7, p. 54—55) şi Vasile Pop *(Domnule redactor !,* în *Ibid,* nr. 18, p. 141-144; nr. 20, p. 157-160; nr. 21, p. 164—166), care propun norme concrete de introducere a literelor în locul slovelor chirilice.

[6] Vasile Pop, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, Bucureşti, 1976, scrisori primite de la Grigore Mihali, I, n. 1. Vezi şi nota anterioară.

[7] în articolul său (vezi nota 5) Vasile Pop pledează pentru alfabetul latin, însă completat cu cîteva slove chirilice, care să-i suplinească lipsurile.

III

V[ajda] Hunyad, 31 decemb. s.v. 1839

Iubite domnule !

Cu prilegiul trecerii în anul acest nou viitoriu, simţirea cea adevărat prietenească, care încă în aniii prunciii domniii-tale[1], în peptul meu aprinsă era, mă stîrneşte a te face încredinţat despre mîngăiarea ce de pururea mă notreşte atunci cînd cuget la cariera virtuţii şi a măririi, pe care nu numai ai pornit, dară şi frumoasă înaintare ai făcut. Tatăl Ceresc, calea aleasă bine ţi-o cuvînteze! Acela întru a cărui putere este aşezată soartea şi luminarea popoarelor, puterile ţi le înoiască, spre a duce în capăt toate întreprinderile ce cu zel le cuprinzi şi pentru care, dimpreună cu contemporanii, viitorimea încă mai mult recunoscătoare va fi.

Dea Tatăl Ceresc, frate, ca spre a tuturor mîngăiare, svatul cel bun să se-mplinească! Eu totdeauna fericit mă voi ţinea, fiind numărat între pretinii cei adevăraţi ai d-niii tale. Căci dintr-al meu pept singură
184 groapa te va şterge, şi aceea numai aşa, de cumva / cei fericiţi şi acum sunt siliţi a gusta din rîul Lethe. Acestea din simţire.

Frate, eu am prenumerat pe două exemplare din *Gazetă,* una pentru mine, alta pentru practicantul de la Schemnitz, Ioan Lemeni[2], dar mă tem că banii vor sosi ceva mai tîrziu acolo, căci togma ieri mi-au scris postal-expeditoru de la Deva că cu deligianţu viitoriu se vor trimite. Pentru aceea, încredinţat fiind despre venirea banilor, nu te îndoi, frate, a-mi trimite mie un exemplar, sub adresa cunoscută, şi unul mai sus pomenitului, cu acest adres: *Domino Practicanţi Ioanni Lemeny per Deva — Tomosvăr — Pesth — Schemnitii*[3].

Aşijderea şi pentru *Critica limbii române,* ce se dă de August Trebonie[4] în Viena, şi care în numeru 40 a *Foii pentru inimă etc.* este publi-
184v cată[5], a mă însemna / te rog.

Cu acestea, noindu-mi mai sus însemnata poftă, pretineştilor simţiri recomîndat rămîn, al domniii tale de pururea cinstitorul,

Const. Papfalvi m.p. / 185

[1] Vezi scris. I, n. 1.

[2] Nepot al episcopului Ioan Lemeni, care studia politehnica la Schemnitz.

[3] „Domnului practicant Ioan Lemeni, prin Deva, Timişoara, Pesta, la Schemnitz."

[4] Lucrarea lui August Treboniu Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in Dacia vigentis vulgo valachicae,* tipărită la Viena, în 1840.

[5] în *Foaie pentru minte* ... (1839, nr. 40, p. 319) apăruse o înştiinţare a lui Bariţ, intitulată *Tentamen criticum linguae daco-romanae !,* în care se anunţa iminenta apariţie, la Viena, a lucrării lui Laurian. înştiinţarea e urmată de o *Anunţie literală (Ibid.,* p. 319—320) aparţinînd lui Laurian însuşi, care vorbeşte despre necesitatea şi caracterul întreprinderii sale. Vezi amănunte în legătură cu acest important anunţ bibliografic în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 99—101.

IV

Hunedoara, 3[4] inii [1]840

Frate Bariţ !

Iubite pretine !

Eu îndelungat timp, în unele cuprinderi a dereghetorii[1] am fost depărtat de sălaşul meu, şi togma pe atunci cînd era de lipsă a prenumera pe *Gazeta* noastră. Drept aceea, încredinţat în adevărata pretinie, ca să nu înterump cetirea, te rog ca, şi pînă ar sosi de la mine obicinuita taxă pe calea sa, să binevoieşti a mi-o trimite; şi deodată, mă rog să trimiţi un exemplar şi pentru fratele prota neunit din Haţeg, cu acest adres: *Admfodum] Rfeverenjdo Dfomijno Michaeli Maximilian, Archidiacono G. R. non unito Haczegiensi, \per Devam — Haczegini*[2], i8
şi pentru amîndouă exemplare voi îngrigia cît mai curund a se trimite banii. Şi, de cumva doară n-ar veni, mă rog să osteneşti, ceva mai tîrziu, a mă-nştiinţa.

Cu această pretinească rugare, binecuvîntare cerească poftindu-ţi, compliment despre partea mea şi fratelui Moroşan Iacob[3] spunînd, rămîn al d-niii tale adev[ărat] pretin,

Papfalvi. I i8

[1] Aceea de ajutor de vicar al Haţegului.

[2] „Mult stimatului domn Mihail Maximilian, protopop neunit al Haţegului, prin Deva, la Haţeg."

[3] Iacob Muresanu, care era profesor la Gimnaziul romano-catolic din Braşov şi principalul colaborator literar al lui Bariţ la cele două publicaţii: *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte* ...

Hunedoara, 6[a]/18 iuli [1J816

Mult prețuite domnule și pretine !

Din împrăștietele mele cugetări asupra stării noastre, primește aici oarecîteva însemnate. După critica timpurilor de acuma nu știu, fire-ar de folos ceva asemenea a face cunoscut prin *Gazetă* au ba? *Pretensio* [2] nu sînt. De vei socoti de tempore, lasă a ieși, sub modificația care vei afla cu cale. De unde nu, cu vro ocazie o voi primi îndărăpt.

Ideile în articolul de la n-ru 47 [3] au plăcut și la frații preoți neuniți, în care este ceva înțelepciune.

La scîrnăveniile ce ieșise în *E[rdelyi] HfiradoJ* n. 150 [4] am răspuns, descriind lucrul din fir în păr, cum este în adevăr[5]. Bine ar fi dacă *Gazeta* le va lăsa la o parte[6].

Cu acestea, poftindu-ți statornică sanitate și mai multă fericire, dorind o frățească întâlnire, sărutîndu-te, rămîn al d-tale adevărat pretin,

Constantin Papfalvi,
v[icarul] Haczegului./

[1] *Gazeta* nu va publica din „cugetările " lui Papfalvi „asupra stării noastre", care, desigur, se refereau la starea bisericii unite din Districtul Hațegului (vezi nota 5).

[2] „Pretenții".

[3] Articolul — probabil al lui Bariț! — *Greco-calolicismul și greco-răsăritenismul* din *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 47, p. 186—187, străbătut de ideea toleranței religioase și a armoniei confesionale între români.

[4] *Erdelyi Hirado* publicase (1846, nr. 150, p. 361) articolul-corespondență *Deva mâjus 30,* semnat Devai. Autorul relevă starea de apăsare a neuniților, din Districtul Hațegului. Pornind de la cazul comunității din Livezel, unde biserica a fost închisă din cauza trecerii sătenilor de la greco-catolicism la neunire, și unde, din această cauză, după afirmația corespondentului, morții sînt îngropați de 15 ani fără preot, se trage concluzia „prigonirii" neuniților de către autoritatea ecleziastică greco-catolică. în fruntea acesteia se afla, la 1846, vicarul Constantin Papfalvi. Citîndu-1 nominal, corespondentul amintește că guvernul a ordonat obișnuita „instrucție de 6 săptămîni" cu cei reveniți la neunire, acțiune pe care Papfalvi era obligat să o facă, pentru a se rezolva astfel „cumplitul" caz de la Livezel. Dar vicarul greco-catolic — spune corespondentul — a ordonat ca „instrucția" să se facă ... eșalonat: un om la 6 săptămîni, astfel ca pentru rezolvarea situației celor 500 de uniți i-ar fi trebuit 50 de ani î Inventînd și alte abuzuri, la fel de hilare ca acesta, corespondentul sugerează o severă chemare la ordine a vicarului de Hațeg de către guvern.

[5] Replica lui Papfalvi la articolul *Deva mâjus 30* este severă și temeinică: *Czâfolai, az E[rdelyi] Hlirado] 150-dik szâmâban megjelent 2-dik devai czikkre,* în *Erdelyi Hirado,* 1846, nr. 159, p. 435—436. Articolul este, în același timp, o veritabilă monografie confesională a Hațegului acelei vremi.

[6] *Gazeta de Transilvania* nu preia ninrc din cearta jurnalistică a lui Papfalvi cu *Erdelyi Hirado.*

VI

Hațeg, 12 a[a] febr. [1J850

Mult prețuite domnule redactore !

a , CTM o ă după suferințele P^te măsură, periculoasă persecutiuni, induratul ceriu ți-au ținut viața [1], națiunei întru atîta scumpă, mă bucur

din inimă, și niciodată voi înceta a da ceriului mulțemită, cerînd, deodată, ca să ți-o lungească.

Eu încă, batăr în altă pusețiune așezat[2], am suferit de ajuns și sufer și acum și, ce-i mai mult, de la cei de un sînge. Dară, avînd deplină încredințare în providenție, cu inimă [îm]păcată le primesc toate.

Aici trimit redacțiunei un articul, al cărui scop nu este altul decît numai pace frățească. Ai bunitate a-l da în public, sehimbînd sau adăogînd la dînsul, după cum îți va dicta practica-ți înțelepciune[3]. Căci mie și adevărul așa-mi place a-l așterne ca să vindece, iară să nu rănească.

Mai multe nu-ți scriu, știind că nu mult timp ai a petrece cu scrisori indiferente. Și așa, poftindu-ți ca puterea cerească să te întărească, cu a sa umbrire păzindu-te, întru celea mai sinceri fraterne afecturi rămîn, sincerul amic,

Constantin Papfalvi. j

[1] Se referă la suferințele — rămase notorii! — pe care le-a îndurat Bariț între 11 martie-octombrie 1849. După ocuparea Sibiului de către generalul Bem, acesta se refugiază în Țara Românească, unde e arestat și transportat la Cernăuți. Aici a suferit rigorile închisorii, la care au contribuit susceptibilitățile autorităților rusești și austriece din țările române. Vezi Corneliu Diaconovici, *George Barițiu, 12J24 mai 1812-1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892,* Sibiu, 1892; Nicolae Bănescu, *Corespondenta familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Bariț,* Vălenii de Munte, 1911; Virgil Șotropa, *Maltratarea lui Gh. Bariț în Cernăuți în 1849,* în *Arhiva someșană,* 1940, nr. 27, p. 181—185. O expunere sintetică a întîmplărilor în *George Bariț și contemporanii săi,* I, p. 153—158.

[2] ,Altă pusețiune așezat" = situația diferită a lui Constantin Papfalvi față de Eariț, în timpul revoluției. Vicarul hațegan a acceptat, alături de arhiereul său Ioan Lemeni, autoritatea maghiară instaurată prin uniunea forțată a Transilvaniei cu Ungaria, la 1848. Poziția lui Papfalvi în răstimpul revoluției a fost privită cu o deosebită asprime de către radicalii din partida națională, cel mai vehement în acest sens fiind Alexandru Papiu Ilarian (vezi *Istoria românilor din Dacia Superioară,* II, 1852). După revoluție, Papfalvi și-a explicat, cu suficientă plauzibilitate, atitudinea, în cîteva memorii (a se vedea Iacob Radu, *Scrisoarea de mîntuință a vicarului Constantin Papfalvi,* în *Istoria vicariatului gr. -cat. al Hațegului,* Lugoj, 1913, p. 396—398; cf. și Augustin Bunea, *Discursuri. Autonomia etc,* Blaj, 1903, p. 190—240). Cert este că, după revoluție, Papfalvi și-a dobîndit în ochii contemporanilor un renume de patriot cinstit, de sprijinitor sincer al culturii și de harnic activist pe tărîm național-religios.

[3] Nu ne putem da seama despre ce articol al lui Papfalvi ar fi vorba. Oricum, el nu se mai putea publica: în 13/25 februarie 1850, *Gazeta* și *Foaia* lui Bariț erau suprimate printr-un decret al guvernatorului Wolgemuth, incident despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi,* II, București, 1975, p. 367—368.

VII

De la Strei, 23[a] august [1]851

Domnule redactoriu !

Două corespondintă am cetit, una *De sub Carpăți* din 22/10 mim \ alta *De la Sibiu* din 23[a] "aceiași luni[2], cea dintîie în n-rul *Gazetei* 57, iară cea de a doua, ca răspuns la cea mai dinainte, în n-rul 63.

In ambe acestea, întră altele, multe bune și de doamne-ajută, văzui a fi atins Blajul, parte pentru administrarea unor funduri năciu-

nale, parte pentru intoleranţa religionarie în privinţa căsătoriilor amestecate arătată[3].

Nu mă aflu eu chemat a apăra onoarea acelora carii sînt în capul lucrurilor din Blaj, fiind aceia în stare a răspunde şi a da lumină adevărată, pe cum ocîrmuirii, în tocma — şi mai vîrtos ! — năciunei sale pentru toate lucrurile lor. Dară, iarăşi, a tăcea şi a nu-mi descopari sîmţimintele inimii după celea ce am privit însumi cu ochii sau le ştiu din fîntînă sigură, mi-ar pune o greutate apăsătoare pe inimă.

Aşadară, lăsînd altele la o parte, îmi răstrîng puţintelele observăciuni numai la acelea care în objetul păcii religionare şi a căsătoriilor
190 amestecate s-au întîmplat / în ţinutul acesta, şi de Blaj şi de Sibiu tare depărtat, după imposanta Adunare din Cîmpul Libertăţii, unde principiul cel mai creştinesc şi frăţesc a toleranţii s-au enunţiat[4], şi cu aplana de toţi fiii a năciunei adunaţi s-au primit, ca să să poată cunoaşte spre care parte ar gravita inputăciunea cu mai mare putere.

De abia scăpaţi de terorismul anului 1848 şi[18]49, începusă poporul a răsufla ceva mai lin în lăcaşurile sale ce-i mai rămăsesă de furia războiului, de abia îşi dădură mîna şi să îmbrăţişară frăţeşte cei carii, fiind în pericul mai însămnat, şi-au căutat scăparea peste Carpaţi, în România[5], cu cei carii, încredinţîndu-să providenţii şi sorţii, au rămas în patrie, îndată începu geniul neamic păcii de nou a turbura orizonul, care era încă îngreunat cu aburi din vărsatul sînge a fraţilor noştri, înviind măestria prozelitismului cea mai periculoasă. Signulul cel dintîie a fost faima lăţită prin popor, că de aici înainte, după ordinăciune primite de la Sibiu, cununiile mestecate tot prin preoţi neuniţi să vor lucra. Pe aici, la aceasta nu s-au răspuns alta decît numai atîta cum că: „Ceva asemenea, egalitatea drepturilor ar aduce cu sîne, dară deoarece praxa pînă acuma au fost de tot contrarie, acest pas numai atunci să poate lua de legiuit, după ce capii sau direpţiunile bisericeşti, înţălegîndu-să laolaltă, cu preînştiinţarea înaltului Guberniu, să va publica această schimbare prin
190* ambele jurisdicţiuni bisericeşti". /

Dară aceasta nimica au ajuns: „Ce mai vrem, nu înţelegeţi: vom da lovitură peste lovitură!"

Aceasta nu e de ajuns: să trimit emisari prin sate unite, spre a-i îndemna la părăsirea părinţăştei credinţă, lăţind faimă întră popor cum că numai aceia vor fi români liberi carii vor fi şi neuniţi, căci împăratul voieşte a strica unirea. Unii fraţi protopopi, pe subt mînă, cheamă pre preoţii uniţi la sine, îndemnîndu-i a da mîna cu dînşii, că le va mai adaoge cîte un sat lîngă care au. Altul merge şi mai departe, căci în satul S ... te[6] trimite, spre publică scandală, pe preotul neunit din alt sat vecin. Acela, din biserica unită, lapădă sîntele di pe altariu şi, aşezînd ale sale, au ţînut dumnezăescul serviciu, aşa cît oficiolatul politic să află silit a păşi la mijloc ş.a.m. Despre care şi de eternă memorie demnul a ţării gubernătoriu şi a românilor adevărat părinte ex[celenţa] sa baronul de Wolgemuth[7], cînd au călătorit în acestea părţi, din gura poporului primind deplină convingere, din inimă s-au scîrbit.

Fie de bine acelui sau acelora carii au fost, şi poate sînt, autori şi patroni unor scandale ca acestea, care eu bucuros aş fi voit să rămînă în mormîntul eternei uitări! Dară fără scop a vătăma pe cineva! Numai pentru aceea mă aflai silit a le atinge, ca să să priceapă: oare în mijlocul unora ca acestora iertat ar fi fost Blajului a sta cu mînile în sîn? Şi oare stîngacea a ceialalte părţi întrăprindere nu escuză paşii de apărare puşi, de au mai întrecut în cîtva măsura ?[8] Căci votul cu sînţenie în Cîmpul Libertăţii făcut nu mai mult îndatora, nici mai puţin, pe o parte decît pe ceealaltă.

Cu adevărat, mai încîntătoriu şi mai plăcut răsunet n-au putut / fi 191
în urechile şi inima unui popor, decît au fost cel din Cîmpul Libertăţii pentru poporul român, „ca să fim una". Dară — durere! — practibilitatea lui are greutăţi peste întipuire, aşa cît, la ceva asemene, sînt silit a privi ca la un Eldorado, peste nemărginitele mări depărtat. Din parte-mi, şi pînă la atingerea lui, numai o piă şi ferbinte dorire aş avea, şi aceasta ar fi următoarea: ca, adecă, căpeteniile acestor înfrăţite confesiuni, lepădînd toată făţăria şi cugetele resărvate, să-şi întinză mîna frăţască spre tot ce este bun şi de mîntuinţă, căci, după proverbiul vechi: *Regis ad exemplum totus componitur orbis*[9] şi subalternii s-ar conforma, şi aşa, nu unul în contra altuia, dară toţi, cu ajutoriu împrumutat, spre bunul comun ar lucra, ar organiza şcoli frăţeşte. Căci poporul este capabil spre tot ce este bun, numai cărturarii şi fariseii, ascunzînd lumina, voiesc a-l ţinea la întunerec, spre perire.

C.

Spre primire în coloanele *Gazetei* de se va afla cu cale, cu acest adaos se roagă subscrisul[10], ca în expresiuni, poftind lipsa, să se poată face schimbare, rămînînd înţelesul.

Unedoara, dat pe cum mai sus.

Al domnului redactoriu sincer amic,

Constantin Papfalvi,

vicarul Haţeg[ului]./ 191*

[1] Articolul *De supt Carpaţi, 22J10 iuliu,* în *Gazeta Transilvaniei,* XIV, 1851, nr. 57, p. 237—238. Semnată cu un triunghi (A)> corespondenţa anonimă e un ecou la o alta, *Sibiu, 10 iul. n.,* apărută cu patru numere mai înainte *(Ibid.,* nr. 53, p. 223—224).

[2] De fapt din 21 iulie: *Sibiu, 21 iulie 1851,* articol-corespondenţă apărut în *Gazeta Transilvaniei,* XIV, 1851, nr. 63, p. 261-262.

[3] Vezi notele 1—2.

[4] Iată cum sună al doilea punct al programului revoluţionar de la 3/15 mai 1848: „Naţiunea română pretinde ca beserica română, fără distinţiune de confesiune, să fie şi să rămînă liberă, independinte de la orice altă beserică, egală în drepturi şi foloase cu celelalte beserici al Transilvaniei..." (după Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* II, Viena, 1852, p. 295).

[5] Este vorba de fruntaşii revoluţiei din Transilvania, care după ocuparea principatului de către armata lui Bem, în primăvara anului 1849, s-au refugiat în Ţara Românească: George Bariţ, Simion Bărnuţiu, Alexandru Papiu Ilarian, Ioan Puşcariu şi alţii.

[6] Probabil Sălişte, azi sat aparţinător comunei Băiţa, în judeţul Hunedoara.

[7] Ludovic Wolgemuth, primul guvernator al Transilvaniei după Revoluţia din 1848.

[8] Respectiv Blajul „ a întrecut măsura", cerînd ajutorul guvernului în problema căsătoriilor mixte, care a rezolvat-o, ca înainte de revoluţie, în favoarea greco-catolicilor.

[9] „Lumea e alcătuită după exemplul regilor."

[10] Destinată *Gazetei,* corespondenţa lui Papfalvi nu se va publica, totuşi, Bariţ şi Iacob Mureşanu dînd astfel satisfacţie, în legătură cu conflictul căsătoriilor mixte, celor de confesiunea neunită, care-şi deplîng asuprirea de către greco-catolici, în cele două articole anterioare.

VIII

[Blaj, 28 octombrie 1867][1]

Prea stimate domnule !

Iară te onerez cu oarecîteva şiruri. Pe semne m-am făcut şi eu om mare, ca să-mi figureze numele prin jurnale, ba să ajung tocma şi la *Gura satului*[2]. Aşa merg lucrurile în lume: *Homo homini lupus*[3].

K[olozsvdri] K[ozlony] au dat articolul de mine trimis[4], cu o tiradă-hirean[5]. Eu mă aşteptam mai de mai mult. In cîteva spresiuni l-au şi schimbat, în celea esenţiale nu. Dacă nu vei afla alt obiept mai important, şi vei afla cu cale a împărtăşi versiunea trimisă de mine, să se modifice după cum au ieşit în Cluş[6].

îmi scrie d. secretariu Vasici[7] cum că bărbaţii noştri de acolo toţi se aflå mulţămiţi cu dechiaraţiunea de mine făcută[8].

Da ce judeci despre politica ce urmăm noi, care în adevăr este tradiţiunale şi consequente, oare fi-va şi folositoare? Pînă cînd noi
192 ne arătăm pasivi cu guvernul, care nu s-au obstrus, / flandrenii[9] pe zi ce merge-şi întăresc privilegiile seculare, iară noi suntem ameninţaţi a perde tot, în sfera civile şi încă şi eclesiastică. Ce judecaţi pe acolo, nu cumva ar fi consult să ieşim ceva şi noi din pasivitate şi, pînă cînd românii tineri strigă şi fac cîte o demonstraţiune, cei bătrîni să cerce a să apropia, ca să nu rămînem întră două scaune, pe jos[10].

Asta o zic pentru că nu ştiu altceva decît numai ce văd înaintea ochilor.

De la Pesta-mi scriu să merg acolo, spre a lucra cu alţii pentru apărarea dreptului de metropolie[11]. In adevăr, stau la îndoială ce să fac căci, dacă va ieşi lucru bine, aş avea mîngăiere în conştiinţă, clară dacă ar ieşi rău, şi fără vina mea imputaţiunile vor sosi cu carul. Oamenii noştri sînt curioşi!

192v Iartă, mult stimate d-nule, căci te ostenesc şi eu cu de acestea, / ştiind că sunteţi prea sătui de ele.

Primeşte, dară, spresiunea stimei cei sincere. Recomandat, al d-tale vechiul cunoscut,

193 *Const. Papfalvi.* \

[1] Scrisoare nedatată. Datarea s-a făcut pe baza a două elemente: a) adnotarea lui Bariţ de la sfîrşit: „1867; fără dat; Const. Papfalvi către red[actor]", în ceea ce priveşte anul expedierii şi b) data articolului-corespondenţă pe care-l consemnîm în nota 6, pentru luna şi ziua trimiterii, articol scris şi trimis odată cu această scrisoare.

[2] Revista umoristică *Gura satului* de la Pesta, al cărei redactor era Iosif Vulcan, a criticat, în numărul 15 din 1867, starea în care se află pădurile-mitropoliei blăjene. Sînt criticaţi, printre alţii, Papfalvi şi prepozitul Vasile Raţiu.

[3] „Omul este lup pentru om."

[4] La mijlocul lunii octombrie 1867, Papfalvi este victima unui incident jurnalistic neplăcut. în *Kolozsvări Kozlony* (XII, 1867, nr. 119, p. 516 — 517) apare corespondenţa *Balăzsfalva, szept. 25.1867,* semnată *S-nu,* un ccrespondent din Blaj al cotidianului maghiar. Autorul corespondenţei descrie atmosfera animată a Blajului, acum, după moartea marelui arhiereu Alexandru Sterca Şuluţiu, cînd se aşteaptă noile alegeri pentru înalta funcţie de mitropolit. în fruntea viitorilor candidaţi, S-nu îl vede pe Constantin Papfalvi, „canonic şi deputat dietal". Totodată, autorul îşi exprimă îngrijorarea în faţa eventualităţii ca în funcţia de mitropolit să fie adus un om străin de dieceză şi îşi exprimă speranţa că românilor greco-catolici le va fi îngăduită alegerea liberă a arhiereului, după canoane şi tradiţie. Papfalvi se grăbeşte să trimită ziarului clujean un articol-declaraţie, ca răspuns la cel de mai sus, pe care redacţia 1-a publicat sub titlul *A balazsfalvi erseksegrol, s meg valami,* în *Kolozsvări Kozlony,* XII, 1867 , nr. 127, p. 547. Declaraţia canonicului blăjean este interesantă şi semnificativă din punct de vedere politic. Analizîndu-şi şansele de a ajunge mitropolit — după cum dorea autorul corespondenţei *Balăzsfalva, szept. 25. 1867* — Papfalvi ajunge la concluzia sinceră că nu e omul potrivit pentru această înaltă chemare, întîi pentru că niciodată n-a nutrit ambiţie pentru o astfel de carieră, dar mai ales pentru că e prea bătrîn pentru a candida (avea peste 60 de ani). La aserţiunea Iui S-nu că întregul cler blăjean se înficară la ideea de a fi adus om din altă dieceză, Papfalvi e de părere că nu acest lucru primează, ci calităţile candidatului. în fine, răspunde la părerea că românii nu pot renunţa nici la dreptul de a avea mitropolie proprie, nici la acela de a-şi alege liber arhiereul. Exista în cercurile maghiare părerea că acum după moartea lui Alexandru Sterca Şuluţiu şi după — mai cu seamă l — realizarea actului dualist, mitropolia greco-catolică din Transilvania va fi desfiinţată. Papfalvi arată luptele seculare ale românilor pentru recunoaşterea lor ca naţiune constituţională în Transilvania şi pentru refacerea mitropoliei uzurpate de calvini. Iată, pînă la urmă s-au realizat amîndouă aceste obiective! Dar, „ca să se golească din nou pînă în fund pocalul cel amar al decepţiunii celei mai dureroase", legile de la 1863, care prevedeau înarticularea naţiunii române au fost contestate şi negate printr-o trăsătură de condei. A fost o lovitură grea pentru români: „Prin ştergerea legilor din 1863 s-a înfipt în inima şi în tcată fiinţa naţiunei astfel de rană, carea va arde neîncetat, pînă cînd părinţii patriei nu vor afla adevăratul balsam vindecătoriu". în aceste condiţii, a desfiinţa şi mitropolia românilor — după dorinţa politicienilor maghiari — ar fi „cel mai rătăcit pas politic".

[5] Redacţia ziarului maghiar nu e mulţumită de declaraţia lui Papfalvi, mai ales pentru că evcca legile de la 1863, atît de antipatice în ochii generaţiei dualiste. „Tiradahirean" este o notă a redacţiei, cu următorul text: „Cînd am dat loc, cu toată promptitudinea, declaraţiunii prezente a reverendisimului domn Constantin Papfalvi, canonic de la Blaj, am făcut-o aceasta din acea loială şi frăţească şoptire, care ne îndeamnă să ne ascultăm răsunetele sincere ale unui altuia şi, dacă se pot considera fără de cea mai puţină periclitare a intereselor patriei, aide să le considerăm. Dar, de altă parte, onoratul scriitoriu al acestui articlu, totdeodată fiind şi deputat dietal în Comitatul Albei de Jos, conţinutul de interes politic al acestui articlu nu poate fi pentru noi indiferinte. Reverendisimul domn canonic este un fiu dintre cei mai distinşi ai poporului român, decoarea lui şi unul dintre patrioţii noştri erudiţi, şi ne cade bine a lua spre ştiinţă cum că suprema sa dorinţă e ca să se întîmple pre baza dreptăţii legali împăcarea cea mai intimă şi mai frăţească între naţiunile scumpei noastre patrii. într-aceea, să ne fie iertat a observa cum că d-sa, în decursul articolului său, scris cu o dialectică frumoasă, accentuează legile din 1863, şi spre aceasta profită de ocaziune într-un astfel de mod, în cît ne lasă a presimţi cum că votul său de deputat va cădea în urna d-lui Hodoş [adică va trece de partea patrioţilor români de stînga, radicali, în frunte cu Iosif Hodoş, de asemenea deputat dietal — n. ns.]. Ne-ar părea rău dacă ar fi aşa, căci scopul acelei politici înţepenite ar fi departe de scopul dreptăţii legale. Aceea duce numai la luptă seacă, care ar fi numai spre dauna românilor şi a maghiarilor " (după traducerea din *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 83, p. 331).

[6] Varianta românească a declaraţiei lui Papfalvi s-a complicat printr-un incident intervenit pe parcurs. *Gazeta Transilvaniei* publicase (XXX, 1867, nr. 80, p. 318) corespondenţa *Blaş, 10 oct. 1857,* semnată *C,* al cărei autor se referă direct la aprecierea elogioasă pe care autorul corespondenţei *Balăzsfalva, szept. 25. 1867* din *Kolozsvări Kozlony* i-o face lui Papfalvi (vezi nota 4), pînă la afirmaţia că e omul cel mai potrivit spre a fi mitropolit al românilor transilvăneni. Dar acest C. anonim răscoleşte puţin „şi prin trecutul domniei-sale" canonicului Papfalvi, punînd degetul pe nişte răni care mai

dureau. Aşadar, în faţa traducerii româneşti a declaraţiei sale (vezi articolul *Blas, 28 oct. 1867,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 83,'p. 330-331), Papfalvi aşază o replică la învinuirile lui *C.* Dezvinovăţirea lui Papfalvi nu e prea convingătoare, dar e interesantă prin faptul că redă *exact* textul acelei faimoase intervenţii pe care a făcut-o în Dieta de la Cluj în 1848, în legătură cu „flamurile ruseşti de la Blaj". Nu cunoaştem un alt loc în care să se fi publicat, în româneşte, această intervenţie. Din ea reiese nevinovăţia, buna intenţie a lui Papfalvi, într-un moment pentru care mulţi istorici l-au învinuit în mod pripit şi pătimaş. După dezvinovăţire, urmează textul exact al declaraţiei, traduse din ungureşte, precum şi traducerea notei redactorului de ia *Kolozsvări] Kozlony.*

[7] Pavel Vasici.

[8] Vezi nota 4.

[9] Saşii. Nume popular, de la Flandra.

[10] E împotriva politicii pasiviste, de boicot parlamentar împotriva regimului dualist, iniţiată de fruntaşii români din Transilvania, în frunte cu Eariţ, Ilie Măcelariu, Vasile Ladislau Pop şi alţii.

[11] La Pesta activau, în interesul naţional şi confesional al românilcr, deputaţii din Transilvania şi Banat, în frunte cu losif Hodoş, Alexandru Roman, Vincenţîu Babeş şi alţii.

IX

Blaş, 6/10, 187 9

Prea stimate domnule !

Avînd, cu oarecare ocaziune, intîlnire în Blaş, bine ai voit a mă reflecta ca să las ceva însemnări, pentru unele incidente care, avînd ceva însemnătate istorică, poate numai mie-mi sunt mai de aproape cunoscute, pentru altele, şi mai cu samă pentru celea din anii [1]848 şi [184]9, ce pentru ţinutul Haţegului se vor afla între puţinele scrisori ce vor rămîne.

194 Ţinînd eu şi biografia fericitului Budai [1], / demnă de a fi cunoscută, şi crezînd că foarte puţini se mai află carii să o mai cunoască în tot cuprinsul ei, pentru aceea, spre suplinirea celor care lipsesc în articolul ieşit în *Observatoriu*[2], am aflat cu cale a adaoge cele ce aci sunt sub ./. cuprinse [3].

Pro privata notitia însemn cum că d-nul numit la locul prim este il[ustritatea] sa d. consiliariu Elia Măc[elariu] [4].

- Primeşte, te rog, asecurarea celei mai sincere stime. Mă recomand al prea stim[atei] d-tale sincer stimătoriu,

Const. Papfalvi.

194v N.B. N-am scris pentru foaie, dară pentru persoană[5]. /

[1] Aron Budai, despre care vezi scris. I, n. 7.

[2] Bariţ publicase în *Observatoriul* (II, 1879, nr. 76, p. 302-304), sub semnătura G.B., schiţa biografică *Secretariul Aron Budai alias Budeanu.*

[3] „Adaosul" lui Papfalvi e deosebit de interesant. Apărut în *Observatoriul (Ibid.,* nr. 92, p. 367—368) cu titlul *Alte momente din vieaţa lui Aron Budai* — semnătura C — articolul continuă, de fapt, cu completări noi, un alt articol biografic al lui Papfalvi despre acelaşi, tipărit încă în 1863: *Secretariul tezaurariale Aron de Budai,* din *Foaie pentru minte* 1863, nr. 19, p. 138—139 (vezi şi scris, I, n. 7).

[4] Ilie Măcelariu fusese ales în conducerea Băncii „Albina" din Sibiu.

[5] Adnotată: „1879. Const. Papfalvi, canonic în Blaş, 6 oct. [Răspuns] 2".

X

Blaş, 10/11 1879

Prea stimate şi totdeauna iubite discipule!

In urma preţuitei scripte din *2*[a] a curentei, în care ţi-ai descoperit cugetul că ţi-ar plăcea a avea date pentru biografia preabunului, dară nefericitului episcop I. Lemeni[2], şi totdeodată descrierea tîmplărilor de la 15/3 [mai — n.ns.] 1848, în cît acelea, dară, mi-ar fi mie mai cunoscute, şi mai cu seamă atrocităţile văzute în Comitatul Hunedoarei la Pastile an. 1849[2], îmi iau onoare a răspunde că, în cît se ţine biografia lemeniană, avînd mai demult cuget, preste oarecîteva zile, în cît se poate plini de la mine, va fi compusă. Şi o voi şi trimite, ca, combinînd cu datele ce vei mai avea, să o poţi perfecţiona. Cum zisei, mă grăbesc a o face, pentru că *tempus monet*[3], şi mi-ar părea rău cînd ar rămînea în restanţie cu darea opiniunei despre acela / pe care, de la un timp încoace, tot 196
sinistru l-a judecat mare parte a fraţilor săi, de dînsul mult iubiţi[4].

în cît se ţine de acelea în privinţa căror eu pot fi martor competente, eu în formă de biografie le pusesem deja pe hîrtie. Nu ca să fie document public, dară ca să servească rudeniilor mele, spre a se orienta în privinţa acelor tîmplări, prin care am trecut în viaţa pamînteană. în acest script, de la foaia 15 pînă în capăt stau amintite acelea despre care pofteşti a fi informat. Să nu-mi fie mîna aşa îngreunată, ţi le-aş fi descrisă asară, şi altcuiva nice că le-aş fi comunicat în întreg cuprinsul, dară spre iubita-ţi persoană a domniei-tale am mai mare confidenţie decît să mă genez a o comunica. Fac, dară totuşi cu rugarea: luînd notiţă despre celea cuprinse, la timpul său, cînd nu vei mai avea lipsă, dacă pe atunci voi mai fi în viaţă, să mi le restitui.

Despre celea tîmplate la Pastile 1849 n-am putut scrie, că n-am fost venit încă acasă. Altcum, trebuie să zic că, în proporţiune cu alte ţinuturi, în Hunedoara s-au făcut mai puţine. Iară după sosirea mea, care a fost ca la 10 zile după Paşti, tocma s-au domolit.

Pe lîngă aceasta, mai adaug şi o mică descripţiune despre Valea Haţegului[5]. / în cît vei afla ceva plăcere în celea cuprinsă, nu ştiu, dară i96v
atîta ştiu că ţi le împărtăşesc cu inimă binevoitoare, rugîndu-te să primeşti asecurarea destinsei mele stime.

Rămînînd pentru totdeauna stimătorul,

Constantin Papfalvi.[6] / 197

[1] E momentul ales de George Bariţ pentru a întreprinde — în scopul reabilitării acestuia! — alcătuirea unei monografii a fostului episcop blăjean Ioan Lemeni (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, Bucureşti, 1976, scrisori primite de la Ioan Fekete Negruţiu, nr. I, n. 3). Materialul primit de la Papfalvi e folosit — cu citarea sursei — în lungul articol biografic al lui Bariţ, *Episoade din vieaţa episcopului Ioan Pop de Lemeni* (în *Observatoriul,* III, 1880, nr. 17, p. 65-66; nr. 18, p. 69-70; nr. 19, p. 73-74; nr. 20, p. 77-78; nr. 21, p. 81-82; nr. 22, p. 85-86; nr. 41, p. 161-162; nr. 42, p. 165-166; nr. 43, p. 169-170; nr. 44, p. 173; nr. 45, p. 177-178; nr. 46, p, 181—182; nr. 47, p. 185—186; nr. 101, p. 405; continuă cu titlul: *Una epistolă şi un articul original scris de Simion Bărnuţiu* [e vorba de *Săborul cel marc al Episcopiei Făgăraşului. Prologus galeatus,* n. ns.], nr. 102, p. 409-410; nr. 103, p. 413-414; nr. 104, p. 417-418; continuă cu titlul: *Urmările primei publicaţiuni a lui Simion Bărnuţiu,* IV, 1881, nr. 6,

p. 21-22; nr. 7, p. 25-26; continuă cu titlul: *Documente relative la procesul de la Blas dintre anii 1843-1846,* nr. 8, p. 29), continuat de acela al lui Fekete Negrutiu, *Desertp-Uunea unor întîmplări memorabili din 1848—1861,* din *Observatoriul,* IV 1881 nr 11 p. 41-42; nr. 12, p. 45-46; nr. 13, p. 49-50; nr. 14, p. 53-54. Mai tîrziu, Papfalvi va relua firul biografiei lui Lemeni, cu articolul *Ioan P. Lemeni, episcopul Făgăraşului* m *Foaia bisericească şi scolastică,* IV, 1890, p. 1-5; 17-20; 33-35. Tot în 1880 , Papfalvi colaborează la *Observatoriul* lui Earit cu valorosul articol *Unele observări relative la Comitatul Hunedoarei şi în specie la Districtul Haţegului* (nr. 1, p 1 • nr 2 p 5 • nr 3 p^9; nr. 4, p. 13-14; nr. 5, p. 17-18,; nr. 6, p. 21-22; nr. 7, p. 25-' 26; nr. 8, p.29-

[2] Evenimente despre care nu va mai scrie (vezi mai jos).

[3] „Timpul [ne] sfătuieşte."

[4] Adică românii greco-catolici. Despre temeiurile urii pe care românii i-au purtat-o acestui arhiereu îndepărtat de idealurile naţiunii sale, vezi *George Baril si contemporanii săi,* III, scrisori primite de ia Nicolae Maniu, studiul introductiv;'scrisori primite de la Ioan Fekete Negruţiu, I, n. 3.

[5] Articolul *Unele observări relative la Comitatul Hunedoarei...* (vezi nota 1)

[6] Adnotată de Earit: „1879. Const. Papfalvi, Blas, 10 nov. RTăspuns] 26 nov pe larg".

XI

Blaş, 20 noemvrie 1879

Prea stimate şi mult iubite discipule (se înţelege, înainte de aceasta cu 53 de ani !)

Ca să satisfac dorirei descoperite în preţuitele litere de data *T* nov. 1879, în privinţa împărtăşirei unor date servitoare la biografia sărmanului episcop Lemeni, după ce şi mie de mult mi-a stat în cuget a pune pe hîrtie cele ce mie poate-mi sunt mai cunoscute decît oricui altuia în acest obiept, iacă aici, scrisă pre cum se poate cu o mînă tremurătoare, ti le trămit[1]. Poate vei afla că multe n-ar fi avut loc, dară aceasta se poate excuza prin locvacitatea care e o proprietate, sau mai bine o debilitate a bătrînilor.

Mi-a părea bine dacă, în mica descriere, vei afla date spre întregirea biografiei ce intenţiunezi a face. Iară cînd nu vei mai avea lipsă de celea împărtăşite, dacă mi le vei retrimite — se înţelege, dacă voi mai fi
198 pe aici! — / mă voi bucura. Altcum, dacă ca un bătrîn care a avut ocaziune multe a auzi şi vedea, voi putea servi şi cu altele, voi împlini cu toată plăcerea.

Cît de rău e că la noi, cel puţin în locurile celea mai de frunte, nu există cărţile de notiţă, pentru consemnarea tîmplărilor şi a persoanelor mai memorabile! Nu mult înainte de aceasta, s-a încercat să se scrie ceva despre tatăl fundatorelui, dr. Ramonţai[2], care a locuit în Samuşfalău[3]. Acela a fost popa Gligor, pe care eu nu numai că l-am cunoscut, dară, ca unui spiritual care în toate duminecile şi festivităţile vinea spre a celebra la Cluş, m-am şi mărturisit. Şi, ce să vezi: nice în Cluş, nice în Someş-sat s-a aflat ora care să ştie că a esistat oarecînd popa Gligor!

Rogu-te să-mi pardonezi cînd te vei înpedeca pe scrisoarea aceia re, şi să primeşti asecurarea nealteratei — din parte-mi — stime.

Rămîn, ca totdeauna, al stimat d-tale adevăratul stimător,

199 *Const. Papfalvi.* [4] /

[1] Vezi scris, anterioară, n. 1.

[2] Al lui *Simion Ramonţai,* 1772—1845, medic originar din Someşeni-Cluj (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* 1976, III, p. 336).

[3] Someşeni-Cluj.

[4] Cu nota lui Bariţ: „1879. Const. Papfalvi, Blaş, 20 nov. R[ăspuns] 26 nov." în afara acestei însemnări, există o alta, de altă mînă decît a lui Bariţ: „Despre Turcu. în ce calitate fusese el la Curte? Mai trăieşte? Este adevărat că Gub[erniul], după moartea lui Bob, n-a suferit să se facă liceu de 2 ani? Starea de sălbăticie în care aţi aflat d-v. Districtul Haţegului în 1833. Cum lipsea popii". Este vorba de noile întrebări care trebuiau trimise lui Papfalvi, şi la care bătrînul canonic încearcă să răspundă în scrisoarea următoare.

XII

[Blaj, 10 decembrie 1879][1]

Prea stimate domnule !

Astăzi venindu-mi la mînă preţuita stimat domniei-tale epistolă de data 26/14 noem. a.c, la început nu-mi puteam explica care este cauza întîrzierei celei îndelungate cu răspunsul. Nu pot nega debilitatea naturale la care am fost, şi cu atît mai tare acum sunt supus, adecă tarditatea în întreprinderea lucrărilor ceva mai indiferente, între care pe acesta nu-1 pot — şi mi-aş ţinea cel mai mare păcat! — a-l număra. Mai pe urmă am devenit la cunoaşterea adevăratei, care o retac căci, poate, escuzîndu-mă, totdeodată m-aş acuza.

Acuma, dară, *ad meritum*[2]. Eu, după primirea scrisoarei preatinse, îndată o am comunicat cu fratele Fekete[3], care a şi apromis că va împlini din parte-şi celea de împlinit, în cîtu-i va sta în putinţă. Nu l-am întrebat, dară sum convins că a făcut (înţeleg cauza şi motivele renunţărei la episcopat a lui Lemeni)[4].

în cît se ating punctele la care aţi poftit de la mine ceva răspuns mai antea: / 202

l[a] Ce se ţine de cursul filosofic de doi ani în Blaş, după moartea ep[iscopului] Bob, nu ştiu ca Capitulul să fi făcut în astă privinţă ceva paşi. Dară aceasta o a făcut episcopul Lemeni, după ocuparea scaunului, dînd salariu din propria sa casetă, căci pentru atare profesură nu era alt fund. Despre aceea că s-au contrariat guvernul, şi mai cu samă ep[iscopul] Faur[5], am auzit, dară nu ştiu, căci pe acel timp nu mai eram în Blaş. Contrariarea, precum se spunea, mai mult era pentru studiul istoriei, căci nu le vinea bine ca şi românii să se ocupe cu istoria[6]. Motivul cel principale a rădicărei la doi ani a fost, între altele, şi aceea pentru că în timpul de mai nainte primea la ascultarea jurelor şi cu cursul de un an a filosofiii din Blaş, ce după aceea a încetat.

2[a] în cît se atinge de certele celea nefericite ce esistau — şi, durere, acum încă esist! — între fiii naţiunei noastre, acelea, pe timpul cînd episc[opuî] L[emeni] şi-a făcut vizitaţiunea canonică în valea Haţăgului şi Giiului[7] constau între aceea: guvernul transilvan, pe semne în urma unei arătări mai vechi, a aflat cum că unele comune din acel ţinut, ca 13 la număr, au părăsit unirea, cu călcarea ordinaturilor, va să zică n-au ţinut instrucţiunea de şase săptămîni, care era prescrisă

pentru toţi aceii carii voiau a trece de la religiunea catholică la oarecare altă confesiune. Pentru aceea, guvernul a şi demăndat ca îndată cît
202* se va / instala, să înceapă vizitaţiunea în aceleaşi comune[8]. Ce a şi împlinit şi, cu o cale vizitînd şi parochiile sale, trecînd şi prin celea aşa numite relabse, le-[a] aflat pravăzute cu preoţi. Şi aşa, după o admoniţiune părinţască, lăsîndu-i, s-a dus mai departe. Iară guvernului i-a referit că, după ce lucrul trecerei este învechit, să se lase în pace.

Se poate şi aceea, ce mie nu-mi este cunoscut, ca în acele-şi comune să se fi îngropat vreunul şi fără preot. Pruncii de nou născuţi'se boteza pe sub ascuns.

Vine însă întrebare că, la asemenea injurioasă tractare, ce e principala cauză? Mulţi cugetă că episcopul şi preoţii cei uniţi, ce în sine e fals: episcopul L[emeni] tocma a luat grea înfruntare de la guvern, pentru că a propus o modalitate mai puţin îngreunătoare pentru ceîi carii doresc, din convingere, a rămînea sau a trece la religiunea gr[eco] or[ientală], după cum eu aceasta o am arătat în un articlu scris în *Kolozsvări Hirado*[9].

3[a] Despre fostul secretariu a episcopului] L[emeni] să mărturisesc atăta că dînsul n-a fost fiul protopopului din Cătina, pe care l-au spînzurat ungurii în Cluş[10], dară a fost fiul altui protopop Turcu, din Pogăceaua[11]. Acest Ioane Turcu[12], după cum este cunoscut, a fost un tînăr geniale, despre care dr. Vasiliu Popp[13], cetind o poemă scrisă
203 la ziua onomastică a episcopului[14], a zis că / nice Vergiliu a putut să scrie altcumva. Durere, însă: aceea ce se tîmplă cu mulţi tineri geniali s-a tîmplat şi cu dînsul: *Nec enim immodico, contraxi damna Lyco*[15], ce mai pe urmă i-a ciuntat şi firul vieţii.

Documente în privinţa fatalului proces a profesorilor şi clericilor în contra epis[copului] L[emeni] se pot afla în archivul de la'Strigon[16]. Cînd mai umblam pe acolo, uşor le puteam cîştiga, mai vîrtos sub bunul primate Scytovszki[17], dară acum, fiind prăpastia mare, ar fi mai greu. Altcum, acolo multe interesante s-ar afla pentru beserica noastră, după cum spunea canonicul Chemp[18], cel mai cunoscut cu actele aceluiaşi archiv. A şi promis d[omnului] Cip[ariu] că, avînd voie a-şi decopia, îi va face toată înlesnirea.

Cu acestea, punînd capăt, poftindu-ţi ca nu numai anul 1880, dară încă mulţi alţii — cel puţin două decenii — să ajungeţi sănătos, rămîn pentru toate zilele vieţii mele, al stim[atei] d[omniei] adevărat stimător,

203' *Constantin din Papffalvaj. /*

[1] Nedatată. Datarea s-a făcut după adnotarea lui Barit: „Blas, 10/22. Primită în Sibii, 17/12 1879".

[2] „Spre merit." Echivalentul vechii expresii româneşti: „Să intrăm în meritul lucrului".

[3] Ioan Fekete Negruţiu.

[4] Partea de contribuţie a lui Fekete Negruţiu la reconstituirea biografiei lui Ioan Lemeni, concretizată în articolul *Deseriptiunea unor întîmplări memorabili din 1848—1861* (vezi scris. X, n. 1).

[5] Faur — traducerea românească a numelui Kovâcs. Opozantul era episcopul romano-catolic al Transilvaniei, Kovâcs Miklos de Tuşnad.

[6] în anul 1831, cînd gimnaziul din Blaj a fost ridicat la rangul de liceu, în baza decretului împărătesc nr. 3387/11 septembrie 1830, guvernul transilvănean a refuzat introducerea *istoriei* ca studiu la noul institut românesc. Motivarea este caracteristică: „Historia est oculus mundi, ideoque valachis interdicendum est hoc studiurn" (Istoria este ochiul lumii, de aceea studiul ei trebuie interzis românilor"), după cum se exprima acelaşi Kovâcs Miklos într-o şedinţă dietală. La Blaj s-a predat totuşi *istoria universală*, pe răspunderea personală a episcopului Lemeni, de către eminentul profesor Ioan Rusu, studiu în cadrul căruia dascălul blăjean a introdus în mod subtil şi istoria naţională.

[7] Jiului transilvan.

[8] Este vorba de satele Petroşeni, Petrila, Livezeni, Iscrioni, Dîlga, Cornişte şi Grivadia care, pe la 1835, au părăsit unirea cu Roma, sub influenţa călugărilor de la Tismana, din Ţara Românească şi ademeniţi de protopopul neunit din Haţeg.

[9] Vezi scris. V, n. 4 — 5. De fapt, este vorba de ziarul din Cluj, *Erdelyi Hirado*, care abia în 1848 îşi va schimba numele în *Kolozsvări Hirado.*

[10] Vezi *George Baril şi contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Ioan Fekete Negruţiu, nr. II şi XXII.

[11] *Ioan Turcu,* tatăl celui în cauză, a fost protopop al Tractului Pogăceaua între 1824 - 2 aprilie 1839.

[12] *Ioan Turcu,* fiul protopopului din Pogăceaua, 1817 — 1852, a fost secretar consistorial la Blaj şi profesor la preparandie, calitate în care îl întilnim deja la 1842: „Adinodum R.D. Ioannes Turk, de M. Szakâl, Officii Dioecesani Archivarius, Praeparandorum Theologiae Moralis Professor, et Inel. Comitatus Thorda I. Tabulae Judiciariae Assesor" (după *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII* [1842], *ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV,* Blaj, 1842, p. 6). Ioan Turcu n-a avut o atitudine naţională constantă la 1848 , căzînd, asemeni lui Iosif Many, în păcatul neîncrederii în dreptatea şi puterea cauzei române. Lucru pe care nu i-l iartă nici *Gazeta Transilvaniei* (XV, 1852, nr. 36, p. 143), în necrologul din 11 mai, care este, dealtfel, singurul text ce s-a scris despre acest om învăţat şi cu mari perspective: ‚Astăzi ramaserăm iarăşi mai puţini cu un bărbat inteliginte. Domnul Ioane Turc, secretariul măriei sale d. episcop şi profesor de istorie şi drept bisericesc, după o boală uscăcioasă, se mută la vecinicul repaus în vîrstă de 35 ani. Repausatul era înzestrat cu toţi 5 talenţii de la natură. Cît a negoţiat, însă, cu dînşii în seama naţiunei, din cauza aplecărilor sale, va şti vericine. Canţelaria episcopească perdu în repausatul mult, că deşi se număra dînsul între cei crescuţi cu principii străine, avea totuşi o mare activitate, carea se şi cerea în asemenea post, încărcat cu atîtea lucruri din marea dieceză".

[13] Despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Grigore Mihali, nr. I, n. 1.

[14] Ioan Lemeni, care îşi sărbătorea cu mare fast, în fiecare an, la 7 ianuarie, ziua onomastică, recoltînd cîteva ode ocazionale şi plate, de la Constantin Alpini, Timotei Cipariu, Nicolae Pauleti şi alţii. Se vede că şi tînărul Ioan Turcu şi-a căznit lira în onoarea lui Lemeni, la o dată pe care nu o putem stabili.

[15] „Am avut necazuri fără ca Lycus să-mi fie potrivnic."

[16] Esztergon, unde era reşedinţa primatelui ungar.

[17] Ioannes Scytovszky.

[18] *Michael Kemp,* „Praepositus D. Georgii de Viridi Campo Strigonicnsi et Archi-Diaconus Cathedralis", după cum figurează în *Schematismus Clcri Archi-Dioecensis Strigoniensis pro Anno a Christo Xato 1860,* Strigoniu, 1860, p. 7.

XIII

Blaş, 8/3 [1]880

Mult stimate domnule !

Prezentatoriul acestor confidente litere, cu numele Augusto Mazzuchi, de naţiune italian, de profesiune arhitect (acum se poate socoti

ca deplin românizat, carele, cu ocaziunea clădirei calei ferate, venind ca arhitect al societatei în aceste părţi, s-a căsătorit aci în Blaş cu o persoană aleasă, fiica unei văduve, formînd o familie onorifică), încetînd ocupaţiunile la calea ferată şi, ca cap de familie, neputînd părăsi familia, a întreprins lucruri private. Iară de doi ani încoace, pe lîngă o remuneraţiune de totul modestă de 360 fl., este cuprins sub titlu de arhitect arhidiecezan, în care timp a prelucrat toate planurile şi calculii de spese pentru toate besericile, edificatele şcolare ce a intrevenit în timpul de cînd a luat acest oficiu asupra [1].

După ce, însă, despre o parte clerului îi lipseşte fondul spre a-i
200 mai / mări salariul de 300 fl. [recte = 360 — n.ns.], 'iară de altă parte dînsul cu familia, cu un venit aşa modest, a subzista nu poate se află sîlit a-şi cerca norocul în alte părţi, şi anumit, cugetă spre acest scop a călători în România [...]. Deci, nu ştiu de ce, neîndreptat venind la mine, m-a cercat să-1 recomand m[ult] stimat domniei tale, doară ai avea bunătate a-i da ceva îndreptare şi puţină recomandaţiune la oarecare persoană de influinţa, spre a putea veni' în cale de a-şi ajunge scopul.

Eu, pe lîngă toate că o fac cu sfială, totuşi, ca unui bărbat cu purtare solidă şi morală şi ca unui individuu în chiamarea sa, după opiniunea celor competenţi, deplin calificat, neputîndu-i nega împlinirea cererei sale, şi bazat pe bunătatea inimei ce am esperiat din partea domniei-voastre, îmi ieu audacia a-l recomenda, rugîndu-vă să primiţi din parte-mi asecurarea celei mai sincere veneraţiuni, de la al m[ult] s[timatei] d[omniei]-voastre cel mai vechi iubitoriu,

Constantin Papfalvi,

[1] Despre *Augusto Mazzuchi,* personaj interesant din Blajul ultimelor decenii ale secolului al XlX-lca, se ştiu puţine lucruri. în afara celor relatate de Papfalvi, mai ştim că a fost angajat la 12 august 1878 ca arhitect arhidiecezan, avînd ca sarcină edificarea bisericilor şi şcolilcr şi chiar repararea acestora, în unele cazuri. La sfirşitul acestei scrisori, Bariţ adaugă o listă de lucrări efectuate de Mazzuchi, pe care o reproducem ca un document important în legătură cu activitatea lui Mazzuchi: „Galata - şccala; Spring - şcoala; Milaş - biserica, 15 mii; Cut-deto, 17 mii; Eazias - deto, 8 mii; Retiu, C[omitatul] Turda — biserica".

[2] Cu adnotarea lui Eariţ: „1880. C. Papfalvi, Blaş, 8 martie. R[ăspuns] prin Mazzuchi în 15, prin grai".

XIV

Blaş, 31/12 1880

Prea stimate şi iubite domnule!

în oarele celea mai de pre urmă a anului, mai mult decît orişicînd altădată, îşi cuprinde omul cugetătoriu memoria cu persoanele celea grate, ce le-a avut şi încă le are. In viaţă nu m-am dedat a vorbi sau a scrie aceea ce nu vine de-a dreptul în'camera sincerităţei şi a inimei şi, pentru aceea, numai cel mai limpede adevăr îl esprim cînd scriu cum că, dintre toţi tinerii cîţi am fost fericit a cunoaşte sub timpul cît am fost şi

eu învăţătoriu [1], singur ai fost acela care, acum în timpul şi în decurgerea alor 57 de ani, în mod escelent, prin toate fazele ce ai trecut, mi-ai cauzat o mîngăiere şi o mulţămire care nu o pot, dară niece că cerc a o descrie.

Pentru aceea, primeşte, te rog, cu inaugurarea Anului nou, gratularea şi aprecările mele celea mai sincere, poftindu-ţi ca cerescul / 204
părinte să-ţi conserve puterea şi sanitatea, ca să poţi continua lupta începută şi continuată acum mai mult decît de patru decenii. Pe lîngă toate că nu pot spera, dară totuşi doresc şi oftez a vedea, cel puţin în parte, încoronate de succes multele sacrificie ce ai pus pe altariul patriei, a naţiunei şi a besericei, ţinîndu-mă fericit dacă şi de aici înainte voi putea merita iubirea şi stima care o am esperiat de cînd ne cunoaştem.

Iubite Georgie! După celea premisă nu ar fi iertat a mai amesteca şi alte lucruri profane. Şi eu totuşi, cunoscîndu-ţi inima ceea indulgenente, o fac iacă cum: în numărul cel ultim, 104, a *Orientului,* am cetit că în anul următoriu, întră altele, voiţi a publica şi memoriul unui canonic din an [1] 848/9 [2]. Acela nu poate fi altul decît cel ce este cuprins în semnările făcute despre eventualităţile ce am / întîmpinat în viaţă. Eu ace- 204*
lea le-am comunicat ca provocat, că dacă s-ar afla ceva ce ar avea ceva însemnătate istorică, să se poată folosi.

Celea cuprinsă în memoratele însemnări sunt dedusă din propria-mi ştiinţă şi esperienţă. Totuşi, aş fi dorit ca acelea mai mult *după* decît *în* viaţa mea să vază lumina. Altcum, nu mult m-ar gena publicaţiunea, dară, după ce văd dureroasa luptă încăierată pentru memoria primilor noştri metropoliţi [3], despre care se poate zice că: *Pecfcjatur intra et extra muros; Jupiter in Troiam, pro Troia stabat Apolo* [4], şi după ce în observările mele ambii aceşti în adevăr mari archirei se află pomeniţi, te rog ca, sau să lasă publicarea celor de mine semnate, să o amîni pe'alt timp, sau, dacă totuşi ai volie a face ceva uz, atunci memoratele două nume să fie cu totul esmisă, căci nu voiesc / a da ansă şi arma pe **205**
nice o parte.

Mai adăunezi, neavînd altă cuprindere, luînd înainte *Istoria revoluţiunei maghiare* [5], mi-a căzut sub ochi epistola scrisă de Kossuth lui Percell şi, făcînd versiune, o am pachetat să ţi-o comunic, de cumva, dară, nu-ţi' este cunoscută. Dară, neaflînd că, doară, ar merita, o am lăsat netr'imisă. Acuma, însă, adaug şi aceia: *Valeat quantum vaiere jpotest !* [6]

Rugîndu-te să primeşti asecurarea sincerei mele stime, rămîn pentru totdeauna sincer stimător,

Constantin Papfalvi. [7] / 205*

[1] Vezi scris. I, n. 1.

[2] Vezi Iacob Radu, *Istoria Vicariatului greco-catolic al Haţegului,* Lugoj, 1913, p. 396 şi urm.

[3] Primii mitropoliţi greco-catolici ai Blajului au fost Alexandru Sterca Şuluţiu şi Ioan Vrancea, sub a căror păstorie Papfalvi a fost, timp de 41 de ani, canonic capitular (1851-1892).

[4] „Se fac greşeli înăuntrul şi în afara zidurilor; Jupiter stătea împotriva Troiei, Apollo în ajutorul ei."

[5] Jakab Elek, *Szabadsâgharczunk torlenetehez. Visszaemlekezesek 1848—1849-re,* scriere memorialistică şi istorică de remarcabil succes despre revoluţia ungară de la 1848. Bun cunoscător al limbii româneşti şi al problematicii naţionale a românilor, Jakab Elek include în cartea sa nenumărate date şi fapte din revoluţia românească. Dar interpretarea lor nu depăşeşte cadrul tradiţional al istoriografiei ungureşti, dominate de subiectivism şi judecată falsă, tendenţioasă, asupra evenimentelor politice.

[6] „Faci doar cît poţi să faci."

[7] Adnotată: „Răsp. 6 febr. şi memorialul remis".

XV

Blaş, 8/5 [1]882

Prea stimate amice !

Cunoscutul arhitect d-n. Augusto Mazzuchi[1], neputîndu-şi afla mulţămirea aici, s-a determinat, cu orişice sacrificiu, a-şi cerca fericirea în România. Deci, provăzut cu atestate din partea Consi'storiului metropolitan şi a Comitetului opidan, precum şi cu o scrisoare recomendatoare a baronesei Sz[ent]kereszti către tatăl său Florescu, cugetă [ca] cel mult pînă la 15 curentei a întreprinde propusa călătorie.

Bazat pe bunătatea şi propensiunea ce a fost fericit a esperia din partea st[imatei] d[omniei] tale, s-ar ruga ca să binevoieşti a-l ajuta
206 cu o recomendaţiune către una sau două / persoane, în a'căror sferă cade aplicarea la care nizuieşte, după chiamarea sa: arhitectonic şi, între alţii, ar avea cuget a se prezenta şi ministrului preţedinte I. Brăteanu.

Eu îl foarte compătimesc pe acest destru, solid, cult şi în toată privinţa aplicabil şi acum, cu toată familia sa, deplin devenit român bărbat. Pentru aceea, nu mă sfiesc şi din parte-mi a vă ruga ca, în cît veţi afla cu scop, să daţi inviaţiunea şi ceruta recomendaţiune.

Altcum, cerîndu-mi iertare, te rog să primeşti din parte-mi spresiunea celei mai sincere stime.

Sum al stim[atei] d-tale cel mai sincer stimătoriu,

206* *Constantin Papfalvi.* /

[1] Vezi scris. XIII, n. 1.

XVI

Blaş, 26/11 [1]882

Iubite amice !

Nice datină, nice plăcere am a incomoda cu scriptitare pe cineva, cu atît mai puţin pe celi căror tot minutul le este scump. Şi dacă totuşi o fac, vine de acolo căci nu pot rezista sînţului intern a inimei.

Amice! Am cetit şi eu *Memorandul* ieşit din rutinatul tuu condeu[1]. Ar fi o adevărată temeritate a cerca să descriu impresiunea ce a produs asupra inimei mele. Atîta, totuşi, nu mă pot conteni a nu spune că,

după a doua cetire, mi-a venit să eschiam cu bătrînul Simeon: „Acum dimite, Doamne..." ş.c, şi iarăşi: *Hectora quis nosset, felix si Troia fuisset*[2].

Nu mă pot conteni să nu-ţi amintesc un incident, care şi altcum mi-a servit ca motiv la această scriptă. In anul 1850, petrecînd în Pesta, care pe atunci încă nu era căsătorită / cu Buda, între alţii făcînd cunoş- 207
tinţă unui monah de ordul cistercit cu numele Bilkei, de origine român gr.-cat. din Dieceza Oradiei, într-o după amiază-zi petrecînd în promenada numită Szechenyi ter, acolo, pe o bancă, şedea un bătrîn, formă de prelat. Sociul meu Bilkei m-a întrebat: „Cunoşti pe bătrînul acela?" li răspund că nu-l cunosc. Atunci îmi zice: „Acela e renumitul Georgiu Fejer"[3], care tocma atunci scrisese şi o broşură cu titlul *Cauzele revoluţiunei magiare (Magyar forradalom okai)*[4]. „Să-i facem reverinţă!"' Cu care ocaziune Bilkei, între altele, îl agrăieşte: „Ilustritate! De cumva frumoasa etate în care vă aflaţi (la 90 ani) nemica aţi fi lucrat, singură broşura acum ieşită la lumină este de ajuns spre a-ţi face numele nemuritoriu"'. / La aceasta venerandul prelat răspunde: „Puţinele zile ce 207*
le mai am îndărătru mi egal, ori să le petrec în quartirul meu, ori în prinsoare. Necăutind în dreapta sau stînga, l-am scris după dictatul conştiinţei şi a convingerii mele ş.c.l."

Amice! Pe lîngă stima ce ţi-am păstrat încă de cînd erai în anii prunciei, şi sus memoratul incident mi-a dat ansă să-ţi adresez această nemăiestrită, dar din sinceritatea inimei provenitoare scriptă, prin care mă exprim că şi dacă ţi-ar lipsi meritele unui 1/2 secul, în care fără întrerampere ai asudat şi luptat pentru luminarea şi apărarea mult cercetatei naţiuni, prelucratul *Memorand*[5] e de ajuns spre asecurarea nemuritoriului renume. Cauza care o protegezi e ceea mai dreaptă şi / oricît 208
de tîrziu va triumfa, pentru aceea nu-ţi pot pofti ceva mai plăcut, decît zicînd: *DU tibi dent Annos*[6], să-ţi poţi vedea visul cu ochii, iară şi iară îţi pofteşte cel mai vechi şi totdeauna sincerul amic,

Constantin cel bătrîn.

P.S. Eu celea cuprinsă în această scriptă doream a ţi le spune cu vorbe în grai viu, dară avînd temere că pot fi chemat de aici mai nainte de ce ne-am întîlni, am aflat consult a grăbi, ca să nu mi se tîmple şi mie cum s-a tîmplat lui Santa-Panga cînd i-a îngheţat trîmbiţa.

Idem./ 208*

[1] Este vorba de scrierea lui Bariţ, *Memorial compus şi publicat din însărcinarea Conferinţei generale a reprezentanţilor alegătorilor români, adunaţi in zilele din 12, 13 şi 14 mai st. n. 1881, prin comitetul său emis cu acea ocasiune,* Sibiu, 1882. Lucrarea, care s-a tradus în limbile maghiară, germană şi franceză, avea ca scop informarea opiniei publice europene asupra situaţiei naţiunii române din Transilvania, ca urmare a realizării pactului dualist, a desfiinţării autonomiei principatului şi a adîncirii politicii dualiste maghiare în şovinism şi poziţie ultrareacţionară. *Memorialul,* alcătuit pe structura unui preambul istoric justificativ, şi-a atins pe deplin scopul. Vezi despre actul de la 1882, Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub Coroana ungară,* VII, Bucureşti, 1911, p. 32—34; Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania şi Banat,* Bucureşti, 1947 ; Ştefan Pascu,

Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, Cluj, 1968, p. 146-149; Liviu Maior *Le Memorial de 1882 et son echo en Europe,* în *Revue Roumaine d'Histoire,* 1969 nr 2 p. 283-285; Şerban Polverejan şi Nicolae Cordos, *Mişcarea memorandisia in documente (1885—1897),* Cluj, 1973, p. 29—31.

[2] „Cine l-ar fi cunoscut pe Hector dacă Troia era fericită?" [dacă nu izbucnea războiul troian].

[3] *Fejer Gyorgy,* 1766-1851, scriitor, traducător şi istoric ungur de factură iluminista. A rămas notoriu în istoriografia maghiară datorită marii culegeri pe care a redactat-o: *Codex diplomalicus Llungariae,* tipărită la Buda, între 1829-1844 în ITT ... Szinnyei J6zsef, *Magyar irok elete es munkăi,* III, literele *La - Gwoih,* Budapesta, 1894, p. 254-266. Bibliografie în limba română despre acest istoric găsim tot la Bariţ: *Georgie Fejer,* în *Transilvania,* VI, 1873, nr. 5, p. 53—54, unde insistă asupra originii române a lui Fejer.

[4] Titlul exact al cărţii lui Fejer este: *A politikai forradalmak okai. Nehăny es-re-vetelekkel* (Cauzele revoluţiilor politice. Cu cîteva băgări de seamă), si a apărut în 1850 in limbile maghiară şi germană, la Pesta şi Leipzig.

[5] Vezi nota 1.

[6] „Zeii să-ţi dea ani [mulţi]."

XVII

Blaş, 14/4 [1]884

Prea stimate d-nule !

Un proverb triviale au magiarii: *Oszve virdgzik a tok*[1]. Eu încă. acum la adinei bătrîneţe am căpătat gust de a scrie articli pentru foile publice.

La ceva asemenea, în zilele acestea, mi-a dat ansă scrierile lui Jakab Elek[2]. Celea ce am scris aci •/• alăturate, ţi le submit ca, de vei afla, preste tot sau în parte, a merita, să se poată publica[3]. Altcum pretensiune nu am, pot rămînea şi nepublicate. *

Cu cea mai sinceră afecţiune rămînînd, stimătoriul,

267 *Constantin Papfalvi. /*

[1] „Toamna înfloresc bostanii" proverb maghiar.

[2] Vezi scris. XIV, n. 5.

[3] Nu se publică.

XVIII

Blaş, 19/1 [1]885

Iubite pretine !

Iară îţi fac incomodaţiune cu hîrtiuţa unui debil bătrîn, căci, fiind provocat a da delucidătoare declarare la unele puncte cuprinse în decliiaraţiunea mea, făcută în foaia septimanale *Kozerdek* n-ru 47[1] o am şi făcut, care s-a şi tipărit în n-rii 1, 2 şi 3 aceiaşi foi[2]. O am tradus şi pe românie, care aci •/., în amicabilă confidinţă'ţi-o şi împărtăşesc ca, dacă vei afla a fi cu scop, să se publice şi în foaia română[3].

Asta şi pentru aceea o aş dori ca nu — auzindu-se că corespund în foile maghiare — să mi se tîmple ce mi s-a tîmplat în [18]48 ...[4]

Foaia ce redigezi se cuprinde cu obiepte cu mult mai momentoase, decît să fie consult a le cuprinde locul cu discursiuni de atare natură cum sunt acestea. Pentru aceea, nu va fi fără scop a se adaoge vro pagină numai pentru dînsele, ca să nu se întrerumpă publicare, şi spesele adaosului însumi eu, făcîndu-mi-se cont, le voi suplini cu mulţămită.

Traducţiunea încă e făcută cam incorect, poate pe cum se poate aştepta de la unul cum sum eu, dară tu, precum totdeauna, aşa şi acum vei purta sarcina unul-altuia.

Aceste fie de ajuns pentru celea de interes public. Să ne întoarcem şi la a noastre.

Iubite amice, trebuie să-ţi mărturisesc: cînd am cetit programul *Observatoriului* pentru anul acuma început[5], observ şi eu din senin că-mi picură oarecîteva picuri de lacrimi şi încep a cugeta că oare picuri de lacrimi a bucuriei sau a durerei sunt acestea? Şi, după o serioasă cugetare am venit la convingerea că şi una e, şi alta. Adecă, m-am bucurat căci cereasca providinţă (cărei şi eu am a mă închina), sub decursul unui semiseclu, între deschiîinite valuri şi persecuţiuni, nu numai te-a conservat întreg şi sănătos, dară, pe lîngă aceasta, adversarii, pe lîngă toate machinaţiunile întunerecului, fruptele puselor ostenele nu au fost în stare a le nimici.

Dară, despre altă parte, tot acelea picuri le-am putut numi şi lacrimi de durere, deoarăce după o lucrare continuă, care n-a avut / alt 209
scop decît numai fericirea naţiunei, a patriei şi a omenirei, nu ai putut secera cuvinita mulţămită. Dară ş-aci poţi ave o consolaţiune: căci asemenea seceriş de comun au făcut toţi aceia carii s-au gertfit pentru public, cu foarte puţină excepţiune.

Eu, pretine, una-ţi poftesc şi de una te rog: îţi poftesc ca anul în care, din graţia cerească, am intrat, să-1 petreci întreg şi sanitos şi încă după acesta un alt şir lung, împreună cu toţi aceia pe carii ţi i-a dat Dumnezeu şi care-ţi sunt iubiţi. Şi cer ca, după expirarea începutului an, încă să mai iai ceva capitulaţiune, cel puţin pînă cînd mai rămîn şi eu pe aici, căci tare m-ar durea cînd aş şti cum că ai depus arma.

Deoarăce şi altcum n-aş fi în stare a exprima cu cuvinte sentimentele ce-mi nutreşte inima, prin asta punînd capăt scrierei, te rog să primeşti asecurarea distinsei mele stime. Rămînînd al iubirei tale sincer stimătoriu amic,

*Constantin Papfalvi^*

fost, înainte de 60 ani, dascăl[6]./ 209*

[1] Un incident al lui Constantin Papfalvi cu publicaţia maghiară *Kozerdek.* în 1884 întreaga presă românească din Imperiul austro-ungar a evocat — la împlinirea unui veac — marea răscoală a lui Horea de la 1784. *Observatoriul* lui George Bariţ publică săptămînal articole sau seriale documentare relative la răscoală, încît omul politic progresist maghiar Mocsâry Lajos, un fervent apărător şi simpatizant al cauzei românilor îi scrie lui Bariţ la un moment dat — prevăzînd riposta presei maghiare înfeudate aristocraţiei! — „Meltoztassek kozolni velem, mikent lehetne legjobban externâlni azokat a Hora - Clcska fele demonstrâciokat" — Binevoiţi a-mi împărtăşi cum s-ar putea cel mai bine înlătura acele demonstraţii cu Horea şi Cloşca (vezi Ioan Chindriş şi Kovâcs, Ferenc, *George Bariţ magyar levelezese,* Bucureşti, 1974, p. 181).

[2] Papfalvi îi răspunde lui Torok Bertalan în primele zile ale anului 1885 (vezi *Felvilâgosito felelet a Kozerdek 48-dik es kovetkezo ket szämok hasâbjdban egy román nyilatkozatâra tett eszrevetelekre,* în *Kozerdek,* IV, 1885, nr. 1-3), pe un ton calm, analitic şi competent. Expunînd calvarul asupririi de veacuri îndurate de românii transilvăneni, el pune sub semnul legitimităţii acţiunile revoluţionare ale acestora.

[3] „Foaia română" e *Observatoriul,* care publică „delucidătoarea declarare" a canonicului în aceleaşi zile (VIII, 1885, nr. 6, p. 21-22; nr. 7, p. 26; nr. 8, p. 29—30). Articolul lui Papfalvi — *De la Blaş. Răspuns la observaţiunile d-lui Torok Bertalan publicate în foaia săptămînală Kozerdek nr. 48, asupra dechiaraţiunei făcute de un român în aceeaşi foaie nr. 47, anul 1884* — rezumă ideile declaraţiunii sale (vezi nota 1) şi cuprinde traducerea integrală a răspunsului la intervenţia lui Torok, publicat mai întîi în *Kozerdek.*

[4] Cînd, pe baza unor dovezi pripit interpretate, Papfalvi a fost învinuit că ar fi colaborat cu aristocraţia maghiară împotriva revoluţiei române din Transilvania. Vezi analiza situaţiei în studiul introductiv.

[5] George Bariţ, *Către onoratul public cetitoriu,* în *Observatoriul,* VII, 1881, nr. 100, p. 402. Redactorul anunţă că ziarul va mai apărea doar un an, 1885, după care îl va sista. Face cu această ocazie un scurt istoric al ziaristicii din Transilvania. Articolul-program se încheie cu următorul îndemn: „Iubiţi-vă limba şi literatura, precum vă iubiţi mîntuirea sufletului vostru! Iubiţi-vă patria, precum v-au iubit mamele voastre pe voi!"

[6] Adnotată: „1885, ian. 19. Const. Papfalvi, Blaş; cu un manuscript".

XIX

Blaş, 6/2 1885

Mult stimate domnule şi amice I

Cu mulţămitoare bucurie am cetit partea publicată din răspunsul dat la observaţiunile făcute de Torok Bertalan [1]. Deoarece, însă, prea momentoasele adaose ce aţi binevoit a face sunt atît de esenţiale, cît se poate mai mult numi o perifrazare decît o traducere a articlului publicat în foaia magiară *Kozerdek* [2], pentru aceea, ca nu cumva să dau ansă partei adversarie a se acăţa, îmi iau confidenţiala libertate a te ruga ca să nu laşi a se subsemna la capăt numele meu, după cum era semnat în scriptă de mine trămisă [3].

Altcum, cu toată stima sum credinciosul amic,

Constantin Papfalvi
canonic./

[1] Vezi scris, anterioară, n. 3. Papfalvi cere ca răspunsul din *Observatoriul* să nu apară cu semnătura lui, ci ca redacţional. Răspunsul — în trei numere consecutive ale ziarului lui Bariţ — va apare totuşi semnat de canonicul blăjean.

[2] Vezi scris, anterioară, n. 1.

[3] Cu adnotarea lui Bariţ: „1885, Constantin Papfalvi, Blaş în 6/II. Răsp. 10 II".

XX

Blaş, 12/2 1885

Mult stimate amice !

Este o părere de comun primită cum că bătrînii trecuţi peste ultimul grad al vieţii, care, după cum spun sacrele cărţi, e anul *SQ*, *exceptis excipiendis* [1] sunt al doilea prunci. Apoi aceea încă e cunoscut că pruncii sunt fricoşi, deci nu te mira, nice lua în nume de rău căci, după ce ai aflat cu cale a adăoga la celea de mine împărtăşite unele prea momentoasă date, cari mie nu mi-au venit aminte, sau nu le-am ştiut, te-am fost rugat ca să nu laşi a mi se subtipări numele [2]. La ce le-am fost publicat şi în neînsemnata foaie magiară [3], o am făcut aceasta ca să nu mi se facă obiepţiune din partea celor ce şi în papură află nod.

Insă bunătatea inimei, ce am fost fericit a o esperia cu orişice ocaziune din partea domniei-tale mă face a crede că nu ai luat în nume de rău debilitatea } provenită din temere în adevăr nefandată, deoarece 212
nu numai că nu mă supăr, din contra, îmi pare bine căci nu mi s-a împlinit pripita cerere [4].

Deci, poftindu-ţi înainte puteri spre purtarea luptei în care te afli mai bine de un semiseclu, te rog să primeşti din parte-mi asecurarea celei mai sincere şi nealterabile reverinţe, ca de la sincerul stimătoriu amic,

Constantin Papfalvi. / 212v

[1] „Exceptînd ce trebuie exceptat."

[2] Vezi scris, anterioară.

[3] Scris. XVIII, n. 1.

[4] Adică de a nu-i fi tipărit numele la sfîrşitul răspunsului dat lui Torok Bertalan.

XXI

Blaş, 24/V [1]885

Prea stimate domnule !

După zelul de care sunteţi, aşa zicînd, de la anii prunciei învăpăiaţi, pentru tot ce se atinge de soartea mult persecutatei noastre naţiuni, în numerii. 34 şi 35 a *Observatoriului* (care, spre dauna naţiunei şi durerea fiecărui adevărat român, preste puţin timp va să înceteze a mai face salutariile sale observaţiuni [1]) între altele descoperi dorirea de a primi, pe baza documentelor rămase de marele, dară totdeodată nefericitul Şincai, informaţiu[ni] despre cele douăsprezece şcoli române, respective despre celi 600 f. m. conv. carii, la an. 1784, sub nemuritoriul Iosif s-au asemnat din Erariu statului / spre scopu literariu-şcolastic a 214
românilor transilvăneni [2].

Alţii ar şti da informaţiuni mai lămurite şi mai detaiate în acest obiept. Aceea ce ştiu eu este: că Gestionaţii bani, în sumă 600 f. m. c, a 50 fl. m. c. (acum 52 fl. 50 cr. v.a.) se solvesc de la Erariu tot pe seama alor ,12 şcoli confesionale gr.-cath. Dintr-aceste, unele se află în archidieceză, altele, în celea două dieceze.

Atare beneficiu, între alţii, trag docenţii din Reghinul Săsesc, Abrud, Bistra, Mărgău, Cătina, Milaşul Mare, Cojogna, Hunedoara. Ceîealalte patru nu-mi sunt cunoscute.

Adormit în Domnul metropolit A. Şuluţiu, în opşorul suu istoric
214* despre revoluţiunea Horei[3], dă cu totul altă bază / cestionatei donaţiuni. Memoratul manuscris acum de mai lung timp se află la d-nul Iosif Şuluţiu. De acolo se poate cunoaşte opiniunea nemuritoriului mare archiereu.

Acestea însemnînd, poftesc din toată inima ca ceriul să-ţi lungească firul vieţei pînă cînd, după îndelungata luptă ce ai purtat, ce o porţi şi, fără îndoială, o vei mai purta, vei putea zice: „Acum dimitepe şerbul tuu în pace, că văzură ochii mei mîntuirea ta". Eu, care acum supra anilor carii sunt destinaţi pentru celi în puteri am trecut şi unu, nu-mi mai fac nice o iluziune despre aşteptata mîntuire, pînă cînd voi esista pe faţa globului. Dară cu firmă credinţă voi intra în sînul lui, cum că
215 dreapta cauză, pe lîngă toată zvîrcolirea / adversariului, va triumfa.

Deci rugîndu-te ca acestea puţine şi neordonate şiruri, precum totdeauna, şi acum, cred mai pe urmă, să le primeşti cu cunoscuta-ţi bunăvoinţă, ca de la cela care acum în răstimp de şase decenii, de cînd a avut onoare a te cunoaşte, te-a stimat şi iubit din toată inima,

Constantin Papfalvi,

215* fostul docente m[ediae] gr[ammaticae] classis.[4]/

[1] In articolul *Rămas bun !* (vezi *Observatoriul,* VIII, 1885, nr. 31, p. 133), Bariţ anunţă că ziarul va înceta în luna iunie 1885, nu la sfîrşitul anului, după cum anunţase în articolul-program pentru 1885 (vezi scris. XVIII, n. 5). Motivul acestei hotărîri ar fi o misiune importantă încredinţată de secţia istorică a Academiei Române — e vorba de scrierea unei istorii a Transilvaniei, lucru ce s-a realizat prin cele trei volume ale operei sale *Părţi alese din istoria Transilvaniei,* tipărită între 1889 — 1891 —, misiune care reclamă „retragerea totală din luptele politice militante".

[2] Se referă la articolul lui Bariţ, *Din actele oficiali aflate între manuscriptele lui Gcorgiu Bariţ,* în *Observatoriul,* VIII, 1885, nr. 34, p. 135 - 136; nr. 35, p. 138-139.

[3] Lucrare de mare interes istoric al lui Alexandru Sterca Şuluţiu, cunoscută sub titlul de *Istoria Horii şi a Munţilor Apuseni.* Se află şi acum în manuscris la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei. O copie, făcută pentru Bariţ la cererea acestuia, se află la B.A.R., în ms. rom. 980, f. 221 — 346.

[4] Scrisoarea e adnotată de Bariţ cu următoarea observaţie laconică: *„Obs.* 38". De fapt, e vorba de numărul 39 al *Observatoriului* (VIII, 1885, p. 153 — 154), unde, în articolul *Despre cele douăsprezece scoale româneşti înfiinţate de către împăratul Josif II în Transilvania înainte de 100 de ani,* inserează completările lui Papfalvi din scrisoarea de faţă.

XXII

Blaş, 30 iuliu 1892

Mult stimate amice !

Tînărul bărbat care va admanua aceste puţine şire, cu numele N. Mărgineanu, care voieşte a concurge pentru vacanta staţiune în Institutul educătoriu de fetiţe din Sibiu, care staţiune profesorală este în concurs, m-a rugat să pun şi eu în favoarea dînsului un cuvînt, acolo unde aş afla a fi cu cale.

Neputînd denega făcuta cerere - cu atît mai vîrtos nu caci, ca pe unul care, după depunerea examenului de maturitate a abso vat cu laudă cursul teologic în Universitatea pestană şi, în urma, şi cel de profesură în Clus - îl socotesc în toată privinţa calificat.

Deci, cerîndu-mi pardonarea pentru făcuta incomodare, te rog să ai bunătate a-i sprigini rogarea.

Dorind să ne întîlnim cu pace la generala adunare a Asoţiaţiunei, rămîn ca totdeauna, sincer stimătoriu,

Const. Papfalvi,

SIMION MIHALI-MIHALESCU

(1825 — 1891)

Gorespondenţa lui Simion Mihali-Mihalescu[1] trimisă lui George Bariţ (1849 — 1891) constituie o contribuţie importantă la cunoaşterea mai largă a profilului omului politic şi militant, care completa în mod fericit pedagogul şi profesorul de ştiinţe naturale, autodidact sobru şi conştiincios, în personalitatea acestui transilvănean, refugiat ca atîţia alţii înaintea lui, în ţara liberă a fraţilor de peste Carpaţi. Ideile şi principiile politice şi ştiinţifice care i-au călăuzit activitatea se regăsesc în aceste scrisori, ca şi în corespondenţa sa către Ioan Micu Moldovan (1866 — 1885) sau în presa românească de pe ambele versante ale Carpaţilor, la a cărei dezvoltare şi răspîndire a contribuit efectiv. Adînc ancorat în realităţile social-istorice ale vremii sale, trăind cu intensitate durerile şi speranţele unei naţiuni care cuprindea încă multe milioane de fii încătuşaţi în mîini străine, Simion Mihali-Mihalescu nu s-a mulţumit să contribuie activ la cimentarea legăturilor şi acţiunilor comune interromâneşti, ci a căutat soluţii mai largi, europene, urmărind înjghebarea şi făurirea unor alianţe frăţeşti* în vederea apropierii momentului mult aşteptat al eliberării naţionale definitive. A fost, într-un cuvînt, omul care s-a angajat fără rezerve pe drumul greu dar sigur al desăvîrşirii unităţii de stat a poporului din sînul căruia a apărut şi pe care i-a slujit în toate momentele vieţii sale, fie că se afla în Transilvania sau peste Carpaţi, în România.

Simion Mihali s-a născut la 2 februarie 1825 în satul Husmuzeu, lîngă Dej, în familia modestului cantor Cosma Mihali.

Educaţia primită în familie, mai ales prin fratele său cu 22 de ani mai mare Grigore Mihali, i-a impregnat din copilărie dragostea şi compasiunea pentru poporul său, care îndura de secole o grea exploatare socială şi naţională. După cum afirma mai tîrziu însuşi Simion Mihali, fratele său, cunoscutul şi merituosul canonic greco-catolic Grigore Mihali a făcut parte — şi s-a înscris cu cinste prin tot ce a făcut — din rîndurile partidei naţionale, liberale şi progresiste. încă în adolescenţă, în timpul vacanţelor din vremea studiilor strălucite pe care le efectua în patrie,

[1] Cea mai cuprinzătoare monografie despre Simion Mihali-Mihalescu, scrisă de regretatul academician Emil Pop, *Simeon Mihali-Mihalescu,* aşteaptă lumina tiparului. Alte date despre viaţa şi activitatea lui în Ambrosiu Cheţianu, *Istoria naturală şi Muzeul de la şcoalele din Blaş,* în *Raport despre Institutele de învălămînt greco-catolic din Blaş: Gimnaziul superior, Institutul pedagogic, Şcoala de aplicaţie şi Şcoala de fete pe anul scolastic 1901—1902,* Blaj, 1902, p. V — XVIII; Iuli li MoisTl, *Românii ardeleni din vechiul regat şi activitatea lor pină la războiul întregirii neamului,* Bucureşti, 1929, p. 22 — 23; Nicolae Comşa, *Dascălii Blajului,* Blaj, 1910, p. 84-85.

Grigore Mihali s-a făcut remarcat ca autor a numeroase petiţii pe seama obidiţilor ţăra
regiunea Someşului. Unii nobili, îngrijoraţi de activitatea elevului român, au fost însă r
să-i recunoască inteligenţa vie şi sclipitoare, puterea şi capacitatea de muncă. Astfel P
cunoscut „oligarh şi despot" al regiunii, afirma în faţa unor români că feciorul Cosmii o să d
om mare printre ei, iar aceştia răspundeau afirmativ şi cu speranţă: „Să ajute Dumne
Or, după moartea timpurie a tatălui, Grigore Mihali, ajuns protopop al Zlatnei, a fost
cel mai mic frate al său, Simion (ultimul născut din 12), un al doilea părinte. Putem
că instruirea nu numai didactică, ci şi naţională primită de la Grigore, a constituit pent
mion prima şcoală civică, primul îndemn şi contact mai larg şi mai conştient cu problemele
şi ale poporului român. I s-a arătat şi i s-a trasat astfel încă în familie, un drum deschis de
său. La aceasta s-au mai adăugat studiile nu mai puţin meritorii efectuate de Simion M
la Gimnaziul din Blaj, la Liceul piarist din Cluj, urmînd aici cei doi ani de curs fil
Perioada studiilor blăjene şi clujene încadra anii 1836 — 1844, cu o mică întrerupere în 1
şi un an absolvit la „clasa superioară umanistă" din Zlatna în 1841/42. După 1844, urmează
rile teologice şi pedagogice la Blaj pe care le termină „cum progressu eminente" în 1848[3]

Primul contact scris între Simion Mihali şi George Bariţ datează din 19 decembrie
şi este de fapt prilejuit de lipsa de acasă a lui Grigore Mihali. Simion primise de la frate
(care avea o înţelegere mai veche cu Bariţ) însărcinarea de a aduna din ţinutul Bistrei r
şi adresele celor care doreau să se aboneze la *Gazeta Transilvaniei* şi *Foaie pentru minte,*
şi literatură. împlinindu-şi „comisiunea", Mihali-junior îi trimite lui Bariţ o listă de 16 ab
valabilă pentru trimestrul I al anului 1850, exprimîndu-şi speranţa de a o îmbogăţi ma
cu încă alte nume. în lipsa fratelui său, Simion Mihali se străduieşte să răspundă cu comp
şi responsabilitate unor probleme legate de viaţa naţională românească. Fruntaşii român
nau date precise despre modul în care erau aplicate şi respectate justele revendicări p
formulate în 1848/49, privind numirea unor funcţionari naţionali în administraţia locală d
folosirea limbii române în comitatele populate cu majorităţi româneşti, estimarea num
martirilor căzuţi pe cîmpul de onoare, în lupta pentru apărarea autonomiei pămîntului st
şesc şi a fiinţei naţionale ameninţate de planurile unionist-centralizatoare ale politic
maghiari. Simion Mihali, observator atent al realităţilor brutale impuse de autorităţile aus
îi răspunde lui Bariţ că în zona dintre Alba-Iulia şi Zlatna mai fiinţează încă vechii şi
funcţionari români, iar noii trimişi, ajunşi sau pe cale de a ajunge, erau nemţi din Bu
sau saşi. Funcţionari care nu ştiau germana nu se angajau (ceea ce demonstra clar că în
autorităţile vor folosi exclusiv germana în administraţie). Totuşi, imediat după revoluţie, r
era încă tolerată şi folosită în corespondenţele dintre administraţia cercuală şi magistratul
al Zlatnei. în 1849, sosirea unei adrese către cercul Zlatnei, folosirea unei corespondenţe g
printre cele româneşti — de care aminteşte Mihali — anunţau încă de pe acum intenţia i
alilor de a distruge cuceririle româneşti în administraţia de stat, cîştigate în 1848/9 cu r
sîngeroase sacrificii (Munţii Apuseni au fost organizaţi ca „ţară românească"). Armata —
Mihali — teroriza populaţia din „munţii naţionali" ai românilor. în privinţa celor căzuţi,
este îndemnat să se adreseze consistoarelor bisericeşti unde preoţii satelor Transilvaniei a
mis rapoarte detaliate[4]. Cele comunicate de Mihali aruncau o lumină veridică asupra po
reacţionare a sistemului centralist croit de miniştrii Vienei şi demonstrau că stăp
austriacă adopta aceeaşi poziţie opresivă faţă de naţiunea română ca şi nobilimea ma
în 1848/49.

[2] *Gazeta Transilvaniei,* XXXV, 1872, nr. 59.
[3] Emil Pop, *Op. cit.* (în manuscris).
[4] Scrisoarea I.

în 1850 începe o nouă perioadă în viaţa lui Simion Mihali. „Organisations Entwurt"-uî promulgat în 1849 de contele Leo Thun fixa sarcini importante pe linie de învăţămînt, proclamînd obligativitatea predării în gimnazii şi şcoli medii a geografiei şi ştiinţelor naturii, materii neglijate în ultimii 20 de ani. Conducerea gimnaziului greco-catolic din Blaj îl numeşte pe Simion Mihali profesor de ştiinţe naturale. Nu era o sarcină uşoară, mai ales că noul profesor nu a urmat în mod special asemenea cursuri. S-a avut, probabil, în vedere puterea de muncă, conştiinţa şi vîrsta tînărului Mihali, care îi permiteau o reprofilare de autodidact şi îi promiteau în perspectivă specializarea şi obţinerea unor rezultate edificatoare. Şi într-adevăr, Mihali a depăşit cu mult speranţele puse în el; s-a apucat intens de muncă, a studiat operele naturaliştilor germani, austrieci, saşi, mai întîi, francezi mai apoi, reuşind să editeze manuale didactice şi să susţină o vastă acţiune de popularizare şi răspîndire a ştiinţelor naturii atît în Transilvania cît şi în România[5]. Deja în 1853 Mihali traduce şi tipăreşte *Geografia universală pentru prima clasă gimnazială după dr. Burger* şi are pregătit în manuscris un „Manual de istorie naturală, toate trei împărăţiile", care aştepta aprobarea pentru tipărire de la minister[6]. El va fi tipărit în două ediţii (1855—1856) sub titlul de *Compendiu de istoria naturală pentru începători.* în 1857 editează o *Geografie a Ardealului pre scurt, lucrată de pre nemţie,* dar cu multe observaţii şi contribuţii proprii privind majoritatea românilor, originea, vechimea şi latinitatea limbii lor, căderea meteoriţilor la Mădăraşul de Cîmpie în 1852, descrierea zonei Blajului şi Tîrnavelor, şi cu merite incontestabile privind realizarea unei sinteze mai serioase a toponimiei româneşti din Transilvania. Profesorul Simion Mihali a predat la Blaj ştiinţele naturii după cum urmează în anii 1850/1 şi 1851/2 la clasele I, II, III, V; în 1853/4 şi 1854/5 Ia clasele I, II; 1855/6 şi 1856/7 la clasele III, V, VI iar între 1857/8-1859/60 la clasele I, II, V, VI. Uneori a predat şi limba română sau filozofia[7].

Dar Mihali era conştient de importanţa mijloacelor intuitive în învăţarea ştiinţelor naturii, în consecinţă, cu începere de la 1850/51 şi în cursul întregului deceniu, îşi concentrează eforturile pentru înfiinţarea unui muzeu de ştiinţe naturale, care va cuprinde la începuturile lui şi aparatură matematică sau colecţii arheologice şi numismatice. Tînărul şi neobositul Mihali a fost iniţiatorul, sufletul şi organizatorul acestei importante întreprinderi culturale şi naţionale. Se adresează şi cere ajutor de pretutindeni: de la conducerea gimnaziului, de la prieteni, autorităţi guberniale sau întreaga intelectualitate românească din Transilvania şi Bucovina. Organizează baluri şi colecte publice, scrie unor cunoscuţi, prefecţi şi tribuni care în 1848/49 au apărat cu mintea şi cu braţul înarmat interesele naţiunii, dar s-au arătat gata să sprijine şi cu obolul lor salutara iniţiativă a profesorului blăjean. înfrîngerile politice momentane nu trebuiau să descurajeze, dimpotrivă, trebuia demonstrat că poporul român are toate virtuţile necesare pentru a se dezvolta, este apt a-şi cultiva neîntrerupt artele, ştiinţele, literatura, meseriile pentru întărirea necontenită a încrederii în forţele proprii. Se impunea, de asemenea, cu necesitate

[5] Toate aceste publicaţii şi contribuţia lor la dezvoltarea ştiinţelor naturii la noi sînt tratate pe larg în Emil Pop, *Op. cit.* (mss.). Dintre publicaţiile lui amintim: *Clinii de la St. Bernard (natural-istoric),* în *Gazeta Transilvaniei,* XV, 1852, nr. 89, p. 346—347; nr. 90, p. 349—350; *Rinocerul,* în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* 1854, nr. 13, p. 60; *Chitii şi vînatul lor,* în *Ibid.,* 1853, nr. 49, p. 361-362; nr. 50, p. 369-370; 1854, nr. 15, p. 71-72; nr. 16, p. 75—76; *Pentru naturalişti: analiza pietrelor meteorice de la Mezo Madaras, după prof. F. Wohler,* în *Ibid.,* 1859, nr. 20, p. 149-151; nr. 21, p. 158-159; *îndreptare contra „Traiului animalelor" din „Isis" de la Bucureşti,* în *Ibid.,* 1860, nr. 6, p. 46—47; *Elemente de istorie naturală* (I, *Zoologie;* II, *Botanică; III, Mineralogie),* Craiova, 1868; *Animale microscopice, in Vocea română,* I, 1880, nr. 1, p. 12—15; nr. 2, p. 7—10; *Migraiiunea animalelor,* în *Vocea română,* I, nr. 3, p. 8-11; nr. 5, p. 13-14 şi altele.

[6] *Gazeta Transilvaniei,* XVI, 1853, nr. 82.

[7] Ambrosiu Cheţianu, *Op. cit.,* p. XVI.

combaterea prin dovezi concrete a afirmaţiilor tendenţioase şi interesate răspîndite de propa
ganda străină, potrivit cărora poporul român era lipsit de cultură şi de o clasă proprie, doc
şi instruită, care să-l poată conduce şi administra. De fapt, Simion Mihali *iniţia doar* o mişca
culturală şi ştiinţifică, ce avea să cuprindă spectrul larg al întregii naţiuni. Muzeul natura
matematic şi cultural al Blajului anunţa pe cele din Braşov, Sibiu, Năsăud, Gherla şi al ASTRE
încă în 1851/52, prin grija abilă a referentului român pentru învăţămînt, Gabriel Dorg
guberniul trimite muzeului din Blaj 300 de minerale. în 1852/3 se alocă pe seama muzeul
sume din fondurile şcolare blăjene şi sosesc între timp alte 200 de minerale donate de Alexandr
Lazăr, la care se mai adaugă cele trimise de Grigore Mihali. Continuîndu-se neîntrerupt acţiune
în anii următori, Alexandru Sterca Şuluţiu, Eugen Hacman, Simion Crainic, Simion Balin
Iosif Hodoş, Ilie Măcelariu, Atanasie Şandor, Emeric Basiliu Stănescu, Ioan Fekete Negruţ
se înscriu primii pe listele de contribuţii băneşti sau de materiale, care soseau la Blaj însoţi
uneori de scrisori înflăcărate de adeziune la tot ce era legat de dezvoltarea culturii şi învăţ
mîntului naţional. Astfel, Ilie Măcelariu scria: „Trimit 119 fl. şi 1 galbin, cu acea internă dorin
că deie cerul ca, rezultînd folos din această sumuliţă, să fie aşa de mare, pe cît de mare a fo
bucuria acelora ce au adus această jertfă pe altarul dulcei noastre naţiuni"[8]. Primind colec
din Bucovina, care a fost făcută la cererea sa şi prin intermediul părintelui Nichifor Kiesc
din Cernăuţi, Simion Mihali exclamă: „Sîngele apă nu se face" şi este perfect convins de mare
adevăr că românii, peste deosebirile confesionale „ştiu preţui înaintarea ştiinţelor şi se bucu
de înflorirea institutelor româneşti"[9]. Colecţia muzeului blăjean se îmbogăţeşte an de an; es
achiziţionată o colecţie de cochilii, scoici de mare, rîu şi uscat ce cuprindea 1800 de specii în 10.0
de bucăţi. Anul 1857 aduce cu sine primirea lui Mihali în Societatea naturaliştilor germa
din Sibiu, de unde cunoscutul naturalist E. A. Bielz oferă Blajului materiale zoologice. La sf
şitul primului său deceniu de existenţă, Muzeul cuprindea un număr remarcabil de mineral
scoici, insecte, plante uscate sau pietrificate, păsări şi animale împăiate, bucăţi din meteori
căzuţi la Mădăraşul de Cîmpie, resturi de animale terţiare la care se mai adăugau table cerat
monede şi sculpturi romane, gaîbini de aur bizantini, amfore etc.[10]

Dar vasta activitate din acest deceniu nu-l împiedecă pe patriotul Simion Mihali să răspî
dească în 1855 printre românii ce vizitau tîrgul Blajului *exemplare* din *Calendariu pentru popo
român* editat de George Bariţ, care „avură căutare şi trecere ca piperul", după cum afirma
prea mult optimism Mihali în scrisoarea sa din 7 decembrie 1855, comparînd vînzarea lor cu ace
a calendarelor „andreane" tipărite la Sibiu de către episcopul ortodox Şaguna[11]. De fapt, du
cum însuşi recunoaşte la 11 ianuarie 1856, din 75 de exemplare a reuşit să vîndă doar 32
ceea ce ne face să credem că aveau o oarecare căutare şi tipăriturile sibiene. Mihali îi comuni
lui Bariţ că cercurile blăjene în frunte cu mitropolitul Sterca Şuluţiu aşteptau de la el edita
unui dicţionar româno-german, care să-l urmeze pe cel german-român tipărit la Braşov în 18
şi îl anunţă că banii adunaţi din vînzarea exemplarelor *Calendariului* şi cei colectaţi de soţia
pentru Reuniunea femeilor române vor fi expediaţi lui Iacob Mureşanu la Braşov[13].

[8] Idem, *Op. cit.,* p. XXIV.

[9] Ştefan Manciulea, *Muzeul Blajului,* în *Cultura creştină,* XX, nr. 1—2, p.

[10] Alte date despre muzeu şi viaţa lui Simion Mihali-Mihalescu în Vasile Nete *Un precursor al muzeografiei româneşti, Simion Mihali-Mihalescu,* în *Revista muzeelor,* II, 19 p. 316—318 sau Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crişa Maramureş. Trecutul, prezentul şi administrarea lor,* Bucureşti, 1922, p. 171—172.

[11] Scris. III.

[12] Scris. IV.

[13] Ibidem.

în 1860, în urma unor conflicte cu autoritățile, ce-l tratau ca pe un străin în țara pe cere o considera a lui și românească, Simion Mihali trece Carpații și se stabilește la Craiova, unde și-a continuat cu succes cariera de profesor și autor de manuale școlare, dar a adăugat noi valențe activității sale politice, prin contribuția ce a adus-o la cimentarea legăturilor dintre românii Transilvaniei și cei de peste Carpați. Observator atent, dar și îngrijorat, al politicii de asuprire națională, inaugurată de sistemul bicentralist austro-ungar în 1867, Simion Mihali prin ideile și concepțiile exprimate în scrisorile sale către Ioan Micu Moldovan, George Bariț sau prin intervențiile directe în presa timpului, se dovedește a fi un promotor activ al rezistenței naționale, un acuzator al sistemelor centralizatoare multinaționale. în 1867 nutrea speranța că guvernul din București ar fi putut interveni cu armata în Transilvania, pentru a scăpa acest străvechi pămînt românesc de la uniunea forțată cu Ungaria. Regretă că nu a fost adoptat un buget pe măsura unor asemenea planuri: dacă armata română ar fi trecut Carpații, atunci în Transilvania s-ar fi cîntat alte marșuri decît cele unguresti. Totuși, Mihali nu-și pierde încrederea, afirmînd: *non est desperandum* pentru că: *accidit in puncto, quod non speratar in anno*[14]. în iulie 1868, își exprimă adeziunea hotărîtă la acțiunea de rezistență autonomistă și antiunionistă organizată de pronunciamentiștii de la Blaj, ajunși sub cercetarea judecătorească a autorităților maghiare. Mihali a păstrat pînă atunci tăcere, pentru ca guvernanții să nu-i acuze pe cei cercetați că acțiunile lor ar fi fcst inspirate din România. în mod ironic și cu vădită tendință de a dovedi șubrezenia visurilor de supremație, Mihali adaugă că a tăcut pînă atunci, fiindcă n-a voit să tulbure „apa cea peste măsură de tulbure a noului imperiu maghiar". Mihali afirma pe bună dreptate că cei care tulburau liniștea nu erau pronunciamentiștii, ci acei politicieni din Ungaria care, impunînd o politică centralistă asupritoare, sugrumau libertatea ideilor și opiniilor și înecau conștiințele[15]. El a încercat de repetate ori să insufle curaj fraților rămași acasă și să-i încurajeze în acțiunea unei rezistențe dîrze împotriva planurilor de maghiarizare ale statului ungar. Astfel, trimite din Craiova îndemnuri către Capitulul Blajului, amintind de hotărîrea cu care acesta, odinioară, îndemnat de Bărnuțiu și urmat de Simion Crainic, a rezistat unor planuri asemănătoare, la 1842. Mihali-Mihalescu afirma că profesorii Blajului trebuie să fie cu atît mai curajoși, cu cît nu erau ai statului maghiar și nu puteau fi îndepărtați după bunul lui plac. El spera ca mitropolitul nou ales, Ioan Vancea, să se apropie de temeritatea răposatului Alexandru Sterca Șuluțiu în privința curajului în apărarea românismului persecutat[16].

în 1872 — 1873 îi mărturisește lui Ioan Micu Moldovan că a intrat în contact cu unii politicieni și gînditori liberali din Italia, care plănuiau realizarea unor alianțe solide între toate națiunile gintei latine. Astfel alături de I.C. Drăgescu, Mihali a contribuit la întărirea relațiilor italo-române, continuînd acțiunile lui Bărnuțiu, Papiu Ilarian sau Giovenale Vegezzi-Ruscalla. Astfel, el primea la Craiova scrisori de la Enrico Amante și exemplare din ziarul *Confederazione latina* tipărit la Macerata de fiul acestuia, Bruto Amante. I-a fost expediată și cartea lui Enrico Amante, *La nuova carta d'Europa in relatione colla razza latina,* apărută la Torino în 1867, dar aceasta nu i-a parvenit, fiindcă, după cum îi scria Mihali lui Moldovănuț, i-au confiscat-o „amicii noștri seculari din Viena și Pesta"[17]. *Confederația latină* intră în contact cu redactorul ziarului *Românul,* Emil Costinescu, sau publică în traducere articolul *Misiunea românilor*

[14] Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Ioan Micu Moldovan, nr. 4191, scrisoarea lui Simion Mihali către Moldovan expediată din Craiova la 13/25 martie 1867.

[15] *Gazeta Transilvaniei,* XXXI, 1868, nr. 60, la capitolul *Din Oltenia sau România mică,* semnat „Simeon Mihali, profesor de liceu".

[16] Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit. nr. 4213, scrisoarea lui Mihali-Mihalescu către Ioan Micu Moldovan expediată din Craiova la 4 februarie 1873.

[17] Idem, nr. 4214, scrisoarea lui Simion Mihali către Micu Moldovan expediată din Craiova în februarie 1872.

din coloanele *Federațiunii*[18]. Toate aceste acțiuni erau menite să faciliteze cunoașterea și apr pierea reciprocă între poporul italian și cel român și implicit, pe o scară mai largă, să contrib la pregătirea unor alianțe între popoarele latine din Europa. Aceste planuri și tendințe erau adu la cunoștința publică a românilor de peste Carpați. Era popularizată apariția *Confederați latine*[19], scopurile, ideile și planurile ei. Emblema ziarului era acvila romană, înconjurată d inscripție ce purta numele țărilor latine: Italia, Franța, Spania, Belgia (!), Portugalia, Rom nia iar dedesubt erau gravate cuvintele *Vis unita fortior.* în fond, se urmărea apărarea ființe naționale și a securității acestor popoare, împotriva unor veleități de dominație nutrite de p terile agresive ale vremii.

în scrisorile sale către George Bariț, Simion Mihali-Mihalescu dezaproba introduce forțată a predării limbii maghiare în învățămîntul confesional[20], de asemenea apăra lim română, claritatea și frumusețea ei, combătînd afirmațiile dușmănoase potrivit cărora ea n fi pregătită și capabilă să exprime sentimente sau idei înalte. Pe detractori, Mihali îi invită urmărească cuvîntările parlamentare ale lui Kogălniceanu, Brătianu, Grădișteanu, Nico Ionescu sau chiar unele conferințe erudite, înveșmîntate într-o limbă simplă și frumoasă și r tite de unele reprezentante ale femeilor române. în 1882 Mihali-Mihalescu își exprimă satisfac pentru apariția „Memorialului transilvan" redactat de Bariț și tipărit în română, maghia germană și franceză, dar cere în plus ca acesta să fie tradus și tipărit și în limba italiană. El cre că în viitor, într-o conjunctură favorabilă, națiunea italiană va susține, în alianță cu guver român, cauza românilor asupriți din Transilvania. Mihali-Mihalescu a trimis un exemplar mânesc lui Bruto Amante, care cunoștea bine limba română (de fapt și Mihali o învăța pe cea italiană). Ca și atîția alți fruntași și gînditori politici români, el considera abso necesar ca oamenii de stat din Europa să cunoască asupririle și justele revendicări ale români din Imperiul austro-ungar[21]. întrucît nu s-a asigurat tipărirea *Memorialului* în limba italia Simion Mihali își exprima în 4 decembrie 1883 dorința ca acesta, tradus în franceză, să fie mis la cele mai importante ziare din Roma *(II Diritio, L'Opinione, Riforma, VItalie, Fanful* Distinsul și neobositul luptător național a demascat în fața opiniei publice din România ma vrele politicienilor maghiari care, ori de câte ori au dorit să unească forțat Transilvania cu U garia (în 1848 sau 1867), ș-au folosit de legi electorale reacționare, care excludeau politic ma ritatea românească de la alegeri sau de la reprezentarea proporțională în corpurile legislat numărul deputaților naționali rămînînd unul infim. în fața acestei situații, Mihali-Mihales dovedindu-se adept al pasivismului, ca și interlocutorii săi apropiați, Bariț și Moldovănuț, ex ma: „Atunci ce să mai caute deputații români din Transilvania in Dieta de la Pesta?"

Rememorînd intoleranța maghiară față de dorința naturală și firească a studenț români de a rosti discursuri românești la Cluj în 1844 și observînd că după instaurarea dua mului intoleranța se aplica pe scară și mai mare, Mihali se întreba pe bună dreptate: „Trecu ani 40 de atunci. Aproape un jumătate de secol. Eram pe atunci în timpul feudalismului. Pa ani mai tîrziu s-a proclamat și în dositul și necunoscutul Ardeal libertatea, egalitatea și fră tatea. Un timp îndeajuns ca să ne putem înfrăți. învățat-am noi ceva sau uitat-am în a timp de egalitate șMrăție tate? *Eventus* docm7."[23] în mod intenționat, Mihali-Mihalescu publ în 1884 materiale politice despre planurile de alianță dintre emigrația maghiară pe de o p

[18] Idem, nr. 4213.

[19] *Gazeta Transilvaniei,* XXXV, 1872, nr. 9-15 la rubrica *Confederațiunea latină.*

[20] Scrisoarea X.

[21] Scris. XI.

[22] Scris. XIV.

[23] *Observatoriul,* VII, 1884, nr. 73.

şi România şi Serbia, pe de altă parte, efectuate în 1859-1860. în cadrul acestora s-a vorbit mult de autonomia comitatelor, a comunelor, de alegerea limbii administrative de către majoritatea populaţiei sau chiar despre posibilitatea păstrării autonomiei Transilvaniei, dacă majoritatea legislaţiei ei o dorea şi o cerea în mod expres. Urmărind acţiunile emigranţilor maghiari şi ale politicienilor români pe plan european în 1859-1860, profesorul craiovean prin adopţiune subliniază în mod deosebit grija permanentă pe care a avut-o Brătianu faţă de soarta Transilvaniei. Acest fapt a iritat dealtfel mult şi a pus la grea încercare nervii emigranţilor sau ai altor conducători maghiari. Dar în 1884, Mihali-Mihalescu e nemulţumit de proaspăta alianţă încheiată de România cu Germania şi Austro-Ungaria şi de situaţia naţiunii sale în Transilvania. Desigur putem înţelege situaţia şi gîndurile neplăcute care l-au copleşit pe transilvăneanul Mihali după apropierea politică a Bucureşfului de Berlin, Viena şi Pesta, dar trebuie să menţionăm că îngrijorarea sau indignarea lui nu era întru totul întemeiată. Politicienii şi parlamentul român n-au încetat nici în aceste condiţii să sprijine naţiunea română din Transilvania, aşa cum au dovedit-o realităţile ce au urmat[24]. Această orientare n-a rezistat dealtfel în perspectiva timpului, şi pînă la urmă tot soarta Transilvaniei a constituit factorul fundamental care a situat România în tabăra contrară Germaniei şi Austro-Ungariei.

Conştient de importanţa menţinerii unor legături strînse între românii asupriţi şi cei liberi, Mihali-Mihalescu îi sfătuieşte pe transilvăneni să colaboreze la ziarul *Românul* din Bucureşti, pentru ca să-şi facă cunoscute necazurile şi asupririle[25]. Pe Bariţ îl îndeamnă să mijlocească trimiterea unor materiale româneşti din Transilvania la redacţia ziarului *Carpaţii,* apărut la Craiova în 1884 sub redacţia unor patrioţi inimoşi, care vor să pledeze pentru „interesele tuturor românilor din toate părţile"[26]. De asemenea recomandă celor din Transilvania să-şi procure unele materiale pentru a cunoaşte şi a fi la curent cu evenimentele politice din Bucureşti[27]. Din proprie iniţiativă, sau solicitat de patrioţii români de la Blaj, Mihali-Mihalescu însuşi trimite acasă în Transilvania reflecţiile sale privind situaţia guvernului sau a partidelor politice din România. Ca orice român transilvănean, prefera ca la Bucureşti să domnească înţelegerea, calmul şi armonia, pentru ca astfel românii asupriţi să se simtă mai siguri, mai optimişti şi mai încrezători în singurul lor sprijin real în lupta pentru scuturarea jugului străin. » De aceea el nutreşte mari rezerve atît faţă de tulburările ivite în urma luptelor dintre partidele politice, cît şi faţă de instaurarea unei situaţii tumultoase la Bucureşti sau alte centre ale ţării în anii 1870 — 1871. Probabil din acest motiv, nu numai că nu are cuvinte de înţelegere faţă de unele personalităţi politice bucureştene merituoase, dar se exprimă destul de dur şi de nedrept la adresa lor. Sub presiunea momentului afirma că pentru români nu s-a născut un Mesia, Moise Napoleon, Washington, Cavour"[28]. Dar, cîţiva ani mai tîrziu, evenimentele din 1877 — 1878 au dovedit că un Brătianu, C.A. Rosetti, Kogălniceanu au fost la înălţimea situaţiei şi au condus cu demnitate şi dibăcie poporul român la cîştigarea independenţei sale de stat. Ioan Micu Moldovan este înclinat să pledeze pentru desfiinţarea partidelor politice şi a politicianismului în România. Dar Mihali-Mihalescu nu merge aşa departe, nu este de acord cu dispariţia parti-

[24] Aurelia Bunea, *Parlamentul României pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu România (1892—1899),* în *Acta Musei Napocensis,* VII, 1970, p. 329 — 353; Idem, *Susţinătorii Transilvaniei în Parlamentul României (1892—1899),* în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai,* 1971, fasc. 1, p. 73 — 88.

[25] Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit. nr. 4189, scrisoarea lui Mihali către Micu Moldovan, expediată din Craiova la 15/27 decembrie 1866.

[26] Scrisoarea XV.

[27] Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 4191.

[28] Idem, nr. 4204, scrisoarea lui Simion Mihali către Micu Moldovan, expediată din Craiova „a 3-a zi de post n[ou] 1870".

delcr din România (chiar dacă erau „prea pasionate", cum afirma Moldovănuţ), fiindcă în aces caz „n-ar mai fi viaţă în naţiune". Mihali-Mihalescu recunoştea că, deşi nu toţi erau de bun credinţă, el îi prefera pe liberali, pentru că „voiesc unirea tuturor românilor"[29].

în 1883, Simion Mihali-Mihalescu îi trimite lui Bariţ o scurtă biografie a locotenen colonelului decedat Constantin Bălşanu cerîndu-i de repetate ori să o aducă la cunoştinţă romă nilor prin tipărirea ei în coloanele *Transilvaniei.* Insistenţele se explică prin faptul că ace brav militar din România liberă s-a remarcat în tinereţele lui, la 1848-1849, atît în luptele a mate de la Dealul Spirei, cît şi în cele mult mai sîngercase şi mai îndelungate din Transilvani Despre meritele lui ca instructor militar al moţilor sau ca luptător neînfricat pe cîmpul de lupt stătea mărturie un atestat eliberat de prefectul Axente Sever, pe care Mihali i-l trimite tot l Bariţ spre publicare. în 1848 , după ce se refugiază în Transilvania, Bălşanu luptă sub ordine lui Axente Sever între 15 decembrie 1848 şi 17 mai 1849, iar apoi în fruntea a 100 de lăncer trece sub ccmanda directă a lui Avram Iancu. Vitejia lui personală s-a făcut remarcată la Vinţ de Jos în 5 ianuarie 1849 şi la Blaj în 1 februarie 1849[30], după care a apărat umăr la umăr c moţii „ţara românească" din Munţii Apuseni. Figura lui Constantin Bălşanu îi era dragă l Simion Mihali-Mihalescu, întrucît în 1877, cînd fusese chemat din pensie de guvern şi num comandant al garnizoanei Craiova, el îşi exprimă cu voce tare dorinţa de a lupta din nou pent naţiune eventual împotriva aristocraţilor unguri, şi „dacă soarta va voi, putea să moară lini tit"[31]. Aceste mărturii documentare ne atestă faptul că Mihali-Mihalescu şi alţi patrioţi romă nutreau speranţa în posibilitatea unei intervenţii armate din România pentru eliberarea Trans vaniei. Mihali credea şi în eventualitatea insurecţionării armate a românilor din Transilvani într-o scrisoare a sa, în care *combate emigrarea* românilor transilvăneni în România, pentru nu lăsa acest pămînt strămoşesc pe mîna străinilor, Mihali-Mihalescu este de părere că tine români ardeleni să nu fugă de înrolarea în armata austro-ungară, ci să se deprindă cu mînuir armelor „căci şi aceea le va aduce un folos cîndva"[32]. Din spiritul scrisorii se poate trage co cluzia certă că Mihali nu se gîndea la alt „folos" decît la combaterea şi lupta împotriva autorit ţilor austro-ungare.

Bariţ este înştiinţat de Simion Mihali asupra tuturor acţiunilor transilvănenilor re giaţi în România, menite să sprijine fraţii asupriţi din imperiul austro-ungar. Astfel, Mih îi scrie lui Bariţ că atît el cit şi alţi fondatori ai Societăţii „Carpaţii români" şi-au propus sprijine „românismul de peste Carpaţi" şi să sărbătorească centenarul răscoalei lui Horia, Cloş şi Crişan. De fapt, el recunoaşte că în această societate au intrat şi români originari din rega României[33]. Cu ocazia sărbătoririi centenarului răscoalei, s-au trimis din Craiova 200 fl. pen şcolile confesionale româneşti din jurul Clujului în vederea achiziţionării unor cărţi şi ha pe seama copiilor săraci „ca să-i secată de prin şcolile statului, ungureşti"[34].

Mihali-Mihalescu a contribuit la asigurarea unei largi circulaţii a periodicelor române din Transilvania pe cuprinsul României libere. El a efectuat pentru intelectualii români din ţa — mai ales craioveni, avocaţi, profesori, clerici, ofiţeri, studenţi, publicişti — numeroase al namente la *Archivu pentru filologie şi istorie* pe toată durata editării lui[35]. Aceeaşi acţiune întreprinde pentru răspindirea revistei *Transilvania,* încă din primul ân al apariţiei sale, anu

[29] Idem, nr. 4216, scrisoarea expediată din Craiova la 18/30 noiembrie 1873.

[30] *Observatoriul,* VI, 1883, nr. 98.

[31] Scrisoarea XIII.

[32] Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 4196, scrisoarea expediată de Mih către Micu Moldovan în a „3-a zi de Rosalia", 1869.

[33] Scrisoarea XVI.

[34] Scris. XVIII.

[35] Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 4189-4191; 4195; 4203 etc.

ţîndu-l pe Bariţ la 6 ianuarie 1868 că a trimis Comitetului ASTREI o listă de 16 abonaţi[36], care va fi ulterior mărită[37]. De asemenea mijloceşte personal efectuarea unui abonament la *Observatoriul* pentru marele patriot, generalul Gheorghe Magheru[38] sau vinde la un moment dat 25 exemplare din partea a V-a a *Memorialului* lui Iosif Sterca Şuluţiu[39]. Ieşit la pensie, Mihali-Mihalescu se gîndeşte la şcoala satului său natal Husmuzeu, comitatul Solnoc-Dăbîca, înzestrînd-o cu cărţi din biblioteca lui. îndeamnă şi pe alţi cărturari, „autori şi editori de cărţi româneşti să binevoiască, în interesul luminării poporului, a trimite cîte un exemplar" pe seama înfiripîndei biblioteci din satul transilvănean[40].

Simion Mihali-Mihalescu a ţinut de asemenea să doneze pentru şcoala din Husmuzeu numărul de duminică al *Gazetei Transilvaniei*[41]. în scrisorile către Bariţ, Mihali îşi exprimă satisfacţia pentru primele două volume din *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două suie de ani în urmă,* pe care le-a citit şi îşi manifestă dorinţa să-l primească şi pe al treilea[42]. Dar moartea survenită la 25 septembrie 1891 pune capăt neobositei activităţi desfăşurate de profesorul Simion Mihali care, cu constanţa şi credinţa fiului devotat, a venit întotdeauna în întîmpinarea marilor aspiraţii ale poporului român, în lupta lui pentru libertate, progres şi cultură.

[36] Scrisoarea VI.
[37] Scris. VII.
[38] Scrisorile VIII—IX.
[39] Scrisoarea XII.
[40] *Gazeta Transilvaniei,* LIV, 1891, nr 56.
[41] Scrisoarea XXI.
[42] Scrisorile XX, XXI.

Zlatna, 19 dec. 1849

Prea onorate domnule redacteur !

Depărtîndu-se fratele meu Grigoriu Mihali[2], protopopul Bistrei, pre un timp mai îndelungat de acasă, îmi încredinţa a culege numele prenumeranţilor din Zlatna la *Gazeta* şi *Foaia* p[rea] o[noratei] d[omniei] tale, şi a le trămete adresele la redacţiune.

Intru a cărei comisiuni împlinire, trămet aci o listă de vreo 16 pre-
numeranţi pre sem. I, 1850, cu sperare / de a mai trămete încă de aici, 221
baremi de jumătate atâţia.

Cu care ocaziune mă simt îndatorat a răspunde şi la unele puncte din epistola fratelui meu trămească, după cît io pot la aceleaşi răspunde.

Et quidem[2], la într[ebarea] că cîţi români se află în oficiuri publice de la A[lba] Carolina pînă-n Zarand: în oficiurile împărăteşti se află numai cei de pînă acum, căci noi se trămet tot saşi, şi un provizoriu din Bucovina. Cei din afară nefiind încă aşezaţi, nu putem şti cîţi vor fi, dar propui că-i vom putea lesne număra. Nici se primesc carii nu ştiu limba germană. Aşa se zice, desigur, cum că în cercurile Zlatnei şi Cîm-
penilor vor să ne vie *Unter/bezinks-comissLri*[3] doi nemţi din Bucovina. 221v

In privinţa limbei, demult, precum ştim, au venit la administratura cerculare o ordinaţiune ca toate protocoalele şi corespondinţele să se poarte în limba germană. Acea ordinaţiune pînă acum încă nu s-a publicat, nici nu s-a pus în lucrare, încît corespondinţele între administratură şi magistratul nostru curg tot româneşte, numai cîte o adresă ne vine în limba germ[ană].

D[omnul] Georgiu Angyal[4] se află tot în postul său de mai nainte: asesor la Judeciu montan. D-sa, pe lîngă trămeterea unui complement, se oblegă a-ţi trămete cîte un articol în *Gazetă* cînd, iertîndu-l ocupaţiu-
nile ofioase, va avea timp / liber de a compune. Şi pofteşte ca adresa 222
pe *Gazetă* să i se scrie rom[âneşte] în acest tip: domnului *Georgiu Angyal,* asesor montan.

D[omnul] Demetriu Moldovan e adjunct lîngă Meltzer[5], supremul comisariu al Districtului Albei. Siguranța publică în aceste părți e cea mai dorită de cînd rebelii s-au depărtat din împregiuru acestui ținut, care nu-l putură nici cu o sudoare și jertfă ocupa[6]. Cu toate că merg tot raporturi preste raporturi false, mai vîrtos în privința pădurilor, în care și trunchiul tăiat de 5—6 ani se adscrie tot cestui din urmă an! Soldații, aici între munții națiunali, ne pricinuiesc foarte multe poveri și greutăți, cu carele acești locuitori nu erau nicidecît dedați.

Cîți oameni vor fi picat, vor ști mai bine consistoarele unde s-au trămes raporturile prin preoți.

S. Mihali,

222 notariul magistraturei./

[1] Grigore Mihali, canonicul blăjean de mai tîrziu, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi,* III, București, 1976. Mihali plecase la Viena, în sprijinul delegaților români trimiși să exopereze de la Curte drepturile cerute de români la 1848.

[2] „Și adică".

[3] Corect: Unterbezirkskommissar = subcomisar cercual.

[4] Vezi *George Bariț și contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Grigore Mihali, nr. II, n.1.

[5] *Dimitrie Moldovan,* 1811 — 1889, consilier la Cancelaria Transilvaniei din Viena. A făcut studii politehnice și montanistice la Viena și Schemnitz, de care s-a servit pentru a conduce minele de aur ale tatălui său. în 1848 a fost ales jude primar dirigent în comitatul Hunedoarei, iar la 3/15 martie este unul dintre delegații propuși să înfățișeze împăratului doleanțele românilor. După 1848 a ocupat diferite funcții în aparatul administrativ: adjunct la comanda Districtului Alba-Iulia (1850), comisar la Orăștie (1853), secretar la Cancelaria aulică din Viena (1861) și consilier al aceleiași cancelarii. La data expedierii acestei scrisori, era, așadar, adjunct la comanda Districtului Alba-Iulia, condus de Meltzer.

[6] Se referă la rezistența moților, în cetatea naturală a Munților Apuseni, împotriva atacurilor armatei ungare, la 1848—1849.

II

Blaș, 5 octobre 1855

Mult stimate domnule !

Cetind într-un număr al *Gazetei* noastre *de Transilvania,* cum că ar fi ieșit de supt tipariu *Calendariul*[1] m[ult] st[imatei] d[omniei] voastre pentru anul venitoriu 1856, mă rog să aibi bunătate a-mi espedui vreo 300 esemplarie. însă acest număr numai la aceea tîmplare dacă, calculînd timpul și îmbletul diligentei, ai cugeta cum că voi potea sosi aici pre 28 oct. c.n., ziua instalațiunei metropolitane[2]. Dealtmintrea, îmi vor fi destule 100 esemplarie.

Pre lîngă care, cu toată stima, sun al d-voastre sincer onoratoriu,

Simeon Mihali

236 prof. de limba rom[ână] și istoria nat[urală]
în gimn[aziul] superiore. /

[Adresa:] Den Herrn Herrn *Georg Baricz,* Wohlgeboren. Per *Kronstadt, Zernești.*

[1] *Calendariul pentru poporul românesc.* După revoluția din 1848, foile lui Earit sînt suprimate. El editează însă între 1852 — 1865 *Calendariul pentru poporul românesc,* care va apare pînă în preajma înființării revistei *Transilvania.* Prin bogăția materialului publicat, prin varietatea și importanța problemelor abordate și, mai ales, prin nivelul său literar, calendarul lui Earit a reprezentat timp de 13 ani o autentică tribună de afirmare românească, constituind o remarcabilă etapă în istoria calendaristicii transilvănene. Vezi-Vasile Netea, *George Barițiu,* 1966, p. 238 — 239. O cercetare amănunțită asupra lor, la Ion Mușlea, *Calendarele lui Barițiu (1852—1865) cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea și difuzarea lor* în *Studii si cercetări de bibliologie,* II, 1957, p. 255-265.

[2] împăratul încuviințase încă în 1850 reînființarea mitropoliei române în Transilvania, oferind acest privilegiu greco-catclicilor, dar Papa Pius al IX-lea își dete încuviințai ea abia în 1853. Așa stînd lucrurile, instalarea lui Alexandru Sterca Șuluțiu, episcopul Făgărașului, în demnitatea de mitropolit de Alba-Iulia și Făgăraș are loc doar la 28 octombrie 1855 (vezi în acest volum scrisorile primite de la Al. Sterca Șuluțiu, inclusiv studiul introductiv).

III

Blas, 7 dec. 1855

Mult stimate domnule!

Am primit *Calendariale*[1] în n[r] 77 esemplfare] din cari au trecut pînă acum cîteva și cuget că pînă în sărbătoriele Crăciunului, au cel mult pînă în 1 ian. toate vor trece. Li se puse puțină piedecă, fiindcă sosiră tocma asupra tîrgului și se află și în tîrg un negutătoraș cu cîteva . de aceste și cu mai multe de ale părintelui Andrei[2]; care avură căutare și trecere ca piperiul, rămânînd cele andreane îndărăpt, încît bietul neguțătorul le boteză mai la urmă și pre aceste cu numele d-tale, zicînd că sunt tot acele, numai tipărite aiurea și anonime, ca să-și vează marfa vîndută.

Cele două legate în table tari le înmănuai respectivilor dd-ni, cărora fură / destinate. Em[inența] sa d. metropolit[3], pre lîngă ce mul- 238
țami părintește, îmi dede și celi 20 cr. m.c, prețul darului. Aducîndu-i mai multe înainte din epistola domnietale, cînd fu vorba de *Dicțiunariu*[4] îmi zise că i-ar plăcea să vează tipărită și partea viceversa (româno-germană), că s-ar ajuta mult cu dînsa în compuneri și cum că ar fi bine să fie și aici în depo, că ar trece multe esemplarie. Care părere și io clin parte-mi o întăresc, fiindcă auzîi pre mulți, întrebînd după dînsul. Ba chiar io însumi cîștigai la vreo 4 inși esemplarie de la frate-mio, protopopul din Zalatna[5], unde știam că se află depuse mai multe.

Trecerea *Dicțiunariului* d-tale aici și împregiur se împiedecă mult prin *Dicțiunariul* lui Stamati[6], ce ieșise mai înainte și fa procurat de monachul Uiescu[7] în mai multe sute de esempl[are], din care în *l*[a] sete mai toți-și luară. Iar de societatea cu / Munteanu[8] nu-i plesnește nimănui în cap[9]. Nu suntem într-atîta de fanatici, deși sunt alții, cari au mai fost într-altele.

Domnul mieu, ca un om cu familie, deși căsătDrit de astă-vară numai, într-un înțeles foarte larg o poți zîce aceasta, am început a mă îngriji de pre acum despre venitoriul familiei mele fiende, și de aceea mi-a căzut tare în ochi articlul din *Gazetă* despre înfiențarea unui fond

de pensiune pentru văduve[10] şi pruncii remaşi, din partea neguţătorilor, în care se memorează că pot intra şi alţii. Mie, pre lingă cele ce le Ieşi în *Gazfetă],* mi-ar plăcea o desluşire mai de aproape cum, cînd, în ce modru şi prin cine aş putea să intru sau să mă abonez la acel fond şi oare primit-aş fi ? Nu cumva mi s-ar tîmpla cum li se tîmplă „uniaţilor" cu conferirile la Fondul Reuniunei?

239 Şcoalei noastre de fete i se cîntă surda. / Aci poate mă vei întreba despre fondul deficienţilor şi văduvelor, început oarecîndva la noi. La care-ţi voi răspunde că-ţi va fi cam cunoscut, barem pre departe, cum merg pe la noi astfeli de treburi, şi încă şi altele, din partea celor neinteresaţi de ele ...

în urmă, ca unul ce propuni limba romfână] şi literatura ei în gimn[aziul] de aici — fireşte că după principiale recunoscutului filolog d. Cipariu — mă vei ierta, dacă-ţi puniu împreună cu d-sa şi celialalţi ai miei consoci întrebaţiunea aceasta: „Pentru ce scrii domnia ta *călindaru,* după cei din P[rinci]pate, cînd în pronuncia vulg[ară] încă se aude cu *-iu: călindariu,* au ce încă e bine, *cărindariu,* ca *săritură?"* Şi în limba lat[ină] clasică se află *Calendarium,* de unde lăpădînd cons[oanele] finale, ca dintr-altele, rămîne *-riu.* Asemenea în l[imba] italiană *calendario* (adev[ărat] ca şi ro[mâna]) de unde *-o* mutat în *-u.* Iată *quod erat demfonstrandum]*[11]. *Călendariu*[12], mai sonor şi urechii decît al d-voastre *calendar.*

Pre lîngă care, cu tot respectul mă însemn al d-tale stimătoriu,

239v *S. Mihali*

m. p./

[1] Vezi scris, anterioară, n. 1.

[2] Andrei Şaguna. „Calendariul părintelui Andrei" = *Călendariu pe anul de la Hrislos 1852. întocmit pe gradurile şi clima Ţării Ungureşti, a Ardealului, Bănatului, precum şi a Ţării Româneşti şi a Moldauiei,* tipărit apoi cu acest titlu, cu mici întreruperi, pînă în secolul nostru.

[3] Alexandru Sterca Şuluţiu.

[4] *Deutsch-romänisches Wbrterbuch bearbeilet und in dessen romänischen Theile mit ctlichen Tausend Worten bereichert von Georg Bariiz und Gabriel Munteanu. Dicţionariu gcrmano-rcmân întocmit şi în partea lui românească înavuţit cu câteva mii de cuvinte de Georgiu Bariţ şi Gavriele Munteanu,* I, A — K, Braşov, 1853; II, L — Z, Braşov, 1854. Vezi despre el, *Gazeta Transilvaniei,* XV, 1852, nr. 36 şi 61 ; *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* 1852, nr. 29, p. 116; Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografici româneşti,* voi. I, Bucureşti, 1966, p. 36 — 38.

[5] Grigore Mihali.

[6] *Yocabulariu de limba germană şi română, cu adăogirea celor mai obicinuite şi în conversăciune primite cuvinte streine,* Iaşi, 1852, operă lexicografică de seamă a lui Teodor Stamati (vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 184).

[7] *Nicefor Jliescu,* teolog şi monah la Cernăuţi. L-a ajutat pe Simion Mihali şi la înzestrarea Muzeului fizic, matematic şi cultural al Liceului greco-catolic din Blaj, înfiinţat în 1850. Vezi în acest sens Vasile Netea, *Un precursor al muzeografiei româneşti: Simion Mihali-Mihalescu,* în *Revista muzeelor,* II, 1965, nr. 4, p. 317.

[8] Gavril Munteanu, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, Bucureşti, 1975, p. 88 [anterior: George Bariţ, *Gavriil L Munteanu,* în *Transilvania,* IV, 1871, p. 49 — 53; G. Bogdan-Duică, *Relativ la G. Munteanu,* în *Ţara Bârsei,* II, 1930, p. 16 — 19; T. G. Bulat, *Din autobiografia profesorului Gavril Munteanu,* în *Revista istorică,* XII, 1926, p. 85-87; *Gavril Munteanu (1812-1869),* în *Familia,* VI, 1870, p. 205-207 şi *Ibid.,* XXXIV, 1898, p. 1-2].

[9] Gavril Munteanu, despre a cărui „tovărăşie" la carte se îndoiesc blăjenii, nu a fost *coautor,)* ci doar *colaborator* al lui Bariţ la *Yocabulariu.* Iată cîteva indicii care pot duce la această concluzie:

a) Contractul de editare a lucrării, care ni s-a păstrat în două exemplare (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecţia George Bariţ, nr. 79) este semnat de Bariţ ca *autor* şi Rudolf Orghidan ca *editor.* Numele lui Gavril Munteanu nu e pomenit.

b) în 1/13 iunie 1852, Rudolf Orghidan răspîndeşte o foaie volantă, cuprinzînd un îndemn de *Prenumeraţiune la Dicţionariul germano-român care se tipăreşte la Braşov în a. c. 1852* (un exemplar al apelului, la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, Colecţia Bariţ, nr. 80), în care, de asemenea, găsim numele unui singur autor: George Bariţ. Din aceeaşi foaie aflăm că dicţionarul „este să se lucre după modelul minunatului uvragiu *Diclionaire de VAcademie frangaise,* prin care limba noastră ar câştiga nemărginit în ochii şi opiniunea publicului european". Să se fi numărat Munteanu printre acei ipotetici „colaboratori" de care pomeneşte contractul? Cert este că dicţionarul a apărut şi cu numele acestuia. Munteanu apare abia în listele de abonaţi şi conturi la dicţionar (Fond. cit., nr. 82-85).

[10] în *Gazeta Transilvaniei* (XVIII, 1855, nr. 86, p. 334; nr. 87, p. 338) apăruse un *Proiect pentru un nou aşezâmînt binefăcătoriu.* Aşezămîntul, preconizat de braşoveni, trebuia să fie o „reuniune generale de bărbaţi, pentru pensionarea văduvelor şi a orfanilor de neguţători şi alţi familişti". Două numere mai tîrziu (nr. 85, p. 346), *Gazeta* publică şi extrase din statutele viitoarei reuniuni. Pentru neguţătorii din Braşov, înscrierea este obligatorie. Pot fi membri şi alţi oameni, din toate categoriile, dacă plătesc o cotizaţie între 50 — 150 de florini, în funcţie de virstă.

[11] „Ceea ce trebuia demonstrat."

[12] Calendarul lui Bariţ a avut trei titluri: *Călendariu pentru poporul românesc* (1852 — 1853), *Câlîndariu pentru poporul român, cu privire la mai multe cerinţe ale lui* (de Ia 1854 pînă la capăt) şi *Călindaiu...* etc. (accidental, în 1856, probabil dintr-o eroare).

IV

Blaş, 11 ianuar s. n. 1856

Mult stimate domnule !

Prin mult preţuita-vă scrisoarie trămisă cu calendariale, mă rogaseşi ca, dacă cumva acelea nu s-ar vinde toate pînă în serbătoriele Crăciunului, să vă înştienţiez. Deci ţinîndu-mi de detorinţă a face aceasta vă şi înştienţez acum, cum că din numitele calendarie trecură pînă cînd scriu aceste numai 32, aşadară 43 sunt îndărăpt. Şi de-ar şi trece pînă la 1 ian. s. v. poate 2—3, căci tot pre rînd cîte după unul trămit, totuşi cred că la 40 esempl[are] vor rămînea neatinse. Derept aceea d-voastră aveţi bunătate a despune pentru ceste rămînînde, sau /a le trămete undeva, 240
unde va fi lipsa de ele şi vor fi avînd mai mare trecere, au publicaţi în *Gazetă* că aici se află depuse 40 esemplarie, să-şi tragă de într-însele cine va fi avînd trebuinţă.

Banii pentru cele vîndute-i voliu trămite cît de curund (după 1 ian. cal. nostru) la d. Iacob Mureşan cu alţii pentru fundul Reuniunei, culeşi de nevastă-mea.

Pre lîngă acestea, cu toată stima sum al mult st[imatei] domniei tale sincer onoratoriu,

S. Mihali, m.

profesor./ 240v

P.S. Fiendcă-mi aduc aminte cum că în anii dentîni ai edițiunei *Calendariului* ați fost poftit ca cine va afla erori în zilele *târgurilor* numite *de țeară,* să vă înștiințeze, ca să coregeți eroarea. Ce făcui și io, mai anu, cu tîrgul de aici din 6 decembre și acumu-l văz cores întocma[1]. Acum mai am de a oserba și în privința celui de la *Florii,* cum că nu se ține înaintea Floriilor noastre, cum stă în *Călendariu,* ci înaintea Floriilor latine[2]. Apoi se mai ține un tîrg de țeară în iuniu[3], care în *Călendariu* nu s-a pus de loc. In ce zî cade acesta, nu știu acum, ci voliu semnala la timpul său și vă voliu înștiența,

241 *Acelaşi* m.p. /

[Adresa:] Domnului domn *Georgiu Bariț,* cu destintă onoare. *Cronstadt*

[1] *Calendariul* lui Eariț, bogat în informații din cele mai diverse, avea la sfirșit un capitol permanent despre *Tirgurile de țeară în Transilvania.* în ediția din 1853, tîrgul de țară de la Blaj din 6 decembrie era trecut în 2 decembrie. în anii următori, — deci și 1856, pe baza informației lui Simion Mihali, pe cîte înțelegem — data e corectată: 6 decembrie, cînd mai au loc tîrguri de țară în Turda, Orăștie, Birc, Klosdorf, Hezeldorf, Uzon, Crasna și Ormeniș.

[2] La acelaşi capitol, în 1856, citim că se țin tîrguri de țară în aprilie: „sîmbătă înainte de Floriile rom[ânești]: Hălmagiul Mare, Coșocna, Blaj". Așa apăruse și în 1852—1855 și așa va apărea în continuare, Bariț neținînd cont de indicația nouă a lui Mihali.

[3] De fapt, în iulie (vezi scris, următoare, n. 4).

Blaş, 26 sept. 1856

Domnul mieu !

Nemaiavînd sperarea a mai potea vinde din *Calendariale* remase de pre anul trecut, trămit ultima restanție de 3 fl. m.c. cu aceea adăugere, ca să trămeteți și pentru anul venitoriu cam 100 esemplare pedelului gimnaziale[1] — carele și de altmentrea este vînzătoriu de cărți aici — anume Georgiu Popa.

Oserbînd întru adins zilele tîrgurilor ce cad în Blaș în doi ani după olaltă, am aflat nestrămutat cum că acele sunt: 6 decembrie[2], sîmbătă înainte de Floriile latinilor[3] și 2 iuliu după calend[arul] nou[4]. Ce voi însemna aci spre a le trece în ealendariul tipărind, pre an[ul] venitoriu.

Ar fi bine cînd ați trămete și *Dicționarie germano-române*[5] numitului pedel spre vînzare, că se caută uneoria tare după dînsele.

Intru altele, cu destintă onoare mă suptînsemn al domniei-voastre sincer stimător,

242 *S. Mihali* m.p. /

[Adresa:] Domniei-sale domnului *Georgiu Bariț.* Brașov. închiși 3 fl. m.c.

[1] Omul de serviciu. De la germ. *Pedeli.*

[2] Scris, anterioară, n. 1.

[3] Idem., n. 2.

[4] Acest tîrg de țară de la Blaj din 6 iulie va figura în anii următori în *Calendaiiu,*

[5] Vezi scris. III, n. 4

VI

Craiova, 6 ian. v. 1868[1]

Respectabile d-le Bariț !

Luna trecută am fo$t trămis de aici vreo 16 prenumeranți pentru *Transilvania,* la Comitetul Asociațiunei, pre lîngă expresa dorință ca foaia să ni se expedieze pre la București. Zilele acestea văzui cîteva exemplarie din n^{ru}. I, venite la cîțiva din prenumeranți, pe la Orșova, prin postea nemțească privată de aici, deși pe adresă era tipărită *pr. București.* Timbrul poștale era ca pentru teri străini, de care însă postea privată nu vre să știe nemic, ci dînsa ia pentru fiecare nr. cîte 3 gologani de la.abonați. Peste timbru văzui sigiliul poștei „Brasso", prin urmare foaia se expediază de către d-v. din Brașov. Așadar, după preînțelegerea avută cu d. director telegrafo-postale d-aici, mi-am luat voie a vă adresa această scrisoarie și a vă roga ca să binevoiți, pe viitoriu, a / pune toate 243
esemplariele abonaților de aici, cu adresele lor, însă nefrancate, sau, de se poate, francate cu maree românești într-un *plic,* și acel plic francat să se adreseze: „Biuroului telegrafo-postale din București". Acolo desfăcund plicul, ne vor trămite foaia cu postea românească la fiecare după adresa încărcată (la caz cînd d-v. n-ați ave maree românești să puneți pe, adresă) cu cîte 2 bani, cari-i vom plăti la primirea foaiei. Și aceasta pînă la închiarea convențiunei poștale cu Austria.

Prin acest mijloc foaia, venind de-a dreptul prin București încoace, nu va avea de a parcurge Ardealul în lungul său, de la răsărit pînă la apus, o parte din Ungaria și Banatul întreg (prin Temișoară), și abonații vor fi scutiți de vexațiunile ebreului împărțitoriu de la postea priv[ată] nemțească.

Cu această ocaziune vă rog să-mi trămiteți și mie foaia de la început precum și d-lui C. Olteanu, I. Faur[2], B. Radianu[3]. Despre alții voi
vedea după ce vor recla / ma. 243v

Cătră cei 16 abonați, despre cari mai sus amintii, mai adăugeți încă și pre dd. C. Mar[in] Ocneanu și Ștef[an] Nicolopol. Abonamentele le voi trămite, după ce se va regula expedițiunea, la Comitetul Asociațiunei, după cum văzusem anunciat. Ne rogăm însă ca să ni se anuncie cît vine să mai adăugem preste prețul intern al foaiei de 3 si respective de2fl. v.a.

P-aici încă căzuse multă neaua în post. La Crăciun a plouat vreo 4 zile, dup-aceea iar a nins. Pre cîmp neaua există cam de vreo 2 palme, dar pre drum de abia se trag saniele.

Primiți, vă rog, asecurarea considerațiunei ce vă păstrez,

Sim. Mihali m.p.
prof. 4/ 244

[1] Din toamna anului 1860, Simeon Mihali-Mihalescu era profesor la liceul din Craiova. Motivele plecării din Transilvania nu sînt pe deplin lămurite. N. Comşa în *Dascălii Blajului* arată că la 1860 nu se ştie din ce motiv a trecut munţii în Craiova, împreună cu colegul său Ioan Covaci alias Faur. Vasile Netea arată că „în toamna anului 1860, în urma unui conflict cu organele guvernului transilvan, Mihalescu s-a văzut nevoit a se refugia în vechea Românie" (vezi Vasile Netea, *Un precursor al muzeografiei româneşti...,* p. 317). Cîteva sugestii asupra cauzelor plecării transpar din scrisoarea adresată lui Bariţ la 26 oct. 1883: „Nu m-am ales cu nemic din venirea mea aici, afară de creşterea mai înîesnicicasă a fetelor ca dincolo şi cu satisfacţiunea că nu-mi sunt copiii obligaţi a învăţa limba maghiară."; sau în scrisoarea din 5 ianuarie 1885: „Vă mulţumesc pentru articolul despre emigraţiunea noastră. Frazele din urmă m-au mişcat foarte mult, căci faţă cu mine şi cu alţii, s-au potrivit de minune. Trist, cu durerea în animă şi bîăstămînd am trecut Carpaţii ultima oară, cînd am văzut că nu e cu putinţă să mă întorc cum sperasem la început".

[2] *I. Faur,* 1837—1893. Originar probabil din Abrud, Ioan Covaci alias Faur a urmat studiile secundare şi teologice la Blaj. în anul 1848, fiind teolog a luat parte activă la mişcările revoluţionare şi a fost comandant al Buciumanilor contra lui Kemeny, la Abrud. După revoluţie, terminînd teologia, în 1850 a fost numit profesor de limbi orientale şi studiul biblic la Seminarul teologic din Blaj, iar între 1852—1860 profesor de matematică şi de limba greacă la liceu. Era văzut — aflăm dintr-o scrisoare a lui Mihail Străjanu către Ioan Raţiu — ca un „vir exposita omnigena qualificatione instructus". La 1860 nu se ştie din ce motiv a trecut munţii la Craiova, unde a dezvoltat o exemplară activitate de profesor, deschizînd şi un pension particular de băieţi pentru cursurile secundare pe care l-a ţinut pînă cînd s-a retras la pensie (vezi N. Comşa, *Dascălii Blajului,* p. 84).

[3] B. Radian = Boicea Radianu, 1820—1873, craiovean de origine, participant la revoluţia din 1848 şi comisar al Guvernului provizoriu din judeţul Romanaţi. Este unul din întemeietorii partidului liberal din Oltenia, pe care-l conduce pînă în anul 1873, anul morţii sale.

[4] Scrisoarea este însoţită de adnotarea lui Bariţ: „1868, Craiova, 18/6 ian. prof. Sim. Mihali. Primită 23 ian. Răsp. 18 febr.".

VII

Craiova, 1868 marţiu

Mult stimate d-le Barit !

Săptămîna trecută trămişi Comtietului Asociaţiunei transilvane 50 fl. Restul îl voi trămite mai tîrziu, dimpreună cu socoteala. Pre d-v. însă vă rog să binevoiţi a trămite foaia de la început d-lui G. I. Pessicu[1] la Craiova. Pentru d. Scarlat Murgăşianu v-am fost scris într-un bilet vîrît între foile *Botanicei*[2], căreia i-am dat drumul cu postea nemţească, prin Banat. Aşadar aveţi de a espedi la Craiova 21 ex. însă eu cred că ar fi mai bine ca să le puneţi pre toate într-un Kreuzband, pe care să puneţi adresa: „Biuroului telegrafo-postale (rom[ân]) la Bucureşti",
245 ca să nu rămînă vre/un n[r] pre la consulat, precum se vede că a rămas n[rul] 12 al mieu din *Gazeta,* pre care nu l-am primit, despre care scriu şi d-lui Mureşanu.

Să trămiteţi *n[rul]* I din *Transilvfania]* şi d-lui *Nicolae Măldărescu*[3] pre lîngă aceia despre cari v-am mai scris. *D[omnul] Emanuele Chinezu*[4], abonat la toate foile noastre de dincolo, reclamă zicînd că n-a primit încă din *Transilvania* nice un n[r] deşi este abonat de la început şi a şi plătit de atunci înainte. El zice că scrie istoria Românei şi are trebuinţă de documentele ce aţi anunciat spre publicare[5]. Vă rog a regula toate acestea.

Cit pentru *Prolegomenon*[6] poate că voi scrie ceva mai tărziu, cînd voliu fire mai liber. Astădată sum foarte ocupat. Suntem provocaţi de către ministeriu a ne compune şi a tipări manualele de şcoală. Ca unul
dintre profesorii mai vechi, nu m-am / potut, nice am volit a mă retrage 245[v]
de la aceasta. Vedeţi *Monitorul n[rul]* 9[7]. Chiar acum scriu *Mineralogia*[8], apoi *Zoologia*[9] pentru clasele inferiori, spre tipărire. Şi lucrez un manual nou după un autoriu francez: Catalan et Langlebert[10], pentru clasile sup[erioare], la noi a V[a] clfasă], pre care-l şi dictez şcolarilor. în fine, grigea unei familii n[ume] roase etc.

Dar totul se poate mai bine efectua, prfecum] v-am mai scris, de către secţiunea naturale a Societăţii Academice, la care trebuiesc a se numi profesori de ştiinţele naturali din diferite provincie române, şi aceştia să împartă între sine lucrarea, luînd unul o parte, altul alta, apoi convenind la anul şi conferind etc. D-v. poteţi face propunere la Societate în aug[ust] v[iitor] în sensul acesta. Un fel de proiect voi scrie şi eu căci mă voi simţi mai liber.

Pînă atunci am onoare a fi şi a mă subsemna al d-v. devotat,

S. Mihali m.p. / 246

[1] *Gheorghe I. Peşicu,* avocat craiovean, a fost primarul Craiovei între 1877—1879.

[2] Adică a doua parte a cunoscutului său manual, *Elemente de istorie naturală* (I, *Zoologie-,* II *Botanică;* III *Mineralogie),* apărut la Craiova în 1868. Cartea va fi urmată de o serie întreagă de alte manuale destinate învăţăceilor săi din Craiova: *Compendiu de istorie naturală,* Bucureşti, 1872; *Mineralogia,* Craiova, 1872; *Elemente de geografie,* Bucureşti, 1873; *Elemente de zoologie descriptivă,* Craiova, 1877; *Elemente de botanică descriptivă,* Craiova, 1878; *Descrierea plantelor veninoase,* Craiova, 1877. Manualele lui Mihali au cunoscut o largă răspîndire în toate provinciile româneşti, bucurîndu-se pretutindeni de remarcabile aprecieri. La apariţia *Botanicii,* Bariţ remarca: „Noi totdeauna simţim o bucurie uşoară de esplicat, cînd vedem publicîndu-se şi în limba noastră cîte o carte ce tractează o ramură sau alta a ştiinţelor naturali" *(Transilvania,* I, 1868, nr. 6, p. 117—123), însoţindu-şi aprecierea de un larg capitol reprodus din manualul profesorului craiovean.

[3] *Nicolae Măldărescu,* 1844—1912, doctor, profesor şi decan al Facultăţii de medicină din Bucureşti, autor a numeroase lucrări de medicină. Printre altele, autor principal al celebrei *Farmacopeea Română.*

[4] *Emanoil Chinezu,* avocat şi om de cultură, autor a cîtorva lucrări de oarecare răsunet în epocă: *Constituirea României reintegrată sau schiţă pentru o constituţiune in România,* Bruxelles, 1857; *Liberalismul şi istoria lui la românii de la Dunăre,* Bucureşti, 1869; *Lettre d'un paysan du Danube a un russe. Reponse ă la lettre de m[onsieur] Alexandri, publiee dans le journal de Bruxelles „Le Xord",* Paris, 1878. Are o traducere notorie din Samuil Puffendorf: *Datoriile omului şi ale cetăţeanului,* Bucureşti, 1859 şi alta insignifiantă: *Tablou istoric al diplomaţiei. De la originea echilibrului european pînă in zilele noastre (1846). Precedat de principalele definiţiuni ale ştiinţei, de raporturile mutuale Şi de interesele respective ale staturilor, de comitete de Garden, vechi ministru resident* etc, Craiova, 1858.

[5] în articolul *Culegere de documente istorice (Transilvania,* I, 1868, nr. *1),* Bariţ anunţă că noua revistă va publica cu predilecţie documente istorice. „Suntem datori nouă înşine — spune el — a îmbrăţoşa cu toată căldura orice producte istorice ies la lumină în timpul nostru, mai ales cu scop de a împlini lacunele şi a revărsa lumină binefăcătoare preste întunecimea secolilor".

[6] Nu ne dăm seama despre ce temă poate fi vorba. După context pare a fi o lucrare de ştiinţele naturii preconizată de Astra.

[7] în articolul *Anunciuri ministeriale. Ministerul instrucţiunii publice şi al cultelor,* din *Monitorul* (1868, nr. 9, 13/25 ianuarie, p. 46) se dau cîteva dispoziţii severe împotriva

metodei învechite a profesorilor de a dicta lecţia elevilor în clasă, acest obicei provocînd atît o mare pierdere de timp, cît şi greutăţi în asimilarea cunoştinţelor.

[8] Adică partea a treia din *Elemente de istorie naturală* (vezi nota 2).

[9] înţelegem, deci, că pînă la începutul lui martie 1868, din *Elementele...* lui Mihali-Mihalescu era tipărită doar partea a doua, *Botanica.* Prima parte, *Zoologia,* abia acum o pregăteşte pentru tipar (vezi nota 2).

[10] „Catalan et Langlebert" nu e „un autoriu francez", ci doi: *Eugene Charles Catalan,* 1814—1894, matematician belgian celebru, participant la revoluţia din 1848. Mai tîrziu, a predat matematicile la Universitatea din Liege. Cărţi şcolare ale acestuia, care puteau să-i servească de model lui Mihali: *Trăite elementaire de geometrie descriptive,* Paris, 1862; *Elements de geometrie* sau *Manuels des aspirantes au baccalaureates sciences et des candidats a l'ecole polytechnique;* şi: *Edmund Langlebert,* 1820 — 1886, medic şi profesor francez, care şi-a publicat în 1850 celebrul său curs, *Cours d'etudes scientiphiques,* din chimie, fizică şi istorie naturală.

VIII

Craiova, 10/22 ian. 1879

Respectabile domn,

Vă aclud aci o bancnotă românească de 10 lei, drept abonament la ziariul d-v. *Observatoriul*[1], pe 1/2 an, pentru mine. Vă rog a mi-1 trămite de la început, deşi am întârziat, din cauză de forţă majoră. Vă mai rog a trămite ziariul şi d-lui general *Georgiu Magheru,* la Craiova[2]. D-lui s-a abonat înainte de Crăciun şi va plăti abonamentul după ce va primi cîţiva n'\ Ar fi plătit chiar acum, dar nu este acasă, ci la Severin.
247 Răspund eu pentru acel abonament. Mai sunt vreo / cîţiva abonaţi în lista d' -ului Drăgescu[3]. Numele lor însă nu vi-1 arăt, pînă când nu \ov răspunde banii, ca pe o dată să vi-i trămit, ca un ce sigur.

Vă orez poteri nouă la lupta ziaristică, în anul ce intrarăm.
Al d-v. cu stimă,

Simeon Mihalescu,

247* prof. la liceu./

[1] *Observatoriul* apărea la Sibiu, sub redacţia lui George Bariţ, din 1 ianuarie 1878. Va înceta la sfîrsitul lui iunie 1885 (vezi scrisorile lui Constantin Papfalvi din acest volum, nr. XVIII, n. 5; nr. XXI, n. 1).

[2] Fostul general revoluţionar de la 1848, Gheorghe Magheru, îşi trăia ultimii ani ai vieţii la Craiova, împovărat de anii unei vieţi agitate, dar continuînd să fie prezent în viaţa politică a ţării, ca deputat în Corpurile legiuitoare. Va înceta din viaţă la 23 martie 1880 (vezi Apostol Stan şi Constantin Vlăduţ, *Gheorghe Magheru,* Bucureşti, 1969).

[3] *loachim C. Drăgescu,* 1844 — 1914, scriitor şi militant politic român originar din Transilvania, unul dintre precursorii ideologiei republicane Ia noi. A studiat la Blaj, Viena şi Torino, la medicină, devenind de timpuriu colaborator al majorităţii publicaţiilor româneşti ale vremii: *Federaţiunea, Concordia, Familia, Gazeta Transilvaniei, Romanul, Oltenia,* mai apoi *Tribuna* din Sibiu ş.a. După studii, în 1874, se stabileşte la Craiova, unde se remarcă în calitate de gazetar şi medic. Scrieri: *Nopţile carpatine sau istoria martirilor libertăţii. Roman istoric,* Pesta, 1867; *Amor şi patrie* (sub pseudonimul Catone Horea), Turin, 1869; *Dor şi speranţă,* Turin, 1871; *Femeia-virtute : Alexandrina Haralamb născută Magheru* [cuvîntare funebră ţinută la 23 februarie 1877], Craiova, 1877; *Matcrnologie. (Educaţiune — igienă),* Constanţa, 1880; *Un pericol naţional,* Ploieşti, 1883; *Martirii libertăţii. Optzeci şi patru 1784. (Horea),* Rîmnicu-Sărat, 1884; *Igiena poporană,* Constanţa, 1886 (ed. a 2-a, 1888); *Un glas din popor,* Craiova, 1908; *Pro Patria. Povestire despre începutul şi menirea neamului românesc,* Craiova, 1913. Vezi despre el: Ilie Dăianu, *Forţele latinităţii regeneratoare. Un suflet eroic uitat: dr. loachim C. Drăaescu* Cluj, 1938; Nicolae Coroiu, *„Nopţile carpatine" ale lui I. C. Drăgescu. O mică amintire,* în *Cultura creştină,* XVII, 1937, nr. 4-5, p. 307; Gelu Neamţu, *J. C: Drăgescu, militant pentru republicaşi dacoromânism (1866—1914),* în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie, Cluj-Napoca,* XV, 1972, p. 263—284.

IX

Craiova, 4/16 marţiu [1]879

Respectabile domn !

D[omnul] Magheru veni bolnav de la Bucureşti şi-mi dede abonamentul pentru anul întreg, fiindcă la venire-i găsi jurnalele acasă, dar cu lipsa n^{rilor} 1 — 7, pre cari i-am completat din ale mele. Să se însemneze bine, ca să nu înceteze de a-i veni în sem[estrul] II, cum se întîmplase odată cu *Gazeta.*

E foarte greu a face aici abonaţi, pentru că n-au oamenii datena ca să vină înşişi cu abonamentul ca dincolo, ci trebuie corespondentele să alerge mult, să fie samsar întreg.

Pînă cînd eram mai tinăr şi puteam alerga, făcusem / odinioară 249
mai mulţi abonaţi *Gazetei* şi mai vîrtos *Archivului*[1], pe care mai numai craiovenii l-au susţinut, însă după ce n-am mai potut să alerg şi după ce a intrat şi o criză de bani, a căzut şi el. Chiar şi jurnalele de aici au prea puţini abonaţi, altele nici unul, ci le cumpără cu n^{rul} oamenii în toată ziua de la băieţi, cari aleargă cu ele pe strade strigînd, după sosirea trenului, ca nişte draci, tocmai ca în Italia.

Păcat că nu mai continuaţi recenziunile şi criticele literarie[2] pentru că erau foarte instructive, fiindcă păcătuim în contra limbii
şi unii şi alţii, *intra et extra muros*[3]. Ceşti / de aici, din cauza uşurătăţii 249v
ce o caută în toate, cei de dincolo din cauza prea marei scrupulosităţi şi maniei de a se face toţi filologi, împroşcînd pe alţii cari cutează un ce aseminea, ca d. e. d[omnul] Szilaşi cu *Ne lapta spemea* din *Amicul familiei*[4], care frază mă roagă unul de la clubul didactic, unde mă dusesem joia, să i-o traduc (!) pe româneşte, şi-1 prinse mirarea cînd i-o tradusei cu: „Mă nutreşte speranţia".

Cetim cu dorere zbuciumările ungurilor şi poltronia slovacilor, rutenilor etc.[5]

Al d-v. cu stimă,

Mihali.

P.S. în invitările de abonare mă poteţi pune ca corespondente
şi voi servi bucuros cu primirea şi trămiterea abonamentelor de la acei 250—
ce mi / le vor aduce. /[6] 250v

[1] *Archivu pentru filologie şi istorie,* publicaţie editată de Timotei Cipariu între 1 ianuarie 1867 — 25 noiembrie 1872. Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Grigori Mihali, nr. XXIII, n. 19.

[2] Bariţ publicase în *Observatoriul* (II, 1879, nr. 4, p. 15-16; nr. 5, p. 19-20; nr. 6, p. 24 ; nr. 7, p. 28) lunga recenzie *Gestiuni literarie româneşti discutate în ziarie de*

alte limbi, ca ripostă la un articol al ziarului săsesc *Hermannstädier Zeiiung.* nr 271 din 26 noiembrie 1878, jignitor la adresa limbii române din Transilvania. Ziarul "în cauză afirmase că limba română „este tocma ca la Turnu Babilonului" şi că „această disensiune ar veni de la cea confesionale, căci uniţii ar fi etimologişti, neuniţii eufonişti" [fonetişti - — n. ns.]. După răfuiala cu neavizatul autor sibian, Bariţ trece la analiza curentelor filologice, situîndu-se de partea latiniştilor. Este deosebit de interesantă ultima parte a recenziei, care subliniază importanţa - dintr-un unghi de vedere original — a studiului limbii latine.

[3] „între ziduri şi în afara zidurilor" (în cetate şi în afara cetăţii).

[4] Grigore Siîaşi - despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Ioan Fekete Negruţiu, nr. XVIII, n. 2 - îşi publica remarcabilul studiu *Renaşterea limbei lomâneşti în voibire şi scriere,* în *Amicul familiei,* II, 1879, nr. 1, p. 2 — 5; nr. 2, p. 18-20; nr. 3, p. 29-31; nr. 5, p. 50-52; nr. 6, p. 61-64; nr. 8, p. 78-81; nr. 9, p. 87 — 90 (cu „va urma", dar n-a mai urmat). Silaşi se exprimă la un moment dat: vA'e *lapiă spemea* [s. ns.] că tractatul nostru şi între îngustele margini ale scopului ce-şi prcpune, nu va lipsi a produce carecari frupte salutarie, mai vîrtos din puntul intentiunei sale".

[5] O serie de articole din *Observatoriul,* cu profil militant şi naţional, pot fi obiectul acestei observaţii a lui Mihali: *Caie a fost purtarea sîrbilor cu'romanii din Banat şi din alic'.ţinuturi ?* (II, 1879, nr. 2, p. 5-6; nr. 3, p. 9-10; nr. 4, p. 13-14; nr. 5, p. 17), semnat „Bănăţeanul"; *Sibiu, Proiectul de lege despre magiariiarea tuturor şcoalelor* (nr. 4, p. 13); *Proiectul de lege pentru introducerea limbei magiare ca studiu obligat în toate scoalele confesionale nemagiare* (nr. 4, p. 14); *Magiarii şi împăcarea cu boemii* (nr. 5, p. 18-19; nr. 6, p. 21 — 22); *Sibiu. Proiect de esterminarea şcoalelor româneşti şi a limbei româneşti* (nr. 7, p. 25 — 26); *Somnul cel de moarte şi deşteptarea* (nr. 9, p. 34; nr. 10, p. 37 — 38), semnat „Turturel Codreanu"; *Despre introducerea limbei magiare* (nr. 11, p. 43); *Limba magiară în bisericele rulene şi româneşti* (nr. 13, p. 50). Este momentul acelei măsuri nesăbuite a ministrului Trefort: introducerea studiului limbii maghiare în şcolile *confesionale* nemaghiare, care a produs o impresie dezolantă la românii transilvăneni. După un obicei vechi al său, Bariţ tipăreşte cu această ocazie în *Observatoriul* (II, 1879, nr. 11, p. 42), ca pe un memento sugestiv, *Protestul Consistoriului din Blaj de la 1842 împotriva limbii maghiare* (despre care vezi pe larg în *George Bariţ şi contemporanii săi.* III, scrisori primite de la Nicolae Maniu în 1842, inclusiv studiul introductiv). Publică, de asemenea, demersurile românilor împotriva noii legi.

[6] Cu adnotarea lui Bariţ: „1879. Sim. Mihalescu. Craiova, 4/16 mart Răsn ne larg în 23/11 mart."

X

Craiova, 20 marţiu 1879

Respectabile domn!

Vă mai trămit un abonament (15 fr.) de la 1[a] aprilie pînă la 31 dec. a.c. subt adresa d-lui *Ioan Pop,* administratorul moşiei *Argetoaia* în judeţul Dolji, per *Craiova-Filiaşi,* la *Argetoaia.* Destul acest titlu pe adresă, la jurnale şi la scrisori: „D-sale d-lui pentru oricine de aici. înăuntru se pot pune oricîte complemente.

Nu se plăteşte să vă prindeţi mintea coaptă şi încărunţită de muncă
251 şi laboare cu nişte imberbi obraznici, cărora li s-ar potea repeţi că / „să mai stea în Ierichon pînă le vor creşte bărbile". Apoi Chiriac Popasu [1] mişel şi înşelătoriu a fost prin Cluş şi aiurea, acelaşi a rămas şi în Bucureşti de unde a trebuit să se mute în Galaţi [2], între greci şi alte adunături, cu cari se potriveşte mai bine.

Ce vor ungurii cu sofismele lor? Ei confundă introducerea literelor lat[ine] în locul slovelor de către Cuza — şi aceasta încă nu în mod

forţat şi brutal cum fac ei — cu introducerea limbei române, ceea ce nu' are raţiune de a fi [3].

Spun'eţi-le că în Bucureş[ti] sunt 2 gimnazie neromâne: unul
catolic, la Bărăţie / şi altul luteran, şcoală primărie calvină, scoale israe- 251v
lite. Aici în Craiova, trei scoale primărie: catolică, luterană de băieţi si una mixtă la călugăriţe, venite de vreo doi ani încoace. Şi nimene nu le are de grige în ce limbă învaţă în ele, pot învăţa turceşte ori chinezeşte. Nu le vizitează nimene, nici un inspectoriu, nici un revizor scolariu. învaţă ei limba română, fiindcă au trebuinţă de ea. Apoi ciangăii nici nu ştiu alta, tot ca românii din secuime.

Aici în Craiova, erau mai nainte preoţi catolici italiani, introduşi
de Kogălniceanu (meritul lui!) pînă la Tell, care i-a substituit cu slovaci / 252
din Ungaria, pe cari Maiorescu i-a înlocuit cu prusiani, care esistă şi astăzi şi se cunoaşte prin aroganţia sa. Altm[interi] poartă barbă şi pălărie rotundă ca preoţii rom[âni] de dincolo şi ca cei de aici din eparhia mitropolitană a Bucureştilor. Preuţii români din eparhia Rîmnicului n-au voie încă să poarte pălăria şi costumul schimbat, decît numai căciulă albastră direaptă, în locul potcapiului ce seamănă cu comanacul căldării, pînă la deciziunea sinodului.

Laurfian] tînărul s-a unit cu Maiorescu [4] ca să se distingă mai bine de cătră multmeritaţii lor părinţi ca nişte fii degeneraţi, atît în politică, cît şi în literatură.

Altile, altădată.

Al d-v. cu toată stima,

MihalfescuJ. / 252v

[1] Cu acest Chiriac Popasu, pe care-1 identificăm pentru prima dată ca autor publicistic de oarecare anvergură, Bariţ are în 1878-1879 un conflict dintre cele mai neplăcute. La sfîrşitul anului 1878, ziarul bucureştean *România liberă* publică (II, 1878, nr. 465; 467 — 471; 473; 475 — 478), sub titlul *Un regiment român ardelean,* o substanţială parte din studiul lui Bariţ *Istoria Regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan,* apărut la Braşov în 1874. într-o lungă introducere, redacţia *României libere* — prin pana acestui Chiriac Popasu, după cum ne putem da seama coroborînd scrisoarea lui Mihali cu urmarea acestei note — se ocupă de meritele lui Bariţ ca scriitor şi om politic, dar condamnă „principiele de oportunism şi tărăgănare" ale acestuia în valorificarea documentelor istorice pe care le deţine. Din această introducere vom reţine un pasaj care explică admirabil, cum n-a făcut-o nimeni pînă astăzi, atitudinea românilor transilvăneni faţă de împăratul de la* Viena: „Repetarea atît de deasă a cuvîntului *împărat* şi adorarea acestei personalităţi să nu ne surprindă. în 1848 ungurii au voit să pustiască românismul transcarpatin. Aliatul acestuia în lupta pentru existenţă fu împăratul, dinastia, atacată şi ea de acelaşi duşman. Aşa, grăniţerii Regimentului II român luptau pentru « împărat », deoarece luptau în acelaşi timp pentru mîntuirea naţiunii lor şi cotropirea duşmanului comun, şi în realitate cuvîntul « împărat » era numai o mască". în general, tonul *României libere* în ceea ce-i priveşte pe transilvăneni era unul de dădăceală superioară, arogantă. Rubrica *Din Transilvania,* pe care trebuie să înţelegem că o susţinea Chiriac Popasu, sub pseudonimul *ss.,* era tribuna unor veşnice nesatisfacţii în ceea ce priveşte politica transilvănenilor, pe care i-ar fi voit duri, răzvrătiţi, tot timpul în stare de răscoală şi ostilitate cu autorităţile. Or, acest lucru era — lesne de înţeles! — cu neputinţă. La 1 martie 1879 (III, nr. 531), *România liberă* îl atacă grav pe Bariţ, din nou, la rubrica amintită. Lui Chiriac Popasu nu-i convine politica *Observatoriului,* e intrigat de faptul că Bariţ şi acum, la bătrîneţe, e conducătorul de mare înrîurire al românilor transilvăneni, în pofida faptului că „meritele şi greşelele sale s-au succedat prea des pe acest tărîm al luptelor naţionale". Ceea ce i se reproşează momentan lui Bariţ

este faptul că profesează pasivismul, opoziția la nivel parlamentar, dar „în comitate, în societate, în scoale [...] d. Bariț predică însă, cu o cuvioşenie copilărească degenerată pînă la servilism: oportunismul, spiritul de conciliere, simpatiele şi politeţa". Acestei învinuiri îi putem răspunde noi, acum, tîrziu, în numele lui Bariț, printr-un citat din celebra sa epistolă către Dozsa Daniel, din 1860: „Noi ştim să distingem acurat între poporul d-v. şi între capii de partide. Către popor suntem cum ne vedeţi: sinceri şi prietenoşi. Către capi suntem reci, rezervați". Riposta lui Bariț la învinuirile *României libere* este articolul *Apără-ne, Doamne, de amici, că de neamici ne ştim apăra noi!,* din *Observatoriul,* II, 1879, nr. 19, p. 73—74; nr. 20, p. 77—78. Arată că îndemnurile la răscoală ale celor de la *România liberă* dovedesc lipsă de competență în problemele Transilvaniei, „ca şi cum ar simți o plăcere de a vedea pre cîțiva români ardeleni puşi în furci ungureşti ori austriaee, ea în anul 1848/9". Acelaşi *ss.,* recte Chiriac Popasu, răspunde din nou, la aceeaşi rubrică *Din Transilvania (România liberă,* III, 1879, nr. 542 din 14 martie), pe un ton calomnios, intrînd în intimitățile lui Bariț, pe care vrea să-l compromită cu orice preț. Politic, îşi menține poziția din nr. 531, care este corectă, dar nerealistă. El — zice — nu cere ca românii să se răscoale împotriva ungurilor, ci recomandă „o negațiune generală, exclusivă, hotărîtă a statului maghiar, cu o stăruință neobosită pentru crearea elementelor trebuincioase la modificarea acestei negațiuni, cînd timpul va sosi, într-o acțiune pozitivă". Sfîrşitul disputei îl constituie articolul *Odată pentru totdeauna!* din *Observatoriul,* II, 1879, nr. 22, p. 86, scris de Bariț, dar atribuit unei terțe persoane care, chipurile, i-ar veni în apărare. E un vechi obicei al lui Bariț, utilizat încă pe vremea *Gazetei de Transilvania.* E o pledoarie pentru meritele lui Bariț, pe care acum, la 67 de ani, îl denigrează nişte copii plecați din Transilvania, cărora „le place să dea porunci la bătrîni, însă nu în față, ci de la locuri dosite".

[2] Se pare că Chiriac Popasu, ajuns la Galați, a scris şi acolo împotriva lui Bariț, căci la un moment dat *Observatoriul* (II, 1879, nr. 21, p. 81—82) publică un răspuns intitulat *Pasquiliile de la Galați contra românilor din Monarclue.* Aflăm că ziarul gălățean cu pricina este *Delfinul.*

[3] Aluzie la sforțările lui Trefort şi ale autorităților maghiare de a elimina limbile nemaghiare — în special româna — din şcoli. Vezi ecourile publicistice la această acțiune în scrisoarea precedentă, n. 5.

[4] Cele două ziare bucureştene care îi atacau mai adesea pe cei din Transilvania erau *Timpul* şi *România liberă.* în fruntea ambelor erau fiii unor transilvăneni, bărbați adevărați: Titu Maiorescu, fiul lui Ioan Maiorescu, la *Timpul* şi Dimitrie A. Laurian, fiul lui August Treboniu Laurian, la *România liberă.* Aceştia, spune Bariț *(Observatoriul,* II, 1879, nr. 20, p. 78) ar trebui „să-şi învețe pe colaboratorii şi corespondenții săi la oareşcare legi de lealitate şi bună cuviință".

XI

Craiova 14/26 nov. (1)882

Respectabile domn,

Am primit şi noi pe aici *Memorialul transilvan.* El este foarte bine făcut. Am cetit în jurnale că, pe lîngă limbile țerei el s-a tipărit şi în limba franceză. Prea bine! Insă ar trebui să se tipărească şi în limba italiană. Eu am trămis un exemplariu la Roma, adresat d-lui Bruto Amante, redactorul giornalelui politico-literariu *La Confederazione*
258 *latina,* care ştie bine / româneşte şi poate să-l traducă în limba italiană \ apoi să se tipărească din acelaşi fond din care s-au tipărit în celelalte limbi şi să se împartă gratis ziarelor, oamenilor politici şi literaților.

Națiunea italiană este aceea care ne-ar susținea mai mult diplomaticeşte, în unire cu guvernul român, la timp. Trebuie lucrat ca oamenii de stat să afle, să cunoască durerile şi dorințele românilor de subt Imperiul austro-ungar.

253v Primiți d-l meu încredințarea etc, etc.

S. Mihalescu. j

i Se cunoşteau tratativele cu Bruto Amante în vederea traducerii în italiană a *„trialului* (vezi Nicolae Lascu, *Un document inedit privitor la Memorialul ^TS^Ts^^inul lui Clio. Omagiu acad. praf. Ştefan Pascu,* Cluj 1974, p. 377-381), dar aflăm pentru prima dată că Mihali a fost acela care a facilitat cunoştința cu scriitorul italian.

XII

Craiova 26/14 oct. (18)83

In luna trecută trămisesem redacțiunei ziarului d-v. un necrolog şi neşte schițe din biografia locct[enentului] colonel Const[antin] Bălşanu[1], repauzat în Caracal şi cunoscut multor români din Transilvania, mai ales celor din Munții Apuseni, unde făcuse multe bravuri la 1848—(184)9.

Pîn-acum nu s-a publicat nimic din acele două adrese. Nu ştiu din ce cauze: n-au ajuns la redacțiune una sau alta din ele, sau din alte considerente?...

Deşi nu sum abonat, de cîțiva ani, citesc însă, de la ginerele meu prof. Strajanu[2], jurnalul d-v. cu mare atențiune, plăcîndu-mi foarte mult aprețierile şi reflecțiunile ce le faceți la diferitele cestiuni ce vin / la 255
ordinea zilei, în acest chaos ce se numeşte lume. Regulîndu-mi-se gradațiunea, o să mă reabonez de la an[ul] viit[or]. Fără de ea o duc foarte greu. Casă grea: doi băieți la Universitatea din Buc[ureşti], alții patru copii în şcolile de aici.

Nu m-am ales cu nimic din venirea mea aici, afară de creşterea mai înlesnicioasă a fetelor ca dincolo şi cu satisfacțiunea că nu-mi sunt copiii obligați a învăța limba maghiară. încolo, destule căutături de ochi sinistre şi chiar persecuțiuni la cari furăm şi mai suntem expuşi, mai ales blăşanii. Pre cînd alții (locali) au cîte 2—3 catedre, oricît am cerut nu mi s-a acordat o a doua, nici chiar de la județ s[au] comună, nici după concurs.

Deşi nu-mi place a politiza, totuşi cînd vine vorba despre românii de dincolo, mă doare / anima şi-mi vine să exclam şi să mă întreb: n-au 255v
şi ei sînge roşiu şi cald în vinele şi arteriele lor, ca croații! ?

Am primit demult 25 ex. din *Memoriul* lui Josif Şuluțiu[3] (p. V), le-am şi vîndut şi am scris advocatului Nicola din A[lba]-Iulia ca să trimită 18 fl. la Krafft din Sibiu pentru ele, din o mică moştenire ce este însărcinat a scoate din partea soției mele, de la Zlatna. Nu ştiu de ce se trăgănează atîta lucrul. în orice caz, voi achita costul acelor broşuri, dacă nu de acolo, de aici, pînă pre la Crăciun, fără de a opri nimica pentru cele două exemplarie oferite, venitul lor destinat fiind pentru şcoala de fete de acolo.

Pare că ne apropiem de legea lui Malthus la oraşe. La sate, din -contra. Avem la liceu în clasele inferioare preste 100 de / şcolari în o 256
clase; în a 2ª cl[asă] sunt 117, pre lîngă toate şcoalele, înmulțite, cu scoale reale, comerciale, sucursale etc. La cîte 6 stipendii ce devin vacante •concurează cîte 600 de elevi şi eleve, pre cînd atunci cînd venisem aici

pre la 1860 îi chema bătînd toba prin oraş, ca să vină să dea concurs (examen) pentru stipendii. Oraşele înaintează răpede, iar satele stau în loc, măcar aci e puterea statului. în expoziţiunea judeţeană vedem în unele ramuri un progres mulţemitoriu. Edificiul şcoalei militare se înalţă falnic, la vara viit[oare] va fi gata. Pentru armată se spesează foarte mult. Bine ar fi dacă s-ar spesa şi pentru instrucţiune atîta.

Primiţi, vă rog, cu aceasta salutările mele cordiali,

Al d-v. devotat,

256" *Sim. Mihalescu. /*

[1] Scrisoarea cu care Mihali trimite necrologul unui remarcabil militar oltean,. Constantin Bălşanu, ca şi schiţa biografică a acestuia, sînt confiscate — înţelegem din această scriscare şi din următcarea — de către autorităţile maghiare. Şi una şi alta, le va mai trimite o dată, cu scrisearea din 3 decembrie 1883. Despre necrolog vom pomeni acolo (infra, XIII, n. 1). Schiţa biografică a lui fcălşanu, trimisă de Mihali, a rămas nepublicată. O reproducem în acest lec, ca pe cea mai timpurie şi mai completă biografie a acestui personaj (se află la L.A.R., ms. rcm. 998, f. 259r—260v):

„Schiţă din biografia locoienentului-colonel Constantin (Dincă) Bălşanu

«Conservaţi, români, memoria bărbaţilor voştri etc, etc.»

Acest bătrîn oştean, care-şi petrecu mai tcată viaţa sa pre cîmpul de luptă, se născu la anul 1817, în 15 marţiu. Tatăl său se numi Ioan Bălşanu, din Craiova. Rămas orfan în etate de 19 ani, se înrola de bună voie în armată, la 1836, octobre în 10, ca simplu soldat, în Regimentul I de infanterie. După trei luni şi 15 zile fu numit *sergent* în acelaşi corp.

Cu gradul de sergent a stat pînă la 1839, aprilie 23, cînd fu numit *sergent-major* la pompieri, care se înfiinţaseră tocmai atunci, în locul aşa-numiţilor *tulumbagii.*

La 1847 fu numit sublocotenent. în acest grad îl ajunse a[nul] 1848, care-i deschise o epocă nouă a activităţii sale militarie. Este cunoscut din istoria anului 1848 lupta pompierilor cu turcii de la 13 septembre a aceluiaşi an, la cazarma din Dealul Spirei, unde micul număr (200) de pompieri luară două tunuri din mînile miilor de turci şi le îndreptară apoi în contra lor. Din acele două tunuri, unul fu luat de către sublocotenentul Dincă şi comandat asupra turcilor.

în acea învălmăşeală sublocotenentul Dincă aruncă pe un artilerist turc în şanţ, un maior voi să-1 taie cu sabia. Dincă scoase pistolul şi împuşcă pre maior, apoi trase al doilea foc asupra lui Cherim paşa, comandantul turcilor, şi-i împuşcă calul.

Pompierii trebuiră să se retragă dinaintea numărului preponderant al turcilor şi să le cedeze cazarma, după ce o apărară cîtva timp eroiceşte, nevrînd a li-o da numai după nişte simple somaţiuni.

împrăştiindu-se pompierii, *Bălşanu* trecu în Transilvania şi se angaja în luptele românilor ardeleni cu ungurii, din acel an, lupte începute pentru apărarea naţionalităţii şi a limbii.

Un testimoniu dat lui de către prefectul unei legiuni, d. Axentie Severu, publicat în *Vocea Romanaţilor* din Caracal şi reproduse de *România liberă* de la 19 iuliu a.c, arată unele din faptele eroului nostru, din acel timp.

După terminarea campaniei se întoarse în România. Pe drum fu prins de o ceată de unguri, cari voiau să-1 piardă. El însă scăpă preste noapte din mînile lor, îmbătînd santinelele ce-1 păzeau. Ajuns în ţeară intră cu rangul de mai nainte, ca sublocotenent, în Regimentul de dorobanţi, stabilit în Mehedinţi.

în 1853—1854 repurta mai multe învingeri cu dorobanţii din Mehedinţi în contra turcilor, pentru cari fu decorat de cătră împăratul Rusiei cu medalia de aur şi gratificat cu 50 de imperiali în aur.

La 1 iuniu 1858 fu numit locotenent în acelaşi corp. La 17 dec. 1860 fu numit căpitan. La 22 mai 1866, maior şi în iuliu 1867 comandant de divizion. Preste puţin timp fu regulat la pensie, cu modestul salariu de 12 napoleoni şi 6 franci pre lună.

în timpul rezbelului ruso-turc-românesc fu chiemat în activitate ca comandant al garnizoanei din Craiova. După finitul rezbelului se retrase ca pensionariu în Caracal, unde în 8 august v. 1883, la 2 ore noaptea încetă din viaţă, în urma unui morb îndelungat de stomac, în etate de ani 66 şi 5 luni, fără 7 zile.

(Comunicat de S. Mihalescu.)"

[2] *Mihail Străjanu,* 1841—1916, născut la Tiur, lîngă Blaj, a studiat la Blaj, Sibiu şi Bucureşti. A urmat apoi studii în Franţa şi Germania, unde obţine doctoratul în filozofie. Profesor la Iaşi, Bucureşti, Botoşani şi Craiova, s-a ataşat de Junimea şi *Convorbiri literare,* al cărei colaborator devine. A colaborat la *Enciclopedia română a lui* Corneliu DiacGnovici, pentru care a redactat majoritatea articolelor de istorie modernă.

[3] Iosif Sterca Şuluţiu de Cărpiniş (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, Bucureşti, 1975, p. 148) îşi tipărise la Sibiu, în 1883, partea V-a din memoriul lui. întreaga carte va avea şase părţi.

XIII

Craiova, 3 dec. n. 1883

Respectabile domn,

Deoarece n-aţi primit nici una din epistolele mele relative la moartea şi biografia locotenentului-colonel Constantin (Dincă) Bălşanu[1], repauzat în august a.c. în urbea Caracal din judeţul Romanaţi, vă trimit a treia oară, recomandat, un testimoniu al defunctului, dat lui de cătra d[omnul] Axentie Severu[2], din Cinade, 20/8 octobre 1849, pentru ca să-1 publicaţi în foaia Asociaţiunei, / *Transilvania*[3]. El încă va potea 257
servi, între altele ca document pentru istoria mult zdruncinatului şi nedreptăţitului popor român din Transilvania şi părţile ei.

Tare a scăzut vitejia ungurească, dacă ei se tem şi împiedecă ca nici umbra lui Bălşanu să nu treacă Carpaţii[4]. Este adevărat că repauzatul fiind comandante al garnizoanei din Craiova, îşi exprima adeseori dorinţa că ar voi să mai dea odată piept cu trufaşii de / unguri, apoi 257'
să moară. Moartea însă 1-a răpit în etate de preste 60 de ani.

Românii transilvani, cu deosebire cei din Munţii Apuseni, cred €ă vor ofta duios la ştirea despre moartea companionului lor din anii de restrişte, dar şi de vitejie de la 1848—1849.

Primiţi, domnul meu, asecurarea destintei consideraţiuni ce vă conserv,

Sim. Mihalescu. / 258

[1] Vezi scris, anterioară, n. 1.

[2] Bariţ consemnează, în sfîrşit, decesul lui Dincă Bălşanu *(Observatoriul,* VI, 1883, nr. 98 din 10/22 decembrie, sub titlul *Cazuri de moarte)*: „Ni se scrie din România, deşi foarte tîrziu, despre moartea unor persoane a căror memorie ar merita să fie conservată şi la publicul nostru de dincoace de munţi". Nu publică necrologul lui Bălşanu, ci numai „testimoniul de vitejie" dat de Axente Sever în 20/8 octombrie 1849, în legătură cu luptele purtate de Constantin Bălşanu în Transilvania, ca ofiţer în legiunea Prima Blasiana a lui Axente. Bălşanu a servit la Axente din 15 decembrie 1848 pînă în 17 mai 1849, cînd, împreună cu 100 de lăncieri, intră în legiunea lui Avram Iancu. Bătăliile în care s-a remarcat: Vinţul de Sus în 5 ianuarie 1849 şi Blaj în 1 februarie 1849.

Axente Sever îşi încheie testimoniul cu următoarele: „Meritele d-lui, care le făcu în legiunea mea cu deprinderea feciorilor, nu le poate cineva preţui, cu atît mai puţin remunera. Ele sunt mari în sine şi vor rămînea monumente eterne în inimile noastre, care le ştim". După testimoniu, Bariţ reproduce un pasaj din *Vocea Romanaţilor,* anterior morţii lui Bălşanu: „Greu bolnav şi zdruncinat în adîncul sufletului, zace astăzi în Caracal bietul veteran îmbătrînit, obscur de la 1848".

[3] După cum am văzut, testimoniul dat de Axente nu se publică în *Transilvania,* ci în *Observatoriul.*

[4] Se referă la confiscarea primei sale scrisori, prin care a trimis necrologul şi biografia lui Dincă Bălşanu (vezi scris, anterioară, n. 1).

XIV

Craiova, 4 dec. n. [18]83

Stimate domn,

Epistola care v-am adresat-o ieri[1] cu scopul de a fi recomandat, am dat-o unui băiat al meu numai de 10 ani ca să o ducă la poştă; el în loc de a o prezenta la ferestruica unde se predau scrisorile, a prezentat-o la alta, unde se predau valorile. Impiegatul i-a zis: „Pune-o în cutie, băiete, ce mi-o dai mie!"' Atunci el a aruncat-o în cutie şi a venit cu banii
261 acasă, vesel că nu i-a cerut nimica pentru ea. / Cerîndu-mi scuzele pentru atare neregularitate şi supărare ce vi s-a făcut, vă trămit două timbre poştale de cîte 15 b[ani], drept recompensă pentru scrisoarea ce cred că aţi primit-o nefrancată, în care era închis testimoniul dat de d. Axentie repausatului l[ocotenent]-colonel G. Bălşanu.

Primiţi, vă rog, asecurarea prea distinse mele consideraţiuni,

261* *S. Mihalescu./*

P.S. Fiindcă n-aţi tipărit *Memorialul* şi în limba italiană[2], trămiteţi traducţiunea franceză şi la ziarele cele mai principale din Roma, capitala Italiei, p[ent]r[u] *II Diritto,* oficios, *L'Opinione,* cel mai răs-
262 pîndit, *Riforma, L' Italie* (în 1. franc[eză]), *Fanfulla* etc. /

[1] Vezi scrisoarea anterioară.
[2] Scris. XI, n. 1-2.

XV

Craiova, 4 marţiu st. n. (18)84

Respectabile domn!

Cunoaşteţi deja ziarul cotidian *Carpaţii*[1], ce apare de la începutul anului cur[ent] fundat de trei advocaţi: P. Chiţu, fratele ministrului G. Chiţu[2], Ioan Mitescu[3] şi D. Nicolaid[4], care este şi primăriul urbei noastre. Ei l-au scos deocamdată cu spesele lor proprii, contribuind împreună opt sute lei pre lună, pentru tipariu şi pentru serviţiu telegrafic propriu (Ag[enţia] Havas). Dd. redactori-advocaţi vor ca să pledeze interesele tuturor românilor, din toate părţile. Pentru acest
263 scop le-ar trebui corespondenţi / din mai multe părţi locuite de românit

Bărbaţi maturi, cari să vrea şi să ştie să scrie, cum era bunăoară pseudonimul *Camil*[5], care scria adesea în *Românul* (şi chiar în *Observ[atoriul]* d-v.) ŞÎ pseudonimul *Germanicus*® care scria în *Fraţia româno-italiană*[7] si care să-i ţină în curentul lucrurilor atingătoare de români.

Deocamdată nu le pot promite decît neşte n[re] gratis din ziariu, dar după ce se va întemeia bine, ei promit şi oarecare recompense băneşti corespondenţilor pentru osteneală.

Vă roagă, dar, prin mine pe d-v. ca pre veteranul presei / române 263'
să binevoiţi a le indica şi recomenda atari corespondenţi din ţinuturile transilvane mai împoporate de români.

Cu aceste am onoare a mă subsemna, al d-v. cu toată stima,

S. Mihalescu,
prof./ 264

[1] *Carpaţii,* ziar apărut la Craiova între 1 ianuarie — 29 decembrie 1884, sub redacţia lui Petre Chiţu, Ioan Mitescu şi A.D. Nicolaid.

[2] *Gheorghe Chiţu,* 1828 — 1897, om de stat român din avangarda liberală a secolului al XIX-lea.

[3] Avocatul *Ioan Mitescu,* care va ajunge prefect al judeţului Dolj în 1907.

[4] Al. D. Nicolaid, 1840 — 1908, avocat craiovean, prim-procuror al judeţului Dolj şi primar al Craiovei (1883 — 1887). în 1901 a fost ales vicepreşedinte al Senatului României.

[5] Pseudonim al lui Ieronim Bariţ, fiul lui George Bariţ.

[6] Pseudonim al lui Iosif Hodoş.

[7] *Fraţia româno-italiană* apare la Bucureşti din mai 1882 — 30 decembrie 1884. înainte, din 13/25 septembrie 1881, se numise *Fraternitatea italo-română. Fraţia româno-italiană* era redactat de Luigi Cazzavillan.

XVI

Craiova, la Sf. Ilie, (1)884

Onorabile domn !

După cum amintisem într-o scrisoare anterioară, noi am înfiinţat aici o societate sub titlu „Carpaţii români"[1]. Eu propusesem titlu „ Denuta", care deşi Comitetul îl primise, în adunare a căzut, zicîndu-se că trebuie să rămînem lipiţi de numele Carpaţi, care este pentru noi mai semnificativ. Epitetul „români" s-a adaus ca să se distingă de către cea din Bucureşti[2], cărei nu ne poturăm face filială, din cauză că am trebuit să luăm într-însa şi români de aici, pentru că ce poteam face patruzeci de ardeleni cîţi sînt aici în loc şi prin pregiuriu ?

Scopul societăţii noastre este susţinerea românismului de preste Carpaţi, prin ajutorarea şcoalelor române populare, începînd cu cea
din reşedinţa lui Gelu[3]. / Societatea noastră vrea să serbească Cente- 265
nariul lui Horea după o programă care se va stabili de cătră Comitet rnai tîrziu[4], după ce se vor aduna membri împrăştiaţi de vacanţie. Pre mine va cădea rolul unui discurs, unei dizertaţiuni, care să cuprindă: împregiurările sub cari a izbucnit revoluţiunea lui Horea, o mică bio-

grafie a lui şi a celor doi martiri principali, tovarăşi ai lui. Pre mine va cădea acel rol, zic, ca pre unul care am petrecut cîtva timp din tinereţele mele în Munţii Apuseni, am fost chiar în satul Albac., aşezat pre 7 dealuri (plus, minus) ca Roma cea vechie. Am văzut chiar locul unde fusese casa lui Horea[5].

265* Neavînd ca obiect al ocupaţiunilor mele istoria, n-am nici / un izvor la mînă despre acea răscoală. Mi-aduc însă aminte că am cetit în foaia *Transilvania* un articlu foarte interesant făcut de d-v., nu ştiu din care an[6]. Eu am cîteva foi legate, din cîţiva ani, şi nici într-una din ele nu găsesc acel articlu. Nu ştiu, a mea a fost acea foaie, şi am împrumutat-o cuiva, fără a mi-o mai înapoia, sau a altuia, căci ori pe cine-l întreb de aici nu-mi ştie spune.

De aceea vă rog să binevoiţi a-mi arăta în ce foaie, din care an, se află acel articlu, ca să mi-o procur de la Comitetul Asociaţiunei, pentru ca să poci împrumuta datele necesarie din acel articlu interesant.

Acolo nu se va potea face nici un parastas măcar în ziua executării martirilor ?[7]

266 *S. Mihalescu.j*

[1] Este vorba, de fapt, de o filială a Societăţii „Carpaţi" din Bucureşti — vezi nota 2 — în pofida strădaniei comitetului — vezi mai încolo! — de a „se distinge de către cea din Bucureşti". Vezi Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română,* tom. I, A — Copenhaga, Sibiu, 1898, p. 739; Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român,* Cluj, 1968, p. 147.

[2] Societatea „Carpaţi" s-a înfiinţat la 24 ianuarie 1882, din iniţiativa mai multor intelectuali transilvăneni care trăiau în România. La început se numea „Iredenta română", dar autorităţile au interzis acest generic, de teama unei încordări diplomatice cu Austro-Ungaria. Din această societate s-a dezvoltat mai tîrziu „Liga culturală", societate cu merite atît de mari în lupta pentru unitatea spirituală şi politică a românilor. Principalii fondatori şi conducători ai Societăţii „Carpaţi" au fost George Secăşanu şi George Orăşanu, tineri transilvăneni ce studiaseră la Bucureşti. începînd cu 6 decembrie 1884, societatea îşi tipăreşte propria publicaţie, intitulată sugestiv *Unitatea naţională.* Vezi: *Statutele Societăţii „Carpaţi",* Bucureşti, 1883; Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română,* I, p. 739; Costică Marinescu, *Contribuţia Societăţilor „Carpaţi" şi „Liga culturală" la dezvoltarea conştiinţei naţionale, la lupta poporului român pentru desăvîrşirea unificării statului naţional român,* teză de doctorat, Cluj, 1969, p. 46—71 (exemplar la Biblioteca centrală universitară din Cluj-Napoca, cota 503750).

[3] Adică din Cluj (vezi scris. XVIII).

[4] Vezi scris, următoare, n. 1.

[5] Pînă la urmă, această „dizertaţiune" nu va fi prezentată totuşi de Mihali, ci de avocatul Ioan Mitescu (vezi scris, următoare, n. 1).

[6] Iată articolele referitoare la răscoala de la 1784, apărute în anii anteriori în *Transilvania: Despre răscoala lui Horia* (II, 1869, nr. 24, p. 291—293); Ioan V. Rusu, *Scurtă descriere a revoluţiunii lui Horia şi Cloşca din 1784* (V, 1872, n. 1, p. 5—7; nr. 2, p. 13-15; nr. 3, p. 25-27; nr. 4, p. 37-40; nr. 5, p. 49-51; nr. 6, p. 61-65); George Bariţ, *Cauzele pentru care s-au revoltat românii în an. 1784* (V, 1872, nr. 7, p. 73—75); Idem, *Prinderea capilor revoluţiunei româneşti de la 1784/5* (V, 1872, nr. 8, p. 85—88); Idem, *Sentinţele de moarte şi esecuţiunilc capilor revoluţiunei de la 1784* (V, 1872, nr. 9, p. 97-101).

[7] Nu, în Ungaria dualismului, aşa ceva era cu neputinţă! Vezi, dealtfel, scris. XVIII, n. 1.

XVII

Craiova, 11 septembrie v. (18)84

Onorabile domn,

Aseară ne-am întrunit Comitetul Societăţii „Carpaţii români", spre a delibera asupra serbărei Centenariului lui Horea. Eu, bazat pre .scrisoarea d-v. de la 5 aug. a.n., am propus ziua de 28 febr. 1885, ca ziua morţii celor doi martiri, fiindcă al treilea se sinucise mai nainte. Aceasta însă nu s-a primit. Propunerea fu combătută cu mare foc chiar de către preşedintele comitetului nostru, P. Chiţu. Aşadar, a rămas ca să se serbeze tot ziua de 2 nov. n. sau 21 oct. v., pre care o vor serba şi ceilalţi. Insă nu cu banchet, ci cu o serată cu antren, în folosul şcoalelor române transilvane, în teatru, cam după programa aceasta: deschidere cu *Deşteaptă-te, române;* dup-aceea dizertaţiune; apoi cîntece româneşti la piano; poezii declama/te, apoi iar cîntece; jocul *Romana,* pe care o să-l 267 înveţe de pre acum doisprezece studenţi, după el *Romana* şi după aceasta altfel de jocuri pînă la fine. Costumul naţional la damele jucătoare de rigoare. Programa definitivă se va publica în jurnfalul] *Carpaţii,* de unde o veţi potea reproduce şi d-v.[1] cu comentarii ce veţi binevoi şi veţi afla cu cale, iar pîn-atunci nu scrieţi, vă rog, nimic din aceste. La 28 febr. (18)85 vom face un parastas[2].

Dizertaţiunea nu e hotărît încă cine s-o facă şi să o zică. Poate că vreunul din membri, advocat, ca om independent. Aşteptăm terminarea articlilor d-v. publicaţi în *Observatoriul*[3], relativ la acest obiect. Se vrjr consulta şi cele scrise de repausfatul] Papiu în *Tesaurul de monfumente] istorice*[4].

Mai întîi trebuie să aflăm cu securitate, ce s-a întîmplat în ziua / 267* de 21 oct. v. [la] adunarea făcută de Horea? Vorbirea lui la oameni, după ieşirea lor din biserică, la Ţebea sau la Mesteacăn ? Sau ce ? în tot cazul eu voi stărui ca dizertaţiunea să se înceapă cu cele scrise de d-v. în *Observ[atoriul]* din 1883: „Conservaţi, români, memoria bărbaţilor voştri, cari v-au spart calea către progres, preste munţi, seninări şi precipise, în epoca de grea cumpănă, scuturînd lanţurile ce purtau şi luptînd cu balauri veninoşi"[5]. Aceasta m-a impresionat mult cînd am cetit-o şi am scris-o pe păretele *Istoriei* lui Laurian[6]. N-am însemnat însă şi *n*[rul] ziarului din care am copiat-o. Deci, vă rog, să binevoiţi a-mi arăta acel n° şi a-mi explica ce însemnează vorba „seninări", căci nu o înţeleg. Nici alţii nu mi-au ştiut-o spune. Vă rog a-mi mai / scrie şi altele asupra 268 serbării proiectate, căci eu unul primesc prea bucuros consiliile d-v. şi le voi propune în comitet.

Cu această ocaziune vă trămet un articlu despre *L[imba] r[omână] în Cluş,* de publicat în *Obsfervatoriul]*[7] dacă-l aflaţi demn. însă ar trebui mai întîniu a-l arăta vicariului[8], care trăieşte, fiindcă eu atunci n-am fost de faţă la înmormîntarea nepotului meu. Cele scrise le-am auzit de la conşcolarii lui. Părinţii, sfişiaţi de durere, încă n-au putut observa ceea ce s-a întîmplat la cimitir.

Primiţi, vă rog, asecurarea prea distinsei mele consideraţiuni,

S. Mihalescu. / 268*

1 Bariţ reproduce într-adevăr (vezi *Observatoriul,* VII, 1884, nr. 85, p. 344, rubrica de ştiri *România),* programul centenarului lui Horia, Cloşca şi Crişan, „ce se va da în seara de 21 oct. 1884 de către Societatea locală «Carpaţii români», în sala teatrului Theodorini cu graţiosul concurs al d-nei Măria Theodorini, artistă dramatică, al d-nei Caselli, maestră în piano, al d-şoarelor Fulvia Olteanu, Aurelia Faur, Măria şi Aurelia Chiţu, precum şi cu a mai multor distinşi cetăţeni, cari au binevoit a primi să dea, prin concursul lor, acestei solemne serbări caracterul ei eminamente patriotic".

2 Nu se va mai face.

3 în 1848, conţinutul *Observatoriului* lui Bariţ a excelat prin articole de mare ţinută patriotică, mai cu seamă prin numărul impresionant de articole despre răscoala de la 1784.

4 în volumul al III-lea din *Tesaur de monumente istorice pentru România* (Bucureşti, 1864), Alexandru Papiu Ilarian adunase — pag. 297—405, *Documente despre Horia şi Cloşca* — primul mănunchi de izvoare despre marea mişcare socială românească de la 1784.'

5 Nu ne dăm seama din care dintre articolele lui Bariţ — extrem de numeroase! — din 1883, poate fi acest citat. în orice caz, în acest an *Observatoriul* nu publică nici un articol despre răscoala lui Horia.

6 „Istoriile" lui Laurian, cele mai multe cu caracter didactic, sînt foarte numeroase. Poate fi vorba fie de *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi pînă în zilele noastre. Distribuită în trei părţi şi preceasă de geografia modernă a Daciei, ca studiu preliminariu la istoria românilor din Dacia,* Iaşi, 1853, fie de *Elemente de istoria românilor pentru clasele primare,* apărută la Bucureşti, în 11 ediţii, între 1859—1875.

7 „Articlul" intitulat *Limba română în Cluş. (Reminiscenţe din zilele bătrîne),* semnat „Un bătrîn din cetatea craiului Iova", a apărut în *Observatoriul,* VII, 1884, nr. 73, p. 295—296. De nimeni pomenit pînă astăzi, articolul e o adevărată surpriză. Se referă la studenţii români din Cluj dinaintea revoluţiei de la 1848, la îndemnurile lor naţionale din acea vreme, la întîmplarea memorabilă cu moartea şi înmormîntarea — în 1846 — a studentului Iuliu Mihali, nepotul lui Simion Mihali, cînd tînărul Nicolae Popea a ţinut cea dintîi cuvîntare românească la Cluj. „Reminiscenţele" lui Mihali vin în întîmpinarea, şi aduc completări la cartea de mai tîrziu a lui Nicolae Popea, *Memorialul arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei baron de Şaguna sau luptele naţionale politice ale românilor, 1846—1873* (I, Sibiu, 1889), care e pînă astăzi sursa fundamentală pentru această mişcare prepaşoptistă transilvăneană.

8 Adică lui Nicolae Popea, vicar metropolitan la Sibiu, eroul întsmplării de la 1846. Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Grigore Mihali, nr. VIII, n. 11.

XVIII

Craiova 5/17 ian. [18]85

Respectabile domn!

Vă trămit 5 fl. abonamentul semestrial pentru *Observatoriul.* Am întîrziat din cauză că înainte de sărbători n-am găsit la zarafi bancnote austro-ungare, dup-aceea n-am mai găsit nici de 100 fl. Astăzi am cumpărat aceasta cu lei 2,40 fl[orinul]. La postă, trebuie aur pentru străinătate, şi cu acela e mai foc.

Deşi tîrziu, vă gratulez şi eu pentru scăparea din gura leilor, cu procesul de presă [1] şi vă doresc an paşnic, deşi nu poate fi scutit de agitaţiuni, precum merg lucrurile dincolo, cari şi pe noi în depărtare ne mişcă unele foarte adînc. Să aveţi încai sănătate deplină, spre a potea
269 înfrunta / toate vitejiile cu cari dealtm[interi] cred că sînteţi foarte dedaţi în lunga carieră de publicist. Cînd am cetit art[icolul] cu „Plevna ungurească"[2], mă cam temeam că nu va trece aşa lesne, fără proces de presă. Bine că s-au deşteptat şi saşii în cele din urmă. Voi regreta încetarea care o anunţaţi la anul.

Vă mulţumesc pentru art[icolul] despre emigraţiunea noastră[3]. Frazele din urmă m-au mişcat foarte mult, căci faţă cu mine, poate şi cu alţii mulţi, s-au potrivit de minune. Trist, cu durerea în animă *şi* blăstămînd am trecut Carpaţii ultima oară, cînd am văzut că nu e cu putinţă să mă mai întorc, cum sperasem la început[4].

Serbarea Centenariului Horea a produs puţin, vreo 300 lei, deşi a fost bine cercetată, din cauză că decoraţiunea teatrului a costat mult, voind comitetul să dea o splendoare mare solemnităţii. De aceea nici nu s-a mai publicat rezultatul. S-au trămis însă preste 200 fl. la mai
multe scoale de pre lîngă Cluş pentru cărţi şi îmbrăcăminte la / copii 269*
săraci[5], ca să-i scoată de prin şcoalele statului, ungureşti.

Acum ne-am întors toată atenţiunea asupra şcoalei de fete din Cluş, pentru care scop am cerut informaţiuni asupra ei, cum stă.

După insistenţia mea Librăria „Samitca" a adus cîteva *Rapoarte* de ale prefecţilor din 1848 — (184)9[6]. Dar de la un timp încoace le vinde mai scump ca 2 lei.

N-a mai găsit *Tribuna* pe *modus vivendi* cu politica ei „â la Maiorescu" ?[7] Eu o eitssc mai rar, cînd o capăt de la ginere-meu Străjanu, fiind (eu) abonat la *Gazeta,* afară de *ObsfervatoriulJ.*

Cît costă *Transilvania* pentru aici ? însemnaţi în *Obsfervatoriul]*[8].

încă o dată, sănătate şi tărie urîndu-vă, rămîn cu toată stima,

Simeon Mihalescu,

prof. la liceu./ 270

1 Cel de al doilea proces de presă intentat de autorităţile ungureşti *Observatoriului* lui Bariţ, din cauza articolului *Frica gubernului unguresc de umbrele a trei morţi vii (Observatoriul,* VII, 1884, nr. 83, p. 334), scris de fiul redactorului, Ieronim Bariţ, sub semnătura *Camil.* Bariţ nu divulgă identitatea autorului, asumîndu-şi întreaga răspundere. Articolul incriminat satirizează panica stîrnită în rîndul autorităţilor, că românii transilvăneni ar pregăti în ascuns centenarul răscoalei lui Horia, Cloşca şi Crişan. Simion Mihali aflase despre aplanarea lucrurilor din articolul lui Bariţ, *Procesul de presă (Observatoriul,* VII, 1884, nr. 97, p. 391), publicat în 5/17 decembrie. Redactorul relatează întregul decurs al procesului, dezbătut la Sibiu în 15 septembrie, între orele 9—14, sub preşedinţia judecătorului Szekâcs Ferencz. Apărătorul *Observatoriului* a fost avocatul sas Francisc Friihbeck. Juriul, alcătuit din 36 de cetăţeni, l-a achitat pe Bariţ. în numerele ulterioare *(Ibid.,m* 98, p. 393-394; nr. 99, p. 397-398; nr. 100, p. 401-402; nr. 101, p. 405-406), se publică stenograma completă a procesului, cu discursul de apărare al lui Bariţ.

2 Un pasaj rămas celebru din articolul lui Ieronim Bariţ: românii, naţiunea română „nu acum este timpul ca să sărbătorească şi să ridice un monument vizibil în memoria triumvirilor martiri Horia, Cloşca şi Crişan, ci atunci cînd, *după Plevna ungurească* [s. ns.], va cîştiga drepturile sale nealienabile şi libertatea ce i s-a răpit pe nedrept prin pactul dualistic. Pînă atuncea însă, fiecare român va cultiva şi va păstra memoria eroilor săi naţionali şi a faptelor acelora în inimă, în poezia populară şi în legendele sale".

3 Este vorba de un comentariu de fond al lui Bariţ din *Observatoriul* (VII, 1884, nr. 89, p. 357; nr. 90, p. 361; nr. 91, p. 365-366) intitulat *Generalul comite Kălnoki, ministru al afacerilor străine, despre emigranţi.* Ministrul de externe al Ungariei dualiste fusese interpelat în 8 noiembrie 1884 de către deputatul Max Falk, cerîndu-i-se să vorbească despre relaţiile L'ngariei cu ţările vecine, printre care şi România. Cu această ţară— spune Kălnoki — raporturile sînt foarte bune, dar că ar exista acolo „anumiţi agitatori de origine din propria noastră patrie, cari contribuesc mult dincolo de Carpaţi la larma

şi agitaţiunea presei şi ne fac nouă puţină onoare, iar guvernului român îi pregătesc perplexităţi". Este, fireşte, vorba de intelectuali români din Transilvania, care, de decenii şi veacuri, îşi căutau mîntuirea din ghearele autorităţii draconice a aristocraţilor sau îşi cîştigau o modestă şi greu muncită existenţă în mijlocul fraţilor din principatele române, din România mai apoi. Articolul lui Bariţ e o analiză istorică a acestui fenomen de emigrare intelectuală, o pledoarie caldă în sprijinul celor plecaţi peste Carpaţi.

[4] Parafrază după un pasaj din articolul lui Bariţ, unde vorbeşte despre cei plecaţi — este şi cazul lui Mihali — după revoluţia din 1848: „Acei doctori în drepturi, în medicină, acei teologi cari petrecuseră cîte 16 ani cu mare laudă prin scoale, nici unul n-a părăsit *patria lor natală* de bună voie, ci numai din cauză că *aici,* în *această* ţară şi în statul acesta au fost consideraţi ca străini. Aşa, nu se va mira nimeni dacă vom zice că mulţi din ei au trecut fruntaria cu blesteme pe buze şi cu durere sfîşietoare în inimele lor".

[5] Vezi scrisoarea anterioară, n. 1. Centenarul Horia, Cloşca şi Crişan sărbătorit de Societatea „Carpaţii români" la Craiova s-a făcut în folosul şcolilor româneşti din Transilvania.

[6] Vezi scris, anterioară, n. 3. în 1884 Bariţ a retipărit în *Observatoriul* rapoartele celor trei prefecţi români de la 1848—1849: Avram Iancu, Simion Balint şi Axente Sever. Apoi a scos aceleaşi rapoarte în două broşuri — una cuprinzînd raportul lui Avram Iancu, a doua pe ale lui Balint şi Axente Sever — la Sibiu, cu titlul lung şi explicit: *Trei raporturi ale acelor prefecţi de legiuni româneşti, cari în a. 184819 au susţinut luptele cu insurgenţii unguri pînă la reintrarea trupelor imperiali în Transilvania. Traduse după textul originale german subaşternut Gubernului centrale din Viena şi publicat în [Die] Romänen der Osterreichische Monarchie, Viena, 1850. Observatoriul* anunţă în mai multe numere (vezi VII, 1884, nr. 95, p. 384) apariţia broşurilor.

[7] „Modus vivendi" = politica naţională a *Tribunei* de la Sibiu, rezumată într-o întrebare din articolul de fond *Sibiu, 7 mai st. v.* din primăvara anului 1884 (vezi *Tribuna,* I, 1884, nr. 19, p. 73): „Este sau nu cu putinţă stabilirea prin bună înţelegere a unui *modus vivendi* între români şi maghiari?". Consecvent acestui ţel, ziarul urmăreşte număr de număr, în articolul său de fond, pulsul spinoasei şi delicatei probleme, remarcînd o atitudine de răbdare, calm şi perseverentă înţelegere din partea românilor, o permanentă irascibilitate, mergînd pînă la provocări şi durităţi, din partea maghiară.

[8] „însemnarea" se face chiar în *Transilvania* (XV, 1884, nr. 23—24, p. 192): „Pentru membrii [Astrei — n.ns.] preţul este de 3 fl. v. a. pe anul întreg. Afară de monarchie, 9 franci. Pe credit nu se dă, nici se primeşte abonament pe semestru, ci numai pe anul întreg".

XIX

Craiova, 5/17 iunie 1885

Respectabile d-le Bariţ!

Vă trămit aci cîteva şire să le puneţi, dacă vor avea loc şi merită a fi puse, în preţiosul d-v. ziariu[1]. Vor servi şi ele, poate, tinerimei române de astăzi mult încercate, la ceva.

Va să zică, cu finitul lunii acesteia închideţi ciclul jurnalistic, depuneţi peana ca redactor[2]. Nu cred însă ca scriitoriu, pentru care se vede că aţi fost destinat de provedinţă. Trist pentru cititori, trist pentru românimea subjugată! Cine ne va mai da acele idei sănătoase, acele reflexiuni mature, pre care le ceteam adesea în *Observatoriul?*

D-zeu cu românii ardeleni şi cu sînta lor cauză!

Al d-v. cu stimă,

S. Mihalescu,
profesor./

[1] Se publică sub titlul *Reminiscenţe de pe la Cluş, de dinainte de 1848* (vezi *Observatoriul,* VIII, 1885, nr. 45, p. 178), sub semnătura *Crali-Iova* (vezi şi scris. XVII, nr. 7). Cîteva amintiri din viaţa studenţilor români la Cluj, în anii de activitate ai Societăţii „Zorile", aproximativ similare celor relatate de Nicolae Popea în *Memorialul...* său, dar cu cîteva detalii în plus faţă de acesta.

[2] Hotărîrea lui Bariţ de a sista *Observatoriul* cu sfîrşitul lui iunie 1885, şi nu la sfîrşitul anului, cum anunţase în 1884. Vezi amănunte în scrisorile primite de la Constantin Papfalvi, nr. XXI, n. 1.

XX

Craiova, 21 febr. v. (1)890

Respectabile domn !

Sunt mai multe zile de cînd am primit sumariul volumului II[?e] al *Istoriei transilvane* scrisă de d-v.

Vă rog acum să binevoiţi a ne trămite cele 4 exemplare prenumerat3, deodată cu cumpărarea volumului I, şi adecă: d-lor Elie Cheţanu advocat, Ioan Faur prof. la liceu, Micîi[ail] Străjanu idem şi mie. Le aşteptăm cu multă nerăbdare spre a-l ceti cu aceeaşi pasiune cu care am citit voi. I.

Din sumariu am văzut că nu vorbiţi despre anatema / literelor latine pronunciată de repausatul Şaguna, care făcuse atâta zgomot şi rea impresiune chiar asupra credincioşilor săi mai inteligenţi. *De mortuis aut nihil, aut vere*[1], în loc de *bene* ne spusese profesorul de filosofie din Cluş[2], aducînd mai multe argumente pentru confirmarea aserţiunei sale. Dorim mult edarea volumului III[/g]. 272

Dacă nici cei veniţi de dincolo încoace nu cumpără această operă, ei merită tot despreţul. Academia trebuie să o premieze.

Primiţi, vă rog etc, etc. Al d-v. prea devotat,

Sim. Mihalescu.

[1] Parafrază după *De mortuis nihil nisi bene* - „Despre morţi, numai bine". Traducere: „Despre morţi, sau nimic, sau adevărul".

[2] Profesorul de filosofie al lui Simion Mihali la Cluj fusese Frânase Cseh, ,Xogicae, Metaphysieae et Ethicae Professor" (vezi *Schematismus Knerabilis CIeri Diocesis Transsilvaniensis adAnnum bissextillem a Christo Xato MDCCCXLH* ,1844J, Clu], 1844, p. 170).

XXI

Craiova, 9 aprilie 1891

Respectabile domn !

Retrăgîndu-mă la pensie mi-am desfăcut biblioteca ce aveam, şi toate cărţile cari nu trebuiesc copiilor mei la studiu le-am trimis la comuna în care m-am născut în Transilvania, spre a forma acolo un început de bibliotecă pe lîngă şcoala română locală.

Am publicat un apel în jurnalele de aici (din oraş) şi în *Gazeta TransilvfanieiJ*[x]. Pîn-acum numai doi inşi au răspuns la apelul meu,

274 trimițîndu-mi cîteva cărți și cărticele române și franceze pentru bibliotecă. De dincolo, nu știu / dacă a trimis cineva ceva, pentru că n-am primit încă nici o știre.

Rog pe d-v. ca să mijlociți cîteva din actele Academiei pentru numita bibliotecă trimițîndu-se la adresa: „D-lui Teodor Rusu învățător, la Husmezău în Transilvania, *per Csdki Gorbo,* Hoszumezo".

Eu am trimis cîteva din acte pe care le aveam, pr[ecum] *Viața și operele lui Șincai* de A. Papiu Ilarian, *Despre vegetarianism* de P. Vasici, *Masivul de la Mociu* de Gr. Ștefănescu, *Flora Dobrogei* de dr. Brândză, *Despre călendariu* de Bacaloglu, *Curgerea apelor în canale*
274* *deschise* de Haret și cîteva adunate / într-un volum mai gros din ale Societății Academice cari nu mai trebuiesc trimise. Am abonat și n[ru] de duminecă al *Gazetei* pentru bibliotecă.

Aștept cu nerăbdare voi. *lll*[e] din *Istoria* d-v.

Primiți, vă rog, respectabile domn, asecurarea prea destinsei mele considerațiuni pe lîngă care mă subscriu, al d-v. cu toată stima,

275 *Simeon Mihalescu,*
profesor în pensiune./

Gazeta Transilvaniei, LIV, 1891, nr. 56, p. 5.

TIMOTEI CIPARIU

(1805 — 1887)

Motto: „Ci a mea maximă-i au să tac de tot, au să nu cruț nimic. Giumătate a grăi adevărul, ar fi de prisos".

T. Cipariu, *Epistolar,* XXIII

Gontribuțiile de pînă acum la edificarea unei monografii a lui Timotei Cipariu eșuează constant în nota de timiditate față cu ansamblul. Nedepășind valoarea unor dislocări mărunte, în contrast cu masivitatea personajului, lucrările în cauză urmăresc diferitele filiere de expresie — literară, culturală, științifică sau ecleziastică — a activității sale, deosebindu-se ca densitate în funcție de apropierea documentară a autorilor [1]. Puținele titluri cu sens generalizator sînt simple evocări ocazionale[2], exceptînd schița monografică alcătuită de Ioan Rațiu, *Timotei Cipariu. Viata și activitatea lui*[3], ambițioasă în limitele intenției pedagogice a biografului. Se adaugă incidentul că, timp de cinci decenii, unghiul predilect din care cercetătorii l-au privit pe Cipariu a fost unul filologic, derivat din pasiunea pentru știința limbii, cu care scriitorul a reușit să-și epateze atît de puternic generația și urmașii imediați. „Monstrul sacru" al filologiei arhaice românești scădea, însă, văzînd cu ochii, diminuat de optica neopozitivistă a lingviștilor din secolul nostru, care, în raport cu valorile anterioare, au întronat criteriul densității și aplicabilității practice, profund nefavorabil unui autor extensiv, cu teoriile de bază infirmate de evoluția ulterioară a limbii, cum a fost Timotei Cipariu. Timpul își are legile sale implacabile,, după care Simion Ștefan, autorul acelui accidental „cuvintele trebuie să fie ca banii..." mar-

[1] Ștefan Manciulea, *Timotei Cipariu și Academia Română,* Blaj, 1941; Idem, *Timotei Cipariu și ASTRA,* Blaj, 1943; Idem, *Activitatea politică a lui Timotei Cipariu?* în *Cultura creștină,* XXIV, 1944, nr. 2—5; 7—8; Gheorghe Bogdan-Duică, *Kant și Cipariu,* în *Societatea de mîine,* I, 1924, nr. 3, p. 66; Iuliu Maior, *Cipariu ziarist,* în *Unirea,* XLV, 1953, nr. 21, p. 2; Ioan Mușlea, *Timotei Cipariu și literatura populară,* în *Studii de istorie literară și folclor,* Cluj, 1964, p. 164; Jako Sigismund, *Bibliofilia lui Timotei Cipariu,* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* X, 1967, p. 129—171; Ioan Breazu, *Timotei Cipariu și Italia,* în *Studii de literatură română și comparată,* II, Cluj, 1973, p. 78—94; Dimitrie Macrea, *Timotei Cipariu* [filolog], în *Lingviști și filologi români,* București, 1959, p. 67—78; Vasile Netea, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească,* în *Studii,* XI, 1958, nr. 1, p. 117—126 ș.a.m.d.

[2] Ioan Bianu, *Timotei Cipariu,* în *Unirea,* XV, 1905, nr. 25; Ilie Dăianu,. *Timotei Cipariu. La a 50 aniversare de la moartea lui, 3 septemvrie 1887,* București, 1937 ; G. Istrati, *Timotei Cipariu (1805-1887),* în *însemnări ieșene,* II, 1937, voi. III, p. 746—748; Ioan Micu Moldovan, *Timotei Cipariu. Date biografice.* în *Unirea,* XV, 1905, nr. 25; Alexandru Odobescu, *Timotei Cipariu,* în *Opere complete,* II, București, 1906, p. 208—229; Zenovie Pâclișanu, *O glorie a culturii românești: Timotei Cipariu,* în *Cultura creștină,* XVII, 1937, nr. 8—9, p. 612-616; Paul Papadopol, *Timotei Cipariu (1805- 1887),* în *Universul literar,* XLVI, 1929, p. 2-4; Horia Trandafir, *Timotei Cipariu,* în *Societatea de mîine,* VII, 1930, p. 306.

[3] Blaj, 1905.

chează un punct mai vizibil în evoluția exegezei noastre lingvistice, decît omul care a scris cît o generație întreagă, acoperind cu interesu-i lacom toate zonele științei „de limbă și scriptură". Ritmul trenant în care se rotunjea monografia cipariană își are izvorul în greutatea de a stabili în mod verosimil locul acestui nume eclatant în demersul istoriei culturale, de a specifica partea lui de *creație originală și viabilă* în rîndul valorilor naționale. Or, căutarea expresiei de valoare în spațiul limitativ al studiilor filologice se frîngea mereu de neșansa istorică a teoriilor lui Cipariu, rămase de ordinul barocului pitoresc, iar autorul căpăta tot mai acut atributele unui personaj din galeria celor care fac — nu fără o certă notă de eroism, dar înregimentați uniforma tații și semianonimatului! — fondul, coloritul unei epoci. Pe această cale, eroarea unei monografii era un lucru cert, căci ea l-ar fi proiectat pe Timotei Cipariu în rîndul și așa prea numeroșilor *animatori* de cultură, solide tulpini fără floare, mai numeroși în Transilvania decît în oricare din provinciile românești.

Ieșirea din acest impas, ca și începutul noului drum către o cuprindere monografică a vieții și activității lui Cipariu s-a întrezărit odată cu trezirea interesului pentru *creația beletristică* a corifeului blăjean. Bănuit încă din 1906 de Nicolae Iorga, care amintea că Timotei Cipariu a parcurs „poezia lirică a timpului său" și că a scris poezii el însuși[4], acest joc secund devine revelație în momentul publicării de către Alexandru Lupeanu-Melin, în 1922, a cîtorva poezii inedite dintr-ale lui Cipariu: *Albina și vioreaua, Măriuța, Cîntec de leagăn*[5]. Versuri duioase și tulburătoare — „N-ai auzit pîn-acum / Cîntecul fetei frumoase / Care șade-n prag și coase / La casa de lîngă drum?" — reaminteau vremurile de început ale liricii românești din Transilvania, în rîndul ctitorilor căreia s-a numărat și Cipariu. în 1942, Ștefan Manciulea tipărește alte poezii inedite din manuscrisele eruditului blăjean[6], pentru ca un an mai tîrziu, Ioan Breazu să formuleze în mod serios, cu metoda istoricului literar, problema vocației poetice a lui Timotei Cipariu, ca și a valorii poeziei acestuia[7]. Se reface puntea de legătură între poeziile proaspăt puse în circulație și cele vechi, din coloanele *Foii pentru minte...* a lui George Barițiu, încît în 1972 — cu toate că nu exista încă o ediție, măcar parțială, a poeziilor transilvăneanului — exegeza poate vedea în Cipariu un *creator* „întru totul adept al romantismului", „de o surprinzătoare încătușare ritmică și de o nu mai puțin surprinzătoare conștiință a combustiei morale"[8]. Destinul său poetic, ajuns la un liman abia de curînd, printr-un volum ce cuprinde poezii cunoscute și inedite[9], alătură poeților noștri din generația romantică timpurie un nume remarcabil.

O și mai evidentă deschidere către domeniul „literaturii frumoase" divulgă *memorialistica* lui Timotei Cipariu, descoperită cu prilejul aceluiași impuls de a pătrunde dincolo de fațada erudită și perisabilă a personalității sale. Timp de patru decenii, s-au dat la lumină pagini de mare densitate și colorit memorialistic, surprinzătorul jurnal din 1836[10] mai întîi, fragmentele memorialistice cu caracter autobiografic mai apoi[11], în fine, jurnalul „italian" din 1852[12]. Vo-

[4] Vezi Nicolae Iorga, *Cîteva rînduri de „dincoace" în amintirea lui Timotei Cipariu*, în *Oameni cari au fost*, I, București, 1967, p. 96—100.

[5] Alexandru Lupeanu-Melin, *Din hîrtiile lui T. Cipariu*, în *Unirea poporului*, 1922, nr. 39, p. 3.

[6] *Contribuții noul la viața și activitatea lui T. Cipariu*, Blaj, 1942.

[7] Vezi T. *Cipariu și Italia*, în *Studii literare*, II, Sibiu, 1943, p. 201-216.

[8] Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 600—601.

[9] Timotei Cipariu, *Poezii*, ediție de N. Albu, Cluj-Napoca, 1976.

[10] Publicat de Alexandru Lupeanu-Melin sub titlul *Călătorie în Muntenia la 1836*, în *Prietenii istoriei literare*, I, 1931, p. 255—281.

[11] Ștefan Manciulea, *Timotei Cipariu. început de autobiografie*, Blaj, 1939.

[12] Ioan Chindriș, *Un memorial de călătorie al lui Timotei Cipariu*, în *Steaua*, 1970, nr. 5, p. 115-122.

fjiimul *Jurnal*[13], reunind între copertele sale aceste contribuții anterioare este — cu tot caraclfterul incomplet[14] — o nouă sursă de înțelegere majoră a personalității marelui blăjean. Literatura sa de călătorie este de asemenea fidelă criteriului romantic. Departe de a produce o fisură în marea familie a voiajorilor contemporani: I. Codru Drăgușanu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Ioan Maiorescu și alții, Cipariu întruchipează doar, in mod fericit, ipostaza transilvăneană a călătorului romantic, tributar altor latențe culturale,, cu o nealterată vocație erudită, care păstrează sentimentul între exaltare înaripată și cenzură lucidă. Romantic de interiorizare și nu de exclamație. Dar laconismul nu-i stinghерește demersul elegiac al sentimentului, atingînd, de exemplu, accente preeminesciene în fața Veneției „în. decadență, plîngîndu-și vechile tipuri de glorie, care nu se vor mai întoarce"[15].

Poezia și memorialistica lui Timotei Cipariu au infirmat imaginea dăunătoare a grămăticului anchilozat, izolat de lume între foliantele uriașei sale biblioteci de la încrengătura Tîrnavelor, iscînd teorii lingvistice rupte de realitate. Emancipat de eticheta pe care junimismul a aplicat-o scriitorului transilvănean, monograful poate minui acum alte unelte de reconstituire a vieții și activității lui Cipariu. Nu însă înainte de a cunoaște și *epistolarul* acestuia, drumul intim către ființa particulară a scriitorului, în același timp expresie puternică a talentului său literar. Căci, judecat după eșantionul hotărîtor care îl constituie cele 125 de scrisori către Barițiu, gestul de a coresponda capătă la Timotei Cipariu certe valențe de act cultural, literar. Scrisoarea constituie în epocă o acută necesitate obiectivă, neutră și reflexă, înlocuind toate mijloacele operative de comunicare între oameni existente astăzi. Dar în cazul de față, necesitatea, la fel de puternică sau mult mai puternică, este de natură subiectivă. Cipariu scrie din imbold lăuntric,, adăugind demersului epistolar nevoia exprimării proprii. Comunicare și autoexprimare, deci,, două resorturi ce aruncă o lumină aparte de interes spiritual și artistic, asupra acestui vechi epistolar românesc. Autorul lui e un caracter enciclopedic traversat de multiple influențe din cultura vremii, în corespondența sa putîndu-se identifica, printre altele, uzanța generală a jurnalului, care șovăia între literatură și pasiune mondenă. Ce lipsește, oare, epistolarului de față spre a-l putea încadra în acest curent? El debutează sub semnul unui impuls existențial de confesare, a unui katharsis caracteristic: „Poci scrie io cuiva ceva și să nu mă tînguiesc de amara soarte ce trebuie să o suferi?"[16]. Și va evolua pregnant pe acest drum al introspecției, al autoanalizei, din filele lui putîndu-se reconstitui în cel mai fidel chip fizionomia morală, temperamentul și labilitățile psihice ale scriitorului. E, de pildă, un șovăielnic între setea de a călători, care tortura puternic generația romantică și comoditatea omului obișnuit cu microclimatul unor ritualuri bibliofile intrate în reflex. „A ieși și a te vedea în lume — exclamă Cipariu — în locuri unde și vechimea, întru atîtea monumente scumpe, o afli încă trăind, și vremea de acum întru cea mai frumcasă a ei podoabă, este o simțire [...] ce nu se poate spune"[17]. Ori, și mai convingător: „Io mă simț totdeauna prea-mpovărat de impresiile nouă, puternice: oarecum mă cutrupează și mă fac țărînă"[18]. Acest simțămînt dureros, căruia s-a lăsat totuși pradă, cu o savantă dozare, toată viața, face loc inerției izbăvitoare: „M-aș duce în toate părțile, și pînă voi porni, nu știu încătrău oi lua-o"[19]. Refulat de cele mai multe ori, se consolează cu tentația „impresiilor nouă" în sens vertical, scrutînd Blajul cu habitatul lui restrîns, dar nu lipsit de o pu-

[13] Editura Dacia, Cluj, 1972.

[14] Ioan Chindriș, *Timotei Cipariu vilegiaturist*, în *Manuscriptum*, VII, 1976 nr. 3, p. 74-78.

[15] Timotei Cipariu, *Jurnal*, p. **138.**

[16] Scrisoarea I.

[17] Scris. XXI.

[18] Scris. XXIII.

[19] Scris. XVIII.

ternică expresivitate socială şi moral-spirituală, tocmai în anii maximei sale înclinaţii jurnalistice. Sentimental şi posesiv, Cipariu devoră cu gelozie acest spaţiu redus la un unghi de ape în Cîmpia Transilvaniei. „Inima omului e ca şi un barometru, care acum fortuni, acum serin arată, *precum este impresia aerului de afară"* [s.ns.][20]. Din suişurile şi căderile acestui barometru sensibil şi deferent, vreme de 41 de ani se închegă un mare jurnal, o veritabilă cronică din care se reconstituie apusul Marelui Blaj, al citadelei spirituale întemeiate de Inochentie Micu. Actul e deliberat, supus legilor proprii ale creaţiei jurnalistice. „Ţi-am fost scris odată să nu-mi pierzi scrisorile, poate vreodată voi avea ceva lipsă de ele", îi reaminteşte el în mai 1838 lui Bariţ[21], pentru ca ulterior să-i ceară confidentului său să le ardă, căci „fiind ele pline de personalităţi, rătăcindu-se vreuna, vreodată, ar putea să vie în vreo mînă neprietenă"[22]. Exigenţa *elaborării* epistolarului răzbate ici-colo şi din conţinut, nu doar din stilul net caracteristic genului. „De poţi, nu-mi prăpădi scrisorile — scrie el încă în noiembrie 1837[23] — că io nu-mi ţin copie", căci „mai gata-s a scrie zece impururi [ciorne — n.ns.] decît un pur [variantă finisată]"[24]. De la o scrisoare la cealaltă se evidenţiază grija pentru continuitatea relatării şi a atitudinii psihice. *Subiectul* jurnalului, elementul de bază al continuităţii, capricios, sinuos, imprevizibil în hotarele unei solide formaţii intelectuale, este scriitorul însuşi. Analiza proprie, operată totdeauna cu o spontaneitate ...bine regizată, atinge uneori hotarele psihanalizei, ca în magistralul pasaj în care Cipariu redactează o „dizertaţie" pentru episcopul Lemeni, „la care se poate uita cît de lung, că i-am parodit tot stilul ce-l are, însă ideile după moralul cel mai nou. Numai de nu s-ar pricepe. [...] Să vezi cum am afectat cele mai înalte principuri, cu toată vîlfa vlădicească. Dacă am pus peana gios, am rîs şi am gîndit: «Na, şi tu ai putea fi vlădică î »"[25]. Demersul introspectiv, întemeiat pe o nestrămutată conştiinţă a destinului literar — „Au lăsam gios tot lucrul, au altmintrilea-mi tăiam peana" — se împlineşte în contemplarea *obiectului,* care este Blajul. Toate structurile epistolarului stau sub semnul relaţiei Cipariu şi Blajul, de la simplele notaţii seci de fapte cotidiene, pînă la părţile de cugetare filosofică sau de îngrijită elaborare literar-artistică. Subiect şi obiect sînt apoi, în egală măsură, sub dominaţia *timpului,* acest al treilea factor dînd puls şi viaţă întregului edificiu.

Iar timpul a vrut ca avatarurile epistolarului ciparian să surprindă substanţa unui veritabil roman de epocă, poate cel mai interesant din cîte ar merita să fie scrise despre Transilvania secolului al XlX-lea. Dealtfel, în scheletul său, acest roman e *scris* în filele jurnalului de faţă, lipsind doar liantul completiv al generalizării şi ficţiunii. E un roman al decadenţei primei Hoastre citadele iluministe, Blajul, după ce, odată cu moartea episcopului Ioan Bob, îşi încheiase veacul său de glorie. Prima filă a epistolarului, din noiembrie 1836, ne introduce în plinul acestui coşmar al declinului: „Acest iad şi Sodomă, unde numai fărădelegile, poftele de izbîndă pentru întipuitele strîmbătăţi, ura şi clevetele, cu minciuna împărătesc! Au nu aceasta-i împărăţia dracului în miniatură sau modelă?"[26] Pasajul nu trebuie însă interpretat ca o condamnare, ca un gest vindicativ. Cipariu iubeşte cu patimă acest Blaj atins de morbul declinului. Este Blajul *lui,* Blajul lui Cipariu, care şi-a trăit *tocmai* prin acest ultim mare corifeu cele din urmă pîlpîiri de lustru spiritual. Ceva mai mult, Cipariu n-a fost străin de contorsiunile care făceau din orăşelul-simbol. o Sodomă în miniatură. îl vedem de la început protagonist al acelui episod romanţios şi rar, gen „Cherchez la fcmme", cînd reverenzii şi reverendissimii reşedinţei

[20] Scris. XVI
[21] Ibid.
[22] Scris. XXVI.
[23] Scris. VIII.
[24] Scris. XVI
[25] Ibid.
[26] Scris. I.

greco-catolice a Făgăraşului se zvîrcolesc în jurul unei fetişcane care-i face să le fie fierbinte pămîntul sub picioare. Sîntem în miezul celei mai pure intrigi romantice cu putinţă, cînd fata, dorită de toţi, dar mai ales de memorialistul nostru, deteriorează grav armonia întregii ierarhii a Blajului, ea însăşi învăluită într-un nor de mister cu mireasmă de alcov al păcatului, ca un rafinat mesager diabolic. Episodul ă la Boccaccio — cu un „dur" viril care stăpîneşte gelos graţiile acestei noi Herodiade: canonicul Vasile Raţiu; cuTimotei Cipariu şi o seamă de umbre negre ce instigă, din refulată invidie, împotriva Don Juanului bătrîn şi posesiv; în fine, cu un arhiereu sclerozat şi stupid, incapabil de a mai avea un interes oarecare pentru astfel de „incidente" din preajma sa — copleşete în bună parte începutul epistolarului ciparian, pe o bună structură de nuvelă romantică. Dincolo de tonul disimulat al lui Cipariu, care nu reuşeşte deloc să ne sugereze detaşarea sa de substanţa intrigii, ghicim dimpotrivă un îndrăgostit chinuit în egală măsură de atracţie şi abjecţie pentru această Elenă de la încrengătura Tîrnavelor. Confruntarea, în mută manieră stendhaliană, are loc pînă la urmă în catedrala nouă a Blajului, printre psalmodieri şi lacome.ochiade spre protagoniştii scenei. „în duminica dinth, cînd au fost *ea* la vecernie, iară s-au uitat el o dată, cum ţi-am mai scris, cu ochii de fiere asupra mea. Io numaidecît, din ochii lui, mi-am întors ai miei către nepoata lui. Fratele Moldvai, carele s-au uitat la noi amîndoi şi au băgat de samă, mi-au spus după ce-am ieşit, cum că Raţiu, văzîndu-mă că mă întorc spre ea, îndată au gălbinit ca ceara"[27]. Existenţa Anicăi Mureşanu şi vîlva din jurul ei e atestată şi de alte documente, după 1842, dar jurnalul lui Cipariu îi semnalează existenţa încă pe la 1836, în strînsă legătură cu sine însuşi.

Un al doilea episod de roman îl constituie ciocnirea violentă dintre profesorii Blajului şi acelaşi canonic-rector Vasile Raţiu, în 1843. Prezenţa lui Simion Bărnuţiu în acest episod, spirit robespierreian care vede sensuri adînci acolo unde ochii deobşte văd doar senzualitate vulgară, umple scena de substanţă politică. Nota de capă şi spadă, agreată de Cipariu, se şterge, făcîndu-şi loc accepţiunea distrugătoare a antagonismului politic. Această parte a jurnalului este o nepreţuită privire *dinlăuntru* asupra puternicei acţiuni politice prepaşoptiste clin anii 1842 — 1846, avînd ca epicentru Blajul, iar ca protagonişti pe Simion Bărnuţiu şi tînăra partidă naţională românească, pornită să asaneze dezordinea morală şi dezorientarea ce domina capitala spirituală a românilor greco-catolici transilvăneni. Prezenţa lui Bărnuţiu, tăios şi intolerant ca un arhanghel, pe scena care i se părea autorului nostru familiară, ambiguă şi tolerantă, îl sperie pe acesta din urmă şi-l face să se retragă în umbră. Ambianţa silenţioasă, de tainice afaceri şi alianţe încheiate la nota corupţiei dincolo de pereţii groşi ai chiliilor, răsună de paşii unor îndrăzneţi care se înarmează cu spada principiilor. Blajul ascuns iese la largul străzii: înfruntări violente, greve în masă ale şcolarilor, încercări de asasinat, dueluri, sinucideri. Cipariu *ştie* că această nouă fază îşi are sămînţa în mai vechea poveste a canonicului Vasile Raţiu cu nepoata sa Anica Mureşanu. Dar e mult prea inteligent ca să nu simtă latura *politică* — de data aceasta — a lucrurilor, scriindu-i lui Bariţ în 30 aprilie 1843: „în Blaj sînt prea multe tulburări, *mai intii din, partea unor articule* [s.ns.], între episcopul şi etc."[28] „Domnia ta — îl sfătuieşte el pe confidentul gazetar — pipăie pulsul vremii şi nu te amăgi cînd bate prea iute, că e semn de friguri". Epistolierul e înafara scenei, cu o vagă înclinare către — totuşi! — vechiul Blaj al episcopului Lemeni şi al lui Raţiu, pe care triumviratul de conjuraţi: Bărnuţiu — Demetriu Boer — Grigore Moldvai, vor să-l treacă prin focul purificării. Deşi nu e de partea acestora, Cipariu nu neagă temeritatea răzvrătiţilor, care refuză orice compromis cu partida episcopului. Două atentate la viaţa lui Simion Bărnuţiu nu fac altceva decît să-l întărite şi mai rău. Scenele adiacente sînt adevărate lovituri de teatru: „Auzi o minune ce s-au întîm-

[27] Scris. III.
[28] Scris. XLIII.

plat numai ieri la 2 ore după ameazi [în 18/30 ianuarie 1845 — n.ns.]: *Marc au puşcal pe Jcji*"[29]. Nimic grav: „şiledrele" i-au zdrelit profesorului Iosif Pop doar un geget, dîndu-i răgaz lui Nicolae Marcu, în aceeaşi oră, să se certe furcă şi cu canonicul Arsenie Popovici, căruia „i-au strigat, de minune *et in specie* că-1 va arăta cine-i şi-i va aduce de mînă bitangii [copii din flori — n.ns.] de la Ponorel pînă la Blaj". înfuriat, canonicul îi taie lui Marcu mîncarea. „Şi aşa — încheie Cipariu această încărcată filă a cronicii sale — Marcu întf-aceea zi şi aceeaşi oră împuşcă pe 2: pe Joji cu pistolul şi pe Popovici cu scrisoarea". în aprilie 1845, murind Arsenie Popovici, profesorul Iosif Pop cere doctorului să-1 „taie", insinuînd că l-ar fi otrăvit episcopul! Atmosfera se încarcă în ritmul acţiunilor pe care „politicii" le întreprind împotriva episcopului. Pînă la acea culme din 19 aprilie/l mai 1845: „O înfiorătoare noătate! Ieri [...] auzii că P[op] I[osif] s-au înecat de voie-şi în Tîrnavă!"[30] Sinuciderea unuia dintre răzvrătiţi, profesorul Iosif Pop, e vîrful paroxistic al noului conflict, episod recepţionat de Cipariu cu uimire îngrozită. Descrierea scenei e antologică: „Cum era numai în cămeşe, din căruţă au sărit preste pod în mijlocul Tîrnavei (care tocma acum e înfiată şi, dealtmintrilea, pentru adesele viptime ce mai în tot anul le cere, faimoasă), fără de a se îneca numaidecît, ci reieşind pre faţa apei, mai era modru de a scăpa de perire. Lucrătorii ce erau de faţă la diregerea podului, alergînd de toate părţile cu cîrlige ca să-1 tragă afară", „oricît îi strigau toţi din toate părţile să iasă şi-i întindeau cîrligele să-1 prindă sau să prindă, amerițînd să nu se apropie cineva de el, că cu sine-1 trage de-1 îneacă, şi mai ştergîndu-se odată pre frunte, s-au aruncat cu capul în voitoare şi, lovind încă odată cu piciorul apa înapoi, nu s-au mai văzut". Apoi, pentru o vreme, Blajul se linişteşte în iluzia unei victorii a episcopului, care în pofida tuturor probelor de imoralitate, incapacitate, corupţie, simonie, e absolvit de autorităţi, pînă la împăratul. I se dă mînă liberă să se răfuiască cu „răzvrătiţii", pe care-i destituie din funcţii şi-i alungă din Blaj. Romanul are un splendid post-scriptum la 1848, cînd Bărnuţiu, reîntors la Blaj în fruntea a 40.000 de români, mătură la 3/15 mai, pe Cîmpia Libertăţii, întregul trecut de rugină şi anchiloză politică ce mortificase spiritele în ultimele decenii. Gladius Dei! Dar, după acest moment, dispare Blajul însuşi, în accepţiunea orgolioasă de porto franco al spiritualităţii româneşti. După revoluţie, devenit un oraş oarecare al Transilvaniei, fostul sanctuar din unghiul de ape se mişcă greoi în rîndul celorlalte cetăţi împînzite de români, mai proaspete, mai dinamice, mai operative. Jurnalul lui Cipariu îl închipuie scăzînd din ce în ce mai mult, pe măsură ce el, ultimul dintre oamenii mari ai Micii Rome, creşte, stejar impozant peste zările româneşti. De acum, Blajul este Cipariu.

Virtutea artistică de bază a epistolarului lui Timotei Cipariu este dinamica punerii în scenă a faptelor, oamenilor, întîmplărilor. Se degajă un anumit farmec rezultat din însuşirea oarecum neutră, cronicărească a lucrurilor, din care ţîşnesc ici-colo vîrfuri de participare afectivă a autorului. „Io nu ştiu di ce Dumnezeu a dat unora aşa de simţitoare inimă şi atîtea patimi!" Scriitorul cultivă observaţia sentimentală pe un sol pe care-1 cunoaşte şi-1 stăpîneşte. „Aici-s domn, nime nu-mi porunceşte, nime nu-mi poate lua pîinea, mă iubesc unii, mă cinstesc alţii, poate că unii se şi tem de mine"[31]. Saturat de chipurile din jur, nu e de mirare că nu-1 preocupă portretele blăjenilor săi. Dar, dacă nu vom găsi la el obişnuitul portret de fizionomie, excelează în schimb în portrete dinamice, reconstituite din *acţiunile* oamenilor. Tehnica aceasta depăşeşte uneori propriile-i intenţii şi înclinaţii, rezultînd fructul autenticităţii. Portretul uman de proporţii monumentale e acela al episcopului Ioan Lemeni: imaginea arhiereului slăbănog, influenţabil şi senilizat, mişcîndu-se ridicol într-un mediu pe care nu-1 mai poate stăpîni:

[29] Ibid.
[30] Scris. LXIII.
[31] Scris. XIX.

„Nu-şi poate pune în rînd şi în ascultare turma, acuma pre unul ascultînd, acuma pre altul"[32]. în paralel cu calitatea de cronică a Blajului, epistolarul ciparian e o fidelă cronică a stării psihice, a „acţiunilor" acestui arhiereu. Nehotărîrea episcopului e proverbială — „Mîine-i pare rău ce au lucrat azi, şi poimîne ce va lucra mîine"[33] — ducînd implicit la rezultate dăunătoare: „Vlădica face foarte rău că socoteşte uneori profesurile a fi loc de a aşeza într-însele pe acei preoţi cu care nu ştie acum ce să facă şi unde să-i puie"[34]. Cipariu trebuie să fie şi el victima nehotărîrii arhiereului, în vigurcasa scenă a „primblării" prin grădina curiei episcopale, în aprilie 1840[35]. Atmosfera e morbidă, apele sînt revărsate de două săptămîni „de ici pînă la Aiud", noroiul e atotputernic iar oamenii au sentimentul unui prizonierat lacustru, cu soare iute de primăvară, ţînţari şi „ciumerniţă". Bătrînul fariseu îl ademeneşte pe tînărul frumos, brunet, cu ochii de jăratic, la o mieroasă peripatetizare prin frunzele putrede străpunse de săgeţile ierbii noi. Vrea să ştie părerea lui Cipariu: să accepte ofertele insistente de a fi episcop de Oradea, în locul vacant după moartea lui Samuil Vulcan? Oare îl interesează într-adevăr sfatul profesorului de limbi orientale? E un ciudat concurs de ascunzişuri popeşti între ei, pînă cînd Cipariu găseşte ieşirea în observaţia că „tot mai mult face a fi vlădică la o ţară, decît la un unghiu". Scrisoarea divulgă un tainic simţămînt de mulţumire a scriitorului pentru această tulburătoare intimitate cu mai marele său, surprinzînd un posibil unghi de a înţelege cum acest ierarh, în ciuda defectelor arhicunoscute, a avut susţinători pătimaşi, prozeliţi fanatici, prieteni. Firea lui elastică, de moluscă, e singură în stare de a explica îndelunga sa colaborare cu personajul atît de opus care e canonicul Vasile Raţiu. Acesta umple scena cu vigoarea lui blestemată, scrisă în gesturi tari. în prima — şi cea mai expresivă! — parte a epistolarului, Cipariu se surprinde pe sine însuşi, fără să vrea, sub hipnoza acestui diabolic personaj, *de care ii este frică.* Poftele lumeşti de dimensiuni pantagruelice, colosala îndrăzneală de a nu şi le ascunde, obligă întregul Blaj împiedicat în prejudecăţi microburgheze să-i accepte aventura cu propria nepoată, ca pe un dat al destinului. Puterea acestuia de a face rău îi paralizează, Cipariu nefăcînd excepţie: „Duminecă după amiazi se pune în strană în poziţia cea mai sălbatică în contră-mi, ţiindu-şi ochii ca de tigru împlîntaţi în faţă-mi"[36].

Virtuţilor de mare memorial ale epistolarului ciparian li se adaugă bogăţia colosală de informaţii privind biografia scriitorului, viaţa culturală a românilor din secolul al XIX-lea, acţiunile politice naţionale din preajma şi de după revoluţia de la 1848. Pivotînd în jurul problemelor literare, interesul lui Cipariu rămîne constant la ideea fundamentală a *pionieratului spiritual.* Tandemul Cipariu — Bariţ stă la baza noii orientări a literaturii române din Transilvania pe jaloanele romantismului, la o dată surprinzător de timpurie. Gestul aparent dur al debarcării lui Ioan Barac — bătrîn şi dezarmat în faţa noului curent literar — de la conducerea foii braşovene „de duminică", Bariţ îl face la îndemnul lui Cipariu, ca şi înfiinţarea ziarului politic şi a revistei literare. Blăjeanul îi scrie în august 1837: „în loc de o coală de *Foaie de duminecă* pe săptămînă, să daţi două giumătăţi de gazetă politică, şi apoi de ados întru toată săptămîna o 1/2 de coală de gazetă literară"[37]. în primii ani ai foilor, Cipariu ecolaborator de frunte în ordine literară, cu prioritate în probleme de limbă, dar şi cu „producţiuni" literare. Traducerea *Evreului neadormit* al lui Eugene de Sue se consideră un mare eveniment literar în ordinea popularizării literaturii romantice la noi. înrîurirea lui se resimte în atitudinea *Foii pentru minte* ..

[32] Scris. VIII.
[33] Scris. XXXV.
[34] Scris. XXII.
[35] Scris. XXX.
[36] Scris. I.
[37] Scris. VIL

față de poezia populară[38]. Timp de decenii, Bariț a beneficiat de ajutorul literatului blăjean, de la care a primit zeci de articole, în majoritatea lor anonime. Dacă azi istoricii literari apreciază limba gazetelor brașovene, meritul este în special al lui Cipariu, care i-a recomandat redactorului, ca îndreptar, adevărul că „românii se înțeleg între ei, în orice colț al lumii ar fi". Epistolă cu epistolă, se întregește portretul intelectual al unui mare iubitor de cultură. în cuibarul tihnit al Blajului, Cipariu recepționează mesaje culturale, face schimburi și achiziții de cărți, întemeiază instituții de cultură, elaborează o imensă operă proprie. E un receptacul de energie perfect ancorată în problematica vremii sale. într-o singură zi, 9/12 august 1842, brieftrâgerul îi aduce următoarele: o scrisoare de la Bariț; alta de la Alexandru Gavra din Arad, despre mersul editării lui Samuil Micu și Șincai; un anunț de la librarul Johann Schmidt din Sibiu ; un număr din *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minte* ...; revista maghiară de la Cluj *Vasărnapi Ujsâg;* o scrisoare din Bihor, din care află despre schimbarea cenzorului cărților românești de la Pesta. Epistolarul s-a strecurat ca un corolar psihic al unei activități imense, a cărei oglindă este în bună parte. Din filele lui se pot desprinde valoroase elemente pentru întregirea gîndirii lui Cipariu, ca om de cultură mai întîi, ca filolog sau om al meditației sociale și politice. E o sugestie pentru viitorul monograf, căruia i se pune la îndemînă cel mai util și valoros material cu putință.

Vezi *George Bariț și contemporanii săi,* III, Bucuiești, 1976, p. 533.

Blaș, 27 oct./8 nov. [1]836

Iubite frate !

Cum că mai pre urmă numai ce m-ai înștiințat, sunt îndatorat prea mult; și bine ai făcut. Almintrilea poate nu-ți trimiteam încă așa curînd vreo scrisoare, precum și altora mulți, cărora ar fi trebuit să scriu, pînă acum n-am trimis. Și ce să și poci scrie io cuiva ceva, și să nu mă tînguiese de amara soarte ce trebuie să o suferi ? Și cine o ar putea altul prețui decît'domnia-ta ? Și să poată ști cineva altul cu cît necaz al inimii mă uit îndărăpt la cele ce m-au întîmpinat pînă acum și nu mă părăsesc încă, poate nu ar pofti lesne o faptă de la mine cu neputință, fără de a-mi înrăutăți și mai mult ticăloasa mea stare. O, frate, de cîte ori te fericesc în inima mea că ai scăpat de acest iad și Sodomă, unde numai fărădelegile, poftele de izbîndă pentru întipuitele strîmbătăți, ura și clevetele, cu minciune împărătesc ! / Au nu aceasta-i împărăția dracului în miniatură sau modelă ? [1]

După ce am plecat de aici[2], batăr de nu m-aș fi mai întors, s-au dus prietinul mieu cel de cruce, neîndestulindu-se cu pacea cea fățarnică, ce de 3 ori cu darea mînii o au întemeiat la arătare, ca de atîtea [ori] și apoi în veci să o strice, dusu-s-au la Turda și au prins scrisorile ce le trimisesem pre fratele d-tale[3], ci nu toate (rău destul că nu toate). La casa părinților d-tale[4] ne-au încărcat cu toate titulele ce încarcă cofărițele din Turda, de la care au învățat. Și precum ți-au scris Moldvai[5], nu s-au rușinat a mințî că am făcut bal toată noaptea, că am mers tot cîntînd și rîzînd (batăr de mi-ar fi fost inima în stare de a putea rîde, că a plînge fără de pricină și numai ca să plac unui vrăjmaș nu aș fi putut). Și așa, dacă nu ți-au putut face d-tale necaz, batăr cu necazul ce l-au pricinuit părinților d-tale au vrut să-și astîmpere. Vrednică lucrare de caracterul unui om care se fălește cu bunătatea inimii și se desfătează cînd poate să-și izbîndească. Văzîndu-te în soțietate și prietenie cu mine pre d-ta, clientul său și fiul clienților săi, cu a căruia familie și întru alte relații au stătut, și cum că mi-ai crezut patimilor mele, încă *i-ai și stîrnit* niște vorbe slabe, nu știu unde, despre relațiile sale cele de

demult, au crîşnit în inimă-şi şi se făgăduieşte că şi prin gubernie, de ar trebui, te va sili să vii înainte să te ocărească, să-ţi bată nasul, să te
11' puie subt pedeapsă, că eşti hoţ şi tîlhariu, şi afurisit, şi toate. /

Aceste — în parte — numai în cît pentru d-ta. în cît pentru mine, au strîns Capitul şi m-au descris cu colorele cele mai plăcute cu care poate să zugrăfească un voitori de bine *ca el.* Scrisorile care le-au prins, le-au cetit înaintea lor şi au vrut să dovedească că nu pentru aceea am trimis pre nepoată-sa acasă, pentru [că] am aflat că se culcă cu el, ci, dimpotrivă, această minciună, cum o numeşte el, io o am stîrnit numai ca să o mîi acasă şi apoi de acolo mai lesne să o poci fura. Capitulul l-au îndreptat să meargă la vlădicul. Vlădicul i-au zis că dacă vine la dînsul, să fie venit dîntîi şi să nu fie împărtăşit cu Capitulul. El au poftit să mă strîngă Capitulul şi vlădicul la dare de seamă, că ce i-am stîrnit o veste ca aceea, şi să mă supuie unii straşnicei pedepse. Amîndoi însă l-au sfătuit să se aşeze, dară el nici într-un tip nu voieşte şi s-au amerinţat că, de unde nu i-or face aici destul, şi pînă la Roma încă va fi silit a scrie. Io, despre a mea parte, zic că dacă nu este mulţămit cu ruşinea de aici, facă-se dară şi airea de ruşine, şi într-alte ţări, şi în Roma. Că dacă şi-o caută, nu va scăpa de dînsa negreşit.

După ce am sosit acasă, au dat acţie asupra mea la Capitul. Capitulul au trimisu-o prin prepozit la vlădicul. Vlădicul nu socoteşte cu cale încă să mi-o împărtăşească pentru răspuns, pînă ce nu va fi silit, fără a putea scăpa, că de urmările care pot urma se teme şi, ori de voi dovedi io, ruşine se naşte, ori de nu voi putea dovedi, se teme pentru mine,
18 că, precum am înţeles, se teme că nu voi / dovedi şi socoteşte că io singur în spusul fetii şi a Carolinei mă razim. Şi aşa, fata acum va tăgădui, iară pre Carolina şi pîna acuma o vesteşte de curvă, infamis etc. Cătră d. Crainic au zis să o ţipe şi să nu o mai ţîie la casă, că-i blăstămată etc.[6] D[omnul] Cr[ainic] i-au răspuns flegmatice: *Aşa am căpătat-o de la alţii I*

în proces suntem trei inacţionaţi: eu, preoteasa din Pănade şi d-ta. Cînd mi s-or împărtăşi actele, ţî le voi trimite şi d-tale în copie numaidecît. Pînă atuncea te rog să nu faci nici cel mai mic pas în treaba aceasta şi să nu scrii nimărui, că m-ar supăra. Aceste toate mai mult le-am auzit din vlădicul, cu carele şi despre d-ta am grăit atunci cînd am sosit şi i-am fost spus cum că luînd carte de la braşoveni în contumaţiu, te-ai întors la Braşov şi au vei să vii cu Moldvai, au de nu, vei să rămîi acolo profesor pe lîngă 300 f. C M .[7], şi prin M[oldvai] vei să cei binecuvîntare. La care nimic nu s-au arătat a fi împotrivă, ba togma au zis că aşa nu se împotriveşte, dacă vei să-i dai de ştire înainte, şi s-ar bucura cînd printr-ai săi ar putea să folosească şi altora. Pentru aceea, d-ta fi[i] odihnit şi-ţi togmeşte lucrurile cum socoteşti mai bine, fără de frică de a fi supărat.

însă, la ale noastre. R[aţiu] cu nepoată-sa s-au împăcat mai pre urmă. în ziua de S. Măria Mică, cînd am sosit io aici, mumă-sa şi tătăişă-sa era în Blaş, şi a doua zi s-au dus, fără de a şti că io am sosit; şi venise să se roage să o primească iară înapoi. Ci atunci s-au făcut că nu vrea nicidecum. La 2 săptămîni au venit ea însuşi, cu tătăişă-sa, iarăşi pentru

aceea, şi atuncea au primit-o să vie la tîrgul Aiudului, în 16 oct. însă di ce nu au mai sosit pînă acum nu ştiu, ci numai conjecturi am.

Destulu-i, frate, că io cu R[aţiu] încă n-am vorbit. El nu mă cheamă, io nu mă duc nechemat. însă afară de alte comedii ce face şi vorbele ce le grăieşte asupră-mi, care nu le poci înşira, numai din aceea poţi cunoaşte cît este de mănios acuma asupră-mi, că în beserică, mai ales dumineca după amiazi, se pune în strană în poziţia cea mai sălbatică în contră-mi, ţiindu-şi ochii ca de tigru împlîntaţi în faţă-mi etc.[8] /

c.\

N.B. Ce vorbeşte despre mine, ca cum i-aşi fi scornit veste, este numa presus de la el, poate prin nepoată-sa. /

[1] După moartea lui Ioan Bob, în fruntea diecezei Făgăraşului, cu reşedinţa în Blaj, a fost instalat episcopul Ioan Lemeni (în 1832). Deşi animat de gînduri bune, fiind lipsit de energia necesară, el nu izbuteşte să însănătoşească climatul moral de la Curtea vlădicească, ceea ce a stîrnit nemulţumirea unor oameni ca Timotei Cipariu, Simion Bărnuţiu, George Bariţ ş.a.

Rîndurile severe despre „iad"-ul blăjean trebuie comparate cu ale lui Bărnuţiu, din 1843: „Preste tot, Blajul a ajuns aproape la culmea imperfecţiunii. Blajul e un car încărcat cu multe rele, pre o coastă foarte primejdioasă; birişul [citeşte: Lemeni] nu e harnic mai mult a-l cîrmui: cei şapte [citeşte: canonicii] şed ascunşi în coşniţă, avînd ce să mănînce şi cu ce să trăiască, fără să se ostenească" (citat după N i c o l a e A l b u, *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800 — 1867,* Bucureşti, 1971, p. 41). Mai tîrziu însă, cînd confraţii săi întru profesură: Simion Bărnuţiu, Demetriu Boer şi Grigore Moldvai vor porni la asanarea relelor de care se tînguie în această scrisoare, închegînd o partidă naţională şi liberală şi susţinînd o acţiune cu caracter politic prepaşoptist, între 1842 — 1846 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, Bucureşti, 1976, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu), Cipariu va fi, din păcate, apărătorul celor care promovau „fărădelegile" şi „poftele de izbîndă" (vezi scrisorile din anii 1844 — 1846, aici infra).

[2] La sfîrşitul lunii iulie 1836 Cipariu pleacă, împreună cu „fratele" Bariţ — prin Sibiu şi Braşov—, în Ţara Românească, unde vor petrece cîteva săptămîni. Scrisoarea-paşaport către Comandamentul Militar Suprem a fost întocmită, la cererea episcopului („ad Gratiosum Suae Illustritatis Episcopalis mandatum"), de Constantin Alutan, care o contrasemnează, împreună cu Ştefan Manfi, arhivar al Consistoriului. Documentul, în original, se află la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecţia Timotei Cipariu. în afară de recomandarea lui Lemeni, el mai cuprinde, pe f. Ir şi 2v, numeroase vize, în română şi germană; una dintre ele, din 8 august 1836, este semnată de Pavel Vasici, în calitate de director al Carantinei de la Timişul de Jos. Dintre celelalte vize, interesează istoricul călătoriei lui Cipariu în Ţara Românească cea dată de Cesaro-crăiescul comandament de graniţă de la Turnu Roşu, care poartă data de 19 sept. 1836 („Gesehen beim Riicktritt in 7-biirgen [= Siebenbtirgen], K. K. Rothenhurmer Gränz Commando, al 19-ten September 1836").

Jurnalul călătoriei lui Cipariu în Ţara Românească l-a publicat, cu greşeli, A l e x a n d r u L u p e a n u - M e l i n în *Prietenii istoriei literare,* voi. I, Bucureşti, 1931, p. 355 şi urm. Impresiile lui Cipariu se completează cu ale lui Bariţ, pentru care vezi revista *Studii,* 1958, nr. 1, p. 117 — 126 ; G e o r g e E m. M a r i c a, *Notele de călătorie ale lui George Bariţ,* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* VI, 1963, p. 123—147 şi V a s i l e N e t e a, *George Bariţiu. Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1966, p. 51 şi urm.

[3] Fratele se numea Alexandru.

[4] în 1836 „casa părinţilor" lui Bariţ se găsea la Petrindul de Mijloc, unde tatăl său, Ioan Pop-Bariţ, era preot greco-catolic.

[5] Bariţ a fost în relaţii mai strînse cu Grigore şi Ştefan Moldvai; cel amintit de Cipariu trebuie să fie Grigore, învăţător la „norme" şi profesor de limba germană la Gimnaziul din Blaj. Date sumare despre el la I o s i f P e r v a i n, *Studii de literatură română,* Cluj, 1971, p. 387-388 şi N i c o l a e A l b i i, *Op. c L,* p. 31, 35, 36, 40.

[6] Dintre fețele bisericeşti de la Blaj contemporane cu Cipariu, păscut de pofte lumeşti era şi Vasile Rațiu de Nagylak (despre care vezi şi *George Bariț şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8). El însuşi iscălea în 1843 astfel: „Basiliu Rațiu de Prod şi Nădlac, canonic la metropolia din Blaj, directorul institutului de teologie" (vezi G. B o g d a n-D u i c ă, *Viața şi ideile lui Simion Bărnuțiu,* Bucureşti, 1924, p. 198). Pentru motive de ordin personal (vorbele răspîndite pe seama iui despre relațiile sale dubioase cu Anica Mureşeanu, o nepoată „blăstemată") şi de altă natură (de exemplu, intrigile contra lui Bariț, cu prilejul numirii sale, în anul 1835, ca profesor de fizică la Gimnaziul din Blaj) între canonic, pe de o parte, şi Cipariu-Bariț, pe de alta, s-a iscat o vrajbă îndelungată, a cărei istorie (încărcată cu turpitudini) Iosif Pervain a urmărit-o în *Ceva despre relațiile lui Bariț cu episcopul Lemeni (183 5—1842). Un funcționar bătăuş: Kagser* (vezi *Studii de literatură română,* p. 380 şi urm.) Din această cauză, în continuare nu vom mai face adnotații la vrajba lor decît atunci cînd viitoarele scrisori ale lui Cipariu către Bariț reclamă cu tot dinadinsul lămuriri suplimentare.

Crainic, care „i au răspuns flegmatice" lui Rațiu, este Simion Crainic, născut în anul 1777 şi mort în 1855. Vezi despre Simion Crainic şi atitudinea lui la 1842 şi mai tîrziu, *George Bariț şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu, inel. scris, aceluiaşi nr. XV, n. 3, precum şi p. 46—47.

[7] Din motive de ordin confesional, românii braşoveni au început să îşi trimită copiii la şcolile din Blaj abia după 1800 (vezi N i c o l a e A l b u, *Op. cit.,* p. 27), deci într-o perioadă cînd o serie de acțiuni politice anterioare acestui an legitimaseră ideea că lupta noastră de emancipare trebuie întemeiată pe baze naționale, nu religioase, între anii 1830—1835, numărul elevilor braşoveni creşte simțitor *(Ibid.,* p. 38—39 şi V a s i l e N e t e a, *Op, cit.,* p. 49 şi urm.). Ceva mai mult: în anii 1834—1835, la stăruințele unor negustori de vază, Bariț se duce, în lunile de vacanță, la Braşov, dînd meditații şi scriind pentru „şcoala națională" a negustorilor, înființată în 1834, o interesantă *Disertație despre şcoli, pentru toți credincioşii de legea grecească din Braşov,* La această „şcoală națională", a cărei activitate şchiopăta, se angajează Bariț profesor, prin contract, în 29 septembrie 1836. Se angajase fără să ceară în prealabil încuviințarea episcopului Lsemeni. Demersurile pentru obținerea aprobării le va face ulterior. Tratativele („pertractările") cu vlădica pe această temă se încheie în martie 1837, în folosul lui Bariț. Dar nu numai al lui, ci şi al culturii române, căci Braşovul oferea atunci mai bune perspective decît Blajul pentru afirmarea — pe plan național — a unei personalități de dimensiunile lui Bariț. Dovadă peremptorie este editarea la Braşov, din 1838, a *Foii literare,* a *Foii pentru minte, inimă şi literatură* şi *Gazetei de Transilvania.* Detalii in legătură cu fixarea lui Bariț la Braşov vezi la I. P e r v a i n, *Op, cit.,* p. 380 şi urm.

[8] Prima epistolă a lui Cipariu către Bariț nu este semnată. Ea îi aparține, însă, indubitabil, lucru uşor de argumentat prin particularitățile caligrafiei şi prin problemele abordate aici, pe care Cipariu le va relua în scrisorile sale ulterioare, cuprinzînd date şi comentarii noi.

II

Blaş, 27 oct./8 nov. 1836

Iubite frate !

Prin această scrisoare a mea mă grăbesc a-ți răspunde la unele punturi ce avuşi bunătate în scrisoarea d-tale cea din urmă a mi le însemna. Şi mai întîi, cum că înştiințarea despre *Colecția autorilor clasici*[1] cu postia cea mai dinainte, în 20 exemplare, o am primit, împreună cu o scrisoare prietinească de la d. Eliad, în care şi d-tale trimite compliment. Măria-sa însă, d. episcop, nu este acasă, plecînd togma în vinerea trecută la Cluş să-şi facă prințului curtenirea[2]. Cînd va să se întoarcă înapoi, numaidecît mă voi ruga ca să se învrednicească a pune vreun pas spre înlesnirea aducerii acelora.

L-aşteptam pîn' i-aseară, însă poate să nu sosească pînă sîmbătă. Cu toate aceste, io adevărat mă voi ruga şi voi sta ca să scrie în treaba aceasta, dară oare cu folos? E altă întrebare, la care ştii bine că io totdeauna sunt plecat a răspunde cu îndoială, în care a mea părere cu atîta mai mult mă întăresc, cînd bag de seamă, după cum mi-au spus însuşi episcopul, că şi pentru cenzură gubernia şi Kovats[3] tac cu toții mulcom, şi cu toate că în multe rînduri le-au scris măria-sa în treaba aceasta, nu-i poate nici într-un tip a-i aduce ca să-i răspundă ceva, albă sau
neagră. Scris-au / şi lui P. Samu să cerce în ce se potigneşte lucrul, şi 19
pînă acuma n-au fost luat încă răspuns[4]. Acuma, la Cluş fiind, de nu va isprăvi ceva.

Io voi să-i scriu şi d-lui Eliad că, de poate, să-şi împreună şi dînsul lucrarea spre izbutirea unui lucru care, cu toate că stă cu folos moral pentru noi, pentru d-sa însă este şi cu negustoresc. Mie mi se pare că, de vor lucra ceilalți ai noştri frați şi vor cere slobozenie de a se aduce cărți din Țară înlăuntru, ei se vor socoti puțin de nu vor avea spriginitoare Curtea. Pre ai noştri cei dinlăuntru gubernia-i va plăti prea lesne, zicînd că nu e slobod. Episcopul, însă, de la Sibiu[5] singur mi se pare că ar putea ceva să facă, <de s-ar interesa cu de-adinsul de acest lucru şi ar lucra cu mijlocirile sieşi cunoscute. Cercați d-voastră, cît puteți, şi noi vom mai cerca.

Ce mi-ai scris pentru cărți mă întristează, şi bine că mi-ai scris, să ştiu de ce să mă prind.

Părinții lui Trif sunt necăgiți foarte[6]. In locul lui poate va merge P[ap] Josephus, ce seamănă cu unchiul său![7] Mesaroş e prof[esor] în locul lui P. Samuel, care au luat pre fata lui Cutian. Ce păreche cu socrul său! etc.

De altele te voi mai înştiința mai tîrziu, numai una te îndătoresc, ca pre acei bărbați preavredinci, de carii avui scurtă, ci scumpă norocire a-i cunoaşte în persoană şi de carii nu poci să-mi uit odinioară — dd. Marin, G. Nica, Gianliu, Jipa, Iuga, Orghidan etc. — să-i încredințezi despre a mea cinstire fără fățărie, şi recunoştință pentru ospitalitate, asemenea şi pre bunul bătrîn Secărianul şi familia[8].

Iară al d-tale rămîi de-a pururea drept fr[ate] şi prietin,

Cipariu mpr./ 19v

[1] Cum au demonstrat G. Bogdan-Duică şi Dimitrie Popovici, pe I. Heliade Rădulescu l-a tentat mereu, începînd cu anul 1829, gîndul de a întemeia o asociație care să se preocupe organizat de tălmăcirea în româneşte a autorilor clasici străini.Detalii la D i m i t r i e P o p o v i c i, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu,* Bucureşti, 1935, p. 164 şi urm.

[2] „Prințului", adică arhiducelui Ferdinand de Este, urmaşul lui Josika Jânos în funcția de guvernator al Transilvaniei (preşedinte al guvernului) şi comisar împărătesc în Transilvania (vezi despre el H e l m u t K l i m a, *Guvernatorii Transilvaniei, 1774—1867,* în *Anuarul Institutului de istorie națională,* IX, 1943—1944, p. 224-328).

[3] Kovâcs Miklos, episcop romano-catolic, însărcinat de guvernul transilvan cu cenzura supremă a cărților, şi un fel de superintendent al bisericii greco-catolice, inclusiv al şcolilor întreținute de aceasta.

[4] P. Samu pare să fie fost „aghentul" episcopului Lemeni la Cluj, prin intermediul căruia culegea discret anumite informaţii; acelaşi îl ajuta şi în rezolvarea unor probleme curente.

[5] E vorba de Vasile Moga.

[6] Trif — Ioan Maiorescu: „Părintele său se chema *Trifu,* şi sub acest nume îl întîlnim pe Ioan Maiorescu în anii de şcoală şi chiar mai în urmă, la începutul carierii sale didactice. *Maiorescu* şi-a zis el însuşi, cînd a putut simţi mîndria înrudirii sale, după mamă, cu marele Petru Maior" (N. B ă n e s c u şi V. M i h ă i l e ş c u, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului naşterii lui, 1811—1911,* Bucureşti, 1912, p. 3). A făcut studii superioare la Pesta şi Viena: „Pe la 1834—35, potrivit dorinţei părinţilor, el se întoarse [de la Pesta], teolog, la Blaj. Episcopul Lemeni, preţuind însuşirile deosebite ale tînărului, îl trimite îndată la Viena, pentru a face doctoratul în teologie. Alături de aceste studii de specialitate, Maiorescu urmează însă şi cursuri de istorie şi filologie, care îl interesară întotdeauna mai mult decît teologia. De aceasta din urmă se achită prin cîteva „riguroase, depuse în 1836" *(Ibid.,* p. 4). întorcîndu-se de la Viena, părinţii crezură că se va consacra preoţiei, dar el, mînat de alte gînduri, trecu în august 1836 în Ţara Românească, unde solicită Eforiei şcolilor un post în învăţămînt. Fu numit la Cerneţi. Deci „părinţii lui Trif" erau „necăjiţi foarte" din cauză că fiul trecuse peste dorinţa lor (vezi *Ibid.,* p. 6 şi urm.).

[7] Pap Josephus (alias Ioji Pap, Iosif Pop); despre el va mai fi vorba în scrisorile şi notele următoare, în care vom completa informaţia de aici.

[8] Marin, Nica, Gianliu, Jipa, Iuga, Orghidan, Secărianul ş.a., români braşoveni, în majoritate negustori, cu care Cipariu şi Bariţ s-au întîlnit la Braşov şi Vîlcele, în primele zile ale lunii august 1836. Notaţii interesante despre ei şi despre discuţiile purtate, în jurnalul de călătorie al lui Cipariu (trimiterea bibliografică, supra, I, n. 2).

III

Prietine I Blaş, 1/13 dec. 1836

Pîn'nu se răceşte, după obicei, cînd am răgaz, voi să-ţi răspunz la mult preţuita d-tale scrisoare, ce io togma în momentul cînd mergeam la şcoală o primii şi abie putui să-mi stîmpăr dorul de a cunoaşte cuprinsul ei, prin pondul deregătoriei caria [îi] sunt datoriu mai întîi. Şi întru adevăr, de o ceteam în grabă, mă lipseam de desfătarea de a-i simţî toată puterea cu carea o ai însemnat, şi mi-au părut bine. Iară mai vîrtos fragmentul scrisoarei d-tale către R[aţiu] m-au cuprins fără de veste, întru carele aşa de bine sunt zugrăvite toate simţirile unui tinăr pe nedrept învinovăţit către un om corupt, căruia nici o mijlocire i se pare apărată, oricît de apusă şi de gios să fie, spre mulţumirea dobitoceştilor sale patimi, şi aceea cu un ton şi expresie străbătătoare. Şi, să mărturisesc ce simţ, nepreţuit este înaintea mea prezentul ce mi-ai făcut, împărtăşindu-mi fragmentul despre carele io cu adevărat eram înştiinţat, iară cu argumentul lui necunoscut. O scrisoare ca aceasta
20 io / socotesc că şi în mamonul acela trebuie să fie pricinuit o lucrare neobişnuită, de nu este de piatră. Ga un tunet mi se pare c-au trebuit să-i sune cuvintele d-tale. El, un canonic, de la un cleric, el, pre carele toată lumea l-a tămîiat şi aşteaptă să-l tămîieze, să auză aşa verde spuindu-i-se adevărul şi să nu-şi poată izbîndi! Patronul de la un client etc.!

Io nu ştiu cînd ai scris d-ta scrisoarea aceea şi el cînd au primit-o. Atîta ştiu că, din ziua ce am răspuns io la scrisoarea d-tale cea mai

dinţii? de marţi pînă duminecă, de nu mă înşel, dar de bună seamă din 8—13 nov. st.n., au zăcut bolnav pre pat. Cearcă au nu pre atuncea trebuit să primească scrisoarea d-tale? Şi de-i aşa, d-ta ţi-ai răsplătit de prisos.

Iară că nu fac şi io ca d-ta, poate să vie şi de la temperament, carele, cu toate că este înfocat şi în mine, dară se biruieşte de reflexie, că trebuie să trăiesc între dînşii. Aceea m-au făcut de l-am cruţat şi mainainte, şi acum, pînă am socotit că poci să-l mulcomesc cu frumosul, să nu mă judece lumea că sunt un furios ca dînsul şi cum că, precum am fost de nepriceput de am făcut prietinie cu dînsul, aşa sunt acuma fără de minte, după ce am rupt-o. Insă, de cumva vrea într-adins, iară nu să sparie numai, cum zici d-ta, va fi vremea cînd vom sta la judecată. Atuncea sunt hotărît a lăpăda toată reflexia de-o lături şi a grăi singur 20
adevărul întru tot întinsul ei. / Pînă atuncea şi altul mai înfocat decît mine şi mai iubitoriu de izbîndă încă poate să fie îndestulit cu umiliaţia ce trebuie acuma să o sufere. Elu-şi întipuia că pre mine numaidecît or să mă spînzure şi cum că nu ar avea de lipsă decît numai să mă dea în sus, fără dovezi, fără mărturie, ca să mă facă pentru totdeauna nefericit şi fără de cinste.

Pe Pap Josephus l-a fost scos de minte să creadă că va să fie profesor în locul mieu. Pentru aceea au şi fost la Popasu[1] în Braşov adresul de profesor limbilor, precum ştii, şi apoi nici într-un tip nu voia a se resolva să se întoarcă la Viena în institut, în locul lui Trif[2]. Precum mai pre urmă însuşi a mărturisit episcopului, că dînsul cu intenţia numaidecît de a se întoarce la Viena venise acasă, iară apoi Raţ au fost care l-au plecat să rămîie aicea, făgăduindu-i că va să fie în locul mieu profesor. Aceasta mi-au povestit însuşi episcopul azi 2 săptămîni. Pap Josephus s-au dus la Viena, şi acum se vede a doua oară rămas de ruşine, 1°: că el zisese către episcopul şi către toţi că voi rămînea în Valahia, şi io m-am întors; 2° este acuma, că lui P[ap] Jos[ephus] i-au făgăduit că m-or lăpăda din profesură, şi io sunt pînă astăzi. De Pap Jos[ephus] şi de alţii nu mi[-i] mirare că poate să-i înşele. Ei sunt au tineri, au nu cunosc omul, şi prin urmare lesne se lasă a se înşela de la un mincinos, despre care însă ei, după un rang aşa înalt, fireşte, aşteaptă să fie un 21
întreg, şi nu ştiau şi nu ştiu cum că caracterul omului / cel dinlăuntru tot acela rămîne, oricît cel dinafară se schimbă. Laudă numai lui D-zeu că pre cei de aici, ce-l cunosc mai de mult, nu-i poate să-i mai înşele. Cei tineri ce se înşeală vreau şi ei poate să se lovească cu capul de prag.

La Capitul, precum ţi-am scris, au mişcat proces, însă cum? Ca pîra să mi se comunice numai în extract, 1°; 2°, să nu se deie slobozie vrăşmaşilor săi să cerce în viaţa lui cea morală, că suntem *infames criminosi, hostes capitales* etc, precum arată *ex iure canonico,* nici să primească mărturisirea noastră, ci numai atîta voie să ni se deie să ne excuzăm. *Praeclara justiţia a professore iuris canonici!*[3] Cum se vinde omul pe sine! Di ce se teme de actele procesului? Pentru că se teme că la toate puncturile, cîtu-i de mărunt, i se va răspunde, şi apoi i se vor vădi vicleniile, contradicţiile şi curvia nepoţilor săi din însuşi actele acele. Mai pre urmă s-au declarat gata a ierta toate, numai să mă rog

de iertare înaintea Capitulum[ul]ui şi să revoc în scris toate ce s-au vorbit de dînsul. La această poftă i-au răspuns episcopul, după firea care o cunoaşte în mine, însă totuşi au împărtăşit-o şi cu mine, şi acuma încă nu ştiu ce-i hotărît să mai facă. Actele procesului încă nu le-am primit, că Capitulul nu voieşte a se urma, înştiinţat fiind circumstantialiter de starea întrebării, şi, prevăzînd ruşinea, se sileşte a-l îndupleca la tăcere. Episcopul, totuşi, o scrisoare a lui din 6 oct. — la întrebarea Capitulului — mi-au cetit-o, dară nu mi-au dat-o amînă. Acestea însă să le înţelegi că s-au întîmplat pînă azi 2 săptămîni. / Astăzi însă, ori joi, iarăşi voi merge la episcopul, ca să mă înţeleg mai încolo despre urmarea celor de azi 2 săptămîni şi oare spusu-i-au răspunsul mieu cel definitiv, şi ce este hotărît să mai urmeze?

Eu însuşi [sic!] sunt în părerea d-tale, că poate numai voia să sparie şi să orbească pre oameni, ca mai lesne să-şi dobîndească sfîrşitul, adecă[4]: ca iară să o poată aduce îndărăpt, ţinea fără frică şi mărita apoi după plăcere[5]. Ce mîngăiere pentru el, să mă fie putut urni din Blaş! Cit de uşor i-ar fi fost a trăi în fărădelegi, ştiind departe pre mărturia de care singur se teme! El ar fi om slăvit, eu ruşinat! Io om de nimica, pe care m-au hrănit şi iubit şi, pentru mulţumire, i-am vrut a strica cinstea şi fericirea familiei sale! De acestea-şi întipuia d-lui. Şi apoi acum? Mă vede mai tare pre scaun decît mai nainte. Dintru această aşteptare, cînd au venit dintîi soru-sa şi tătăişă-sa să-l roage să o primească iarăşi, n-au vrut, căci atuncea încă nu togma sosisem acasă. A doua oară, cînd au venit însuşi d[umnea]ei, au primit-o, precum ţi-am scris, să vie pe tîrgul Aiudului, că nu mai putea să aştepte: obrazul lui era galbin şi perit şi se vedea că pătimeşte. Io am prorocit că i se va schimba faţa cît va veni îndărăpt d-şoara, şi prorocia mi s-au împlinit. D-şoara au sosit duminecă au fost 2 săptămîni, cu ocazia cu care s-au dus P[ap] Jos[ephus] la Cluş, şi numaidecît că au luat / faţa unchiului său, iară el faţa omului celui ce-i îmbla toate după pofta inimii. Şi întru adevăr, di ce să se topească? Mîncă bine, bea bine, f ... bine, ce-i mai lipseşte? Un pic de necaz, că mă vede tot aici, însă necazuri de aceste el totdeauna au avut, că niciodată n-au fost să nu aibă pe cineva vrăşmaş. Apoi are pre cîte un nepriceput ce-l tămîiază, căruia-şi varsă veninul asupra mea şi a celorlalţi, şi-i trece. Mi-aduc aminte cînd s-au învrăjbit cu Revi şi cu Moldovan. Dumineca următoare şi-au luat paliul la beserecă. N.B.: întoarsă, să se arete vesel. Şi prin aceea au arătat că numai poftele dinlăuntru pot să-l roadă într-adevăr, iară necazurile cele dinafară nu multă schimbare pricinuiesc într-însul.

Io cu dînsul încă nu m-am întîlnit singur, nici am povestit, şi dacă pînă acum nu, cu atîta mai puţin după ce i-au sosit c..., de-ci nainte. Dară nici este de folos, că destule i-am spus cu gura, destul ne-am împăcat — cum ştii — cu dînsul, dară au fost toate în zadar. Pentru aceea, prietinească împăciuire de-ci-ncolo este togma cu neputinţă. Io, decît să mai fac ce am făcut, să-mi bat gura în zadar, să-l rog etc, mai bine mi-aş da un glonţ. Care lucru însă togma pentru R[aţiu] niciodată nu-l voi face. Cu *ea* asemenea nu voiesc să mă întîlnesc, că urmările întîlnirii cei dintîi pot să fie groaznice. Mi-am spălat mînile de spurcăciunile lor, nu vreau să mă mai amestec. Dară şi almintrilea nu o văz decît în bi / serică dumineca, de mă duc, însă şi atunci numai cînd mă uit să-i judec faţa, sau în butul lui. De se uită el cordiş la mine, io ţîp ochii la nepoată-sa; înţeleagă apoi cum va vrea. în dumineca dintîi, cînd au fost *ea* la vecernie, iară s-au uitat el o dată, cum ţi-am mai scris, cu ochii de fiere asupra mea. Io numaidecît, din ochii lui, mi-am întors ai miei cătră nepoata lui. Fratele M[oldvai], carele s-au uitat la noi amîndoi şi au băgat de seamă, precumu-i spusesem că voi să fac întru o asemenea întîmplare, mi-au spus după ce-am ieşit, cum că R[aţiu], văzîndu-mă că mă întorc spre ea, îndată au gălbinit ca ceara. De-atuncea nu se uită aşa şi sunt hotărît, de-o mai face aşa, şi io tot asemenea să lucrez. 22*

Lui M[oldvai] i-am spus starea mea cu R[aţiu], după ce am văzut că d-ta, şi mai vîrtos frate-său Vasilie i-au spus multe. Episcopul încă — socotind că el încă este în taină — i-au descoperit multe. Pentru aceea, văzînd de o parte lipsa, că mai rău este să ştie cineva giumătate decît tot, de alta ceilalţi nepomenindu-mi nimica, ca să poci şti dintr-însul cîte cevaşi, l-am primit în taină, cu atîta mai vîrtos că şi elu-i în dizgraţie la R[aţiu], ca şi mine. Alţi confidenţi întru această treabă nu am. Fraţii ceilalţi se ruşinează a începe discursuri d-astfeli. Io încă sunt mai bucuros a vorbi despre alte cele decît despre aceste. Prietinia lor, pentru acest respect ce-l au cătră mine, cu atîta mi-i [mai] scumpă.

Moldovan, profesorul matematicei, e singur / care-i dă lui R[aţiu] vizită în toate zilele şi — precumu-i ştii firea — ar vrea să fie cu amîndoi prietin: cu R[aţiu] ca un patron, cu mine *ad speciem.* Io, ştiind ce se vorbesc în casa lui R[aţiu], nu-mi poftesc prietinia lui, cu cît mai vîrtos am înţeles că e pus şi spion de la R[aţiu]. De 2—3 ori au cercat a-şi lega pretenia, ci nu i s-au sfetit, şi acum socotesc că voi avea pace. Mesaroş şi Coroian, care-i în locul lui P[ap] Jos[ephus], şezînd dedesupt, şi nefiind aşa pretensivi, nu mi-s de nici o spaimă.

Frate, îmi pare rău că hîrtia-i aşa de scurtă, că cu toate că am Implut *o* coală, nici giumătate nu ţi-am povestit din cele ce am a-ţi povesti. însă, poate, de altă dată mai multe. Acum mai adaug: 1 că R[aţiu], dacă au văzut că pe tîrgul Aiudului nu vine c, aşteptînd, şi nemaiputînd aştepta, cînd au văzut că se duce P[ap] Jos[ephus] la Viena prin Cluş, au scris carte la Turda să vie cu acelaşi prilegiu şi cum că episcopul o sloboade să vie înapoi; ciuda episcopului, dacă i-am spus; 2° pre d-ta te vinovăţeşte că i-ai zis cătră *Olosoaie că el ar fi omoritpe Revi.* Apoi să-şi mai deie omul sfatul la muieri? Lasă că şi ei poate sa-i ajungă, că-i mai necăjită-i ea decît mine, şi poate-i pare rău, precum mi se pare, că s-au împărecheat cu R[aţiu][6]; 3° *Conversations Lexicon,* dacă vrei să-l aibi, de-ci-ncolo căştigă-ţi-l prin *Nemethi* de la Braşov, că cu Thierry nu-l vei mai căpăta[7].

Pistolul l-am căpătat, dar stricat, că-i ruginit şi nu se sloboade.

5/17. Astăzi au rădicat clopotul cel nou în turnul cel nou şi sună bine.

Cartea aceasta o duce V.R. etc. pînă la Sibiu.

Fii sănătos şi lucră înţelepţeşte şi nu uita pre nefericitul d-tale prietin,

23* *Cipariu* mpr. /

[1] *Ioan Popasu,* 1808—1889, după studii făcute la Blaj şi Viena, ajunge secretar episcopesc, protopop neunit la Braşov, episcop al Caransebeşului (1865—1889), remarcîndu-se prin lupta neobosită, alături de alţi patrioţi români, pentru apărarea drepturilor noastre naţionale şi bisericeşti. Cumnat cu Ioan Maiorescu.

[2] Trif (= I. Maiorescu) şi-a încheiat studiile vieneze în iunie-iulie 1836 (vezi supra, II, n. 6). Locul său urma să fie atribuit lui Pap Josephus (= Iosif Pop, vezi supra, II, n. 7), dar acesta, instigat de Vasile Raţiu, ezita să plece, în speranţa că va putea trage foloase de pe urma îndepărtării lui Cipariu din Blaj. Speranţele i-au fost, însă, zadarnice.

[3] Traduse în româneşte, cele patru texte în latineşte însemnează: „acuzatori necinstiţi"; „duşmani de moarte"; „din (după) dreptul canonic"; „memorabilă bunătate, din partea unui profesor de drept canonic!"

[4] în original: *adeche.*

[5] Este vorba de măritişul — mereu tărăgănat — al Anicăi Mureşean, pentru care vezi supra, I, n. 6.

[6] Amănunte despre Vasile Raţiu şi turpitudinile sale, supra, I, n. 6.

[7] *Conversations Lexicon* = probabil, *(Konversations-Lexikon) Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie fur die gebildeten Stände Siebente. Original-auflage. In zwolf Bänden, Leipzig, F. A. Brockhaus* 1830.*

Nemethi (ortografiat de Cipariu şi: Nemethy, Nemethi, Nemeth) librar. Tot librar a fost şi Thierry. mai întîi la Sibiu, apoi la Bucureşti.

IV

Blaş, 15/27 ian. [1]837

Frate !

Te văz îngrigiat mult pentru dievoliile ce se întîmplă pe la noi, şi întru care ai nenorocirea de a fi amestecat şi d-ta în parte. Episcopul, după a mea părere, prea rău au lucrat cînd te vinovăţeşte cu astfeli [de] lucruri numai după gura lui R[aţiu]. Măria-Sa prea rău-l cunoaşte de crede minciunilor lui, că de airea nu au putut să auză de astfeli. Olosoaie e muiere, şi ştii bine că muierilor le place a cotcorozi şi a înnădi minciunile. Dară cu toate acestea, episcopul din gura ei n-au putut să auză de astfeli de vorbe, pentru că ea nici că au fost la vlădicul pînă
24 acuma / joi, între Crăciun şi Anul nou al nostru. însă ce au vorbit acuma încă nu ştiu, că la mine n-au fost. Io încă n-am fost la vlădicul — private — de la tîrgul Blaşului din postul Crăciunului, de nu greşesc, şi pentru aceea nimica nou nu poci să-ţi înştiinţez despre celea ce s-au întîmplat de atunci, mai ales încîtu-i pentru proiectuitul măritiş, despre care ţi-au scris Moldvai[1]. Scrisoarea d-tale [î]mi va da prilegiu de a merge la dînsul cît mai curînd şi a întreba mai pre larg despre trebile dracului, ca să mă văz mai degrabă scăpat, ori viu ori mort. Că nimic e mai cu necaz decît a fi cu inima spînzurată.

D-ta, cînd vrei să-i mai scrii lui R[aţiu], îi faci prea mare cinste, şi el nu este vrednic de ea. De ai de gînd, precum şi trebuieşti a face, să răspunzi la imputatele învinovăţiri, d-ta trebuieşti să te îndrepţi drept cătră acela de la / care ţi s-au împărtăşit şi carele apoi, cînd va fi 24*
de trebuinţă, al d-tale răspuns va să-l împărtăşească şi cu R[aţiu]. A d-tale grige trebuie să fie să te areţi drept cum eşti înaintea aceluia cui eşti datoriu; înaintea dracului niciodată nu te poţi excuza destul, că nu sunt argumente care să-l poată învinge cînd crede almintrilea, şi nu sunt de lipsă cînd se fătăreşte. Episcopului scrie cum simţeşti. Aceste, de îndreptare.

Pre episcopul încă nu poci zice că-l cunosc de tot. După cele ce-mi grăieşte, el cu totul se arată învins despre adevăr, dară de grăieşte pe de lături altmintrilea, precum ţi-au scris şi d-tale, şi-i dă lui R[aţiu] — după atîtea dovezi de minciuni — încă crezămînt, apoi n-aş putea să zic alta decît că este om şi se înşală. Şi de are îndoieli, mai bine ar fi lucrat lăsînd să se ducă proces, decît împiedecînd. Mie — adevărat — atunci mai mult mi-ar fi folosit, dară aşa mă tem să nu fie numai la gură
cald, iară la inimă rece. *Eventus mox docebit*[2] /. 25

Răspunsul d-tale la scrisoarea lui Moldvai încă dovedeşte că curioase idei are şi d-lui. Io nu vreu să înving cu sunet mare, dară, de se îndoieşte cineva, sau crede că R[aţiu] va învinge sau poate să învingă, nu poci decît numai să-mi fie milă de el, că aşa puţin cunoaşte oamenii.

Soartea teatrului de aici, precum am prorocit de mult, va să fie tragică. Şi pe drept, cînd curvele încă îndrăznesc publice a merge la teatrul popilor. R[aţiu] şi-au dus pe amîndouă şi la Crăciun, şi la Anul nou, şi apoi duminecă au dat teatralistelor bal, la care şi verişoara d-tale avu norocirea a fi chemată şi jucată. Şi s[în]ţia-sa încă au jucat. Episcopul, auzind, s-au necăjit şi au poruncit gios să se ia cortinile şi au oprit ca la ziua sa să nu joace[3]. Asta-i *pro primo; caetera textus habet*[4].

Pre cea din Uioara R[aţiu] au trimis-o la Anul nou acasă. Şi bine [că au trimis-o]; la ce să se genireluiască?

Socoteala acum în grabă nu poci să ţi-o trimit pînă de altă dată.

Convfersations] Lexficon] am zis că dacă d-ta n-ai voie a-l ţinea, voi să-l ţiu io, trăgîndu-ne sama. Dară de ai voie a-l ţinea, io ţi-l las. bucuros, şi încă şi continuaţia voi să ţi-o căştig, de voieşti. Dară altuia nu-l las; pentru aceea-l şi aduc la mine[5].

Iartă de scrisoarea lenevită, că de la Crăciun sunt tot cam bolnav. Acum mi-i mai bine, dară încă nu sunt întrămat de tot. *Caetef ra] alias*[6].

ci 25*

Să-mi trimiţi 5 ex. din *Foile de duminecă* de eşti sigur că vor ieşi
nesmintit.[7] / 24.

[1] Profesorul Grigore Moldvai, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2. în legătură cu „proiectuitul măritiş", vezi supra, III, n. 5.

[2] „Realitatea te învaţă după aceea", adică prea tîrziu.

[3] Primele reprezentaţii teatrale la Blaj, susţinute de diletanţi, datează din decembrie 1755. De atunci şi pînă la 1830 inclusiv, elevi gimnaziali şi teologi au mai organizat spectacole, sub îndrumarea profesorilor, în 1762, 1779—1780, 1825, cînd s-au jucat *Aulularis* lui Plautus. Curînd după 1830, tinerimea studioasă blăjeană, sprijinită — pe lîngă alţii — de Cipariu, s-a constituit într-o „societate de diletanţi..., cu o oarecare

stabilitate". Societatea şi-a procurat o cortină, decoruri etc. şi a jucat diferite piese cu subiect biblic şi naţional: *Ecloga* lui Cipariu, *Mureşeanul* ş.a. (vezi Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei,* Bucureşti, 1944, p. 34 şi urm.; Idem, *Contribuţii la istoria teatrului românesc din Transilvania,* Cluj, 1956, extras din *Buletinul Universităţilor „V. Babeş" şi „Bolyai",* ser. ştiinţelor sociale, voi. I, 1956, nr. 1 — 2). Gîndindu-se, presupunem, la momentele critice prin care a trecut „societatea" după stabilirea lui Bariţ la Braşov (septembrie 1836), Breazu susţine că „în 1837 reprezentaţiile diletanţilor de la Blaj încetează" *(Literatura Transilvaniei,* p. 41); documente pe care Breazu nu le-a pus la contribuţie arată, însă, că reprezentaţiile au continuat şi în anii următori. De exemplu, ni s-a păstrat în manuscris o poezie (un „vers pus în rînd" de teologul Grigore Elekeş), la sfîrşitul căreia se găseşte următoarea notă: „Cu ocazia teatrului din Blaş, în Seminariu, 2 februarie 1842, s-au cîntat prin el" (Nicolae Comşa, *Manuscrisele româneşti din Biblioteca de la Blaj,* 1944, p. 135).

[4] „Una la mînă; restul reiese din text" (adică: din scrisoare).

[5] Despre *Konversations Lexikon* vezi supra, III, n. 7.

[6] „Restul, altă dată" (ori: despre altele, altă dată).

[7] *Prospectul* revistei (intitulat *Arătare de subscriere la o alegere a adîncului de rariieluri pentru toate duminecile, spre înmulţirea ceii de obşte folositoare cunoştinţă la toate ramurile româneşti)* poartă data de 1 decembrie 1836. Primul număr din *Foaia duminecii* a „ieşit nesmintit" la 2 ianuarie 1837.

Blaş, 9/21 mart. [1]837

Frate !

La unele însemnări ale d-tale, care le aflu în scrisoarea cea mai din urmă, mă socotesc îndatorat a-ţi răspunde cît mai degrab. Şi mai întîi, vreau să ştii că pricina din care te rugai să nu mai scrii şi a doua oară lui R[aţiu] nu au fost că doară m-aş fi temut să nu te areţi înaintea lui cucerit, sau să te rogi de iertare. Nu, frate! Cunosc eu caractirul d-tale mai bine, decît să supui o astfeli de slăbiciune după pasul cel mai dinainte[1]. Mai degrabă aş fi putut supune că vei să-1 insultezi şi să-1 atingi ici-colea, unde-i buba mai mare. Ci pricina singură au fost, cum ţi-am scris, că i-ai face prea multă cinste şi ai lucra o lucrare înzadarnică. Şi apoi, e bine să simtă că nu-1 bagi în seamă.

Episcopului bine ai făcut că i-ai răspuns, însă io socotesc că nu în vremea cea mai bună i-ai răspuns, de care însă nu d-ta, ci stările împregiur sunt de vină, că mi se pare iarăşi a nu / fi prea mulţămit cu alegerea noului canonic (Bârna), din 29 ian., st.v., şi mai vîrtos cu trecerea vecinului d-tale, căruia în deşert iarăşi şi-au dat ale sale 2 voturi. Şi apoi, după fragmentele scrisorii d-tale, de i-au sosit pre acel timp, judecind, mi se pare că nici aceasta nu au fost aşa togmită, cît să-i împrăştie neguroasele idei ce le are de atunci. Almintrilea, bine.^

înainte de alegere era în cel mai bun chef în lume. în 4 febr. st.n., făcînd examen din doctrină, cu totul s-au mulţămit cu studiul mieu, pre care neîncetatu-1 lăuda. Multe rîsuri şi glume au schimbat cu mine în examen şi, înlontru, mi-au povestit întîmplarea cu măritatul nepoatei lui R[aţiu] (nota bene: să nu te sparii, că nu s-au măritat încă, ci numai au vrut să se mărite) şi, în urmă, m-au dăruit şi cu o carte: *Magyarok emleke, l*[6] kotet[2] etc. Iară acuma mi se pare că nu i-s oile acasă. De o parte nu-mi pare rău că, numai ca să-1 poate aduce mai degrab înlăuntru, nici pe mine nu m-au lăsat, în anii trecuţi, să intru în candidaţie. Şi aşa, puind principiul cunoscut, pre amîndoi, oricît ar vrea acum, ne vede rămaşi afară: pre mine, că nu mă poate băga în candidaţie, pre cela, că nu capătă voturi. Aseară, fiind la dînsul iarăşi într-o pricină de scîrbă cu R[aţiu], l-am aflat asemenea necăjit. Pricina aceea e că Raţ, (iartă
că mi-am spurcat hîrtia cu acest nume de ocară), / luîndu-şi 2 săptămîni 26
de repetiţie după Bobotează, n-au aşteptat examenul mieu, după asemenea vreme, ci ieri s-au dus la şcoală *et quod plus est, hora mea*[3], la care îndrăzneală numaidecît am dat ponoslu în scris la prodirector, care l-au împărtăşit aseară cu episcopul, în fiinţa de faţă mai a tuturor canonicilor. Şi s-au scîrbit foarte. Astăzi mi-au făgăduit că-1 va opri să nu mai îndrăznească a-mi împiedeca repetiţiile, ci să aştepte examenul. Io sunt hotărît, de nu va voi să asculte nici pre episcop, să cerc toate mijlocirile spre a-1 face să respecteze drepturile altuia şi să nu-şi mestece flitul unde nu-i fierbe oala. Clericii sunt scîrbiţi. Profesorii şi canonicii toţi se miră de scandela ce face. însă el nu simte. Şi ştii di ce nu? Că n-are nas sau obraz, măcar nasul i-i ca un topor.

Aceste încă din 2/16 febr., iară acuma mai adaug, numai cu durere, cum că scîrba de atuncea cu acelaşi om de nevoie şi fără de omenie numai mai mult şi mai mult creşte, mai vîrtos după ce vede cum că *Turc* acum s-au şi însurat şi făcut popă. Să-i fi văzut atunci obrazul şi ochii; părea că ţîpă schintei. Nepoată-sa nu s-au arătat la beserecă, care şi almintrilea pare că au arat dracul cu ea. Una doreşte el, ca să se împace mai pre urmă cu toţi, dară încîtu-i cu alţii poate fi, şi nimănui nu mă pui împotrivă, oricît de mare prietin şi părtaş tainelor mele să fie; oricine urmeze planu/rilor sale pentru fericire-şi, precum voieşte. Dară ca pre mine să mă împace, după cele ce au lucrat în Turda şi în Consistoriu, nici D-zeu nu poate pofti, şi io rămîi jurat strein al lui întru toată viaţa mea.

La *l*[a] ian. m-au chemat la prînz; io însă — precum poate ţi-am scris — am avut prilegiu de a nu primi chemarea, cu pretextul boalei. De-atuncea în toate adunările sau mesele ce s-au dat nu încetează a arunca săgeţi asupra celor cu limbi de şerpe sau şi almintrilea a grăi vorbe ce toată lumea le pricepe că cu ele vrea să mă atingă pre mine. Episcopul l-au dogenit, precum zice, să nu facă unele ca acele, ci iarăşi fără folos. Pentru care lucru necum în airea, dară nici la episcopul nu mă voi [duce] la prînz, cînd va fi şi R[aţiu]. Şi pînă acuma o dată am şi făcut. Dacă un episcop n-are atîta auctoritate de a putea opri necuviinţe ca acele la a lui masă, am io atîta curagiu a nu-i primi prînzul, unde mă necinstesc.

Gripa la noi pre toţi i-au fost răsturnat la pat, din care unii s-au rădicat. Episcopul însă tot pătimeşte, mai mult de o săptămînă. Io însă, mila D[omnu]lui, sunt încă tot în sus.

. , Luisi numai ce leagă capul lui *Şandor,* dar sade la mumă-sa. Bravo! Aceea au fost fată harnică. Episcopul şi într-acest lucru e ca între Scyllam et Carybdam.

La episc[op] mai de 2 luni n-am fost, nici nu voi merge curînd, €ă n-am la ce, că tot nu isprăveşte nimic, neavînd curagie de a porunci

ca un stăpîn. Pentru aceea facă — cu D-zeu — ce-i place, io voi să grigesc de ale mele treburi şi singur.

Trif mi-au scris de curînd din Cerneţ, unde este pro[fesor] normal si se laudă bine[4].

ci

[1] „Pasul cel mai dinainte" însemnează hotărîrea lui Bariţ, din septembrie 1836, de a se fixa la Braşov, fără încuviinţarea prealabilă a episcopului Lemeni. Pe atunci, această hotărîre echivala cu un act de mare curaj, plin de riscuri; aşa îl considera şi Cipariu.

[2] Enciclopedia, întocmită de Bâtsthy Jozsef, se intitulează *Magyarok emleke, a velek rokon s azon egy kormâny alatti nemzetekevel, 1526 âta,* voi. I, Buda, 1836. Tomul I, singurul care s-a publicat, cuprinde numai litera A.

[3] „Şi, ceea ce este mai mult (ori: Şi pe deasupra), la ora mea."

[4] Trif, adică Ioan Maiorescu, fusese numit la şcoala din Cerneţi în anul 1836. Vezi şi supra, II, n. 6.

VI

[Blaj, iulie 1837][1]

Dorite prietine,

După o tăcere îndelungată de amîndouă părţile, cu acest prilegiu, înainte de a ne împrăştia în vacaţia aceasta, iată despre partea mea batăr o cale bună-ţi poftesc, de voieşti încătrăuva să pleci. Io voi să clocesc într-această vacaţie tot acasă, de nu se va da vrun prilegiu neprevăzut, care să mă împingă de spate sau să mă adămănească. Numai cîndu-mi aduc aminte că singur *mai* voi să fiu aicea, cînd alţii carii încătrău toţi vor să-şi petreacă mai veseli, şi nouă puteri — cu înnoită inimă — cîştigînd vor să se întoarcă, o înfiorare oarecum mă cuprinde şi-mi străbate prin tot trupul.

Şi apoi, acum anul! Ieri togma au fost anul de cînd am fost plecat de aci, cu ce sîmţiri şi cu ce idei! Ele au trecut; şi noi vom trece.

Prin Secărean trimit la d-ta 16 f. C M . pentru 8 exemplare de *Foi a duminecii*[2] şi 2 f. 24 cr. C.M., pentru 3 exemplare din *Nopţi*[3], in summa: 18 f. 24 cr. C.M., care mă rog să-i dai d-lui R. Orghidan, cu deosebită
79 închinăciune de la mine şi rugăminte să bine/voiască cît mai în grabă a trimite şi numerile cele următoare, pînă la 25, pentru prenumeranţii noştri, de la carii încă nu am avut prilegiu nici mijlocire a culege de la toţi suma ce o trimit, şi aşa, am pus dintr-a mieu. însă aceasta nu e de lipsă a se spune lui Orghidan, ca să nu întrebe şi pricina di ce, care nu e alta decît că se tem a plăti înainte, ca nu cumva apoi să nu li se trimită. D-lui mi-au scris nu demult c-au căpătat slobozenie de a le trimite şi pre poşte şi a adauge şi o foaie politică, a caria număr 1 s-au făgăduit că mi-l va trimite cît va ieşi[4]. Io de întîmplare ca aceasta nu poci să nu mă bucur, şi pentru aceea-l rog prin d-ta să binevoiască a face aşa cum au zis, cu toate numerele pînă în cap, şi atunci am nădejde că pre mai mulţi voi putea să-i cîştig a se prenumăra. Pentru toată întîmplarea, poate să trimită negreşit foile acelea şi la cei însemnaţi pre foaia ce o am adaos aicea •/., cu toate că n-au plătit pre al doilea semestru înainte, şi să fie sigur că i se vor plăti, numai de are nădejde bună că va putea să le trimită pînă la capul anului necurmat. / [...] 79*

[1] Scrisoarea, al cărei sfîrşit lipseşte, este nedatată; ea nu poate să fie, însă, decît de la sfîrşitul lunii iulie 1837, fapt atestabil, între altele, prin următoarele rînduri: „Ieri togma au fost anul de cînd am fost plecat de aci; cu ce simţiri şi cu ce idei!" în anul 1836, Cipariu a pornit din Blaj, spre Ţara Românească, la sfîrşitul lui iulie (vezi supra, I, n. 2).

[2] *Foaia duminecii* a apărut la Braşov, între 2 ianuarie — 25 decembie 1837. Un studiu de sinteză despre revistă a scris Iosif Pervain; vezi *Studii de literatură română,* p. 273-289.

[3] Presupunem că *Nopţi* însemnează *Culegere din cele mai frumoase N o p ţ i ale lui Young, de serdarul Simeon Marcovici...,* ed. a II-a, Bucureşti, 1835. Meritele serdarului în ceea ce priveşte difuzarea *Nopţilor* lui Young în cultura română le-a urmărit I. Verbină (= I. Pervain), în studiul despre *Simeon Marcovici, traducător şi teoretician al problemelor sociale şi literare,* în *Studii literare,* IV, 1946.

[4] Gazeta „politică" la care se raportează Cipariu se intitulează *Foaie de săptămînă din Transilvania,* din care au apărut, în 3 şi 10 iulie 1837, numai două numere (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură,* p. 286, n. 29).

VII

Blaş, 8 sept./27 aug. (1)837

Iubite frate !

Părintele Voina [1] care mi-au adus mult preţuita scrisoare a d-tale, mi-au povestit de fericita stare a d-t[ale] de-acolo, şi m-am bucurat. Bine că eşti fericit şi mulţămit d-ta, că de la mine au trecut acea simţire de mult, cu toate că cineva, de pe purtarea şi tonul conversaţiei mele, ar judeca togma dimpotrivă. Ga un vas cu apă limpede deasupra şi cu tină pe fund, vai, de cîte ori mi se turbură limpezeala inimii, şi io trebuie să o înghit! Şi dacă mă străduiesc într-adins â-mi împrăştia întunecoasele idei şi aduceri aminte, care de-a pururea mă prigonesc, cine nu-mi vede inima o socotesc că este linişte acolo, iară acolo este o g[h]e[e]nă ce arde amar.

Veştile, frate, care tatăl d-tale despre mine mai vîrtos ţi le-au povestit, adevărat acum nu mult mă necăjesc, că s-au învechit, însă să fie şi mai mari, am fost de mult pregătit de a le sprigini, însă au fost cu neputinţă de a le încungiura să nu se stîrnească. Şi io am fost gata a suferi atuncea — cînd pre curvă o am trimis acasă — orice veste şi nenorocire, numai să nu o văz în ochii miei[2]. Un om carele ştie toate relaţiile şi toate intimităţile / mele cu casa aceea, numai acela poate 28
să judece starea mea de atuncea. D-ta le ştii, adevărat, şi le ştii din bună vreme, însă d-ta încă nu le ştii de atunci de cînd s-au început, ci numai le-ai auzit din gura mea povestite deodată. Dară cînd ai fi fost avut prilegiul de a le vedea dintru început, de-amăruntul, cum şi cînd s-au întîmplat, atunci cred că şi d-ta, în multe părţi, ai avea o lumină cu mult mai mare în puntul acesta. însă acum, cum au fost, au trecut, şi după cele făcute nu-mi pare rău. Ce am greşit şi io, am greşit, că am

fost în înşelăciune, dar n-am greşit din maliţie; mai mult — adevărat — din nepriceperea şi levitatea care e împreunată cu vrîsta cea tinără mai totdeauna, dar poci zice fără osîndă, şi din bunătatea inimii mele. însă nu-mi pare rău, pentru că, cînd socotesc stările în care le-am lucrat, aflu că nu era cu putinţă să lucru almintrilea. Fie odihniţi toţi voitorii aceia de bine despre parfea mea, io nu voiesc a căuta îndărăpt la cele trecute decît cu îngrozire. Fie pildă de învăţ şi altora, tuturor carii se leagă prea strîns cu oameni fără caracter moral, întîmplările mele. Io nădăjduiesc că vreme[a] va să dovedească dreptatea şi minciuna de a cui parte au stat. Aceea poate va fi tîrziu, dară şi atuncea — oricît de
28W tîrziu — mă voi / mîngîia.

Nice te mira că togma acele veşti au ieşit despre mine, mai vîrtos cînd bine ştii că şi în anul trecut, cînd zăcea bolnav la tîrgul din postul S. Petrului — căci joi seara nu vruse, bătută fiind de el, a se culca lîngă dînsul — zicea că se teme că va să i-o fur. Şi dacă au văzut că noi am plecat la Bucureşti[3], de care el nici nu visase, apoi i-au intrat în cap ide[e]a cea fixă îndărăpt, că io doară de ace[e]a o am trimis acasă pre ea, ca să o poci mai bine de acolo fura. Şi almintrilea, mi se pare că cunoşti pre omul, cît de lesne scorneşte în capului-şi suspicii, povesteşte si adună minciuni de la babe, cît nu este de lipsă a-şi t^te omul mutl' capul cum au putut să iasă unele veşti ca aceste. Măcar, grăind, şi într-adins, ce pagubă ar fi avut, cînd i-aş fi şi furat-o? Pagubă adevărat, că n-ar avea cme să-1 încălzească aşa bine la reumatismurile din spate, ca acuma. Incălzească-1, de partea mea, în veci, că io nu i-oi zăhăi în viaţa mea, cu toate că ştiu că-i arde inima să mă împac şi împretinesc iarăşi'cu dînsul, dară io, de voi face una ca aceasta, voiesc nici să-mi mai zică oamenii pre nume, nici să mă numească de omenie, cum nici n-aş fi. Aceea hotărîre aşa e tare în pieptul mieu, cît de cîte ori îi văd', de atîtea ori mai tare se învîrtoşează, şi numai fierul o ar putea scoate afară. Şi cine ştie cîte batjocori au vărsat asupra mea, nice nu mă va osîndi, care io le-am răbdat şi le rabd cu o paţienţie nespusă, să nu zică oamenii că amîndoi suntem 2 oameni nebuni.' Acuma s-au mai dumerit, cu nădejde ca să mă plece, precum ştiu din izvor limpede, de nu-si va' dobîndi scoposul.

29 Ei acuma nu sunt acasă, că s-au dus luni la Turda. Pentru / aceea p[ărmtele] Voina au putut face vizite fără sfială din partea noastră. Gîndu-i va aduce d[racu] îndărăpt, nu ştiu, că nici nu-mi fac vorbă de ei *apriat* în viaţa mea.

Nu demult lui... [Raţiu] iară i s-au întîmplat o ruşine la nas, că Efrem, îmblînd au să ţipe pe Ţîrlea din Tiuş, au batăr să se facă popă acoloş lîngă dînsul, mult au învrăjbit pe oameni asupra parohului. La care Ţîrlea, mai pre urmă, nemaiputînd avea odihnă, venind, a arătat vlădicului şi Consistoriului o scrisoare autografă a lui Efrem, încă de cînd era în Seminariu şi avea vrajbă cu Boer, în care Efrem scria lui Ţîrlea, atuncea fiindu-i prietin, cum el este „capul *factionis a se dictae Ephremianae"*[4], cum că rectorul e aşa şi aşa, om de *nimica,* şi cum că *R[everendissi]mus R[aţiu] sub suiş alis protegat et instiget' ulterius*[5] etc. Care întîmplare nu i-au prea căzut cu cinste, cunoscut fiind şi mai

înainte că e aţîţătoriu asupra rectorilor. Efrem, săracul, ca opărit, deatuncea tace.

Scrii mai înclolo despre trimisa în original scrisoare a lui... [Raţiu], pentru datoria ce are la d-ta. La aceasta te rog să nu uiţi a-ţi pofti originale contracturi, cînd vei plăti, a ţî se trimite nu în *copie,* ci în *original*[6]. Şi apoi vei afla pre dosul unuia nişte însemnări, la care ţi-oi răspunde la vremea lor.

Iară încîtu-i pentru alte înştiinţări, cum pentru procesul d-tale cu sasi[i][7] etc, io la episcopul n-am fost, căce cînd au venit părintele Voina la mine, d-lui fusese la vlădicul, la care au şi prînzit, ci voi vorbi — cînd mi se va da prilegiu — de altă dată, cu toate că nu prea des îl cercetez, şi togma de lucruri de a mele încă puţine povestesc, cînd mă duc. Despre starea mea cu R[aţiu] încă de la Paşti n-am grăit nici un cuvînt.

Despre privilegiul Socie/tăţii negustoreşti de-acolo asemenea 29v
nu ştiu nimic mai mult decît mi-ai scris d-ta. Ba şi din d. Budai, la Sibiu, încă am fost înţeles ceva, dară în foarte scurte cuvinte[8]. De va fi interesat tare spre 'a se face cunoscut, îl veţi vesti, nu mă îndoiesc, prin organul gazetii d-voastre, de veţi avea norocire să vi se sloboază[9]. în stilul acelor 2 numere, sunt cărora li se pare — după netezimea stilului ce se aflâ într-însele, cu totul almintrilea decît în acum *Foaie de duminecă* — a se bănui, pe dreptate zicînd, c-ar fi peana d-tale[10]. Io mr hotărăsc nimic, numai atîta zic că, după a mea opinie, e cu mult mai vrednic decît a bietului Barac. Mi-au venit a rîde cînd marţi ce trecu, deschizînd cuvertul, văzui schimbarea în titula *Foilor duminecii* şi, curios oare n-au început mai de mult, am cercetat toate numerile semestrului al doilea, oare nu cumva n-am băgat io de seamă pînă acuma. Şi apoi am văzut că no. 7 au început epoca nouă[11]. însă, frate, titula, titula pe-cincolo! Io mă tem [că] în text puţin se va fi schimbat, şi acolo era capul lucrului. Io pentru interesul d-lui Orghidan zic, pre carele [îl] cunosc atît de rîvnitoriu, şi-şi periclitează banii, că ar fi bine să se îngrigească de alt redactor sau' tălmăcitorul şi să nu se uite că Barac e *tâlmâcitoriu ex offo,* că ex offo poate să fie tălmăcirea cum va fi; saşii de acolo ştiu că nu caută mult la eleganţie, ci să se uite ca să-şi înmulţească prenumeranţii, şi pre cari-i are să nu-i piarză. De va rămînea redacţia tot aşa, nu ştiu'ce folos mult poate să pricinuiască *foaia aceea.* Numele proprie ale locurilor, persoanelor, aşa le schimonoseşte sau, mai bine, le nemţeşte, cît stai să îngheţi de multe ori cu lexiconul în mînă, şi nu ştii ce
să' gîndeşti. Ba, ce-i mai frumos, şi englizeşte am / aflat într-un loc, 30
şi aceea' cu slove! (pag. 42, col. a *2ª* TO GYPHN4<VV; MEE CEE WHdKEE)[12]. întru acest object io aşa judec: cum că cuvintele şi numele dintr-altă limbă, cînd le scriem cu literile obicinuite ale limbii aceiia, trebuie să le scriem şi noi cum le scriu auctorii lor, şi atunci supunem că numai acela se va apuca a le ceti, carele ştie şi limba. Pentru ceilalţi, destul e a însemna în parantes sau în notă adevărata pronunciaţie. Iară cînd le scriem cu alte slove, negreşit că atuncea le scriem pentru toţi cetitorii noştri, şi atunci trebuie să scriem cum se grăieşte, iară nu după cum se scrie în limba ace[e]a. Pentru aceea nu poţi să nu rîzi şi pre Ţichindeal, cînd în fabulele lui asemenea aduce senteriţii întregi dintr-alte limbi,

şi, scrnndu-le cu slove serbeşti, ţîne ortografia streină[13]. De care lucrare cu atîta mai tare mi se pare c-ar trebui să ne ferim, dacă ortografia limbii din care cităm este încîlcită, precum este a francezului şi a englezului. Prin aceea un citator ca acesta numai se face de rîs înaintea celor ce ştiu limba şi văd că citatorul nu o ştie.

De viersurile care le înnădeşte să împle foaia, din care trebuie să aibă o grămadă de toată măsura, cum se va pofti, la întîmplare; încă am rîs uneori, mai cu seamă de acele ce sună cam de amor, aducîndu-mi aminte că autorul, săracul, după vrîsta şi starea-i, cum auzeam, mai că şi-o fi uitat ce leii de D-zeu-i acela. Unele-s ciudate, precum cel din pag. 24, unde comîndă sărăcia de tovărăşie, precum şi altele, la care trebuie să rîzi de absurde[14].

Io aş zice, de-aţi afla cu cale cuvîntul mieu, că de vă va da D-zeu acea norocire să căpătaţi o redacţie de gazetă / neatîrnată de fleacurile săseşti, să vă schimbaţi planul şi, în loc de o coală de *Foaie de d[uminecă]* pe săptămînă, să daţi 2 giumătăţi de gazetă politică, şi apoi de adaos întru toată săptămînă o 1/2 de coală de *Foaie de dfuminecăj* sau mai bine de o gazetă literară. Numai, cum am zis, *1ª* să vă îngrijiţi de o mai bună redacţie; *2ª* de o mai grabnică expediţie[15]. Nu ştiu airea, dară la noi *Foaia* soseşte tot la a 2[-a] săptămînă,' *marţi,* ca'şi scrisorile din Viena. Spre exemplu, no. 7 din 14 avgustie (aşa zic braşovenii?) l-am căpătat în 24. în Sibiu le capătă cu o săptămînă mai curînd. Părintelui Manfi[16] nu ştiu di ce nu-i trimiteţi, că mă tot întreabă şi le pofteşte tare. Faceţi omului astă desfătare, de i le trimiteţi şi lui,'că alte cele nu poate ceti. Adresul faceţi-1 la Blaş, de se şi duce la Sibiu cu vlădica, că e mai bine aşa şi le poate căpăta şi în Sibiu, cercînd la postă. Şi, exprese, te rog fă bine mijloceşte să nu se uite.

De la Bucureşti luai înştiinţare că bietul *Sinai* la 21 mai s-au dat pămîntului şi se vorbeşte că vor să întoarcă pre Trif de la Cernet în locul lui[17].

Despre dinţii rusului asupra românilor de-acolo ceteşte pre *Erdelyi Hirado,* no. 18, de 2 săpt., pag. 138. Mie încă la 22 iulie mi-au fost scris de acolo, cum că în ziua trecută au fost o ceartă mare între boieri la Obşteasca Adunare, încît era să se bată; ci pricina încă era ascunsă, care acuma din *Hirado* se ştie[18].

Pap Josephus de la Viena s-au dus la Criş să se hirotonească, şi de acolo poate şi în Italia. Topian au murit. în locul lui nu e hotărît încă nimenea, şi almintrelea, fundaţia e în primejdie. Schimbări în est an puţine vor să fie, că Coroian au căpătat graţie încă pe un an la Fizică. Mesaroş asemenea, care acuma-şi petrece pre vacaţie în Gut. De Moldovan nu ştiu. Despre Sacalai se vorbea să-1 trimită la Medieşel, în locul lui Stoian, carele au murit, dar iară de tot nu se ştie[19].

Rămîi cu toată dragostea, totdeauna ferbinte, al d-tale cinstitorul,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Admodum Reverendo D[omi]no *Georgio Baritz,* Scolae Normalis Dacoromanae Goronensis Professori D[omi]no sing[ulariter] colendo, ad *Coronae.*

[1] Ni se pare că *părintele Voina* este „preotul-cronicar" Voina Pitiş, autor al unor interesante însemnări despre viaţa românilor braşoveni, în special despre cea bisericească (vezi Candid C. Muşlea, *Biserica sf. Nicolae din Şcheii Braşovului,* voi. II, Braşov, 1946, p. 273 şi 285).'

[2] Vezi supra, I.

[3] Vezi supra, I, n. 2.

[4] „Capul aşa-zisului complot efremian."

[5] „Reverendisimul Raţ are să ocrotească sub aripile lui, şi o să instige şi pe mai departe."^

[6] în august 1835 şi aprilie 1836, Bariţ a împrumutat de la canonicul Vasile Raţiu, contra chitanţă, 30 de florini. Pentru că banii nu i-a restituit la timp, canonicul îl reclamă la Consistoriu. Reclamaţia a dat naştere la discuţii meschine (vezi detalii la Iosif Pervain, *Studii de literatură,* p. 380 şi urm.).

[7] în general, saşii din Braşov nu au privit cu ochi buni înfiinţarea, în 1834, a unei „şcoli naţionale" româneşti. întărîtaţi, ei s-au dedat la provocări. La 1835, de pildă, tinerimea săsească l-a „terorizat" pe dascălul Dimitrie Leca, iar peste doi ani cîţiva funcţionari municipali îl brutalizează pe Bariţ. Acesta îl informează pe episcopul Lemeni, care cere guvernului transilvan instituirea unei comisii de anchetă. Comisia a şi fost numită. Chemat în faţa ei, Bariţ îi pretinde să nu absolve pe nici unul dintre vinovaţi de pedeapsa meritată. Există dcar o dreptate pe pămînt, care nu poate să fie încălcată de orice ins dispus să maltrateze oameni nevinovaţi. Mai pe larg, despre „procesul" lui Bariţ cu saşii la Iosif Pervain, *Op. cit.,* p. 384 şi 395-396.

[8] Este vorba, probabil, de un privilegiu acordat Gremiului negustoresc, constituit în anul 1830. Asociaţia urmărea sprijinirea pe toate căile a comercianţilor români din Braşov, frînaţi în activitatea lor de negustorimea săsească.

Budai este Aron Budai, fratele lui Ioan Budai-Deleanu, care se stabilise la Sibiu, ocupînd un post important la Tezaurariat şi în cadrul episcopiei ortodoxe de aici. A luptat cu un devotament exemplar pentru emanciparea naţională a românilor ardeleni (vezi în acest volum şi scrisorile lui constantin Papfalvi, nr. I, n. 7).

[9] Bariţ, Johann Gott şi Rudolf Orghidan s-au înţeles, în iunie-iulie 1837, să ia *Foaia duminecii* din „mîinile bătrînului Barac" şi să publice în locul ei o gazetă „mai serioasă". Bariţ ia împărtăşit acest plan, în septembrie 1837, şi lui I. Heliade Rădulescu (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură...,* p. 283).

[10] Cu „cheltuiala" negustorului Rudolf Orghidan, Bariţ a scos în 3 şi 10 iulie 1837, fără aprobarea oficialităţilor, două numere din *Foaie de săptămînă pentru Transilvania.* Extragem din *înştiinţare,* publicată în nr. 1: „Avem nădejde că vom face mai multă plăcere publicului românesc cetitoriu, dacă *foaia* aceasta se va împreuna cu *Foaia duminecii,* care de aici nainte va să slujască de adaos literal" (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură...,* p. 286, n. 29). Cipariu se referă la cele două numere amintite. în ceea ce priveşte „stilul", *netezimea* sa nu depăşea decît în mică măsură fluenţa limbii din revista lui Barac. Citām: *„Bucium.* O răscoală urbarială a slujbaşilor de aici, escată din nesupunerea lor către domnul locului, a dat pricină la o execuţie militărească, care pentru nenţălegerea ce domnea într-amîndoă părţile, nu s-au putut altfeli isprăvi, decît după ce treizăci de ţărani slujbaşi fuseră răniţi. însă totuşi, după aceea toate s-au pus la linişte" *(Foaie de săptămînă pentru Transilvania,* nr. *1,* p. 5).

[11] Inclusiv pînă la 7 august 1837, revista a purtat următorul titlu: *Foaia duminecii, spre înmulţirea cei de obşte folositoare cunoştinţe;* începînd cu data de 14 august, titlul a fost schimbat în *Foaie de duminecă, spre înmulţirea cei de obşte folositoare cunoştinţe.*

[12] Exigent cu sine şi faţă de alţii, dar - în 1837 - lipsit de experienţă în domeniul muncii redacţionale, Cipariu, fără să ţină seama de greutăţile cu care avea de luptat Barac, îl judeca prea aspru. Mai înţelegător faţă de Barac, George Călinescu va spune, în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (Bucureşti, 1941, p. 123), că *Foaia duminecii* a fost o „revistă ilustrată cu minunate xilografii, cu literatură de senzaţie, mai ales tradusă".

[13] Dimitrie Țichindeal a tipărit la Buda, în anul 1814, cu sprijinul material al lui Hristofor Duca, un comerciant prosper, *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături. Acum întîia oară culese și întru acest chip pe limba românească întocmite.* Aici, la diferite pagini (44, 49, 106, 145, 161, 177, 188, 213, 251, 284 etc), Țichindeal scrie, în chirilică: *Apolodoria,* „bătrânii" *Esiod,* „slăvitul" *Virghilic,* „dulcele cîntăreț" *Horație, Agathocles,* „craiul Siracuzei", *Evripid,* „preaînțeleptul *Isiod* cel bătrîn", *Dimonic, Vriarios,* „cel cu o sută de mîni", „din vremile lui" *Matusal* etc.

[14] Iată versurile în care Barac „comîndă sărăcia de tovărășie":

Cine umblă tot în cale
Cu carul nădejdii sale,
Un tovaroș bun să-ș ia.
Să-ș ia pe drum, lîngă sine,
Pre sărăcia, că bine
Să va mîngăia cu ea.

(Foaia duminecii, sem. II, nr. 3, p. 24).

[15] Din a doua jumătate a anului 1837, Barit, Rudolf Orghidan și Johann Gott se înțeleseseră să facă demersurile necesare, pentru a putea scoate, în 1838, o *foaie literară* și o *gazetă politică.* Intervențiile nu le-au fost deșarte; dovadă sînt *Foaia literară* (nr. 1 a apărut la 1 ianuarie 1838) și *Gazeta de Transilvania* (nr. 1, în 12 martie 1838).

[16] Ștefan Manii, arhivarul, mai apoi secretarul lui Ioan Lemeni.

[17] M. Sinai, dascăl la Sf. Sava, originar din Transilvania. Cipariu l-a cunoscut în timpul călătoriei sale în Țara Românească (august-septembrie 1836). S-au întîlnit de mai multe ori, discutînd probleme de politică internă, culturale și de literatură (vezi T. Cipariu, *Călătorie în Muntenia la 1836, Loc. cit.,* p. 370, 374J 378, 380 ș.a.).

[18] Ședințele Adunării Obștești din 1836-1837 au fost, în general, furtunoase. Furtuna au dezlănțuit-o aderenții lui Ion Cîmpineanu, conducătorul partidei naționale din Adunare, în chestiunea *articolului adițional,* în legătură cu care cităm din *Istoria României,* voi. III, București, 1964, p. 989: „Pentru a crea dificultăți lui Al. Ghica [domn al Țării Românești între anii 1834-1842], opoziția a exploatat problema delicată a așa-numitului « articol adițional », a cărei soluție cerea tact și prudență din partea tuturor membrilor Adunării. în cursul negocierilor de la Constantinopol pentru confirmarea de către turci a *Regulamentului Organic* în 1833, ambasadorul rus a introdus unele modificări și întregiri [...] Textul astfel modificat cuprindea un articol adițional care limita puterea legislativă a principatelor, subordonînd puterii suzerane (Turcia) și protectoare (Rusia) orice modificare a constituției, ceea ce știrbea dreptul de legiferare al Adunării. Ghica ar fi voit să evite dezbaterile asupra « articolului adițional», dar planul său a eșuat: Adunarea a respins articolul adițional".

Erdelyi Hirado, la care se referă Cipariu, apărea la Cluj. Ziarul avea corespondenți la București, ale căror nume nu le cunoaștem. în anul 1837, nr. din 2 septembrie (p. 130 — 140), ziarul a publicat informații ample despre lucrările Adunării Obștești, insistînd asupra dizolvării ei de către Alexandru Ghica, asupra mașinațiilor consulului țarist, baronul Riickman, precum și asupra memoriului prin care membrii „partidei naționale" respingeau categoric învinuirea că ar fi desfășurat o activitate subversivă.

[19] Pasajul cuprinde numele unor studenți și profesori blăjeni, mai mult sau mai puțin obscuri. *Toptan* pare să fi fost un bursier la Sfînta Barbara în Viena, mort înainte de a-și desăvîrși învățătura. *Demetriu Coroianu (George Bariț și contemporanii săi,* II, p. 220; Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului,* p. 73) a funcționat ca profesor de fizică la Liceul grec-ocatolic din Blaj între 1837 — 1839. *Atanasiu Mes'aroș,* 1812 — 1863, originar din Ciumbrud, a făcut studii la Aiud și Blaj. Asemeni multor tineri absolvenți de teologie, a fost o vreme profesor de „gramatiștii" din Blaj (1836-1838), după care a trăit restul vieții ca paroh în Ocnișoara. Următorul pomenit, „Moldovan" e memorabilul *Ștefan Moldovan,* 1813 — 1900, una dintre figurile luminoase ale confesiunii greco-catolice române. Născut în Ciucudiul de Cîmpie din preajma Turzii, a studiat la piariștii din Cluj și Bistrița, absolvind teologia la Blaj. între 1836 — 1838 e profesor de matematică la liceu, ipostază în care îl surprinde această scrisoare. în 1838 e trimis paroh în Ghirișul Arieșului (azi Cîmpia Turzii), iar la 1847 devine paroh și protopop al Mediașului. în această calitate a traversat evenimentele de la 1848 — 1849, în care s-a remarcat ca un patriot înflăcărat, ajungînd prefect. în 1852 trece la Lugoj, în funcția de canonic al noii dieceze, unde va rămîne pînă la moarte. Ștefan Moldovan a fost unul dintre cei mai buni prieteni și corespondenți ai lui Bariț, de la el rămînînd o vastă corespondență (B.A.R., ms. rom. 999, f. 231 — 330), pe care o vom publica într-un volum următor. *Ioan Sacalai,* 1807 — 1860, a fost profesor la gimnaziul blăjean o perioadă mai lungă — 1829 — 1840 — deși cu intermitență. Numele lui — spre deosebire de ale celorlalți — figurează și în șematismul oficial al Transilvaniei: *Calendarium novum et vetus ad Annum bissextilem MDCCCXXXVI... in usum M. Principatus Transilvaniae...,* la dascălii gimnaziului, alături de Macedon Pop, Mihai Ambroziu Elekeși, Nicolae Iovian, Samuil Pop și Grigore Moldovai. Este vorba, se pare, de o mai masivă trimitere a unor profesori supranumerari la parohii, fapt pe care Cipariu ține să i-l semnaleze lui Bariț.

Fundația de care amintește Cipariu în legătură cu studentul mort Topian fusese instituită în secolul al XVIII-lea, pentru un număr limitat de bursieri români greco-catolici, trimiși șă își desăvîrșească studiile teologice la Viena.

VIII

Blaș, 11/23 nov. (1)837

Prietine !

De mult trebuia să-ți răspunz la scrisoarea d-tale cea mai din urmă, precum știu — de bună samă — că aștepți, însă pînă acuma n-am voit a te înștiința numai pre giumătate despre cele ce dorești, ci voiam să-ți răspunz deplin. Acuma însă, avînd acest prilegiu, deși nu deplin, dară ca să nu te urăști a aștepta, și pre giumătate încă te înștiințez.

Mai l[itf], cum ck cetindu-se răspunsul d-tale, ca la 2 săptămîni după ce au sosit, s-au hotărît ca d-ta să plătești datoria, iară pentru ajutoriul părintelui d-tale se va vedea dacă-și va așterne însuși rugăminte. Bine ar fi fost să-ți trimită rezoluție, însă știi cum se întîmplă cîteodată la noi: au nu se hotărește lucru răspicat, cît notariul să știe preste tot și în toate părțile de ce să se țîie, sau s-au socotit a nu fi de lipsă, supuindu-se că și almintrilea vei auzi d-ta [1].

2. Cum că la două săptămîni, altele, i s-au și plătit creditoriului suma întreagă de 24 f. C.M., nevrînd *per partes* [2] a primi, și așa am pus dintr-al mieu acei 20 f. C M. ce lipsea, pentru d-ta. Carii în figura / Consis- 32
toriului i-au dat d. Crainic, după ce au pus gios obligatorialele în original, care încă pînă astăzi tot la d. Crainic sunt, și mi se pare că ar mai avea lipsă de dînsele. însă d-ta despre această parte ești chit [3], și așa ai scăpat din mîna unuia și ai căzut în mîna mea, carele numai te vei trezi că-ți trimite o jucuție pe cap și te vei goli de tot ce ai, de cumva ești de așa sărac, cît să n-ai mai mult decît cu cîtu-mi ești detoriu. însă nu-i grabă. D-ta fii bun înștiințează-mă mai înainte, de voiești să plătești la d. Orghidan pentru prenumeranții foilor, ca așa, cînd ne vom trage sama, să putem a ne înlesni unul pre altul, trimițîndu-mi conto de la dînsul pentru cîți ai plătit. Fii bun înțelege-te mai întîi cu dînsul și-mi dă răspuns, ca și io apoi să-ți știu face conto [4]. D-lui d. Orghidan nu m-au înștiințat oare trimis-au la toți aceia exemplare din foi pentru cîți am scris. Că știi bine că încă astă-vară ți-am fost scris că Manfi nu capătă, și io — dueîndu-se la Sibiu — încă nu știu de capătă de-atunci încoace au ba. D-lui ar face foarte bine să mă înștiințeze îndărăpt despre numărul și numele acelor cărora le trimite novelele și pentru carii să primesc banii. Că almintrilea se pot face greșeli, precum din adusa pildă se vede.

întreabă însă, mă rog, şi aceea, de au de gînd a mai continua şi pre anul viitoriu, şi să facă înştiinţarea curînd, că anul se sfîrşeşte
32" şi de-amîndouă părţile este bine să ştie / carii ce au de a aştepta înainte. De veţi dobîndi slobozenie de a putea da şi politică afară, negreşit că prenumeranţii, de nu se vor înmulţi, *saltem*[5] nu vor scădea. Almintrilea, cu Barac nu ştiu cum vă veţi mai spăşi[6].

Pentru *Cuvîntare-ti* mulţămesc în numele tuturor, însă io unul afară de titulă şi de programă nu o am cetit într-adins, ca să nu-ţi trebuiesc a-ţi da răspuns la delicata întrebare sau problemă ce mi-o ai pus. Mai tîrziu o voi ceti şi-ţi voi da răspuns, însă numai după ce se va alege, avea-veţi licenţie de gazetă politică au nu. Programa însă-ţi mărturisesc că prea mult făgăduieşte, decît un om în ce tip să poată împlini? Aceasta judec şi io şi alţi prietini ai domniei-tale. Şi vezi să nu faci impresie rea, voind a face bună. însă, să lăsăm[7].

R[aţiu] este foarte necăjit şi pentru că s-au cetit răspunsul d-tale înaintea Consistoriului, în care i se pare că l-ai vătămat în expresii, şi pentru alte. Şi d. Crainic este objectul cel mai întîi al izbîndei, de va putea, de nu, d-ta şi io. Fireşte, poţi înţelege că n-ai scăpat atunci de epiteturi frumoase de ale lui, că încă n-au putut mistui scrisoarea d-tale cea din anul trecut[8].

Mă rog întreabă — era să uit! — pre d. Orghidan, nu i-au sosit pachetul de cărţi, ştii cel din Ţeară, rătăcit? Romanov mi-au fost scris că, de-l va căpăta amînă, mai că la d-lui îl va trimite. Aibi grige[9]. *Alias plura*[10]; io-s cam bolnav — de inimă; *utroqf ue] sensu*[11].

Cipariu mpr.

33 P.S. De poţi nu-mi prăpădi scrisorile, că io nu-mi ţiu copie. /

[Adresa:] Reverendo Domino *Georgio Baritz,* Scholae normalis Valachicae Coronensis Ludimagistro etc, D[omi]no plurimum colendo, ad *Coronae.*

[1] Silit de împrejurări vitrege pentru el, Bariţ a împrumutat în 1835—1836, din „casa Capitulului" şi de la canonicul Raţiu, 30 de florini. Pentru că nu a restituit banii la timp, canonicul Raţiu — îndîrjit împotriva lui Bariţ din motive de ordin personal — îl reclamă la Consistoriu. Acesta îi cere, în 2 august 1837, să-şi lămurească situaţia. Răspunzînd Consistoriului, Bariţ arată că 10 florini au fost „replătiţi" de către profesorul Ioan Rusu. în ceea ce priveşte restul de 20 de florini, roagă Consistoriul să aprobe ca ei să fie achitaţi de către tatăl său, Ioan Bariţ, preot în Petridul de Mijloc. Dacă cererea i-ar fi respinsă, tot Rusu va plăti integral împrumutul buclucaş. Detalii la Iosif Pervain, *Studii de literatură...,* p. 380 şi urm.

Notoriul Consistoriului era, în 1837, Simion Bărnuţiu.

[2] „în rate" (sau: cu ţîrîita).

[3] în original: *quitu.*

[4] Mai cu seamă de la 1834 înainte, Rudolf (Radu) Orghidan, negustor cu veleităţi de Mecena al mişcării culturale braşovene, susţine băneşte iniţiativele lui Johann Gott pe tărîmul presei germane, precum şi pe ale lui Ioan Barac şi Bariţ de editare a *Foii duminecii, Foii literare, Foii pentru minte, inimă şi literatură* şi a *Gazetei de Transilvania.* Nu o dată, însă, Orghidan şi-a arogat merite aparţinînd altora.

[5] „Măcar", „cel puţin".

[6] Vezi supra, VII, n. 12.

[7] Bariţ tipăreşte, în 1837, o *Cuvîntare şcolasticească la examenul de vară în şcoala românească din Braşov, în Cetate.* Aici el a dat şi *Programa* pregătitoare pentru „comerciu".

Ea propunea, între altele, ca în „clasul al 4-lea sau pregătitoriu de comerciu" elevii să înveţe „elementurile aritmeticii", istoria „naturală" şi universală, gramatica latină, „conţepturi de corespondenţii şi alte scrisori, româneşte şi nemţeşte", „începuturi de dopie, cu deprinderi de tablă, după Jocher" (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură...,* p. 399 şi urm.). *Programa* i sa părut lui Cipariu prea temerară, Dar, îndrăzneţ între îndrăzneţi, Bariţ o va realiza pînă în anul 1845, cînd renunţă — din motive bine întemeiate — să mai fie profesor la şcoala negustorilor români braşoveni, înfiinţată în 1834.

Trunchiat, citatul, de la *Programa* pînă la „a face bună", îl dă şi Vasile Netea (vezi *George Bariţiu. Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1966, p. 64). îl reproduce după *Tribuna poporului,* deci după G. Bogdan-Duică; acesta, deşi exigent cu alţii, transcria uneori corespondenţa scriitorilor ardeleni cu erori supărătoare.

[8] Vezi supra, n. 1.

[9] Timotei Cipariu, se ştie, a fost primul nostru mare bibliofil. Patima sa bibliofilă a fost cercetată competent de Sigismund Jako, istoric clujean, în mai multe studii, de exemplu, în *Bibliofilia lui Cipariu,* Cluj, 1967 (extras din *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* voi. X). Printre cei care l-au ajutat masiv să achiziţioneze cărţi rare se numără şi Iosif Romanov, vestit librar bucureştean.

[10] „Altă dată [cu alt prilej], mai multe".

[11] „în dublu sens" (adică: e bolnav de inimă şi trupeşte, şi sufleteşte).

IX

Blaş, 26 dec. [1]837[1]

Frate si domnule redactor!

Să mă ierţi că togma în linea cea dintîie îndrăznii a pune un nume care, cu toate că după întreprinderea ce ai luat asupra domniei-tale pe drept ţî se cuvine, însă pre lesne ai putea să-l primeşti în nume de rău de la un prietin, despre care ai avut de-a pururea nemişcată învingere în inimă cum că te iubeşte şi, prin urmare, nimic nu aştepţi mai puţin decît un cuvînt de rîs sau defăimare. Şi togma aşa voiesc, să primeşti şi cuvîntul acesta ca un cuvînt nu de rîs sau defăimare, ci ca unul ce ţi-l poftesc să-l porţi aşa de fericit şi mulţămit[2], precum aş dori însumi pentru persoana mea, cînd aş fi întru asemene peristase. Adevărat, o grea povară, în tot înţelesul cuvîntului, ai luat prin aceasta asupra d-tale, o povară însă care cu atîta va să fie mai cinstită pentru d-ta, cu cît vei avea norocirea de a [o] purta cu mulţămire de obşte. Io nu cunosc, adevărat, *in praxi*[3], ce este o redacţie, că nu am fost nici însumi o astfeli de persoană, nici batăr vreo cancelarie de redacţie n-am văzut niciodată, însă, după cîtu-mi ajunge puţinica priceperea mea, precum am zis, mi se pare că nu greşesc de am numit-o povară, şi poate pentru d-ta încă poate să fie o povară şi mai grea decît pentru alţii.

Sunt redacţii în care unul sau mai multe persoane sunt numai cu acea grige însărcinate, ca lucrurile de la împreună lucrătorii şi corespondenţii săi să le judece / de sunt vrednice să intre în foile lor au nu. Şi pentru ace[e]a nu este de lipsă alta, decît să aibă un tact aşa de delicat, cît să cunoască şi priceapă[4] cu scumpătate ce poate să placă cetitorilor săi şi ce poate să ajute la ajungerea scoposului ce şi l-au pus înainte. Sunt însă altele care nu numai trebuie să judece, ci togma însuşi să-şi lucreze articulile ce vreau să le împărtăşească cu cetitorii lor. Şi aceste sunt întru adevăr mai mult auctorii decît redacţii, şi pentru

aceea şi mai cu greutate, pentru că lucrul altuia mai lesne este de a-l judeca cu mult decît pre al său însuşi. Eu despre redacţia d-tale nu stiu ce se ţîne de clasul întîi au de al doilea, pentru că deşi am semne de a judeca cum că eşti în corespondenţie cu mulţi bărbaţi învăţaţi, ce-ţi vor fi făgăduit a lor ajutorinţă, dară totuşi apriat nu' ştiu pînă unde se întinde acea încredinţare a d-tale pentru asfeli de făgăduinţă. De ai însă îndestulată acea încredinţare, eu te fericesc şi toate poftele mele pentru d-ta şi gazeta d-tale pre scurt întru ace[e]a se cuprind, ca să le poti judeca ale acelora lucrări cu toată acea răceală şi securitate a tactului, care spre întinderea şi sporiul acelor foi cel mai dorit efect să tragă după sine. Intru o stare ca ace[e]a nici poci alta vedea mai de folos şi de lipsă decît să fii imparţial, să nu cauţi la persoana auctorului sau corespondentului d-tale, de are nume mare de învăţat, de-ţi este pretin sau cunoscut, de te-au rugat într-adins să-i treci articulul în foaia d-tale întru toată întîmplarea — fie bun, fie rău — şi să ţîi totdeauna înaintea ochilor starea cetitorilor d-tale. Sunt aceştia'învăţaţii neamului nostru? Negreşit că atuncea vei trebui, cu notiţii literare de cel mai înalt interes, să-i faci cunoscuţi, iară de sunt aceştia de clasul mai de gios, numai cu înştiinţări după priceperea lor vei putea să-i împărtăşeşti, care să le
34^ înţeleagă şi să fie după gustul lor. In / ţările noastre, unde partea cea mai mare de obşte este mai neîmbiată în literatură, ar fi o greşeală mare a se îndrepta după tonul foilor dintr-alte ţări care, în starea culturei literale, stau pe o treaptă cu mult mai înaltă decît a noastră. Si mi se pare că fraţii noştri unguri nimic n-au greşit mai tare, decît că la aceasta n-au băgat de seamă.

Insă de cumva făgăduinţele ce ţî s-au făcut d-tale sunt încă numai făgăduinţe şi trebuieşti însuţi să-ţi lucri articulile, atunci n-am decît să-ţi poftesc o paţienţie şi o neosteneală nepregietată. Fie însă cum va fi starea d-tale, ştiu că mai întîi vei să întîmpini multe greutăţi, dară am nădejde că cu vreme vei să le învingi pre toate.

Acestea sunt ideile mele în genere, iară la speciale a mă slobozi, deocamdată-mi este cu neputinţă, pentru că — cum zisei — starea lucrului nu-mi este de prisos cunoscută. Poate mai tîrziu mă voi putea declara mai apriat. întru care, a mele observaţii le vei socoti însă numai ca părerile unui om singur, iară nu ca o judecată de obşte sau dătătoare de ton [5].

întru celelalte-ţi trimit cu acestaşi prilegiu şi înştiinţarea despre prenumeranţii de aicea: d. *Crainic, Alutan, Alpini* şi *Boer*[6], carii cu drag s-au subscris. D[omnul] Alutan mai întîi, şi neîmbiat de mine, mi-au trimis întru aceeaşi zi cînd au luat înştiinţarea d-tale poruncă ca să nu-i uit cumva afară; d. Alpini însuşi au venit acasă la mine de m-au rugat; d. Crainic te iubeşte mai tare decît să nu te ajute. încă şi *Manfi,* pre carele-l uitasem. Ceilalţi au pentru una, au pentru alta nu vreau să se mai prenumere, nici unul însă din ceva mînie sau ură asupra persoanei d-ţale, care o cinstesc, ci, precum mi se pare, întru adevăr, ca să nu cheltuiască. Unii m-au şi tămîndat mai mult cu înştiinţarea lor, de unde nici am putut aşa în grabă a-ţi răspunde precum'aş fi vrut, sau au fost de lipsă. Fr[atele] *Moldvai,* pre carele-l ştii că este împovărat cu o familie grea, ar fi bucuros şi el a se prenumera, dară zice că n-are putere, însă, cînd ai putea scoate de la *Jaksi* detoria de 11 fl. W. ce o are la dînsul, ar fi prea bu/curos să-i trimiţi pentru dînşii gazete, că zice cum că celălalt florint l-ar face cum ar putea, de ţi l-ar trimite. D-ta vei şti mai bine de poţi să faci aceasta au nu.

Ieri togma am primit şi a doua scrisoare-ţi prin feciorul cel de-acia, Bârna, mi se pare, cu numele, lîngă care sunt alăturate şi alte două scrisori pentru familia d-tale, care io în lipsa altui prilegiu, precum pofteşti, le voi trimite pre postă şi deodată şi un *ţol* cu o păreche de nădragi.' Pre acelaşi expres îţi voi trimite *Conversations Lexiconul,* care în zilele trecute mi-au sosit, cele 6 tomuri de pre urmă[7].

Alte noutăţi pre la noi nu poci să-ţi scriu, decît că tot vrăjbi preste vrăjbi se scoală', omul acel cu inimă bună de-a pururea hîrăindu-se şi semănînd neghină[8]. Episcopul se arată nemulţămit cu oamenii de aicea foarte, de unde nice vre să aştepte Anul nou. Lucru slab, adevărat, de la un cap mai mare, că nu-şi poate pune în rînd şi în ascultare turma, acuma pre unul ascultînd, acuma pre altul, şi mai pre urmă neştiind ce să facă. însă io nu-l plîng mult, dacă nu ştie ce să facă.

• Deosebi a ţî le scrie, nu mă simţ în putere a ţî le înşira şi ar cuprinde o scrisoare mai lungă decît oricîte ţi-am scris pînă acuma. Poate prin expres ceva ţi-oi scrie mai mult.

Moldovan[9], profesorul, au cerut şi au dobîndit de la vlădicul Mediaşul şi vrea să ieie pre fata lui Poria de-acolo. El mai pre urmă mi se pare însă că-şi va împuţi numaidecît brînza cu R[aţiu], că ăsta stă bine şi-l îmbie cu nepoată-sa şi-i făgăduieşte cîte şi mai cîte. El nu vrea să o'ieie, au că nu-i place, au şi poate numai pentru că ştie că nu-l va lăsa vlădicul. însă lui R[aţiu] tot nu s-au declarat apriat, ci-l ţîne în nădejde, şi mai pre urmă, cînd se va declara, cum am zis, îşi vor împuţi brînza. Capătul lucrului va fi curios, oricum.

Mai pre urmă, poftind un An nou fericit d-tale şi prietinilor, tuturor, rămîi, cu toate cunoscutele afecţii prieteneşti, al d-tale de-a pururea cinstitoriu,

Cipariu mpr. / 3

[1] Foaia 34 este deteriorată; de aceea, a trebuit să operăm anumite întregiri. Nu ştim dacă ele sînt întotdeauna potrivite, dar completările noastre par să fie, totuşi, în spiritul originalului probabil.

[2] Cipariu scrie: *multimîlu.* Era poate mai indicat să optăm pentru *mulţămit,* nu *mulţumit.*

[3] ,.Din experienţă".

[4] în original: *pricepe;* considerînd această formă drept o scăpare de condei, am scris *priceapă.*

[5] La 9 decembrie 1837, Johann Gott şi Bariţ semnează şi tipăresc o *înştiinţare literară,* un prospect. Ea cuprinde două pagini, în care semnatarii anunţau apropiata încetare a *Foii duminecii* şi înlocuirea ei cu *Foaia literară* (la 1 ianuarie 1838); noua revistă „paste puţin [...] se va împreuna cu *gazeta politică* românească, care, pentru nişte stări împrejur opăcitoare, îndată la începutul anului nu va putea ieşi, ci puţin după aceea". *înştiinţarea literară* mai schiţa şi „planul" *Foii literare:* „Planul *Foii* noastre *literare* [...] unui român nu-i va fi greu de a-l gîci. Şi, ca să lăsăm de o parte altele, care s-ar ţinea de alegerea materiilor ce vor să intre la această foaie, sîrguinţa noastră cea

mai nepregetătoare va fi a împărtăşi cît să poate pă cititorii noştri din M[area] Monarhie cu sporiul ce îl fac românii în cele două provincii vecine în toate ramurile literaturii, şi iarăşi pentru dînşii a scoate la vedere şi pă ceriul românesc feliurimi de şene istoriceşti şi naturale din clasica noastră Transilvanie. Care probleme credem că nu le va socoti nimenea de uşoare.

Pentru aceasta, cea dintîi şi mai ferbinte a noastră cerere către toţi literaţii noştri va fi ca, pe lîngă corespondenţii ce-i vom avea, să nu-şi pregete nici unul a trimite cîte ceva din rodul cetaniii, cunoştiinţelor şi a geniului său la foaia noastră. Noi toate le vom primi cu mulţămită şi recunoştinţă, în numele întregii naţii."

Bariţ a trimis *înştiinţarea literară,* între alţii, şi lui Cipariu, căruia lectura ei i-a prilejuit impresionantele reflecţii din această scrisoare. Importanţa lor trebuie să fie neapărat subliniată, pentru că ele avertizează asupra rolului jucat de Cipariu în orientarea primilor paşi ai lui Bariţ pe tărîmul publicisticii româneşti din Transilvania.

[6] Simion Crainic, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 3; Constantin Alutan, a cărui biografie vezi-o infra, scris. LVII, n. 2; Constantin Alpini, vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 11; canonicul Ştefan Boer, despre care vezi *Ibid.,* nr. VII, n. 8.

[7] Vezi supra, III, n. 7.

[8] *Omul acela cu inimă bună* este înrăitul canonic Raţiu.

[9] Ştefan Moldovan, despre care vezi supra, scris. VII, n. 19.

X

Blaş, 9/-21 ian. [1]838

Frate Bariţ!

Cu prilejul acesta — precumu-ţi scrisesem în zilele trecute, de ai primit pînă acum scrisoarea mea cea din urmă — trimit d-tale cele de pre urmă 6 tomuri din *Conversations Lexicon,* în foi, precum l-am căpătat, a cărora preţ, în 12 f. C.M., vei fi bun a-i adaoge la cealaltă sumă mai dinainte. Vei vedea dintr-însul cum şi literaţii Germaniei, carii atîta se fălesc cu a lor universalitate şi întem'eiare preste vecinii lor cei de preste Ren, încîtu-i pentru cunoaşterea stării românilor, după atîtea călătorii ce au făcut şi fac pînă astăzi prin ale acestora pămînturi, nu multă pricină au de a se făli. Şi, de ar trebui să judece omul şi despre celelalte articole, pentru alte ţări şi popoară, după adevărul articolelor despre români, mai că nu ştiu ce ar rămînea, despre care să se încrează în relaţiile lor. Io, despre mine, mi-aduc aminte că, în deosebite cărţi şi jurnale, mai învăţătoare şi mai adevărate înştiinţări
36 am cetit despre starea noastră şi a pă/mînturilor noastre, de cum văz aicea însemnate. Dară nu mă mir mult, cînd văz că şi întru alte, despre alte lucruri mai cunoscute, încă se află greşele nesocotite. Pildă să fie în descrierea familiei noastre cei împărăteşti, că între toate numele acum domnitoriului împărat, pre atunci numai prinţ moştenitoriu, numai acela l-au lăsat afară carele-l poartă în întîiul loc, adecă *Ferdinand* [1].

Pentru *Gazeta* d-tale, socotesc, nu ar strica ca [să] ţîi un ochi lăutoriu aminte asupra jurnalului *Allgemeine Zeitung* şi *Ausland,* care amîndouă ies în Augsburg, la Cotta, şi-ntru care multe interesante notiţii se află pentru români şi ţările lor, precum este călătoria lui *Demidof* în anul trecut de la Giurgiul la Bucureşti, în *Allg[emeine] Zeit[ung],* cu toate că într-însa se află prea multă poezie [2]. Aşa şi în *Ausland* aceluiaşi an, în luna lui noiemvrie (mi se pare), au ieşit descrierea unii călătorii' prin ţările româneşti la anul 1836 [3]. De le poţi avea, socotesc că ar trebui întoarse româneşte şi, cu însemnările ce ar fi cuviincioase, a le publica. Poate prin acele mulţi s-ar deştepta la asemenea sau mai bune înştiinţări să deie afară.

Lîngă prenumeranţii sau, mai bine, subscribenţii foilor d-tale adaugă şi pre fr[atele] Dem. *Coroian,* profes[or] de fisică / şi succesor 36
al d-tale, pentru *I*[lea] *semestru.*

Bine vei face dacă, cu începutul anului acestui, vei trimite contul poftit, ca să ne descurcăm pretensiile cît mai în grabă, cu toate că, deşi vei rămînea ceva datoriu d-ta, nici io, nici de voi rămînea io, d-ta, vom fi aşa de straşnici cum sunt ai noştri prietini şi de binevoitori patroni, pre carii i-au mîncat lupul.

Episcopul, carele atîta larmă făcu că se va duce şi se va duce la Sibiu cît mai degrab, atîta s-au grăbit de tare, cît pînă ieri dimineaţă n-au plecat. însă şi acum cam mîhnit, cumu-i ştii năravul, măcar s-au mai fost muiat.

R[aţiu] te-au dat la vlădicul, să-i deie satisfacţie, că di ce i-ai răspuns aşa în scrisoarea-ţi din urmă, la Consistoriu. Mai vîrtos i-au căzut greu c-ai scris cum că *non magna arte opus erat ad mutuum illud levandum,* cu toate că dînsul întrebuinţase frazul acela în ponoslu[l] asupră-ţi, la Consistoriu dat [4]. Mi se pare că nu poate suferi să atingă cineva de relaţiile de le-au avut cu nefericita acea familie. Oh, oh!

Aug. Ladai îţi trimite o scrisoare cu nişte viersurele, tipărite la ziua vlădicului. Auctorul lor e *Turc;* feciorul e cu ingeniu, pagubă numai că nu-i mai aşezat [5].

întru celelalte cu dor aşteptîndu-ţi *Gazeta,* ca să o văz [6], şi poftindu-ţi tot binele, rămîi al d-tale cinstitoriu,

Cipariu mpr./ 37

[Adresa:] Admodum Reverendo Domino *Georgio Baritz,* in Scholis normalibus valachiis Coronensibus professori etc. D[omi]no sing[ulariter] colendo. Ad *Coronae Cu un pachet de cărţi.*

[1] Despre *Konversations-Lexikon* vezi supra, III, n. 7. Deşi scoasă de o editură celebră (Brockhaus), această enciclopedie nu se putea „făli" deloc, cum bine remarca Cipariu, cu datele privitoare la românii din Transilvania, Ţara Românească şi Moldova. De pildă, colaboratorii la enciclopedie susţineau, în lăudatul secol al XIX-lea, că Transilvania era locuită de trei naţiuni recepte *(uniţi)* şi de alte naţiuni — *toleraţi* (români, armeni, greci, moravi, polonezi, ruşi, bulgari, sîrbi, evrei şi ţigani). Dintre toleraţi cei mai numeroşi erau românii, alcătuiţi din *proprietari de pămînt* şi *popor de rînd,* popor „äusserst roh und unwissend" (vezi voi. X, p. 239—241). Inepţii se debitau şi pe seama românilor din Ţara Românească (vezi voi. XII, p. 35—37). Ei constituiau, după Brockhaus, un amestec de albanezi, daci, bulgari, slavi, goţi şi romani. De remarcat, nu se remarcau prin nimica; aveau doar defecte (fizice, morale şi intelectuale), cu nemiluita.

Nedreptăţit în enciclopedie este şi Horea (Niklas Urss), prezentat ca un ambiţios torturat de visul de a ajunge „Konig des Landes". Localitatea Brad este confundată cu bradul, datele succinte despre răscoală sînt tendenţios interpretate etc. (vezi voi. V, p. 388-389).

[2] Sub titlul *Anatol Demidoffs und seiner Gefährten Reise nach der Krim,* ziarul *Allgemeine Zeitung* din 1837 (nr. 262 şi 263) a publicat în două suplimente *(Ausseror-*

dentliche Beilage zur „Allgemeine Zeitung", nr. 461 şi 462) începutul jurnalului de călătorie al lui Anatol Nicolaevici Demidof, precum şi impresiile sale despre Ţara Românească şi Moldova.

Fie că nu a avut la îndemînă *Ausserordentliche Beilage...,* fie din lipsă de timp, Bariţ nu a dat curs sesizării lui Cipariu. Abia peste cîţiva ani, în 1840, el va retipări din *Dacia literară,* în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* (nr. 48, 49 şi 50), paginile lui Demidof privitoare la români, împreună cu reflecţiile pe care acestea i le-au trezit lui Mihail Kogălniceanu. Tînărul editor al revistei ieşene îl traducea pe Demidof din franceză.

[3] Nu putem preciza despre ce *călătorie* este vorba, pentru că din colecţia ziarului *Ausland* cercetată de noi lipsesc ani întregi, inclusiv anul 1837.

[4] „Nu era nevoie de nu ştiu cîtă artă, ca [lucrul] acela să fie lămurit prin bună înţelegere" [între cei în cauză]. *Lucrul acela* înseamnă aici urîta încurcătură generată de legăturile amoroase ale canonicului Raţiu cu Anica Mureşean (vezi supra, I, n. 6), precum şi disensiunile dintre Bariţ. şi Raţiu.

[5] *Foaia literară* nu a publicat *viersurile* lui Turc; presupunem că Bariţ, spre deosebire de Cipariu, a considerat că *feciorul* nu are *ingeniu* poetic.'Tîrziu, în 1879, Constantin Papfalvi îşi va aminti (vezi în acest volum scrisorile lui către Bariţ, nr. XII) de versurile lui Ioan Turcu de la Bobotează anului 1838, cu aceeaşi observaţie că a fost un tînăr genial, despre care Vasile Pop ar fi zis că „nice Vergiliu a putut să scrie altcum".

[6] Cipariu aştepta *cu dor* apariţia *Gazetei de Transilvania,* al cărei prim număr poartă data de 12 martie 1838.

XI

Bl[aj], 12/24 ian. [1]838

Domnule redactor !

D-ta te văz a te ponoslui asupra nestatorniciei ortografiei noastre, că ea este atît de osebită mai pre cît este numărul scriitorilor [1]. Să am iertare că io nu mă simţ întru acest obiect cu totul de o părere cu d-ta şi că trebuie să mă împrotivesc. Nu mă îndoiesc că bucuros vei asculta şi pricinile mele ce le am, ca aşa mai bine să poţi judeca de am io drept sau d-ta. Şi pentru ca pre scurt să-mi isprăvesc scrisoarea, te rog să arunci ochii puţinei la corespondenţia de supt n° IV, carea se pare a pofti ca în foaia d-tale sase păstreze şi dialectele româneşti [2]. Şi cum socoteşti d-ta că se vor putea acelea păstra, de nu se vor scrie după cum se grăiesc ? Stilul poate şi trebuie fieştecare scriitoriu să-1 aibă osebit de al altora, că nici este cu putinţă almintrilea, iară ca scriitoriul să-şi îndrepte graiul (pronunţia) almintrilea de cum este obicinuit şi să urmeze pre al altora, mi se pare că nu se poate pofti cu dreptate. Dimprotivă, judec io, că ar fi cu totul de lipsă să se lase în voia fieştecăruia să urmeze graiul care-i mai place. Pagubă numai că în alfabeturile / cu care trăim nu avem atîtea slove sau litere, cîte ne sunt de lipsă spre însemnarea tuturor sunetelor ce se aud în toate dialecturile noastre.

Io aş vrea ca un scriitoriu — mocan, cîmpean, mărginean etc. — să scrie togma mocăneşte, cîmpeneşte, mărgineneşte. Şi pentru ce să scrie el bucureşteneşte au moldoveneşte ? Au venit-au'la adevăr cum că bucureştenii, moldovenii etc. au întru toate mai bună şi mai românească pronunţiaţie decît mocanii şi ceilalţi? Io mă îndoiesc foarte. D-tale, ca unui ardelean născut, nu am lipsă de a-ţi aduce pilde din dialectele Ardealului, dar nici aş putea să însemnez multe din sunetele pronunţiei unora viţe de oameni din Ardeal, care cu toate că sunt împrotiva pronunţiei cei' din cărţi, pot însă să fie aşa de vechi şi pentru un filolog aşa vrednice de băgare de seamă ca şi celelalte oricare. Cetească cineva, de nu au auzit pre ţinţari grăind, gramatica lui Boiadgi [3] şi va afla că sunt unele tipuri de grai din Ardeal, deşi neobicinuite în cărţi, dară obicinuite ramului acelui mare de români preste Dunăre. Şi de unde vine această potrivire între ramuri aşa depărtate de laolaltă şi fără comunicaţie? Au nu dovedeşte aceea că astfeli de graiuri deosebite sunt mai vechi decît ieri, alaltăieri? / 38v

Altă întărire aflu în părerea mea în istoria limbilor tuturor neamurilor. Nici una nu şi-au ţinut statornică ortografie, dar nici au putut. Nici însuşi a latinilor. Alăture cineva legile a 12 Table cu scrisorile lui Cicero sau oricărui roman. Grecii cîte dialecturi, atîtea ortografii au avut; aşa şi franţozii, englezii, nemţii, pînă şi ungurii.

Cu cuviinţă este ca în ortografie să se unească numai cei ce într-un tip grăiesc. Bucureşteanul urmeze-şi dialectul său şi ortografia fie-i potrivită cu acela. Moldoveanul, ardeleanul asemenea. Toată pretensia dimprotivă mi se pare un mic despotism, şi imitarea, lucru de slugă, nu de om slobod.

Noi nu trebuie să ne temem că, de vom urma osebite ortografii, nu ne vom înţelege. Mulţămită sfintului şi firei neamului nostru, că nu slobozim prea lesne la înnoiri. încă un ponoslu ca acesta nu mi s-au întîmplat să auz. Teamă-se nemţii şi alte neamuri, a cărora limbă mai atîtea dialecturi are cîte sate, oraşe sau provincii. Românii se înţeleg din orice corn de lume să fie.

Una socotesc de lipsă, însă şi aceasta nu aşa cît să nu poată a se lăsa fără păcat, adecă ca scriind / să nu scriem şi ce nu grăim. Almin- 39
trilea, în numele Domnului, meargă tot omul pre calea care-i mai place, numai să ajungem cu toţii la aceeaşi ţintă deobşte, la — nu ştiu cum să o numesc — *procopsire, cultură, civilizaţie, luminare,* oricum numai să fie folositoare [4].

Aceste sunt pricinile mele pre scurt, şi d-ta ai voie slobodă din partea mea această a mea scrisoare, de o vei socoti vrednică, a o^ trece în foaia d-tale, însă fără numele mieu, care la hotărîre nimic nu ar ajuta [5].

Almintrilea, cu toată cinstirea rămîind al d-tale prietin şi frate,

C. mpr.

P.S. La noi aseară s-au simţit un cutremur de mai multe minute, legănătoriu, nu scuturînd, după 1 pătrariu la 9 ceasuri, togma fund la cină. Pagubă sau semne stricătoare nu s-au simţit, iară anecdote curioase, ca totdeauna.

Socotesc că vei fi primit cele 2 mai dinainte ale mele scrisori. Fii sănătos. Noi suntem mulţămiţi cu foaia d-tale. Poftim asemenea de-a pururea urmare.

Idem mpr./ 39v

[1] în primul număr al *Foii literare* (1 ianuarie 1838), Bariţ a publicat şi articolul intitulat *Traducerea* (p. 4 — 7). Aici, într-o notă (vezi p. 4), el scria: „Nu geniul, şi la limba noastră încă şi cu veştmîntul cel din afară, cu ortografia l Dar unde avem noi ortografie statornicită? Este de mirare ce galimatias se face la noi în ortografie; mai cîţi scriitori, atîtea moduri de a seri, un lucru care ne va sili să vorbim cît mai curînd mai pe larg despre dînsul". Cipariu se raportează, cu siguranţă, la această notă.

[2] Bariţ a expus „programa" *Foii literare* în nouă *scrisori,* atribuite unor personaje imaginare: *Scrisoarea unui bărbat serios, Scrisoarea unui umorist, Scrisoarea unei doamne boierese, Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii, Scrisoarea unui duh frumos, Scrisoarea unei demoasele (coconită), Scrisoarea unui patriot, Scrisoarea unui cetăţean neguţătoriu şi econom* şi *Scrisoarea unui bătrîn.* în *Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii* Bariţ arăta: „Măcar că noi nu ne putem căi, ca alţii, cari să pierd în labirintul literaturii naţiii sale, totuşi aşa sîntem de nenorociţi, cît puţin ce avem încă nu putem să cunoaştem. Foile domniilor voastre să slujască de mijlocitoare între deosebitele dialecturi, să păzască toţi paşii ce se fac în literatura românească. Aceasta să fie ţinta la care să priveşti nencetat, domnule! Atunci voi şti preţui această foaie, după cum o numeşti, literară, mai mult decît alte zeci de foi politiceşti. Numai să păzeşti o limbă cît să poate de netedă şi regulată în etimologie şi în ortografie. Nu asculta la cîte secături din vechime ; toate părerile învăţaţilor noştri asupra literaturii să le primeşti, împărtăşindu-le cu noi. Să cercetezi ce a isprăvit *Soţietatea literară* din Bucureşti asupra temeiurilor după care este să se reguleze limba românească, şi care ieşisă la tipar în *Muzeul naţional* de acolo" (în *Foaie literară,* 1838, nr. 1, p. 2). Comentariul critic al părerilor lui Cipariu pentru diversificarea ortografiei la I o s i f P e r v a i n , *Studii de literatură...,* p. 294 şi urm.

[3] Cipariu se referă la gramatica dialectului aromân, publicată de Mihail Boiagi, în limbile greacă şi germană, la Viena, în anul 1815; vezi despre ea D. P o p o v i c i, *Studii literare,* voi. I, Cluj, 1972, p. 285-287.

[4] Poziţia singulară adoptată de Cipariu, la începutul anului 1838, în problema ortografiei nu l-a împiedicat să îmbrăţişeze cu multă căldură ideea luptei pentru o limbă românească unitară: „Scopul soţietăţii acesteia [= al Societăţii literare din Bucureşti], unefoi[mizarea] limbii, este negreşit foarte frumos şi de ar fi cu putinţă ca oareeîndva să se dobîndească, după prinţipurile ce şi le-au propus Soţietatea: *a asculta pre toţi şi a alege ce este mai bun,* dobîndirea lui ar fi cea mai scumpă dobîndă în literatura noastră. O limbă pre care toţi învăţaţii românilor să o scrie, să o vorbească şi toţi rom[ânii], şi cei neînvăţaţi, să o înţeleagă! O, ce scump odor ar fi acesta şi cît de fălos ar putea să fie românul întru stăpînirea lui" (citat din *Reflecsii nepretenzive a unui ardelean asupra regulilor „Soţietăţii literale" din Bucureşti,* lucrare manuscrisă, la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, ms. rom. 275, f. 11; vezi şi I o s i f P e r v a i n , *Studii dc literatura...,* p. 295).

[5] Beneficiind de *slobozenia* lui Cipariu de a-i *trece* scrisoarea în *Foaie literară** Bariţ i-o şi publică, nu fără anumite modificări, în nr. 6 din 1838, p. 44 — 45 (vezi *Corespondenţii între doi ardeleni asupra ortografia).* înşirăm cîteva „îndreptări":

Cipariu	*Foaia literară*
D-ta te văz a te ponoslui	Domnia-ta te vezi a te căi
osebită	osibită
întru acest	într-acest
de supt	de subt
se pare	*să* pare
dialecturile	dialectele
almintrilea	altmintrilea
io	eu
să se lase	să se lasâ
însemnarea	însdmnarea
etc.	ş.a.
sunt	sînt
altă întărire aflu în părerea mea	altă întărire la părerea mea aflu
numai	numa
într-un tip	într-un chip
înţelege	înţdlege
slobozzm	slobozzm
a cărora	a căror
se înţeleg	sd înţdleg*
ce nu grăim	şi ce nu grăim.

Modificările pot şi trebuie să intereseze pe cercetătorii care încearcă să descurce iţele luptei, înainte de 1848, pentru o limbă literară unitară.

XII

Blaş, 16/28 ian. [1]838

D[omnule] redactor !

încă un cuvînt, d[omnu]le, asupra ortografiei româneşti [1].

Pre cît poci pricepe, ponoslui d-tale mai cu samă se vede a atinge ortografia în scrierea cu litere latineşti. Şi aceasta fără îndoială că este osebită pînă la curiozitate. Care însă, cu toate că este aşa de mare, totuşi are folosurile sale. întîi, că printr-însele-şi cearcă scriitorii — sau mai bine începătorii — puterile sale, se dezvălesc nişte principuri, care, bine că nu toate întogma pot să sufere critică, mult totuşi ajută la cunoaşterea limbii şi geniului ei, şi apoi, de nu alta, de au greşit cineva, altul se învaţă a se feri, să nu cază întru aceeaşi greşeală.

Nici este almintrilea de a aştepta, pentru că cine au învăţat pre români pînă acum să cunoască folosurile unii gramatici româneşti după aşezămînturi statornice şi neclătite? în ţările rom[âneşti] de preste munte au început a o introduce în şcoală şi a o face cunoscută tinerilor, după pilda altor neamuri luminate. Dară de cînd s-au început şi acolo această fericită epocă? De ieri, de alaltăieri. Iară în Ardeal, deşi sunt vreo cîteva şcoluţe rom[âneşti] rădicate, şi dintr-acelea unele cu bun nume de învăţătură, afară de d-voastră cei din Braşov, unde s-au cunoscut această lipsă pînă acum? Gramatice scrise, mila Domnului, avem
din destul, / însă acelea, cea mai mare parte, au stat sau stau nefolosite 4
prin biblioteci, afumate pre subt poliţile caselor, mîncate de şoareci; altele rătăcesc prin libreriile bieţilor neguţători. Dară cîte altele s-au făcut jertfă altor folosinţe, care nici se pot numi cu cuviinţă! Soarte de obşte mai pentru toate cărţile româneşti, de nu sunt bisericeşti [2].

Şi apoi, chem pre oricare procopsit al neamului nostru,la nefăţărită mărturisire, de se poate şi socoti o ortografie fără de cunoştinţă gramaticească. O limbă ca a noastră este mai originală şi mai adîncă, oricine ce socotească, decît să o poată îmbrăca fieştecare croitoriu după fantazia sa, şi să-i şază bine. Prin astfeli de îmbrăcăminte după capriţ, şi nu după sistem, nu poate biata limbă almintrilea să se vază decît ca un arlechin pe teatru. Pînă ce ne vom uita la limbile străine şi le vom lua de modeluri, fără de a căuta înlăuntrul limbii noastre, tot întru aceea *galimathie* vom rămînea.

Sunt carii ar voi să o facă togma latinească, socotind că limba noastră nu este alta decît a lui Cicero, Iulie Cesar, August, şi numai prin cursul şi nenorocirea vremilor sau prin amestecarea sîngelui cu alte neamuri etc. şi-au pierdut strălucita faţă, şi cum că a noastră-i datoria

iarăşi a o înnoi şi a o reduce la starea cea dintîi. Alţii, din contră, o socotesc chiar italienească, precum fericiţii *Budai* şi *Korosi*[2], şi aşa[3] sucindu-o şi întorcîndu-o vreau a face ca puţin sau nimica să se osebească
40 de aceea, de ar fi cu putinţă. / Şi aceştia sunt cu toţii oameni învăţaţi şi sistematici. Pagubă numai că au pornit din principiuri sau păreri nu din destul judecate.

Ceilalţi, carii sau după nemţi, sau după unguri se îndreptează, nici că pot avea pretensie de a li se băga în samă părerea, şi negreşit că puţini următori vor să aibă, pentru că nici ei n-au băgat de samă la nimica alta, decît la limbile pre care le-au urmat[4].

Departe suntem încă, dară, de acea epocă, cînd să vedem o ortografie cu litere latineşti bine întemeiată şi de toţi primită. Cu toate că mai lipseşte încă şi altă întrebare a se dezlega, de este o astfeli de ortografie, şi chiar de lipsă au nu, şi care pînă acum mulţi o tăgăduiesc şi, la vedere, nu cu de gios argumente, despre care însă nu-mi este voia a-mi da părerea. Mai întîi este de lipsă o mai mare împărtăşire de idei între învăţaţii neamului de la carii atîrnă tot lucrul, de cum au fost pîn-acum, dacă voim epoca acea aşteptată să o apropiem. Şi o mijlocire[5] mai bună decît foaia d-tale spre acest sfirşit, oricare să-i fie rezultatul, precum şi spre altele de obşte interesătoare dări de cunoştinţă, nu poci să aflu, întru carea să se asculte glasurile tuturor deopotrivă. O gazetă literală spre acest sfirşit în celelalte ţări rom[âneşti] nu pot atîta să folosească, pentru că nu pot să vie în cunoştinţa tuturor. Iară o societate singură, şi numai din partea unii ţări, fie aceea din oricîte mădulare şi oricît de învăţate, nu poate să nădăjduiască o cuprindere de obşte a hotărîrilor sale mai mult decît o persoană singură[6].

Aceste sunt părerile mele preste tot asupra acestii ramure de ştiinţă
41 naţională, care io cu toată îndrăzneala, fără[7] / a avea vreo pretensie să dau ton, vreau a se da în cunoştinţa publicului învăţat. Părerile mele sunt din convingere întreagă, însă de o fire de a primi orice îndreptare cu temeiuri. Şi dintr-acelaşi scop cer slobozenie de a grăi puţinei şi despre *slavonisrnurile* limbii noastre, în scrisoarea următoare.

Şi am cinstea a mă însemna pentru totdeauna al d-tale mult preţuitoriu a[mic],

C. mpr.

P.S. Să binevoieşti încă şi pentru următorii prenumeranţi a trimite din foile d-tale, cu adresele ce urmează:

1 A[d] R[everendissimo] D[omino] Stephano *Moldvai* V[ice]-ar[chi]d[iacono] Faragoensi, et parocho gr.c. Sz. Pentekiensi, per *Teke* ad Sz. Pentek. Utrumque sem[estre].

2 R[everen]dis DD, 1 et 2' anni Theologiae auditoribus, Blasii, *1°* sem.

3 R[everen]dis DD. D. et P. Theologiae auditoribus. Blasii, 1° sem.

4 A[d] R[everendis] D[omi]no I. R(usz). Blasii. Utrumque semestre.

Ce-i între parantes să nu se scrie.

Vezi din următoarele articule au nu ţî s-ar părea vreunul vrednic de a intra în foaia d-tale: *Muierile din Damasc, Statul Irlandiei,* O' *Connel şi legile pentru săraci [...], Thomas Moore, Caracterul unui nobil englizesc, Ţara slobozeniei, Superstiţii din peninsulă, Lord Byron* etc, care sunt tare interesante şi care-ţi vor plăcea; traducîndu-le dintr-un jurnal englizesc, voi să ţi le trimit, numai să ştiu [...][8] d-tale voi să-ţi trimit şi o *Descriere [...] cu animaadversii.* Io socotesc că [...] şi pre alţii la asemenea lucrare[9].

Idem mpr./ 41*

[1] Vezi supra, XI, n. 5. Textul scrisorii, — de la „Pre cît poci pricepe", pînă la „Vezi din următoarele articule" — a apărut, cu unele schimbări datorate lui Bariţ, în *Foaie literară,* nr. 6 şi 7. Dăm mai jos schimbările mai importante:

Cipariu	*Foaie literară*
d-tale	domniii-tale
latineşti	latineşti
pre	pe
unii (gramatici)	unei (gramatici)
aşezămînturi	aşăzămînturi
rădicate	redicate
dintr-acelea	dintr-aceîe
gramatice	gramatici
jerfă	jărfă
de se şi poate	de se poate
gramaticească	gramaticească
oricine ce socotească	oricine ce socoteşte
străine	streine
întru acea	într-acea
a noastră-i datoria	a noastră e datoria
osebească	deosibească
oameni	oamenii
principiuri	principuri
sau păreri	şi păreri
de samă	de seamă
nimica altă	nimic alta
la vedere, nu cu de gios argumente	şi la vedere, cu argumente nu de jos
deacă	dacă
mădulare	mădulări
nu pot	nu poatejaşa este corect]
societate	soţietate
am cinstea	am cinste etc. etc.

Opiniile lui Cipariu privind ortografia au fost comentate de Bariţ în *Foaie literară,* 1838, nr. 7, p. 55—56 *(Domnul mieu !)* şi nr. 8, p. 61—64 *(Corespondenţii între doi ardeleni asupra ortografia).*

Comentariul începe cu aceste rînduri: „Domniii-tale ţi să vede că ai avea pricină a te împotrivi la cuvintele mele, în numerul 1 a foii aceştia asupra ortografiei aieptate; iar mie mi să pare că noi ne putem învoi foarte bine la părerile şi judecăţile noastre asupra acestii materii" *(Domnul mieu,* p. 55). în realitate, punctele lor de vedere difereau în multe privinţe. De exemplu, spre deosebire de Cipariu, care în 1838 încă nu era un etimologizant, Bariţ afirma: „Voi *să iau etimologia, deducerea, derivaţia zicerilor de îndreptariu ortografiei.* Aceasta o păzesc toate neamurile, aceasta sîntem datori să o păzim Şi noi" *(Corespondenţii*p. 62).

[2] Observaţiile pe tema aceasta, a dezinteresului publicului larg faţă de tipăriturile româneşti, nu erau întru totul întemeiate. Listele de prenumeranţi la diferite cărţi arată,

dimpotrivă, interesul crescînd al acestui public față de producția științifică și literară românească. în ceea ce privește deverul cărților bisericești, Cipariu se înșela. Desfacerea lor se lovea în epocă de numeroase greutăți, pentru că oamenii prinseseră gustul operelor profane.

[3] Budai = Ioan Budai-Deleanu, iar Kârosi = Ștefan Crișan Korosi, care a publicat la Cluj, 1805, *Orlhographia latino-valachica,* în cuprinsul căreia „tendința de latinizare este deosebit de accentuată" (D. Popovici, *Op. cit.,* p. 263; vezi și p. 313). Sistemele ortografice elaborate de ei, Cipariu le va supune unui serios examen critic în *Gramatiștii și ortografiștii români* (vezi *Archiv pentru filologie și istorie,* 1870, p. 745 și urm.).

[4] Vezi Timotei Cipariu, *Ibid.,* p. 561, 587, 603, 625, 644,'671, 761 și urm.

[5] în original: *midiulocire.*

[6] Rezervele lui Cipariu față de (Societatea literară) din București (vezi *Reguli după care au a se urma lucrările „Soțietătii literare",* în *Foaie literară,* 1838, nr. 4, p, 28—30 și Iosif Pervain, *Studii de literatură* p. 290 și urm.) sînt, în bună parte, nejustificate.

[7] F. 41 este deteriorată; în *Foaie literară,* 1838, nr. 7, p. 55, pasajul care începe cu „Aceste sînt...", după care am reconstituit fragmentele subliniate, sună astfel: „Aceste sînt părerile mele preste tot asupra acestii ramure de știință națională, care io cu toată îndrăzneala, fără a de a avea vreo pretensie să dau ton, vreu să se dea în cunoștința publicului învățat. Părerile mele sînt din convingere întreagă, însă de o fire de a primi orice îndreptare cu temeiuri. Și dintr-acelaș scop cer slobozenie de a grăi puținei și despre slavonismurile limbii noastre în scrisoarea următoare.

Și am cinste a mă însămna pentru totdeauna, al domniii-tale mult prețuitoriu prietin, Ț***".

[8] Oferta lui Cipariu de a traduce „dintr-un jurnal englizesc" materialele indicate aici și altele interesează, pe de o parte, studiul poliglotismului cărturarului blăjean și al formației sale spirituale (de reținut îndeosebi numele lui Thomas Moore și Byron), iar pe de altă parte, cercetarea influenței engleze în cultura română, asupra căreia o primă orientare de sinteză a dat Petre Grimm (vezi *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleza,* în *Dacoromania,* III, 1924, p. 284—377).

[9] Ipoteză: *Descrierea ... cu animadversii* privea jurnalul de călătorie al lui A. Demidof, în legătură cu care vezi supra, scrisoarea a X-a. Sfîrșitul deteriorat.

XIII

Blaș, 9/21 febr. (1)838

Frate și prietine !

Iată și *Slavonismurile,* după cum poftiși, pre scurt, cu acelaşi ton, deşi mai luminat, în scrisoarea d-tale asupra prilegiului notei d-tale[1]. Adaug și două apendici, ce cuprind: una, vreo cîteva din poeziile Văcărescului nedate pînă acuma la tipariu și însemnate cu *V,* cealaltă dintr-ale lui *Hoșda,* maramureșan, acum poate — de trăiește — preot de mir acoloși. Io am avut aceste de mult și poate că ți le-am și arătat vrodată. A lui Hoșda nu ți le-am însemnat toate, pentru că nu-s toate de a putea plăcea publicului; și dintr-aceste încă unele sunt cam deșirate, însă d-ta vei alege și după gustul ce-l ai. Io însă aș socoti ca să presari și din ele cînd și cînd cîte una, dar numai subt litera însemnată *H.,* că almintrilea o publicație cu toate numele, fără slobozenia auctorului, nu e cu cale.

într-ale Văcărescului nu era numele însemnat, și io numai din conjectură l-am scris; ci conjectura-i foarte aproape de adevăr. Manuscriptul acela cuprinde și alte versuri ale Văcărescului, precum *Minutul îndfumnejzeit, Colidoscopul, Simpatia* etc, și ideile cu limba întru toate-s

asemenea, și sunt vrednice de tipariu. De tras la judecată nu te poate, pentru că circulează manuscrise, și prin urmare le-au dat în voia publicului[2]. / 43

Descrierea manuscriptelor aș putea și cu următoarea postă a o trimite, după însemnările ce am, însă cîte[va] mi se par nu din destul, iară m[anu]s[cri]ptele nu le poci îndată avea la mînă. Io aș vrea să le descriu așa, cît să le cunoască cetitorii mai de aproape, iară nu singur după nume.

Celelalte încă vor urma, după pofta-ți, numai — Doamne! — puțină vreme mai am și io, și de nu-s r[edactor] ca d-ta, că-mi scriu studiurile și încă și alte[3].

Dacă vrei să ne întîlnim la Zlagna pe Pașți, io sunt bucuros. Io însă poate nu voi putea pleca așa degrabă, dar tot poci să fiu acolo pe ziua de Pașți. Dau mîna.

La clerici, afară de acele 2 exemplare ce trim[iți], trimite și al *3-lea* subt adresul R[everen]dis D[omin]is loanni Deac et Augustino Pap, Theolog[iae], auditor, că aceștia singur țîn 1 exemplariu, prenumiți scurt cu *D. et P.*

Teatrul nostru au jucat de 2 ori, la Anul nou și la Bobotează. La Isidor nu i-au lăsat rectorul. Di ce ? Nici io nu știu[4].

Cu prenumeranții scrie-mi desăvîrșit unde să trimit bani, că posta de la Aiud e a dracului și tăxăluiește de frige, cîndu-i dai ceva comisie. Și apoi cu Moldvai ce zici ? Putea-vei scoate de la Iaksi au nu ?[5]

Din alăturata foaie vei cunoaște și cheltuielele și pretensiile mele și vei vedea cum stăm. însă, de te-ar îngreuia prea tare să plătești acuma restul, scrie-mi numai, că io nu-s Raț, să te suguș[6]. Și așa ți-oi trimite prenumeranțiile întregi. Fii sănătos, că io merg la cină.

NB. în versurile Văcărescului, pre unde vei vedea linie subt rînduri trase, să știi că am cetit numai cam pe gîcite, fiind o parte din m[anu]s[cri]s de o mînă foarte rea scrisă.

Cipariu mpr. / 43

[1] în scrisoarea sa către Bariț din 16/28 ianuarie 1838 (vezi supra, XII), Cipariu îi cerea „slobozenie de a grăi puținei și despre *slavonismurile* limbii noastre". Prompt în îndeplinirea promisiunilor făcute, Cipariu îi și trimite articolul în 9/21 februarie 1838. Bariț l-a publicat cu oarecare întîrziere (2 aprilie), fără semnătură, în nr. 14 al *Foii literare,* sub titlul: *Domnule redactor !* Considerațiile tînărului filolog blăjean, mature și răspicat rostite, le-a analizat Iosif Pervain (vezi *Studii de literatură română,* p. 296—297). între altele, autorul a subliniat marea pasiune a lui Cipariu pentru studiul limbii și al literaturii române: „Băgările de samă asupra limbii și literaturii noastre cea mai desfătată cuprindere a vieții mele au fost și rămîne, și nimic n-au trecut pe dinaintea ochilor miei fără de a gîndi cu cea mai serioasă luare-aminte asupra oricărui fenomen" *{Domnule redactor !,* p. 106). De asemenea, același cercetător a pus în lumină hotărîrea cu care Cipariu se declara dușman al scoaterii „cu sila" a slavonismelor din limba română: „Cu sila de vrea cineva să le împingă, sînt mai tari decît să poată cineva avea nădejde de urmare după poftă; de cad, ar face prea multe risipituri" *(Ibid.,* p. 107). Cipariu îl anticipa, cu aproape două decenii, pe Alecu Russo din *Cugetări.*

Handicapați de faptul că nu posedăm scrisorile lui Bariț către Cipariu — ele au fost distruse sau încă nu s-au găsit — sîntem constrînși să clarificăm anumite detalii cu ajutorul altor surse. Ce trebuie să înțelegem, de exemplu, prin *asupra prilegiului notei*

d-tale ? Cu siguranță, următoarele rînduri din *Foaie literară,* 1838, nr. 1, p. 5, notă: „Slavonismurile, pe lîngă toată ura ce port asupră-le, tocma toate nu le poci lăpăda, cum voiesc exaltații noștri. Ne vom mai înțălege. într-aceea, părerile și criticile învățaților noștri le voi primi cu dragoste și cu dor".

[2] Amănunte utile cu privire la manuscrisele cuprinzînd poezii de Hoşda şi Iancu Văcărescu la Iosif Pervain, *Studii de literatură* p. 298 şi urm. Cele trei poezii ale lui Iancu "Văcărescu citate de Cipariu nu vor fi publicate de Bariț în foile sale.

[3] Pentru că nu posedăm scrisorile lui Bariț către Cipariu (vezi supra, n. 2), nu putem arăta nici despre ce *manuscripte* este vorba, nici să dăm detalii în legătură cu „Celelalte încă vor urma, după pofta-ți".

[4] Vezi supra, IV, n. 3.

[5] Vezi supra, IX.

[6] Rațiu = canonicul Rațiu, care i-a urmărit pe Cipariu și Bariț, cu meschinăriile sale, pînă în pînzele albe. Dovada acestor meschinării, în scrisorile și notele anterioare.

XIV

Bl[aj], 6/18 mart. (1)838

Frate şi prietine J

Cu un prilegiu ce mi-au venit fără veste, trimit poftitele 50 *Catechismuri* la Sibiu, dară de acolo nu știu cum le veți căpăta la Brașov, că io n-am comisionariu acolo. Deocamdată sunt la fratele Manfy, de la care pînă de azi în 2 săptămîni le puteți lua prin vreun comisionariu al d-voastre. De-[a]ci-ncolo, venind d-ta la Sibiu, le vei afla la Aron, vărul mieu, şi vei face ce vei vrea cu ele.

Bucoavne deocamdată nu vă poci trimite, că n-am mai multe decît vreo douăzeci, legate, şi acele-mi trebuie şi mie aici pentru prunci, însă numaidecît vom să tipărim altele şi apoi cu tot sufletul vă șerbesc şi cu o mie, de nu mai multe. Pîn-atunci, vă rog să mă areți excuzat[1].

Despre lucrul cu Moroșan[2] cum este, socotesc că vei fi luat de la însuşi înştiinţare.

Cartea cea mai mică, *de luni,* ce mi-ai fost-o trimis mai de mult cu 3 zile, o am primit mai tîrziu cu 1 săptămînă. Așa-i treaba postilor; socotesc că şi d-ta ai priceput şi pentru aceea nu mă vei judeca a fi tîrziu în răspunsuri. D-ta te poți făli că nimărui nu-s așa punctual ca d-tale. /

Socotesc că vei fi luat și *Slavonismurile,* acum mai de 3—4 săptămîni trimise cu alte țiguri-miguri, care poftesc să le ai bine primite, însă una am de a mă *ponoslui* asupra corespondenților mele, că nu mi-ai ținut anonimitatea, după cum te rugasem. O literă încă m-au dat de gol, cu toate că nu m-am mărturisit[3]. De prevedeam una ca aceasta, au lăsam gios tot lucrul, au almintrilea-mi tăiam peana. Nu poci să mă răspic mai mult, fără numai atîta zic că *Slavonismurile* nu le trimiteam[4]. La *Replica* d-tale aş avea de însemnat cîte ceva, însă mă voi socoti de trebuiește să răspunz au ba în zilele ce vin[5].

Alte lucruri ce ți-am făgăduit, mă rog să nu mă strîngi tare de scurt, că apoi și cînd aș vrea să lucru nu poci. Io-s învățat cam comod să fiu şi nesilit. Nu-mi trag vorba îndărăpt, însă d-ta aibi pațienție de a aştepta, de la un om nu numai cuprins, ci și leneș.. Scrierea mi-i lucrul cel mai urît în lume, și tocma acum am prea mult de scris. Pentru aceea mă vei avea excuzat.

în socoteala trimisă te-am înșelat cu 1 f. 45 1/2 cr. C.M., precum socotesc că vei fi priceput, ci acum te poftesc să-i tragi afară din summa sum[m]arum. /

SUNET

XXI. 2

Viața-mi astăzi, iată, giumătate
De cum trăise dulcele-mi părinte.
Şi-atîtea zîle, cîndu-mi vin aminte,
Din pace-avută, văz că-i fură date.

Ci-n sînu-mi nu știu ce prea iute bate,
Și simț că arde de-un foc prea ferbinte.
Ah, cine ști, au nu de-[a]ci-nainte
Prin trup și oasă-mi focul va străbate.

Pricep şi zîc: arzi foc într-al mieu sînge,
Curînd străbate-l, o tu să nu-nceți,
Pînă-n cenușă, ce mă vei preface.

Că lacremi moi din ochi nu se vor stinge.
Tu arzi ascuns, supt şepte tari peceți.
Şi-atunci... atunci avea-voi şî io pace!

Versul acesta d-ta ai voie de-a-l vîrî undeva, sau aşa scris cumu-l vezi, precît vă pot șerbi literele, sau şi îmbrăcat cu cirilicești. Ci nu-ți dau voie să-mi atingi numele nici cît un fir de mac, subt pedeapsă de tăcere de un an de zîle. Şi acesta ți-l trimit numai să-ți paşti curiozitatea de a vedea ce comoară țîu ascunsă. Socotesc că te vei stîmpăra. lesta-i rodul *geniului* mieu dintr-o vreme ce nu o poci numi[6].

Și rămîi cu toată cuvioasa cinstire, al d-tale prietin și frate,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Herrn Georg *Baritz,* Professeur u[nd] Redacteur in Cronstadt.

[1] După 1832, activitatea tipografică de la Blaj cunoaște o perioadă de relativă înflorire. La propășirea ei a contribuit serios şi Cipariu, care s-a îngrijit, între altele, și de editarea unor cărți necesare școlii *(Catchismul,* o *Bucoavnă* ș.a.), foarte solicitate în epocă. Bibliografia referitoare la Cipariu nu menționează nici una din cele două tipărituri indicate în această scrisoare.

[2] Către sfîrșitul anului 1837 și începutul celui următor, Bariț a simțit nevoia unor colaboratori de nădejde, care să îl ajute atît în activitatea de dascăl la școala „națională" a negustorilor brașoveni, cît și în munca de redactare a *Foii literare* și a *Gazetei de Transilvania.* S-a gîndit, între alții, la Moroșan (Andrei Mureșeanu), care studia pe atunci

la Blaj. Pe acesta îl va şi capacita curînd să se stabilească la Braşov şi să se dedice, pentru un timp, profesoratului şi redacţiei „foilor" scoase de Baril.

[3] Litera care l-a dat de gol era T***; vezi supra, XII, n. 7.

[4] Vezi supra, XIII, n. 1.

[5] *Replică* numeşte Cipariu un fel de răspuns al lui Bariţ (vezi *Foaie literară,* 1838, nr. 7: *Domnul mieu !* şi nr. 8: *Corespondenţii între doi ardeleni asupra ortografia)* la consideraţiile sale despre ortografie, publicate *Ibid.,* nr. 6 şi 7. Vezi şi supra, XI, n. 4 şi 5.

[6] în *Curierul rumânesc* din 1829, nr. 17, p. 67 — 68, I. Heliade Rădulescu publică sonetul *Pacea* de Iancu Văcărescu. Din comentariile editorului ocazionate de poezie *(Ibid.,* p. 68 — 70) reiese că pe acest *Anacreon rumân* trebuie să-î tipăreşti „fără voia" lui, „căci toate scrierile sale nici nu le scrie, nici nu va să le vază afară cu slove, ci cu litere, că aşa au scris strămoşii noştri, că ele sînt ţîţele prin care limba poate să sugă laptele maicii sale latine şi că — în sfirşit — literatura nu poate să se nască decît din litere, iar din slove nu poate ieşi decît slovnire. Acestea sînt părerile tînărului nostru poet". Dealtfel, însuşi Văcărescu a mărturisit că sonetul i-a fost „luat" şi că Heliade şi-a tăinuit intenţia de a-l tipări: „Crede că din suflet m-am supărat văzînd că ai pus în gazetă *Sonetu păcii,* care l-ai luat de la mine fără a-mi arăta a dumnitale cugetare.

Cu toate că cunosc învăpăierea sufletului care ai pentru orice lucru din patrie şi nu am nici o îndoială că, dorind din toată inima un Anacreon rumân, cea poeticeasca-ţi imaginaţie te-a încredinţat că l-ai şi dobîndit, şi de aceea ai binevoit să dai publicului această noutate de mare preţ. Dar la această părere-ţi departe eşti să mai găseşti alt tovarăş şi dă-m mie voie să-ţi zic, din partea obştii, că rău ai vrut să aibi un Anacreon, căci în vremea noastră şi iubitorii Bachului şi slăvitorii Amorului ţin posturile lor plăcute fără a avea trebuinţă de un Anacreon ca să le cînte din diblă. Ci dumneata eşti ori prea neprieten al adevărului, ori prea prieten al mieu, carele nici într-un chip nu mă poci potrivi lui Anacreon" *(Prietene Eliad!,* în *Curierul rumânesc,* 1829, nr. 19, p. 75). Heliade reia dialogul cu Văcărescu *Ibid.,* nr. 21, p. 88, susţinind, cu noi argumente, ceea ce afirmase în nr. 17: că de mult timp *naţia sc făleşte* cu poeziile lui Văcărescu şi „zice că sînt ale ei"; prin urmare, este de datoria scriitorului să le publice neîntîrziat şi să treacă peste criticile *fiilor întunericului,* ei fiind *vrăjmaşii binelui a şi ai neamului.*

Bariţ, cititor asiduu al *Curierului rumânesc,* a reţinut felul cum a procedat Heliade cu Văcărescu, pentru a-i învinge rezervele nejustificate de a-şi tipări opera poetică sau cel puţin o parte din ea. Şi pentru că Cipariu manifesta rezerve asemănătoare, Bariţ, după exemplul lui Heliade, îl hotărăşte să înceapă publicarea unora dintre versurile sale. Acesta este sensul rîndurilor cu care sfîrşeşte scrisoarea; ele se raportează la următorul pasaj dintr-un articol al lui Bariţ: „Ai avut noroc că m-ai preocupat, dar eram să te spui şi pe d-ta la toată lumea românească, cum că ţii în pulpit o mulţime de manuscripturi mai mult filologhice, mi se pare că multe şi poetice, rodul geniului, dintre care unele împliniră cei noaă ani a lui Horaţie, şi nu vrei să le împărtăşeşti cu nimenea. Dar, iată, acum te cruţ şi nu te mai spui la toţi", *Foaie literară,* 1838, nr. 8, p. 64. *Sunetul* lui Cipariu se tipăreşte în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* 1838, nr. 19, p. 145, cu respectarea anonimatului pretins de Cipariu.

XV

Blaş, 23 mar./5 apr. [1]838

Prietine !

Mă grăbesc a-ţi răspunde la unele puncturi ale scrisorii d-tale din 14/26 mar[tie], cu toate că nu ştiu, afla-te-va acest al mieu răspuns în loc au ba? Ci togma pentru aceea, că de te va afla în vreme, să te mişc, de nu, nu va strica nimica.

D-ta, mi se pare că te îndoieşti: oare merge-voi la Zlatna, să ne întîlnim acolo? Io socotesc că într-altă scrisoare destul de chiar m-am răspicat, numai atîta adăugind, că nu poci mai curînd fi acolo, decît togma la Paşti. în cea următoare, dacă nu ţi-am pomenit nimic, pricina

au fost că mă şi grăbeam şi, iarăşi, socoteam de prisos a mai scrie despre acelaşi lucru. Eu nu vreau să rămîi mincinos, pre cît poci[1].

La necazul d-tale, căci ţi-am imputat neţinerea anonimităţii, am pe scurt a-ţi însemna:

1° Că *C.* au fost pentru d-ta, ca redactor. Puteam io să nu pui nici atîta, pentru că mă cunoşti şi din vorbă şi din scrisoarea mînei. Apoi fără leac de suscriere nu mi-i prea voia a slobozi vreo scrisoare; nu-mi cade bine. Expresa mea rugăminte este destul de chiară.

2° Că nici puteam să fiu adevărat învins oare primi-o-vei în gazete au nu. Lucrurile sau disertaţiile gramatico-filologiceşti nu-s după gustul 50
tot cetitoriului, şi d-ta întru-nceput negreşit / că vrei a te strădui să placi, pre cît se poate, tuturora. Aceea au fost pricina de nu m-am slobozit la specialităţi.

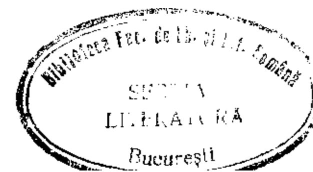
3 D-ta, cu toate aceste, ai adăugat şi ceva mai mult: *trei stele.* Stelele şi liniile lîngă literă toată lumea le cunoaşte că-s compendiul al numelui oarecuiva. *C.* singură, precum şi altă literă sau număr în subscrieri, nu au togma ace[e]aşi însemnare şi se întrebuinţează ades ori spre însemnarea rîndului între corespondenţi, sau sunt embleme primite într-adins [2].

4 Cum că nu tipăriţi anonim nimic, adevărat, ştiam din *înştiinfare-vă,* dară apoi la ce aţi adăugat că e slobod auctorului a-şi da alt nume născocit?[3] Un scriitoriu subt nume născocit, pentru cetitori e tot numai anonim. Pentru redactor singur socotesc io că trebuie să-şi însemneze adevărat numele, şi să nu primească anonimele scrisori. Aici, să mă ierţi, au io nu pricep bine lucru, au este ceva contradicţie.

5 însă după toate, d-ta puteai să pui orice semn dacă voiai aşa, şi-ţi sta în voie, au să mă întrebi. Io nu mă supăr pentru persoana mea, căci nu mi ruşine de ce mă hotărăsc odată să fac, oricum să judece alţii. Ci dacă vrei să ştii adevărat, mi-au căzut rău, pentru că întru acelaşi ton, subt pavăza anonimităţii, puteam a fi slobod să nu mă teşesc de nimeni orice voi scrie. Că anevoie este omului să nu se atingă de nime
niciodată, mai ales în literatura noastră. / Şi apoi cei atinşi prea lesne 50*
ar afla alte pricini pentru ce i-am atins. Acum au trecut; de-ci-ncolo, de voi ţinea acelaşi ton, tot copilul mă va arăta cu degetul; altul a lua nu-i prea uşor, de nu e Proteu.

Poate că unii, carii încă s-au ostenit în aflare de ortografii, m-ar judeca interesat pentru ortografia mea, măcar io — adevărat — nu vreu a mă număra între ortograficatori. Io urmez pre Şincai sau mai bine pre Klein şi încă nu-s învoit întru toate părţile. Pentru ace[e]a nici mă grăbesc că însemnările mele a le da afară, ca să nu-mi pară rău. De aş fi tipărit io totdeauna de cîte ori mi-am aflat vreo npuă idee, io însuşi m-aş îngrozi ce galimatias aş fi făcut[4].

Descrierea manuscriptelor voi aduce-o cu mine la Zlatna, de voi putea să o săvîrşesc, că bibliotecile noastre încă numai şoarecilor sunt deschise totdauna cînd vreu a intra, oamenilor prea anevoie. Că ştii, omu-şi cam ţine cîte ceva în ele şi nu poate sau n-are vreme să steie tot cu cheia-n mînă. însă o voi isprăvi totuşi pe rînd, măcar poate va

ieşi cam lunguţă. Dară văz că vă plac disertaţiile lungi, măcar mie nu-mi plac. Puteam să ţi le însemnez pre scurt din alte însemnări ale mele, ce de mult le gătisem pentru altcineva, dară acum mi se părură prea scurte şi trebuie să le cercetez de nou. Mai greu-mi este pentru Cantemir, că vreu să-1 alătur cu ediţia din Iaşi şi să-mi fac reflexiile critice[5]. însă aceste să nu te supere vreo frică, că doară aş vrea iarăşi a rămînea anonim. /

La răspunsul d-tale din *Foaie* însă voi răspunde deosebi, că io vreu, cu toate aceste, almintrile să rămîi ca corespondent, altmintrilea ca prietin[6].

Slavonismurile n-ai ce te îndoi a le slobozi afară, sau ţiind aceeaşi însemnare ca pînă acuma[7], sau fără însemnare, pentru că s-au făcut pomenirea *lor* în scrisoarea cea publicată, şi cetitorii carii ori fi cetit-o şi-or aduce aminte că de cine este[8]. Măcar că —- adevărat grăind — mă doare inima prevăzînd cît de mulţi se vor răni printr-însa, şi mai bine era să nu o fiu pomenit în scrisoarea publicată, că acuma i s-ar putea schimba cifra. Acuma, adevărat, îmi pare rău că m-am grăbit. Ca io nu vreu să vatăm pre nime, şi aceea-mi îmbla prin cap prea mult. De n-aş avea astă sfială, cît de iubit mi-ar fi a însemna pentru foaia d-tale despre literatura românilor în genere şi în specie. însă bine că nu poci fără sfială! Poate nici vreme n-aş avea, şi mintea mi-i cam împrăştiată în multe părţi.

Acestea le scrisei [în] 22 mart sau 3 apr. Iară acuma, nepuindu-o atuncea pre postie, din aceea reflexie că poate nici pre cale, nici acasă nu te va afla înainte de a sosi la Zlatna, acum plecînd astăzi Secărianul către casă, şi mergînd prin Sibiu, mă grăbesc a-ţi mai însemna cîte ceva. Şi mai *întîi* pentru Ladai şi Moroşan, carii ştiu că amîndoi s-au îmbiat.

Io despre Ladai nu am ştiut nimic că s-ar fi îmbiat, pînă am cetit în scrisoarea d-tale din 14/26 a.c, nici i-am pomenit nimic, pentru că d-ta te declaraseşi expresse pentru Moroşan, şi numai întru o întîmplare cînd acesta n-ar voi, îmi dedeşi voie de a cerca pentru altcineva. Cu toate aceste nu ştiu cum vei fi hotărît, însă de nu ai hotărît pînă acum / nimica, cu toate că amîndoi sunt copii buni şi la cap şi la purtare, de vei socoti bine şi la dezvoltarea minţii lor, negreşit că vei trebui a te declara pentru Ladai. Io nu ţi-1 comînd, că nu vreau să fiu pricina vreunei nemulţămiri oricît [de] departe. D-ta poate aibi vreo simpatie mai mare spre celălalt şi poate ţi-i cunoscut mai bine unul decît altul, şi pentru aceea urmează sîmţîrei dinlontru ce o ai către dînşii, dară nu-ţi uita că, pre cît îi cunosc io, şi la redacţie cel dintîie cu mult ţi-ar putea fi [mai] de trebuinţă decît celalalt. Nemţeşte ştie, de nu mai bine, totuşi *saltem*[9] atîta cît celalalt, e mai îmbiat între oameni etc. El fără îndoială că va dobîndi staţie pentru anul viitoriu aicea, dară precum după ace[e]a — alaltăieri chemîndu-1 — mi-au spus, el s-au declarat că mai bucuros ar veni acolo, ca să poată fi ieşit în lumea cu oameni în afară mai mult, de unde poate că almintrilea s-ar duce la Cluş la iusuri. Episcopul e foarte plecat către dînsul şi-1 va ajuta negreşit. însă iusurile nu pentru iusuri în sine le pofteşte, precum nici e hotărît deplin, ci ca să iasă între oameni. însă vezi cum vei face. Socotesc că nu-mi vei putea imputa, deoarăce pre nici unul n-am comîndat. Pricina-i lesne de a o cunoaşte, că io aş fi vrut mai mult pre altul decît pre cel comîndat d-tale de către patriotul său de-acolo. Simpatia / care însă la mine totdeauna e regulată după talent şi hărnicie, n-are de a-şi da pricină niciodată. Ea este ca un presagium, de urmările ce se vor întîmpla din contactul a 2 persoane, de se vor întîlni, togma ca şi antipatia, şi trebuie după a mea judecată a fi băgate în seamă. D-ta, cum zisei, întreabă-ţi pre a d-tale şi apoi întogma alege.

Precum io nu poci să plec de aici pînă în sîmbătă Paştilor, d-ta fă bine, vream să zic să scrii pe postă au mie, au lui Ladai, de-l voieşti mai bine pre el, au lui Moroşan, ca să nu aştepte. Ei, săracii, tot una aşteaptă, şi-ţi adă aminte cît de cu necaz aşteaptă un tinăr. Lui Ladai văz că i-ai răspuns, însă cartea d-tale numai ieri o au primit, după 2 săptămîni şi 2 zîle, şi mi-au dat să o cetesc. Dară răspunsul din partea mea iată că ţi l-am însemnat[10].

La Zlagna totuşi, de nu voi putea nicidecum să plec sîmbătă, duminecă după ameazi totuşi, ori[ce] să fie, plec, şi luni înainte de ameazi ajung acolo. Că ce nu viu la Sibiu, ca acolo să ne întîlnim, nu numai aceea este că episcopului foarte rău-i cade cînd cineva numai în post de călătoreşte la vreun oraş, necum în Săptămînă cea mare, dară şi tina atîta e de mare, cît n-au fost doară niciodată aşa.

La Zlagna însă mi-ar părea bine de nu s-ar slobozi d. Pop la particularităţi, că io nu-s prea volnic a mă disputa mult în casa streinului. Am de gînd să-1 fac object unei / critici cîtu-i va ieşi cartea la lumină, ce şi-o tipăreşte la Sibiu. El, precum mi-au spus episcopul, şi chiar împotriva unei opinii a mele se hotăreşte *expresso meo nomine*[11]; io voi să-i dovedesc lucru cum este pînă la evidenţie, că io am acte amînă ce dînsul nu le are. Pagubă că şi-au ales un object aşa de sec, de la care odată am fost cercat a-l şi dezbate[12]. însă, cum zîce neamţul: *Jedermafn] hat seinen Stekenpferd*[13].

Şi sunt al d-tale frate şi prietin,

Cipariu mpr.[14] /

[Adresa:] Herrn Herrn *George Baritz* Professor und Redacteur achtungsvoll ad *Cronstadt* u[ud] ibi, ubi.

[1] Citãm din scrisoarea a XIII-a, trimisă lui Barit în 9/21 februarie 1838: „Dacă vrei să ne întîlnim la Zlagna pe Paşti, io sunt bucuros; io însă nu voi putea pleca aşa degrabă, dar tot poci să iiu acolo pe ziua de Paşti. Dau mîna".

[2] La sfîrşitul scrisorii a Xl-a (vezi supra), citim: „Aceste sunt pricinile mele pre scurt, şi d-ta ai voie slobodă din partea mea această a mea scrisoare, de o vei socoti vrednică, a o trece în foaia d-tale, însă fără numele mieu, care la hotărîre nimic nu ar ajuta". Trecînd peste voia corespondentului său, Bariţ a adăugat un Ţ*** (vezi *Foaie literara,* 1838, nr. 7, p. 55), ceea ce, după cum se vede, l-a indispus pe Cipariu.

[3] în *înştiinţare literara* (din 9 decembrie 1837), prin care Bariţ şi Gott anunţau apariţia *Foii literare,* semnatarii prospectului precizau: „... Cea dintîi şi mai ferbinte a noastră cerere, către toţi literaţii noştri, va fi ca, pe lîngă corespondenţii ce-i vom avea, să nu-şi pregete nici unul a trimite cîte ceva din rodul cetaniii, cunoştiinţelor şi a geniului său la foaia noastră, fie aceea originală sau traducere; noi toate le vom primi

cu mulțămită și recunoștință, în numele întregii nații. Poate cineva la scrierile sale să-și puie numele cel adevărat sau altul iscodit, dar anonim nu putem să tipărim" (citatul la Iosif Pervain, *Studii de literatură* p. 288).

[4] Vezi supra, scrisorile XI și XII.

[5] Vezi supra , XIII, n. 3. Această notă se completează acuma cu detaliul că — pe lîngă altele — Bariț îi ceruse lui Cipariu să îi trimită date despre un manuscris al *Divanul-ui* (ediția princeps, Iași, 1698).

[6] Vezi supra, XIV, n. 5.

[7] Adică: *Ț****.

[8] „Pomenirea" *Slavonismurilor* s-a făcut în *Foaie literară,* 1838, nr. 7, p. 55:„ ... Cer slobozenie de a grăi puținei și despre *slavonismurile* limbii noastre, în scrisoarea următoare ".

[9] „Măcar, cel puțin". Scrisoarea surprinde momentul cînd George Bariț se hotărăște să-și aleagă un „coredactor", dintre tinerii absolvenți de la Blaj, din acel an. Este interesant de aflat că Andrei Mureșanu, preferat pînă la urmă de Bariț, a avut un contracandidat serios în *Demetriu Ladai,* 1814—1848, susținut — după cum vedem — cu atîta convingere de Cipariu. Nu știm care ar fi fost soarta lui în preajma lui Bariț, dar așa a avut una caracteristică multor tineri de talent de la Blaj: ^ terminînd studiile teologice în 1838, e numit din același an profesor suplinitor la liceu. în 1842 e titular la clasa superioară de poetică (vezi *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV,* Blaj, 1842), pentru ca din 1846 pînă la moarte să-1 întîlnim ca profesor de istorie bisericească și teologie dogmatică în Seminarul teologic din Blaj. Demetriu Ladai, ca profesor de poetică, a desfășurat o intensă activitate la revista manuscrisă *Aurora* (1838—1840) iar mai tîrziu a colaborat la *Organul luminării.*

[10] Vezi supra, XIV, n. 3.

[11] „Explicit, în numele meu".

[12] Cipariu se referă la Vasile Pop (scris și Popp), care tipărea la Sibiu, în 1838, o valoroasă și cunoscută carte a sa, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări, de la începutul lor pînă la vremiie noastre.*

[13] Corect: Steckenpferd — „Fiecare își are gărgăunii săi".

[14] Pe fila 54r, o listă de abonați la foile brașovene, scrisă de Bariț; ea a fost întocmită cu prilejul zilelor petrecute de Cipariu și Bariț la Zlatna, în aprilie 1838. Iată lista:

„Prenumerație pre *Gazeta de Transilvania* și *Foaia literară:*

	Rf	*CM.*	*hr.*
De la dd., Crainic pro utroque semestri		4	48
Alutan pro utroque semestri		4	48
Boer pro utroque semestri		4	48
Alpini pro utroque semestri		4	48
Manfy pro utroque semestri		4	48
Bărunț pro utroque semestri		4	48
Steph. Moldvai pro utroque semestri		4	48
Nemeș pro utroque semestri		4	48
Rus pro utroque semestri		4	48
Cipar pro utroque semestri		4	48
D. P. pro primo semestri		2	24
Theologii 1—2 anni pro primo Sem.		2	24
Theologii 3—4 dto. dto		2	24
Coroian pro primo sem.		2	24
Moldvai Greg. pro utroque sem.			24
Summa:		58	

Saldirt Zalathnae 1838 19 apr. G. *Barilz* mpr.".

Pe fila 54v, următoarele chitanțe:

A f o/r ,,Pfntr U^ld]f or^hidan am Primit> Pe 5 exemplare de *1001 nopți,* tom. 1-6 6 f., 24 [creițan] CM. Mai nainte s-au fost plătit 1 fl. 36 cri

Zlatna, 1838, apr. 19 Baritz « *

b) „Pentru d. profesor I. Dragomir și pentru doi prenumeranți, de la pre[a]c[institul] d. canonic Izidor Alpini trimiși, am primit, bani de prenumerație, 12 Rf. și 24 hri. CM.

Sibiu, 24 apr. 1838 G. *Baritz* mpr.".

1001 de nopți, despre care este vorba în prima chitanță, trebuie să fie traducerea lui Ioan Barac, O *mie și una de nopți. Istorii arabicești sau Halima, întîiași dată tradusă din nemțește.* Tîlmăcirea a apărut la Brașov, în 8 volume, între anii 1836—1840. (vezi Nicolae Cartojan, *Cărțile populare in literatura românească,* voi. II, București, 1938, p. 298 și urm.).

XVI

Blaș, 8/26 m[ai] /apr[ilie] [1]838

Frate și prietine !

Astăzi luîndu-ți scrisoarea din 18 apr., prin care-mi orînduiești ca să plătesc fratelui d-tale 30 f. C.M., nevrînd mult să trebuiești a aștepta răspuns de la mine, mă grăbesc a te înștiința cum că cu bucurie voi să împlinesc pofta d-tale, numai să-1 înștiințezi ca să vie sau să trimită cvietanție după dînșii.

Mă bucur de înștiințarea ce-mi faci despre adausul prenumeranților și mă bucur togma ca și cînd ar fi pre sama mea. D-ta cunoști cu ce simțiri sunt eu cătră foaia d-tale: ca simțirile unui părinte cătră lucrările unui fiu al său iubit, cînd le vede încununate cu laude de toate părțile. Deși anii nu-mi dau drept a te putea numi fiu, dară un învățătoriu poate să îndrăznească a numi așa pre ucenicul său. Și într-acela înțeles am luat și eu cuvintele d-tale, cînd zici că-mi „gratulezi". Deie Cel / 4S
Prea înalt ca mult, mult să-mi poți gratula așa! Coroana de stegeriu ce ți-o va da posteritatea pre capu-ți văzîndu-o cu ochi sufletești, nu-mi trece că nu o văz odihnindu-se pre capul mieu. O frunză galbină căzătoare dintr-însa încă este în stare de a mișca inima unui patriot la păraie de lacremi mîngăitoare.

Nu te mira, frate, că astăzi cetești ce io pînă acum niciodată n-am făcut, însă totuși totdeauna am simțit. Inima omului e ca și un barometru, care acum fortuni, acum serin arată, precum este impresia aerului din afară. A mea este acum de vreo cîteva zîle înviforată. Pricina o poți pricepe din stările vieții mele în care mă aflu. O invectivă a unui Catilina în zilele de curînd mi-au turburat sîngele, mi-au străbătut mădua oaselor mele și m-au sugrumat, fără de a putea să răsuflu. Sîngele mieu sa fie de cîne nu de rumân, de nu-mi voi răsplăti și de nu-mi voi răzbuna odată. însă pînă atuncea odihna inimii mele și liniștea e perită,
și io sunt adus în / stare de a nu sîmțî nici o desfătare. Cei ce au fost 46*
mărturie unii scene așa spurcate se îndeasă *cu toții* a-și dovedi cu fapta interesul ce au cătră mine, însă acelea pentru mine sunt vînt. *Crepundia pueris* [1].

De altă dată, poate, mai pre larg.

De la Trif astăzi am luat a 2 cai te de cînd el e în Țeara Românească, dintr-altele multe care el zice că mi le-ar fi trimis, și mă înștiințează despre starea literaturii de acolo mai cu aceleași frasuri ce le-ai publicat

la n° 16 în *Foaie;* sunt însă unele şi mai originale[2]. Scrie că ţi-ar fi trimes un *Răsunet* la disputa noastră, carele trebuie să fie altul de cel ce l-ai publicat în *Foaie,* şi partea dintîi despre natura limbii rom[âne], ca să o tipăriţi acolo, la care mă provoacă să-mi dau părerea la timpul său[3]. Fiindu-mi el văr, spune d-lui Popasu, cuscrului, o multă plecăciune de la un necunoscut, că io — întru vorbele cele multe — mi-am fost uitat să o trimit atunci, precum şi celorlalţi mult preţuiţi cunoscuţi
47 de la Braşov. /

La tîrgul Sibiului, cum ţi-am făgăduit, n-am trimis nimica, pentru că nici un car de icea nu s-au dus, pentru tină. Cu acest prilegiu poate-i voi alătura ceva, deşi nu din celea făgăduite. Traducţia versului la numele împăratului nu-l trimit, pentru că i-au trecut interesul[4]. Din cîntece lirniceşti iarăşi asemenea, pentru că — cum am zis — sunt nu după starea mea şi nu vreau să rămîi în paralelism cu St. Evremont şi P. Bembo cu toate că acesta au fost cu pălărie roşie[5].

Şi Trif mi-ameninţă că m-au pîrît la naţia rom[ânească], di ce nu dau afară din cele ce am scris, togma ca şi d-ta. Voi răspunde odată la amîndoi[6].

Frate! Cîndu-mi pomeneai de călătorie la în afară în vacaţie, de multe ori stam să te dezmint, pentru că n-ai pe cine lăsa în locu-ţi, şi foaia d-tale întru început are lipsă să se întărească şi să capete credit cu temei, însă n-am vrut, aşteptînd ca să mă înştiinţezi, cum ţî se va întîmpla pînă ai fost dus de acasă. Acuma m-ai înştiinţat, şi ştiam că vei face,
47v încă din Bălgrad. Şi aşa văz că acum în est an nu te poţi mişca[7]. /

10/20 m.apr.

Tot aşteptînd prilegiuri, n-am trimis scrisoarea cu posta de ieri, şi de nu capăt pînă duminecă, atuncea ţi-o trimit cu articolul I din *Poezie şi versificaţie,* celalalt va urma numaidecît şi — mutîndu-mi propositu — un vers *erotic,* de probă, a căruia cifră mă rog să nu o schimbi[8]. Mai ştie dracul ce se poate să fie, de mă cunosc toţi de toete părţile: în Ţeara Românească, Ungurească, în Ardeal. Episcopul încă mi-au cunoscut şi *Slavonismurile,* precum şi celelalte, precum mi-au spus Oltean[9]. Şi în genere ceteşte foile totdeauna, că zice că-i place stilul nostru. Numai alaltăieri mi-au dat o comisie pentru pestani, să i-o concipăluiesc io şi să o tipăresc. Io încă i-am făcut o disertaţie la care se poate uita cît de lung, că i-am parodit tot stilul ce-l are, însă ideile, după moralul cel mai nou. Numai de nu s-ar pricepe. Un exemplariu ţi-oi trimite oarecînd. Nu ştiu mai da-mi-va mai mult de astfeli de comisii. Să vezi cum am afectat cele mai înalte principuri cu toată vîlfa vlădicească. Dacă am pus peana gios, am rîs şi am gîndit: „Na, şi tu ai putea fi vlădică"[10].

Lucrul dracului, că togma cînd aş vrea să-ţi isprăvesc făgăduinţele, atuncea am vreme mai puţină. Introducţia, introducţia, asta-mi mîncă zilele pînă oi găta. Batăr n-aşi fi început-o; numai s-o fiu scurtat. Dar acuma-i tîrziu şi mi-i ruşine a o lăsa nesăvîrşită. Almintrilea, cînd
48 m-apuc a fircălui, nu mai am stare. Mărturie poate / fi scrisoarea asta

şi altele. Ştii bine cît de prelung scriu. À propos! Ţi-am fost scris odată să nu-mi pierzi scrisorile, poate vreodată voi avea ceva lipsă de ele. Şi acuma încă-ţi scriu. De nu alta, le voi răscumpăra, că io mai gata-s a scrie zece impururi, decît un pur. Asta încă-i una ce mă împiedecă la lucrurile făgăduite, că mie mi-i mai îndemînă a scrie cu litere, că scriu iute, fiind mai scurte, iară d-tale aş trebui să-ţi scriu au purum nou cu slove, au impurul cu ele, şi amîndouă mi-s grele. Scriind cu slove, mă zăbovesc şi prin urmare am nădejde că articulul acesta ce ţî-l trimit astăzi nu va plăcea cu cele pînă acum.

Dară Popasu ce mai face cu reflexiile? Slabă grige au mai avut şi el de biata-ţi gazetă. Ci cred că nici n-au putut avea, pentru cuprinderile-i[11].

Bucoavnele pentru Nemeth le voi trimite acuşi, că am început a le tipări, însă din porunca vlădicului şi a *svîntului* Co[n]sistoriu, de o parte cu slove, de alta cu litere. Dară preţul nu va fi cu mult mai mare decît pînă aci. Dar spune d-lui Nemeth că aşa nu-i mai trimit în veci cărţi, să nu le primească. Di ce n-au spus cînd ai scris după ele, să nu le trimit una fără alta? Pentru aceea spune-i înainte şi despre *Bucoavne,* ca să nu trebuieşti iară a le lua apoi îndărăpt. Că sasul nu-i ca omul, de-i sas. Almintrilea mi-oi aduce şi *Catehismurile* acasă. Iară d-ta Bestellung de la el să nu-mi trimiţi fără de scrisoare amteiă, că nu voi plini[12].

11 m.

Pentru D-zeu, da ce faci? Da cum poţi băga în foaia d-tale nişte măscări ca acele ce-s în *Celibatul* din *n*[ru] 17? Au doară vreai să-ţi baţi joc de atîţia oameni cinstiţi dintr-astă stare, ce / se prenumărară la 48v
foaia d-tale? Adevărat, cînd o am cetit, am îngheţat şi pînă acum încă nu poci pricepe: ce-ai stat socotind să faci una ca asta? Spui drept că mi-i ruşine. Dară să nu te superi pre mine, că io-ţi grăiesc ca un prietin de care nu te poţi îndoi şi n-ar vrea un nume bun ce ţi-ai cîştigat să-l pierzi — prin nişte fleacuri ca aceste, în care nici poezie, nici adevăr nu este — nice prenumeranţii. De nu mi-ar fi cunoscută persoana auctorului, nu l-aş cruţa deosebi a-i arăta că ce trebuie să facă un poet şi ce gust să aibă. Adecă noi românii, cît de zdraveni să fim, numai nu putem să fim cumsecade ca oamenii, noi trebuie să ne întinăm în ceva. Io, d-lui Pop, cu toată cinstea ce o am cătră un om aşa învăţat şi zelos, nu i-oi mulţămi în veci, că ce n-au băgat seama să-şi cruţe batăr prietinii săi. Io, adevărat, prin pasquilul acela atîta mă simţ vătămat în numele celor cinstiţi din starea mea, ca şi cînd m-ar fi vătămat în persoană. De au vrut a scrie împrotiva stării celebale, ei bine, şi alţii au scris, dară înţelepţeşte, cu dovede şi cu toată luarea aminte la osebite stări împregiur a oamenilor, şi io încă le-am cetit cu drag. Aşa au scris
Krug, Carove şi alţii. Dară într-astă poezie nu se află / nimic de ăst 49
feli. Şi încalţe dacă ar fi poezie! Nici o idee originală nu poţi să afli într-însa. Şi-apoi, expresiile! Cum poate un om înaintea unui public cinstit să grăiască îmbălăcături ca acele ce nici în gura celor de gios nu le stau bine? Şi dacă e aşa, di ce nu şi-au pus expres numele afară? Mi se pare că nici însuşi auctorului nu i s-au părut lucru cu cale ce au

făcut[13]. Oh, oh! Na, acuma-ţi pot ceti *damele* noastre poezii cu gust delicat, să scape[14]. *Eheu, jam satis est*[15].

Astăzi şi vinerea trecută am primit foile în grabă. Frate, mai bine le trimiteai mai tîrziu, decît să trebuim a le ceti cu ruşine. însă vezi d-ta cumu-i socoti. Io te las în voie au să bagi seama de cuvintele mele, au să urmezi svaturile lui dr. P[op]. îmi îmbla ceva prin minte să fac, ci las pînă poimîne, să nu mă grăbesc.

îmi îmbla (1/13 m.) să scriu vreun articul asupra, ci nu avui vreme. De vrei, nu te opresc să publici ce am scris mai în sus, numai *omissis omittendis*[16], că io — oricum — nu mă poci împrietini cu pascvilul acela, şi pare că bucuros aş da orice numai să nu-l văz aci.

R[aţiu] încă ceteşte foile tale, de la Alpini. Â propos, bagă în numărul următoriu versul *Zioa, ceasul despărţirii,* care aşa mult influx au avut în pricile mele. R[aţiu] au crezut că-i de mine, pre sama nepoată-sa, pînă [ce] an, la n° 3, în *Nemzeti Târsalkodo,* nu l-au cetit tipărit. Şi de nu ştii cine-i auctorul, fă întrebare la public să-ţi descopere, şi i-oi făgăduiesc la cel ce va descoperi — cu numele apriat — un galbin împărătesc, de va voi să primească (numai numele să nu mi-l pomeneşti)[17].

Ce vei afla la sfîrşitul art[icolului] de *Poezie,* mă rog să nu te vateme[18].

C.\

[1] Lipsind o biografie amănunţită a lui Cipariu, nu putem spune nimic despre noile necazuri care i-au „turburat sîngele". în orice caz, ni se pare puţin probabil ca Raţiu, canonicul, să fie Catilina. *Crepundia pueris* — „leacuri de amăgit copii".

[2] Ioan Maiorescu (Trif, Trifu) a funcţionat „vremelnic", din octombrie 1836, la şcoala din Cerneţi, ca urmaş al lui Grigore Pleşoianu, figură proeminentă a învăţămîntului nostru din prima jumătate a secolului al XIX-lea (vezi N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu,* Bucureşti, 1912, p. 9 şi urm.). De la Cerneţi a fost transferat, în august 1837, la Craiova şi orînduit inspector al Şcoalei centrale şi totodată „profesor de istoria universală şi de stilul naţional". Nemulţumit de stările de lucruri din Ţara Românească, Maiorescu scrie, în februarie 1838, un articol-rechizitoriu, pe care Bariţ îl tipăreşte în *Foaie literară* (nr. 16, p. 121 — 123). între altele, tînărul profesor scria: „Unde e la noi căldura şi focul, unde naţionalimea şi patrioţimea ace[e]a ce însufleţeşte pe românii ardeleni? Un *materialism gros* s-a lăsat, ca un nuor greu, pe Ţara Românească. De unde? Din Galia (Franţa). O beletristică lunecoasă amăgeşte *mai* pe toţi. De unde? Din Galia. O judecată stricată, un gust primejdios, o silinţă opintită numai pe lucruri din afară, un lux grozav, dărăpănător. De unde? Din *materialismul franţuzesc.* O uşurătate, o nestatornicie, o procopsinţă superficială. De unde? Din beletristica frîncească" (p. 121). „în limbă toţi vor să fie ziditori. O tot netezesc şi o pieptenă, pînă ce-i trag şi pelea; apoi îi dau alta. Precum cu limba, aşa şi cu bietul român. Şi pe el se silesc să-l *supţie,* să-l îmbrace cu haine noaă, după *civilizaţia Europei,* pînă ce într-atîta îl cutrupesc de petece streine. încît nu se mai cunoaşte în el *originalitatea"* (p. 122). „O nădejde avem în scoale, care în organizaţia din afară sînt mai bune decît ale Austriei, însă şi aci cel mai mare rău este că n-avem profesori învăţaţi au cel puţin carii ş-ar împlini datoriile lor din cunştiinţă şi o fierbinţeală patriotică" (p. 122). Criticile acestea şi altele, tot atît de drastice, au stîrnit un val de proteste şi au determinat unele măsuri disciplinare împotriva „calomniatorului". Despre ele au scris pe larg V.A. Urechia (vezi *Istoria şcoalelor, de la 1800—1864,* voi. II, Bucureşti, 1892, p. 65 şi urm.), apoi N. Bănescu şi V. Mihăilescu, în *Op. cit.,* p. 22 şi urm. De consultat şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 203 — 419, capitolul corespondenţei lui Ioan Maiorescu către Bariţ.

[3] Cipariu publicase în *Foaie literară,* 1838, nr. 6 şi 7, cîteva observaţii pertinente despre ortografie, pe care Bariţ le „dispută" *(Ibid.,* nr. 7 şi 8). în discuţie se angajează şi Ioan Maiorescu:

„Frate Bariţ!

Craiova, 24 oct. 1838. Iaca, capeţi ceva de la mine [...] Un răsunet la corespundinţa asupra ortografiei. *Asta o tipăreşte în foaia ta [— Foaie pentru minte, inimă şi literatură].* Poţi să o tipăreşti în grabă. I-am scris lui Tipar că fac băgări de seamă împotriva lui" (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 220 — 222). „Răsunetul" a apărut în *Foaie pentru minte* 1838, nr. 23, 24 şi 25, sub titlul: *Asupra ortografiei rumâneşti. Răsunet la cele ce s-au zis în obiectul acesta în „Foaia literară", no. 1, 6,* 7, 8, 18, 20, 21 şi în al doilea curs (adică: în *Foaie pentru minte* nr. 2 — 4 şi 10). Aici, în afară de opiniile lui Cipariu (vezi *Foaie literară,* 1838, nr. 6 şi 7, precum şi *Foaie pentru minte*1838, nr. 2, 3 şi 4) şi Bariţ (vezi *Foaie literară,* 1838, nr. 1, 7 şi 8) privind ortografia, Maiorescu adnotează şi consideraţiile lui Vasile Pop (vezi *P., Domnule redactor ! Urmarea disertaţia din nr. 18 despre ortografie* şi *Capăt disertaţia din nr. 20 despre ortografie,* în *Foaie literară,* nr. 18, 20 şi 21), şi *R* (vezi *Ceva despre ortografia latino-românească,* în *Foaie pentru minte* 1838, nr. 10). *R.* = Ioan Rusu, profesor la Blaj (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Rusu către Bariţ).

Deodată cu „un răsunet...", Maiorescu i-a expediat lui Bariţ şi un fragment dintr-un studiu despre *natura limbii române,* cu rugămintea ca acesta să îl editeze la Braşov: „Trimit *Desertaţia* asupra limbei. îţi trimit numai 31 jumătăţi de coaie. Mai sînt vreo zece, care le vei căpăta pe lordache David, care poate a şi plecat de aici, apoi, pe la Crăciun, se întoarce. Poţi să începi cu tiparul şi pînă lipsesc celelalte , că negreşit le vei căpăta ..." *(George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 221).

[4] De această *traducţie* Bariţ nu mai avea nevoie, pentru că în nr. 19, din 7 mai, al Foii *literare* publicase o *Cîntare în Hunedoara,* la 19 aprilie, în care împăratul Ferdinand era proslăvit în versuri de un prozaim desăvîrşit.

[5] Nutrind convingerea că „Amorul nu poate să fie defăimat, nici se defăima", Cipariu a scris mai multe *cîntece liriceşii* erotice, pe care se sfieşte să le încredinţeze tiparului, considerîndu-le nepotrivite cu „starea" sa de preot celibatar. Pe de altă parte, nu voia să calce pe urmele lui Charles de Saint-Denis Evremond (1613 — 1703) şi ale cardinalului P. Bembo, care cultivaseră de asemenea poezia erotică.

[6] Trif = Ican Maiorescu. Referinţe despre împrejurările în care Bariţ l-a „pîrît" pe Cipariu „la naţia rom[ânească]" am dat supra, XVI, n. 7.

[7] Cipariu şi Bariţ s-au întîlnit, în aprilie 1838, „de Paşti", la Zlatna, unde au ţinut sfat cu doctorul Vasile Pop (vezi supra, XV şi n.l). De reţinut amănuntul, pentru o viitoare biografie a lui Cipariu, că de la Zlatna a revenit la Blaj prin Alba Iulia (Bălgrad); iar pentru Bariţ, că în vara anului 1838 a intenţionat să întreprindă o călătorie „la în afară".

[8] Din cauza unor scrupule ulterioare ale autorului, *Poezie şi versificaţie* nu va vedea lumina tiparului nici în *Foaie literară,* nici în *Foaie pentru minte* ... Faptul că pe Cipariu îl preocupa, încă din 1838, o astfel de problemă merită, totuşi, să fie notat şi cuprins în capitolul introductiv al unui studiu competent despre *Elemente de poetică, metrică şi verşificaţiune,* Blaj, 1860.

[9] Articolul despre slavonisme, în *Foaie literară,* 1838, nr. 14, p. 106 — 108. Oltean pare să fie Constantin Alutan (care se numea, la origine, Oltean), în 1838 canonic „scolastic" la Blaj (vezi infra, scris. LVII, n. 2).

[10] Relaţiile lui Cipariu cu episcopul Ioan Lemeni au fost, în general, amicale, ceea ce nu îl împiedica pe cel dintîi să critice anumite atitudini ale vlădicului şi să îl ironizeze în corespondenţa sa cu Bariţ. O dovadă este şi tonul persiflant al pasajului care începe cu „Numai alaltăieri mi-au dat..."; finalul acestuia e magistral!

[11] Cumnat cu Ioan Maiorescu, Ioan Popasu era protopop la Braşov şi un susţinător fervent al eforturilor făcute de românii ardeleni pentru emanciparea lor socială şi naţională. îl interesau şi problemele de limbă, de aceea, i-a promis lui Bariţ să facă unele „reflexii" pe marginea articolului scris de Cipariu despre ortografie, dar din cauza multiplelor sale ocupaţii nu a putut să împlinească nici această făgăduială, nici pe cea de a sprijini, prin colaborări, foile braşovene. Va publica în *Foaie pentru minte* lucruri fără prea mare însemnătate, abia în anii 1851 şi 1862, cînd nu Bariţ, ci Iacob Mureşanu conducea revista.

[12] Referințele de aici despre *Nemeth, bucoavne* și *catechismuri* trebuie completate cu cele din scrisorile III, n. 7 și XIV, n. 1. De consultat și Petre Popescu-Gogan, *Timotei Cipariu. Notitia biografica,* în *Manuscripmm,* IV, 1973, nr. 1, p. 56—58. Din *Notița biografic* interesează următorul pasaje „Ca prefect: [al] tipografiei seminariali din Blaș, 1833—1866, a tipărit, afară de cărți scolastice și besericești cu cirilice, mai multe alte cu litere latine" (p. 56).

[13] în *Foaie literară,* 1838, nr. 17, p. 129—130, Bariț tipărește poezia *Celibatul (Necăsătoriții)* semnată *dr. P.* (= Vasile Pop). Iată o strofă din cele 12 care l-au scandalizat pe Cipariu, preot celibatar:

1 Din potrivită căldură
Firea strigă, poruncește
Ca să să nască făptură;
Vai de cela ce-o poprește.

Aproape pe același ton ca în epistola XVI vorbește Cipariu despre *Celibatul* și în scrisorile următoare, XVII și XVIII. Spre deosebire de el, la alți blăjeni poezia „și-au aflat... apărători" (vezi infra, scrisoarea XVII). Bariț însuși s-a situat de partea acestora și, cu riscul de a-l indispune pe Cipariu și a-și înrăutăți relațiile cu el, scrie un interesant artîcoFpe tema celibatului (în *Foaie literară,* 1838, nr. 22, p. 172—173).

[14] Cipariu face aluzie la *articoluj-program* al *Foii literare,* expus sub forma unor scrisori alcătuite de Bariț, dar atribuite unor personaje imaginare. Mai precis, el se referă la *Scrisoarea unui duh frumos* (în *Foaie literară,* 1838, nr. 1, p. 2) și la *Scrisoarea unei demoascle (coconită) (Ibid.,* nr. 2, p. 9), din care cităm: „Prietine! Eu m-aș bucura de aș vedea foița domniii-tale împletită ca o cunună de flori! Soneturi, ode, versuri galante, cel puțin traduceri sănătoase din poeții neamurilor. Aici se cearcă ce poate limba; acest ram de literatură ți-ar răsplăti mai bine și osteneala domniii-tale" (p. 2).

[15] „Of, destul!"

[16] „Omițînd ceea ce trebuie omis".

[17] *Versul* l-a publicat Bariț în *Foaie literară',* 1838, nr. 20, p. 160, sub titlul *Despărțirea,* însoțit de următoarea notă de subsol: „Cine ar ști să ne arate pe izvoditoriul acestui cîntec are să primească de la *oarecine* un galbin. Noi am scris aici din rostul unei persoane, după ediția, cum spune, a cîntecelor tipărite de d[omnul] Pan în Sibiu, căci pe Ia noi se cîntă de atîța ani în multe chipuri schimonosit".

între 1830—1838, poezia s-a mai tipărit, în alte variante, în *Biblioteca românească?* V, 1834 și în revista *Nemzcii Târsalkodo,* 1837, p. 46—47, în cuprinsul unui jurnal de călătorie. Se arată aici că autorul jurnalului, împreună cu un tovarăș de drumeție, a cutreierat, în anul 1836, Țara Românească. La Tîrgu Jiu, unde au poposit o vreme acest, tovarăș a auzit pe o „domnișoară de boier" interpretînd cu multă măiestrie („meșter modon") un cîntec de adio („bucsuzo dai"). în ortografie maghiară, *Nemzcii Târsalkodo* reproduce in extenso poezia. Semnatarul jurnalului, Gy[ula]f[ehervâr]i Farkas. Sândor, a tălmăcit întregul cîntec în maghiară, dar nu în versuri, ci în proză. Traducerea începe astfel: „Szomoruan ertettem âltalad kijelelt elvâlâsunk napjât es orâjât; hanem kerlek: el ne felejts". Textul din *Nemzeti Târsalkodo* a fost copiat de un anonim, probabil în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; ortografic, copistul a latinizat poezia (vezi ms. nr. 5 de la Biblioteca Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, f. 162—163). De consultat și Kocziâny Lâszlo și K6116 Kâroly, *Regi magyar keziratos enekeskonyvekben fennmaradt român vilâgi enekek* (Cîntece de lume românești păstrate în vechi manuscrise maghiare de cărți de cîntece), Cluj, 1972, p. 28 și 143—144.

Versiunile amintite pornesc de la *Au sosit acum, văz, ceasul* de Costache Conachi (vezi *Scrieri alese,* București, 1963, p. 105). Stihurile poetului moldovean le regăsim, în două variante, la Eminescu (vezi *Opere,* voi. VI, p. 392—393 și 444). Perpessicius* care a întocmit acest volum, nu comentează variantele .

[18] Vezi nota 8.

XVII

Blaș, 8/20 mai [1]838

Dorite frate,

Avînd un prilegiu așa bun de-a te înștiința de cîte ceva de pre Ia noi, iată-ți trimit această scrisoare din Făgăraș, cu toate că, pentru grabă, nu poci să ți-o trimit lungă. Mai pre lung ți-am fost scris azi săptămînă, care socotesc că vei fi primit. Acea scrisoare au fost din 3 daturi, dictată din 3 osebite porniri ocazionale, precum vei cunoaște, și din care pricină socotesc că vei ierta schimbării afecturilor ce stăpînea atunci în mine, și stăpînea precum le-am zugrăvit cu nefățărie. Almintrilea, întru fundament, ideile ce le-am însemnat acolo sunt nestrămutate.

Asupra *Celibatului,* despre care acolo așa pre lung m-am fost întins[1], numai atîta mai adaug că cu toate că lucrul au fost prost și întogma nevrednic și de condeiul scriitoriului și de foaia d-tale, totuși și-au aflat și la noi apărători. Așa sunt blăjanii de entuziaști, din care io mai multu-i cunosc decît pînă acum. Oare mai de buni, au de mai răi? E altă întrebare.

Cu acestași prilegiu te înștiințez cum că fratelui d-tale, joia trecută, i-am plătit 30 fl. CM. aconto pre lîngă cvitanție[2], cînd a/decă 55
venise să se facă preot, precum s-au și hirotonit, și vineri s-au și întors acasă. Dînsul zicea că sosind acasă va să-ți scrie mulțămită.

Multe mi-au povestit bietul tînăr de durerile ce le sufere pentru veștile ce se aud pre acolo de d-ta, după vicleniile înveninatului și înrăutățitului în fărădelegi pînă la bătrînețe[2], ale patronului căsii d-voastre oareeînd. Și cîte i-au povestit în postul mare părintelui d-tale același, fără de omenie, cînd fuse aicea! Care toate nici aș putea să ți le descriu.

Oh, frate, tu știi cît de mult au pătimit inima mea, deși poate nu știi toate ascunsurile inimii mele, dară acuma ce simte și pătimește nici poți să-ți întipuiești. Sfîrșitul numai D-zeu poate să-l știe. Io nu știu di ce D-zeu au dat unora așa de simțitoare inimă și atîtea patimi, de n-au vrut să-și bată joc de făptura mînilor sale. Nime nu este fără pătimiri, dară ale mele sunt prea lungi.

Am nădejde că-mi vei da de știre de hotărîrea cea mai de pre urmă, de vei să călătorești, după cum ți-ai fost pus în cap, au vei să lași pre de altă dată[3]. Io atunci încă voi să mă hotărăsc mai de aproape. Io nici te îndemn, nici te dezd^mn. D-ta ești stăpîn hotărîrilor singur, numai / 55v
bagă de seamă să nu te hotărăști după sentimente nesocotite, ce-s de obște oamenilor de vrîsta d-tale. Să mă ierți, ci mai întîi, oricum de scumpe și de dragi să-ți fie, să te apuci a le cumpăni cu minte rece, de om bătrîn. Pînă atunci nu-ți poci spune că fi-ți-voi soție au nu. D-ta negreșit mă vei înștiința de bună vreme pentru toată întîmplarea, pentru că oricum vei hotărî, aș vrea încă o dată să ne mai întîlnim în est an.

Un prenumerant nou îți mai trimit dîn partea fr[atelui] Ioan Sacalai, profesorul de retorică cu condiție să-i trimiți toate foile *a numeris primis*[4].

Fii sănătos; astăzi nu-ţi trimit nimic, iară în săptămînă Rusalilor vei căpăta tot ce voi putea săvîrşi pînă atuncea, că voi avea prilegiu bun de a-ţi trimite.

Şi sunt cu toată dragostea al d-tale prietin şi frate,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Herrn *G. Baritz,* Professor und Redaktor ad Cronstadt

[1] Vezi supra, XVI, n. 13.

[2] Cu privire la fratele lui Bariţ, vezi supra, XVI. „înveninatul" şi „înrăutăţitul" în fărădelegi este canonicul Raţiu, referitor la care vezi supra (primele scrisori). La aproape 10 ani după Cipariu, în 1847, Ioan Maiorescu va scrie despre Raţiu în termeni asemănători: „sacul fărădelegilor" (vezi *George Barii şi contemporanii săi,* I, p. 302).

[3] G. Bariţ a intenţionat să întreprindă, în 1838 , o călătorie la Viena (vezi supra, XVI, n. 7). Se va realiza abia în 1839.

[4] „De la primele numere"

XVIII

[Blaj], 10 i[unie]/29 m[ai] [1]838

Iubite frate !

Astăzi numai, la 8 iun. / 27 mai, am luat scrisoarea d-tale de la 16/28 mai şi numaidecît m-am hotărît să-ţi scriu ceva înapoi, pentru că apoi mîne voi să dau examen din introducţii şi luni din doctrină cu filosofii, şi puţină vreme oi să am de a-ţi scrie atuncea sau poate togma nimica[x]. Şi mai întîi despre d. Pop.

El au fost însuşi în săptămînă trecută pre aici, abătîndu-se puţinei din drumul ce şi-l ia cătră Haţeg, în vizitaţie. Episcopul l-au trimis cu ocazia sa pînă la Bălgrad etc.

Mi s-au părut şi mie că nu este prea mulţămit cu sentimenturile unora de pre aicea, dară cu toate acestea el, nici înaintea mea, nici a altora nu s-au spus a fi autorul versurilor din întrebare. înaintea altora togma au şi tăgăduit. înaintea mea numai atîta au zîs că nu-i stă numele tot scris afară, ca la articolul de *Diplomatică,* şi prin urmare nu trebuia nimenea să se vinuiască pre dînsul[2]. Io am lăsat într-atîta, că n-am vrut să mă disput. /

Almintrilea, pe lîngă toată prietineasca primire ce au avut aici, socotesc că cu totul alte simţiri va fi dus cu sine d-lui de acia despre noi de cum au venit. Şi despre prietinia noastră cu R[aţiu] încă au avut prilegiu a se încredinţa. Acesta acumu-i dus la Abrud să-şi însoare nepotul, cu o bătută de D-zeu şi, încă de o săptămînă dus fiind, n-au mai venit.

Pentru TrPu, săracul, văz că-i rău destul, şi din scrisoarea d-tale şi dintr-altele din Bucureşti. Intre alţi vătămaţi este şi Eliad *, carele au şi tipărit în *Adausul* la no. 18 (la *Curier* au la *Românie,* nu ştiu) un articul ascuţit şi batjocoritorul, pre o giumătate de coală întreagă, în 2 pagine cu cîte 4 columne, însă fără iscălitură. Articulul însă acesta nu s-au publicat şi io l-am primit numai sub sigillo. Tot am cetit că nu-i ură ca ura între literatori, şi aceasta se dovedeşte şi cu Maiorescul, pînă dincolo. Oameni mai nesuferitori ca pre învăţaţi nu poţi să afli. Ei sunt mai gingaşi decît fetele cele mai nedumerite, ca nasul şi coada cînelui; să nu te atingi de ele, că vai. El de nu va avea razem în bărbaţi de un cuget cu dînsul şi tari *(precum poate sunt eforii şi directorul),* e de / perit, că deşi nu-l vor ţîpa din postul ce-l ţîne, dară pace şi prietinie cu dăscălencii în veci nu va să aibă[3]. Să nu să fie batăr aşa degrabă însurat, tot ar fi lesne de el. Ar putea să se poarte fără frică şi să le astupe gura, de are cu ce. Şi apoi, de ar fi silit, să-i lasă. Dar aşa, va trebui să-şi plece capul şi să înghită mult. Hei, hei, de multe ori ar putea omul să grăiască şi adevărul, ci trebuie să caute la stările împregiur! Io sunt păţît şi însumi şi mai nainte de păţînă încă am ştiut că aşa este şi m-am ferit totdeauna. Vezi, *celalalt,* a căruia scrisoare nu i-o ai publicat[4], de au şi scris asemenea nu au poftit să i-o tipăreşti, şi e mai cuminte. Acesta-şi cunoaşte starea sa, Maiorescu nu.

Cetirea scrisorilor asupra acestui au pricinuit aici o simţire deosebită. Rucăreanul e judecat de toţi că trebuie să fie om prost, de e şi boieriu, precum se vede din urgisire, cu care caută în gios la toţi popşorii, dăscălencii şi sluguliţele de vamă. Ciocoi încălţat, îmbrăcat[5]. Celalalt se vede om aşezat[6] şi întru necazul ce l-au simţit la cetirea articulului din foaia d-t[ale], şi scrie / , preste tot luînd, foarte omeneşte. Amîndoi se razimă însă pre părerea că doară Mfaiorescu] pre clasici satirizează; ci mai bine făcea să se fie slobozit *ad meritum* şi să dovedească cu seriozitate nentemeierea judecăţii M[aiorescului]. Şi atunci, pentru cetitorii d-tale, era foarte bine. Acuma trebuie să auză gîlcevi care într-adins nu se ţîn de o foaie literară. D-fa lucră într-acest punct cum socoteşti. Io, în locul d-tale, aş face înştiinţare că oricine va voi mai mult să grăiască într-această treabă să se ferească de orice personalitate şi că toată scrisoarea în care nu va sufla duh de pace şi de cuviinţă va fi nesocotită.

Mă mir cum ai putut să primeşti o scrisoare anonimă şi să o publicezi[7]. Aceasta se împrotiveşte principiurilor ce le-ai făcut de obşte [cunoscute] şi nici la o redacţie nu se sufere.

îmi pare rău că foaia d-tale fu pricina acestui zgomot, însă d-tale nu ţî se poate imputa. D-ta scrisoarea lui M[aiorescu] o ai socotit ca un articul înştiinţătoriu de starea literaturii din Ţeara Românească, în care nu s-au aflat nici o personalitate, şi cetitorilor le-au căzut bine negreşit, deşi nu s-au bucurat de objectul înştiinţării. Cu un cuvînt, iată ce dobîndeşte un om şi cînd gîndeşte că scapă din iad. Singură supunerea, tăcerea, căutarea de graţii pot pe om oriunde să fericească, fie oricît de harnic, învăţat etc. / Adevărat, nu prea mare mîngăiere. întîmplarea lui M[aiorescu] va fi al treilea Kunststiick după a Pleşoianului în Ţeara Românească şi a Murgului în Moldova[8]. Ai noştri nu sunt aşa oameni, numai de persoană să nu te atingi. Deobşte poţi să grăieşti cîtu-ţi place, că părerile sunt slobode. Noi încă am fost atinşi cîteodată în *Gazetă* şi *Foaie* şi apoi unii am rîs noi de noi, alţii ne-am făcut a nu şti nimica, şi au trecut. Pentru cele ce s-au scris, pe lîngă cele ce se grăiesc mai în toate zilele, sunt numai ca o picătură-n mare[9].

La *Intriga* d-tale mulţi s-au insinuat că vor să prenumere şi, luînd numele tuturor, te voi înştiinţa[10]. Pentru că e de amor argumentul ei, nu trebuie să te îngrozeşti de noi. Amorul nu poate să fie defăimat, nici se defăima, ci numai amorul fără de lege. Dintr-aceea că *Celibatul* mie sau altuia nu va plăcea, nicidecum nu poţi să judeci că nouă scrisorile amoroase ne sunt urîte. De-aci o consecvenţie ca aceasta, după logica mea, niciodată nu e pre lege. Numai supunerea *că tot omul celebs*
59 *e curvariu* (vreau să zîc preotul) nu se poate socoti dreaptă şi a se suferi[11].

La reflexiile asupra articulului de ortografie a lui P[op] încă nu mă îndatorez, pînă ce va ieşi de tot[12]. P[op] se ponosluia că i l-ai trecut în nr. 19. El ar fi vrut poate pre cînd au venit aicea să şi-l vază isprăvit. După ce se va isprăvi, voi să-i răspunz totuşi numaidecît[13].

T. de la *Pescariul*[14] e latinesc.

In no. 20 am cetit versul poftit, *Zioa* etc, însă nu-i versul cel original, ci precum l-au togmit d. Pan din Bucureşti[15]. Gel original de obşte are numai o cadenţă la a 2 şi a 4 vers; d-lui au pus şi la l[-ul] şi la a[l] 3[-lea] . Unele strofe le-au lăsat afară. Strofa a 3 mi se pare au de nou adausă, au de tot schimbată. Schimonosit este dară cum l-au tipărit d. Pan, nu cum se cîntă.

Articulul următoriu de *Poezie* nu pot să-l trimit în grabă, precum şi altele, prea mari, şi ar trage mult, şi io n-aş vrea să-ţi pricinuiesc cheltuieli multe[16]. De la Sibiu le vei primi prin Manole[17]. Poate în săptămînă viitoare voi să călătoresc şi io într-acolo. Cu toate aceste, d-ta şi cel dintîi poţi să-l tipăreşti oricînd, că materia nu e ruptă în două.
59v Al doilea şi / altele, de vor fi mai multe, vor tracta de formele versificaţiei încît mai pre scurt.

Sinod *proprio sensu*[18] nu vom avea, ci numai adunare de protopopi, spre depunerea jurămîntului homagial. Circulariul episcopesc s-au trimis [în] 18/30 mai, în care se porunceşte tuturor vicarilor, protopopilor şi v[ice] protopopilor ca pre vineri seară, 1 iulie, toţi să se afle în Blaş, ci singuri, fără notari sau alţi preoţi. Sîmbătă va să se cetească formula jurămîntului şi fieştecarele dintre cei adunaţi o va întări cu subscrierea mînii sale şi cu pecetea deregătoriei. Dumineca se va cînta *Mărire,* şi după prînz se va întoarce fieştecare la eparhia sa, unde asemenea tuturor preoţilor jurămînt se va primi şi se va trimite la Scaun, cu acea formalitate, de către protopopul lor. Mersul sărbătorii voi să ţi-l descriu atuncea, de voi fi sănătos (duminecă) şi voi fi pre acasă.

De venirea mea într-acolo nu poci să zic nimic, pentru că io încă m-aş duce în toate părţile, şi pînă voi porni, nu ştiu încătrău oi lua-o. De voi rămînea aici pînă la sinod, poate că apoi într-acolo m-oi trage la care vicareş sau protopop oi vedea căruţă mai bună: căt[r]ă Cluş,
60 Haţeg, Năsăud, Făgăraş, nu ştiu. Pentru toată întîmplarea cînd mă voi / hotărî, ţi-oi scrie. Ieri m-am mîntuit de un examen, mine mă voi mîntui şi de celalalt şi apoi-s L. B. de etc. Ia-te, du-te! Numai trebuie să mai aştept pînă voi isprăvi *Bucoavna.* La Sibiu gîndeam însumi să merg în săptămînă ce s-începe, dară au început ploile Rusalilor şi iarăşi se va strica calea. Pînă atunci să aibi puţinică răbdare. Astăzi serbăm ziua sfinţirei episcopului într-al cincilea an, şi prînzim acolo *in corpore.*

Romanov mi-au trimis înştiinţarea următoare: „Bucureşti, 13 mai. Aicea la 8 ale următoarei, la Domn, în casa tronului, s-au cetit un ferman de la Poarta otomană, unde porunceşte boierilor ca să iscălească cererea Rusiii — unde la 9, tot ale acestii, la Obşteasca Adunare au şi iscălit, faţă fiind şi toate consulaturile puterilor streine, încît şi altele — ca din tot venitul lor să plătească zăciuială toţi boierii etc." înştiinţarea aceasta însă nu vrea a se împărtăşi cu nimenea, că se teme; şi almintrilea, nu-i destul de chiară. D-ta, de vrei, poţi să o treci în gazeta cea ungurească sau nemţească, dară în cea rumânească nicidecum[19]. Dară şi într-acele însemnează că au sosit d-lor v[oastre] prin a doua mînă sau, mai bine, să o taci.

In treaba lui Trif poate că m-oi slobozi şi io puţinei[20], fiind rugat de mulţi de ai noştri, ci mai tîrziu.

Am un articul gata: *Mintea şi puterea,* de multişor lucrat. Bucuros • aş fi să-l poţi trece. Cenzura nu are de a se scandalisi într-însul de-l va înţelege, ci totuşi bine vei face înainte de a-l da la *cules* să-l areţi cenzorului, să nu ai necaz[21]. Alt articul iară mai gata am, *Poezia arabilor,* cu probe[22]. Care deodată ţi le voi trimite.

Fii sănătos,

C. mpr. / 60v

N.B. Ceteşte şi pre covertă înluntru[23] / 57

[1] Cipariu a funcţionat ca profesor la Seminarul teologic din Blaj între anii 1830—1848 (vezi *Manuscripium,* 1973, nr. 1, p. 56), predînd pe lîngă hermeneutica sf. Scripturi şi un curs de introducere în studiul celor două Testamente, vechi şi nou. în acelaşi timp „filosofilor", adică elevilor din a Vl-a clasă de liceu, le ţinea lecţii de „doctrina religionis" (vezi Nicolae Albu, *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800—1867,* Bucureşti, 1971, p. 34-35).

[2] Cipariu se raportează la Vasile Pop, autorul poeziei *Celibatul,* care l-a scandalizat (vezi supra, XVI, n. 13).

„Articolul de *Diplomatică"* al lui Pop s-a tipărit în *Foaie literară,* 1838, nr. 13, p. 100-103.

*,.Mă rog să nu-i pomeneşti numele nici într-un tip, că aşa mi s-au descoperit tot lucrul. R[omanov] îmi scrie că nu s-au publicat, pentru rugarea M[aiorescului], care — aşadară — se vede a fi fost pre atunci la B[ucureşti]".

[3] Vezi supra, scris. XVI, n. 2. Articulul „ascuţit şi batjocoritorul" al lui I. Heliade Rădulescu s-a publicat în *Curierul românesc,* IX, 1838, nr. 18: *Asupra scrisorii d. Maiorescul din „Foaie literară" nr. 16.* în ciuda faptului că Heliade a scris despre el în termeni drastici, Trifu, alias Ioan Maiorescu, a continuat să creadă, ca înainte de 1838, în probitatea cîrtitorului său şi în meritele sale de ales succesor al lui Gheorghe Lazăr. Citām dintr-o scrisoare către Bariţ, din 26 august 1838: „între toţi este mai cu seamă *Eliad,* patriarhul literaturei noastre, cu care te-ai putea înţelege mai bine. El încă a scris împotriva mea, în *Curier,* atunci cînd îm[i] era tăiate mîinile şi picioarele. A grămădit toate cîte a putut împotriva caracterului mieu personal. N-a scris împotriva scrisoarei mele, ci împotriva persoanei [...]".

Despre necazurile lui Ioan Maiorescu survenite în urma „calomnierii" dăscălimii din Ţara Românească în *Foaia literară,* vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I p. 212. Director era Petrache Poenaru. Apreciind buna pregătire a lui Maiorescu şi devotamentul cu care muncea pentru progresul învăţămîntului, Poenaru l-a sprijinit şi apărat în contra filipicelor, dezlănţuite de îndrăzneala cu care tînărul profesor ardelean a dezvăluit în *Foaie literară* unele manifestări negative din viaţa culturală a Ţării Româneşti.

[4] *Celalalt,* mai prudent decît Maiorescu, este — indubitabil — Aron Florian. Acesta, în scrisorile trimise lui Bariţ în 7 februarie şi 11 aprilie 1838 (vezi *George Baril*

şi contemporanii săi, I, p. 9 şi urm.), a criticat şi el necruţător regimul domniilor regulamentare din Ţara Românească, dar — cum arată Cipariu — „nu au poftit" ca redactorul *Foii literare* să i le tipărească.

[5] Epitetele strivitoare folosite de Cipariu la adresa „Rucăreanul"-ui ii traduc revolta cu care a citit rîndurile semnate *Rucărean* (autorul este N.N. Rucăreanu din Cîmpulung), din *Foaie literară,* 1838, nr. 19, p. 149—151 şi intitulate *Domnule ledactor !* Articolul abundă în batjocuri stil Heliade.

[6] „Omul aşezat" semnează „un abonat al *Foii literare,* M.S." (vezi *Domnule redactor!* din nr. 20, p. 154—157). Iniţialele sînt ale profesorului Simeon Marcovici, apropiat al lui Heliade Rădulescu. în esenţă, Marcovici vrea să demonstreze netemeinicia criticilor formulate de Ican Maiorescu, pentru că acesta — după opinia lui — s-a străduit în zadar, „prin neargomentate argomente şi cu un dialect ce ş-a croit despoticeşte, a dovedi că în Ţara Românească nici rîvnă şi patrioţime adevărată să află, nici literatura sporeşte, nici învăţătorii sînt destoinici sau măcar rîvnitori" (p. 154).

[7] Cipariu are în vedere că Bariţ a publicat articolul lui Marcovici (vezi nota anterioară), deşi era semnată numai cu iniţialele M.S. şi cu toate că declarase în decembrie 1837, în *înştiinţarea* prin care anunţa apariţia *Foii literare,* următoarele: „Poate cineva la scrierile sale să-şi puie numele cel adevărat sau altul iscodit, dar anonim nu putem să tipărim".

[8] *Kunstsiuck* însemnează scamatorie, prestidigitaţie, lucru necurat, maşinaţie, tertip. Victimele unor maşinaţii fuseseră, după Cipariu, Pleşoianu şi Murgu.

Spirit bine cultivat şi dascăl craiovean merituos, Grigore Pleşoianu a cerut Eforiei şcoalelor din Ţara Românească, în 1832, să îi fixeze exact drepturile băneşti. Pentru că gestul lui Pleşoianu şi condiţiile puse de el îi s-au părut eforilor „înfricoşătoare", l-au silit să dimensioneze (vezi Al. Piru, *Istoria literaturii române,* II, Bucureşti, 1970, p. 253).

în a doua jumătate a anului 1834, Eftimie Murgu, originar din Banat, se stabileşte la Iaşi, ca profesor de filosofie. Lecţiile sale, pline de idei progresiste, au fost apreciate de Ion lonescu de la Brad, Dimitrie Guşti, Neofit Scriban ş.a. dar nu şi de boierimea retrogradă, favorizată de domnitorul Mihail Sturza. Coalizîndu-se împotriva lui Murgu, aceştia „i-au făcut şederea imposibilă la Iaşi". Sătul de şicanele lor, Murgu îi părăseşte, plecînd la Bucureşti. Cipariu cunoştea „cazul" Murgu din relatările lui Baril. Pentru amănunte, vezi Eftimie Murgu, *Scrieri,* Bucureşti, 1969, p. 18—20.

[9] Comentariile lui Cipariu pe tema aceasta sînt, în general, judicioase şi indispensabile pentru cei care vor rediscuta în moment ambarasant din biografia „înfăimatului" profesor ardelean. Rediscutarea se impune, ca o condiţie sine qua non, mai ales cercetătorilor interesaţi de istoricul receptării în Transilvania a valorilor culturale şi literare franceze. Ei vor trebui să ţină seama de faptul că transilvănenii trecuţi în principate (Ştefan Neagoe, Aron Florian, Ioan Maiorescu, Eftimie Murgu, August Trebcniu Laurian ş.a.) au manifestat neîncredere şi antipatie faţă de cultura franţuzească, deşi — prin intermediu german — se resimţeau de influenţa acesteia mai mult decît erau dispuşi să recuncască ei înşişi.

[10] La data de 7 mai 1838, Bariţ şi Johann Gott publică o volantă, trimisă cititorilor împreună cu nr. 19 al *Foii literare.* Aici, Bariţ anunţa, între altele, că vrea să traducă în româneşte şi să publice *Kabale und Liebe* de Schiller. Tălmăcirea nu va apare, pentru că numărul prenumeranţilor dornici să citească *Intrigă şi iubire* a fost prea mic.(De *la redacţie,* în *Gazeta de Transilvania,* I, 1838, semestrul II, nr. 14, p. 53—54).

[11] Vezi supra, XVI şi XVII.

[12] „Reflexiile" lui Vasile Pop, care semnează „mult preţuitoriu, *P.* în *Foaie literară,* 1838, nr. 18, p. 141—144 *(Domnule redactor!),* nr. 20, p. 157-160 *(Urmarea disertaţia din nr. 18 despre ortografie)* şi nr. 21, p. 164—166 *(Capăt disertaţia din nr. 20 despre ortografie).*

[13] Răspunsul lui Cipariu la articolele filologice ale lui Vasile Pop: *Reflexii asupra ortografiei d-lui P[op]. Domnule redactor !,* în *Foaie pentru minte* 1838, nr. 2, p. 12—16; nr. 3, p. 20-23; nr. 4, p. 27-31.

[14] *Pescariul (după Gothe),* la *Foaie literară,* 1838, nr. 21, p. 161, tradusă de Cipariu, care semnează *T.*

[15] Titlul din Foaie *literară,* 1838, nr. 20, p. 160 este: *Despărţirea,* în legătură cu care vezi supra, XVI, n. 17.

[16] Primul „articul" teoretic despre *Poezie* i l-a expediat lui Bariţ în 8 mai (vezi supra, XVI, finalul scrisorii), care însă nu l-a publicat nici pe acesta, nici pe cel „urmatoriu".

[17] Negustorul braşovean Manole Diamandi.

[18] „în sensul adevărat al cuvîntului".

[19] Poate la sfatul lui Cipariu, Bariţ nu publică nimic despre actul samavolnic al Porţii Otomane din vara anului 1838.

[20] Cipariu nu va scrie nimic întru apărarea lui Ioan Maiorescu.

[21] Interesantul articol al lui Cipariu, *Mintea — tăria,* se va publica, totuşi, abia în 1841 *(Foaie pentru minte...,* nr. 23, p. 177-179).

[22] Nu se ştie nimic despre vreo scriere cu acest titlu a lui Timotei Cipariu.

[23] „Coverta" scrisorii s-a pierdut, aşa că epistola nu se încheie aici.

XIX

Blaş, 5 iul. [1]838

Prietine !

înainte de plecarea mea de aici, a caria timp încă nu l-am hotărît, şi — după făgăduinţă — şi pentru unii prenumeranţi scriu d-tale şi te înştiinţez că la d-voastră în est an nu poci să viu. Io mă duc la Pesta şi de-acolo nu ştiu încă pînă unde, pînă adecă unde-mi va ajunge punga şi vremea. Mai curînd nu poci să plec, decît în săptămînă viitoare, cel mai mult sîmbătă. în 16/28 ale acestiia trebuie să fiu [la] Cluş, de-acolo la Oradie, cu carul iute, şi mai încolo, îndărăpt, voi veni prin Arad şi Haţeg. Pare-mi rău că n-am pre nimenea de soţîie, şi d-ta aşa eşti de cuprins. Pentru aceea, aceasta poate să fie cea mai de pre urmă a mea scrisoare

Fratele Rus[2] mi-au arătat o scrisoare a d-tale pentru 100 *Abeced-[are]* pre sama lui Nemeth. La aceasta ştii d-ta ce ţi-am fost scris mai de demult. D-lui, de vrea să capete de la mine cărţi, trimită-şi au expresu aici cu banii, au prin comisionariul din Sibiu, însă numai *auf feste Rechnung*[3], că io almintrilea n-am chef să-mi fac cheltuieli înzădarnice, trimiţîndu-le încoace şi-ncolo, şi apoi tăgîrţîndu-le atîta, şi trebuiesc a le aduce iarăşi îndărăpt cu cheltuiala mea. D-lui ştie treaba cum se are cu librarii. Pre mine nu mă / va purta de nas. Scrisoarea-i cînd va sosi, de nu voi fi dus, i-o trimit *retour*[4].

Fratele Marcu au depus la mine pentru 3 pătrare de an pentru foi 3 f. 48 cr. CM.

Afdmodum] R[everendo] D[omino] D[omino] Basilius Silaşi, Parochus et V[ice]-A[rchi]diaconus Bethleniensis, împreună cu A[dmodum] jR[everendo] D[omino] Simione Bocşa, Parocho Boodensi, au plătit pe 2 sem. 2 f. 24 cr. CM. şi poîtesc să li se trimită foile cu adresul *per Dees ă Bethlen.* (N.B. Un exemplar pentru amîndoi, nu 2).

Aceşti bani, în sumă [de] 6 f. 12 cr., împreună cu banii pentru Sacalai, Olvaso Târsulat şi Ladoşi (12 f. CM.), fac 18/24 cr. CM., şi aşa datoria mea la d-ta e numai încă 11 f. 36 cr. CM.

Rule Britania angliceşte încă nu o am, ci o voi căpăta-o şi atunci — întoarsă — voi să ţi-o trimit[5]. Cele trimise la Manole încă nu le-am căpătat.

Suplementul lui Genili l-am însumi, trimis de la R[omanov] din București, de mult, și știu ce scrie. Va veni vremea și la acelea[6].

Sărbătoarea noastră și-au ținut, cu cea mai mare pompă și entuziasm, la 2 și 3 iul. Despre dînsa nu-ți scriu mai multe, pentru că Silași și-au arătat o poftă mare de a o descrie el însuși. Io se înțelege că n-am vrut să i-o stric și bucuros i-am lăsat osteneala de-a plini acea deregătorie. De s-ar întîmpla însă să nu nimerească în toate, atunci voi scrie d-tale *ex offo* și de pre drum, de o voi ceti. Socotesc că-ți va trimite și 1 exemplar din vierșiurile aici cîntate, însă totuși vei primi mai bucuros
61» unul din mîna mea, / care ți-1 închid aici. Dintr-însul vei cunoaște că *acum* avem și noi cenzor în loc[7]. Bucuros trimiteam unul și pentru Moroiu, dar, precum scrii, pre vremea cînd vei lua această scrisoare el va fi dus. Mă bucur că-mi scrii cu acea laudă despre dînsul. Io l-am văzut în București la Romanov în boltă și-mi aduc bine aminte de figura-i. Dar mă supără veștile cele triste ce ți le-au adus, însă care totuși nu sunt nouă. Au nu vedea toată lumea și nu povestea unii din cei ce i-am cercat asemenea? [8] [...]

Trif mi-au scris și el, cînd au plecat îndărăpt, multe, poate nu toate cu lapte. El mi se vede că s-au umilit foarte, oricît se-ntoarce și se explică. Vezi ce face nesocotința?[9]. Scrie el că Murgul se duce și el îndărăpt la Banat, urîndu-se cu țărenii. Rău destul că nici cei cu minte nu pot să se înțeleagă. Ursita românului, bagsam, e să fie de-a pururea și preste tot, și în parte, nefericit[10]. Rămas bun, frate, și cu toate să știi că relele nu mai încetă ce le suferi.

Mai pre larg n-am ce mă mai căi că tot una este pentru mine.

62 *Cipariu* mpr. /

Adresa:] He[r]rn Herrn Georg [von] *Baritz,* Profesor u[nd] Redactor ad Gronstadt.

[1] Cu cîteva săptămîni în urmă, Cipariu și Bariț se întîlniseră la Zlatna, proiectînd atunci și o apropiată călătorie la Pesta și Viena, în Germania și Italia. Bariț, reținut de sarcinile editării *Foii pentru minte, inimă și literatură* și a *Gazetei de Transilvania,* nu a putut să-și realizeze visul. Din această cauză, Cipariu pleacă singur. Pentiu el călătoria era „în egală măsură, un tonifiant intelectual și o desfătare sufletească" (Timotei Cipariu, *Jurnal,* Cluj, 1972, p. 19). *Alte* amănunte despre această călătorie infra, XX, XXI și XXIII.

[2] Profesorul Ioan Rusu, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi,* III, București, 1976, capitolul corespondenței sale cu George Bariț.

[3] „Pe bază de comandă fermă".

[4] Referințe despre librarul Nemeth și abecedare, supra, XVI, n. 12.

[5] Arie din opera *Alfred* (1740) a compozitorului Thcmas Augustine Arne (1710—1778), devenită imn național englez. Textul îi aparține lui James Thomson.

[6] Originar din Transilvania, Iosif Genilie, profesor de geografie și cronologie la Colegiul Sfîntul Sava, tipărește la București, în 1834, un manual de *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în genere și a României în parte,* considerată de N. Iorga drept „o bună prelucrare" (vezi *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea,* voi. I, București, 1907, p. 144).

[7] „Sărbătoarea" a fost ocazionată de jurămîntul de credință față de împăratul Ferdinand I „din partea clerului greco-catolic al Ardealului". Unul dintre *viersurile* cîntate la Blaj cu acest prilej, probabil cel trimis lui Eariț de Cipariu, s-a tipărit în *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* 1838, nr. 3, p. 17. *Cîntarea* ... cuprinde patru strofe de nivel artistic mediocru. Pe lîngă altele, autorul îi cere împăratului să fie „al păcii scutitcr".

în nr. 3 al *Gazetei.,.,* p. 10—12 a apărut, fără semnătură, și o corespondență detaliată despre amintita „sărbătoare". Este scrisă de Vasile Silași, preot și vice-arhidiacon la Beclean. într-un loc, Silași notează: „Sărbătoarea din această zi se încheie cu o masă libeială, întinsă pentru 150 de persoane". De asemenea, el mai informează că după festivitatea oficială „adunarea" a dezbătut chestiuni „care să țin de binele clerului și a națiii", hctărînd să se înainteze suplici noului împărat, cu scopul de a-l îndupleca să dispună luarea de măsuri în favoarea românilor ardeleni.

Festivități similare cu cea de la Blaj s-au mai ținut la Alba Iulia, Sibiu, Brașov etc. (vezi *Ibid.,* nr. 1, 2 și 3). Elevii din școlile brașovene au reprezentat, în latinește și nemțește, piesele *Iosif și frații săi* și *Lupta lui David cu Goliat.* în distribuție figurau și cîțha elevi români, al căror talent *Gazeta...* (vezi nr. 3) îl elogiază. Laude se aduc și Curții vieneze, pentru „porunca" de a se întemeia un gimnaziu românesc la Brașov.

[8] Reiese din rîndurile lui Cipariu că profesorul Costache Moroiu a fost către sfîrșitul lunii iunie 1838 la Brașov. Cipariu l-a cunoscut în librăria lui Iosif Romanov, în august 1836, cînd — împreună cu Bariț — a petrecut mai multe săptămîni la București. Ce anume i-a împărtășit atunci Moroiu, aflăm din jurnalul acestei călătorii „în țară": „De-aci am mers la Romanov, carele încă mi-au dăruit vreo cîteva cărți. Acolcși am întîlnit pre un rom[ân] care multe pilde mi-au povestit, cum nu numai sultanul, ci și însuși domnii locului strășnicie s-au purtat asupra celor ce au voit prin slujbe deosebite a se trage de subt legiuita ocîrmuire" (Timotei Cipariu, *Jurnal,* p. 124).

Veștile cele triste furnizate lui Bariț de Moroiu priveau, fără îndoială, măsurile draconice luate de stăpînire împotriva patrioților care luptau pentru apărarea autonomiei Țării Românești, în cadrul relațiilor cu Turcia „suverană" și cu Rusia „protectoare."

Spunînd că *veștile* aduse de Moroiu nu erau „totuși... nouă", Cipariu se gîndea la unele informații „politice" din august-septembrie 1836, căpătate de el și de Bariț de la Heliade Rădulescu, C. A. Rcsetti, Iancu Văcărescu ș.a. (vezi Timotei Cipariu, *Ibid.,* p. 111 și urm.).

[9] O „nesocotință" fusese, după Cipariu, faptul că Ioan Maiorescu (Trif) a publicat în *Foaie literară,* 1838, nr. 16, articolul *Domnule redactor !* Silit de alții și de propriile sale interese, Maiorescu și-a retractat criticile formulate în acest articol în *Domnule redactor! (Foaie literară,* 1838, nr. 24, p. 192). în pofida retractării, „persecuțiunea" contra lui Maiorescu a rămas „foarte aprinsă" (vezi V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864,* voi. II, București, 1892, p. 67; vezi și p. 80 și urm.).

[10] Din august 1836, Eftimie Murgu se găsea la București. I se promisese, înainte de venirea lui aici, că va fi numit *neîntîrziat* în învățămînt. Dar, în ciuda promisiunilor, numirea sa — „vrememicește" — ca profesor de logică și de drept roman la Colegiu se tergiversează timp de un an de zile. Cotropit de disperare, pe Murgu îl bate gîndul să se întoarcă acasă, în Banat. îmbunătățindu-și însă relațiile cu „țărenii", cu cei din Țara Românească, revine asupra intenției de a părăsi deocamdată Bucureștii. Vezi V. A. Urechia, *Op. cit.,* p. 353 și urm.; Eftimie Murgu, *Scrieri,* p. 20 și urm. Cipariu l-a cunoscut și a discutat cu Murgu în august-septembrie 1836.

XX

Blaș, 19/31 iul. [1]838

Prietine!

Io încă sunt din multe pricini tot aicea și, prin urmare cu cit mai mult întîrziu acum, cu atîta voi trebui apoi să mă grăbesc. Insa scopul si planumul îmi stă încă tot neschimbat[1].

Io cu acest prilegiu sum expres să trimit la Sibiu pentru hamele-mi ce știi, și care pînă acuma porcul de cîne nu mi le-au mai fost isprăvit.

Mă hotărîi a scrie şi d-tale, din 2 pricini: *1°* pentru Gr. Moldvai. Bagă de samă, că lui Sacalai trimiteţi 2 exemplare, unul sub nr° 4, altul sub nr° 88, şi lui Moldvai pre semestrul acesta nu i-aţi trimis nici unul. Greşeală mi se pare că s-au întîmplat la tipărirea cuvertelor. Vezi ca să nu se mai întîmple mai încolo. Sacalai cele două dintîi numere le-au dat lui Moldvai, şi pînă veţi îndrepta adresurile, le va da şi celelalte.

63 Moldvai s-au dus ieri acasă la neamuri şi au lăsat încă la / mine şi 11 f.w. Restul prenumerantiii, carii adăogîndu-se la suma pînă acum socotită (18 f. 12 + 4 f. 24 = 22 f. 36), mai rămîn la d-ta încă 7 f. şi 24 cr. CM. Banii ce-i va putea scoate Boiul de la Iacşi au dus Moldvai. Să-i primeşti la d-ta, pînă la altă rînduială;

2° Pentru articulul mieu din *Foaie,* no. 2, ap. 12 scqq., în care sunt nişte greşale, de care mă rog să le îndreptezi în numărul următoriu într-acest tip: „faţ. 13, colo[a]na 2, lin. 10 de dinsus: *precum* pre nu *e* şi pre *k* nu *ae* sau şi ca pre iv "; faţ. 14., col. 2, lin. 20 de dinsus: „nici în manuscripte, nici în tipărite, la sloveni nu-l vedem, dar încă nici în cele româneşti pînă la anul 1648, în *Testamentul cel nou,* tipărit supt Racoţi la Bălgrad. In *Cazaniile* de Braşov din 1580, supt Ghenadie I, şi din Bălgrad din 1691, sub Iorest, care tot aceeaşi formă de tipariu au, numai atîta se deosebeşte de & că vîrful aceluia se sfîrşeşte *în linie*
63v *ascuţită, fără de a i se slobozi linia din mijloc* mai jos decît celelalte". /

Aici s-au fost întîmplat o greşeală mare: lăsîndu-se afară o linie întreagă, se turbură înţelesul şi almintrilea, comele şi puncturile nefiind puse în tipariu la locul lor. Io nu ştiu de-i vina în manuscriptul mieu au poate e a culegătoriului, destul că, oricum, interpuncţiile le aflu şi celelalte togma aşa în manuscriptul mieu de-acasă, cum ţi-am însemnat aicea. Io întru punerea lor ţin cel mai mare preţ şi numai din nebăgare de samă din destul mă abat. Atunci, scriind cu degrabă, poate
? să fiu greşit însumi şi-mi pare bine că încă am fost acasă, de le poci îndrepta, ca să nu fie îndreptarea prea tîrzie[2], cum au fost cînd aţi îndreptat pre a lui Trifu[3]. Io atuncea mi-am fost adus aminte de bietul Bellarmin, carele numai pentru că în prefaţia la *Biblia* îndreptată latinească, de supt Gregorie XIV, *toate* greşelele ediţiii de sub Sixt V pre tipograf le-au aruncat, şi-au pierdut canonizaţia de sînt[4].

Să fii bun iertătoriu că nu ţi-am mai trimis articulul *Mintea şi puterea,* care de mult ţî l-am fost făgăduit, că nu-l aflu nicăieri. /
64 Ştie-l pustia cum s-au rătăcit între scrisorile mele, de nu poci da de el. însă totuşi ştiu că n-au perit şi cum l-oi afla ţî-l trimit. Cu articulul *Poezie, versificaţie* poţi să mai întîrzii pînă mă voi întoarce acasă. De-l tipăreai pre cel ce ţi-am fost trimis, atuncea, poate, mă îndemnam să-l svîrşesc, dar aşa mi-am şi c-am uitat şi, iarăşi, uneori nici puteam să stau de acele, cîndu-mi aduceam aminte. în unele părţi-mi pare că şi-au şi pierdut interesul şi ar avea lipsă de reformă[5].

Una-ţi mai însemn — să nu te superi — : mi se pare că ai început a te linguşi cătră ţăreni-moldoverii. Le dai suaturi cu grosul, cînd într-una, cînd într-alta şi a le apăra modul lucrării lor. Io nu poci să găsesc principiul ce te povăţuieşte. Io ştiu bine că eşti îngrigeat pentru soartea viitoarea. Poate şi ace[e]a te îndeamnă la multe. Dar nu-i milă, să mă crezi, cînd dai suaturi la oameni — români — ce nu sunt harnici, şi să vreie, a le împlini. Nu-i ce să ne făţărim. Slăbiciunea noastră este reală, nu ficţie, orice ni se pare nouă. Nici suntem în stare de a ne măsura cu Europa. Aceia ne vădesc toţi paşii noştri, oricît ne scorţăim ca pruncii, cîndu-şi zidesc case de lut şi boi de turbare. O, oh, departe încă suntem şi multe încă trebuie să suferim, numai de n-ar trebui să suferim de la noi înşine[6]. / 64v

[1] „Planumul" lui Cipariu era să profite de lunile de vacanţă şcolară şi să întreprindă 0 călătorie la Pesta şi Viena, în Germania şi Italia (vezi scris. XIX, n. 1).

[2] în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* 1838, nr. 2,3 şi 4, Cipariu, care semnează în revistă *Tipar,* tipăreşte unele *Reflexii asupra ortografiei d-lui P...* (vezi scris. XVIII, n. 12 şi 13). Stăruia să i se publice neapărat o erată, pentru că voia să prevină eventualele critici ale „prietinului" său, mai puţin doct decît el în probleme de lingvistică românească şi generală. Erata s-a publicat în *Foaie pentru minte* 1838, nr. 6, p. 48.

[3] în *Domnule redactor !* din *Foaie literară,* 1838, nr. 16 (16 aprilie), Ioan Maiorescu scrisese: „N-avem profesori învăţaţi" . Afirmaţia a dat naştere la un val de proteste din partea colegilor săi din Ţara Românească. Pentru a-i molcomi, Bariţ o rectifică, dar abia spre sfîrşitul lunii mai: *„N[ota] B[ene].* în foaia noastră nr. 16, coloana II, şirul 18, prin nebăgare de searnă, a rămas afară un cuvînt întreg, care poate să strice tot înţelesul. în loc de „n-avem profesori învăţaţi" trebuie cetit „n-avem mulţi profesori învăţaţi" (vezi *Foaie literară,* 1838, nr. 21, p. 168). Rectificarea era însă *prea tîrzie.*

[4] R. Bellarmin, 1542—1621, celebru călugăr iezuit, ajuns cardinal în 1599. S-a remarcat prin lucrările sale de filosofie scolastică şi prin fanatismul cu care a susţinut catolicismul roman şi ideea supremaţiei papale.

[5] Pentru ambele articole, vezi supra, scris. XVI şi XVIII.

[6] într-o schiţă de prospect al *Foii literare,* din decembrie 1838, Bariţ scria — în numele său şi al lui Johann Gott — că „sîrguinţa noastră cea mai nepregetătoare va fi a împărtăşi cît se poate pă cetitorii noştri «ardeleni» cu sporiul ce îl fac românii în cele două provincii vecine" (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură română,* Cluj, 1971, p. 288). în anul 1838, angajamentul şi-l va îndeplini în coloanele *Foii literare* ale *Foii pentru minte...* şi *Gazetei de Transilvania,* care adăpostesc multe materiale cu privire la principate, unele apologetice. Cităm, ca exemple, contabilizarea meritelor domnitorului Alexandru Ghica *(Gazeta de Transilvania,* 1838, nr. 6, p. 23—24) şi relatările despre întemeierea unui teatru naţional la Bucureşti. Subliniind că scena este „şcoala luminării şi a năravurilor bune", *Gazeta de Transilvania* (1838, nr. 15, p. 59—60) arată cum trebuie organizat un teatru, dă *suaturi.* Rîndurile encomiastice din foile braşovene 1 se par lui Cipariu *linguşire,* aprecieri interesate. în parte, erau, ele însemnînd tributul lui Bariţ pentru sprijinul primit de la stăpînirea Ţării Româneşti, care a contribuit la finanţarea cheltuielilor necesare editării menţionatelor reviste şi a gazetei.

XXI

Blaş, 28 sept./lO oct. [1]838

Frate Bariţ!

Io am sosit încă de alaltăieri au fost 2 săptămîni, şi nu ţi-am scris nimica pîn-acum. Şi acum poate nu scriam de nu-mi aduceam aminte de ţiedula ce soriseşi la clerici şi în care îndrepţi pre Moisi la mine pentru *Gazeta* dintr-al doilea semestru. Ei au plătit banii, în [sumă de] 2 f. 24 cr. CM. şi-i trimite foile cu adresul ca mai dinainte, numai cît el e în *3*[um] annum acuma. Lui Rus i-am fost zis să scrie [şi] trimită şi căpitanului Pop de la Bălgrad 1 exemplariu din ele pe sem. 2, la spusa nepo-

tului său Augustin; nu ştiu trimisu-i-a au nu. Trimite-i însă; socotesc că va plăti, deşi cam tîrziu.

Precum am înţeles din unii de aproape, d. P[op] n-au primit prea cu mulţămire *reflexiile* şi se află cam vătămat. Mie mi-ar părea foarte rău, cînd n-ar şti face osebire între persoana sa şi între ortografie. Despre aceasta am putut să zic cum am simţit, rău adecă; despre persoană nu poci să zic, cînd aş sta, decît bine. Inconsecvenţi a fi apoi nu e vină morală sau fizică, ci greşeală numai, de care — fiind multe — nici unul
69 nu e care să fie totdeauna scăpat[1]. /

La n-ro. 4, pag. 30, col. 2, lin. 18 din gios, în m[anu]s[cri]sul de-acasă aflu *1800,* iară nu *400,* cum s-au tipărit. Aceşti numeri smintiţi poate să bage o idee smintită în capul cetitoriului, ca şi cînd aş fi zis că nime genealogia nu şi-o ar putea duce mai sus decît pînă la 1438. Altele mai mărunte greşele nu-s de a se băga în seamă. Aş mai avea despre o greşeală a grăi, însă n-am vreme[2].

Episcopul încă au sosit alaltăieri acasă din vizitaţie, după ce au vizitat Tractul Reghinului şi al Fărăgăului, sănătos.

Io încă am sosit, cum zisem, cu 2 săptămîni mai curînd, iarăşi sănătos şi mulţămit. Cu toate că mi-au fost călătoria scurtă (44 zile) şi nendemînări, după obicei, multe, dară — preste tot zicînd — mi-i nepreţuită. A ieşi şi a te vedea în lume, în locuri unde şi vechimea, întru atîtea monumente scumpe, o afli încă trăind, şi vremea de acum întru cea mai frumoasă a ei podoabă, este o simţire pentru cea dintîie oară — adevărat — ce nu se poate spune: plină de bucurie pentru un filantrop, iară de durere — fără pizmă — din alăturare. Acolo, — aicea; cîtă osebire ![3]

Profesori la noi şi acum toţi acia sînt mai, afară de Mesaroş, într-a căruia loc e Tesloan, noviciul. La mathes nu e încă nimenea în locul [lui] Moldovan, nici în locul lui Macedon, care-i caplan acum la Năsăod.

Mă rog să [nu] te puie păcatele să pomeneşti de călătoria mea în *Gazetă,* oricine poate te-ar îndemna, că m-ar necăji prea mult, şi io vreu de-a pururea să mă laud cu prietinia d-tale,

69v *Cipariu* mpr. /

Pro stătu notitiae tantum[4]. Gazetele d-tale le primim aici odată cu cele din *Augsburg,* crede-mă fără nici o osebire. Pentru pildă, n[ro]. 11 al d-tale din 10 sept. l-am primit la 23 sept., asemenea într-o zî şi *Allgem[eine] Zeitfung]* din 10/23 sept. n° 265. De merge şi la alţii aşa, nu merge prea bine, şi pierde mult.

70 *Idem* mpr. /

[Adresa:] Herrn Georg v[on] *Baritz,* Professor u[nd] Redactor wohlgeboren *Cronstadt.*

[1] Informaţia privitoare la *Reflexii-\c* lui Cipariu asupra *ortografiei d-lui P* supra, XX.
[2] *Ibid.*
[3] Vezi supra, XIX, n. 1 şi infra, XXIII.
[4] „Deocamdată atîta despre situaţia" (încadrărilor în şcolile blăjene).

XXII

Blaş, 5/17 *Sbiris]* [1]838

Frate !

Luînd a treia carte de la Nemeth de-acolo, ca să-i trimit 100 *Catechisme* şi 150 de *Abecedfare] românfeşti],* ca să nu mă mai supere îndeşert şi să-şi facă cheltuială asemenea, mă rog să-i spui apriat cum că pricina pentru de ce nu-i trimit poftitele cărţi e singur aceea că nu mă poci încredinţa la om carele de altă dată poftitele şi trimisele cărţi n-au vrut să le primească, ci am trebuit, după ce au zăcut o giumătate de an în Sibiu, a mi le aduce iarăşi îndărăpt precum le trimisesem. Aşa nu merge lucrul la negustori, cine pofteşte *(beştelit)* marfă, e datoriu să o primească şi să poarte cheltuielele. Cine nu primeşte o dată, n-are drept de a se ponoslui de a doua oară, de nu i se trimit ce pofteşte. Asta i-o spune verde, că io nu am mare plecare să trimit şi să plătesc io cheltuiala trimiterii încolo şi încoace, de nu voieşte d-lui să primească, precum nici să-mi zacă cărţile, pentru care io sunt răspunzătoriu, cu lunile ţipate
prin Sibiu. De-i place a tracta aşa şi cu alţii, bine; io nu /am chef a 71
suferi să se joace cu mine ca miţa cu şoarecele. Despre aceasta ţi-am fost scris şi mai demult, dar mi se pare că n-ai vrut, ori ţi-ai uitat a-i spune, că el zîce că nu ştie ce-i pricina de nu-i trimit.

Apoi, vezi, în scrisoarea a *3[a]* din 6 oct. zîce că nu-i trebuie *Catechismuri* de cele mari de-ale lui luon Bobb, 1828 *(„Der grossen v[on] Iuon Bobb, 1828, kann ich nicht brauchen")*[1]. Ştii bine că noi numai un feli de catechismuri avem, care ori de cîte ori s-au tipărit, nu s-au schimbat. Acuma să-i fiu trimis, precum au poftit în 26 iul., de care am, mai iar aşa aş păţî cu acele poftite 100 cum am păţît cu cele 50 de astă-iarnă. Ba! De-i trebuie cărţi, trimeată-şi expresu cu bani, sau imediate, sau prin vreun sibian comisionariu. Almintrilea nu poci să-i trimit. Iară d-lui pofteşte io să-i caut îngrigitoriu de trimiterea lor şi din Sibiu, rugind sau spre Thalmayer sau pre Hochmeister. Sluga d-tale î D-lui are mină, scrie-le acelora sau altora, dacă are lipsă, că io n-am voie de a le face acelora persoane ostenele în zădărnicie. Şi despre aceste, destul[2].

La unele ce m-ai poftit în scris[oarea] de 4/22 oct. să te înştiinţez,
ţi-am răspuns anticipatim încă în 10/28 oct. La altele acuma, precum: / 7 i

1 Articolul de *Poesie* încă nu-l tipări, pînă încă n-oi trece o dată cu ochii preste el, că şi aşa simţ că unele trebuie să rămîie afară. Apoi trebuie să lucru şi celelalte[3];

2 Despre profesori nu poci nici acum de toţi să te înştiinţez, pentru că la mathesis încă tot nime nu-i numit. Vlădica, care almintrilea s-ar vedea om cu socoteală, face foarte rău că socoteşte uneori profesurile a fi loc de a aşeza într-însele pre acei preoţi cu care nu ştie acum ce să facă şi unde să-i puie. în specie, acum aşa se îndoieşte cu Marcu şi cu Cristocian. Pre Marcu poate-1 va ţipa Cămara, pre Cristocian — satul, din staţiile lor. Şi aşa-i îngrigiat şi neputînd să se hotărească trebuie să pătimească învăţătura pentru nişte oameni fără de treabă.

La poesis e Demetriu Ladai rînduit. Vai, aici norma-i tot cum o ştii. Principia o învață Tesloanu, novicius; gramat[ica], Nic[olae] Aug[ustin] Ioviani, călugăr; syntax, Mich[ail] Ambr[oziu] Elekeşi, detto; rhetorica — Ioan Sacalai; poesie D[emetriu] Ladai, theol. abs. Fratele lui practicăluieşte la domnişoara din Petriaflău! In filos[ofie] şi theol[ogie], cum ştii[4]. Despre celelalte ce-mi scrii, în parte mă bucur, într-alta, mă supăr, însă nu prea tare.

Articolele ce ți-am făgăduit, cu vreme, cu vreme, doară, doară ți le voi trimite. Şi pînă atunci, rămîi cu deosebită dragoste şi cinstire al d-tale ca frate,

72 *Cipariu* mpr. /

P.S. Ți-am fost scris despre greşeala de la no. 4, p. 30, unde s-au tipărit „nu cei înainte de 400 de ani", în loc de „nu cei în[ainte] de 1800
71" de ani"[5]. /

[Adresa:] Herrn Herrn Georg v[on] *Baritz* Professor u[nd] Redactor, wohlgeboren in *Cronstadt.* Franco.

[1] „De cele mari, de la Ioan Bob, din 1828, eu nu întrebuințez."

[2] Privitor la Nemeth, proprietarul unei înfloritoare librării braşovene şi la deteriorarea relațiilor sale cu Cipariu, vezi scris. XVI şi XIX.

[3] Vezi scris. XVI şi XX.

[4] Bariț a funcționat la Blaj, ca profesor de fizică, în anul şcolar 1835—1836. Stabilindu-se, în septembrie 1836, la Braşov, el a continuat să se intereseze de soarta învățămîntului în oraşul de pe Tîrnave, despre care foile sale cuprind un bogat material, furnizat adeseori de Cipariu.

Pentru corecta înțelegere a datelor din pasajul cu care sfîrşeşte scrisoarea, dăm următoarele explicații:

Norma — şcoală elementară, organizată conform prescripțiilor din legiuiri şi regulamente ca *Allgemeine Schulordnung fur die deutschen Normal und Trivialschulen* şi *Norma Regia Pro Scholis Magni Principalus Transilvaniae,* ambele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (vezi Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania, 1774—1805,* Bucureşti, 1966, p. 25 şi urm.); *Grammai[ices']* = primele trei clase gimnaziale *(infima, media* şi *suprema grammaticae classis),* după care urmau două clase de *umanități (Scholae humaniores) : Rhetorica şi Poetica,* vezi *Ibid.,* p. 202.

„In Philos. şi Theol., cum ştii", înseamnă: cursul de filosofie era ținut, ca şi în anii trecuți, de Simion Bărnuțiu, iar cel de doctrină creştină (teologie), de Cipariu.

[5] în *Foaie pentru minte* 1838, nr. 4, apăruse ultima parte din studiul lui Cipariu *Reflexii asupra ortografiei d-lui P* vezi supra, scris. XX, n. 2.

XXIII

[Blaj, 9/21 dec. 1838]

Frate şi prietine !

Togma ieri mergînd la şcoală, între alte gînduri îmi veni în minte cît de des corespondeam oarecînd amîndoi, şi acum cît de rar! Vina e — adevărat — din mine, măcar că nu e vină. Şi de ce să se şi corespunză omul aşa des şi cînd nu e nici o lipsă, şi omul are alte trebi destule cu care se cuprinde şi se cufundă pînă în grumazi, cum sunt gazeta d-tale ?

Astă-noapte visai că d-ta dăduşi afară o fizică românească şi mă miram cum de ai putut să aibi şi la ace[e]a vreme. într-adevăr, să fie fost visul acesta aievea, încă nu m-aş fi bucurat mai mult. Toate-mi prorocea că voi să primesc de la d-ta ceva înştiințare, sau despre d-ta[1].

Sunt carii cred în visuri; io cred în presimțiri, un feli de lucru nu departe de superstiție, de care rîz, dar le aflu mai totdeauna drepte.

Te miri căci scrisesem cum că 2 săptămîni trecuse şi nimic nu-ți 65
scrisesem, şi nu-i pot afla pricina. Şi pricina era aşa de-a aproape! / Io însuşi mă miram oarecînd cum de am lăsat atîta vreme să treacă şi să nu-ți scriu, aducîndu-mi aminte cît de strădalnic eram de alteori în înştiințări, alte mai de rînd de cum este o călătorie aşa departe. Adevărat, nici acum n-am chef de a mă slobozi la descrierea ei, că încă capul mi-i tot învăluit de mulțimea impresiilor şi încă nu le-am putut pune în rînd, ca să mi se limpezească. Atîta ştiu că impresiile acelea au fost de o parte foarte supărătoare. Pre cît mă bucuram ca om, ca fiu acestii împărății, de frumuşelele acelor 2 capitale[2], de industria, îndeplinirea în multe ştiinți şi arte, de averile lor, cu un cuvînt de pompa care io de atîtea ori o cetisem şi niciodată nu putui să mi-o întipuiesc întru aceea măsură în care mi s-au înfățişat ochilor miei, pre atîta mă înfioram simțind slăbiciunea şi apusa noastră stare de toată partea. Io mă sîmț totdeauna prea-mpovărat de impresiile nouă, puternice: oarecum mă cutrupează şi mă fac țarină. Nu ştiu, din educație poate să vie, au din viața cea singuratecă ce o viețuiesc între singure fāpturile
naturii, unde/ industria omenească nici o părticică nu are, ori din slă- 65"
biciunea constituției mele, ori din prea mare sensibilitate etc. Nu poci să hotărăsc. Simț numai că mă împovărează, toată puterea mi-o slăbeşte şi oarecum mă paralizează, Alții poate nu-s aşa, dar io văz că nu poci fi almintrilea. Aceea însă o simț şi mai tare sosind acasă: nu-mi plac mîncările, şi cele mai bine gătite, nu-mi plac ideile, discursurile, petrecerile etc. Intru toate aflu vină, nimic nu-i cum ar trebui să fie; pre cei mai bogați îi socotesc mişei, pre învățați, pedanți, pre făloşi, ticăloşi au fără minte etc. Ce să mai zic alta decît că trec luni de zîle şi nu-mi poci veni în ori, aflîndu-mă omul cel mai nemulțămit în lume; dacă nu-i ca în P[esta] au ca în V[iena], nu plăteşte nimica. Şi apoi, dar, de aş fi petrecut airea mai îndelungat[3].

Intru întîmplări ca acele nu poci să scriu *ex proprio motu*[4] nimic, ci numai provocat. Şi almintrilea simț că provocația directă sau indirectă, aceea singură este ce mă deşteaptă la lucrare. Almintrilea poate aş rămîne
lemn. / 66

Răsunetul lui Trif nu e răsunetul dintîi, de care ți-am fost pomenit, nici poate să fie, almintrilea d. P[op] n-ar putea să vie la mijloc. El m-au înştiințat prin tată-său despre aceea. Vom vedea! Io n-aş vrea să am lipsă de a-i lovi îndărăpt părerile, nici mă voi slobozi, de nu va avea ceva împrotivă la ale mele, fără temei, care — precum pricep — anevoie va fi. Că el mi[-i] văr şi prietin. Şi a mea maximă-i au să tac de tot, au să nu cruț nimic. Giumătate a grăi adevărul, ar fi de prisos. Mă tem numai să nu fie şi în articuluş aşa de deşert *(vain)* : precum în viață-i şi în scrisoare[5].

Cu d. P[op] n-am corespondenţă, că io o am fost ciontat de mult, de cînd am mers în ţeară. De atunci numai de 2 ori i-am scris: 1 dată înainte de Paşti acuma, şi a 2-a minteni după ce am venit de la d-sa[6]. Nici n-am cu ce să o încep de a d[oua] oară nici pentru ce. Io l-am cinstit totdeauna ca pre om şi învăţat, fără de a-i primi părerile fără de alegere. Şi io cu toată cinstea ce o am cătră cineva, nu mă poci să mă rabd să nu-i spui verde ce simţ, cînd nu mă tem, sau nu sunt în loc de aşa. De persoana-i nu m-am atins. Intru ceva am greşit şi io, ci prin nebăgare de seamă, de care vreodată voi avea prilegi / de a-mi cere iertare, şi [de] care numai de un prietin reflectat am băgat seamă.

Nu ştiu de i-au ieşit cartea despre tipografii afară. Mă tem că şi atunci voi fi silit a nu mă nărăvi la părere cu d-lui. Avînd atîtea monumente d-lui pentru istoria Ţării Româneşti, e pagubă că nu dă afară o recenzie de istoriile lui *Florian* şi a a lui *Kogălnician,* cu care i-am putea slugări de aici. D-ta îndeamnă-1 şi-i scrie că — numai să ştiu — bucuros trimet de la mine pentru cetit pre Kogălnician. Şi p[rofesorul] Rus încă crez că bucuros va trimite pre celalalt. Aceea ar fi mai bine decît a scrie despre ortografii — ce-i lucrul filologilor, nu a istoricilor — şi pentru foaia d-tale încă ar fi nespus de interesant[7].

Â propos. Io cu cărţile mele din ţeară am îmbiat ca dracul. Cel din Bucureşti zîce că-s la frate-său în Rîmnic, şi el încă aşa au zîs odată lui Romanov; după ace[e]a sfi[n]ţia-sa le tăgăduieşte. Porc de cine, nu-i poci zîce mai bine! Asta-i mulţămită că-i dădui 1 *Moraliş* cînd fu aici, care nici azi nu mi l-au mai plătit! Preaosf[n]ţitului de la Rîmnic încă nu i-oi trimite, că nici preaosfi[n]ţia-sa n-au avuf bunătate /de a-mi face dreptate, după rugămintea-mi. Unii oameni au foarte curioase principiuri de civilizaţie: a pofti să li se facă mulţumire la ce poftesc şi a se ponoslui de nu li se face, iară înşii a nu băga de nime în seamă. Cînd are lipsă, cere să-1 ajuţi ca din datorie, de altă dată te poricleşte. Mie episcopul nu mi-au grăit nimic de acel feli, nici R[aţiu] pînă acum,, şi nu vreu să ştiu. Cărţile nu-s ca obiala purtată, să o ţîpi în gunoi.

La episcopul astăzi mă voi duce întru o treabă şi voi cerca şi despre ce-mi scrii, de voi vedea că-i treaba bună; de nu, fă cumu-i putea.

De societatea d-voastră cea literară doresc să mă înştiinţezi cît mai curînd[8].

Pentru prenumeraţie încă numai Moldvai mi-au pomenit pînă acum, în 2 exempl[are]: 1 sieşi şi altul fratelui său, la Pintic. Scrieţi-le *Moldvai* nu *Moldovai,* că oamenii eştia-s *nemeşi* şi se tem să nu-şi piardă nemeşugul lăsînd vreo slovă afară. Că hei, Doamne, anevoie mai poate* căpăta acum omul nemeşug! Apoi puneţi per *Mforos] Văsârhely — Teke* a Sz. Pentek, că almintrilea le capătă la lună prin Cluş şi mai de multe ori nici nu le capătă. /

Asta le scrisesem încă la 12 nov. / 30 dec. Astăzi (9/21 dec.) mai adaug puţinele, ca să împlu foaia.

D-ta mi se pare că cu publicaţiile critice asupra d-lui Pop îţi vei mînca omenia de-acolo. Dar, apoi, Luisa? Ce socoteşti? Doar ţi-ai adusinima din Zlatna acasă! Despre partea d-lui P[op] aş mai avea cîte ceva a însemna, ci las pînă mai tîrziu. Atîta văz că-i sau mănios, sau fălos. Mihali de curînd, împreună cu o carte ce i-am fost trimis-o de cetit, mi-au adus numai un compliment sec, sec, sec. Poate şi atîta numai că nu putea Mihali batăr de la sine să-1 adauge. Aşa-s literaţii noştri, mai vîrtos dacă-s *Măria-Ta.* Pe unu încă ţi-1 spală fratele *Negruţiu.* Mi se pare că nu ţi-o mulţămi nici d-lui. Io încă aş fi putut să-1 cioplesc cu cîte ceva îndărăpt, să-i usture ochii, da l-am lăsat în păcate, vie-i nevoia de airea, cum i-o vint. Io, adevărat, mai mari năucii decît în capătul articulului său n-am cetit, fără numai am auzit cîteodată de la el însuşi. Omul este cu fum şi se ţîne că ştie ceva. Pagubă că nu şi-o pus numele, de bună seamă că nu vrea a-şi strica prietinia etc. Lui *Rus* încă i-o dat una. Aşa-i trebuie, că el ide[e]a de *d* au luat-o din/tr-o *Bucoavna* care astă-vară o am tipărit, cu amîndouă slovele şi litere, pre sama pruncilor, unde pentru începere, ca să se dedeie, pe *a* l-am scris cu a ca ungurii, da nu după principiurile ungureşti, că pe **k** l-am scris cu *e* nu pre *e,* cum fac ungurii. Acestea le făcusem după legile limbii noastre *et pro intransibus*[9], dară păr[intele] Rus au aplicat regula aceea rău, pentru, că-i după alte principiuri, togma ungureşti. Nu ştiu ci-o zîce, că însuşi se tăgăduieşte de articulul acela, dar io nu-i crez. Pricinele pot să mă înşele, dar anevoie crez[10].

La episcopul am fost. De *Foaie* n-am pomenit, că mi-i greu a-i pomeni de orice se ţîne de finanţe. D-ta mai bine-i face plătindu-i, cît eşti de sărac, *preţul Foaiei.* Gott n-are ce aştepta remuneraţie. Şi ep[isco]pul o gavalerie ca aceasta ţi-o va răsplăti cu prilegiu, fără îndoială.

Prenumeranţii la mine, pînă acum: *Alutan, Bărnuţiu, ungurii* mai sus numiţi, *S[ţinta] mănăstire* de-ici, fraţii Ladai laolaltă, 1 exemplar] pro 1 sem[estr], *Dragomir, Crainic, Boer* uterq., *Moldovai;* pe mine ştiu că nu mă vei uita. Despre ceilalţi nu-ţi poci scrie, că încă nici nu mi-au grăit încă nimica, nici i-am putut căpăta azi în pripă să-i întreb pînă altădată. Anul nou poftesc să-1 ajungi fericit şi să-1 petreci asemenea etc, etc, etc.

Bucuros trimiteam ceva pe acest ficior, însă am ştiut tîrziu şi pentru ace[e]a trebuie să las pînă de altă dată. Părintele Rus i-au dat nişte bani, nu ştiu cîţi. întorcîndu-ţi-se, să-i socoteşti în renumeraţie. Banii să-mi scrii la cine să-i dau la Sibiu.

Vive valeque,

C.

[1] Bariţ a predat lecţii de fizică ia Blaj cu bune rezultate, în anul şcolar 1835—1836, vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură română,* p. 380.

[2] Cele două capitale erau Pesta şi Viena.

[3] Despre călătoria lui Cipariu din vara anului 1838 la Pesta şi Viena, în Germania şi Italia, vezi supra, scris. XIX.

[4] „Din îndemn propriu".

[5] Unele probleme importante de lingvistică şi chestiunea scrierii limbii române cu litere latine au fost discutate cu aprindere în *Foaie literară* şi în *Foaie pentru minte ...* din 1838, de către Bariţ, Cipariu, Vasile Pop, Nicolae Maniu, Ioan Rusu, Ioan Maiorescu ş.a. Ultimul dintre cărturarii citaţi, participă la discuţie prin *Asupra ortografiei rumâneşii. Răsunet la cele ce s-au zis în obieptul acesta în „Foaia literară" no. 1, 6, 7, 8, 18, 20, 21 şi în al doilea curs* [în *Foaie pentru minte...],* nr. *2 — 4 şi 10,* vezi *Foaie pentru minte* 1838, nr. 23, 24 şi 25, apărute în 3, 10 şi 17 decembrie.

întîlnim în *Asupra ortografiei rumâneiti* numeroase pasaje care 11 vizau pe Cipariu. Cu el — arată Maiorescu — a dialogat despre limbă în 1836, la Bucureşti. Comentariile stîrnite de lectura sistemului ortografic propus de Cipariu sînt, în general, defavorabile acestuia, pentru că mai „sănătoase" i se par autorului consideraţiile făcute de Vasile Pop şi Ioan Rusu. Părerile lor şi ale lui Maiorescu se resimt de influenţa principiilor ortografice formulate de Heliade.

La răcirea legăturilor amicale dintre ei a contribuit', neîndoielnic, şi poezia lui V. Pop *Celibatul (Necăsătoriţii),* despre care vezi supra, scris. XVI.

[6] Cipariu şi Bariţ au vizitat Zlatna, unde domicilia V. Pop, în primăvara anului 1838, vezi scris. XV, n. 1.

[7] După o muncă încordată de foarte mulţi ani, V. Pop a publicat la Sibiu, în 1838, o lucrare utilă şi astăzi: *Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinaiele ţări, de la începutul lor pînă la vremile noastre.* Pentru întocmirea ei, autorul a beneficiat şi de ajutorul lui Cipariu, o autoritate recunoscută în domeniul bibliografiei româneşti. El a prevăzut scăderile *Disertaţiei...*

„Istoriile lui Florian": în anii 1835, 1837 şi 1839, Aron Florian tipăreşte la Bucureşti trei volumaşe din *Idee repede de istoria prinţipaiului Ţării Rumâneşti,* carte elogios recenzată de presa vremii (vezi Pompiliu Teodor, *Evoluţia gindirii istorice româneşti,* Cluj, 1970, p. 89 şi urm.). La ea se raportează Cipariu. Cipariu ar fi dorit, apoi, ca Vasile Pop în loc să mediteze la probleme de ortografie românească, să recenzeze *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens par Michcl Kogalnitschan,* Berlin, 1837.

[8] „Societate literară" numeşte Cipariu asociaţia amatorilor de teatru românesc, ale cărei baze le-a pus Bariţ la Braşov (vezi Vasile Netea, *George Bariţiu. Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1966, p. 74 şi urm.).

[9] „Şi pentru cei neiniţiaţi".

[10] în *Foaie pentru minte* 1838, nr. 22, p. 169—171, Costache Negruzzi semnează un articol polemic, *Domnule redactor!* Nuvelistul, adept convins — în ceea ce priveşte ortografia — al lui Heliade, scrie cu maliţiozitate despre articolele lingvistice apărute în foile lui Bariţ: primele au fost „filosofice", iar următoarele au devenit *comice* şi *bufone.* Rizibile sînt, îndeosebi, consideraţiile lui N. M[aniu] din *Domnule redactor* (vezi *Foaie pentru minte* nr. 14, p. 108—112 şi nr. 15, p. 119—120). „Năucii"-le acestuia, mai ales, l-au înveninat pe Negruzzi.

A doua victimă a lui Negruzzi este profesorul blăjean Ioan Rusu, care şi-a expus opiniile despre ortografie în *Ceva despre ortografia lalino-românească* (vezi *Foaie pentru minte* 1838, nr. 10, p. 75—79). El propunea ca în scrierea cu alfabet latin să se adopte o cale de mijloc, „adecă a căuta în unele şi la etimologie, avînd totuşi pururea înaintea ochilor pronuncierea şi uşorătatea în scriere". Selectînd din *Ceva despre ortografie* un alineat mai vulnerabil decît altele, Negruzzi interoghează: „Spune, domnule redactor, nu seamănă rîndul acesta a un peloton de infanterie, unde subofiţerii *(a)* port pene la chevere?"

De reţinut indicaţia că Ioan Rusu a citit o *Bucoavnă* scoasă de Cipariu în 1838, din care a memorat anumite idei.

XXIV

Blaj, 8 ian. (1)839

Frate B. !

O veste tristă-ţi scriu astăzi. Unul dintre cei mai vrednici cetitori a foilor d[tale], preacinstitul] d. canonic şi prefect al ghimnaziului de aici, Ioan *Nemeş,* la 5 ale aceştia, în vrîstă de 73 de ani, după o boală de 6 zile, ş-au săvîrşit îndelungata şi plina de fapte viaţă pre acest pămînt. Rămăşiţele lui cele pămînteşti ş-au aşezat în 7 ale aceiaşi, cu toată cinstea ce s-au cuvenit unui bărbat într-un rang aşa înalt şi plin de vrednicii pentru patrie, naţie şi cler, în pace şi în vreme de oştire. Din care pricină zioa aceasta atît de veselitoare pentru toţi fiii preasfinţitului nostru, care în toţi anii eram învăţaţi a o serba cu cele mai vii dovezi a bucuriei de obşte, după [a] aceluiaşi preasf[inţit] poruncă, spre mărturisire cît de mult au preţuit viaţa preavrednicului răpăusat, fără de zgomotul veseliilor, în cea mai mare linişte o am petrecut[1]. însă simţirile / inimii, care nu sînt legate de ţerimoniile din afară întru cei ce ştiu preţui viaţa unui aşa vrednic păstoriu şi iubitoriu părinte, şi fără zgomotul obicinuit tot aşa de sincere rămîn ca şi mai nainte[2].

Spre biografia răpăusatului fie însemnat că, după ce au săvîrşit cursul învăţătorilor la Lemberg în Seminariul general, rădicat de marele împărat Iosif al II [-lea][3], mai întîi au fost[4] profesor (1795/6) şi capelan de oaste (1798), după aceea (1801) secretariu lîngă ext[elenta] sa episcopul I. Bob; de [a]ci (1802), paroh Clujului ([1]803), paroh'[la] Mocod şi administrator Vicariatului de la Năsăud; de unde apoi, la 1805, fu trimis de preot reghimentelor rom[âneşti] de oaste, pînă la 1808. După care slujbă, cu vrednicie purtată, fu cinstit cu cruce de argint *propiis meritis*[5] şi rînduit de vicariu actual al Năsăudului, unde multe lucrînd pentru neamul şi clerul său, au petrecut pînă la 1834, cînd, spre mai mare răsplătire a ostenelelor şi odihna bătrîneţe[i] lui, în 25 febr. s-au chemat la Blaj canonic. Fie pomenirea lui întru binecuvîntare.

Mulţămită lui D-zeu că scăpai! Unii vrea să i se scrie o biografie mai lungă, însă deocamdată să rămîie într-atîta, că io socotesc că pe lîngă toate virtuţiile (!) ce le-au avut repauzatul, viaţa lui totuşi n-ar putea fi interesantă afară de pun/cturile historiceşti ce s-ar atinge într-însa. Intre scrisorile lui poate se vor afla unele şi vrednice de a fi deobşte cunoscute. Pînă atunci însă, fie-i destul cu cît i-am dat![6]

Lui Simion Bocşa să-i trimiţi *Gazeta* pre tot anul, că mi-au trimis prenumeraţia. Pe adres însă să se scrie per ...[7]

Lui Gr. Moldovai, bagă de samă că trimiteţi două rînduri; cel mai puţin r\"' 1 l-aţi trimes în 2 exempl[are].

Lui Alpini de aici încă ar fi bine să-i trimiţi *Gazeta,* cu toate că nu mi-au zis să scriu pentru ea, că de ruşine încă ţi-o va plăti.

Tot aştept rînduială pentru trimiterea banilor. Pe postă n-aş vrea a-ţi trimite, că posta Aiudului prea[-i] mare tragăn.

Intru celelalte, rămîi cu frăţească dragoste,

Cipariu mpr. /

N.B. Fă bine vezi corecţiile să se tipărească bine[8]. /

[Adresa:] Herrn Herrn Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco

[1] „Preasfinţitul nostru" este episcopul Ioan Lemeni, sărbătorit de popimea şi dăscălimea Blajului, cu ocazia zilei sale onomastice, în 7 ianuarie.

[2] Părerile lui Cipariu despre Lemeni şi despre primii săi ani de vlădicie au fost schimbătoare. La instalarea acestuia în scaunul episcopesc, tînărul cărturar l-a proslăvit într-o piesă ocazională (vezi *Ecloga,* Blaj, 1833). Ulterior, sentimentele de admiraţie ale lui Cipariu şi-au asociat anumite rezerve (vezi supra, scris. I) şi persiflări. Ele au durat însă puţin timp, căci spre sfîrşitul anului 1838 Cipariu — distanţîndu-se de S. Bărnuţiu şi de grupul său de luptători pentru laicizarea vieţii spirituale româneşti din Transilvania — adoptă un ton mai blînd în relatările despre episcop. Nu este vorba de o schim-

bare la faţă, ci de o revenire *interesată* la atitudinea sa din anii 1832—1833. Interesată, întrucît Cipariu ţinea acuma să intre, cu orice preţ, în graţiile lui Lemeni, cu scopul ca „eminenţa" bisericească să îi susţină candidatura pentru un loc de canonic. Visul i se va realiza în 1842.

[3] Pentru „călugăraşii" buni la învăţătură şi pentru viitorii preoţi de mir greco-catolici din imperiul habsburgic, Măria Terezia (nu Iosif al II-lea!) a înfiinţat la Viena, după 1760, un Regium Generale Seminarium Graeco-Cathclicum. „Seminariul general" a fost mutat de „marele împărat" mai întîi la Erlau (Egger), apoi la Lemberg (vezi I. Toth Zoltân, *Az erdelyi roman nacionalizmus elso szăzada, 1697'—17'92,* Budapesta, 1946, p. 268 şi urm.).

[4] Şters: „paroh în Cluj".

[5] „Pentru merite personale".

[6] Pe baza altor date furnizate de Cipariu (vezi infra, XXV) redacţia a alcătuit şi publicat un succint necrolog în *Gazeta de Transilvania,* 1839, nr. 4, p. 13. Reţinem din necrolog amănuntul că la înmormîntare a vorbit, „cu o elccinţie străbătătcare de inimi", rectorul gimnaziului (Ştefan Boer), şi aprecierea că decedatul a fost un om „vrednic de cinstirea viitorului".

[7] *Per* ... trebuie completat cu următoarele precizări din scrisoarea XXV: „per Kerestur, a Bood".

[8] Pentru „corecţii", vezi scris. XX.

XXV

Blaş, 1/13 fevr. [1]839

Prietinei

Foarte mă bucur că n-au sosit înştiinţarea de la mine pentru moartea d-lui Nemeş mai degrab decît cea publicată în *Gazeta* d-tale[1]. Cu prilegiul de astăzi te înştiinţez ca să trimiteţi foile şi d-lui *Alpini,* care acum le pofteşte, precum şi lui *Sacalai. Stephan Moldovan,* acum paroh Ghirişului, se roagă să-i trimiţi aşijderea, însă-ntr-aşteptare, neavînd acuma bani şi deciarîndu-se că vrea să rămîie abonatul d-tale de-a pururea.

în scrisoarea mai din urmă, scriind pentru Bocşa, mi-am uitat să însemnez postia cea de pre urmă, voind mai întîi să întreb pre v[ice]-rectorul, la care trimise comisia cu banii; să scrieţi, dară, pe adres aşa: per Kerestur (?) a Bood[2].

Ceva pentru foaia d-tale, de mult gata, aşteaptă prilegi privat.

Scrisoarea din urmă a d-tale mă îngrozi. Cu ton aşa trist scrisă încă n-am fost primit nici una pînă acuma de la d-ta.

Te căieşti că n-ai ajutoriu de la nime etc, precum mi-au spus şi alţii, cărora asemenea le-ai scris. însă io nu mă mir, că acestea prevă-
75 zui / şi io dintru-nceput şi, precum bine ştii, ţî le-am şi pomenit[3]. Numai una mă doare: că mi s-au împlinit frica şi temerile. Aceasta-i puţină mîngîiere, adevărat, însă cine poate mai mult? Io bucuros aş fi să-ţi poci da şi mai multe, însă, însă ...

Mai pre urmă, văz că în foaia d-tale n° 3 sunt pus în rîsul lumei, împreună cu Pap, *expressis nominibus.* D-ta din ce pricini te-ai îndemnat o scrisoare ca aceea fără preţ şi sarcastică a o tipări nu pricep, însă te înştiinţez prietineşte că după o faptă ca aceasta, de nu-mi vei descoperi adevăratul nume al auctorului al acelui articul, te dau în sus, pe lîngă

toată prietinia, la Consistoriu, ca pe un tipăritoriu de pascviluri. Cum că nu glumesc, vei vedea[4].

Şi rămîi cu toată cinstirea, al d-tale prietin,

Cipariu mpr.

P.S. D-lui Gott spune-i mulţămită de la mine, pentru bunătatea ce o are trimiţîndu-mi şi foile nemţeşti. Bine ar face însă să nu ostenească, că io n-am poftă de a prenumăra la ele[5].

Idem mpr. / 75^

[Adresa:] Herrn, Herrn Georg von Baritz wohlgeboren, in Cronstadt

[1] în legătură cu moartea lui Ioan Nemeş vezi supra, scris. XXIV.

[2] Vezi *Ibid.*

[3] Scrisoarea IX, din 26 decembrie 1837, cuprinde „previziunile" greutăţilor pe care le va întîmpina Bariţ ca redactor al foilor braşovene.

[4] Corespondenţa „sarcastică" a apărut în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* 1839, nr. 4 (nu 3), p. 29—32, fiind semnată de Sărac Simul (desigur, un pseudonim). Călătorind în anul precedent la Pesta, scrie anonimul, între Oradea şi Debreţin a „dat de preoţi şi domni foarte iscusiţi", care — deşi „adevărat români" — citeau, în loc de „foaia" lui Eariţ, periodice maghiare *(Jelenkor* şi *Divat Lap).* Amintindu-şi de acest fapt, la reîntoarcere s-a oprit în satul A. din judeţul Satu-Mare, unde păstorea un preot cunoscut lui. Pe preot, notează în continuare Sărac Simul, „îl aflai togma acest discurs avînd cu oamenii, care, cum l-am ţînut în minte, doară de-amăruntul l-am scris, şi socotii să-l trimit la redacţie, ca făcîndu-se acest *dialect* cunoscut, doară să va afla oarecare învăpăiat român care, după dialectul acesta, va izvodi o gramatică, fiindcă în aceste părţi văd că la naltă culţivire s-au rădicat limba românească. Acest dialect va să facă osteneală domniilor Tipar şi Pop [Vasile Pop], pentru iscodirea unei deosebite ortografii. Mai multe încă de laudă vrednice trasuri am auzit în judeţul Szathmâr, însă neputîndu-le toate cuprinde în scris, le alăsai pe timpul în care voi avea onoare a te cerceta faţă". Urmează exemplele, menite să demonstreze că în părţile Sătmarului limbajul românesc curent este împestriţat pînă la refuz de elemente lexicale maghiare *(a inepelui* — a sărbători ; *a băsădui* — a discuta, a vorbi; *a lărmăzui* — a face zgomot, larmă; *aldaş* — binecuvîntare; *jiliş* — şedinţă; *somsed* — vecin; *santaşul* — aratul; *a dulguzui* — a munci, a lucra etc). într-o notă, redacţia comentează: „Poate fi ca mulţi cetitori, văzînd acest discurs, luat tocma din viaţă şi din razele noastre, să se mîhnească la privirea de asemenea degeneraţie a limbei în partea locului. O împrejurare însă nu trebuie uitată: cum că, adică, în acelaş ţinuturi limba ungurească încă e stricată, împrumutat de cea românească. Dacă zice românul: *şertişul* (rîmătoriul) *tău au intrat în chertul* (grădina) *meu,* ungurul încă: *Fiam, erigy agragynăba hozzăl csăpăt* [Fiule, du-te în grădină şi adu ceapă]. De altele, cugete filologii". Observaţia lui Bariţ, nelingvist, merită să fie reţinută.

Relatările lui Sărac Simul, nume sub care s-ar putea să se ascundă însuşi Bariţ, trebuie situate în contextul discuţiilor din anii 1839—1840 cu privire la limba literară. Ioan Heliade Rădulescu, Costache Negruzzi, Bariţ ş.a. susţineau că particularităţile graiurilor daco-române nu pot impieta lupta pentru realizarea unei limbi literare româneşti unice. Dimpotrivă, Cipariu, Ioan Maiorescu ş.a. militau pentru libertatea fiecărui condeier de a se exprima în graiul său, ceea ce — considerau amîndoi — va contribui la o mai profundă cunoaştere a „bogăţiei" limbii române. Dreptatea era de partea celor dintîi.

Cu privire la Cipariu şi Bărnuţiu, vizaţi direct de Sărac Simul, vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, Bucureşti, 1976, p. 368—369 şi Iosif Pervain, *Studii de literatură română,* p. 290 şi urm.

Expressis nominibus = cu numele deplin.

[5] Johann Gott edita la Sibiu şi Braşov, în 1839, *Der Siebenburoer Bothe* 7W *m ^ n n / ^ ^ f ^ BiirgerblatU Siebenburger Wochenblatt, BIMter* Â ci/2 ST

XXVI

Prietine !

Blaj, 7/19 iul. [î]840

Am primit scrisoarea d-tale din 6/24 iun. şi am văzut cuprinsul ei. Căci ai deschis prin greşală scrisorile ce sună mie nu face nimic. Ştiu io că pre lîngă toate cele ce s-au întîmplat în zilele trecute între noi, nu eşti d-ta omul carele să mă neodihnească, şi cînd ar fi fost cuprinsul lor de tot tainic şi le-ai fi cetit din cap în cap. De gîndeam almintrilea, îmi ceream înapoi scrisorile. Acum nu mă rog decît ca să binevoieşti a le da focului de nu le-ai dat pînă acum, şi aceasta te încredinţez singur din pricină că, fiind ele pline de personalităţi, rătăcindu-se vreuna, vreodată ar putea să vie în vreo mînă neprietină. Ai însă voie ca, din cele ce cuprind personalităţi să-ţi ţii, de ai poftă, cîte şi mai cîte. Eu cu ale d-tale voi lucra după cum socotind că va fi mai cu cale şi vei porunci. Şi te rog această a mea declaraţie să nu o înţelegi din partea cea mai
80 rea, ci singur după argumentul scrisorilor acelora, ce mă neodihneşte. /

Pentru pretenţiile de bani ar fi bine să le lămurim o dată. Io am la d-ta, după comisia d-tale din 18 apr. [1]838, o sumă de 30 f. C.M., ce i-am plătit fratelui d-tale după o cvietanţie. D-ta ai la mine nişte resturi din sem. 2 [1]838 pentru *Gazetă* şi altele pentru nişte cărţi. Pretenţia mea ţi-e cunoscută; ale d-tale mă rog să mi le specificezi ca să ni se închie socoteala. Nădăjduiesc că, după cum te rugai la Paşti, să trageţi suma abonaţiei pre sem. 2, an. [1]839, de la Schmid din Sibiu, pînă acum veţi fi făcut. De nu i-aţi dat acelui negustoriu specificaţia abonaţilor la luarea banilor, te rog să nu uiţi a mi-o face cunoscută în vreme.

Văzînd după scrisoarea d-tale că aveţi lipsă de bani cît mai în grabă, astăzi scriu deodată şi numitului negustoriu la Sibiu, ca să vă trimită 64 f., şasăzăci şi patru fl. nemţ[eşti], în valută v[ieneză], numaidecît, pentru că, după cum v-au scris păr[intele] Rus în poştia trecută[1], din 13 abonaţi ai sem. 1 scăzînd 1, rămîn abonaţi 12, carii fac per 6 = 72 şi cu 12 de la Man Iosif = 84, din care, după pofta d-tale, rămîind aice la mine pînă mă altă 20 fl. w., trebuiam să-ţi trimit 64 f. w.w.,
80v ca mai sus. / încît pentru pruncul pre a căruia samă ai hotărît acei 20 f. w., întrebînd, am aflat că încă e tot acasă, însă că vor să se roage de cineva să ostenească pentru el a-i cerca loc la vreun oraş mai de-aproape, precum Bălgradul, cu care ţehurile Blajului stau în relaţia cea mai de aproape. Şi aceasta cît mai curînd. Atunci, din cît ai poruncit, voi plăti ce va ajunge, şi pentru celelalte te voi înştiinţa.

Pofteşti noutăţi despre schimbările ce vor să se facă. Cu astfeli deocamdată nu poci să slugăresc, căci pînă acum nu s-au schimbat nimic din cele ce-ţi sînt cunoscute, şi cu schimbările pre la noi oamenii nu se prea grăbesc.

O nouătată singură, însă de alt feli şi tristă, s-au întîmplat aicea în zioa de S. Pietru: o ghiaţă, căruia asemenea nimenea pre aici nu au văzut, care au stricat viile şi holdele la Blaj, la Simcel, la Petrifalău, însă nu fără aşa măsură pre cît se temea oamenii văzînd gloanţăle mai mari decît nucile, pentru că nu au ţinut mult, nici au fost de tot deasă. Episcopul au pierdut mai mult decît jumătate din productul viilor 81
de la Blaj şi Petrifalău. Cucuruzul nu va simţi nimic. /

Altă nouătate, asemenea cam tristă, este că fratele lui Farago, protopopului de la Oşorhei, mai tot atuncea şi el au bătut lada egumenului şi au furat ca la 85 f. C.M., l-au prins de 2 ori şi de 2 ori l-au scăpat, iară din banii numai 60 f. CM. au putut să capete îndărăpt.

Episcopul e dus în vizitaţie în reghementul al 2 [-lea][2], precum nu mă îndoiesc că-ţi vor fi sosit relaţii de triumfi şi pompe, ca şi de alte ori.

Şcoalele au început a-şi face examenele şi pe azi într-o săptămînă să vor închide desăvîrşit. Fratele Pop loji se găteşte cît mai în grabă să deie fără veste pre [la] d-voastră. D-nul Popasul îţi va spune mai pre larg, căruia ijam trimis poruncile mai înainte. Nu mai are vreo soră de măritat? Asta, cită minte are, mai c-ar sta să cerce şi el una, întru noroc[3]. Noi eştilalţi — unii — om mai şedea pre-acasă, alţii s-or mai ivi cîtă B[eci], să mai miroasă şi ei pre acolo, că le bate pe la nas, alţii etc. Arapătacul [sic] d-voastră nu ne trebuie, noi încă avem acum o fîntînă la Tiur, aşa de minunată în unele cure, cît să mă crezi, că de-ci-ncolo într-o sută de ani în tot ţinutul Blajului nu s-o vinde un lot... de rhibarbara, spre mortificaţia lui Schiess [?] De aveţi de aceia oameni de care grăieşte Catullus XXIII, 20 seqq., trimiteţi încoace la Moldvai şi o să vedeţi minuni.

Fratele loji *caetera coram*[4].

Si rămîi al d-tale prea plecat si cinstitoriu,

c i 81*

[1] Este vorba de scrisoarea lui Ioan Rusu către Bariţ din 6 iulie 1840, publicată în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, p. 376—377.

[2] Episcopul Lemeni s-a dus să viziteze Năsăudul şi satele aparţinînd protopopiatului greco-catolic de aici.

„Răscolirea" românilor transilvăneni din anii 1759—1761 şi alte cauze impuse de securitatea imperiului habsburgic au determinat Curtea vieneză să înfiinţeze cîteva «reghimente" de graniţă sau grănicereşti. Cel de al II-lea regiment, format din români domiciliaţi în părţile Bistriţei şi Năsăudului (Maieru, Sîngeorz, Ilva Mică, Leşu, Feldru, Rebra Mare, Rebrişoara, Năsăud, Salva, Bichigiu, Telciu, Hordou, Suplai, Runc, Poieni, Zagra etc), s-a constituit în 1761—1762. Grănicerii, eliberaţi efectiv de iobăgie şi beneficiari ai unor privilegii care le-au înlesnit accesul la învăţătură şi o relativă prosperitate economică, au jucat un rol de seamă, pînă către mijlocul secolului al XIX-lea, în istoria mişcării noastre de eliberare socială şi naţională.

Regimentul al II-lea a fost desfiinţat, împotriva dorinţei grănicerilor, în ianuarie 1851. Autorităţile imperiale (guvernatorul Wohlgemuth, ministrul de interne Alexander von Bach ş.a.) i-au jurat moarte, pentru a slăbi acţiunile acestei unităţi militare în vederea unirii tuturor românilor. Amănunte, la Carol Gollner, *Regimentele grăni-*

cerești din Transilvania, 1764—1851, București, 1973. Istericul sibian a contopit în lucrarea sa și datele valabile din studiile predecesorilor săi.

[3] Profesorul Iosif Pop (în documentele vremii: Pop sau Pap Ioji) era considerat de unii contemporani, inclusiv de Cipariu, ca un suferind mintal. Bănuiala lor nu pare verosimilă: Pop a fost un slujitor vrednic al învățămîntului românesc transilvan și un luptător, alături de Bărnuțiu, pentru o nouă politică școlară, anti-lemeniană. în această calitate, el a a vrut, ca și mentorul său, să degreveze învățămîntul de tarele spiritului monastic, să-l laicizeze. De asemenea, Pop s-a dăruit, cu trup și sullet, mișcării ardelene prepașoptiste. Activitatea lui revoluționară a fost întreruptă tragic de sinuciderea sa, în aprilie 1845 (vezi infra, scris. LXIII).

Versurile la care se raportează Cipariu în Catul, *Poezii,* București, 1969, p. 30(37).

Apele minerale de la Tiur, de lîngă Blaj, recent descoperite, se recomandau împotriva „obstrucțiilor", adică a constipațiilor. Vezi aceeași veste furnizată redactorului de la Brașov de Ioan Rusu *(George Barit și contemporanii săi,* **III,** p. 376—377), dar departe de umorul clasic al lui Cipariu.

[4] „Este, dealtfel, de față" (adică la Brașov).

XXVII

Blaș, 12 sept./31 aug. [1]840

Frate Baritz!

Am primit ieri scrisoarea d-tale prin d. Pop și m-am întristat pentru starea în care te aflai pre atuncea, însă am nădejde că acum te vei fi aflînd mai bine.

Pentru bani, ce-mi scrii că aibi trebuință, mai întîi, cei de pre anul din est an toți i-am trimis prin I. Schmid la Gott, afară de acei 20 f. w.w. carii ai voit însuți a rămînea la mine pentru pruncul lui Revi, carele însă tot acasă e pînă acum. Restul pre al *2*[lea] sem. [al] anului trecut, în 31 f. 12 cr. CM., îl primești acum de la același negustoriu în Sibiu, în bancnote au în poliță, cum se va putea mai sigur, după catastihul următoriu:

Bărnuțiu	2 f. 24
Alutan	2 f. 24
Boer	2 f. 24
Crainic	2 f. 24
Mănăstir[ea]	24
Ladai	24
Dragomir	24
Moldvai Gr.	24
75 Steph.	24
	21 f. 36
Transpf ort]	21 f. 36
Sacalai	2 f. 24
Alpini Isid[or]	2 f. 24
„ Constantin]	4 f. 48
Suma:	~3TfTÎ2 CM. /

82

Pentru alte pretenții ce avem laolaltă, aștept după ce-ți va da D-zeu o mai bună sănătate să ne descurcăm cît mai curund. Despre schimbările pentru anul viitoriu, aș putea să te înștiințez deplin, dacă fratele Pop [1] nu ar face sminteală în făcutele rînduieli. El nu vrea a priimi profesura în locul lui R[ațiu] și așa Gr. Moldvai nu se știe, nefiind de față, oare fi-va profesor la teologhie, cum era rînduit, au va rămîne ce au mai fost, dоțent la a *3*[a] normă etc. Almintrilea, schimbări s-au făcut multe, însă pînă la începutul cursului încă pot să se mai facă; pentru aceea, bine este a mai aștepta.

Episcopul au plecat iarăși în vizitație, în 29 ale aceștia, către Cluș și nu se va întoarce pînă către cules.

Cu acestea rămîind al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / *S2*[v]

[Adresa:] Herrn Georg *Baritz,* Redacteur der *Gazetta* etc. In Cronstadt.

[1] „Fratele Pop" este profesorul Iosif Pop, despre care vezi supra, scris. XXVI, ii. 2. Același prin care Cipariu primește o scrisoare de la Bariț — vezi începutul celei de față — la care îi răspunde cu această ocazie.

XXVIII

Blaș, 14 dec. 1840

Prietine !

Aici închise trimit testimoniul și atestatul episcopesc [1], mai în jos lista prenumeranților, însă fără bani că, frate, mi[-i] greu și mie a plăti tot înainte și apoi a aștepta pînă la sfîrșitul anului. însă despre trimiterea lor mai tîrziu, răspunz io și n-aveți a-i cere decît de la mine.

Mă-ntristez de soarta ce o ai cu brașovenii, mai cu samă cînd auz că, pre lîngă multele cuprinderi, și sănătatea încă ți-o primejduiești. într-un [sic] întîmplări ca aste, nu-ți vine vreodată aminte și de Blaj ? Io ț-aș sfătui, în vreo lipsă mare, să te tragi încoace. Aici ai putea să fii în locul lui R[ațiu], carele acum șchioapă și poate nu-i departe de gr[oapă] (cadentie). Să știi despre d-lui că să arată / ca și cînd ș-ar fi seîmbat 84
firea (credate etc.) și către toți e bun și patron. Și d-ta te-ai putea-mpăca. De nu, și așa ai putea trage 300 f. CM.

De ț-ai urît cu *mucoșii* a-ți pierde vremea (iartă-mă că de nu-s într-o simțire cu d-ta) și de cumva te pleci în partea Apostolului, scrie-mi, să-ți tocmesc calea, și mă vei afla cu toată rîvna [2].

Dar în Țara Rom[ânească] ce fac ? Cum te mai ai cu d-lor ? Săracul *Murgul,* mi-au scris Romanov că și pre el l-au împins dracul de s-au făcut sansculotist. Astfel de oameni (adu-ți aminte de patimile ce le povestea de la Moldova) îs făcuți spre stricarea sa și a altora. Ce știi de profesorii de acolo, nu-i și din ei cineva mestecat? Oare Boleac?

Veşti nouă nici de ici, nici de la Oradie nu avem, numai că avem o iarnă cumplită, care cred că şi pe Braşov nu va fi almintrilea.

Şi sînt cu toată cinstirea al d-tale gata spre slujbă,

34^ *Cipariu* mpr. /

[1] De *testimoniu* (certificat, dovadă de studii) şi de *atestatul episcopesc* Bariţ avea urgentă nevoie, pe de o parte, pentru a se putea căsători, iar pe de altă parte, pentru o eventuală stabilire a sa la Bucureşti, ca profesor. Notabilităţi din anturajul domnitorului Alexandru Ghica îi făcuseră repetate oferte în acest sens. Pînă la urmă, trecînd peste insatisfacţiile sale momentane, Bariţ s-a hotărît să rămînă la Braşov şi să-şi continue aici misiunea pe care şi-o asumase în 1836.

[2] În 1839—1840, relaţiile lui Bariţ cu epitropii şcolii negustorilor din Braşov, care o conducea, s-au înăsprit, din cauză că profesorul le ceruse o remuneraţie mai bună, mai adecvată apostolatului său patriotic. A învins Bariţ, care — în pragul întemeierii unei familii — exoperează modificarea în favorul său a unor clauze din contractul încheiat cu negustorimea în anul 1836 (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură* p. 393 şi urm.).

XXIX

Blaş, 12/24 fevr. [1]841

Frate şi prietine !

Ieri am primit scrisoarea de la 3/15 ale curg[ătoarei]; cea din ian., la vremea ei. La aceasta din urmă şi începusem a-ţi găti un mic răspuns încă la 8/20 ale trecutei, însă din întîmplare nu apucasem a vi-l trimite. Cu atîta mai bucuros mă apuc acuma a-ţi însemna cîte ceva ce-mi va veni în minte. Şi mai întîi, dintr-însele văz că încă nu ai venit la atîta cît să fii silit a alerga aici ca la un adăpost şi că-ţi stau şi alte cărări deschise, mai vesele decît singurătatea la care noi sîntem osîndiţi, de care io foarte mă bucur. Nici voiam io în proiectul ce ţi-am făcut decît ca, de cumva ţi-ar fi fost hotărîtă voia şi aceea de a rămînea în cler într-acel chip precum — *per exceptionem* — se pofteşte aici, dîndu-se de astă dată un prilej bun, ca nu totdeauna, să-l apuci singur înainte de alţii. Io nu ştiam stările în care te afli cu braşovenii, nici voia d-tale — pe atuncea — desăvîrşit; nu mai stam la îndoială: oare nu eşti hotărît, după pofta ce mi-o arătaseşi, de-a avea amînă alte state de ast fel. Plinind io această din urmă, mă simţeam îndatorat a-ţi pomeni şi cele ştiute.

Cum că nu eşti hotărît deplin, nu mă mir, aceasta fiind cea mai
85 grea hotărîre şi a caria urmări / sînt pentru toată viaţa, şi omul nu poate niciodată într-ăsta punct a fi prea luătoriu aminte. Căsătoria are cununile sale şi de trandafiri şi de spini; ferice cine poate scăpa de cele din urmă. De necăsătoriţi n-am ce atinge, d-ta încă nu ieşti de ieri, şi-i cunoşti dulceaţa întocma ca şi amăreala. Cu toate însă ce mi-ai însemnat despre nehotărîrea d-tale, mi se pare că eşti hotărît, numai cît, nefiindu-ţi starea statornicită, nu te grăbeşti. Şi aceasta bine faci. Cînd vei fi aşezat cu zăstăm, aici sau dincolo, poţi să te însori cu mult mai bine şi mai fără grije. Pînă atunci încă nu vei îmbătrîni d-ta aşa de tare cît să se înfioare de d-ta fetele de 15 ani.

v încă pentru prospecturile ce le ai, încît mi le-ai făcut cunoscute, Socotesc că cu braşovenii, cu toate că ai resignat, pre lesne iarăşi te vei putea împăca, cînd vei socoti priincios, şi atunci cu mai bune garanţii. *Un* pic de lecţie nu strică, ca să se înveţe a te preţui după cum eşti vrednic, şi în oglinda ce li-o ţii pot să se vează şi ei mai bine ce sînt. încît din partea mea, fii încredinţat că io voi urma întocma după cum mi-ai arătat, numai alţii de-acolo sau de-aici să nu încîlcească, căci încîlcitori de ăst fel au lăsat D-zeu pretutindinea şi totdeauna, încă şi prea mulţi! Cînd voi simţi ceva, numaidecît te voi şi înştiinţa[1].\ 85^

La ce-ţi sfătuieşte d. abate, bine faci că te pleci. El, drept, ca un om prea bun, îţi voieşte binele, însă este şi altă întrebare: oare statornicindu-se ghimnaziu acolo, atîrna-va numirea profesorilor şi statornicirea lor de la dînsul, au va cădea şi acela în categoria celoralalte ghimnaziuri ?[2]

De Bucureşti pomeneşti numai prin treacăt. Aci nu poci să ştiu nimic, că io pînă astăzi nu le ştiu umbletele şi cărările, nici înteresurile sau motivele oamenilor acelora. D-ta — carele ai mai dese, mai sigure corespondenţii de-acolo decît mine, — mai lesne te vei fi orientat. D-ta zici că acolo se deschid staţii cinstite — e adevărat —, însă oare şi pentru, străini? Cuvîntul prinţului tare apasă pe acela, şi io nu ştiu de sărăstrînje înţelesul aceluia cuvînt numai la cei de altă limbă, au se întinde şi mai încolo[3]. De la Maiorescul n-am mai luat altă scrisoare decît cele ce mi-au venit prin mîna d-tale. El ţi-au pomenit ceva? Despre Aron încă n-am ştiut pînă la scrisoarea d-tale nimica, afară de ce li-au fost scris Maiorescul astă-vară, că i-ar fi tras Obşteasca Adunare plata pentru suptdirectorat; poate pricina nemulţămirii şi acum tot aci este?[4] De ştii ceva mai mult înştiinţîndu-mă, precum şi despre lucrările Obşteştii Adunări din est an, mai cu samă cele pentru scoale, mă vei îndatora, prea mult[5].

Acum rămîne numai Blajul iarăşi, despre care însă n-am altă de a-ţi însemna decît ce pricepi din cele dintîi. Cînd te-ai fi hotărît a rămînea nensurat, după cumu-i ştii şi d-ta prinţipiurile, te-ar fi primit cu toate mînile etc. şi pre aceasta-mi răzimam proiectul. Acum să-i grăiesc ceva pentru lucrul ştiut, ar strîmba din nas, nu pentru d-ta, ci pentru mine, socotindu-mă aşa puţin priceput[6]. Catedra lui r[— Raţiu], prin urmare, nu-ţi facă visuri rele. Cu vre/me se va afla şi la aceea 86»
vreun flămînd; „numai coji să fie, cîni se află destui" — zisa românului. Pînă atuncea o mai duce-o cum a mai dus-o şi — almintrilea — acum mi se pare că i-i mai bine[7].

Să fi luat d-ta pre Susana din Luduş, acuma ai fi pătrupop, că bătrînul nu de mult au murit, precum poate vei fi şi auzit. Dacă nu, va fi Molnar de la Cut. Au murit şi *Natul* sau au perit, poate mai bine, iarăşi nu de mult. Fostul v[ice] rector Moldovan, carele se ceruse în toamna trecută de protopop la Gherla, ieşind de aicea, s-au oprit în Curtifaia şi vrea să se însoare. Toată toamna şi tot ferşangul au petit şi încă tot n-au tocmit. La atîta ajunge omul dacă nu se socoteşte bine din vreme. Turc[8] I[oan], care-i scriitoriu la episcopie şi fusese mai la începutul cursului suplent lui r[— Raţiu] într-o lună să făcu şi el popă la Anul

nou, aşa ca noi [acjeşti de-aici, dar pentru aceea tot nu i-s urîte fetele, precum nici altora. Dumneata ai fi, precum mi se pare, mai scrupulos.

Pe vară ni s-au făgăduit Fogaraşi de la Oradie că va veni la apa de Tur[9], care începe a avea în tot Ardealul cea mai mare celebritate, afară poate de ţinutul d-lor v[oastre]. De Oradie te miri că stă lucrul încă tot nehotărît, însă nu-i pentru ce, deoarece ştim că Curtea într-acest punct niciodată nu e prea grabnică, şi unii socotesc că tot aşa va sta lucrul pînă la întoarcerea lui Lonovitz de la Roma. Episcopul nostru mai c-ar trece bucuros acolo, îmbiat tare şi nu prea tare; asemenea şi alţii de-aicea ar vrea poate. Vremea va alege[10].

Zăpada începu încet, încet a se topi şi examenele încă curg tot mereu. Episcopul ne zideşte o punte peste Tîrnavă în berg, dirept [la] curte-şi etc. Şi iartă căci atîtea ţi-am grămădit, fiind cu toată cinstirea al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. /

[1] în a doua jumătate a anului 1840 şi la începutul celui următor, sufletul lui Bariţ se mohorîse, din cauza unor neînţelegeri temporare cu negustorii braşoveni şi cu oficialităţile (vezi supra, scris. XVIII). I-a scris despre frămîntările sale lui Cipariu, care îl sfătuieşte să se stabilească la Blaj, unde — ajutat de episcopul Ioan Lemeni — ar putea să-şi găsesacă un rost fie în rîndurile clerului, fie ca profesor. Bariţ nu urmează acest sfat, căci mai mult decît reverenda îl preocupau: logodirea iminentă cu Măria Velisar, gîndul de a se statornici în Ţara Românească şi, îndeosebi, rezolvarea diferendelor sale cu braşovenii, pentru a continua, în condiţii propice, redactarea *Foii pentru minte ...* şi a *Gazetei de Transilvania* (vezi Corneliu Diaconovich, *George Bariţ. 12/24 mai 1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892,* Sibiu, 1892, p. 12 şi Olimpiu Boitoş, *Memoriile lui George Bariţiu,* în *Studii literare,* I, 1942).

[2] Abatele Antoniu Kovâcs, romano-catolic, era un om cu vederi largi. EI conducea, ca director, *şcoala latinească* din Braşov, transformată în *gimnaziu latinesc.* în recrutarea elevilor, directorul se călăuzea după „principiul: a primi ori pie cine, fără deosebirea religiii şi-a naţiii", considerat de Bariţ „rar în patria noastră" *(Gazeta de Transilvania,* II, 1839, nr. 37, p. 145). Principiul explică de ce şccala era frecventată şi de numeroşi tineri români. Printre profesori se numărau, în afară de alţii, Iacob şi Andrei Mureşanu. Kovâcs stăruie ca Bariţ să se transfere la gimnaziu, părăsind şcoala românească „din Cetate", destinată copiilor de negustori, dar el nu cedează insistenţelor abatelui, deşi întreţineau relaţii de bună amiciţie.

[3] Pentru amănunte despre „cuvîntul prinţului" (Alexandru D. Ghica), vezi supra, scris. XVIII, n. 3. în mesajul său către Obşteasca Adunare, domnitorul aprecia că mişcarea din 1840, condusă de Mitiţă Filipescu, se datoreşte uneltirilor puse la cale de „străini", în consecinţă, cerea luarea de măsuri care să frîneze infiltrarea lor în Ţara Românească. Nedumerit, Cipariu voia să ştie dacă „prinţul" s-a gîndit numai la *străinii propriu-zişi* ori şi la *românii* originari din Transilvania, Moldova etc.

Pasajul *„acolo se deschid staţii cinstite",* adică: în Ţara Românească există posibilităţi de a-ţi găsi o funcţie, o slujbă de nădejde, nu doar una modestă.

[4] în legătură cu Aron Florian şi cu nemulţumirile lui, vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 19 şi urm.

[5] Datorită unor cauze obiective, însă şi multora subiective, învăţămîntul din Ţara Românească, de toate gradele, ajunsese într-o situaţie critică. Pentru a nu-l duce de rîpă, reformarea lui devenise imperioasă. îngrijorată, stăpînirea instituie o comisie care să elaboreze un *proiect de reformă.* Am dat informaţiile necesare despre componenţa comisiei, soarta proiectului şi despre contribuţia lui I. Heliade Rădulescu la reformarea şcolii în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 19 şi urm.

[6] Vezi supra, n. 1.

[7] Cipariu se referă la Vasile Raţiu cu care el şi Bariţ erau în rele relaţii (vezi primele scrisori ale lui Cipariu către Bariţ). Membru al Capitulului sub Ioan Bob, rector al Seminiarului teologic din Blaj sub Ioan Lemeni, Raţiu a fost — în acelaşi timp — şi profesor, predînd filosofia, dreptul canonic şi istoria bisericească. Fire impulsivă şi profesînd concepţii retrograde, în comparaţie cu cele propagate de Simion Bărnuţiu şi de tinerii teologi ataşaţi lui, Raţiu era un om antipatizat de mulţi. Cîţi nu-i aşteptau sfîrşitul l Dar soarta, neîndurătoare cu ei, le-a înşelat speranţele, Raţiu trăind pînă foarte tîrziu, în 1870.

[8] *Ioan Turcu* (1816—1852) a fost secretar de cancelarie al episcopului Ioan Lemeni şi profesor la gimnaziu. Contemporanii îl descriu ca uşuratic.

[9] Despre descoperirea apei minerale de la Tiur, îri apropierea imediată a Blajului, vezi scrisoarea lui Ioan Rusu către Bariţ din 6 iulie 1840 *(George Bariţ şi contemporanii săi,* III, Bucureşti, 1976, scrisorile primite de la Ioan Rusu, nr. X).

[10] După ce a păstorit episcopia greco-catolică a Orăzii peste trei decenii, Samuil Vulcan se stinge din viaţă în 15 ianuarie 1840. Anunţîndu-i moartea, *Gazeta de Transilvania* (1840, nr. 4, p. 14) scrie: „Acest bărbat, ca român care fusese născut în Ardeal, e cunoscut de toată românimea despre nestinsa rîvnă ce au avut totdeauna pentru cultura şi ridicarea naţiei sale. Gimnaziul cu opt clasuri din Beiuş, precum şi tipărirea mai multor cărţi româneşti s-au statornicit şi săvîrşit singur cu cheltuiala răposatului episcop". Lupta pentru succesiune în scaunul vlădicesc s-a încheiat cu victoria lui Vasile Erdeli. instalat în 1842. Vezi Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii Mari,* Oradea, 1932.

XXX

Blaş, 3 apr./22 mart. 1841

Iubite frate !

Suplica d-tale cătră episcopul — ce mi-au sosit numai marţi acum ce trecu, la 18/30 ale următ[oarei], — vi-o trimit împreună cu rezoluţia, întocma după cum ai poftit. Pricina întîrzierii sosirii aceia au fost vărsarea tuturor apelor de ici pînă la Aiud, ce ne rupsără toată comunicaţia cu acest oraş mai două săptămîni întregi. A doua zi (miercuri), avînd consistoriu, după ce s-au sfirşit, avînd răgaz destul, i-am dat episcopului amîndouă scrisorile care numaidecît le-au şi cetit, însă cu cea mai mare luare aminte, precum puteam să judec după vremea în care le-au cetit, fără de a putea observa pre faţă-i vreun semn expresiv de neplăcere au mirare, de unde io închiiez că acest pas al d-tale nu i-au venit pe neaşteptate. Mă întrebă de nu cunosc persoana, apoi rugîndu-1, în numele d-tale, ca să binevoiască încă tot lucrul a-l ţinea în taină pînă după vremea cununiei (se înţelege subt altă formă de cum vă scriu aicea), mi-au şi dovedit cu fapta că va să vă împlinească şi această poftă, puin-
du-vă amîndouă scrisorile / în puiucul mesii dinainte şi zicînd că acolo 87
se obicinuieşte a pune totdeauna actele de taină, păzite subt zar, a căruia cheie niciodată nu o lasă de lîngă sine. Apoi îmi zise ca să mă duc în orice zi după rezoluţie, că o voi afla scrisă, au de nu, o va scrie înaintea mea[1]. Şi cu aceste ieşirăm la grădină, fiind vremea de tot plăcută. încunjurînd toată grădina, între celelalte, mi-au povestit cum cineva din protopopii noştri i-ar fi scris o gratulaţie, auzind că ar trece la Oradie. La care zice că i-ar fi răspuns că-i mulţămeşte şi că de ar şti bucuria a mai multora şi dorirea ca să treacă acolo, ar trece bucuros, *că-i stă în putere.* La care io, fireşte, i-am răspuns că după părere-mi, cu toate că Oradia-i loc aşa desfătat cum i l-au descris acel protopop, tot mai mult face a fi vlădică la o ţară, decît la un unghi etc, care şi dînsul asemenea se vedea *ajudeca.

Inţelegînd apoi că Săcărean vine la Braşov azi după vecernie, m-am suit la episcopie şi aflîndu-l singur, numaidecît se apucă să scrie rezoluţia, *întîi* pe epistolă-ţi, apoi pre *suplică,* precum vezi. Epistola iară o puse în fioc, ca apoi — la vremea sa — să-i treacă copia dispensaţiei la Protocol. Cît de bine am păzit pînă acum acea taină, vei cunoaşte din expresul aceştia. Atîta te poci încredinţa, că niciodată nu mi-au grăit în mai bun umor; multe am povestit şi despre a d-v[oast]ră stare acolo între neuniţi, amîndoi cu cea mai veselă afecţie, şi numai atîta şi acum şi / cu prilejul mai denainte au zis ca să bagi de samă bine la stările împrejur, ca să nu se întîmple vreuna care să te împiedice la statul preoţiei. Insă cu un ton aşa de părintesc, cît dintr-însul numai bunăvoinţa lui cătră d-ta se cunoştea. Apoi au mai zis ca să vezi şi despre partea logodnicii d-tale, rămîind neunită, ca să te înţelegi cu protopopii au alţii ai lor pentru o asemenea dispensaţie şi de la dînşii, căci aceasta de aici numai la persoana d-tale se întinde, iar la amîndouă numai cînd amîndoi aţi fi uniţi. încît pentru preotul cununătoriu, încă ţi-au lăsat toată voia şi socotesc că-ţi va fi mai îndemînă cel de la Tohan.

De la mine, frate, n-am a-ţi adauge decît dorul ca fericirea şi ticneala vieţii care într-acest nou stat le cerci şi cu ajutoriul lui D-zeu le nădăjduieşti, să le afli în toată măsura etc, etc.

Inima-mi mărturiseşte că de vei fi mulţămit, precum nădăjduiesc, niminea nu va simţi mai multă bucurie decît mine. D-zeu vă poarte în pace.

Despre alte, de altă dată, şi pînă atuncea dorind a-ţi auzi o veste înveselitoare, rămîi cu toată dragostea, al d-tale ca frate,

Cipariu mpr.

88 Cu Săcărean am grăit ca să poţi primi de la dînsul înainte plata foilor pe semestr[ul] acesta, şi apoi io îi răspund [d]e aici.

Idem. I

[1] Relativ la căsătoria lui Bariţ. Vezi supra, XIX, n. 1.

XXXI

Sibiu, 24 apr. [1]841

Iubite frate !

Aici închid pentru d-ta şi alţi prieteni ai noştri de-acolo 10 exemplare] dintr-un *Extract de ortografie,* care io în zilele aceste, ca un manuscript pentru prietini, l-am tipărit, după ce parte[a] dinapoi sau a 2 o am tipărit şi la capetul *Abeceilor* rom[âneşti].

D-tale şi ca redactor îţi dau deplină putere de a folosi acest *Extract* după cum vei avea trebuinţă. Mai pre larg a grăi despre pricinile ce m-au îndemnat tocma acum a-l publica, afară de cît am atins în *Cuvînt înainte,* nu mă lasă vremea, şi poate că nici te-ar interesa

Săcărean, întorcîndu-se, nici scrisoare nu mi-au adus de la d-ta (în Sibiu am auzit că eşti cununat), nici banii nu ţi-au plătit. D-ta îmi

vei scrie de vrei să primeşti banii de la Săcărean, care ar veni cu mai puţine cheltuieli au prin Ios. Schmidt, au alt negustor de la Sibiu [2].

Mai încolo, te înştiinţez că, precum mi-au spus Pap Ioji cu un prilej, înainte de Paşti episcopul ar fi zis că d-tale ţi-ar fi plătit *Gazeta* \ 94
pre mai mulţi ani cînd ai fost la anul trecut la noi. Asta ţi-o scriu nu numai pentru că mai de mult într-o scrisoare îmi însemnaseşi că de la 1 ian. a.c. nu vei să mai trimiţi episcopului foile, ci şi fiindcă neştine, cu acelaşi prilej, în fiinţa de faţă a mai multor streini, vesti că d-ta nu trimiţi episcopului de la vremea pomenită *Gazeta,* care episcopului i-au căzut cam cu greu şi i-au stors declaraţia de mai sus, cu toate că zicea că i le trimiţi, însă corteanul, nepricepîndu-se, stătu morţiş că nu i le trimiţi. De ţi-au dat ceva episcopul cînd ai îmbiat pe acolo, io din parte-mi socotesc că n-ar strica a i se trimite totdeauna, căci şi socoteală formală de i-ai trimite, încă ţi-o ar plăti fără supărare, însă şi almintrilea nu e omul carele să poftească ceva numai în cinste. D-ta însă vei lucra cum vei socoti mai bine, io numai părearea mea mi-o am pus înaintea d-tale.

Pentru G. Şincai, cu prilej, vei primi un articul cît mai curînd, din izvoară de toată credinţa vrednice [3].

Ce ai scris despre şcoalele noastre, după a mea părere ai scris foarte nimerit şi lauda însăşi au fost cu totul delicat croită. Singur vestirea despre propunerea filosofiei în limba rom[ână] o socotesc cea mai mare parte a fi cu ceva *primejdie.* Din parte-mi a-mi da judecata şi de această vestire şi de însăşi propunerea ei în limba rom[ână] cu atîta mai puţin nu vreu, încît între mine şi între d. prof. de vreo cîţiva ani se află o înstreinare, după care lesne m-ar judeca cineva interesat,
sau egoistic, sau altceva [4]. / 94*

Episcopul s-au dus de alaltăieri în vizitaţie cătră Făgăraş. Moldvai se roagă să-i găteşti şi să-i trimiţi pre postul Crăciunului un ştendul de lapte acru şi o jumătate de funt de ceai. Ştii că, după sfatul d-tale, am cercat a trăi cu ăst fel de frustuc şi merge prea bine. De atunci şi Moldvai, şi Rus, şi Alutan etc.

Şi cu aceste sînt al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 95

/"Adresa:] Domnului G. Bariţ, la Braşov.

[1] în deceniul patru al secolului XIX, pe Cipariu a început să-l preocupe din ce în ce mai insistent scrierea limbii noastre cu litere latine (vezi Iosif Pervain, *Studii de literatură română,* p. 290 şi urm.). Pe lîngă alte dovezi, preocuparea i-o atestă şi un *Extract de ortografie cu litere latineşti, pre temeiul limbii şi ortografiei beserviceşti şi osebirea dialectelor, precum s-au urmat de la 1835 în Tipografia din Blaj.* Apărut într-un volum minuscul la Blaj, *Extractul* se retipăreşte în *Foaie pentru minte...* (1840, nr. 25, p. 195-198; nr. 26, p. 202-207).

Cuvînt înainte şi mai ales ideile din capitolul introductiv al *Extractului,* intitulat *Temeiul* {*Ibid.,* nr. 25, p. 195—196), arată că Cipariu lupta pentru o „adevărată ortografie", care să nu pericliteze „unimea" limbii române:

§ 1. Temeiul a toată ortografia e voroava sau pronunţia de obşte, după carele se scrie precum se vorbeşte. De la acest temei destul de firesc însă s-a abătut, şi de multe ori au *trebuit* să se abată mai toate neamurile încîtva, din osebite pircini, nu numai pentru

osebirea ce se află întru aceeaşi limbă pre osebite locuri (dialecte), vrînd a scrie o limbă pentru toţi şi mai aleasă, ci şi pentru schimbările ce cu vreme în toate limbile întră în voroava de obşte, în scriere rămîind pe lîngă vorcava cea veche; uneori şi pentru neajungerea alfabetului străin cu care vreun neam se apucă a-şi scrie limba, nepotrivită [recte: *nepotrivit]* întru toate sunetele cu limba pentru care s-au fost croit, precum nici se poate aştepta.

§ 2. Limba rom[ână], vrînd a o scrie cu litere latineşti, e cu neputinţă a o scrie întru toate precum se grăieşte, nu numai — 1) pentru că nu aflăm în acest alfabet pentru toate sunetele limbii noastre haracteruri răspunzătoare, pr. pentru *ă* şi *î,* ci şi — 2) pentru că nici în voroava de obşte nu aflăm acea unire ce se pofteşte în scriere, mai vîrtos în unele consonante, pr. în *b, v* şi al[tele] înainte de *i,* după cum să va vedea mai în jos.

Din pricina din urmă, de am scrie precum se grăieşte, am autoriza o mulţime de dialecte, care ne-ar depărta prea mult de la unimea limbii rom[âne], idee care nu este după gustul tuturor literaţilor rom[âni], şi în parte, precum se pare, cu dreptate.

§ 3. Din aşa pricini, la o adevărată ortografie se pare înainte de toate a fi de lipsă aşezarea unei pronunţii curate şi alese din toate dialectele românimei, după firea sunetelor elementare şi legile gramaticii. Cunoscînd acestea, este de a nădăjdui că şi pentru cele ce ne lipsesc în alfabetul lăt[inesc] vom afla mijloace sigure de a ne putea folosi".

Cipariu numeşte *dialecte* graiurile limbii române.

[2] Pentru Secăreanu, vezi supra, scris. XXX.

[3] Printre meritele mari ale lui Bariţ se numără şi acela de a fi întrevăzut că anumite scrieri ale protagoniştilor Şcolii ardelene cuprindeau unele concepţii care devansau ideologia curentă a epocii lor, anticipînd crezul gînditorilor paşoptişti. Din această cauză el s-a străduit să popularizeze, prin foile braşovene, pe Samuil Micu, Petru Maior şi Gheorghe Şincai. începe cu ultimul, în anul 18-11, cînd reproduce în *Foaie pentru minte ...* (nr. 12, p. 94—95), din *Arhiva românească* (1840, p. 1—5), articolul *Gheorghe Şincai* de Kogălniceanu. într-o adnotaţie, Bariţ scrie: „Cînd am cetit mai întîi această biografie, nu în *Arhivă* ci în *Dacia literară* din 1840, deşi singur între patru păreţi, m-am aprins în faţă de bucurie şi de ruşine. Şincai transilvan şi noi încă transilvani!... Domnul meu, îţi mulţumim pentru aceste daruri interesante din viaţa lui Şincai; fie ca ele să dea prilej altora a scoate la lumină şi mai multe". Dorinţa şi îndemnul lui Bariţ nu au rămas fără ecou, cum arată însuşi în *Trei manuscrise pentru G. Şincai* (vezi *Foaie pentru minte* 1841, nr. 47, p. 370—371): « Iară Şincai! D[omnul] M. Kogălniceanu, adiutant domnesc, zice în biografia lui Şincai, publicată şi în *Dacia* sa *literară: „Hronica* lui Şincai este un lucru atît de mare, atît de preţios, încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documenturi necuncascute, rare, se află adunate, şi nu stau la îndoială de a zice că cît *Hronica* aceasta nu va fi publicată, românii nu vor ave istorie".. Pentru d. Kogălniceanu exemplariul *Hronicei* este de-ndămînă acolo acasă, în Iaşi, prin urmare cuvintele d-sale cuprind un adevăr cu totul izbitoriu ce şi pe cei mai somnoroşi ar putea să-i deştepte din letarghiosul lor somn. Nalie fără istorie! Se poate? Nu se poate. Ce idei. posomorite acestea! Şi noi, transilvanii,- din a căror sîn şi pămînt ieşi acel Şincai, fără. care românii n-ar avea istorie, noi, carii avem nenorocirea de a nu putea cunoaşte mult lăudata *Hronică* mai de aproape, mai putem la toate acestea adăoga mai multe trăsuri atît din viaţa lui Şincai, cît şi din a celorlalţi doi bărbaţi contimporani ai lui, despre care nu ne îndoim că ar fi totdeodată trăsuri, daturi pentru istoria chiar a naţiei româneşti aşa cum se află ea în Transilvania, dacă criticii ne vcr da slobozenie a zice că şi o naţie politiceşte nerecunoscută îşi poate avea de nu toată, cel puţin însă fragmente din istoria sa».

[1] Este vorba de articolul *Şcoalele noastre în anul 1811* (în *Gazeta de Transilvania,* 1841, nr. 13, p. 51—52). Situaţia generală a învăţămîntului, constată autorul (probabil, Bariţ) s-a îmbunătăţit simţitor. Afirmaţia este argumentată cu exemple din Braşov, Ţara Bîrsei, Banat, Bucureşti şi din Blaj. „Blajul? El face înaintări aşa line pe cît curg de lin cele două rîuri între care se află aşezat. însă paşii lui în instituţie sunt siguri. Cu nouă ani înainte Blajul avea numai un profesor de filosofie; de atunci încoace, el are pentru ştiinţele filosofice, matematice, istorice şi fizice patru profesori; de curînd filcsofia (chiar şi părţile cele mai abstracte ale ei) se dă nu latineşte, ci româneşte, lucru ce nu ştiu cu cîţi ani mai înainte n-ar fi fost de crezut. înaintăm noi sau stăm?" (p. 52). Bariţ conchide: vechile atitudini „toristice" (= conservatoare) faţă de învăţămînt sînt pre ducă şi, din fericire, tot mai mulţi pledează pentru modernizarea acestuia.

îndrăzneţul care îşi ţine lecţiile de filosofie în româneşte era Simion Bărnuţiu. pînă să ajungă aici, el a străbătut un drum greu, al cărui istoric l-a reconstituit G. iG. Bogdan-Duică, în *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu* (Bucureşti, 1924, p. 37—39). Gestul lui Bărnuţiu a întîmpinat o *rezistenţă serioasă,* pe care „o făceau: *întîi* fricoşii, care se temeau că guvernul şi episcopul latin vor interveni contra propunerei în limba românească; *al doilea,* mărginiţii, cari socoteau că limba românească nu poate exprima idei filosofice şi combăteau metoda nouă. Fricoşii mustrau aspru pe Bărnuţiu; mărginiţii îndemnau pe studenţi să părăsească cursul, la care nu vor putea învăţa nimic serios; printre aceştia erau şi unii curteni ai episcopului" Lemeni. Cred că Cipariu trebuie situat în categoria *curtenilor.*

XXXII

Blaj, 25 mai/6 iun. [1]841

Prietine !

Aici alăturat vă trimit din Sibiu vreo cîteva notiţe pre scurt din viaţa lui G. Şincai, precum v-am fost făgăduit, care poftesc să le folosiţi fericit [1]. Asemenea vă adaug şi un articul ce-mi sta gata de 3 ani de zile, şi de care odată vă pomenisăm, numai cît după aceea nu puteam să-1 mai aflu; iar astăzi, din întîmplare, îmi veni în mînă. Pentru care, dară, vă rog ca numai aşa să-1 publicaţi, de socoteşti că poate să facă ceva interes. Almintrilea, el e întocma precum l-am fost scris atuncea fără schimbare, numai cît l-am prescris din nou, că era pre hîrtie proastă şi cu peana groasă în original [2].

Articulul ce-1 aveţi acolo asupra *Poeziei* mai mult nu se poate publica fără ceva schimbări, pentru care nu avui încă destulă vreme. D-ta, cetindu-1, însuţi poţi vedea că trebuie cîte ceva, ici-colea, lăsat afară [3].

Estractul de ortografie poţi să-1 publici în *Foaie,* după cum vei socoti, că io numai 120 exempl[are] am tras de pre teasc [4]. Aveam, adevărat, de gînd ca mai tîrziu să trag mai multe, dar publicîndu-1 d-ta, nu am lipsă, nici voi să mă mai cheltuiesc, măcar că stau formele încă ne-mpărţite la tipografie. In Bucureşti am trimis, pentru amîndouă prinţipaturile, 40. Celelalte le-am împărţit şi le voi mai împărţi pre Ici-colea. D-lui / Maiorescului voi trimite, pre cînd va veni, unul anume, •căci nu cred să viu însumi într-acolo, cu toate că mă pofteşte d-lui pre atuncia. Scrisorile de la dînsul le-am primit ieri dimineaţă, cu poşta, tocma cînd plecam la examenu-mi cel mai de pre urmă din est an. El îmi scrie că d-tale ţi-au scris pre scurt starea politică [a] acelii ţări, şi mă îndreaptă la scrisoarea-i, cea către d-ta, însă puţin nou socotesc că vei fi aflat într-însa. D-ta, scriindu-mi în acest obiect: *„Vai, râu-i, Ghica mi să pare că se clatină !"*, cu exclamaţia ai însemnat mai mult decît pînă acum ai făcut — d-ta sau alţii — cunoscut prin gazete [5].

D-lui mi-au scris şi de prepoziţia pentru catedra de filosofie de la Bucureşti, precum şi d-ta, numai are vinău că Eliad ar fi fost carele să fie aieptat că sîntem uniţi. însă într-ast una se înşală! Despre astfel de vorbe mi-au scris şi alţii tocma pre atuncea, din Bucureşti, şi mai pre larg. Vinind vorba la atîta, nu poci să te las la îndoială, ce sîmt şi io, însă n-am ce-ţi pomeni de entuziasmul ce am avut către acea

ţară şi cît de fericit m-aş fi socotit demult, cînd aş fi putut, cu condiţii cinstite, a trece acolo, căci la avânturi sau la umiliri niciodată n-am avut gust. Atunci eram mai tinăr şi, întru toate înfocat, aş fi fost gata orice a jertvi. Acum, cu anii, mă simţ mai stîm / parat. Atunci îmi făceam silă ca să mă poci ţinea în cumpăt dinafară, şi mai mistuiam cu atîta mai mult dinluntru. Acum şi dinluntru mai puţină răpezire simţ, încît pentru Ţ[ara] R[omânească] sînt mai ca un om beat, care acum începe a se trezi. Căci acum stau şi socotesc că, de m-aş duce acolo, ce aş dobîndi? Plată mai bună? Oho, asta nu-i pricină destulă! în capitala mare, plata mare adeseori e mai puţin decît plata mică într-un oraş ca Blaşul. Şi apoi, mila D[omnu]lui: aici, cînd mi-ar plăcea banii mai mult decît alte cele, zo că mai mult aş putea păstra dintr-ăst puţin, decît din 6000 mii lei în Bucureşti. Nu e aşa? Apoi... apoi om mai vedea ce o mai fi[6].

Nu ştii că am avut un votum în vara trecută?[7] *Spes alit, sed, eheu, quam saepe fallit!*[8] Voi să cerc o poziţie mai cinstită? Hm!, asta-i anevoie a o căpăta totdeauna cum vrea omul, şi io nu ştiu, la Bucureşti aflare-aş vreodată ca în Ardeal? Aici-s domn, nime nu-mi porunceşte, nime nu-mi poate lua pîinea, mă iubesc unii, mă cinstesc alţii, poate că unii se şi tem de mine, de carii io, să-i ştiu anume, aş rîde cu dulceaţă, că s-au găsit omul. Apoi drept are — zică cine ce-a zice! — chezarul de la Roma: *„Malo* [9] etc, etc. Petreceri, adevărat, nu avem cum aş dori cîteodată, însă stînd oblu şi gîndind, mai că — prea multe —, m-ar desgusta. Omul, la o viaţă zgomotoasă, trebuie a se deda din copilărie, nu mai la 40 de ani, însă cu atîta mai bine că nu avem prea multe, că rămîn banii, şi asta-şi face un cap de zestre, cum ne-au spus Moliere.
90 Viaţa ni-e monotonă, călugărească, cu puţină mişcare şi alte mărunte/ ne-ndemînări, însă — vai, Doamne! — oare afla-le-vom şi în rai toate după pofta noastră? Apoi — dracul! — mai este şi alta: la Bucureşti ar zice că ce nu te însori, vreai iară să fugi înapoi la unaţie în Ardeal, ori ţii pre cine ţii, au îmbli pre unde îmbli? De asta să mă ferească D-zeu! Dacă nu m-am însurat cîndu-mi era vremea, acum nici în glumă nu mi-ar cădea bine să-mi pomenească cineva.

Şi aşa, frate, vezi cum gîndesc io astăzi? Şi acum cu atîta mai bucuros îţi scriu acum de cum ţi-aş fi scris mai demult, că acum şi d-ta ai încetat a fi copil şi ai ajuns la vrîsta în care omul începe a fi om, căci, trecîndu-ţi amorul entuziastic, negreşit că vei începe a vedea lumea cu alţi ochi decît pînă acuma; iar mai nainte nu m-ai fi cuprins. Pentru viitoriu, vom vedea ce va mai aduce zioa şi noaptea. Şi pînă atuncea, te rog ca să rămîie între noi.

Adaug aicea şi o poliţă de la Săcărianul, pentru 31 f. 12 cr. CM., preţul sem[estrului] 1.

Lui *Many* i-am făcut cunoscute ce mi-ai scris prin fr[atele] Rus, mentorul lui.

în cît pentru pălmuitul clericilor, *leider*[10], este adevărat. Dar ce să şi aştepte omul de la un dobitoc[11] (vezi art. mieu)? Â propos, de poţi să-l tipăreşti mai nainte de ortografie, ca să nu se priceapă cine-i autorul, după stil.

Ştii că au murit fratele lui Moroşan de acolo, clericul?[12] Boala-i spun că i s-au tras din ciumerniţă. Ce fecior sănătos şi tare, şi cît degrabă se stinse!!

Episcopul se întoarce azi sau mîne acasă. Mă bucur de ce mi-ai scris, de prietineasca primire, şi că ai fost pregătit la object. Numaidecît plec la Sibiu cu Papfalvi, de unde vei primi aceste toate mai în grab. Iar despre S. Klein, mai tîrziu[13].

în *Sibiu* auz că s-au rădicat de la 1 ian. contumaţia de la Turnul Roşu. Ce uşurătate pentru comerţul cu Ţara Rom[ânească]![14]

Cu ep[isco]pul ne-ntîlnirăm ieri pre cale, pe dealul Harapului. Lui Moldvai i se păru prea scump ceaiul, aşadară nu-i cumpără.

Al d-tale prea plecat,

Cipariu m.p.

P.S. Cu prenumeranţii pentru 2 semetru încă nu m-am putut înţelege, nefiind toţi pe acasă. însă *ştiu* că şi pe 2 sem. *toţi* 13 vor prenumera. Ce-mi adauseşi din *Hirnok* de blăjeni, e luat din *ErdfelyiJ Hirado,* şi-au publicat încă înainte de Paşti. De cine, nu se ştie./ 90v

N.B. Sora fraţilor Pop din Iaşi şi Rusia, anume Balinth, se află în Blaş, pentru care d-ta-i poţi înştiinţa ca, de au de-a trimite bani, să-i trimită d-tale, şi apoi de acolo, prin mine, surorii lor./ S9v

[1] Vezi supra, scris. XXXI, n. 3.

[2] în două scrisori anterioare, XVIII şi XX, Cipariu îi comunicase lui Bariţ: „Am un articul gata: *Mintea şi puterea,* de multişor lucrat. Bucuros aş fi să-1 poţi trece. Cenzura nu are de ce a se scandalisi într-însul, de-1 va înţelege, ci totuşi bine vei face, înainte de a-1 da la *cules,* să-1 areţi censorului, să nu ai apoi necaz" (XVIII); „Să fii bun iertătoriu că nu ţi-am mai trimis articulul *Mintea şi puterea,* care de mult ţî 1-am fost făgăduit, că nu-1 aflu nicăiri. Ştie pustia cum s-au rătăcit între scrisorile mele, de nu poci da de el. însă totuşi ştiu că n-au perit şi cum l-oi afla ţî-1 trimit." Sub titlul *Mintea-tăria,* Bariţ a publicat reflecţiile lui Cipariu în *Foaie pentru minte* 1841, nr. 23, p. 177—179; este semnat *X.* Atrag atenţia cu deosebire ideile din alineatele 1—3: „Veacul în carele trăim, haracterisindu-1, într-adevăr îl putem numi veacul ideilor şi al libertăţii sau, mai bine, al luptei spre statornicirea drepturilor omeneşti în soţietate; — principiul din care le au pornit fiind o idee, adevărat înaltă, numai de nu ar fi închipuit, adecă: cum că tot omul e rînduit de la Făcătoriul său a fi persoană slobodă, cu asemenea drepturi unul ca şi altul, şi cum că pe dreptul numine nu are volnicie a lipsi pre altul din drepturi care cu însuşi omul, fieştecarele deosebi, sînt născute.

Dintr-această idee, zic, pornind, o mare parte mai întîi a filosofilor, iar mai apoi, în zilele noastre, şi pînă cei din starea cea mai necultivată, prin consecvenţii filosoficeşti au îndrăznit a zice şi a apăra cu fapta, că nimenea nu este rob din orînduirea firei, ci numai din sila celor mai tari şi apoi din slăbiciunea celor învinşi."

[3] Cele spuse aici trebuie completate cu următorul pasaj din scrisoarea XX: „... Cu articulul *Poezie, versificaţie* poţi să mai întîrzii pînă mă voi întoarce acasă. De-l tipăreai pe cel ce ţi-am fost trimis, atuncea, poate, mă îndemnam să-1 săvîrşesc, dar aşa mi-am cam uitat şi iarăşi uneori nici puteam să stau de acele cîndu-mi aduceam aminte, în unele părţi îmi pare că şi-au şi pierdut interesul şi ar avea lipsă de reformă".

[4] Despre *Extract de ortografie,* pe larg, supra, scris. XXXI.

[5] Cu privire la stările de lucruri din Ţara Românească, în 1841, şi la situaţia precară a domnitorului Alexandru D. Ghica, pe Bariţ îl informau mai amănunţit decît alţi corespondenţi ai săi, Aron Florian şi Ioan Maiorescu, în scrisori „de taină". Parţial, el a uzat de relatările lor secrete în cîteva articole despre Ţara Românească, apărute în *Gazeta de Transilvania* din 1841. S-a folosit de ele numai parţial; majoritatea ştirilor publicate nu erau de natură să complice viaţa redactorului în mod inutil. între lunile

ianuarie-iunie 1841, perioadă la care se raportează Cipariu, *Gazeta* a dat: scrisoarea prin care negustorii bucureşteni protestează împotriva învinuirii că ar fi fost implicaţi în complotul din 1840 (vezi nr. 1, p. 2), unele „lămuriri" relative la *Dejurstva oştirilor româneşti* (nr. 4, p. 13), „mişcarea" corăbiilor în portul Brăila, „naturalizarea" generalului Kiseleff (nr. 19, p. 73—74), tulburările provocate de arnăuţii bulgari (nr. 20, p. 77—78), precum şi la preţul de export al grînelor („bucatelor": nr. 23, p. 89—90). Prudent, Bariţ face observaţii mai „tăioase" despre Ţara Românească doar în corespondenţa cu prietenii săi intimi, ca Cipariu. Pe lîngă alţii, fusese sfătuit să fie circumspect de Ioan Maiorescu (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I. p. 245—246).

[6] Mai ales după 1820, mai mulţi intelectuali transilvăneni trec în Moldova şi Ţara Românească. Au trecut peste munţi Vasile Fabian Bob, Aron Florian, Ştefan Neagoe, Ioan Maiorescu, Damaschin Bojincă, Zaharie Carcalechi, Eftimie Murgu ş.a. Nemulţumirile îndurate „acasă" din partea stăpînirii străine, adăugîndu-se unor insatisfacţii de ordin personal, au trezit şi în sufletul altor români ardeleni dorul de a se stabili în „ţară", de exemplu în al lui Bariţ şi Cipariu. în august-septembrie 1836, ei au făcut celebra călătorie în Muntenia. Impresiile şi le-au aşternut pe file de jurnal. Relatîndu-le, Cipariu consemnează şi discuţiile avute cu unii confraţi întru cărturărie pe teme de învăţămînt. A fost abordată şi chestiunea predării nesatisfăcătoare a filosofiei la Colegiul „Sf. Sava" (amănunte la G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu,* Bucureşti, 1937, p. 71 şi urm.; Eftimie Murgu, *Scrieri,* Bucureşti, 1969, p. 20—23), ceea ce a dus, se pare, la propunerea ca Cipariu să se stabilească în Bucureşti. Bine orientat în probleme de filosofie şi stăpîn pe arta profesoratului, el putea să contribuie la redresarea situaţiei amintite. Invitaţia din 1836 va fi reluată în anii următori, cînd — în afară de Cipariu — şi Bariţ a fost solicitat să plece în Ţara Românească.

Despre faptul că blăjenii sînt *uniţi* (greco-catolici) s-a vorbit în decembrie 1840, într-o şedinţă a *Eforiei şcoalelor naţionale muntene.* în 2 februarie 1841, Ioan Maiorescu îi scria — din Craiova — lui Bariţ: „într-o adunare a Eforiei, lîngă Crăciun, s-a vorbit că blăjenii sînt *uniţi'}* întreabă pe Aron. Dacă Aron va merge la Iaşi, eu mă car după el. Dar tu, dacă vrei să vii, vină cu totul, şi este mai bine. Pe tine te cunosc aici. Dar lasă că, peste scurt, ne vom mai înţelege. Oh, dacă ai şti tu în ce ticăloşenie ne aflăm! Eu, dacă se va îmbunătăţi starea profesorilor şi nu voi putea căpăta loc la Iaşi, mă lapăd de inspecţie şi atunci ţi-o poci mijloci ţie, cu limba latină" *(George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 246—247). Bănuind că Heliade Rădulescu a adus în discuţie problema confesiunii „blăjenilor", Maiorescu *se înşela* într-adevăr, aşa cum just remarcă Cipariu, căci Heliade nu era, în decembrie 1841, membru al Eforiei.

[7] Cipariu candidase, în vara anului 1840, la demnitatea de canonic capitular, în locul repausatului Ioan Nemeş, însă locul rîvnit de el a fost cîştigat de Arsenie Popovici, protopop al Turzii.

[8] „Speranţa îţi dă aripi, dar — vai! — de cîte ori nu te amăgeşte!"

[9] Citat ciuntit din *Malo esse pacem quam bellum* — E preferabil să fie pace, decît război.

[10] „Din păcate"!

[11] „Dobitoc"-ul se numea Alexandru Arpadi. Preot cu purtări necuviincioase, beţivan şi scandalagiu, Arpadi — protejat de episcop — a fost numit, în septembrie 1840, vicerector al Seminarului teologic din Blaj. Ca pe vreme cînd a fost popă şi profesor, Arpadi era mai preocupat de golirea paharelor decît de gospodărirea treburilor Seminarului („qui magis intentus erat poculis exhaurendis, quam negotiis administrandis"), ducea o viaţă uşuratică şi — lucru foarte grav! — îi brutaliza pe clerici (pe candidaţii la preoţie). Astfel, în anul şcolar 1841—1842 a pălmuit pe Constantin Decei (după Bărnuţiu, pe Teodor Pop, coleg cu Decei). Gestul său nesocotit i-a indignat pe teologi, care îl reclamă lui Lemeni. Zadarnic, pentru că episcopul nu ia nici o măsură împotriva „furibundului" vicerector. Din această cauză, Bărnuţiu şi alţii îi vor face, între 1842—1846, imputaţii severe. Detalii mai multe despre incidentul Arpadi-Decei la Coriolan Suciu, *Crîmpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj şi episcopul Lemeni (1843—1846),* Blaj, 1938, p. 48-50.

[12] La Braşov se găseau Andrei şi Iacob Mureşanu. Tînărul răposat era fratele celui dintîi.

[13] Bariţ, se ştie, a fost un admirator al reprezentanţilor Şcolii Ardelene, din a căror moştenire culturală a reţinut, pentru a le investi cu o nouă funcţionalitate, unele concepţii pe care le va integra în ideologia revoluţionară a generaţiei paşoptiste. De aici, interesul crescînd al foilor sale pentru Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi — mai ales — Petru Maior. Ca să îi recirculeze, a apelat — între alţii — şi la Cipariu, care îi trimisese cîteva date puţin cunoscute în epocă despre Şincai. Ocupîndu-se de *Elegia* acestuia (vezi supra, scris. XXXI, n. 3), Cipariu menţiona că în *notele* autorului există şi alte date referitoare la *viaţa* lui Samuil Micu, ceea ce — presupunem — l-a făcut pe Bariţ să îi solicite un articol separat despre Micu. Dar Cipariu, acablat de alte sarcini, nu i-a trimis materialul cerut nici în 1841, nici mai tîrziu. Datoria faţă de memoria glorioasă a lui Micu şi-o va plăti darnic între anii 1867—1872, cînd editează *Archivu pentru filologie şi istorie.* în paginile revistei, redactorul şi Ioan Micu Moldovan au publicat o serie de documente fără de care o serioasă biobibliografie Samuil Micu nu poate fi concepută.

[14] De repetate ori, stăpînirea habsburgică a luat măsuri drastice pentru a stopa relaţiile comerciale şi culturale transilvănene cu Ţara Românească şi Moldova. între alte măsuri, zisa stăpînire a instituit, la Timiş şi Turnu Roşu, servicii de carantină, care s-au pretat adeseori la abuzuri. Imperative economice stringente au silit, însă, autorităţile să liberalizeze întrucîtva sistemul restricţiilor. Măsura semnalată de Cipariu, îmbucurătoare pentru românii ardeleni, se înscrie în acest context.

XXXIII

Sibiu, 16/28 [iulie] 1841[1]

Iubite prietine !

Cu poşta de azi vreu a te înştiinţa pre d-ta că am sosit aici ieri cu fratele d-lui Maiorescu, cu gînd să trec pe la d-voastră — *departe, departe* — de mi s-o veni bine a trece pe-acolo[2]. De unde nu, atunci poate că vă voi cerceta întorcîndu-mă îndărăpt. De nu voi pleca mîine, atunci tot trimit io pe fratele Maiorescului înainte cu vreun braşovean, şi io au voi veni cu deligense sîmbătă, au poate nici voi mai veni pînă la octo[m]vrie. Intru toată întîmplarea, această scrisoare-ţi va sosi mai degrab' decît io însumi. Neştiind însă cum mi se va alege drumul, pentru scurtarea vremii, totuşi socotesc că nu va strica de vei grăi cu cineva pentru vreun prilej cătră Timiş sau Bran şi mai încolo. Pasul cel de pe urmă mi-ar fi mai cu plăcere. Pentru oamenii ce se află pre acolo, ştii d-ta că vreu să fie lucrul de taină toată călătoria mea, din care însă-ţi voi trimite cînd şi cînd cîte o scrisoare, de nu-ţi va fi cu greutate, închinăciuni nu trimit nimărui, decît d-voastre, pre care vă doresc a vă vedea. Maiorescului îi va aduce fratele său.

Şi rămîi cu toată dragostea şi cinstirea, al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr. / 91

[Adresa:] S[ein]e wohlgeboren Herrn Georg v. Baritz, Professor und Redacteur in Cronstadt. Franco.

[1] Nu este indicată luna, dar o deducem de pe ştampila poştei din Aiud: „28 Juli". Cipariu — terminîndu-şi examenele cu gimnaziştii şi teologii blăjeni — s-a hotărît să călătorească la Bucureşti şi Constantinopol. Vezi infra, scris, următoare, şi Sigismund Jako, *Bibliofilia lui Cipariu,* Cluj, 1967, extras din *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* X: „După 1838, cercetările lui Cipariu în domeniul filologiei orientale devin sistematice. în 1839 a început să întocmească în limba latină — după modelul celor din străinătate catalogul manuscriselor orientale pe care le avea. Tot în această perioadă îşi îndreaptă atenţia spre materialul oriental de pe piaţa internaţională a cărţii. In 5/17 martie 1841 îi scrie lui Romanov că în Europa apuseană poate face achiziţii mai

«^Z dodt la Constantinopol Şi acolo nu are nici surprize neplăcute in ce priveşte stanea exemplarelor respective". In ciuda avantajelor „ferite de ‚piața internai"3 ... Constantinopol, pentru ...

XXXIV

Bucureşti, 18/30 aug. [1]841

Iubite prietine !

în loc de a-ţi scrie ceva de la Constantinopol, precum nădăjduiam, iată că-ţi scriu numai din Bfueureşti]. Gîndul mieu era pornit într-o parte [1], stările însă vrură într-alt chip. Canţelaria noastră, de vineri ne tot purtă cu vorba şi nehotărîrile sale, acum zicînd într-un chip, acum într-altul, pînă ce duminecă la amiazi se hotărî ca să ne cleie şi tovarăşului mieu pasport către Ţarigrad [2], şi aşa fiind cam pe la amiazi, n-am mai putut să căpătăm iscălitură de la agie pînă luni la 8 ceasuri dimineaţa. După cum vaporul cel mai drept sosea tocma luni seara, în zadarnică ne-au fost toată călătoria pînă la Giurgiul, unde ajunserăm la 7 1/2, cînd era întunerec şi schela închisă. Vaporul sosind pe la 8, tot atunci seara, la 10 noaptea, şi plecă. Şi în zio, cînd ne trezirăm noi, el era poate la Bonzkio. Ce să facem? 15 zile să mai aştept? Ne-am întors înapoi, şi de atunci sîntem tot aici. Io mi-am găsit un arap *negru* ca căldarea, la carele de atuncea merg în toată dimineaţa cîte 2 ceasuri şi cetim amîndoi cîte o procleţie asupra ovreilor şi cr[eştinilor] din *Coran,* şi altele. Mai povestim cîte una alta. După amiazi dorm sau mă duc la
92 cafenea de beu tutun, *comme un vrai croyant*[3]. Tovarăşul mieu mai rău-şi petrece, că dacă / n-am unde-1 duce, şade toată zioa în odaie. Poenarul [4]
T şi profesorii nu sînt pe-acasă. La Eliad pînă acuma am fost de 2 ori şi tot nu-1 găsirăm acasă, că omul are — pe cum spun — multe trebi. L-am dus la scoale de a văzut pensionul, unde sînt dd. Florescul[5], Popovici şi un unguraş, la muzeu, la bibliotecă, tipografie şi afară la Colintina, Filaret, Izvor, Grădina cu cai, mitropolie etc. şi seara pe uliţe. Urîtul zilei şi-1 petrece cu cărţi ce i-am mai adus de la Romanov, pr[ecum]: *Căderea dracilor* de Eliad[6], *Eudochiea*[7] tipărită-n Brăila, *Halima*[8], *Poeziile* Mumuleanului[9] etc. Pînă cînd o să mai petrecem p-aicea, nu poci să ştiu. D-lui nu mi s-au declarat apriat. Se vede însă că nu are grabă, pînă — pe cum zice — doar or mai veni şi profesorii [10]. Io încă voi şedea întocmai, petrecîndu-mi cu arapul în toate dimineţile, cu toate că şi mie mi se urăşte a petrece numai aşa.

Dar să lăsăm aste. Cînd trecurăm prin Filipeşti, la 6/18 ale aceştia, găsirăm în circiumă, unde vream să tragem pe noapte, pre bulgarii cei prinşi la Brăila împreună cu căpitanul lor Tatitsch, precum spunea cîrciumarul, 83 la număr, pre cari-i ducea la Telega la ocnă [11].

în oraş aici să aud veşti spărietoare, că iară s-ar pune lazaret
92" la graniţele noa / stre, cu toate că nime nu ştie să spuie ceva hotărît, iar la Canţelarie încă n-am fost să întreb.

Alt sunet auzeam ieri, că Vodă ar fi căpătat ordinul Măriei Terezia de cavalerie.

'O Zscpvpo<; TOU' Iaxpof) au mai ieşit încă o dată, la 11 ale aceştia [12], în coală întreagă, acum în chip de prospect, în fol[io], pehîrtie de tipariu, însă curat şi fără multe greşale tipărit. în articolul 1 cătră abonaţi arată mai pre larg pricinile din care se porni redactorul acestii foi, începînd de la vremea robirii Greciei, şi arătînd în ce chip lipsindu-se părinţii lor de o atare politică, îmbrăţişară comersul şi, împrăştiindu-se în toate părţile lumii, prin sîrguinţa şi supunerea lor la tot felul de ocîrmuire, fără să se amestece în turburările politeceşti, tocma ca o albină, culeseră din toate părţile averi spre restatornicirea patriei lor, ducînd cu sine oriunde se aşezară legile, năravurile şi limba, care le păzîră nestrămutat. Fiind dară şi Ţara Rom[ânească] una din cele ce mai mult i-au ocrotit — precum totdeauna, aşa şi acum — stăpînirea, şi legaţi fiind cu ea prin sînge şi lege, cu atîta mai vîrtos se cunoaşte trebuinţa unei gazete greceşti naţionale, cu cît această ţară e ca şi un centru (Ksvxpov, sîmcea ?) a toată negustoria Mării Negre etc. Urmează ştiri din Grecia, mai ales pentru întemeiere[a] ministeriului lui Mavrocordat, dupre gazete şi corespondenţii, cursul monedelor în Englitera, Austria şi Franţa şi-n urmă o proclamaţie către abonaţi, ca să plătească aducătorilor acestor foi banii prenumeraţiei etc. De la începutul lui sept. va ieşi necurmat.

Şi sînt al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr. /

/"Adresa:] La dumnealui domnul Gkeorghie *Bariţ,* profesor şi redactor, la Braşov.

[1] Vezi şi scrisoarea precedentă. Nu avem deocamdată altă informaţie pentru această tentativă de călătorie a lui Cipariu în Orient, fapt pentru care epistola de faţă se impune ca un document de seamă pentru întregirea biografiei profesorului blăjean.

[2] S-ar putea ca acest „tovarăş" al lui Cipariu să rămînă pentru totdeauna o enigmă. Din contextul scrisorii reies cîteva indicii, totuşi: *era român* (citea, în Bucureşti, cărţile, furnizate de Cipariu); *era transilvănean* (nu avea nici o grabă să părăsească Bucureştii, aşteptînd „doar or mai veni şi profesorii", care erau în vacanţă); *nu era blăjean* (în acest caz n-ar fi avut nici un sens ca Cipariu să-i ascundă numele); *n-a mai fost în Bucureşti niciodată* (Cipariu a trebuit să-1 conducă peste tot: „la Colintina, Filaret, Izvor, Grădina cu cai, mitropolie etc"), în fine, *avem bănuiala că era o femeie* („Vreu să fie lucru de taină toată călătoria mea", spune el în scrisoarea precedentă, iar în aceasta: „L-am dus la scoale, de a văzut pansionul"; S3 adaugă la acestea grija deosebită a profesorului blăjean ca „tovarăşul" lui să nu se plictisească).

[3] „Ca un adevărat creştin".

[4] Petrache Poenaru, directorul Colegiului Sfîntul Sava din Bucureşti.

[5] Constantin Gh. Florescu, profesor la Bucureşti.

[6] Primul volum din proiectatul ciclu biblic al lui Heliade Rădulescu, *Căderea dracilor,* Bucureşti, 1840.

[7] Probabil o ediţie a cărţii de cîntări religioase cunoscute sub titlul de *Violarium,* a Sfintei Eudochia din Bizanţ.

[8] *O mie şi una de nopţii. Istorii arabiceşti sau Halima, întîiaş dată tradusă din nemţeşte* (de Ioan Barac), în 4 volume, Braşov, 1836 — 1840.

[9] Volumul *Poezii,* Bucureşti, 1837.

[10] Din vacanţa de vară.

[11] Faptele erau cunoscute în Transilvania: în luna iulie, *Gazeta* de la Braşov a publicat (IV, 1841, nr. 30, p. 118; nr. 31, p. 122; nr. 32, p. 126) o serie de articole despre

„rebelii" bulgari din Brăila. La 11 iulie fusese descoperită o mare organizaţie revoluţionară de bulgari înarmaţi — după declaraţiile lor, toată consipraţia se ridica la peste 1200 de oamenii — conduşi de sîrbul Tătici, care se pregăteau să treacă graniţa în Turcia spre a-i răscula pe bulgari. Opunînd rezistenţă armatei româneşti, parte au fost ucişi, parte s-au înecat în Dunăre, iar restul în frunte cu Tătici au fost prinşi şi închişi. Domnitorul Alexandru Ghica a slobozit o proclamaţie către „subdiţii" săi bulgari şi sîrbi, dar aceştia nu s-au liniştit. în anul următor (vezi *Gazeta* de *Transilvania,* V, 1842, nr. 8, p. 29 — 30) se anunţă noi tulburări şi conspiraţii ale bulgarilor din Brăila, încît agerul redactor braşovean nu-şi poate stăpîni o concluzie cu două înţelesuri: „Ori că rebelii din provinţiile turceşti, alegîndu-şi de vatră răsculărilor tot numai în Ţara Românească, n-au mai învăţat minte, ori că s-au împrumutat de pe airea de prea multă". Vezi despre această răscoală Constantin Velichi, *Mişcările revoluţionare de la Brăila din 1841-1843,* Bucureşti, 1958.

[12] Despre publicaţia grecească 'O Zscpvpg **TOU**' Ta^pu' vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 27. A apărut la Bucureşti între 30 august 1841 — 1 martie 1842, de două ori pe săptămînă. Bariţ îi anunţă apariţia în *Gazeta de Transilvania,* IV, 1841, nr. 124: „O Zscpvpg **TU** laxpO. Supt această numire se începu în Bucureşti o gazetă grecească, supt redacţia d-lor Arghiriades şi H. Thodoridis, de două ori pe săptămînă, în format folio, cu preţul de trei galbeni pe an. însă, cum se vede din programa de 20 iunie a.c, abonaţii sînt poftiţi a mai ajuta întreprinderea şi afară din preţul hotărît, care cu cît se va îndura. Coprinsul foii va sta în materii politice, comerciale, literare greceşti, cu deosebită privinţă la Grecia. Scopul va fi a lăţi publicitatea între mulţimea grecilor negustori şi a filoelinilor care petrec în pămîntul românesc Noi, din parte-ne, lăudăm acea întreprindere, nu numai în cît ea foloseşte grecilor născuţi, ci şi în cît numita gazetă va fi îmbrăţişată chiar şi de o mulţime de români pămînteni, carii din întîmplare în limba românească nu ştiu ceti, sau nici că află vreun gust ia literatura naţiei lor". Soţia lui Baril, Măria Velisar, era dintr-o astfel de familie de negustori „greci născuţi" în România.

XXXV

Blaş 9/21 ian. [1]842

Frate şi prietine !

Ştii că d. Alpini au murit?[1] De nu ştii, iacă să ştii că au murit marţi, înainte de Anul nou, şi l-am îngropat [la] 1 ian. stilul nostru, în vrîstă încă nu deplin de 48 de ani. Tristă soarte, adevărat, şi jelnică, dacă omul aşa puţin poate să guste binele lumii aceştia, destulă însă pentru ce nu au de a gusta decît numai amărăciunea ei. Canonic au fost numit în 1835. Averea, puţină, o au împărţit fraţii şi surorile sau nepoţii în 5 părţi. Iată, frate, iarăşi cîmp deschis pentru intriganţi, pizmaşi şi interesaţi. Cei ce au avut vreodată vreo nădejde şi nu li s-au sfetit, cei ce au vreun plan de a-şi împlini, iară au început a se arăta cu toate diavoleştile apucături, ca să poată izbuti[2].

Puţin au lipsit de nu au auzit lumea cine i-au urmat, înainte de a şti că nu-i. De alte ori era vacanţie de cîte o jumătate de an şi mai bine, iar acum abie îl îngroparăm joi, şi sîmbătă era să se aleagă altul în locu-i. „Din ce pricini ?" — vei întreba d-ta. Ştii oamenii, po/liticoşi — şi să nu socoteşti că doară de astfel în Blaj nu s-ar afla, în orice înţeles îţi place — aceştia, zic, au totdeauna, pe lîngă pricina cea adevărată dinlăuntru, carea numai ei *et consortes*[3] o ştiu, şi altă pricină, una sau mai multe, pe dinafară morală, la părere, cu care stau înaintea lumii şi din care cine nu-i ştie ar judeca că aceştia nu voiesc decît binele obştii, şi puţin lipseşte să nu fie sfinţi. Destul că sîmbătă ce trecu era să avem canonic nou. Dar cei mai pricepuţi, ce amirosise din bună vreme ce se gătăşte cu asemenea băgări de, seamă, să cam împotriviră şi aşa rămasă lucrul într-atîta. Zioa de mîine va alege: face-se-va şi altă cercare de nou au nu, că almintrilea luni pleacă episcopul, *probabilissirne**,iarăşi la Cluj.

Nu mă întreba de am şi io vreo nădejde au nu. Pre cei ce poate te vor întreba pre d-ta de acest fel, răspunde-le că puţină, puţină, foarte puţină[5]. Şi dacă vreai să ştii pricina că unde-i, asta-i de acolo de unde nu aveam mai mult nici o frică: nu în R[aţiu] sau alţii asemenea, ci mai sus. Episcopul în rîndul trecut dădusă slobozenie ca şi profesorii să între în candidaţie, şi cu acel prilej io am şi căpătat 1 votum[6], care de vinea lui Sereni[7], el era canonic. Fiindcă dară n-au fost cum / dorea, ce-i vini episcopului în gînd că da de să va pleca R[aţiu] iar cătră mine, precum atunci zise cătră unul din cei de pre lîngă sine, că de nu aş fi io învrăjbit cu R[aţiu], aş fi fost canonic etc. Şi prin urmare, se aude că ar fi zis că profesorilor mai mult nu le va îngădui să între în candidaţie cîţi n-au fost în parohie. Acum ştii toată intriga şi cunoşti haractîrul omului, carele mîine-i pare rău de ce au lucrat azi, şi poimîne, ce va lucra mîne. Pre noi poate ne socoteşte aşa de proşti cit nu putem să străbatem la adîncul intenţilor, şi aşa de sfioşi cît nu vom mîrăi una. întru a doa are dreptate, întru cea dintîi se înşală. Ceilalţi cari-şi află interesul în pornirile episcopului ajută pe-ntrecute ca să-şi ajungă şi ei scopurile. De va veni Şereni canonic, vei auzi cine va fi vicariu la Făgăraş, şi atunci vei cunoaşte firul Ariadnei mai luminat. însă *de his satis saperque*[8].

Alta este să te înştiinţez, ca să binevoiţi *foile* d-voastre cele pentru răpausatul Constantin Alpini[9], a le trimite la *Mediaş* nepotului său, carele însuşi mi-au şi plătit preţul lor pe sem. 1, 2 f. 40 cr. CM. Înştiinţază, mă rog, prin *Gazetă* că să află aici, la tipografie, de vînzare *Istoria* despre începutul rom[anilor] de P. Maior, legate frumos, cu table tari, din ediţia 1[a], cu 24 cr. C.M., care şi legătura încă mai mult plăteşte[10].

Şi rămîi, cu toată cinstirea, al d-voastră prea plecat,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Professor *Georg Baritz* wohlgeboren. Cronstadt. Franco.

[1] Pe baza acestei scrisori, şi a propriilor informaţii, Bariţ publică *(Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 4, p. 13) anunţul morţii lui Izidor Alpini.

Izidor Alpini, 1794 — 1841, personalitate marcantă a vieţii ecleziastice blăjene în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Era fiul viceprotopopului Vasile Alpini din Cut, satul unde episcopul Petru Pavel Aron a cumpărat cunoscutul domeniu pe seama şcolilor din Blaj (vezi Alexandru Lupeanu, *Călăuza Blajului,* Blaj, 1922, p. 36). După studii primare în sat, a fost trimis la şcoala franciscanilor din Sebeşul Săsesc, de unde apoi ajunge la gimnaziul catolic din Alba-Iulia. Teologia a urmat-o la Blaj, după a cărei absolvire, în 1815, devine profesor de retorică, mai apoi, în 1818, de filosofie în liceu. Doi ani — 1818—1820 — administrează parohia Cutului, după moartea tatălui său. între 1820 — 1824 îndeplineşte diferite funcţii de cancelarie pe lîngă episcopul Bob

(notar consistorial, prefect al tipografiei ş.a.). Din 1824 devine vicar foraneu al Silvaniei, în care calitate, în 1832, va candida la scaunul episcopal, fiind ales — cu 20 de voturi — al doilea după Lemeni (a mai candidat Teodor Pop, cu 8 voturi; vezi Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali ale beserecei române de Alba-Iulia şi Făgăraş,* I, Blaj, 1869, p. 175). în 1835 a fost ales canonic în Capitalul bobian de la Blaj.

[2] Lupta pentru locul de canonic rămas liber, luptă în care Cipariu va fi un combatant învingător.

[3] „Şi consorţii, prozeliţii".

[4] „Foarte probabil". Lemeni pleacă la şedinţele Dietei de la Cluj din 1842, care, câteva zile mai tîrziu, va vota acea lege de pomină pentru obligativitatea limbii maghiare în toate sferele vieţii sociale şi la toate naţiunile din Transilvania. Votarea legii şi atitudinea de respingere a ei de către români va fi semnalul luptelor politice naţionale care vor culmina cu revoluţia din 1848—1849 (vezi Ioan Lupaş, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842,* în *Studii istorice,* V, Sibiu-Cluj, 1945-1946, p. 232-264; *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu).

[5] Cipariu va ocupa într-adevăr locul de canonic rămas liber după moartea lui Izidor Alpini (vezi scrisorile următoare).

[6] Este vorba de candidatura nefericită a lui Cipariu la demnitatea de canonic în 1840, după moartea bătrînului „custcs" Ioan Nemeş (1839). Atunci, însă, a fost preferat protopopul Turzii, Arsenie Popovici, în locul tînărului şi ambiţiosului profesor ele limbi orientale şi studiu biblic. Cipariu s-a ales cu un singur vot.

[7] Teodor Şereni, în 1840 vicar foraneu al Făgăraşului, va ajunge canonic în 1845.

[8] „Sînt sătul pînă peste cap".

[9] Constantin Alpini, protopopul Mediaşului, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 11.

[10] *Istoria* lui Petru Maior a fost anunţată în *Foaie pentru minte* 1842, nr. 6, p. 48. Dar şi în *Gazeta de Transilvania* (V, 1842, nr. 6, p, 48, prin parafrazarea pasajului lui Cipariu din scrisoare: *„Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a prea fericitului Petru Maior, ediţia 1 de Buda, legată bine, se află de vînzare la tipografia din Blaj, numai cu 24 cr. argint cîte un exemplar! Legătura plăteşte atîta".

XXXVI

Blaj, 15/27 l'evr. [1]842

Domnule şi prietine !

Cum că Aniea, vara d-tale, se mărită şi după cine, vei fi înţeles din scrisoarea ce ţi-au dus fratele ei, dar cum că şi *Lili* se mărită, şi încă înaintea soru-sa, ace[e]a poate încă nu ştii, de nu ţi-au scris ele de atunci încoace vreo scrisoare prin mirele, care azi dimineaţă au plecat la Sibiu ca să cumpere cele de trebuinţă pentru nuntă. Şi aşa, poate că nici ace[e]a nu ştii că prin această căsătorie te faci cuscru cu d. Bârna[1], a căruia nepot — de soră mi se pare — e mirele, pre acum bucătariu, cum ziceţi d-voastră, la Seminariu: fecior voinicaş, nu aşa frumos la chip, fiind cam stricat de vărsat, dar aceea nu face nimic, că, precum zicea Lili joi ce-au trecut, fără de a putea pricepe încătrău bate vorba ei, acum nu caută fetele tot la frumos; şi iarăşi cam întrecut, dar nevasta gîndesc io că-1 va pune la rînd; însă fecior cu bănişori şi totum faeftum] la unchiu-său, aşa cît subsistenţia lor e cît se poate de bine asecurată, şi, afară de aceea, fără năravuri rele. Nunta va fi joi acum ce vine, şi aşa, mai curînd de cum îţi va sosi această a mea scrisoare, care o scriu cu fuga, pentru graba prilejului, din pricina interesului ce totdeauna l-am cunoscut în d-ta cătră dînsa, ca cătră cea mai citeaţă şi mai frumuşică

dintre surorile ei. D-l Bârna va să facă un ospăţ cît se poate de bogat, fără de a se cheltui ceva din partea / miresei, carea s-au declarat că nu este în stare de a face cît de puţină cheltuială, mai vîrtos întîmplîndu-se tocma acum măritatul şi a surorii sale cei mai mare, care d. Bârna au luat în nume de bine. Ospăţul se va face în casa miresei cea dinainte, unde vor fi aşternute mese numai pentru honoratiores[2] din Capitul etc.[3] Indemnătoriul la această căsătorie se zice a fi fost R[aţiu], de la care, mai întîi mirele, prin pr[ofesorul] Boer[4], îi ceruse pre nep[o]ată, dar nu ştiu din ce pricină nu s-au învoit. Graba nunţii se zice de-acolo a fi că, fiind tocmit lucru ca Anica să se mărite duminecă ce vine a lăsării în post, mirele n-au vrut a se lăsa de pusul termin, şi aşa, ceilalţi fură siliţi a anticipa, ca să nu-i apuce Săptămînă brînzii. Aste, înaintea lucrului, socotesc că destule-ţi vor fi a le şti. Altele mai încolo.

Cu prilejul de joi, cînd au venit la mine Lili, mi-au spus de frate-său că s-au dus la d-ta. De ai putea să-1 aşezi acolo şi mai bine ar fi, că la Bălgrad n-are cine să umble după el să-1 aşeze. De astă-toamnă au fost aici la un suci bun dat, dar se pare că copilul n-au fost mulţămit cu locul acela, nu din vina lui. El se pare că la cojocărie are cea mai mare plăcere. Şi iarăşi atuncea ace[e]aşi au cerut de la mine ceva ajutoriu la nunta *soru-sa* din banii ce i-ai fost lăsat la mine pentru copil. Io i-am dat toţi 20 f.w. Bine am făcut, au nu? D-ta îmi vei scrie. Ea-mi spunea că d-ta le-ai fi scris că, dîndu-le D-zeu vreun noroc, să te înştiinţeze, precum au făcut, că le vei ajuta! Aste despre nunte! Că zo, de au fost lung fărşangul, şi fetele încă se poartă, că încă pînă acum tot numai din ele s-au dus pre cale pre mare, măcar ştii bine d-ta că în Blaj mai atîtea şi văduve se află. Se pare c-au intrat o streche de însurat între greculeţi[5]. / 98
Dar despre altele.

Văzuşi ce vreu să facă ungurii noştri cu românii ? Şi aceasta numai din *iubire,* cumu-şi iubeşte maimuţa puii, de-i strînge pînă-i omoară de drag[6].

O asemenea întîmplare nicicum nu ne-au venit neaşteptată, pretedenţiile Ţării Ungureşti şi slăbirea naţionalităţii săseşti, după ce şi-au pierdut *votum senatum*[7] de obşte cunoscută, dînd să priceapă oricărui prevăzătoriu că numai un asemenea sfirşit va ia [= lua] în tot lucrul. Insă ungurii, cu toată politica lor, se înşală amar, nepre[vă] zînd nici urmările unei asemenea hotărîri, nici putinţa de a li [se] realiza planul. Ei socotesc că românii vor primi această hotărîre ca un dar preţios din partea lor, pentru care ar trebui să fie muţămitori, că sînt învredniciţi de a se întrupa sau ultui în trupina acestui măreţ neam, *nemeş es dicso magyar nemzet*[8]. Dar lăsînd afară şi nesocotind pre acei mişei — carii şi mai nainte şi acuma li[-i] ruşine de neamul lor sau a căsca gura să grăiască vreun cuvînt romănesc, şi cînd îl grăiesc pare că-1 scot din gît sugrumat, şi carii nu vor lipsi niciodată —, trupul, norodul romănesc, precum în lege aşa şi în limbă, totdeauna va şti a se împrotivi unor nedrepte poftiri ca aceste, din care, mai ales de se va adauge şi silă, negreşit că nu multă dragoste va urma. Că şi ce pot românii aştepta de la o astfeli de schimbare? Şi fără de nădejde de folos, au pleca-se-va romănul aşa lesne, sau văzutu-l-am vredodată pleeîndu-se ?

Au- nu vor zice că după ce ne-au luat toate, mai pre urmă ne-or lua şi limba, şi apoi legea, şi apoi ce mai ? Sufletul! [9]

Dealmintrilea, (însă supt rosa) numai decît după vestirea hotărîrii dietale prin gazetele ungureşti [10], Consistoriul au trimis o energhică remonstraţie din partea sa la ep[isco]pul, ca să o împărtăşească cu înalta Curte [11].

Alte ştiri nu am de a-ţi scrie decît că examenele alaltăieri s-au săvîrşit şi că săvîrşind *Schematismele* [12] numaidecît ne vom apuca de *Geografia* lui Rus [13] care mai 500 de prenumeranţi au câştigat (din Ţara Romfânească] încă nici unul)!

Pe *Klein* încă nu ţi-1 poci trimite, că nu-mi poci nicidecum afla însemnările făcute din m[anu]s[crisele] bibliotecilor şi pe astă vreme nu poci să umblu prin biblioteci, pînă se va mai încălzi însă negreşit [14].

N-ai putea să-mi trimiţi vro 2—3 funţi de *tutun* de ţară, pre bîrsani [15], cu prilejul tîrgului? Foarte m-ai îndatora, numai să fie *ăcht* [16] şi bun, că mi se gată al mieu.

Fii sănătos şi mă recomînd al d-voastre prea plecat

99 *Cipariu* mpr. /

[Adresa:] An wohlgeboren der Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* in Kronstadt.

[1] Canonicul Ioan Bârna (despre care vezi *George Baril şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 4).

[2] „Feţele alese", notabilităţile.

[3] Ba 1842, membrii Capitulului greco-catolic de la Blaj erau următorii: *Simion Crainic,* vicar general şi prepozit; *BGsiliu Batiu,* canonic lector; *Constantin Alutan,* canonic cantor; *Ştefan Boer,* custor; *Ioan Bârna* şi *Arsenie Popovici,* cancelari. Locul decedatului Izidor Alpini (vezi scris, precedentă) era liber — canonic „scolastic" — şi va fi ocupat curînd de Timotei Cipariu.

[4] Demetriu Boer (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2.

[5] La Blaj, în secolul trecut, *greci* li se spunea tuturor negustorilor şi celorlalţi „contandini" (cetăţeni burghezi), de la marele număr de negustori greci care invadaseră orăşelul la sfîrşitul secolului al XVII-lea, cînd s-au pus bazele tîrgului. în Transilvania, numele de *grec* a devenit sinonim cu acela de *negustor* şi datorită imensului prestigiu pe care-1 avea Gremiul negustoresc levantin (al grecilor) din Braşov.

[6] Vezi scris, precedentă, n. 4; *George Bariţ şi contemporanii săi,* studiu introductiv la notele lui Nicolae Maniu, inclusiv scrisorile din anul 1842 şi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I—II. O problemă „adînc tăietoare" în destinul românilor transilvăneni. (Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu): uniunea Transilvaniei cu Lngaria şi deznaţionalizarea celorlalte naţiuni. Din literatura acestui dramatic moment politic: Stephan Ludwig Roth, *Der Sprachkampf in Siebenburgen,* Sibiu, 1842; Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* I, Viena, 1851, p. 130—138: Simion Bărnuţiu, *O tocmeală de ruşine şi o lege nedreaptă,* scriere din 1842, publicată în *Foaie pentru minte...,* 1853, nr. 38, p. 285—288; George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă,* I, Sibiu, 1889, p. 618—627 ; G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, 1924, p. 51—60; Ioan Lupaş, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj, la 1842,* în *Studii istorice,* V, Sibiu, 1945—1946, p. 232—264; Silviu Dragomir, *Revoluţia românilor* p. 60—62; *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv în scrisorile lui Nicolae Maniu.)

[7] „Votul în senat". Respectiv, legea — care lovea în acelaşi timp şi în „naţiunea" săsească din Transilvamnia — a fost votată în pofida împotrivirii deputaţilor saşi, aflaţi în minoritate.

[8] „Nobila şi strălucita naţiune maghiară".

[9] Poziţia lui Cipariu se află pe făgaşul celor mai lucide aspiraţii naţionale. Viziunea asupra nefericitului eveniment politic din ianuarie 1842 îl situează între fruntaşii partidei naţionale româneşti' din Transilvania, în acest moment greu pentru naţiune. El va avea un moment de derută, în anii procesului lemenian — vezi scrisorile lui din 1845—1847, infra — pentru a reveni în rîndul conducătorilor naţionali la 1848. Vezi şi nota următoare.

[10] Au anunţat hotărîrea Dietei în primele zile ziarele ungureşti din Cluj *Erdelyi Hirado* şi *Mult es jelen,* pe un ton de entuziasm bombastic.

[11] *Gazeta de Transilvania* nu întîrzie nici ea să-şi anunţe cititorii (V, 1842, nr. 8, p. 30), pe un ton sec şi neutru, despre adoptarea legii de limbă în Dieta de la Cluj. Apoi imediat după aceea, vine acea acţiune de apărare din partea Blajului, care face cinste memoriei oamenilor săi de la 1842: energicul protest al Consistoriului greco-catolic din Blaj, redactat la 15 februarie 1842, în care se respinge cu indignare categorică samavolnicia de la Cluj. Respingerea venea din partea unui for oficial românesc, şi prin urmare a avut o deosebită greutate politică. Nu vom insista asupra conţinutului protestului, pentru care trimitem la amplele referiri din *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu, inel. scrisorile acestuia din 1842 şi scrisorile lui Grigore Mihali din acelaşi volum, nr. I—II. Semnalăm aici doar cîteva dintre ediţiile protestului, consuîtabiîe de către cercetători: Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* I, ed. a 2-a, Viena 1852, anexa II; George Bariţ, *Părţi alese din istoria TransiloanitiI,* anexa XL, p. 752—754 (varianta latină); G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* anexa VI, p. 209—211 (traducere românească). Consistoriul neunit din Sibiu, ccnsultînd protestul, este în deplin acord cu blăjenii, prin răspunsul dat acestora că o astfel de lege nu-şi va putea ajunge scopul, ca tot ceea ce se întemeiază pe silnicie (Silviu Dragomir, *Op. cit.,* p. 62). Trimis episcopului Lemeni, la Dieta de la Cluj, acesta ezită să-1 prezinte în Camera legiuitoare, preferind să-1 trimită împăratului. Pînă la urmă, Curtea de la Viena n-a sancţionat articolul de lege din ianuarie 1842.

[12] Va ieşi din tiparniţa Blajului, în curînd, al doilea volum al şematismului diecezei: *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania, pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII, ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV,* Blaj, 1842, 271 p. (primul şematism fusese tipărit în 1832).

[13] Celebrul manual al lui Ioan Rusu, *Icoana Pămîntului sau Cartea de geografie,* Blaj, tom. 1—III, 1842—1843. Aceeaşi prioritate o indică însuşi autorul *Icoanei...,* în scrisoarea sa către Bariţ din februarie 1842: „Tipăritul se va înciape după ce se va găta *Schematismul"* (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr.XVI).

[14] Bariţ îi solicitase, pesemne, lui Cipariu, excerpte din manuscrisele lui Samuil Micu de la Blaj, sau un articol despre acesta pentru foile de ia Braşov. Cipariu nu va trimite vreun astfel de articol.

[15] Oierii din Ţara Bârsei care veneau cu produsele lor la tîrgul Blajului.

[16] „Veritabil".

XXXVII

Blaş, 10/22 mart. [1]842

Domnule şi prietine !

Iată-mă şi io cu un petecuţ, nu din răzbunare, dar din lipsa răgazului.

Despre d. Pop, cum că au murit numai cu puţin mai dinainte am fost auzit [1]. De la Zlagna n-au scris nime nimărui de-aicea. Rău-mi

pare după dînsul, cît nu poate nimărui să-i pară rnai rău decît mie, că deşi nu ne-am potrivit în unele păreri — şi unde poţi afla doauă capete să se potrivească întru toate?[2] — totuşi cinstirea mea dinlăuntru cătră dînsul, pentru persoana şi talenturile lui, au fost nemărginită. Adevărat trăbuie să mărturisească oricine l-au cunoscut mai de aproape că românul cel mai învăţat întru-mpărăţia noastră au fost Pop!

D-ta mă juri să primesc asupră-mi îndatorirea de a-i scrie un necrolog. Şi să mă crezi că nu ai avea lipsă de jurare, nici de îndemn cît de puţin, să mă simţ harnic sau în stare de a-i putea pune un monument cît de cinstit, precum nici voi lipsi a cerca toate mijlocirile de a mă pune în acea stare[3], căci, precum mă aflu acum, tocma nu am nimic amînă. Lui Mihali încă-i scriu astăzi, ca să mă înştiinţeze despre dînsul şi orînduielile ce au făcut răpăusatul, mai vîrtos încît pentru cărţile şi scrisorile lui. Şi căpătînd răspuns, de va fi ceva interesant, nu voi întîrzia a te înştiinţa[4].

100 încît pentru altele, io din Ţara Rom[ânească] nu am nici o corespondenţă, luînd afară / pre Romanov[5], carele însă nu e cufundat în politică, să-mi poată scrie ce se întîmplă în clasele cele mai înalte. Asemenea nici Maiorescul[6] nu mi-au scris de cînd am fost la d-voastră, precum nici io lui.

Iar încît pentru prenumeranţii ce-i mai ai la *Geografia* lui Rus, i-am spus de-atuncea şi acuşi ne apucăm, că avem toate gata[7], şi în săptămînă ce vine iasă *Şematismul*[8], mînca-l-ar pustia cîtă învăluială ni s-au făcut şi cîtă vreme mi-au mîncat cu scrisul, corecţia, facerea indexurilor ş.a. Cu prilej voi trimite şi d-lor v[oastre] de-acolo cîte un exemplariu, că sînteţi persoane beserecești[9].

Pre ep[isco]pul îl aşteptăm în săptămînă ce vine, care ne-au scris că suplica pentru limba rom[ână] au trimis-o la Curte şi, precum aud, încă şi alta, împreună cu Moga, pentru naţionalite!![10]

Alegerea de canonic poate că nu se va face pînă după Paşti. Pap[11] vînează după voturi. încît pentru Alpini nu ştiu ce să zic, atîta ştiu că au fost mai tuturor urît[12]. De vei tipări ce ţi-au trimis clericii, pune şi numele autorului, altfeli vor tot coniectura domnii noştri[13]. D-lui Bârna să-i scrii că i-am pomenit că vrei a-i scrie şi m-au întrebat că trimis-ai lui Leontean[14] gazetele? La care io i-am minţit că i-ai trimis,, măcar că nu m-ai înştiinţat. Trimite-i dar, de nu i-ai trimis pînă acuma, ca să nu rămîi de minciună.

Tabac îmi poţi trimite?[15]

La Oradie au murit bătrînul Radnothi, prepozitul, şi se aude că Erdelyi, după moartea lui Alpini, acum are bună nădejde că o să fie vlădică[16]. Şi cu acestea rămîi al d-lor voastre preaplecat,

100* *Cipariu* mpr. /

[Adresa:] Herrn *Georg v[on] Baritz* in Cronstadt. Franco.

[1] încetase din viaţă, în 6 martie 1842, doctorul Vasile Pop din Zlatna (vezi despre el pe larg în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 1). Ştirea morţii a fost anunţată de Eariţ trei zile mai tîrziu, în 9 martie *(Gazeta*

de Transilvania, V, 1842, nr. 10, p. 3,7), care însă în 10 martie nu ajunsese în mîinile lui Cipariu. Credem că a recepţionat vestea dintr-o scrisoare a lui Bariţ, care e autorul unui necrolog de o rară frumuseţe.

[2] Cipariu se referă la divergenţa de păreri între el şi Vasile Pop în privinţa ortografiei, în 1838, cînd *Foaia literară* — mai apoi *Foaie pentru minte ...* — găzduieşte acea faimoasă serie de articole filologice, în care-şi exprimă punctele de vedere Bariţ, Cipariu, Vasile Pop, Ioan Rusu şi Ioan Maiorescu (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. IV, n. 13; supra, scris, lui Cipariu XVI, inel. notele). Punctul de vedere al lui Vasile Pop (vezi articolele: *Domnule redactor!,* în *Foaie literară,* 1838, nr. 18, p. 141—144; nr. 20, p. 157—160; *Urmarea disertaţii din nr. 18 despre ortografie,* în *Ibid,* nr. 21, p. 164—166) fusese combătut de Cipariu în *Reflexii asupra ortografiei d-lui P ...* (vezi *Foaie pentru minte...,* 1838, nr. 2, p. 12—16; nr. 3, p. 20—23; nr. 4, p. 27—31), care, printre altele, cere tact şi moderaţie în adoptarea alfabetului latin, în ideea că românii se mai pot folosi încă multă vreme de literele chirilice.

[3] Interpretăm cuvintele lui Cipariu ca o eschivă de a scrie necrologul lui Vasile Pop, pe care nici nu l-a scris pînă la urmă, biografia merituosului învăţat întîrziind aproape trei decenii, cînd Bariţ, în *Transilvania* (1,1868, p. 129—135; p.r. 161—167) publică schiţa monografică *Dr. Vasile Pop.*

[4] Cipariu condiţionează scrierea necrologului lui Pop de intrarea în posesiunea manuscriselor şi cărţilor acestuia, pretextînd că nu-i cunoaşte biografia. Dar, deocamdată, familia răposatului cărturar s-a gmclit să-i trimită lui Bariţ, nu lui Cipariu, o parte din „scrisorile" rămase (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile trimise de Grigore Mihali, nr. II). Pînă la urmă, majoritatea manuscriselor lui Vasile Pop vor intra în proprietatea nesăţiosului bibliolil de la Blaj, în 1859, prin intermediul lui Ioan Fekete Negruţiu, pe atunci protopop greco-catolic al Clujului. Odată cu scrisoarea către Cipariu din 5 iunie 1859 (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Cipariu, nr. 2409), Fekete Negruţiu îi trimite canonicului blăjean „corespondenţele lui V. Pop. dimpreună cu alte multe scrisori, de la vidua domniei sale căpătate". Ne dăm seama despre numărul manuscriselor, din amănuntul că protopopul clujean le trimite pe adresa Consistorului din Blaj, căci „e volume mare, pentru care portoriul poştale ar fi custat prea mult". Cu mulţi ani înaintea acestei scrisori, Cipariu intrase ^- nu ştim pe ce căi — în posesia *Eclogelor* Iui Virgiîiu, traduse de Vasile Pop, pe care le va publica în 1853—1854 in *Foaie pentru minte ...*

[5] Iosif Romanov, librar din Bucureşti.

[6] Ioan Maiorescu. Acesta se află la Craiova, ca profesor şi inspector general al şcolilor din Oltenia.

[7] Vezi scris, precedentă, n. 13; *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, capitolul scrisorilor lui Ioan Rusu către Bariţ.

[8] Scris, precedentă, n. 12.

[9] Cipariu e doar pe jumătate serios: Bariţ a absolvit, într-adevăr, teologia Ia Blaj, dar n-a fost hirotonit niciodată preot.

[10] Un alt eveniment politic important pentru români în anul frămîntat 1842: suplica comună a episcopilor Ioan Lemeni şi Vasile Moga, „aşternută" Ia Dietă, pentru exoperarea de drepturi sociale şi naţionale pe seama românilor din Fundus Regius sau Sachsenland sau Pămîntul Săsesc, cum îi spuneau contemporanii. Aristocraţia sasă, ca „naţiune" privilegiată prin constituţiile feudale ale Transilvaniei, îi despuiase în decursul veacurilor pe românii din cuprinsul celor 7 scaune controlate politic de ea de toate drepturile şi proprietăţile, adueîndu-i la situaţia de iobagi. Episcopul neunit de la Sibiu, Vasile Moga, înaintase o petiţie asemănătoare în 1837 (vezi George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei* I, p. 605—606), dar fără nici un efect. Nici aceasta din 1812 n-a avut vreun efect, fiind, în plus, o gafă politică din partea celor doi, care credeau că vor putea smulge ceva „părţii mai slabe", saşilor, aflaţi în luptă cu aristocraţia ungurească. Vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. II, n. 8). Petiţia „împotriva saşilor" s-a tipărit la Braşov, în acelaşi an şi cu strădania şi riscul aceluiaşi om providenţial Bariţ: *Rugămintea celor doi episcopi româneşti, a celui gr. unii Ioan Lemeni de Eadem şi a celui gr. neunit Vasilie Moga, aşternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori pe Pămîntul Crăiesc numit şi Săsesc,* f. 1. [Braşov], f. a. [1843]. O ediţie modernă la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară,* voi. I, Sibiu, 1902, p. 149-161.

[11] Profesorul Iosif Pop, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. VII, n. 10. Bucurîndu-se de o faimă deosebită ca erudit și bărbat inteligent (era doctor în teologie la Viena), nu ne mirăm că Iosif Pop „vîna după voturi" sperînd, ca și Cipariu, alegerea în Capitul, pe locul rămas după moartea lui Îzidor Alpini (vezi scris. XXXV, n. 1).

[12] *Le moriuis nil nisi bene !* — un proverb uitat de Cipariu.

[13] Nu ne putem da seama ce i-au „trimis clericii" din Seminarul de la Blaj lui Bariț. Conținutul foilor de Ia Eiașov — unde se pare că nu s-a publicat acest „ceva", nu ajută la identificarea lui.i

[14] *Lecniin Leontean-Jurca,* 1810—1888, s-a născut în satul Totoiu din Comitatul Albei Inferioare, părinți fiindu-i țăranii Ioan Jurca și Ana Eengescu. A urmat cursurile primare și secundare la Alba-Iulia, liceul și studiile teologice la Blaj. în 1832—1833 a fost învățător la „norme" în Blaj, după care, pentru patru decenii, pleacă în slujba preoțească: paroh la Veresmort, protopop tot acolo, din 1837, apoi protopop al Uioarei, din 1841 pînă în 1873, cînd ajunge canonic metropolitan la Blaj. în 1842 Leontin Leontean era protopop la Uioara.

[15] Vezi scris, anterioară.

[16] într-adevăr, Vasile Erdeli (vezi despre el, *George Bariț și contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Antonelli, nr. XIV, n. 10), la această dată doar capitular la Oradea, va ajunge episcop greco-catolic de Oradea la 2 august 1842, în anul următor fiind consacrat de Lemeni, în catedrala Blajului (Vezi Ion Vancea, *Biografia sinoptică a episcopului gr. caih. român de Oradea-Marc oarecînd Yasiliu baron de Erdelyi,* Oradea, 1863; Iacob Radu, *Episcopul baron Vasile Erdeli. (Aideleanu, Erdelyi) 1843 — 1862,* Oradea, 1928). Trebuie să înțelegem din această scrisoare că, într-un fel sau altul, Îzidor Alpini era o stavilă în drumul lui Erdeli către episcopat, probabil un concurent posibil. Episcopia Orăzii era „văduvă" din 25 decembrie 1839, de la moartea bunului arhiereu iubitor de cultură, Samuil Vulcan. Erdeli o cîrmuia în calitate de prepezit capitular. Vezi infra, scris. XLII, n. 15 și XLIII.

XXXVIII

Blaş 16/28 iun. 1842

Domnule și prietine !

în grabă fiind, mai întîi am de a vă mulțămi pentru tutun, care ieri l-am primit prin d. Schiessl de aici, subt pecetea d-lui Popasu[1]. Mai încolo să vă înștiințez că prin frfatele] protopop al Turzii[2] am trimis acei 30 f. w. la fratele d-tale, carele i-au și primit[3], dar încă nu am primit cvitanție. Alți bani nu am mai plătit pentru d-ta. încît pentru prenumeranți, încă nici unul nu mi s-au arătat, dar după obiceiul ce-l au domnii noștri, nici nu aștept să se mai declareze a doua oară, socotindu-le destulă declarația la semestrul l[w].D-ta, dară, trimite la toți carii au primit la I[ul] semestru, după înștiințarea mea, singur luînd afară pre protopopul de la Mediaș, C. Alpini[4], carele numai pre 1-l sem. au prenumerat și acum de curînd fiind aici și la mine, nu și-au rănoit declarația. Poate va să prenumere la poșta de-acolo. Așadară, trimite la toți ceilalți de aici, precum și la Moldvai Stephanus din Pintic[5] și lui Leontean de la M[aros] Ujvâr[6], că aceștia s-au declarat pre tot anul.

Grăiește d-lui Gott să trimită cele nemțești d-lui Georg Schiessl, apothecar de aici și pre al *2[lea]* semestru, dar fără *Schtunden Blumen*[7]. Cînd vei avea trebuință, trage poliță prin Ios. Schmidt la Sibiu, că altfel se întîrzie uneori trimiterea banilor prea mult.

Mi Trifu[8] ce face? D[umnea]v[oast]ră tăceți socotind că vestea nu merge, — nu, ci zboară. Pe Silași[9] l-am însurat cu Linca, nepoata ep[isco]pului, la Rusalii. Să fi văzut ce pompă! Ep[isco]pul iarăși s-au întors la Cluj. Preste puțin, mai multe. Și cu acestea, sluga,

Cipariu mpr. / 102

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren, in Cronstadt.

[1] Ioan Popasu, protopopul neunit al Brașovului.

[2] Protopopul greco-catolic al Turzii era Ioan Sacalai, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 10.

[3] Alexandru Bariț, ajutor de paroh (capelan) în Petridul de Mijloc de lingă Turda.

[4] Constantin Alpini, protopopul Mediașului, despre care vezi *Ibid.,* scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 1.l.

[5] Ștefan Moldvai, protopop al Fărăgăului, fratele profesorului blăjean Grigore Moldvai.

[6] Leontin Leontean, protopopul Uioarei (vezi scris, anterioară, n. 14).

[7] Corect = Stundenblume = specie de floare, Hibiscus, rom. zămeșiță. Probabil foaia literară a ziarului brașovean *Siebenbiirgen Wochenblatt.*

[8] Ioan Maiorescu.

[9] Vasile Silași, protopopul Becleanului, tatăl lui Grigore Silași.

XXXIX

Blaș, 9/21 aug. 1842

Domnule și prietine !

Mult prețuita d[umnea]v[oast]re scrisoare din *II*[a] ale acestii, am primit cu postia trecută, de care prea mult vă mulțămesc, nu numai pentru că m-ați scos din îngrijare pentru o scrisoare a mea ce vi-o îndreptasem mai de mult în treaba abonaților, dar și — mai vîrtos — pentru prețioasele înștiințări ce mi-ați împărtășit, deși sînt cea mai mare parte triste, triste prea mult. Mi se pare că anul acesta au fost fatal pentru românii ardeleni, dintre carii cei mai aleși parte sînt lipsiți și scăpătați, parte se dădură pămîntului și, de ar merge lovirile sorții tot pre această urmă, în scurt nu ar mai avea în cine să-și mai stîmpere mînia.

Mă întrebi pentru *Icoana pămîntului*[1], la care-ți răspunz cum că cu capetul săptămînii aceștia va să iasă 1-lea tom de 20 și ceva de coaie, cu care prilej păr[intele] Rus nu va lipsi a vesti prin organul foilor dv-re ce va avea de vestit[2]. Pricina, încîtva, a întîrzierii au fost că — din unele împrejurări — în loc de a începe în fevruarie, după cum se vestise, ne apucarăm în iunie. Altfeli acum am fi la al 3-lea tom; și pînă atunci d[umnea]v[oast]ră puteți încredința pre cei de-acolo că lucrul merge ferbinte și nu mai are de a se teme de nici o împiedecare[3].

De la / Arad încă primii tot atunci o scrisoare a d-lui Gavra[4], în care pentru „lucrul Șincai-Clainian" scrie că vom ceti în gazeta d[umnea]v[oast]re[5]. De la Sibiu tot atunci primii și de la J. Schmidt[6] înștiințarea că i-ai tras o poliță pentru 65 f. 20 h cm., care zice că-i va plăti. Io, astăzi, asemenea-i răspunz, îndătorîndu-1 ca să facă numaidecît.

Pentru *Gazetă,* văzui şi întru un număr că aveţi de gînd ca pe viitoriu să o daţi de 2 ori în săptămînă[7]. Io nu ştiu ce să zic anumit pentru că nu cunosc opinia publică aşa cum trebuie să o cunoşti d-ta, mai cu seamă din corespunderi ce ai cu unii-alţii. încît pentru blajeni, ăştia cetesc mai toţi şi alte gazete streine, de unde foaia politică a dv-re, afară de ştirile din prinţipaturi, puţin zic că-i interesează. Singură dară *Foaia pentru minte* are mai mult interes aici[8]. Deci, de te găteşti, nu numai cea politică, dar şi cealaltă a o da de 2 ori pe săptămînă, aşa socotesc că nu vor scădea prenumeranţii. D-ta, dară, ştiu că-ţi vei lua măsurile după cum vei afla mai cu cale şi am nădejde că după tactul ce l-ai nimerit pînă acuma şi acuma vei izbuti[9].

Dar să-ţi mai adaug şi alta. Pentru interesul foilor d-tale ca să cruţi pre episcopul pre cît vă este cu putinţă, nu ca să lăsaţi adevărul, ci dîndu-i o îmbrăcăminte mai netedă; înţeleg asemenea critici ca cea de deunăzi a lui *Abc,* pentru care am auzit că i-au căzut amar episcopului,
103* aflîndu-să învinovăţit de la neştine necunoscut cu împreju / rările în care se află astăzi clerul nostru[10]. Care acum poate şi mai tare se va fi năcăjind, după ce alt sfătos aceeaşi o au publicat şi în *Văsarnapi Ujsâg* din Cluj de DEF[11]. Şi asta ţi-o însemnez numai pentru ca, dacă nu-ţi ajută episcopul, să nu-ţi strice, socotindu-te că au eşti strein de cătră dînsul, au nu ai destul tact pentru lucruri aşa delicate. Io ştiu prea bine cît de anevoie este a nimeri gustul şi placul tuturor şi cît de scălciete sînt pretensiile multor oameni asupra journaliştilor, dar io-ţi grăiesc din prietinie, după *a mea* singură părere.

Episcopul e tot la Cluj, ducînd cu sine şi pre *nebunul D*[12] carele acum de la însurăciunea lui Siloaşi se ţine rudenie cu episcopul, ca să-l cunoască şi Clujul cum îl cunoaşte bine Oradea, Sibiul, Braşovul etc, numai pagubă că ofărluind la Cluj pre blajeni, amestecă şi principiul
* naţionalităţii noastre, descriindu-ne pre toţi ca pre nişte *Magyarenfresser*[13] şi că numai singur e patron magyarizaţiei în Blaş. N.B. De cînd s-au scris reprezentaţia pentru limbă cătră episcop[14], de atunci tot nexul între el şi profesori au încetat. Unii zic că cu astfel de spălaturi vrea şi un scop mai înalt să-şi ajute vlădicie! Pînă la atîta ajunge mintea nebunului, cum se pare, după pilda lui Erdelyi, pre carii spun că numai rîvna magyarismului l-au rădicat la episcopia Orăzii, precum vei fi auzit[15]. Şi aceea vei fi ştiind că Aaron de la Beiuş merge cenzor la Buda, dar aceea poate nu ştii că această promoţie ce mai de mult atîta o au dorit, acum nu-i e prea la plăcere[16].

Io pre vacaţie nu mă mişc de-acasă, de nu cumva pre vro 2—3 zile la Sibiu, că nu mă aflu prea bine. Ceilalţi încă mai toţi sînt aici. încît pentru tutun, am căpătat de la Bucureşti atîta cît îmi va fi pre un an.

Şi sînt cu deosebită cinstire al d-v. preaplecat,

104 *Cipariu* mpr. /

[Adresa:] Herrn Professor *Georg Baritz* wohlgeboren, in Cronstadt. Franco.

[1] Lucrarea geografică a profesorului Ioan Rusu (vezi scris. XXXVI, n. 13).

[2] Ioan Rusu îi dă de ştire lui Bariţ în 4/16 septembrie 1842 *(George Bariţ şi contemporanii băi,* III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XVIII, inel. n. 1): „Tomul I din *Icoana Pămîntului* e gata, şi mîne să va pune pe teasc coala de pre urmă. Mă rog, dară, fii bun şi vîreşte undeva, sau în *Gazetă* sau în *Foae,* aici alăturata înştiinţare". înştiinţarea remarcabilului autor este scurtă şi simplă (vezi *Foaie pentru minte* 1842, nr. 35, p. 180): „Din *Icoana Pămîntului* sau *Geografia* d-lui profesor Ioan Rus, tomul I au ieşit de sub teasc, şi este nădejde că nu peste multă vreme publicul va primi cartea întreagă în mînă".

[3] Cipariu a grăit într-un ceas rău: *Icoana* lui Rusu va suporta o tragică „împiedecare": moartea prematură a autorului, în 4 aprilie 1843 , în vîrstă de 32 de ani. Volumul al III-lea se tipăreşte postum, prin grija prepozitului Simion Crainic, unchiul răposatului, şi a lui Cipariu, zguduit şi el de această întîmplare atît de păgubitoare pentru cultura Blajului (vezi infra, scris. XLII).

[4] *Alexandru Gavra,* 1797 — 1884, profesor la Preparandia din Arad, literat şi om de cultură remarcabil. Citâm despre acest controversat — dar pe nedrept uitat! — cărturar de la începuturile literaturii noastre moderne, un pasaj din *Enciclopedia Română* a lui Corneliu Diaconovici (II, Sibiu, 1900, p. 513): „Timp de 55 de ani a lucrat pe terenul învăţămîntului cu mult succes, crescînd în spirit bisericesc şi naţional mai multe generaţiuni de vrednici învăţători". Despre Alexandru Gavra vezi necrologul său, *Alexandru Gavra,* în *Biserica şi şcoala,* VIII, 1884, p. 354 — 356; I. Vuia, *Fragmente din istoricul pedagogicului conf. gr. or. român din Arad. Studiu istoric-pedagogic,* Panciova, 1887; Ioan Modrigan, *Soarta Cronicii lui Şincai,* în *Cultura creştină,* VI, 1916, nr. 1, p. 23 şi urm.; Teodor Botiş, *Istoria Şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului teologic ortodox român din Arad,* Arad, 1922; V. Popeangă, E. Găvanescii şi V. Ţîrcovnicu, *Preparandia din Arad,* Bucureşti, 1964.

[5] Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* 1976, voi. III, p. 73.

[6] Johann Schmidt, negustor din Sibiu.

[7] *Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 26, p. 104: *„De la redacţie* [...] După ce redacljea cu editorul s-au învoit ca, pe anul viitoriu 1813, *Gazeta* să se dea pe săptămînă de două ori, şi aşa, să facă destul dorinţei celor mai mulţi, am socotit că cu capătul anului curgătorul ar fi cuviincios a tipări într-o foaie deosebită şi cinstitele nume ale dd-lor abonaţi carii prenumeraseră pînă acuma. Deci, oricine ar avea a ne reflecta ceva în privinţa aceasta, ne rugăm să binevoiască a o face aceasta mai din vreme". Pasajul din scrisoarea lui Cipariu e rezultatul acestei invitaţii. într-adevăr, începînd cu 1 ianuarie 1813, *Gazeta de Transilvania* va apărea de două ori pe săptămînă.

[8] Credem că aceasta era mai mult o dorinţă personală a lui Cipariu. ca om de cultură şi literat, decît a cititorilor. în realitate, „foaia politică" de la Braşov s-a bucurat de un prestigiu şi căutare infinit mai mari decît *Foaie pentru minte* ... De altfel, dorinţa lui Cipariu nu se va împlini: *Foaia* braşoveană apare săptămînal pînă la sfîrşit, în 1865, în unii ani chiar de mai puţine ori.

[9] Tactul lui Bariţ, ireproşabil, îl conducea spre extinderea publicaţiei politice, în planul metodologic al redactorului, *Foaia pentru minte* ... avea ea însăşi un rol politic pe care şi l-a jucat cu succes (vezi George Em. Marica, *Ideologia generaţiei, române de la 1848 din Transilvania,* Bucureşti, 1968, passim; Idem, *Foaie pentru minte, inimă şi literatură. Bibliografie analitică cu un studiu, monografic,* Bucureşti, 1969, introducerea).

[10] Un incident gazetăresc din 1842, care a produs rumoare în rîndul blăjenilor: în *Foaie pentru minte...,* 1842, nr. 26, p. 201 — 205, sub semnătura *A.B.C.* s-a publicat o recenzie la *Şematismul* Blajului pe 1842 (vezi scris. XXXVI, n. 12). Sub pretextul recenzării cărţii, autorul face o analiză subtilă şi la obiect a situaţiei învăţămîntului din şcolile Blajului, a situaţiei clerului din eparhie. Pe ambele tărîmuri găseşte delăsare, ignoranţă, inerţie. Fireşte, era grav atins episcopul Lemeni, răspunzător în primul rînd de această stare. Blăjenii n-au reuşit niciodată să descopere identitatea autorului — Bariţ ştia să păstreze secretul ziaristic! — şi cu atît mai puţin istoricii literari de pînă acum. Am descoperit-o noi, în persoana blajinului — şi de aceea in afara oricărei bănuieli! — profesor Ioan Rusu, cu ocazia publicării corespondenţei lui cu Bariţ (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, capitolul scrisorilor lui Ioan Rusu, nr. XVII, inel. n. 4 şi nr. XVIII; vezi acolo şi un rezumat amănunţit al recenziei).

[11] Revista maghiară *Yasărnapi Ujsâg* de la Cluj traduce selectiv (1842, nr. 431, p. 492 — 501) recenzia lui Ioan Rusu din *Foaie pentru minte* semnînd, în continuarea pseudonimului lui Rusu, *D.E.F.* Nu ne putem pronunţa asupra identităţii acestui traducător,

cîar el pare să fie Iosif Many (vezi *George Bariț și contemporanii* săi, III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XVIII, n. 18).

[12] Acest „D**" trebuie să fie canonicul Vasile Rațiu. Identificabil, cu aproximație, după pasajul de mai jos: „De cînd s-au scris reprezentația pentru limbă cătră episcop, de atunci tot nexul între el și profesori au încetat". Or, acesta e anul cînd a început ruptura între canonicul Rațiu și profesorii blajeni. Poate fi și secretarul consistorial Ioan Turc, acesta — după cum reiese din scrisoarea următoare — manifestînd veleități de viitor episcop.

[13] „Mîncători de unguri".

[14] Protestul Consistoriului din Elaj împotriva limbii iraghiare (vezi scris. XXXVI n. 11).

[15] Vezi scris. XXXVII, n. 16. Este foarte posibil, deoarece la 1848 Vasile Erdeli va avea o atitudine de simpatie față de kossuthiști, după revoluție trebuind să se disculpe în fața autorităților imperiale și în fața națiunii, pentru colaboraționism cu dușmanii românilor.

[16] Teodor Aron, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi,* I, p. 112. Aron va trece, într-adevăr, în 1842, ca cenzor al cărților românești din Buda, slujbă pe care o ocupaseră, cu decenii în urmă, iluștri înaintași ca Micu, Șincai și Maior. Vezi și *Theodor Aaron de Bistia,* în *Gazeta Tiansilvaniei,* XXII, 1859, p. 57—58; *Lugoș, 17/29 decemb. 1859,* în *Foaie peniiu minte* 1860, nr. 20, p. 147—151; Cornel Diaconovici, *Enciclopedia Română,* I, Sibiu, 1898, p. 2—3.

XL

Blaj, 7/19 nov. [1]842

Prietine !

Avînd tocma acum un prilej cătră Sibiu, cu dorire mă apuc să-ți scriu cîte ceva, că e de mult de cînd n-am scris unul altuia[1]. Pricinile amîndouă părțile și le cunosc mai bine.

Și mai întîi, încît pentru maghiarism, socotesc că i-au trecut vremea de-a mai dezbate asupră-i. Ungurii, precum înțeleg și din alții, nici inșii nu cred că vor putea să facă ceva. Dar cei din Ardeal și ei trebuie să zică ceva, ca să nu rămîie în judecată că ei sînt mai răci decît exaltații lor de preste puste *a szent ugyert*[2]. Și apoi se vor face că-i doare, că nu
105 le-au fost cu putință să isprăvească nimic. /

Dar mai rău e cu sașii. Nu auzi cum aruncă mănușa iubitoriul de drept (săsesc), cel de la d-voastră ?[3] Aici văz că și d-ta taci[4]. Pesemne, de-ar fi după sasi și unguri, D-zeu încă puțin ar putea să ne ajute, că se pare a fi obligat a ajuta numai pe aceia, că numai al lor D-zeu este.

Acuși vom vedea ce vor mai hotărî înțelepții de la Cluj. Episcopul încă s-au grăbit acolo mai de 2 săptămîni. Despre articulul cel mai dinainte — cam împungătoriu — n-am avut prilej a grăi cu Măria-Sa. Și așa, va și rămînea într-atîta[5].

încît pentru prenumeranții la foile d-tale, voi scrie mai de-aproape
105v pe la începutul lunei următoare; / Pînă acuma *numai* 4 s-au îmbiat: Crainic, Alutan, Rus și Bărnuț. Mă tem că nu-ți voi putea trimite nici *zece.* Dar, precum văz, d-ta nu te razămi pre cei de aici. Cu alt prilej, poate și altele despre acestași obiect.

Lucruri noao n-am să-ți însemnez, ci numai puține sau mai nimica ce te-ar interesa. însă mai întîi, că un *călugăr* mai deunăzi au pus profesia și s-au mai primit 3 noviți[6]. Bune semne! Aici călugărimea are vrăjmași patroni, pre episcopul mai întîi *(quam dispar in omnibus a praedecessore !)*[7], și secundant, ca să tac de alții mai puțin rîvnitori, pre preanțeleptul domn și doctor Iosif Pop de Ujlak[8].

Mai încolo, Turc va să meargă la Viena, să puie docto/rat, ca 106
să poată fi *successor in munda etiam Angelicis humeris formidando*[9]. Așa, după proiectul stăpînitoriului, la care, însă, mi se pare că mai sus pomenitul înțelept n-ar arăta prea mulțămită față.

Vezi ce planuri pentru viitorime și înaintarea neamului, ce împărecheri sau pizme, de-acuma urzite! Și apoi, să mai zici.

Profesori la teologie sînt tot aciași, afară de Raț, într-a căruia loc e d. Boer cel tînăr[10], acum preoțit. La filosofie tot aceiași iară, afară de Draje[11], care eacumcăplan în Tiur, într-a căruia loc e Pap Basilius, mezenul[12]. La Ghimnasie sînt 4 călugări și Ladai[13], carele e și *studior[um] praefectus in Seminario*[14], în locul lui Boer[15]. Raț e rector[16], și io-ți scriu d-tale din casa în carea au șezut el, și mai nainte, Filipan[17] și Stoica[18].

Vezi, gîndeam că nu voi avea ce-ți scrie și iaca mă pomenii cu atîtea vești interesante, după care rămîi cu toată cinstirea, al d-tale ca frate,

Cipariu mpr.

P.S. Trimite scrisoarea alăturată lui Trif[19]. / 106v
P.S. Istoriile lui Maior, cu prilej. /

[1] Din 9/21 august 1842 (vezi scrisoarea anterioară).

[2] „Pentru cauza sfîntă". Cipariu se înșală în speranța că aristocrația maghiară își va slăbi campania de deznaționalizare. încă din 1842, ea își găsește un corolar periculos în ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria (vezi *Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 8, p. 28), în condițiile cînd — spune Bariț — „dimpotrivă, toate alte nații din astă patrie, în unirea cu Ungaria nu pot vedea altă decît cea mai neapărată primejdie de stingere politicească". Cele două idei fixe se vor exacerba la 1848, în focul revoluției (vezi infra, scrisorile din 1848).

[3] „Iubitoriul de drept săsesc" era istoricul și scriitorul sas din Brașov, Joseph Trausch. în urma suplicii celor doi episcopi „împotriva sașilor" (vezi scris. XXXVII, n. 10) — zice Bariț — „patricianii sași au însărcinat pe confratele lor Josif Trausch din Brașov, om de mare auctoritate între dînșii, ca să combată argumentele petițiunei episcopilor". „Refutările" lui Trausch, începute în 1842 prin publicațiile săsești, vor căpăta forma unei cărți închegate doi ani mai tîrziu: *Bemerkungen tiber die vom Siebenbiirgischen Bischof Herrn Bazilius Moga im Jahre 1837 zu Hermannstadt versammelten Landesstaenden unterlegte Bittschriften,* Brașov, 1844 (vezi și infra, scris. LXXVII, n. 4).

[4] *Rugămintea celor doi episcopi românești...* a fost alcătuită în ideea că se va găsi o breșă politică pentru români, în condițiile ciocnirii dintre națiunile privilegiate din Transilvania. Bariț nu era convins — și timpul i-a dat dreptate! — că pe această cale se poate obține ceva pe seama românilor. încă în primăvară, el publicase manifestul *Către românii din Transilvania !* (în *Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 11, p. 41—42), care, în esență, se poate reduce la următorul îndemn: „Nu cumva vreunul sau unii din noi să cază în ispită de a se face de unealtă vreunei partide, nici cu condeiul, nici cu cuvîntul, cu atît mai puțin cu fapta" (vezi și *George Baril și contempoianii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 3; scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 6). Acesta este punctul de vedere care îl conduce pe Bariț în 1842 și în următorii ani, în disputa dintre „națiunile nobile" ungară și sasă.

[5] Este vorba de recenzia lui Ioan Rusu la *Șematismul* pe 1842 (vezi scris, anterioară, n. 10).

[6] Noul călugăr era *Toma Ieronim Albani,* 1800—1883, unul dintre ultimii călugări bazilitani de la Blaj (vezi despre el N i c o l a e C o m ş a, *Dascălii Blajului,* în *Anuarul Liceului de băieţi român unii „Sf. Vasile cel Mare" — Blaj pe anul şcolar 19-39/40,* Blaj, 1940, p. 77). Despre cei 3 „noviţi" n-avem nici o informaţie.

[7] „Care se deosebeşte între toate de predecesorul său".

[8] Profesorul Iosif Pop de *Uifalău,* nu Ujîak, doctor în teologie de Viena, se vede că n-a fost pe placul lui Cipariu niciodată (vezi scrisorile următoare, mai cu seamă cele din 1845, înaintea sinuciderii lui Iosif Pop).

[9] „Urmaş pe lume, care este de temut şi pentru nişte umeri de arhangheli".

[10] „Boer cel tînăr" — profesorul Demetriu Boer (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi* , III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2). în afara lui, mai erau profesori la cursul teologic: *Timotei Cipariu,* la studii biblice şi limbi orientale; *Iosif Pop* la teologie dogmatică; *Simion Fiilep,* la teologie morală şi pastorală şi la pedagogie. *Demetriu Boer* preda — reiese din această scrisoare — istoria eclesiastică şi canoanele, în locul lui Vasile Raţiu, devenit rector al Seminarului teologic (vezi nota 16).

[11] *George Dragea,* 1815 — 1865, absolvent de teologie în Blaj, a profesat un singur an, 1841 — 1842, după care a fost toată viaţa paroh în Tiur, lîngă Blaj. Alţi profesori la cursul de filosofie: *Nicolae Marcu* la fizică teoretică şi experimentală; *Ioan Rusu* la geografie şi istorie universală: *Simion Bărnuţiu* lafiîozofie, *Iosif Pop* la religie şi acum — scrie Cipariu — un „Papp Basilius mezinul" (vezi nota următoare) la matematici, în locul lui Dragea.

[12] Este vorba de Vasile Papp, viitorul fruntaş politic Vasile Ladislau Popp (vezi despre el *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, Bucureşti, 1975, scrisorile lui Pavel Vasici, passim; voi. III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu). Tînărul şi cerbicosul profesor, care era un burghez liberal prin excelenţă, cu totul deosebit de mentalitatea popească sau didactică a confraţilor săi, se va ataşa în anii următori cu entuziasm la acţiunea politică a lui Bărnuţiu împotriva episcopului Lemeni, dînd mult de lucru arhiereului retrograd (vezi infra, scrisorile lui Cipariu din 1843 — 1845).

[13] Demetriu Ladai era profesor la clasa superioară de poetică (vezi supra, scris. XV, n. 9), alături călugării: *Mihail Ambroziu Elekesi,* ia clasa superioară de gramatică şi *Toma Ieronim Albani,* la clasa inferioară de gramatică. Nu ştim care sînt ceilalţi doi călugări, pentru că la gimnaziu mai predau: *Constantin Alutan,* capitular, „praefectus" al gimnaziului, *Demetriu Boer* la clasa inferioară de poetică, *Iosif Tarcea,* ia clasa mijlocie de gramatică şi *Grigore Moldvai* la limba germană (vezi *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasicnsis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII* [1842]..., Blaj, 1842).

[14] „Prefect de studii în Seminar".

[15] în locul lui Demetriu Boer.

[16] Moment nefast în viaţa Blajului: prin rezoluţia nr. 1221 din 19/31 octombrie 1842, episcopul Lemeni îl numeşte pe canonicul Vasile Raţiu rector al Liceului greco-catolic, avînd în subordine atît Seminarul teologic cît şi cursul de filosofie. Lemeni La preferat pe Raţiu tocmai pentru duritatea şi severitatea sa, ca să „facă ordine" în rîndul profesorilor prea liberali de la Blaj. Atitudinea brutală a lui Raţiu va grăbi dezlănţuirea conflictului dintre profesori şi „partida lemeniană" (vezi infra, scrisorile din 1843— 1845).

[17] *Vasile Filipan,* 1766 — 1832, remarcabil profesor şi cleric blăjean, unul dintre cei dintîi membri ai Capitulului de la Blaj (1807). Din 1821 pînă la moarte a fost prepozitul Capitulului. După unele indicaţii, ar fi scris o *Istorie bisericească,* lucrare care pare a fi pierdută. Vezi despre el I o a n R a ţ i u, *Dascălii noştri. Scurte notiţe din viaţa şi activitatea lor literară. 1154—1848,* Blaj, 1908, p. 48-49.

[18] *Gabriel Stoica de Baci,* 1772 — 1836, originar din Milăşel, în Comitatul Cojocnei, a urmat cursurile gimnaziale la Tîrgu-Mureş şi Blaj iar teologia la Bratislava. în 1799 a funcţionat ca profesor la Blaj pentru scurtă vreme, după care e trimis paroh şi protopop în Vărăi, Comitatul Solnocului Inferior. în 1807 se mută în protopopiatul Jucului. Din 1809 e canonic capitular, iar din 1832 prepozit capitular.

[19] Ioan Maiorescu.

XLI

\# Sibiu, 26 fevr. 1843

Domnule şi prietine !

De mult am stat să-ţi scriu, dar mai una mai alta m-au împedecat. Ştii, aşa-s domnii cei mari, dar n-ai ce face[1]. Acum din Sibiu, gluma de-o parte, deşi mă aflu nu prea bine, dar nu m-am putut răbda să nu-ţi răspunz la cîte una din scrisorile d-tale.

Şi mai întîi, încît pentru ajutoriu la foaia d-tale, cu prilej: cînd mă voi simţi împins dinlăuntru, nu mă voi trage. Almintrilea, cînd scrie om[ul] fără aţîţare, scrie fără efect. Pentru biografia lui Klein, te încredinţez că nu voi lipsi[2].

Articulul lui Bărnuţ *Soborul* n-au făcut, precît ştiu io, prea mare impresie în Blaj. Pentru ce? Pentru că şi-au pus numele. Mi-ar fi plăcut a-mi adauge cîteva reflexii, cam în înţelesul notelor d-tale — a unelor —, dar m-am tras pe seamă[3], să nu mă învinovăţască că dacă în alţii *honores mutant mores*,* în mine să zică că *mutarunt principia; falso quidem, sed mundus propendet in malum*[5].

Rus au fost foarte rău bolnav şi acum e tot în pat[6], dar ceva mai bine. Ce mi-ai scris, i-am împărtăşit.

Bohăţel au scris în *E[rdelyi] Hirado* asupra d-tale. Tăcea-vei ?[7] Ar fi pagubă să nu-i dove[de]şti din însuşi *Hirado* că nu aceea le e tendinţa d-lor unguri ce zice d-lui, şi cum că de-au început acum ungurii a se mai stîmpăra în pretensii-şi, aceasta încă are pricinile sale, dar d. Kovâts Lajos tot nu de mult au scris, în n-rul criticat de d-ta, că românii ar fi gata pentru drepturi a primi limba ungurilor[8], vezi, întru-nţelesul să se ungurească.

Di ce nu ai publicat şi d-ta *Instanţia* epi[scopi]lor români? [9]

Multă închinăciune la ai d-tale şi cunoscuţilor noştri, şi cu aceste sluga d-voastre, 109

Cipariu mpr. /

[Adresa:] H[er]r[n] Wohlgeboren der H[er]r[n] Georg *Baritz* Professor in Cronstadt. Franco.

[1] După ani de speranţe şi aşteptare, Cipariu a fost acceptat pînă la urmă în rîndul canonicilor capitulări din Blaj, în toamna anului 1842. Printr-un decret imperial din 14 februarie 1843, i se confirmă numirea (vezi *Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 19, p. 73), învăţatul profesor intrînd astfel în rîndul „domnilor cei mari" din Blaj.

[2] *Săborul cel mare al Episcopiei Făgăraşului,* scriere importantă a lui Simion Bărnuţiu (vezi *Foaie pentru minte* 1843, nr. 4, p. 26—29; nr. 5, p. 33 — 37, cu semnătura *B.),* care marchează începutul celei de a doua faze a acţiunii politice naţionale de la 1842 — 1846: lupta împotriva elementelor retrograde, reprezentînd inerţia în viaţa românilor, pentru reformarea instituţiilor naţionale şi a vieţii sociale româneşti. Vezi analiza amplă a întregii problematici, ca şi a articolului, în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu. O ediţie modernă a studiului lui Bărnuţiu, la G. B o g d a n-D u i c ă, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, 1924, anexa VII, p. 212-219.

[3] Cipariu se înşeală: notele de la subsolul *Săborului* nu-i aparţin lui Bariţ, ci lui Simion Bărnuţiu însuşi. Dar pentru că nu sînt semnate, proaspătul canonic blăjean le

atribuie redactorului. Apartenenţa lor a fost stabilită de Bogdan-Duică în Op. *cit.,* reproducînd articolul bărnuţian după originalul de la B.A.R., ms. rom. 993.

[4] „Onorurile schimbă năravurile".

[5] „S-au schimbat principiile; ceea ce nu e adevărat, dar ce să faci, lumea e înclinată spre rele" (ccresp. rom.: „Ce să faci, aşa e lumea!").

[6] Din care nu se va mai scula, încetînd din viaţă la 6 martie 1843 (vezi supra, XXXIX, n. 3; *George Bariţ şi contemporanii, săi,* III, capitolul corespondenţei lui Ioan Rusu cu Bariţ).

[7] Alexandru Bohăţel, tînăr avocat român din Cluj (vezi despre el *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5) nutrea ambiţii nemăsurate de parvenire, pe care le vedea realizabile prin cochetăria cu partida liberală maghiară din Transilvania, oricînd dispusă să accepte ieniceri care vor lovi apoi în propria naţiune. Parte din credulitate, parte din lipsă de orizont politic, Bohăţel nu vede cu ochi buni politica rezervată a gazetelor lui Bariţ faţă de glasurile de sirenă ale aristocraţiei maghiare, care i-ar fi dorit pe români un element de manevră în Sachsenland, unde pierdeau teren în favoarea avîntului naţional al saşilor. In concepţia lui Bariţ şi a partidei noastre naţionale, românii — ca naţiune etnică regentă în principat — trebuiau să fie deasupra şi împotriva amîndurora, atîta vreme cît „naţiunile" maghiară şi sasă se confundau cu nobilimea acestora. Dezideratul e admirabil exprimat de Grigore Mihali în scrisoarea către Bariţ din 4 martie 1843 *(Ibid.,* scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III): „Aurea nobis neutralitas între partidele celorlalte naţii şi sancta animosa defensio împotriva amîndurora, potrivit cu legile naturii şi ale lui Dumnezeu". încă în 1842, Alexandru Bohăţel îl atacase pe Bariţ în articolul *Czăfolat* (vezi *Erdelyi Hirado,* 1842, nr. 37, p. 222-223; nr. 38, p. 228-229: nr. 39, p. 236), sub pseudonimul „S. Sândor", pe care Iosif Manv i-l destăinuieşte redactorului braşovean a fi al lui Bohăţel. Acestuia nu-i convine atitudinea hotărîtă a lui Bariţ în sprijinul limbii şi naţionalităţii ameninţate de aristocraţia maghiară, atitudine reliefată într-o salbă de articole din *Gazeta de Transilvania* la începutul anului 1842, şi nu-i convine refuzul lui Bariţ de a se lua de piept cu saşii, formînd o opinie românească în acest sens, aşa cum ar fi dorit-o partida liberală maghiară. Bariţ îi răspunde înţelept lui „S[6smezei] Sândcr" alias Bohăţel, într-o *Desluşire* din *Gazeta de Transilvania,* V, 1842, nr. 19, p. 73—74 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. IV, n. 2: Scrisorile lui Iosif Many, nr. III, n. 5), dovedindu-i neputinţa şi lipsa de competenţă în politică. Dar Bohăţel nu se dă bătut. în martie 1843, revine cu un *Komoly szo a Gazeta de Transilvaniăhoz* (în *Erdelyi Hirado,* 1843, nr. 18, p. 105—106), semnat — neloial! — „Tobb olan hemzetheli târsaink neveben is" = şi în numele altor mai mulţi conaţionali români. Bohăţel intervine ca urmare a polemicii analizate infra, în nota 8. Ungurii nu vor să-i învrăjbească pe români cu saşii, ci vor să-i ajute. Referindu-se la disputa despre limba oficială, el scapă o judecată de-o miopie evidentă: românii să adopte limba maghiară, şi totul e rezolvat pentru ei! Bariţ riposteazǎ printr-un *Răspuns serios la un cuvînt serios* (în *Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 17, p. 66—68), reluînd ideea lansată în proclamaţia din primăvara anului 1842 (supra, scris. XL, n. 4), dar de data aceasta dezvăluind resorturile acestei neutralităţi: românii trebuie „să aştepte de la vreme şi, *in ultima instanlia* chiar în sensul constituţiei, îndreptarea stării" lor politice. Aşadar, pe linia ideologică ce îşi are rădăcinile în *Supplex Libellus Valachorum* de la 1791, românii au în faţă acelaşi ideal: dobîndirea statutului de naţiune constituţională, întărit la 1848 cu dezideratul independenţei naţionale. Vezi despre polemica Bohăţel — Bariţ din 1843 în *George Bariţ si contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XI, n. 8; scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 6.

[8] Conţinutul acestei note a se considera anterior polemicii de la nota 7! Publicistul clujean Kovâcs Lajos cutezase, în ianuarie 1843 (articolul *Szăsz mozgolmak. Allâsunk tăjckoiăsa,* în *Erdelyi Hirado, 1M3,* nr. 7, p. 39—40), să-i ameninţe făţiş pe saşi cu ... românii (vezi ameninţarea: „îl chem pe fratele mai mare!") : „între saşi, pe Pămîntul Crăiesc, locuieşte un popor [românii, n. ns.] a cărui economie şi avere, cîştigate cu multă sudoare şi între împrejurări grele, cumpăneşte atît de mult, încît noi, maghiarii, numai să vrem, prin acel popor putem nimici toate planurile cele contrare naţionalităţii noastre. Să dăm noi acelui popor libertatea şi drepturile pe care între saşi, tot nu le poate avea, ci sînt foarte asupriţi. Astfel, el va primi limba noastră şi noi vom fi în clîştig". Era prea mult! Bariţ răspunde, scurt şi cuprinzător, în *Gazeta de Transilvania* (VI, 1843, nr. 6, p. 21): „Românii n-au a se, mesteca în duşmăniile naţiilor cuprinse în constituţie, nici chiar atunci cînd ar vedea că de acolo le-ar

veni ceva folosuri, de azi pe mîne!" E concluzia care-l decide pe Bohăţel să ia condeiul şi să scrie (vezi nota anterioară), poate chiar la comanda facţiunii liberale maghiare din Cluj.

[9] Adică de ce n-a publicat-o în *Foaie pentru minte ... ?* Ori, probabil, broşura tipărită cu *Rugămintea celor doi episcopi româneşti ...* — s-a stampat în tiparniţa lui Gott, sub îngrijirea directă a lui Bariţ, cu litera cunoscută a *Foii pentru minte...!* — nu ajunsese încă în mîna lui CipariuV Este posibil, pentru că broşura a avut o poveste aventuroasă, prin sforţările patriciatului săsesc de a o opri (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XIV şi urm.).

XLII

Bl[aj] apr. 30 1843

Domnule şi prietine !

Mila D[omnu]lui, acum nu-ţi scriu din pat, dar tot nu sînt deplin insănătoşat. Aştept cu vremea să-mi vie şi sănătatea, dar cine ştie. La începutul postului mi s-au început şi răul, dar mai tîrziu m-au biruit şi am zăcut în pat 4 săptămîni. în vinerea Paştilor m-am sculat mai întîi, dar iar am mai căzut cîte o zi, două. Mă bucur şi de d-ta că te-ai rădicat.

Lucrurile trimise la părinţi le-au dus Moroşan, odorbirăul[1], însuşi la Turda şi le-au dat în mîna fr[ate]lui Sacalai, după ordin[2].

în Blaj sînt prea multe turburări, mai întîi din partea unor articule, între episcopul şi etc.[3] Criticile, vorbele asupra episcopului şi altele pot să fie întemeiate, pot şi să nu fie, unele. A *d-tale* este a nu te slobozi întru astfeli de pricini, ci să te ţii încă departe. Ultra şi utopiştii au început şi la noi, ca şi airilea, carii — adevărat — se bu/cură cînd capătă 110
sau pot trage pre vreun bărbat ales în partea lor, că atunci se încred mai mult în extravanţiile lor. Cu un cuvînt, *non est de tempore*[4]. D-ta pipăie pulsul vremii şi nu te amăgi[5] cînd bate prea iute, că e semn de friguri. Dar să lăsăm aceste.

Şi al doilea feli de turburări sînt din partea clericilor asupra rectorului său Raţ şi a episcopului. *Exempla trahunt*[6]. Raţ are vrăjmaşi. Popii sînt popi, lesne se înşală şi nu le place disciplina, măcar că *suum quisque dando*[7], într-adevăr R[aţiu], deşi nu au împlinit tot cît au făgăduit, dar socotindu-i haracterul cel aspru de demult, omul s-au mulcomit foarte mult, cît nu samănă celui mai dinainte, şi cu ei tocma nu au lucrat aspru[8]. Ce va ieşi, vei auzi mai tîrziu[9].

Cu ep[isco]pul cum s-au purtat cu prilejul spălării la Joi mari, vei fi auzit poate[10]. Ce ţi-am însemnat io sînt mai proaspete.

încît pentru *clerici* nu e nădejde. Aici îi am io pe toţi cîţi au ieşit 110*
pînă la 1841, şi Bărnuţ pe cîţi i-ai / cîştigat d-ta. Alţii sau nu le trebuie să-i cetească, sau nu-şi vor da banii (10 # !!!). Vesteşte prin *Gazetă.* Dar ce zic io ? Că asta nu o poţi face![11]

Pe Maior *(Ist[oria] biserficeij)* acuş l-om slobozi, însă cu aditămenturi, parte din originalul autorului, parte de airea[12].

Icoana au ieşit şi al 3-lea tom şi exemplarele numaidecît se vor trimite la subscriitori care te rog să vesteşti prin *Gazetă*[13]. Socoteala, dar, mai tîrziu.

Pe cine aşteptaţi la băi pe es-timp de la Bucureşti?[14] Maiorescul nu va veni? Asta nu ne mai scrie nimica. Nu pentru mine zic, ci pentru ai lui de pe aici, că mă tot zolesc întrebîndu-mă că de nu mi-au scris, că oare cum se află, că oare di ce nu scrie etc, etc. Scriindu-i, pomeneşte-i şi de-aceasta, de-ţi va fi îndemînă.

Pe ep[iscop]ul unit de la Oradie îl aşteptăm în toate zilele să vie la sf[in]ţire-şi[15], tot nu mai vine. Alt nou nu am. Şi io rămîi cu toată cinstirea al d[omnii]lor v[oa]stre preaplecat,

111 *Cipariu* mpr. [16]/

[Adresa:] Den Wohlgeboren H[er]r[n] Prof. *Georg Baritz* in Cronstadt. Franco.

[1] Mureşan, „odorbirăul" < udvarbiro, era intendentul Curiei episcopeşti din Blaj.

[2] Ioan Sacalai, protopop de Turda.

[3] Aşadar, iată că Cipariu recunoaşte debutul „turburărilor" de la Blaj! Timp de aproape patru ani, nobilul orăşel va fi zguduit de patimi dezlănţuite, ciocniri şi răfuieli fără menajamente, mergînd pînă la *violenţă, tentativ,â de omor şi. sinucidere,* E o excelentă materie pentru un roman istoric, cu atît mai mult cu cît s-a păstrat un mare număr de documente originale din timpul nefastului ,.proces lemenian"! Cel mai important fond se găseşte la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia procesul lemenian din 1843 — 1846. Bariţ a adunat şi el o seamă de documente originale şi copii după actele din proces, păstrate la B.A.R., în Fondul Bariţ, ms. rom. 969. Cercetătorii nu s-au oprit cu plăcere — mulţi dintre ei din falsă pudoare — la întîmplările de la Blaj din aceşti ani, iar cei care au făcut-o, au scris parţial sau au abandonat întreprinderea. După 1860, Axente Sever a răsfoit întreaga documentaţie a procesului — ca unul care, în tinereţe, suferise rigorile exmatriculării (vezi infra, scrisorile din 1845) — vrînd să scrie despre el. N-a făcut-o. în afara foarte săracelor aluzii din *Gazeta de Transilvania* din aceşti ani, prima menţionare mai substanţială a procesului o găsim la Eugen von Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beitraege zur Zeitgeschichle Siebenburgens in 19-ten Jahrhundert,* voi. I „1783 — 1847", Viena, 1877, care a scris — zice Bariţ *(Părţi alese* I, p. 628) — „cu peana muiată în fiere, cu tendinţa învederată de a prezenta pe episcopul Ioan Eemeni ca pe un monstru de corupţiune"; îi urmează Jakab I^.lek, *Szabadsâgharczunk tortenetehez. Visszaemlekezesek 1848—1849-re,* Budapesta, 1880, cu un capitol aparte despre „turburările" de la Blaj (p. 39 — 55); în *Părţi alese din istoria Transilvaniei...,* J, p. 627—637, Bariţ vorbeşte atit de confuz despre acest proces, încît — nevrînd a rosti adevărul sau a învinui pe una sau alta dintre părţile combatante — devine cu totul neinteligibil: următorul, G. Bogdan-Duică, în *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 45 — 65 se rezumă la câteva atacuri personale la adresa lui Lemeni, fără a intra în fondul lucrurilor; şanse mai bune de reuşită avea *Coriolan Suciu,* cu cele două articole: *Preambule la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni şi Bărnuţiu,* în *Cultura creştina,* XVIII, 1938, nr. 10 — 11, p. 640—663 şi *Preambule la procesul lemenian. Pretinsele atentate contra lui Bărnuţiu,* în *Ibid.,* nr. 12, p. 730—740, dacă n-ar fi încercat să „reabiliteze" memoria lui Lemeni (cu toate acestea, studiul lui a fost oprit de cenzura bisericească de la Blaj: urmarea articolelor se găseşte în manuscris la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, dosarele procesului lemenian).

„Articulele" din cauza cărora apreciază Cipariu că a răbufnit pe faţă ciocnirea *politică* sînt *Soborul cel mare al Episcopiei Făgăraşului* (vezi scris, anterioară, n. 2) al lui Bărnuţiu, despre care Cipariu zicea pripit (scris, precedentă) că „n-au făcut prea mare impresie în Blaj" şi câteva articole din *Vasărnapi Ujsâg* de la Cluj, de la sfîrşitul anului 1842 şi începutul lui 1843, reproduse în traducere românească la G. Bogdan-Duică, *Op. cit.,* anexele 192—198, conţinînd atacuri ale partidei naţionale bărnuţiene la adresa episcopului şi a stării lucrurilor din Blaj.

[4] „Nu este oportun".

[5] Nu ştim în ce măsură a ascultat Bariţ acest sfat al lui Cipariu, dar, într-adevăr, jŞ&el va avea o atitudine extrem de rezervată faţă de Bărnuţiu şi partida liberală, foile £ Iui — departe de a-i sprijini! — neavînd decît puţine cuvinte, şi acelea zeflemisitoare, despre cei care se luptau cu întunericul (vezi scrisorile următoare, mai ales cele din 1845).

[6] ..Exemplele sînt molipsitoare". în urma campaniei ziaristice a lui Bărnuţiu (vezi nota 3), în primăvara lui 1843, atmosfera în şcolile Blajului era la fel de încărcată ca în afara lor. Se adaugă zvonul despre atentatul la viaţa lui Simion Bărnuţiu, din noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1843, de către oamenii episcopului (vezi Coriolan Suciu, *Pretinsele atentate contra lui Bărnuţiu),* în măsură să-i scoată din răbdare pe studenţii îndrăgostiţi de magistrul lor de filosofie. Ura împotriva episcopului se asociază cu aceea împotriva rectorului Vasile Raţiu, „omul forte" al arhiereului.

[7] „Dînd fiecăruia ce i se cuvine".

[8] Iată o schimbare categorică a părerii lui Cipariu despre vechiul său duşman, Vasile Raţiu! Intrarea în rîndul canonicilor a avut efectul insalutar de a-l proiecta pe Cipariu — în anii procesului lemenian — în rîndul partidei episcopului, poziţie pe care o va părăsi doar la 1848, cînd îşi dă seama de *pericolul naţional* al politicii episcopului. Pînă atunci, vom urmări cu regret, pe parcursul scrisorilor lui Cipariu, distanţarea şi reticenţa lui faţă de partida naţională a lui Bărnuţiu, în rîndul căreia trebuia să se numere, prin erudiţie, iubire de neam şi viziune ideologică. Destinul oamenilor îşi are meandrele lui!

[9] Din adresa celor 12 studenţi către episcop si guvernator (vezi nota 6).

[10] Nota 6.

[11] Cu neputinţă de stabilit despre ce este vorba, tocmai pentru că Bariţ n-a publicat nimic referitor la clericii din Seminarul teologic, în foile sale (vorba lui Cipariu: „vesteşte prin *Gazetă.* Dar ce zic io? Că asta nu o poţi face!"). Poate fi ideea lui Bariţ de a angaja studenţii la o prenumeraţie în blec, pentru o carte scumpă — 10 galbenii — probabil străină.

[12] *Istoria besericei românilor...* a lui Petru Maior, tipărită la Buda în 1813, una din marile exegeze de acest fel din cultura noastră, zăcea în pivniţele castelului episcopesc de la Blaj, confiscată încă pe vremea episcopului Bob, din cauza caracterului ei profund militant (vezi Măria Protase, *Petru Maior,* Bucureşti, 1973, p. 201 — 259). O expresie a liberalismului politic pe care partida naţională îl imprimase mulţimilor din Transilvania o constituie şi nenumăratele „ursorii" venite din parohiile diecezei, de a fi dată la lumină această preţioasă carte. Amintim doar unul: la 29 octombrie 1844, parohii celor 21 de sate din Tractul protopopesc al Făgăgăului trimit la Blaj, prin protopopul lor Ştefan Mcldvai, o adresă prin care cer „să nu se mai ţie ascunsă, ci să se dea la lumină" lucrarea lui Maior. Motivarea preoţilor este notabilă: „Fiindcă am ajuns la veacul luminării" (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu).

[13] S-a anunţat în *Foaie pentru minte*1843, nr. 20, p. 160, cu aprecierea că, prin această lucrare, „autorul îşi lăsă un adevărat monument între noi".

[14] Băile de Ia Arpătac sau Vîlcele, de lîngă Braşov, erau un loc de întîlnire a fruntaşilor naţionali de pe cele două versante ale Carpaţilor. în preajma revoluţiei, băile de la Vîlcele au jucat, pentru Transilvania, rolul Mînjinei din Moldova (vezi Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834 — 1849,* Bucureşti, 1967, p. 52). O vizită extrem de importantă la Vîlcele va fi aceea a lui Bălcescu din vara anului viitor, 1844, cînd revoluţionarul bucureştean avea misiunea să întărească relaţiile de colaborare conspirativă panromânească cu Eariţ şi partida din Transilvania *(Ibid.,* p. 29).

[15] „Sfinţirea" episcopului Vasile Erdeli de la Oradea va avea loc peste puţină vreme, în ziua de Rusalii a anului 1843 (vezi scris, următoare).

[16] Două pasaje din scrisoare — ad notele 13 şi 15 — le-a folosit Bariţ pentru următoarea relatare — mult stilizată — intitulată *Blaj, 30 aprilie* (în *Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 38, p. 149): „Prea sfinţia-sa d. nou numitul episcop greco-catolic (unit) al Orăzei Mari se aşteaptă în toate zilele aici, spre a se hirotoni ca episcop de către măria-sa preasfinţitul episcop Ioan Lemeni (care ţine scaunul vechei archiepiscopii româno-transilvane).

Din *Icoana Pămîntului* **SL** răposatului profesor Ioan Rus au ieşit şi al treilea, adecă cel de pe urmă tom, care numaidecît se va şi trimite la dd. colectori, spre a se putea culege îndată şi preţurile".

XLIII[1]

Blaj, 13 iunie [1843]

[Domnule şi prietine !]

„Vineri la 28 ale trecutei au sosit aici noul episcop al Orăzii Mari, prealuminatul] domn Vasilie Erdeli, împreună cu prea onor[atul] d. Simeon Corneli, canonic lector din Capitulul gr. c. al aceiaşi eparhii^ şi cu prea măritul d. Ioan Costa[2] de Belenyes lîngă sine, spre a se hierotoni episcop de prealuminatul] domn episcop al diecezului nostru. Care lucrare de sfinţenie s-au şi săvîrşit, cu toată pompa bisericească, în zioa *de* Rusalii, după orînduiala besericei greceşti. O sărbătoare rară, ce nu s-au mai întîmplat aici de la anul 1807, pentru care şi adunarea de toate părţile au fost mai mare decît se putea socoti după sosirea fără veste a prealuminatului oaspet, cu toate că era în toate zilele aşteptat.

La prînz fură cele mai călduroase urări închinate, atît pentru fericita sănătate a noului mare păstoriu, cît şi pentru frăţasca unire spre împreună lucrare amînduror acestor surori diecezuri, întru rădicarea neamului românesc. Facă ceriul ca, precum acelea din adîncul inimii s-au grăit, aşa să fie şi de cele mai îmbucurătoare urmări încununate. Noi, din partea acestui preavrednic păstoriu, avem toată nădejdea că încredinţarea neamului şi a clerului său nu va rămînea ruşinată.

Seara fu oraşul iluminat, iar măria-sa noul episcop, astăzi desde-dimineaţă, plecă înapoi la diecesul său, urmat de adînca cinstire şi dragoste ce, în aşa scurt timp, au ştiut vărsa în inimele tuturor celor ce mai de aproape avură norocire a cunoaşte nobilele simţiri ale acestui înalt bărbat."

Pînă aci şi punctum. Mai deosebi a descrie din partea mea şi ţerimoniile ce s-au ţinut, mi se pare de prisos. D-ta urmează gustul d-tale şi al cetitorilor precît îl cunoşti. încît pentru alte mărunţuşuri, pro privata notitie, îţi însemnez numai atîta că bărbatul aceste se vede a făgădui o energie nemărginită şi că va să poftească de la diecesul său o supunere mai oarbă, în care chip în mai multe rînduri s-au declarat. Poate că i-au dat prilej şi turburările clericilor cu rectorul[3] sau şi întărîtările din partea unor profesori şi poate că şi a unor canonici. Io şi deosebi am avut prilej a grăi cu acest ep[isco]p, şi tot aşa l-am aflat. Omul se vede a fi iute şi necruţătoriu. Vremea poate-l va şti mai stîmpăra. Azi de seară va să sosească în Cluj şi poimîne cătră ameazi în Oradie, grăbindu-se aşa mult ca să poată avea ceva vreme de a se găti pe duminecă (în 6/18 ian.) cîndu-şi va ţinea instalaţia, la care au chemat o mulţime mare de oaspeţi. Episcopului nostru au cinstit un tabacher de aur masiv, ce cumpăneşte 70 #, şi d-lui Alutan[4], altul, de argint. Acestuia pentru prietinia că au fost deodată la Viena, şi pentru că la Sf[i]nţire i-au citit bulele în beserecă. Ep[iscop]ul e de 49 de ani, şi bătrînul Corneli, de 85[5].

La alte, mai de mult, pe scurt răspund:

1° încît pentru *Instanţia* ep[iscopi]lor, n-am fost apucat a grăi cu ep[iscop]ul şi iată că o aţi tipărit[6];

2° La Braşov nu ştiu veni-voi au nu, dar numai pentru Maiorescu[7] să vin, nu mă făgăduiesc.

Şi cu acestea, sluga,

Cipariu mpr.

P.S. La corespondinţă nu-mi mai pune şi Ţ, dacă-i destul f[8]. / 112

[Adresa:] An wohlgeboren der He[r]rn Prof. Georg Baritz in Cronstadt. Franco.

[1] La B.A.R., în ms. rom. 994, f. 112 există doar ultima parte a acestei scrisori. Prima foaie — respectiv două file, cuprinzînd relatarea hirotonirii lui Vasile Erdeli la £laj — a fost ruptă de Bariţ şi dusă în tipografie, ca să se culeagă după ea articolul. O reproducem între ghilimele („ "), după *Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 47, p. 185, reîntregind astfel scrisoarea lui Cipariu.

[2] *Simeon Corneli* era nepotul bătrînului prepozit capitular de Oradea Ioan Corneli (vezi infra, n. 5). *Ioan Costa,* înalt funcţionar comitatens în Bihor.

[3] Tulburările de la Blaj. Vezi scris, anterioară, n. 6. în 1845 (vezi infra, scrisorile din acest an), Vasile Erdeli va fi delegat de autorităţi să ancheteze şi să „pacifice" Blajul. Nu-i va reuşi, cu tcată „energia nemărginită" pe care i-o bănuie Cipariu.

[4] Constantin Alutan, canonicul cantor de la Blaj.

[5] *Ioan Corneli,* 1758—1845, personalitate culturală şi ecleziastică de seamă din Bihor, prepozit capitular la Oradea, director general al şcolilor populare greco-catolice din Dieceza de Oradea. Din porunca episcopului Samuil Vulcan, a lucrat la *Lexiconul de la Buda,* din 1825. Contemporan, prieten, coleg şi colaborator al marilor reprezentanţi ai Şcolii Ardelene, în special sprijinitor la nevoie al lui Şincai, Corneli era, la 1843, o veritabilă relicvă vie a unui trecut de glorie spirituală. Vezi corespondenţa lui Corneli cu Samuil Micu şi Gheorghe Şincai la Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori: Gheorghe Şincai şi Samuil Micu Clain,* Bucureşti, 1924 (extras din *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii literare,* seria III, tom. II, mem. 3). O interesantă corespondenţă inedită a lui se află la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R.S.R., ms. rom. 270. La adinei bătrîneţe, în 1842, Corneli îşi mai exercita încă funcţiile de prepozit şi inspector şcolar, după cum dovedesc două corespondenţe ale lui către episcopul Ioan Lemeni de la Blaj, din 6 mai şi 4 iunie 1842 (vezi Arhivele Statului Alba Iulia, Depozitul Blaj, Fond. Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia şi Făgăraş, nr. 604/1842 şi 736/1842), scrise de altă mînă, dar semnate cu scrisul sigur, energic şi tineresc, în cunoscutele-i trăsături gotice, dintotdeauna: „Ioannes Cornely m. pria. Vicarius Generalis Capitularis Graeco-Catholicorum M[agno] Varadiensis".

[6] *Rugămintea celor doi episcopi româneşti...* (vezi scris. XXXVII, n. 10) s-a tipărit în broşură în 1843, Ia Braşov, sub îngrijirea lui Bariţ.

[7] Vezi scris, antericară, n. 14. La băile de la Arpătac se vede că n-a venit în acest an decît Ican Maiorescu, pentru care Cipariu găseşte că nu merită să se deranjeze pînă acolo (cei doi nu se aveau bine de mai nainte, iar atitudinea lui Cipariu în procesul lemenian va exacerba antipatia pînă la acel drastic pamflet al lui Maiorescu din 1845, pe care l-am publicat în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 285—291).

[8] Bariţ folosea adesea pasaje din scrisorile lui Cipariu, spre a face din ele ştiri de la Blaj. Viaţa Blajului în aceşti ani — extrem de sărac oglindită în foile lui Bariţ! — este relatată numai de Cipariu. De obicei, redactorul punea semnul f" 't' ştirii. Dar, cînd primeşte de la Cipariu o scriscare cu vestea morţii lui Ioan Rusu, pe care o publică drept necrolog în *Gazeta de Transilvania* (VI, 1843, nr. 27, p. 105), semnează necrologul cu un Ţ.

XLIV

Blaj, 15/27 iun. [1]843

Frate şi pretine !

Mai întîi te înştiinţez cum, că afară de *Leontin Leontean*[1], toţi abonaţii foilor d-tale de pe semestrul 1-lea s-au declarat şi pentru al

doilea, de unde, dară, pentru sem. 1-lea ai la mine, după 12 abonați, a4f. Cm. = 48 f. Cm, iar pentru al 2[lea], după 10 abonați (rămîind afară *Leontean* şi *Rus*[2]), 40 f. c.m., în sumă: 88 f. cm., din care pentru 1 sem. mai toți banii [îi] am amînă, iar pentru al 2[lea] poci să-i am în tot minutul. Te rog dar ca foile să se trimită fără întrerupere sau scădere.

Aceasta după îndatorirea ce o am luat asupră-mi, cu dragoste, ca corespondent al d-tale. Mai am însă şi alta, dintr-altă privință, d-tale să-ți scriu *pro sui directione*[3] ca unui redactor, încredințîndu-mă că vei primi de bun tot ce-ți voi însemna.

Precum îmi aduc aminte, de mult te înştiințasem că în urma nesupunerii clericilor din al 4-lea an ca să li se spele picioarele la Joi mari, după obicei, s-au stîrnit vrajbă între rectorul Seminariului R[ațiu]
113 şi între mai toți clericii cîți se află în Seminariu, / învinovățindu-l că acestea au fost pricina pentru ce episcopul, după nesupunerea lor, nu au vrut să-i cuminece în aceeaşi Joi mari. Pentru care, vrînd ei să se curățască, au dat episcopului, precum se pare din îndemnul altora, o suplică suptscrisă de 40 ori 41 de clerici, în care pîrăsc pe rectorul cu 5 punturi ce se ating de singură ocîrmuirea clericilor şi cu altul, al 6-lea, despre relațiile rectorului cu nepoată-sa, poftind ca numaidecît să-l scoată din rectură şi amelințînd că almintrilea vor să se plîngă tocma la gubernatorul[4]. La această pîră şi plînsoare a lor, episcopul însuşi în persoană mergînd în Seminariu i-au dojenit, ca să fie în bună pace şi ascultare de rectorul său pre carele mai mult nu vrea să-l cunoască de rector, făgăduindu-se în scris cum că toate nedreptățile ce va afla că li s-au făcut, precum şi alte rele, le va îndrepta la vremea sa şi cu chipul ce va socoti mai cuviincios, şi poruncindu-le ca să fie în tăcere şi lucrul tot să rămîie *intra parietes domesticos*[5].

în urma aceştia, episcopul în scurtă vreme-şi adună Capitulul la sesie, în care cercetîndu-se ponosurile clericilor şi răspunsul rectorului,
11 S' împreună cu Ursoriumul acelora / şi răspunsul lor dat în scris la rezoluția pomenită, se şi făcuse o hotărîre pentru aşezarea turburărilor nedumerite. Cînd, într-aceea se ivi cum că clericii, precum amelințase, nu numai toate actele pomenite le-au trimis la gubernatorul, dar afară de aceea şi pre episcopul cu multe altele l-au pîrît la acelaşi. Pentru aceea şi episcopul, înțelegînd acestea, nu publică făcuta hotărîre, ci aşteptă răspunsul gubernatorului, carele sosi tocma în zioa de Rusali[i], cînd se sf[in]ți ep[isco]pul de la Oradie. Deci ep[isco]pul, văzîndu-şi întru atîta măsură călcată autoritatea sa cea episcopească de cătră unii tineri nesocotiți, carii încă numai se cresc spre statul preoțesc, fără de a fi primiți în cler şi fără drepturi canonice, după examenul de vară a celor doaă clase mai înalte, slobozi un deliberat prezidial în sîmbătă trecută, în care pre acei 12 neascultători clerici din anul al IV lea[6], de tot îi şterge afară din numărul clerului, împreună cu ceilalți toți cîți s-au suptscris în suplicele sau pîrele mai sus pomenite, fără de a-şi fi revocat suptscrierea. Acest deliberat publicîndu-se într-aceeaşi zi prin prepozitul şi prodirectorul liceului ep[isco]pesc şi poruncindu-li-se ca numaidecît să iasă din Seminariu, nu numai nu au ascultat, povățuiți de Pop loji şi Marcul, dar complot au făcut, ca pînă atunci să nu iasă

fafară din Seminariu pînă ce nu-şi va trage ep[isco]pul înapoi deliberatul fii aceeaşi solenitate cu care fa publicat, şi pre rectorul nu-l va scoate jfifară, gătindu-se — ajutați de toți profesorii liceului — a pîrî la împăjgpăție pre ep[iscop]ul pentru toate vinele personale şi administrative #cu cîte-l socotesc vinovat, ca să-l lapede poate şi din episcopie. / Căpi- 114
atului văzînd atîta turburare şi temîndu-se de urmările neplăcute ce pot să se nască dintr-aceasta, duminecă toată ziua se strădui a-i împăciui, fără de a putea să izbutească. După care ep[iscop]ul tot atunci numaidecît şi trimise, prin ştafetă, o scrisoare la episcopul de la Bălgrad, cu rugăminte ca sau însuşi în persoană să vie, sau pre alții să rînduiască din Capitulul de-acolo, carii să vază şi să judece de n-au lucrat după cum poftea seriozitatea acestui lucru. Episcopul chemat au şi venit numaidecît, ieri pre ameazi, şi i-au dojenit, precum zicea, nu ca comisariu sau director, ci numai ca un voitoriu de bine, ca să se roage de iertare de ep[iscop]ul, făgăduindu-le că — de-l vor asculta — le va mijloci iertarea. De unde nu, să se teamă de relele urmări ce pot să-şi tragă asupră-şi. Dar nici aceasta nu avu nici un efect. Astăzi îi văzui iarăşi toată ziua urdinînd la prepozitul[7], şi pre prepozitul împreună cu d. Alutan la ep[iscop]ul. Ce au isprăvit încă nu ştiu. Ep[iscop]ul încă astăzi răspunse gubernatorului de toate stările împrejur. R[ațiu], din parte-şi, de mult s-au rugat de ep[iscop]ul să-l sloKoadă din Seminariu, dar ep[iscop]ul nu-l lasă.

Aceste pe scurt, *pro privata notitia*[8].

Ep[iscop]ul nostru deosebi, numai înainte de a începe io această scrisoare, prin expres m-au *îndatorat* ca să te rog pre domnia ta *ca să nu publici nici o scrisoare* despre această întîmplare, pînă la săvîrşirea turburărilor[9], ori de la cine să-ți vie, iar atunci vei primi o relație circonstanțială cu toate documintele cîte vor fi de trebuință spre publicare, ori de la Canțelaria ep[iscop]ului, ori de la mine. La care a ep[iscop]ului poftă şi pre a mea adăugîndu-o, sînt încredințat că-mi vei urma acest sfat, carele io din inimă plină de durere pentru astfel de întîmplări neplăcute ca acestea ți-l dau, rămîind cu obicinuita cinstire al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 114*'

[1] Leontin Leontean Jurca, protopopul din Uioara, despre care vezi supra, scris. XXXVII, n. 14.

[2] Ioan Rusu, care murise la 6 aprilie 1843.

[3] „Pentru orientare personală".

[4] „Suplica" am analizat-o în scris, precedentă, n. 6. Semnatarii ei nu sînt 41 ci 45 de studenți.

[5] „între pereții casei" (coresp. rom. „Să rămînă între noi", „Să spălăm rufele murdare în familie").

[6] Cursul exact al lucrurilor este următorul: după „suplica în 6 punturi" împotriva rectorului Rațiu, episcopul sloboade la 1/13 mai un intimat, în care cere cu orice preț linişte în Seminar. Vezi textul intimatului la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecția Lemeni, fără număr şi la B.A.R., ms. rom. 969, f. 107v, 113, 117v. Ca răspuns, studenții aruncă definitiv sorții: dau episcopului un răspuns la imprudentul său intimat, unde reafirmă toate observațiile lor din „suplica în 6 punturi" (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., fără număr; B.A.R., ms. rom. 969, f. 108, 118) şi în acelaşi timp

trimit promisa plîngere la guvernator. *(Excellentissimi ac Illustrissimi Comes et Gubernator Regie! Domine ac Patrone nobis Gratiosissime! Singulariter calendissime,* la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. cit., fără număr; B.A.R., ms. rom. 969, f. 123,. 125, 135, 137). De data aceasta, riposta lui Lemeni e violentă: în *Deliberatum-xxl* său din 23 iunie 1843, el hotărăşte excluderea din statul preoţesc şi exmatricularea din Seminariu a celor 12 clerici din anul IV, şi a altor susţinători ai acestora şi instigatori din anii inferiori. în total, sînt exmatriculaţi 39 de studenţi din maximum de 50 cîţi putea să aibă Facultatea teologică *(Deliberalum-ul* aminteşte mai puţini, dar s-a aplicat la 39 de inşi; vezi un exemplar la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Lemeni, fără număr şi altul la B.A.R., ms. rom. 969, f. 120v, 124, 127). Dar, cum numărul „inobedienţilor" şi „refractarilor" a fost mare, au trebuit să excludă pînă la urmă 39 de studenţi, stîrnind stupoare şi mîhnire în întreaga Transilvanie.

[7] Un fapt necunoscut, relevat de Cipariu aici: apelul lui Lemeni la ajutorul episcopului romano-catolic de Alba Iulia. E un precedent care va aduce după sine un şir întreg de amestecuri ale străinilor în litigiul de la Blaj. „Prepozitul" e Simion Crainic, părtinitor al răzvrătiţilor.

[8] „Pentru informarea personală".

[9] Capătul procesului e încă departe: se va linişti prin reprimarea deplină a profesorilor, în 1846. Din nefericire, Bariţ s-a conformat acestei cereri imperative a lui Lemeni, din motive personale pe care le-am analizat în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu. Membrii partidei naţionale i-au imputat — atunci şi mai tîrziu — faptul că nu i-a sprijinit pe cei încleştaţi în luptă cu obscuratismul episcopului şi acoliţilor săi.

XLV

Blaş, 9 iul. [1]843

Prietine !

La scrisoarea d-tale din 17/30 iun., mai întîi te înştiinţez cum că cu toată dragostea, voi plini dorinţa d-tale întocma şi la întîmplare, cînd io m-aş duce de-acasă voi lăsa banii împreună cu conceptul cvietanţiei la fratele Manfy, notariu *, carele va şi avea prilej mai sigur decît altul de a se întîlni cu şogorul d-tale, şi iarăşi mai fără îndoială este că nu seva mişca în vacaţie de-acasă, precum nici ep[isco]pul. Cu ep[isco]pul voi grăi mîne pentru suplica ep[iscopi]lor, care însă mie nu mi-au venit[2], precum nici n° 47 cuprinzătoare, precum se pare, de sf[in]ţirea ep[iscopu]lui de la Orade[3]; iar cu Consistoriul, *proxima occasione**.

Hîrtiile pentru d. Marin şi G. Ilie nu-mi sînt cunoscute şi de-aceea nu vă poci încă da răspuns, atîta însă vă înştiinţez cum că carte fără cenzură şi punerea locului nu poci să tipăresc. Preţul s-ar hotărî după ce s-ar vedea cîte coaie ar face[5].

De la d. Crainic, dimineaţă, de nu va fi prea tîrziu, voi cere să vi se trimită 3 exem[plare] din *Icoana pămîntului,* pe velină, după condiţiile arătate[6]. *Istoria bisericească* nu e încă slobodă, dar, de voi veni la Braşov, voi aduce un exempl[ar] pe seama d-tale, pentru cetit[7].

De Şincai nu ştiu nimica. Omul mi se pare prea sfătos, tîndălos [8]. / încît pentru clerici, ei la sfătuirea ep[iscopu]lui de la Bălgrad nu s-au înduplecat, ci rămîind pe lîngă ale lor pretensii pînă astăzi, nici nu s-au dus, nici nu s-au rugat de iertare. Profesorii apoi încă s-au mestecat în treaba aceasta, scriind 2 groaznice protestaţii la Consistoriu [9], carele le-au şi dat răspuns la cea dintîi. După aceea, clericii numai

-Slin săptămînă trecută au trimis 2 deputaţi la gubernatorul, de [la] carele |§|fcat acelaşi sfat au adus care li l-au dat şi ep[iscop]ul de la Bălgrad. - Ei se gătisă de recurs la Curte. Se vorbea că vreo 2 profesori împreună 7 în cauza clericilor să meargă la Viena, doar că şi pre vro 2—3 din clerici să ieie cu sine. Dar acum se aude că s-au lăsat[10]. Ce va fi soartea lor, jiu ştiu. Multe şi altele nenumărate se vorbesc, care io însă nu poci să ţi le fac cunoscute în scris.

De la Maiorescul să primeşti 9 f. 20 h. C.M., carii i-am dat frăţîne-său acum 2 ani încoace.

După care fiind noaptea tîrziu, trebuie să sfirşesc, rămîind cu toată cinstirea al d-tale prea plecat, 115

Cipariu mpr. /

^Adresa:] D-lui Gheorghie Bariţ, profesor şi redactor la Braşov, Cronstadt.

[1] Ştefan Manfi, notarul consistorial.

[2] Vezi scris. XXXVII, n. 10. Broşura cu *Rugămintea celor doi episcopi româneşti...* Intîrzia din cauza măsurilor de interzicere luate de patriciatul săsesc.

[3] Vezi scris. XLIII, n. 1 şi 2.

[4] „Cu cel dintîi prilej".

[5] Cei doi sînt negustori braşoveni, care vor să tipărească ceva în Tipografia Seminarului teologic din Blaj, al cărui prefect era Cipariu. Pe cel dintîi, Dimitrie Marin, „negustor din Braşov", îl întîlnim într-o listă a abonaţilor *Gazetei de Transilvania* (V, 1842, nr. 49, p. 195).

[6] Prepozitul Simion Crainic, al cărui nepot fusese profesorul Ioan Rusu, a preluat în gestiune exemplarele din *Icoana Pămîntului,* după moartea autorului.

[7] *Istoria besericei românilor* ... a lui Petru Maior (vezi scris. XLII, n. 12). Cartea nu va fi „slobozită" în următorii ani, ieşind la lumina soarelui — simbolic! — doar în revoluţia de la 1848-1849.

[8] Omul cel „sfătos, tîndălos" este Alexandru Gavra, a cărui ediţie „şincaiclainiană" se întîrzia peste aşteptări.

[9] Prima dintre cele două „groaznice protestaţii" ale profesorilor datează din 26 iunie 1843 (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Lemeni, nr. 362 şi fără nr.; B.A.R., ms. rcm. 969, f. 131), adresată Consistoriului şi semnată de 9 profesori: Nicolae Marcu, Simion Eărnuţiu, Icsif Pop, Demetriu Boer, Vasile Pop (viitorul Vasile Ladislau Pop), Andrei Pop, Grigore Elekesi, Ioan Fekete (viitorul canonic Ioan Fekete Negruţiu) şi Grigore Moldvai. La a doua protestaţie, tot către consistoriu, din 30 iunie, partida profesorilor e mai redusă, rămînînd doar 6: Nicolae Marcu, Simion Bărnuţiu, Grigore Moldvai, Iosif Pop, Demetriu Boer şi Vasile Pop (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 3620). Curînd, şi Marcu va evada dintre luptători, rămînînd cei 5 pînă la înfrîngerea din 1846. Dar acum, în 1843, în sprijinul tinerilor vin nenumăraţi membri ai clerului din Transilvania. Pătrunşi de ideile liberale ale lui Bărnuţiu, afectaţi de actele samavolnice ale episcopului, aceştia se grupează în jurul partidei, îmbrăţişînd nu numai cauza personală a studenţilor şi profesorilor, ci şi cauzele politice care se dezbăteau în luptă (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, introducere la scrisorile lui Nicolae Maniu): apărarea limbii şi naţionalităţii, reactivarea „soborului celui mare", înlăturarea tutelei stînjenitcare a arhiepiscopului de Strigcniu ş.a. După un calcul al lui G. Bogdan-Duică *(Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* p. 62), de partea studenţilor eliminaţi se aflau: 1 prepozit (Simion Crainic), 9 profesori, 1 vicar foraneu (Ioan Marian de la Năsăud), 9 protopopi (vezi lista lor infra, scris. LXV, n. 3) şi viceprotopopi, 4 preoţi ş.a. Cei mai hotărîţi dintre aceştia au fost *Ştefan Moldvai,* protopopul Fărăgăului, viitor erou şi martir al revoluţiei, *Nicolae Maniu,* protopopul Sibiului şi unul dintre fruntaşii mişcării conspirative panromâneşti şi vicarul năsăudean *Ioan Marian.* Vezi despre ei în scrisorile referitoare la procesul lemenian, infra, din 1845.

[10] Nu se vor lăsa (vezi scris, următoare, n. 2).

XLVI

Blaş, 1 aug. 1843

Frate şi prietine !

De mult trebuia să răspunz la unele scrisori a d-tale mai din urma, dar din osebite pricini tot am întîrziat. Deci dar acum vă înştiinţez mai întîi cum că scrisorile pentru Măria etc. nu poci să le tipăresc, nu nunlai pentru altceva, dar şi pentru că cenzorul nu ne e acasă, ci la băi. Incit pentru suplica ep[iscopi]lor, io am înţeles că gubernia cearcă strîns după autorul traducţiei şi editorul ei[1], care, făcîndu-mi-se cunoscut, n-am mai socotit cu cale a mai cerca ceva din ce mi-aţi fost încredinţat.

Io încă tot nu m-am mişcat de-acasă şi nu ştiu de mă voi mişca
150 est timp. Mie mi-i greaţă de sila ce / prevăz că aşi trebui să o simt ca să mă slobod în discursuri dizgustătoare, după cele ce s-au întîmplat pe aici, şi cele ce se întîmplă pe airea. Starea lucrurilor pornite au ajuns la atîtea, cît nu ştiu clericii ori profesorii (unii) au făcut recurs la Curte, plin de cele mai groaznice clevetiri asupra e[pisco]pului şi poate şi a altora[2]. Io, pentru toată întîmplarea, mă amărăsc văzînd atîta nedumerire ce poate să aibă nu numai pentru unele individuuri, ce e mai puţin, dar şi pentru români în genere, triste urmări. Calea pe care unii au pornit şi tot aleargă nu poate, după puţintică mea pricepere, la nici un bine să ducă.

Cuscrul d-tale n-au mai venit încă la Blaj. Maiorescul trecut-au pe-acolo ?[3] In Ţara Rom[ânească] se vede că încep oamenii iarăşi a avea mari nădejdi[4]. Mi-i jele de Racoviţă, că aşa curînd se stinsă şi el. Insă n-avem ce să plîngem pre cei morţi, că ei sînt poate în odihnă; cei vii
150* ar trebui de multe ori mai bine să se plîngă pre sine./

D[omnul] Crainic nu ştiu cum ar putea să trimită cărţile celor din Moldova şi se roagă, de ai şti ceva mijlocire, de a le putea trimite pre-acolo[5].

Maiorescului încă, de să află încă pe acolo, spune-i că întorcîndu-se la Craiova să ispitească de mai este nădejde că vor să primească abonaţii de-acolo cărţile abonate[6].

„Pe-aci numai de vreo **3** zile avem senin şi zile de vară, iar mai înainte cu vreo săptămînă tot ploi necurmate şi răceală, de unde oamenii pînă acum încă nu s-au putut strînge grîul pe-acasă, carele dealmintrilea dădu o roadă neasămănat bună. Viile, după ce că făgăduiesc o rodire numai de mijloc, din aceleaşi pricini au întîrziat prea mult. Apele s-au vărsat grozav şi au făcut multă pagubă"[7]. Poştia trecută numai cu anevoie au putut trece Tîrnava, cea mai dinainte au rămas cu totul.

După care, noaptea tîrziu scrise, am cinste a mă însemna cu toată cinstirea, al d-voastre prea plecat

151

Cipariu mpr./

[Adresa:] Herrn Professor Georg *Baritz,* wohlgeboren in Cronstadt,

rv [1] „Autorul traducţiei şi editorul" *Rugăminţii celor doi episcopi româneşti...* e PŞeorge Bariţ, sprijinit moral şi material de protopopul greco-catolic al Sibiului, Nicolae §Maniu (vezi scrisorile acestuia către Bariţ, în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, nr. IIX, inel. n. 1). ^

|1 [2] N-am reuşit să găsim textul recursului la împăratul, făcut de profesorii de la fBlaj în vara anului 1843 (se cunoaşte cel din decembrie 1845 şi petiţia finală a lui Bărînuţiu, din 1846; pe aceasta din urmă vezi-o la G. B o g d a n-D u i c ă, *Viaţa şi ideile ,lui Simion Bărnuţiu,* anexa XII, p. 224—237). Dar este *sigur* că s-a înaintat un astfel *de* recurs, căci în aceleaşi zile Nicolae Maniu îi scria lui Bariţ din Sibiu *(George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X): „Dnul Boer [profesorul Demetriu Boer, n. ns.] ieri la 6 ceasuri [în 21 iulie st. v. — n.ns.] sara au pornit de aici cătră Viena, cu recursul şi alte groaznice informaţii".

în toamna anului 1843, Lemeni, sub presiunea unei ţări întregi, i-a reprimit în Seminariu pe cei 39 de studenţi răzvrătiţi. Dar lupta de la Blaj dintre „bărnuţieni" şi „lemenieni" va continua şi cu mai mare patimă. Nu ştim din ce pricini, însă Cipariu *-refuză* să mai pomenească ceva despre ea în scrisorile către Bariţ, timp de un an şi mai bine. O va face din nou în 1845 (vezi scrisorile din acest an, infra), luînd o poziţie net favorabilă episcopului.

[3] N-a trecut! Maiorescu era în drum între Moldova şi Oltenia, într-una din nesfîrşitele sale peregrinări cu slujba. în 17 august 1843 îi scrie lui Bariţ, din Bucureşti (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 267—268): „Eu eram să mă răped singur la Braşov [...] Acum timpul s-a scurtat şi nu mai am cînd. Peste 4 zile o să plec la Craiova".

[4] Nădejdile celor din Ţara Românească, respectiv ale „intelighenţiei" de acolo, erau legate de o vizită a domnitorului Gheorghe Bibescu la Colegiul Sfîntul Sava, în 4 iulie, cu ocazia înmînării premiilor pe anul şcolar 1842—1843 (vizită amplu relatată în *Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 56, p. 222-223; nr. 57, p. 226-227). Spirit cult şi inteligent, Bibescu i-a uimit pe dascăli, oricum extrem de măguliţi de această vizită, prin competenţa în problemele culturale şi amănuntele pe care le ştia despre literaţii români şi dorinţele lor. Se referă nominal la scriitori foarte tineri ca Boliac, Bolintineanu, C.A. Rosetti, promiţîndu-le ajutor. Vizita se arată a fi un avans promiţător în sprijinul culturii, cu atît mai mult cu cît Bibescu acceptă în principiu ideea necesităţii unui teatru naţional, deziderat vechi al intelectualilor din Ţara Românească.

[5] Crainic expedia abonaţilor din ţările române cel de al treilea volum din *Icoana Pămîntului,* a nepotului său defunct, Ioan Rusu.

[6] Maiorescu n-a fost la Blaj (vezi nota 3).

[7] Pasajul dintre ghilimele s-a publicat ca ştire — *Dintre Tîrnavi, 1 august* — în *Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 69, p. 249.

XLVII

Blaş, 17/29 dec. [1]843

Domnule şi prietine !

De mult vei fi tot aşteptînd, că ce de nu-ţi mai răspund la cele mai de mult. Da iartă (sufletul mieu), că nu-mi văz capul de atîtea săcături şi atîtea zoaie, în care ne aflăm în toate zilele; că gîndesc că lăsînd pe poşta viitoare voi fi mai puţin cuprins şi-ţi voi putea scrie mai pre larg, dar în zădar, că tot mai multe şi mai multe alte vin înainte; tocma şi acum sînt **6** ceasuri seara şi abia poci scrie **2—3** rînduri, venind numai acum de la episcopul, ca mîne am examen.

D[omnul] episcop mi-au scris ca să-mi specifici cu cît e datoriu pentru *Gazetă,* ca să plătească. Io plătisem, nu ştiu cît, în anii trecuţi pentru dînsul, dar d-ta specifică-mi şi aceea, măria-sa voieşte ca să nu

mai aştepţi în tot anul să-ţi poftească *Gazeta,* ci le trimite numai tot mereu, şi *mie,* contul. Măria [sa] pofteşte ca să trimiţi la contul său şi pentru o soţietate de studenţi români din Oradie, şi bine ar fi adresa să li-o pui ungureşte, ca să n-aibă împiedecări expediţia într-aceste zile entuziastice pentru ungurime [1]. Deci, pre anul viitoriu te poftesc să trimiţi *Gazeta pro 1 sem.* la aceşti următori:

1 Episcopului; 1 r[everendissimo] Crainic; 1 r[everendissimo] Alutan, 1 rfeverendissimo] Boer, 1 r[everendissimo] Bârna, 1 ven. Seminario, 1 ven. Monast., 1 a r[everen]d[issimo] Gr. Moldvai, 1 a r[everen]d[issimo] Steph. Moldvai, în Sz. Pentek, 1 iuventuti val. studiosae M. Varadini şi 1 pentru mine, în sumă 11 exempl[are].

Roagă pre d. Gott să nu-şi uite a-mi trimite şi album [2].

La cartea d[lui] Vasici [3], carea de atuncea o am circulat prin diecez, se prenumără la mine: 1 Măr [ia] -Sa ep [iscop] ul; 1 d. Alutan; 1 d. Boer; 1 d. Raţ; 1 Dem. Ladai; 1 Trifon Moroşan, proto[po]pul Reteagului şi io, 4; în sumă: 10 ex.

La d. Crainic am plătit 48 f. CM. şi la *şogorul* d-tale 44 f. CM., în sumă: 92 f. CM., precum arată adusele adeverinţe în original. *Fratelui* d-tale i-am numărat la tîrg: 1 laibăr de postav — 2 f. 24 cr. cm.; 1 năframă de mătasă — 48 cr. cm., şi amînă — 20 cr. cm.; în sumă: 3 f. 32 cr. cm., întru socoteala d-tale.

încît pentru fundaţia lui Simul de la Arad nu avea nici o îndoială, că ştiu tenorul testamentului, şi d-ta vei căpăta negreşit mai întîi ajutorinţa din acel fund, precum exprese declarează; dar încă capitalele n-au sosit în mînile noastre, nici mi se pare aşa de mari să fie cum scrii d-ta, de 20.000 mii f.w., că pe cum se aude, era să păţască şi ceva împiedecări [4]. De Gaura [5] n-avea frică; io niciodată nu m-am încrezut în proiectele d-lui, precum nici acum.

La noi tot rău, şi de ce, de ce tot mai rău; n-am vreme să-ţi mai scriu mai pre larg; de-ar sosi şi al doilea examen, să mai ies din cuibul ăst de vespi că, zău, mi-am urît cu trebile ce nu mai încează [6]. La vară sîntem înţeleşi, de vom mai fi în viaţă şi în cinste, ca să venim amîndoi, cu d. Alutan, la Arpătac . Dar şi pînă atunci să auzim de bine. Ce cuvînt din suflet, dar neauzit în Blaj!

Al d-tale mult preţuitoriu,

117 *Cipariu* mpr. /

[Adresa:] An den wohlgeboren Herrn *Georgius Baritz* Professor und der Gazete Redacteur zu Cronstadt D-lui Georgie Bariţ, profesor şi redactor la Braşov — Cronst[adt].

[1] în atmosfera de mîndrie naţională din anii premergători revoluţiei de la 1848, tineretul român din şcolile de la Oradea se adună într-un început de societate literară, asemănătoare Societăţii „Aurora" a studenţilor români de la Liceul academic piarist din Cluj. Studenţii orădeni se adresează direct episcopului Lemeni de la Blaj, rugîndu-l să-i aboneze la foile româneşti din Braşov. Ceea ce episcopul şi face, după cum reiese din această scrisoare. „Din cauza unor neînţelegeri pe chestii naţionale", „însocierea" literară orădeană de la 1843 n-a putut prinde viaţă (vezi Vasile Vartolomei, *Mărturii culturale bihorene,* Cluj, 1944). Planul va fi reluat, de data aceasta cu succes, în 1850.

[2] Vezi în *Foaie pentru minte* ... (1843, nr. 18, p. 144) anunţul: *„Literatură.* Grăbim a înştiinţa cu multă bucurie cum că d. rector din Sighişoara, împreună cu alţi trei domni profesori de acolo, stau gata a scoate la lumină o hartă mare de părete a M[arelui] prinţipat Transilvaniei, în patru foi mari (folio), îndreptată şi lucrată în trei limbi: nemţeşte, ungureşte şi româneşte. Harta aceasta atît de dorită se va tipări foarte regulat la Lipsea. Subscripţia de prenumeraţie este numai 1 fiorin argint: se poate face şi la redactorul G. Bariţ. Cu alt prilej, mai pe larg". Aceasta era „mapa" dorită de Cipariu.

[3] *Macrobiotica lui* Vasici *sau măiestria a lungi viaţa* (vezi despre ea informaţii masive în *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, capitolul corespondenţei lui Pavel Vasici) se va tipări la Braşov în două volume, în 1844—1845.

[4] Despre fundaţia lui Nicolae Simu vom vorbi, cu un prilej mai potrivit, infra, scris. LIII, n. 9.

[5] „Gaura" = Alexandru Gavra. De fapt, numele vechi de nobil român transilvănean, al profesorului de la Arad era Gaura (vezi Ioan Chindriş şi Kovâcs Ferenc, *George Bariţ magyar levelezese,* p. 190). Neîncrederea lui Cipariu era justificată (vezi supra, scris. XLV, n. 8).

[6] Moment în care Cipariu nu mai este angajat în procesul lemenian, nici într-o partidă, nici în cealaltă. Va reveni în arenă, cu patimă, în 1845 (vezi scris, precedentă, n. 2).

XLVIII

Blaş, 1/13 iun. [1]844

Domnule!

La 2 scrisori a d-tale, din 1 mai şi 25 mai, am cinste a răspunde în următoarele: . .

1 încît pentru banii prenumeraţiei, după circularul mieu de astăzi, mi-au plătit bani gata în cm.:

Ep[iscop]ul pro 1843 et 1844 a 8 f. - 16 f. .
Domnul Crainic pro 1 sem. (1)844 - 4 f. pofteşte şi pe [al] 2[-lea] sem.
Alutan 1 sem. (1)844 = 4 f.
Boer 1 s. (1)844 - 4. f
Bârna 1 s. (1)844 = 4 f.
Mănăstirea „ 1 s. (1)844 = 4 f.
Seminariul „ 1 et 2 s. (1)844 = **8 f.**
D. Grigorie Moldvai pro toto a[nno] (1)844 = **8 f.'**
pro fratre (1)844 = **8 f.**——————-
„ Ladai pro 1 sem. (1)844 = 4 f. pofteşte şipe[al] 2[-lea] sem.
„ Bărnuţiu 1 sem. (1)844 = 4 f. nu ştiu
Şi io, Cipar, pro toto an[n]o (1)844 = ^^j^,—=——————.
însuma: 76 f. CM.

După care io d-lui Crainic numaidecît i-am trimis 71 f. 37 1/2 cr. spre Sa datoriei d-tale, precum arată adusul *sub A.* **lingă** ace ea ffildftStod încă 4 f. CM.' **ce** i-am dat fratelui d-tale şi 48 cr. pentru

120 2 Maior[1]. în sumă, am cheltuit pentru d-ta: 76 f. 25 1/2 cr. C.M., / de unde-mi mai rămîi dătoriu cu 25 cr. G.M., ce-i voi scoate din restul prenumeraţiei pentru al 2-lea semestru, rugîndu-te, dar, ca la toţi mai sus speţificaţii să le trimiţi exemplare şi pe al 2 [-lea] sem., ori au plătit înainte, ori nu. Numai de Bărnuţiu nu ştiu, pentru că şi pe 1 sem. banii numai prin Moldvai mi s-au trimis, la care se abonase. Lui Moldvai i-am făcut cunoscută dorirea d-tale pentru abonaţii săi. Vom vedea ce va răspunde. Deocamdată, precum ai văzut, au plătit numai pentru sine şi frate-său de la Pintic, dar pre tot anul odată. Ladai încă mi-au plătit precum vezi şi precum şi mai de multe ori mi s-au fost declarat. Măria-Sa d. ep[iscop] mi-au plătit încă în aprilie pe (1)841—44, adecă pe 4 ani, din care suma pe (1)841 et (1)842 au rămas la mine, pentru că i-am fost plătit io dumitale pe atunci, iar pe (1)843—4 i-am însemnat d-tale în lista de mai sus. Deci, de mai ai d-ta şi altă pretensie la ep[iscop]ul, pe alţi ani, scrie-mi şi numaidecît te vei excontenta. Seminariul plăti pe tot anul înainte, încă fiind R[aţiu] rector. Mai rămîn, dar, pe semestrul viitoriu, neplătiţi 24 f. C.M., de la Crainic, Alutan, Boer, Bârna, mănăstire şi Ladai, însă care în orice ceas vei pofti, vor şi plăti. Poate că numai blăjenii îţi plătesc pe la sfîrşitul semestrului. Io pre abonaţi nu i-am strîns să plătească pe la început, ca nu vreun scump să se dezguste a se abona. Şi, dealmintrilea, banii de aici vă sînt totdeauna fără primejdie şi, la lipsă, îi puteţi trage cînd voiţi. Te rog şi pentru mine să osteneşti a scrie d-lui Maiorescu, sau a-i spune cu gura, de va
120' veni acolo pre văcaţie, ca să plătească la d-ta / pentru mine 9 f. 20 cr. C.M., carii i-am dat fratelui său, şi mă înştiinţază.

Cu ţărenii mi-au încetat toată corespondinţa, afară de [cea] cu d. Romanov, şi mai nainte numai cu d. Maiorescul avîndu-o mai de-a rîndul, deşi cam răruţă.

T La Braşov, cum zisei, nu ştiu veni-voi au ba, că d. Alutan stă tare să mergem la Mehadia. Vom vedea. La Sibiu am fost pe la tîrgul din mai, dar cartea asupra neuniţilor încă nu sosisă acolo. Mîne, mergînd Manfy, o voi lăsa să mi-o aducă[2].

Şincai[3] încă nu mi-au sosit de la Sibiu, unde se află. Io mă mirai şi nu mă putui mira destul, cum d. Aron au îndrăznit a lăuda în publicul mare drama lui Gavra[4], care acum ne-o ţipă pe cap veri nu veri. Cuprinsul ei, în extract destul de pre larg, îl am amînă, după care n-am nici o bună nădejde ce folos vor putea aduce literaturii rom[âne] acelea 16 coaie, de nu mai multe. La toate, vom vede. Io am lăsat să-mi trimită un Şincai şi din Moldova[5], care-l aştept în zilele acestea din Sibiu. Căci, pînă vom ceti de la d. Gavra măcar numai tomul 1-lea, mă tem că nu mă vor mai durea măselele[6].

2 De fundaţia lui Sim[7] încă tot nu mai am nici*o veste noaă. La Consistoriu n-au mai sosit răspunsul senatului de la Arad şi sînt curios cum va ieşi lucrul. Se vede treaba că nu se prea grăbesc a răspunde, pentru că la unele punturi poate că nici le-ar fi uşor aşa tare. Vom mai aştepta puţinei ca să nu stîrnim prepus, apoi vom ră[n]noi pofta cu toată cuviinţa către acelaşi preacinstit senat. Din parte-mi n-am frică că se va năduşi fundaţia, numai aş dori şi io ca să nu se tămînde aşa lung[8].

De fundaţia lui Ramonţai poţi să pomeneşti în *Gazetă,* pentru că, după a mea părere, fundatorul nu se va *supăra,* iar carii ar sta să se supere, cale bună[9]. / 12

3 Despre d-ta, cum că pseudo-liberaliştii noştri nu sînt prea mulţămiţi, am auzit, dar alt nimic mai mult[10]. Era nu de mult tocma vorbă că Pop Joji vrea să-ţi trimită predica ce o zise la zioa împăratului, ca să o tipăreşti în *Foaie,* dar din ce pricină nu au trimis-o sau de au trimis-o di ce nu o ai tipărit, nu ştiu[11]. Se auzea că, întorcîndu-o pre lătinie, vrea să o trimită şi la împăratul! Dar acestea tot numai sunete a căror adevăr io nu le ştiu, dar nici mă bat aşa mult după ele. De sinod nu ştiu ce va să fie, n-avem nici o ştire[12].

Fratele d-tale au fost în astă-vară ceva bolnav, de unde are şi ceva cont, nu mare, la potică şi era sase ducă acasă, dar n-au avut prilej. De e drept ce mi-au povestit, bărbatul lui Lili nu e prea plecat la învăţătură. Pentru fratele dv-ră de la Cluj, ce-i litograf[13], cum spun, să roagă să faci bine a-i trimite ceva ajutoriu de haine, de care prin aceasta te înştiinţez. Pentru mama d-tale nu au sosit nimic în mîna mea. Un expres, înainte de 2 săptămîni, au întrebat pentru cele făgăduite, şi i-am răspuns că primindu-le numaidecît le voi trimite prin Turda.

De Klein[14], că încă tot nu ţi-l trimisei, nu te supăra, că precumu-ţi pomenisem, extracturile ce le gătisem le perdui şi nu le mai aflu, iar ca de nou să mă apuc, încă nu-mi găsiu răgaz. Dar nici e prea tîrziu, că Gavra încă nu se prea grăbeşte cu ediţia aceluiaşi.

Puteam să-ţi trimit scrisoarea încă ieri, prin Manfy[15], la Sibiu şi aşa pe luni să o capeţi, dar poştia de la Sibiu mi se pare că e mişeluţă, nu numai într-altele, dar şi în expeduirea scrisorilor.

Cetit-ai articolul din *Hirado* no. 47 tocma pe faţa dintîi, supt titula: *Salvus conductus?* Ce mişelie! Apoi să te miri că nu-ţi merg foile regulat. Socotesc că şi d-tale-ţi va fi de folos ce vei afla într-acel articol. Unde-i virtutea nemţască?

Şi cu acestea închiind, rămîi cu toată dragostea prietinească şi cinstire, al d-lor voastre amîndurora prea plecat,

Cipariu mpr. / 1

[1] Două exemplare din *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior, ediţia 1812, care după un anunţ din *Gazeta de Transilvania* (V, 1842, nr. 6, p. 48) se găsea de vînzare la Blaj cu 24 de crăiţari bucata (vezi scris. XXXV, n. 10).

[2] „Cartea asupra neuniţilor" = lucrarea lui Joseph Trausch, *Bemerkiingen iiber die vom Siebenburgischen Bischof Herrn Bazilius Moga im Jahre 1831 zu Hermannstadt versammelten Landesstaenden unterlegte Bittschrift* von — , Braşov, 1844 (vezi şi scris. LXXVI, n. 4). Cartea combate petiţia lui Vasile Moga din 1837, către Dieta Transilvaniei, pentru drepturile neuniţilor din Fundus Regius.

[3] Drama lui Gavra, *Monumentul Şincai - Clainian...*

[4] Sub titlul *înştiinţare dorită,* Teodor Âron, „a cărţilor româneşti ţenzor" la Buda, anunţă în *Foaie pentru minte* ... (1843, nr. 52, p. 409) apariţia iminentă a primei „sarcini" din *Hronica* lui Şincai în ediţia lui Gavra, „însoţită de o compoziţie dramatică întru pomenirea vestiţilor istoriografi Şincai şi S. Clain de d. Alexandru Gavra, editorul numitei hronice, ţăsută". Teodor Âron, prieten al lui Gavra, se străduieşte să-i împace pe cititori cu ideea imixtiunii *Monumentului...* lui Gavra în ediţia *Cronicii* şincaiane: „Opera dramatică, întocmită de a se putea în teatru produce, peste aceea că întipăreşte

în inima românului idealul zelului național, carele numai în Şincai şi Clain se poate personifica, cuprinde şi tonul conversației a veacului nostru ş.a. Iară *Hronica* lui Şincai şi *Istoria* lui Clain cine nu le doreşte? Viitoriul din trecut se preface, iar trecutul numai din istorie îl putem cunoaşte. De putem avea ceva nădejde în viitor, să deschidem istoria". Este singurul elogiu adus *Monumentului Şincai-Clainian* ... din cîte se cunosc.

[5] în 1843, la Iaşi, arhimandritul maramureşean Gherman Vida editase un prim volum din *Cronica* lui Şincai.

[6] Acest prin volum din 1844 e tot ce va da Gavra din *Cronica* lui Şincai.

[7] Vezi scris. LIII, n. 9.

[8] Testamentul lui Simu se va putea publica abia în 1846: *Copie după testamentul lui Nicolae Simu,* în *Foaie pentru minte...,* 1846, nr. 5, p. 37—39 (vezi *Ibid.)*

[9] Testamentul lui Simion Ramonțai se va publica şi mai tîrziu: *Testamentul fericitului doctor de medicină Simeone Ramonțai,* în *Foaie pentru minte...,* 1852, nr. 15—16, p. 57—64. Tergiversarea reglementării fundațiilor şi testamentelor se datora poftelor şi intențiilor private legate de aceste sume imense, care rămîneau în „grija" unui capitul format din oameni prea îndemnați la foloase personale. E cazul din 1851—1852, cînd *toți* capitularii Blajului şi-au trimis la studii cîte un nepot — de obicei înstărit — din bursa Ramonțai, dedicată celor mai săraci învățăcei.

[10] „Liberaliştii", adică Bărnuțiu şi partida reformistă de la Blaj aveau toate motivele să nu fie prea mulțumiți de Bariț, care evita cu minuțiozitate să le dea şi cel mai mic sprijin prin gazetele sale.

[11] Nu se va tipări o astfel de „predică" a profesorului Iosif Pop.

[12] La Blaj, cei din partida lui Bărnuțiu forțau lucrurile pentru obținerea dreptului de a ține sinod diecezan. Nu se va obține, proximul „sinod" fiind marea Adunare de pe Cîmpia Libertății din Blaj, la 3/15 mai 1848.

[13] Octav Bariț.

[14] Promisiunea mai veche a lui Cipariu,. de a-i trimite lui Bariț extrase copiate din scrierile lui Samuil Micu, ce se păstrau la Blaj (vezi scris. XXXVI, n. 14)..

[15] Ştefan Manfy, notarul Consistoriului greco-catolic din Blaj.

XLIX

Blaj, 2/14 iul. [1]344

Domnule şi prietine !

Din scrisoarea d-tale cea mai din urmă — care însă io în minutul acesta nu o poci afla — pre cîtu-mi aduc aminte, mi se pare că nu mi-ai cetit cu destulă băgare de seamă scrisoarea din 1/13 iun. a.c. [1] în carea pre lîngă cvietanție pentru banii ce i-am plătit la d. Crainic, ți-am fost trimis şi socoteală pentru 1 [-ul] şi 2[lea] sem[estru], cît adecă ai de a mai primi de la mine şi la cîți să trimiți exemplarele. Dar nu mă mir, după împresurările ce le vei fi avînd în deosebitele slujbe cu carele eşti însărcinat. (Am aflat scrisoarea din 15 iun. a.c.)

D-ta zici că pe sem. II vei să trimiți 8 exemplare. Io zic: să trimiți la Blaj 10, adecă:

1 episcopului (au plătit pe tot anul şi pre cei trecuți)	
1 Seminariului	
1 Mănăstirii	Pe semestru
1 d-lui Crainic	„ 1 sem.
[1] Alutan	„ 1 sem.
Boer	„ 1 sem.
Bârna	„ 1 sem.
[1] Moldvai	pe tot anul
Ladai	pe 1 sem.
1 mie	pe tot anul

Suma: 10 exemplare, dintre care 4 sînt plătite şi pe [al] 2-lea / semestru, 122
iar altele 6[să] sînt de a se plăti, de unde mai ai de a primi încă 24 f. C.M., precum am însemnat în scrisoarea mai sus pomenită, împreună cu alte detaliuri, mai pre larg. Dar afară de Blaj mai ai a trimite încă: 1 exempl. d-lui Stephan Moldvai la Pintic, pentru care d[omnu]l Gr. Moldvai au plătit asemenea pre tot anul, precum [am arătat] [2] tot acolo. Şi acestea îndrăznii a ți le înşira de nou, ca să nu se întîmple vreo sminteală în trimitere, fără de voia noastră.

Păr[intele] Harzsa [3] şi canceliştii de la Oşorhei [4] plătit-au, n-au plătit, nu ştiu, d[omnu]l Moldvai pre carele-l înştiințasem despre aceste, precum ț-am scris, nici mie nu mi-au răspuns nimic, şi precum se vede, nici d-tale. Trimis-ai tinerilor orăzeni [5] *Gazeta* pe anul acesta au nu? Scrie-mi ca, de le vei fi trimis, să scoț banii de la ep[iscop]ul.

„în cît pentru timpul de pre aicea, deşi s-au simțit ceva secetă, dar sămănăturile, cu toate aceste, sînt în foarte bună stare şi făgăduiesc o roadă de frunte şi mai ales viile, cărora pînă acuma le-am îmbiat tot după pofta muncitoriului, întru atîta cît, după cum se arată strugurii de mari, de mulți şi de frumoşi, ostenelele lui, vrînd şi D-zeu, nu-i vor rămînea înzădarnice" [6]. Puteți dară fără frică a vă găti pentru cules, şi de nu v-ar fi preste mînă, careva din d-voastră să vă aflați pre atunci aicea ca să vă puteți face cumpărarea după plac. Io nu voi uita a vă
mai înştiința într-acest obiect / şi mai încolo. Deosebi vă poci asecura 122
că strugurii alocurea acum sînt aşa de mari, cum era acum anul la cules. Şi apoi se zice pe aicea cum că cînd poți înăcri fisaica pe la S. Petru cu agrişi de strugur, atunci e nădejde de vin bun. Mere încă sînt, dar prune şi alte poame, nimica.

La Mehadia încă nu am plecat, dar nici nu ştiu merge-voi ori ba [7]. De voi merge, vei primi de acolo scrisoare de la mine, iar de nu, în august voi merge la Sibiu, ce ştii, poate şi pînă la Braşov.

„Cu durere cetim nenorocirile aşa dese ce vi se întîmplă prin foc, carele şi pre aici, deşi nu aşa dese, dar tot se întîmplă, precum acum de curînd la Mănărade, la Țapul. La Bia înainte de vreo 2 săptămîni, lovind trăznetul într-o casă a unui nobil avut, toată averea împreună cu a vreo 3—4 gazde o au întors în cenuşă. Ieri, aici în Blaj, înaintea de a începe ploaia, asemenea prin hornul unii căsi, carele l-au zdrobit, lovind, au omorît o slujnică ce era în tindă gătind de mîncare şi legănînd un prunc, dar precum adeseori s-au adeverit bizareria acestui fenomen, nevătămînd nici cu cît pruncul pre carele omorîta-l legăna. Din norocire altă pagubă încă n-au mai pricinuit" [8].

După care rămîi cu toată cinstirea, al d-tale prea plecat,

Cipariu m.pr.

P.S. Cele trase cu roşul supt semnul obicinuit **f** le puteți şi pu-
blica [9]. / 12
[Adresa:] Herrn Professor Georg *Baritz* wohlgeboren. Cronstadt.

[1] Scrisoarea precedentă.

[2] Omis de Cipariu.

[3] Teodor Harşa.

[4] Canceliştilor români practicanţi la Tabla Regia — Curtea de Apel a Transilvaniei — din Tîrgu-Mureş. Absolvenţi ai Facultăţii juridice de la Liceul academic piarist din Cluj, aceştia efectuau un stagiu de un an de zile la Tîrgu-Mureş, după care primeau diploma de „jurist absolut de Transilvania".

[5] Tinerii şcolari români din Oradea, care proiectau organizarea unei societăţi literare (vezi scris. XLVII, n. 1).

[6] Pasajul dintre ghilimele („ ") s-a publicat sub formă de ştire — *Dintre Tărnavi, 2\14 iulie* — în *Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 58, p. 230 (în combinaţie cu pasajul infra, de la nota 8; vezi şi P.S.-ul scrisorii).

[7] Intenţionînd să meargă mai întîi la băile de la Vîlcele, Cipariu se răzgîndeşte, vizitînd — la dorinţa lui Constantin Alutan — băile de la Mehadia (vezi scris, anterioară).

[8] Pasajul dintre ghilimele, publicat ca ştire de Bariţ (vezi nota 6 şi P.S.-ul scrisorii).

[9] Vezi notele 6 şi 8: aceste pasaje sînt indicate de Cipariu cu roşu şi precedate de semnul f, recomandîndu-i-le lui Bariţ spre publicare.

[Blaj, 15 august 1844][1]

Domnule Barit!

Iată aci-ţi trimit ceva lucru nou. D-ta să nu mă rîzi că am putut afla chef la astfeli de cuprinderi. Intre romanţele franţozeşti cele mai nouă, n-am aflat proză aşa poetică. Aici mi se pare că numai metru lipseşte ca să o poţi număra între baladele Apusului, care singure mi se par a se apropia de fantasia înaltă, dar limpezită, a Orientului.

De vei pofti, io-ţi voi întoarce cît de multe bucăţi din această novelă. Pagubă că n-avem public carele să o voiască a o ceti sau a o cumpăra întreagă. Io, adevărat, nu m-aş urî a o traduce. Cu poştia vii-
118 toare-ţi voi puriza mai multe capete şi ţi le voi trimite[2]. /

Pre foaia alăturată am adaus o mică notiţie a novelii aceştia, pe gîcite, căci încă numai *Prologul* şi 5 capete dintîi sînt ieşite. *Notiţia* încă să o tipăreşti împreună cu *Prologul**.

Fii bun şi îndreptează şi aceste greşele mai mari, ce am aflat la *Disertaţia* mea din *Foaie* no. 31[4], precum urmează:

îndreptează:

Foaie no. 31 faţ. 242, col. 1. rînd 14, *ni se pare,* în loc de *ni se care;* faţ. 243, col. 1, rînd 15, *de subt b)* în loc de *de suct vre.*

Gr. Moldvai [zice] că la frate-său la Pintic[5] nu ai trimis gazetele în semestrul 2-lea, ar vrea să ştie pentru ce?

Şi sînt al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr.

Blaj, în zioa de Sîntă Mărie
Ieri au bătut la noi ghiaţa, astăzi avem cătane. / 118v

„OVREIUL NEADORMIT

de

Eugenie Siu

Notiţie

Lumea aşteptînd cu neastîmpăr această novelă din peana unuia din cei mai străluciţi corifei a literaturii beletristice franţozeşti, autorului *Matildei* şi a *Misteriilor Parisului,* nici publicul românesc nu va fi, socotim, cu neplăcere a i se împărtăşi, dacă nu întreagă, măcar o parte, şi deocamdată *Prologul* aceia, împărtăşindu-i-se, înainte de ce a o putea avea pînă acum într-altă limbă, decît numai în cea originală franţozească.

Argumîntul ei, prfccît se poate pricepe din titulă-i, se pare a / se 119
răzima pre acea tradiţie populare încă din veacul de mijloc, după care odinioară se credea cum că Isus Hristos, trecînd cu crucea pre umăr pre dinaintea căsii unui ovrei din Ierusalim, anume *Ahasverus,* şi vrînd a se odihni puţinei înaintea uşii lui, dar nesuferind ovreiul, l-au blăstemat zicînd: « Tu să nu te odihneşti, îmblînd toată lumea pînă la venirea mea ». De-atuncea, se zice că ovreiul acesta pînă astăzi tot îmbla, fără de a-şi afla odihnă, şi nu mai moare. De unde franţozii-1 numesc *Le juif errant,* precum şi în novela aceasta, nemţii *Der ewige Jude,* iar noi i-am zis *Ovreiul neadormit**.

Prolog.

(Amîndoaă lumile) "

C. **/** H9

[1] Datată la sfirşit: „Blaj, în zioa de Sîntă Mărie, adică 15 august.

[2] Un remarcabil eveniment literar al vremii: traducerea de către Cipariu a unei bune părţi din romanul lui Eugene de Sue, *Evreul neadormit* (publicat în *Foaie pentru minte...,* 1845, nr. 2, p. 13-16; nr. 3, p. 19-24; nr. 4, p. 29-32; nr. 5, p. 35-37; nr. 6, p. 46—48; nr. 7, p. 53—55). Apropierea de romanul lui Sue se consideră o dovadă în plus a gustului pentru literatura romantică, surprins nu odată la filologul blăjean (vezi Paul Cornea, *Originile romantismului românesc,* Bucureşti, 1972, p. 598—601).

[3] *Notiţia* este o prezentare a *Evreului neadormit* (vezi nota 1) şi s-a publicat, înaintea traducerii propriu-zise, în *Foaie pentru minte...,* 1844, nr. 36, p. 286—288 (vezi infra, n. 6). S-a tipărit împreună cu *Prologul.*

[4] „Disertaţiea" lui Cipariu: *însemnări filologice cu privire la cele din nr. 27* a *Foii. Domnule redactor!* (din *Foaie pentru minte* 1844, nr. 31, p. 241—245). Pornind de la articolul lui Nicolae Tincu Velia, *Neşte întrebări gramaticale,* din *Foaie pentru minte* 1844, nr. 27, p. 209—210, Cipariu făcuse o suită de observaţii cu privire la declinări şi ortografie. Semnat: „Mult preţuitoriu cunoscut". Bariţ a făcut îndreptările cerute în *Foaie pentru minte...,* nr. 36, p. 288.

[5] Protopopul Ştefan Moldovan.

[6] Vezi nota 3.

Blaj, 8/20 **dec.** [1]844

Domnule şi prietine !

Apropiindu-se Anul nou, spre întîmpinarea greşelelor ee adeseori se întîmplă cu trimiterea *Gazetei,* dacă comisia se face prea tîrziu, numaidecît, după priimirea n[u]mărului cu înştiinţarea de prenumeraţie [1], am circulat pe la abonaţii foilor d-tale, poftindu-i ca în scris, după obicei, să-şi declăreze voia de a le voi sau a nu le voi pre anul viitoriu; a căruia rezultat e următoriul, adecă s-au abonat:

1 Măria-Sa d. ep[iscop]ul (după declaraţia adeseori repeţită cum că pentru totdeauna se abonează şi io să am grije de a face comisie, şi cînd va trebui, de a scoate plata);
d. Crainic ;
d. Alutan;
d. Boer;
d. Bârna;
Mănăstirea;
Seminariu];
d. Ladai;
1 io

Suma 9 exemplare

De d. Gote [sic] mă rog prin d-ta să nu uite a-mi trimite preţioasele sale foi nemţeşti, orişicum, de nu gratis, şi pe bani, că sînt vrednice [2].

Fratele Moldvai acum n-au vrut să se aboneze la mine, poate se va abona la d-ta deosebi au poate că nu se va abona defel pentru că, io nu ştiu, adevărat, dar socotesc pentru că nu ai trimis la frate-său în vreme foile pe al 2[lea] sem., nici lui Harzsa, nici la canţelişti. Şi aşa poate, că te-ai greşit puind pre protofpopul], frate-său, între colectori.

124 Precum ţi-am fost scris, la 2 sept. Moldvai venind / de-acasă, mi-au dat banii pentru Harzsa şi cancelişti pre anul întreg, ca să le trimiţi gazetele, dar fiindcă d-ta au nu le-ai trimis de feli, cum mi-au scris Moldvai, au foarte tîrziu, aşa, Moldvai au poftit banii înapoi, dar io i-am răspuns că io te-am înştiinţat despre bani şi aşa nu poci să dau înapoi pînă ce voi lua răspuns de la d-ta, că trimisu-le-ai gazete ori nu; de care te şi rog. Din această pricină, poate şi pentru cele atinse în gazete despre mizerabilele învrăjbiri de aici, în urma corespondentului dintre Tîrnăvi [3], poate că s-au mîhnit cevaşi, şi aşa, nu se va mai abona. Numele, dar, a 9 abonaţi ţi le trimit din vreme, ca să nu se întîrzie, iar socoteala noastră numai cu poşta viitoare, căci un consistoriu uricios [4], fără veste, de astăzi, împreună cu şcoala, mi-au mîncat răgazul de a scrie pentru toate cîte — şi vai, multe am! — care le gătisem să vi le trimit astăzi, dar, aşa, va trebui să rămîie pe miercuri, împreună cu 3 capete din *Evreul neadormit* [5] şi un răspuns la ale d-lui Velia, despre care, mai pre larg. *Macrovioticile* (pagubă că au tipărit d. Gote *Macroviotica* aşa urît; aceea nu-i va face cinste, dar mă rog să rămîie între noi [6]) le-am priimit ieri de la Talmaier prin Schmidt, la care acesta au plătit 1 sfanţ, şi io la aducătoriu, aici, altul. Dar în pachet aflai numai 34 de exemplare, pentru mine şi Moldvai, afară de pachetul adresat tatălui d-tale, şi Moldvai zice că el singur au prenumerat pe 34 cu numărul şi numele prenumeranţilor, şi aşa, toate le pofteşte pentru sine. Scrie, dar, d-lui autor ca să binevoiască dar şi pentru ai miei a trimite exemplarele poftite, şi-mi scrieţi unde să depui banii de prenumeraţie /. 124

Şi dealmintrilea mulţămesc de făgăduinţă, care o voi primi cu mulţămită, deşi acum mai de un an de zile nu beau tutun, dar de stă pe lingă condiţia arătată, ca să nu mă tăinuiesc în cele rari şi puţine ce vă trimit cînd şi cînd, atunci nu primesc condiţionata făgăduinţă, pentru că nu mă leg a primi nici condiţia. Pricinile di ce nu, nu am lipsă de a le înşira, cînd se £ flă cuprinse destul de chiar şi ale mele în cele ce cetirăm în *Satelit* n° 91 şi următoare [7].

„O întîmplare tristă ni se făcu astăzi cunoscută, despre răpăusarea în Domnul a prea vrednicului bărbat român, rar între mulţi, d. doctor de medicină Simeon Ramonţai — a căruia nume va rămînea vecinie, nu numai pentru români, dar pentru toţi fiii patriei aceştia, — întîmplată în Viena la 7 dec. sau 25 noiemv. după calendariul Vechi. Care, pînă la alte mai de aproape înştiinţări, vă rog să binevoiţi a o aduce în cunoştinţa publicului. Fie-i ţărîna uşoară!

După vreo cîteva săptămîni geroase seci, iarăşi s-au întors o temperatură aşa de lină, fără de a fi călduroasă, cît încă ne socotim a fi tot în toamnă. Semănăturile încă, ce se păreau a pătimi de acel ger sec, s-au îmbrăcat într-o verdeaţă rîzătoare şi, mulţămită cerului, nimic n-au păţit" [8].

Afară de aceste ştiri epitafico-hronice, te-aş putea şi cu alte mai multe locale face cunoscut, dar mi-ar trebui coaie întregi. Deci, fie-ţi destul pre scurt a şti că trei canonici, în numele, dar fără ştirea Capitului admonăluiră pe ep[iscop]ul să sloboadă Cutul *intra quindenam* [9]; cum că unii protopopi au trimis o protestaţie la Crainic ca, cu ai săi, să se opuie de ar veni vreo poruncă mai înaltă de-a scoate pre profesori [10]; cum că rectorul de-acum în tot chipul vrea să scoată pe Ladai din prefectură, dar nu vrea să dea pîra în scris [11]; cum că clericii şi asupra acestui rector foarte strigă şi cîte în lume vorbesc, pr[imer] că l-au aflat noaptea în vigan pe uliţă, fiind încă fizicii afară; cum că cu nepoată-sa are făcut contract îndătoritoriu să o ţie; altă noătate ce face rîs public este adevărata veste că nepoata lui Crainic, cununată duminică înainte de Rusalii, la 6 luni au puiat pe la 8 noiemvrie în Veştem, unde-i măritată preoteasă după un cleric de cei ţipaţi [12] etc, etc.

Şi cu acestea sluga,

Cipariu mpr. / 12

[1] „înştiinţarea" *Prenumeraţie pre anul 1845 la Gazeta de Transilvania şi Foaie pentru minte, inimă şi literatură* s-a publicat mai întîi în *Gazeta de Transilvania,* 1844^ nr. 99, p. 396, repetîndu-se apoi număr de număr pînă la sfîrşitul anului.

[2] *Siebenburger Wochenblatt* şi foaia literară a acesteia *Blătter fur Geist, Gemuth und Vaterlandskunde,* secase de Johann Gott la Braşov.

[3] în *Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 84, p. 332, apare corespondenţa *Dintre Târnavi, 3J15 oct.,* fragmentul unei scrisori pierdute a lui Timotei Cipariu. Aici se face aluzie la „mizerabilele învrăjbiri", dar într-o foimă alegorică: ţăranii s-au grăbit să culeagă strugurii „de frica vînturile crmplile, ce răsturna viţele la pămînt cu totul".

[4] Adică o *adunare* oarecum a Consistoriului din Blaj.

[5] Vezi scris, precedentă, n. 2.

[6] Ceea ce am rînduit în această paranteză, e de fapt o notă a lui Cipariu de la subsolul scrisorii. Am aşezat-b aici pentru cursivitatea textului.

[7] *Satellit des Siebenburger Wochenblalls,* supliment al ziarului lui Gott.

[8] Pasajul dintre ghilimele a fost tăiat de Bariţ din scrisoarea de la B.A.R., ms. rom. 994, f. 125r şi dus la tipografie, ca să se culeagă după el relatarea *Dintre Târnavi, 8 dec. v.* (vezi *Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 102, p. 406). Am reprodus în întregime relatarea — care nu ne putem da seama în ce măsură suferă de intervenţia lui Bariţ! — pentru a întregi scrisoarea. Profitînd de ştirea morţii lui Ramonţai, Eariţ adaugă următoarea notă de subsol: „Pre cît ştim din izvoare sigure, răposatul doctor de medicină au lăsat un legat ca de 40 mii fiorini argint, ca fundaţie pentru tineri învăţători români. Dispoziţia ce era a se face cu acea sumă frumoasă, poate fi că o vom cunoaşte mai apoi.

Aprop cs cu fundaţia! Răposatul oficial Simul din Arad încă au lăsat cîteva mii, ca legat, de-a dreptul în interesul literaturei române, dar asupra acestuia se păstrează pînă acum tăcere, nu ştim în ce scop. Red." Vezi şi scris. XLVIII, inel. notele 8—9.

[9] „între cinsprezece".

[10] Vezi despre acţiunea protopopilor în favoarea profesorilor şi studenţilor de la Blaj, în scrisorile din februarie — mai 1845, infra, inel. notele.

[11] Noul rector, în locul lui Vasile Raţiu, înlăturat spre sfîrşitul anului 1844, era Ioan Earna (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XIX, n. 10). Cel persecutat este Augustin Ladai, profesorul despre care Cipariu are păreri foarte bune.

[12] Era soţia lui Anton Veştemian, unul dintre cei 39 de studenţi eliminaţi. Acest „ţîpat" va ajunge, peste două decenii, canonic la Blaj, alături de Cipariu.

LII

Blaj, 22. [1]844

Domnule şi prietine !

Iacă-ţi bine aci închis *Evreul neadormit*[1], cam tîrziu, dar spui drept că pe lîngă alte împiedecări, precum şcoala, scrierea manualului[2] ş.a., aşa cît nici îmi rămase răgaz destul de a-l copia întreg, precum vei vedea, ci vreo cîteva foi le trimit din impur, dar răvăzute cu socoteală. Mai aveam şi îndoială de e cu cale a-l slobozi întors după metodul ce l-am luat. D-ta, cetind, vei pricepe că, traducînd, am urmat principul de a primi din dialectele romane cuvinte simple şi compuse, sau de tot nouă sau în compuneri şi însemnări nouă, dacă sînt de origine latină şi se potrivesc cu geniul limbii noastre. Vremea au venit ca să păşim mai tare, Ia care nu numai streinii, dar şi sărăcia limbii noastră, din zi în zi mai simţită, ne sileşte. De te vor ierta stările, ceteşte înainte de a le da în mîna făţariului, de nu, cum vei socoti. Numai după ce le vei ceti să-mi scrii de mai vreai continuarea, şi după metodul acesta sau altul.

Răspunsul la a lui Velia mă tem că va rămînea împulpit.

Alte nu poci să mai adaug, neavînd vreme, numai că vă poftesc un an nou fericit, pentru care mă apromit cu mai multe a vă şerbi ca pînă acum, dar pozitive nu voi mai precuniza, ca să nu rămîi în urmă

de minciună. Dar atîta vă apromit, că cu cît mai în grabă voi / scrie 126
despre multe care tot le-am lăsat pînă la trimiterea *Evreului,* dar văz că acum nu mai poci întîrzia cu acesta, ca să vă poată sosi pe Anul nou, cum mi-am propus. Pentru aceea, celelalte pentru altă dată.

Rămîind cu obicinuita reverinţă, sînt al d-voastre prea plecat,

Cipariu mp / i26ᵛ

[1] Vezi scris. L, n. 2.

[2] Credem că Cipariu lucra încă de pe atunci la *Compendiu de gramateca limbei române,* care se va tipări, în prima ediţie, la Blaj în 1855.

LIII

Blaş, 19/31 ian. [1]845

Domnule şi frate!

Pentru ca să nu tot întîrziu lăsînd de azi pînă mîne, mă simţ îndatorat a-ţi răspunde cu aceasta la unele, cîte voi putea, din scrisorile d-tale de mai nainte. Şi, ca să încep tocma de la *mine,* mulţămesc că mi-ai cunoscut stîmpărămîntul, cît nu te-ai îndoit a-mi împărtăşi opinia literaţilor noştri despre mine fără cruţare şi fără de a te teme că mă voi supăra. Şi de ce, rogu-te, să mă supăr? De presupunerea lor că aş fi aşa şi aşa de procopsit? De astfel de presupuneri nime nu se supără, şi cînd sînt nu destul de întemeiate, nici cei mai modeşti ca mine. Iar încît mă mustră că n-am lucrat pînă acum nimic pentru folosul public, poate că au drept. Şi apoi n-am de ce să mă supăr pre d-lor, cînd mai bine ar trebui să mă supăr pe mine, ca pre singur pricina, de [nu] am putut lucra mai mult decît am lucrat. Pentru toată întîmplarea, numai atunci m-aş putea supăra pe cineva, cînd sau ar pofti cineva mai mult de la mine decît mă cunosc că poci, sau ... Dar, destul, numai atîta mai adăugind că mă voi sili d-aci nainte cît voi putea; cît nu, va ierta şi publicul şi d-lor, de vor voi.

După *mine,* vii minteni d-ta, pentru carele de astă dată numai atîta însemnez că-mi pare rău că, precum văz, înzădar te-ai ostenit şi cheltuit pînă la Bucureşti, cînd, în loc de a dobîndi mai mult, încă şi cel puţin favor încă-1 pierduşi; şi aceasta pentru numai o figură retorească a corespondentului din n[umă]rul pomenit![1] Că altă pricină nu aflu în tot numărul, afară de ţigăniile Rucăreanului[2], de care adevărat că aş dori să-ţi văz foile curate, cînd, pre cei ce-i interesează atît de mult ţiganii, cît li se pare ca un dar nespus al providenţii, cînd s-ar slobozi românii să se căsătorească cu ţiganii (nu e mirare, dacă aşa puţin greţoşi îi aflăm de către aceştia, cum se ştie), au gazetele *lor.* Acolo-şi dezbată simpatiile şi interesurile ţigăneşti, şi nu se mai arete şi pre aici atît cu murdării de acolo, cît şi cu acea maculă că numai la ei mai domneşte sclavismul în Europa, de se poate socoti parte Europei ţara în carea omul e dobitoc! Altă pricină nu aflu di ce să-ţi fie tras puţinelul subsidiu, de nu cumva nu i-am părut curînd rău că ţi l-au

făgăduit sau numai din politică au tactică ţi l-au făgăduit, cu gînd ca cu întîiul prilej să ţi-l tragă înapoi. Negreşit că nu ţi-au socotit foile mai mult decît pre cele din Principate, care azi răsar, mîne apun sau, de trăiesc mai mult, nu trăiesc ci numai lîngoresc. Dar s-au înşelat, că a d-tale foi se scriu în Austria sau părţile Ungariei, nu supt cenzura de la Petersburg[3]; şi după cursul lucrurilor în patria noastră, deştep-
127 tîndu-se interesul publicului şi slobozîndu-se răsuflarea, este / ne-ndoit că totdeauna se vor afla atîţa români cît să nu cază această singură foaie, ce adevărat naţională pentru toată românimea se poate numi. Şi oare nu ar folosi să ne înţelegem la vară într-aeest punt de un mijloc mai sigur spre susţinerea acestor foi? Bunămite cum au făcut ep[iscop]ii Ungariei cu sfîrşitul dietii de ast-toamnă[4], cînd s-au însoţit a susţinea pe *Nemzeti Ujsâg*[5] şi *Religio neveles*[6], ca organele clerului catolic din Ungaria şi Ardeal, politice şi religioase, contribuind fieştecare ep[iscop] şi Capitul o sumă de bani pe tot anul în 4 ani următori; la care şi ep[isco-p]ul nostru cu Capitulul fiind provocaţi, ep[iscop]ul s-au obligat la 150 f. iar Capitulul la 95 fl[ori]ni pe tot anul, în 4 ani. N-ar fi bine a urma acest exemplu? Numai cît, în acest interes naţional, nu ştiu cît am fi de generoşi. Vom grăi la vară la Braşov, de va fi ceva din lucru ce am grăit cu d. Eliad.

 propos! B[oliac] e om slab, că mi-au arătat scrisoarea la tot omul, întru înţelesul său. Io i-am scris pretineşte, dar provocat şi numai în termini aşa de generări, încîtu-mi aduc aminte, cît nimica spre necinstea d-lui Eliad nu se poate deduce dintr-înşii. Atîta-ţi spui d-tale, că E[liade] s-au amorezat nespus de vecină-mea (N.B. eu şed acum lîngă Schrader, unde şedea Nemeş, în corn) care mi-au şi împărtăşit corespondenţele (foarte dese) a d-lui E[liade]. Dar de au grăit Bfoliac] vorbe de necinste pentru aceştia, te asigurez că-s minciuni, care io mai bine poci şti decît d-lui, pentru toată întîmplarea. Vecină-mea şi surorile ei sînt fete de omenie. D[omnul] E[liade] poate să fie batjocorit pre ardeleni în genere et speţie, dar tot ce-i drept e drept. Nu din partea d-lui, că nu-i cunosc partea morală, ci din partea ceilalte persoane.

Am primit şi io *Curierul de ambe sexe,* cît ai pomenit în gazete[7]. M-au rugat să-i trimit culegerea ce o am de strigăturile şi cîntecele populare, din care în zioa cînd au pornit — supt dejun — i-am cetit de l-am încîntat. Dar io am alt gînd cu ele, nu să le laped în gura ciocoilor de-acolo. Spre gustare şi întărîtare mi zic că nu-i voi trimite vreo bucătură[8].

De Simul bine ai făcut că ai trîntit în gazetă[9]. D[omnul] Custos mi-au făgăduit că va scrie ursorium şi vom vedea ce vor zice arăzenii.

Gavra văz că bine au plătit cuiva să-l laude[10]. Bine, bine. D-ta socotesc că încă nu-i vei fi rămas dătoriu şi n-ai de ce te teme de unul ca el. Dacă s-au însoţit cu malcontenţii noştri, fie-i de bine; ş-au găsit sacul petecul!

Auzi o minune ce s-au întîmplat numai ieri la 2 ore după ameazi între aceştia: *Marc au împuşcat în Pop Joji I*[11] Ascultă pricina.

Din august încoace, profesorii răscolitori s-au învrăjbit cu Marc pentru că acesta n-au vrut să plătească atîta din contribuţia, cîtă au

aruncat pe el. Contribuţia asta (de 266 f. CM.) se pare a se fi croit spre piătirea datoriilor celor 2 deputaţi ai lor trimişi la Viena, în vara lui 1843. De aci, pe Marcu nu-l mai pot suferi, mai ales după ce au zis că el nu se va mai pleca la comploturile lor. Dintre aceştia mai ales Joji în tot prilejul l-au batjocorit în beserecă şi în tot locul. Mai pre urmă, Marcu, avînd prepus că Joji i-au deschis uşa de vro cîteva ori la pivniţa cu vinul, s-au socotit să-l pîndească seara şi să puste după el cu şired. După care, ieri după prînz, viind iar la sfadă pentru una-alta, şi Joji viindu-i asupra, poate să-l bată, după ce destul i-au zis să nu se apropie că-l puşcă, mai pre urmă au puşcat în el şi, precum spun unii, l-au şi nimerit în degetul cel mare a mînei drepte, de i-au zburat unghia. Dar M[arcu] zice că el şi l-au vătămat cînd i-au luat pistolul din mînă, pe
cum / şi pe el l-au vătămat. Vezi ce oameni! Apoi dacă ai mai şti şi 127'
purtarea celor mai mulţi din această facţie, în punctul 6* [12] şi altele, cît sînt de morali, ai socoti că e ironie auzindu-i zicînd că ei sînt apărătorii moralităţii.

Altă probă. După învrăjbirea lui M[arcu] cu profesorii, s-au învrăjbit şi cu Popovici[13] et comp., iar cu acesta mai deosebi în refectoriu, odată la masă unde după ce P[opovici] l-au probozit pentru mîncare, acesta i-au strigat, de minune, *et in specie*[14], că-l va arăta cine-i şi-i va aduce de mînă bitangii de la Ponorel pînă la Blaj etc, după care P[opovici] nu i-au mai dat cost, iar M[arcu] tot au scris la Consistoriu ca să-i poruncească să-şi deie pricina pentru ce i-au tras costul şi să-i deie pînă se va judeca cauza, care acte împărtăşindu-i-se cu P[opovici], dar acesta pînă astăzi nevrînd a răspunde, M[arcu] în sesia de ieri au scris, mai pre urmă pomenind el însuşi pricina care i se pare *de facto* pedepsit, dacă P[opovici] se ruşinează a o da. Şi aşa M[arcu] într-aceea zi şi aceeaşi oră împuşcă pe 2: pe Joji cu pistolul şi pe P[opovici] cu scrisoare, în care-i înşiră înaintea consistoriului, pre scurt, ce i-au zis în refectoriu, ameninţîndu-i că, de nu i se va face destul, îi va face cunoscut şi publicului în tot chipul, cum va putea, dar *nu anonyme.* Aici aş mai adauge şi mai multe amărunte, dar e tîrziu şi trebuie să mă grăbesc cu poşta.

Alte întîmplări pe scurt din faptele acestor reformatori sînt că Boer[15] au ţîpat din casă pe alt profesor; de cealaltă parte, pe cînd era dus acasă în vacaţie, *potentiose,* după care ponosluindu-l acesta, anume Pop Gavriil[16], la Consistoriu, mai pre urmă Boer au scris o ecţepţie asupra [a] 7 persoane consistoriale din IO[17], înşirîndu-le tuturor cîte i-au venit în minte, de la ep[iscop]ul pînă la mine, iar mai ales asupra ep[iscop]ului, cu cele mai greşite încriminaţii. Se vede că oamenii aceştia şi mult bagă în seamă de ep[iscop] şi Consistoriu! Adevărat că şi la noi vor fi abusuri, ca şi în toată lumea, dar vai de reformatorii ce s-au sculat să reformeze pe alţii şi pe sine nu se ştiu reforma!

Mai pre urmă, în 31 oct. a[nul] tr[ecut], cei 3 canonici, fără ştirea noastră, a celor 4[18], în numele Capitulului, au admonăluit pe ep[iscop]ul ca ad 15-mum să sloboază Cutul[19], împrotiva hotărîrii Consistoriului celui mare din martie, la care li se au răspuns cum se cade.

D-ta pomeneai că ai un mijloc ... Ce feli? Descopere-te mai pre larg şi-ţi voi slugări cu daturi cîte vei pofti.

Mai am una. Testamentul lui Ramontzai[20] ne-au sosit astăzi prin Guberniu, în **3** copii, carele s-au cetit azi în Consistoriu şi despre care de altă dată mai pre larg. Atîta numai că care din acele **3** exemplare se va afla legal, fiind de pre **3** originale mult deosebite şi cu greutăţi? Poate că se va trimite cineva la Viena spre execuţia testamentului după tenoru-i.

Evreul neadormit[21], de altă dată.

Şi rămîi al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

[1] Este vorba de numărul 88 al *Gazetei de Transilvania* din anul precedent (VII, 1844, nr. 88, p. 351), unde e publicat un minuscul articol din *Ţara Românească.* Corespondentul semnalează „publicarea", adică citirea în faţa Obşteştii Adunări a Ţării Româneşti, a unui firman mai vechi, emis de Poartă la scurt timp după înscăunarea lui Gheorge Bibescu. Bariţ tipăreşte acest firman cîteva zile mai tîrziu *(Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 90, p. 358—359), împreună cu un cuvînt al Domnitorului către adunare. „Figura ritorească a corespondentului" este următoarea: în firman fiind vorba de unii care „au urmat mişcări necuviincioase şi cu totul împrotivitoare bunei orînduieli, silindu-să încă prin feluri de vorbiri netrebnice să aducă turburare în duhuri", anonimul autor se întreabă dacă: „Venit-au acel ferman numai după un asemenea raport [obişnuit al Domnului către Poartă, despre tot ce se discută în Obşteasca Adunare — n. ns.] *şi nicidecum la o altă cerere, mai spețială"* [s. ns.]? Bănuit în *Gazeta* lui Bariţ că ar fi cerut în mod expres firman draconic împotriva indezirabililor liberali, Bibescu s-a gîndit — înţelegem din acest pasaj — să-şi retragă subvenţiile nu numai oferite, dar şi efective, acordate redactorului de la Braşov. Nu cunoaştem urniarea acestui moment de îngrijorare din partea celcr doi corespondenţi.

[2] „Ţigăniile Rucăreanului" = articolul lui N.N. Rucăreanu *Asupra emanţipaţiei robilor în Români»,* din *Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr. 87, p. 345—346; nr. 88, p. 349—350. Ultima parte a apărut în acelaşi număr cu relatarea anonimă din nota 1. Cipariu bănuie că articolul ar putea fi un alt prilej de supărare din partea lui Bibescu.

[3] Cenzura austriacă din Transilvania eia mult mai îngăduitoare decît aceea din principate, subordonată direct consulului rusesc. Faptul explică — printre altele — ascendentul foilor lui Bariţ şi marea lor putere de atracţie asupra românilor din Moldova şi Ţara Românească. O recunoaşte chiar Heliade Rădulescu, în articolul *De la redacţie* în *Curierul românesc,* XVII, 1845, nr. 95, p. 377.

[4] în lunga sesiune a Dietei ungare de la Bratislava [Pozscny], dintre 18 mai 1843 — 12 noiembrie 1844 (vezi *Felseges Elso Ferdinand austriai császâr, Magyar - es Csehorszâg e neven otodik koronâs kirâlyâtol szabad kirâlyi Pozsony vărosban 1843 - dik evi mâjus 14-en rendelteieit Magyar-Orszâggyulesen meltdsâgos Fo - Rendeknel tartatott orszâgos iilesek naploja* [jurnalul oficial al Dietei], voi. I — VII, Pozsony, 1843—1846), o întreagă şedinţă — 30 iunie 1843 — a fost dedicată discutării problemei „ziarelor libere" (voi. I, p. 55—78). Discuţia revine la sfîrşitul sesiunii, în şedinţa din 19 octombrie 1844 (voi. VII, p. 34-45).

[5] *Nemzeli Ujsâg,* ziar unguresc apărut la Pesta, începînd cu 1 ianuarie 1840, sub redacţia lui Nagy Păi, ca organ al partidei conservatoare. De la jumătatea anului 1844, dealtfel, în conducerea publicaţiei intră un magnat, contele Majlâth Jânos. în 1845 redactorul lui *Nemzeti Ujsăg* era românul Illucz (Iluţ) Olâh Jânos.

[6] *Religia es Neveles,* publicaţie bisericească şi şcolară apărută la Pesta între 1843—1849 (după care a continuat sub titlul *Religia).* Iniţiată de episcopul *Szaniszlo* Ferencz, a ieşit mai întîi săptămînal, apoi de două ori pe săptămînă (1 iulie 1843—1 iulie 1848), în sfirşit, de trei ori pe săptămînă.

[7] în *Foaie pentru minte...,* 1844, nr. 31, p. 248, la rubrica *Bibliografie: „Curierul de ambe sexe.* Periodul IV săvîrşindu-se încă mai demult şi legîndu-se, se află de vînzare întreg, cum şi tot şirul de patru volume de la începutul său".

[8] *Curierul de ambe sexe* nu va publica din culegerea de „strigături şi cîntece populare" a lui Cipariu, după cum nu va mai publica folclor în general, pînă la dispariţia sa.

[9] *Nicolae Simu,? —* 1842, originar din Ciufud de lîngă Blaj, funcţionar regesc în Arad. La moarte a testat o mare sumă pentru creşterea fetiţelor, fundaţia urmînd a fi administrată de Capitulul greco-catolic din Blaj. Vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, scrisorile primite de la Atanasie Sandor.

La data acestei scrisori, Bariţ nu publicase încă nimic despre Simu şi testamentul său, ci bănuim că Cipariu a recepţionat doar *intenţia* redactorului de a vorbi în public despre această „afacere". O va face în articolul *Fideicomissum* din *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, p. 115—116; 120, într-o corespondenţă datată *Ungaria, 8 aprilie 1845,* purtînd semnătura *M.* înainte de a pomeni despre Simu şi donaţia în cauză, corespondentul laudă frumuseţea morală a instituţiei numite *fideicomissum,* al cărei rost este executarea testamentelor în mod prompt şi cinstit. Era o aluzie străvezie la tărăgănarea lucrurilor în legătură cu transpunerea donaţiei Simu la Blaj. Apoi specifică suma donată: 10.000 de florini, din care Capitulul blăjean, custodele donaţiei, n-a primit încă nimic. Interesul pentru donaţia Simu — a*doua ca importanţă după a lui Ramonţai — continuă (vezi C[onstantin] P[apfalvi], *Din Transilvania. Hunedoara, 20 iunie 1845,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, p. 216; *Din Ungaria. Daturi din testamentul lui Nicolae Simu,* în *Ibid.,* p. 253—254; *Transilvania,* în *Ibid.,* p. 377), pînă la publicarea integrală a testamentului: *Copie după testamentul lui Nicolae Simu,* în *Foaie pentru minte...,* 1846, nr.5, p. 37—39.

[10] Articolul-epistolă *Din Ungaria. De la 1 ian. 1845,* semnat *N.,* din *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 4, p. 16; nr. 5, p. 20. Răspunde la aspra mustrare a unor bucureşteni, semnată „Mai mulţi români din tagma bisericească ostăşească şi civilă" din *Foaie pentru minte...* (1844, nr. 43, p. 341—342), împotriva lui Alexandru Gavra de la Arad. într-o elocventă *Plînsoare pentru Şincai şi Clain,* aceştia protestează împotriva unei declaraţii anterioare a lui Gavra *(Gazeta de Transilvania,* VII, 1844, nr, 78, p. 309), în care anunţă că „nu primeşte prenumeraţie la cărţile Şincai-Clainiene deosebit de drama sa", adică de acel nefericit *Monument Şincai-Clainian ...* atît de detestat de contemporani (vezi Iosif Pervain, *Odiseea ediţiei profesorului Alexandru Gavra din Hronică,* în *Studii de literatură română,* Cluj, 1971, p. 86 — 112; *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, Bucureşti, 1976, scrisori primite de la Grigore Mihali, nr. II, n. 13; nr. III, n. 13—15). *N.* din *Gazeta de Transilvania* îl apără pe Gavra în termeni abili, punînd în cumpănă meritele literare incontestabile ale acestuia şi judecind anonima celor din Bucureşti drept calomnie. Polemica va continua (vezi scrisoarea urmatoare).

[11] Unul dintre episoadele „tari" ale nefericitului scandal blajean din anii 1842—1846, aspect anex al acţiunii politico-naţionale desfăşurate în aceiaşi ani în Transilvania, avînd ca epicentru Blajul. Despre acţiunea propriu-zisă vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiu introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu. Aspectul de scandal public şi acţiunea penală împotriva profesorilcr blăjeni, intentată de episcopul Lemeni, sînt relatate în *Ibid.,* scrisorile lui Nicolae Maniu şi Grigore Mihali din anii 1842—1846, inclusiv notele. Analize mai vechi: Coriolan Suciu, *Preambule la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni şi Bărnuţiu,* în *Cultura creştină,* XVIII, 1938, nr. 10—11, p. 640—663 şi continuarea lui: *Preambule la procesul lemenian. Pretinsele atentate contra lui Bărnuţiu,* în *Ibid.,* nr. 12, p. 730—745. în 25 ianuarie 1845, profesorul Nicolae Marcu (vezi despre el în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Nicolae Maniu, nr. XII, n. 5) trage cu pistolul asupra colegului său, tînărul teolog de Viena Iosif Pop (vezi *Ibid.,* scrisori primite de la Ioan Rusu, nr. VII, n. 10), exacerbînd şi mai mult atmosfera de nelinişte şi teroare morală de la Blaj din aceşti ani, atmosferă pe care o resimţim din toată documentaţia epocii.

[12] Al şaselea punct din decalogul lui Moise: „Să nu preacurveşti".

[13] *Arsenie Popovici,* 1798—1845, profesor şi canonic blăjean. Născut la Ciumăfaia, într-o familie de preoţi, face studii primare şi gimnaziale la Cluj şi teologice la Blaj. După o serie de funcţii în ierarhia greco-catolică (1814: profesor de gramatică la Liceul din Blaj; 1818: administrator al parohiei Blaj; 1820: preot şi protopop de Turda ş.a.),

în 1840 e chemat în rîndul capitularilor, în funcția de canonic cancelar. în procesul lemenian din 1842—1846, Arsenie Popovici a fost alături de „partida clericală" a lui Simion Bărnuțiu.

[14] „Și anume".

[15] Canonicul Ștefan Boer, despre care vezi *George Barit și contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Iosif Many, nr. VII, n. 8.

[16] *Gavril Pop Laslo,* 1818—1883, remarcabil profesor de gimnaziu la Blaj, vicar al Hațegului, canonic în Capitulul episcopal grecc-catolic, din 1871 membru corespondent al Academiei Române. A profesat la Blaj, la gimnaziu, între 1843—1854. Autor cu lucrări notabile de istorie: *Istoria Transilvaniei din cele mai îndepărtate vremuri pînă la 1571,* Blaj, 1853; *Istoria scurtă a românilor de la Olm povățuitorul ungurilor încoace, din un fragment al părintelui Clain,* Sibiu, 1848; *Istoria Daciei antice,* Cluj, 1855; *Istoria Ardealului în anul 1848—49 și drepturile istorice ale românilor,* Lugoj, 1862; *Geografia Banatului,* Lugoj, 1864. Vezi despie el și Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia Română,* 111, Kemet-Zymotic, Sibiu, 1904, p. 640; Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului,* în *Anuarul Liceului de băieți român unit „Sf. Vasile cel Mare" — Blaj, pe anul școlar 1939/40* (și în extras, Blaj, 1940), p. 79—80.

[17] Membrii Consistoriului de la Blaj eiau, la 1845, în număr mai mare de 10. în afara episcopului, făceau parte de drept toți capitularii: Simion Crainic, Basiliu Rațiu, Constantin Alutan, Ștefan Boer, Ioan Bârna, Arsenie Popovici și Timotei Cipariu. Ca asesori, funcționau cei patru vicari foranei: Ioan Marian de la Năsăud, Alexandru Sterca Șuluțiu din Silvania, Teodor Șereni de la Făgăraș și Constantin Papfalvi de la Hațeg. Funcții efective în Consistoriu — ca for administrativ al episcopului — aveau însă doar patru inși: Cipariu — „religios", Ștefan Manfi — notar, Ioan Turc — arhivar și Arsenie Popovici — „fiscus". Ca prepozit, Simion Crainic era în Consistoriu „auditor causarum generalis".

[18] Din 7 canonici capitulări, 3 au fost de partea profesorilor în procesul acestora cu Lemeni: prepozitul Simion Crainic, Ioan Bârna și Arsenie Popovici, iar împotriva bărnuțienilor: Easiliu Rațiu, Constantin Alutan, Ștefan Boer și Timotei Cipariu. Vezi Coriolan Suciu, *Preambule la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni și Bărnuțiu,* în *Cultura creștină,* XVIII, 1938, nr. 10-11, p. 658.

[19] Domeniul principal al Episcopiei Făgărașului. în timpul procesului lemenian, profesorii l-au învinuit pe episcop și de uzurparea acestui domeniu, care inițial fusese cumpărat de Petru Pavel Aron pe seama Seminarului teologic. Simion Bărnuțiu va sesiza acest fapt împăratului, în așa-zisa „petiție finală" din 1846, care se consideră ca ultimul act din marele proces lemenian și din acțiunea prepașoptistă de la 1842—1846 (vezi textul petiției de G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu,* București, 1924, p. 224-237).

[20] Simion Ramonțai, despre care vezi scrisorile lui Constantin Papfalvi din acest volum, nr. XI, n. 2.

[21] Vezi scris. L, n. 2. Vezi despre *Evreul neadormit* și în alte scrisori, supra și infra.

LIV

Blaș, 26 ian. [1]845

Domnule Barit!

La scrisoarea d-tale din 18 ale aceștia și [la] punturile dintr-însa mă grăbesc a-ți răspunde:

1 Părintele Moldvai Ștefan [1] nici prin sine, nici prin frate-său [2] nu m-au înștiințat despre gazete, afară de cele ce ți-am fost scris asttoamnă. Deci, dacă d-ta lui, canțeliștilor [3] și lui Harzsa [4] le-ai trimis exemplare pe șem. 2, 1844, ori și cît de tîrziu, așa d-ta cu nimic le ești adătoriu.

2 Lui Eliad nu i-am trimis nici un abonat, deoarăce cei ce ar voi să aibă *Curierul de a[mbe] s[exe]*, și aceia precum pricepi puțini, nu era încredințați că vor putea să-1 capete, iar numai *pro forma* [5], cum poftea d. Eliad să se prenumere, socotea lucrul de prisos. Io încă numai cu multe greutăți poci să-mi cîștig cînd și cînd cîte o carte mai interesantă din București, uneori foarte tîrziu. Așa, periodul 3 și 4-lea din același încă-mi sînt pe drum. Io, cu toate acestea, după apromiterea d-tale, voi grăi cu unul-altul și apoi, de mi se va declara cineva, te voi înștiința. Bine ar fi cînd ai mijloci ca *Curierul* încă tot prin mîna d-tale să mi se trimită.

3 *Magazinul istoric* [6] din București cumete-1 și pentru mine și, de se poate, mi-1 trimite în plicurile *Gazetei.* Precum văz, d-ta ai mijloc bun de a primi din principate cîte un produpt interesant. Mi-ai putea d-ta cîștiga și mie, cînd și cînd, cîte ceva? Â propos! Ce rezultat avu înștiințarea [7] pentru cărțile vechi românești ? Trimisu-vi-s-au ceva sau nu?

4 De căutarea unui fecior pentru casa Racoviță voi avea grije și vă voi înștiința.

5 Unele mai nouă daturi despre întîmplările de la noi ți-am scris cu poștia trecută. La care acum numai atîta mai adaug că P[op] I[osif] au poftit pe Crainic [8] să-i cîștige facere destul. Apoi acesta mergînd la ep[iscop]ul și așternîndu-i lucrul, au luat răspuns că după împregiurările în care se află cu profesorii, provocatorii, nu se poate mesteca, ci d-lui, cu carele au început, placă a și săvîrși. In urmarea acestora, mai toți profesorii se declarase duminecă că vor înceta cursul prelegerilor, dar se pare că au fost numai o demonstrație de a spăria pe oameni, carii / după ce nu s-au lăsat a se înșela, lecțiile-și continuară cursul ca mai nainte.

Din greșală scrisesem d-tale, necăutînd la datul scrisorii din urmă, ca cînd întîmplarea criminală s-ar fi întîmplat joi 18/30 ian., cînd trebuia să scriu cu o zi mai-nainte.

6 Tatăl d-tale [9] n-au mai trimis după alți bani decît acei 24 f. CM. de carii te înștiințasem mai ast-toamnă; despre ceilalți ce-i mai ai la mine îmi voi trimite socoteala cînd voi trimite toți banii.

7 Cu *Macrovioticele* [10] voi urma întocma cum mi-ai scris.

Despre descăunatfea ep[iscop]ului, cum că unora le-au fost intenția încă de la începutul turburărilor, nu este îndoială, dar cum că protopopi să se afle carii să fie cerut ace[e]a de la Curte [11], nu avem știre.

Ep[iscop]ul porni înainte de 3 zile să meargă la Cluj, dar, din nenorocire, spăriindu-se caii, cînd era să între în podul de la S[înt] Crai, s-au răsturnat și de atunci se află tot în Aiud, nefiind încă în stare de a-și continua călătoria, măcar că nici o rană nu au căpătat [12]. Dar fiind om greoi și răpit fiind de caii spăriați, au căpătat contuzii ce l-au înțepenit în partea de gios, cît nu poate încă să umble, ca cînd ar fi bătut, dar e afară de price primejdie.

Se vorbește mult că va să vie comisie spre așezarea turburărilor, dar încă sînt tot numai vorbe. P... [13] de la Viena e procuratorul malcontenților noștri; poți gîndi cîte nenorocire, dar nu de cinste. De la pro-

fesori se gîndeşte că au luat pînă la 200 f. CM. De la rectorul P. nu de multj pentru cauza Cutului, iar o sumă însemnată, dar nu se ştie cît de mare.

Fundaţia lui Ramonţai va să aibă greutăţi. Ţi-am fost scris că după moarte-i s-au aflat 3 testamente, două din 17 oct. [1]843, amîndouă acelaşi dat, dar cu deosebiri în text, nu într-atît pentru fundaţie, cît pentru legaturi, afară de ce unul fundaţia o hotărăşte: *in rationem Transilvanorum sine discrimine nationis et religionis*[14], iar celalalt *in rationem Valachorum*[15]. Din alăturarea contextului e învederat că cel pentru români e cel mai nou, pentru că într-acesta unele legaturi din celalalt aici se revocă, altele se modifică. Iar al 3-lea, din 16 sept. [1]844, n-are subscrierea mărturiilor legală, care după opinia celor mai aleşi iurişti din Cluj nu ar fi nici o piedecă de nu s-ar face expresă pomenire în capătul testamentului. Din care pricină, lipsind subscrierea mărturiilor, testamentul după a lor părere e neconsumat şi nu poate să stea,
192v şi bine ar fi cînd n-ar sta, cînd / într-acesta încă e scris: in *rat[ionem] T[ransilva]norum sine discr[imine] nat[ionis] et religionis*[16]. Şi aşa, de nu ar sta acest din urmă, măcar mai nou decît toate, pe rînd ar veni să steie cel pentru români. Dar şi aici e belee: că oare Curtea aproba-va o astfel de fundaţie în favorul numai a naţiei noastre ? Cel puţin răpăusat[ul] Franţ[17] nu au vrut aşa să o aprobeze, pe cum spun. Ep[iscop]ul, voind a merge la Cluj, avea de gînd a se înţelege cu Gubernia despre această treabă. Executorul testamentului şi curatorul fundaţiei e ep[iscop]ul cu Capitulul. Banii gata, în 44 de obligatorii a statului pentru 44.000 f. CM. a 5 f. C, sînt în mîna noastră; ceilalţi ce se vor mai afla la răpăusatul, gata, sau se vor aduna din vînzarea efectelor lui scoţînd afară legaturile, încă se vor aduna la fundaţie şi se socotesc cu totul că vor sui pînă la 50.000 f. CM. Hotărîrea fundatorului e ca să se ajute feciorii harnici sau în patria noastră cu cîte 60—80 f. CM. pe an, sau în Pesta şi Viena cu cîte 300 f. CM. în iură, medicină, pictură, geometrie, arhitectură etc; de teologi singur nu e vorbă. Acestea stipendiuri, împărţindu-le după condiţii exprese, pot să susţie pe tot anul cel mai puţin 6 feciori în patrie şi 6 afară.

130 Vertatur. /

Ce-am scris aici mai jos, tăind afară, te rog să o publicezi în numărul cel mai dintîi a foii d-tale, de vei socoti cu cale[18]. Relaţia ofiţioasă e a administratorului Matskâsi Pal cătră ep[iscop]ul[19].

De mai sînt exemplare din *Magazinul* lui A[nton] K[urz][20] trimite-mi şi mie unul, că tot uit să scriu la Sibiu pentru ele, pînă cînd mai pre urmă voi rămînea fără dînsele şi mi-ar părea rău.

Aici îţi închid al IV-lea cap. din *Evreul neadormit*[21] şi te rog să adaugi şi îndreptarea din gios[22] pentru numerii 2 şi 3.

După care am cinste a rămînea cu toată cinstirea al d-tale prea
Wv plecat./

[1] *Ştefan Moldvai* (Moldovan), protopopul Tractului Fărăgăului, cu reşedinţa la Pintic, viitor erou la 1848.

[2] Profesorul blăjean Grigore Moldvai, unul dintre răzvrătiţii împotriva lui Lemeni.

[3] Practicanţii români de Tabla Regească din Tîrgu-Mureş, absolvenţi ai Facultăţii juridice a Liceului academic piarist din Cluj.

[4] Teodor Harşa, intelectual român din Tîrgu-Mureş.

[5] „De formă".

[6] A cărui apariţie e anunţată de Bariţ în *Foaie pentru minte* 1845, nr. 5, p. 33—35. Se reproduce prospectul revistei, pe nedrept atribuit de G. Zâne exclusiv lui Bălcescu (N. Bălcescu, *Opere,* voi. I, partea a II-a, Bucureşti, 1940, p. 186—187). Bariţ va acorda publicaţiei bucureştene o atenţie deosebită, anunţînd-o şi popularizînd-o în *Foaie pentru minte* numai în 1845 de alte 5 ori. Vezi în acest sens *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 104.

[7] Renumitul bibliograf oltean, căpitanul Constantin Olteniceanu, prieten al lui Ioan Maiorescu şi Bariţ, publicase în *Foaie pentru minte...* (1844, nr. 42, p. 336; nr. 43, p. 342—343) o *însemnare de cărţi vechi româneşti.* „Spre un scop mare şi folositoriu — spune Olteniceanu — pe care îl vom arăta peste puţin, se caută în toată românimea următoarele cărţi vechi: ...", în număr de 30, pe care le înşiră cu titlurile complete şi anul de apariţie, „asemenea şi cărţi româneşti scrise de mînă despre orice materie, fie bisericească ori politicească". Se exceptează cele pomenite de Vasile Pop în *Disertaţia ...* sa din 1838 „că aceleaş sînt adunate". Dar Bariţ nu era omul care să-şi lase cititorii în nelămurire. Alături de anunţul lui Olteniceanu, îşi publică propria notă explicativă *(Ibid.,* nr. 43, p. 343—344), intitulată *Scopul culegerii de cărţi vechi,* în care spune că strîngătorul cărţilor intenţionează „a scrie un lexicon românesc etimologic".

[8] Prepozitul Simion Crainic.

[9] Ioan Pop Bariţ, preot în Petridul de Mijloc, în Comitatul Turda.

[10] Vezi capitolul epistolar Vasici-Bariţ, în *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, p. 1-200.

[11] La Viena.

[12] întîmplarea lui Lemeni va fi publicată de Bariţ abia peste un an *(Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 13, p. 49), cu ocazia unei slujbe de mulţumire pentru viaţa salvată a arhiereului (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 109). Originalul de care se va servi Bariţ în 1846 e corespondenţă primită de la Iosif Many (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisori primite de la Iosif Many, nr. VIII).

[13] Acest P... este legatul român bănăţean Ioan Popovici, care trăia la Viena. Vezi infra, p. 227, n. 3.

[14] „Cu privire la transilvăneni, fără deosebire de naţiune şi religie".

[15] „Cu privire la români".

[16] Vezi nota 14, supra.

[17] Francisc I, împăratul Austriei, mort în 1835. Este acelaşi cu nenorocosul împărat romano-german Francisc II, deposedat de coroana longobardă în timpul războaielor napoleoniene.

[18] „Tăietura afară" din scrisoarea lui Cipariu s-a tipărit, sub titlul *Dintre Târnavi 26 ian.,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 12, p, 45—46. E o îndreptare a unei ştiri din aceeaşi publicaţie, nr. 6, p. 22, despre crima unui preot român din Comitatul Clujului, care a ucis pe o femeie cu o piatră, în urma unei certe violente.

[19] Matskâsi Pal era comite suprem al Comitatului Cojocna.

[20] Magazinul lui Anton Kurz: *Magazin fur Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwurdigkeiten,* voi. I, Braşov, 1844, 448 p. + 1 pl.; voi. II, Braşov, 1846, 415 p. în 1852 va apare voi. III, publicat de Eugen Trauschenfels, iar între 1859—1861 acelaşi va publica primele două volume ale unei noi serii, cu acelaşi titlu.

[21] Vezi scris, anterioară, n. 21.

[22] „îndreptarea" lipseşte din scrisoare. E vorba de o erată la *Evreul neadormit,* publicată de Bariţ în *Foaie pentru minte* 1845, nr. 7, p. 60.

LV

Blaş, 4/16 fevr. [1845]

Prietine !

Avînd mîne de a călători la Aiud la m[ăria] s[a], unde acum de 2 săptămîni se află pătimind după nenorocita întîmplare de care ţi-am

fost scris[1], şi apoi marţi examen, mă apuc acum a-ţi scrie cîte ceva, ce-mi va veni în minte.

Şi mai întîi pentru *Evreu.* încredinţază pe d. censor că nu avem de gînd nici într-un chip de a-l publica întreg, ci cel mai mult cele două părţi dintîi[2], deoarăce nici loc nu i-ar rămînea într-o foiţă aşa mică cum -e *Foaia pentru minte* etc, cu un roman aşa lung de 10 volume! Cu darea afară încă socotesc că nu va strica a lăsa să mai răsufle cetitorii cînd şi cînd, ca sa nu se urască, de nu s-au urît pînă acum. Lucrul e tot al d-tale, carele, pricepînd părerea publicului, ai de a te îndrepta după gustu-i, ca să nu-l dezgustezi şi, [în] cele ce greşeşte, cu mult tact a-l îndrepta, fără vătămare[3].

Ce nu va plăcea publicului în *Evreu* poate fi nu numai limba pe care o ajută şi un număr însemnat de sminteli de tipariu, de care mă doare, dar şi minuţioasa descriere şi a celor mai mici incidenţii, de carele almintrilea nu se va mira cel ce-şi va aduce aminte că autorul, înainte de a scrie o silabă din acest roman, ş-au propus să scrie 10 volume şi să le imple. Cătră sfirşit, dar, socoti că de-i va prisosi materia, sau se va grăbi mai binişor, sau va mai adauge vreo păreche sau do[u]ă de volume. Dealmintrilea încă se pare că oamenii veacului nostru, căutînd în foliantele veacurilor trecute, se întărită cu mîndrie şi vreau să arate că dacă scriitorii de pre atuncea ştia implea atîtea volume cu secături, noi ceşti de-acum încă nu sîntem mai tîmpiţi la minte, cît să nu-i putem ajunge, deşi nu cu formatele gigantice, pe lîngă care ediţiile noastre
107 sînt lucruri de pigmei, dar cel mai puţin cu numărul volumelor. Un scrii / -toriu cunoscătoriu de literatură orientală au băgat de seamă că cetitoriul oriental s-ar vătăma cînd autorul lui ar scriea *[sic]* aşa de pe larg şi chiar cît să nu-i lase prilej de a-şi deprinde agerimea minţei întru cetirea aceluia. De-aci literatura orientală aşa de poetică şLîn proză, iar cea apuseană aşa de prozaică şi în poesie. Noi nimic nu temem mai tare decît ca să nu fim întunecaţi, ei să nu fie chiari şi lesne înţeleşi. O linie destul de marcată între noi şi între ei. Nu ţi-ar fi urîte vreo cîteva probe din literatura aceea? De nu altă, spre schimbarea bucatelor; dar aici chiar apoi nime să nu mă ştie, fiindcă poate unele vor fi cam ciudate.

Să trecem.

Magazinul istoric, după programă[4], e prea interesant, da ce poţi să aştepţi de la acest institut, adevărat colosal, împărţit într-atîtea rubrici, numai cîte 48 de coaie pe an? Adevărat că aşa se poate nădăjdui o mare întindere, mai ales şi preţul fiindu-i aşa moderat pentru acea ţară. întreprinderea e —- adevărat — la vremea sa, că dintre toate, precum airea aşa şi aicea, cea dintîi trebuinţă este a ne cunoaşte pre noi şi ale noastre, care însă arareori s-au păzit şi se păzeşte. La mine încă se află mai mult de 200 de diplome, numai de a prinţipilor români şi moldoveni, afară de alte notiţii şi monuminte istorice, adunate mai toate de prea vrednicul răp[osat] dr. Pop, ce io cu bani le-am răscumpărat împreună cu multe alte cărţi de la nenorociţii moşteni. De ai lipsă dintr-însele, spune-mi să-ţi trimit[5].

D-ta, precum îmi scriseşi şi mai de mult, vei avea bunătatea să-mi trimiţi şi mie mai întîi 2 exemplare, pr[ecum] şi din *Curierul de ambe sexe,* din carele unul va să-1 dau ep[iscopu]lui. Din *Curier* am primit N[ro] 1, dar numai atîta. Deci, de vei putea, trimite-mi-1 şi pre acesta aşa: N[ro] *l*[a] într-un exem[plar], celelalte în cîte 2. Nu mi le-ai putea
trimite supt coverta gazetelor, ca să le primesc mai în grabă? Ce zici? / 107*

Dar cu *Antidotul*[6] ce-ai gîndit? Dezvinovăţire-i din partea d-tale şi în chip de împăciuire cu d. Gavra, de-l tipăreşti, au doară laţ?

Carte pentru drepturile canonice ecleziei or[ientale] nu-ţi poci arăta alta afară de *Pravilă*[7], decît Voelli şi Justelli *Bibliotheca juris canonici*[8] şi alţii asemenea vechi; din cei noi nu ştiu pe nimenea altul.

Nu e îndoială că *Istoria* lui P[etru] M[aior][9] au băgat toţi sau mai toţi grierii din capetele unora, dar nu socotesc cu cale ca sa se apuce cineva a-i scoate din ele. Io, cel mai puţin, nu mă voi apuca niciodată în scris; dar de se va apuca din ei careva, ca să-i bage şi într-ale altora, atunci nu ştiu în ce simţiri m-aş afla. Cum că cei ce ar vrea să facă din e[pisco]pi superintendenţi sînt multişori[10], e fără-ndoială şi de mult cunoscut. Mi se pare însă că toţi prin ale lor mişcări nu dovedesc alta decît sau un raţionalism nu bine priceput, ajutorat cu nepăsarea de drepturile pozitive, uri personale şi necunoaşterea istoriei, sau poate şi un neastîmpăr de a ajunge mai curînd ca să împărăţască. Cel mai puţin simptomele pînă acum oserbate indică astfeli de boală. Crisul încă nu s-au mai ivit şi paroxismul tot scutură. In deşert nouă, că au doftorii nu se pricep la boală, au leacurile sînt rele, au boala e primejdioasă. Vom mai vedea, de om trăi.

Cu declararea de nebuni încă nu mult om dobîndi. Aici o istorie: ast-toamnă au fost anul, viind io în ceva împoncişire *ex offo* cu P[opovici]ts[11], acesta, ca să-şi răzbune, nu i-au fost ruşine a zice către partida lui că io am poftit în Consistoriul din 3/15 nov. [1]843 ca profesorii să se declareze de nebuni! Aceştia negreşit că au şi crezut îndată minciuna şi o au copt pînă azi, de care io însă numai din tîmplare şi numai de curînd am auzit, almintrilea făceam atunci îndată cu ce eram datoriu să fac
şi arătam că nu io, ci d-lui, mincinosul, cu ceva mai nainte, după ieşi / rea 1°*
dintr-un Co[n]sistoriu înainte de prînz, înaintea mea şi a vreo cîţiva despre Joşi[12] au zis că ar trebui declarat de nebun. La care am zis: „Ba nu, căci nebunul declarat nu mai poate veni supt împutăciune". Şi apoi ce au făcut cînd au vrut să-şi răzbune? Au toporît-o după ingeniul său şi mi-au ţîpat-o mie în spate pe supt ascuns.

Pe Joşi cum că e nebun numai nebunul nu-l cunoaşte. Repausatul Ramontzai delegaţilor Rus[13] şi Moldvai[14] la [1]841 au zis să-i spuie de la el că e nebun nelegat. Aceştia probabiliter lui nu i-au spus-o, dar ne-au spus-o nouă. Şi acum s-au întors Moldvai şi ceilalţi şi ţin cu nebunul. Marcul[15] încă nu are multă minte, fără îndoială. Dar pentru aceea totuşi officiose nime nu-i va declara de nebuni. Şi cine să-i declareze, rogu-te? E[pisco]pul? Unde-i autoritatea? Consistoriul? Unii sîntem supt ecţepţie, alţii fricoşi, alţii patroni etc Şi aşa, nu se poate. O! cînd oamenii Capitulului era una şi depunea frica de a-şi pierde popularitatea

etc, şi depunea înteresurile sau dîeile personale, cu un cuvînt, de era un trup moral, astfel de scandale nu se întîmplă, dar poate nici pricini de a răpşti. Perirea ta din tine Israile! zis-au P[etru] M[aior] oarecînd. Mai bine putem zice noi acum. Şi astă zisă să poate pune ca motto în capul a toată istoria românilor, dincoace şi dincolo de Carpați, azi şi ieri şi în toți vecii trecuți. După această boală socotiți românii, nu sîntem romani, ci greci! Roma, pînă au fost barbară, au fost un cuget şi doamna a toată lumea; cu cultura au primit şi urile cu vrăjbile greceşti. Noi încă sîntem barbari — o, şi cît de barbari! — întru tot înțelesul cuvîntului, cu lipsa unirii frățeşti. Barbaria romanilor şi vițurile grecilor! Dar cînd vom fi mai mulți, de vom fi vreodată?! Aşa cu Rousseau am putea zice că cultura e numai spre stricarea neamului omenesc.

6/18

Am venit aseară de la Aiud şi azi dădui examen de Ilea semestru]. Tot ninge de azi-noapte şi neaoa tot creşte.

Poeziile lui Sion [16] şi Boleac [17] nu mi le-ai putea câştiga? De nu, apoi voi să scriu lui Romanov [18]. Ep[iscopu]l se află acum mai bine şi preşte 5—6 zile va fi în stare de a putea ieşi din casă.

Cu carele rămîi frățeşte al d-tale mult prețuitoriu./

[1] Accidentul lui Lemeni de la podul Sîncraiului (vezi scris, anterioară, inel. n. 12).

[2] S-au publicat doar capitolele I—III din cartea a IV-a a romanului lui De Sue (vezi scris. LIII, n. 21).

[3] Bariț nu întrerupe publicarea *Evreului neadormit,* care apare constant în numerele 2—7 ale *Foii pentru minte...*

[4] Prospectul *Magazinului istoric...* s-a publicat în *Foaie pentru minte*1845, nr. 5, p. 33—35 (vezi şi scris, anterioară, n. 6).

[5] După cercetările de pînă acum, Bariț n-a publicat în această perioadă documente primite de la Cipariu, din colecția lui Vasile Pop (pe care i-o pusese la dispoziție Grigore Mihali, protopopul din Zlatna). Totuşi, pasajul ne îndeamnă a pune sub semnul îndoielii dacă lunga serie de documente publicate în Foaie *pentru minte...* în 1845 (nr. 3, p. 17-19; nr. 4, p. 25-29; nr. 5, p. 37-40; nr. 6, p. 41-43; nr. 7, p 49-50; nr. 9, p. 73-76; nr. 10, p. 80-83; nr. 11, p. 87-91; nr. 12, p. 93-96; nr. 13, p. 106-108; nr. 21, p. 165-167; nr. 22, p. 174-177; nr. 23, p. 181-184; nr. 24, p. 189-192) sînt trimise chiar *toate* de Nicolae Istrati (vezi George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* Bucureşti, 1969, p. 427), sau vor fi printre ele şi dintr-ale lui Cipariu?

[6] Articolul semnat de Lazăr Ursulescu, *Antidot spre alinarea durerilor a onoratei tagme bisericeşti, milităreşti şi civile de lîngă rîul Dîmbovița, publicate în Foaia pentru minte sub n° 13 a. 1844, împotriva d. A. Gavra, editorul scrierilor Şincaio-Clainiene,* din *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 7, p. 27-28; nr. 8, p. 31-32; nr. 9, p. 36; nr. 10, p. 40; nr. 11, p. 44; nr. 12, p. 48; nr. 13, p. 52; nr. 14, p. 56. îl apără pe Gavra împotriva atacurilor anonime ale unor bucureşteni (vezi scris. LII, n. 10).

[7] Poate fi vorba de pravila bisericească în general (cartea legislativă de bază în biserica răsăriteană) sau de lucrarea „proin mitropolitului" Veniamin Costache, *Pidalionul* (despre care vezi infra, scris. LIX, n. 19).

[8] *Jean Voel,* 1541—1610, umanist francez, profesor de greacă şi retorică la Colegiul iezuit din Tournon. Opere mai însemnate: *De ratione conscribendi epistolas utilissimae praeceptiones,* **Dale,** 1586; *Index in breviarium romanorum ad conciones formandas aptissimus,* Tournon, 1609.

Henri Justei, 1620—1693, erudit hughenot din Franța, fiu al celebrului teolog protestant Christophe Justei. Henri Justei ajunge consilier şi secretar al regelui Ludovic al XIV-lea, dar după revocarea Edictului de la Nantes e nevoit să se refugieze în Anglia. Opera sa de bază este această *Bibliotheca juris canonici in duos tomos distribuia,* Paris, 1661, 2 volume, de care pomeneşte Cipariu. Nu înțelegem însă de ce profesorul nostru o atribuie şi lui Jean Voel, cu care Justei n-a fost nici măcar contemporan. N-am consultat lucrarea, dar în *Grand dictionnaire universel du XIX*e *siecle* lui Larousse, IX, Paris, f.a., p. 1126, e indicată ca fiind *numai* a lui Henri Justei.

[9] în cazul de față, *Istoria bisericei românilor, atît a cestor dincoace, precum şi a celor dincolo de Dunăre,* Buda, 1813.

[10] Ideile lui Cipariu se grupează în jurul unei preocupări generale a intelectualilor transilvăneni grupați spiritual în partida națională: apărarea vechii constituții a bisericii româneşti, a tradițiilor şi a independenței acesteia. Vezi în acest sens *George Bariț şi contemporanii săi,* III, introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu.

[11] Arsenie Popovici. Vezi *Ibid.,* scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XII, h. 14.

[12] Iosif Pop., *Ibid.,* nr. VII, n. 10.

[13] Ioan Rusu, profesorul de istorie universală şi geografie, despre care vezi un capitol aparte în *George Bariț şi contemporanii săi,* III.

[14] Grigore Moldvai *(Ibid.;* scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2).

[15] Nicolae Marcu *{Ibid.,* nr. XII, n. 5).

Ceasurile de mulțemire a lui Gheorghie Sion, Iaşi, 1844.

[17] *Din poeziile lui Chesar Boliac,* Bucureşti, 1843.

[18] Iosif Romanov, editor şi librar din Bucureşti.

LVI

Blaj, 7 mar./23 fev. [1]845

Domnul mieu !

Articulul d-tale, sau mai bine corespondința din *Sibiu 30 ian.,* în nr. *Gazetti* [12] [1] publicată, numaidecît au stîrnit prepus că ar fi de aici şi chiar de la „oamenii măriei-sale a ep[iscopu]lui", care io d-tale ți-o fac cunoscut, ca să vezi cît de băgători de seamă sînt oamenii de cea parte.

Pricina — afară de aceea — a acestii scrisori au fost încă ca din vreme să te înştiințez despre o întîmplare împurtătoare, a caria urmări mai încolo nu se pot prevede de ochi omenesc, şi pentru ca să aibi d-ta mai curînd decît oricine altul înştiințare despre aceea sigură şi autentică. Adecă, cum că astăzi măria-sa, după întoarcerea de ieri din Cluj, au publicat în Consistoriu scrisoarea primatului Terii Ungureşti, supt a căruia nemijlocită atîrnare stă de la unire e[pisco]pia noastră, din 21 fevr. a.c. cătră măria-sa d. ep[iscop]ul, ca după porunca Maiestățiii-Sale din 18 fevr. a.c. pe profesorii Pap loji, Boer Dimitrie şi Bărnuț Simion, de la deregătoriea profesorească să-i deperte, la parohii afară să-i despuie şi alți profesori în locu-le să orînduiască [2], carele toate ep[iscop]ul astăzi le-au şi orînduit.

încît vor asculta numiții exprofesori de această poruncă preanaltă, se va cunoaşte în zilele următoare, / precum şi alte întîmplări, ce vor sta în strînsă legătură cu acestea, sau alte orînduieli ce vor mai urma.

Io nu te autorez să publici această înştiințare în *Gazetă* [3], că nu am avut vreme de a grăi despre aceea cu măria-sa, dar d-ta vei tace cum vei socoti. Dealmintrilea, cu poşta viitoare te voi înştiința mai pe larg. Atîta-ți spui, că de astăzi încolo lucrul nu va mai fi taină.

Prenumeranţi la *Magazin* îţi mai trimit, împreună cu cei mai dintîi, toţii, următorii:

1 măria-sa d. ep[iscop];
1 d. Crainic[4];
1 d. Raţ[5];
1 d. Alutan[6];
1 d. Boer[7];
1 d. Ladai Dimitrie, profesor de istorie universală;
1 Io însumi.

Suma, pînă acum, 7 exemplare.

Mai adaugă pentru mine şi 1 *Pravilă*[8].

După [care], cu grabă fiind, rămîi cu toată cinstirea, al d-tale prea plecat,

Cipariu mp.

P.S. Mai bine va fi să nu publici pînă la altă înştiinţare, de nu cumva din pricini ce s-ar ivi neapărate, dar [...][9] numai pe scurt şi în loc de nume numai cu iniţialele [...]

Tatăl[10] şi fratele[11] d-tale au fost ieri şi azi aici şi la mine. Acum d-ta taci şi nu-mi răspunzi la cele ce te-am rugat? /

[1] Numărul nu e indicat în scrisoare. Este vorba de nr. 12 al *Gazetei de Transilvania* (VIII, 1845, p. 15), unde apăruse corespondenţa *Sibii, 30 ian. v.,* semnată — *a* —. Sînt, de fapt, două ştiri interesînd amîndouă Blajul. Prima dă, „după izvoară sigure", date despre Fundaţia Ramonţai, care ar fi de 50.000 de florini argint.

Dar Cipariu se referă, de fapt, la a doua ştire, despre incidentul din ianuarie, între profesorii Nicolae Marcu şi Iosif Pop. Nu se dau numele celor doi „combatanţi", corespondentul regretînd că se face atîta zarvă în jurul scandalului, fiind vorba de nişte simple „secături".

[2] Se păstrează o copie a unui ordin similar al aceluiaşi primate de Strigoniu, Iosif Kopâcsy, datat „Strigonii die 23ª febr. 1845", către Simion Crainic. „Tenorul" este acelaşi: „Ut profesores Iosephum Papp, Demetrium Boer et Simeonem Bărnuţiu adocendi munere removeat, eosdem alio congruo modo adplicet, et deinceps prout vitae, morumque ratio, quam praeseferent, poposcerit, huic accomodatum ipsos tractandi modum observet" (la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj. Colecţia Ioan Lemeni, nr. 3744).

[3] Bariţ, totuşi, face din scrisoarea lui Cipariu un scurt articol *(Sibiu, 27 fevr.,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 21, p. 81 — 82), mascînd sursa sub această provenienţă derutantă. Informaţia lui Cipariu e completată cu un adaus caustic la adresa profesorilor pedepsiţi. Recunoaştem totuşi scrisoarea canonicului blăjean din următorul pasaj 9: „pre trei profesori, adecă pe S[imion] B[ărnuţiu], I[osif] P[op] şi D[emetriu] B[oer] trebuie să-i departe din ale lor posturi şi să-i trimită la parohii afară, iar în locul lor să orînduiască pe alţii".

[4] Simion Crainic.

[5] Basiliu Raţiu.

[6] Constantin Alutan.

[7] Canonicul Ştefan Boer.

[8] Vezi scris, anterioară, nr. 7.

[9] Manuscrisul rupt.

[10] Ioan Bariţ, preotul din Petridul de Mijloc.

[11] Leon Bariţ, elev foarte slab la învăţătură, şi care îi va mai da şi alte bătăi de cap lui Bariţ (veri scrisorile următoare).

LVII

Blaş, 13/25 mar. [1]845

Domnule Bariţ!

Nu m-am îndoit niciodată despre aceea că nu ai răgaz de a corespunde aşa des precum ar pofti poate corespunzătorii. Scrisoarea d-tale din poşta trecută mi-este nouă dovadă. Nici sînt dintr-acei oameni cari, veri-neveri, să silesc pe cineva a-mi face destul poftelor, mai ales cînd văz chiar că sînt cu neputinţă de-a le împlini. Io, dimprotivă, mă mir că cum mai poţi şi atîta a te ocupa cu corespondenţiile cît te ocupezi. Dar acestea numai ca-n treacăt.

După scrisoarea-mi mai din urmă, vei fi aşteptat poate şi d-ta ca, după aieptare, să urmeze una sau mai multe, dese de la mine. Dar aici şi io aş putea să mă excuz cu ocupaţii: profesură, scrieri oficioase, consistoare, alergări etc, dar nu vreau. Pricina adevărată au fost numai ca să mai aştept urmarea trebilor de-aici, ca apoi mai aleasă să-mi fie şi descrierea. Şi fiindcă fratele Maiorescului[1] încă de joi (20 mar.) au plecat de ici către Sibiu şi Braşov, aşa poate că mai în detaliu vei lua înştiinţare cu gura, decît io aş putea face în scris.

Dînsul au luat de la mine 4 f. CM. cu îndatorirea să-i plătească d-tale în loc, în socoteala noastră, şi bucuros îi trimiteam toţi pe dînsul, de nu venea noaptea la mine, cînd nu puteam trimite să astrîng bani, dar nici cărţile de la Thallmayer încă nu le-am mai căpătat, pentru lipsa prilejurilor şi tina cea mare, încît mai nime nu se duce de pe aici la Sibiu şi, de se duc, io nu-i ştiu.

Deci ca, lăsînd aste preambule, să trecem la trebile noastre.

În ziua pomenită, ep[iscop]ul dădu în scris orînduielile sale[2] şi profesorilor acelor 3 unde să meargă parohi. Mi se pare că lui B[ărnu]ţ la Beiud, lui P[op] I[osif] la Boiul Mare şi lui B[oe]r alias Crăcea la Derjida, precum şi altuia, Pap Basilius *(clericus vienensis)*[3], care de as-toamnă cu puterea se ţine în profe/sura matesului, măcar că de atunci 132
i s-au oprit plata şi acum, zic oamenii, că-1 ţine Duţoae (N.B. fata lui Buric se creşte în casa aceştia, că-i mătuşă, după ce-i peri tată-so şi, fiindcă e frumuşea şi îmbrăcată domnişoreşte, e curtenită de mulţi, precum mai deosebi se zice şi de P[ap] Basilie, care vrea să o ia), acestuia, zic, ca să meargă la Alecuş (aproape de Blaj, peste Bia, unde fusese Detsei[4] preot, care au murit). Iar a doua zi au scris şi noilor profesori orînduiţi, precum şi lui Crainic, ca la prodirector, ca să-i introducă.

Lunea următoare (10 mart. / 26 fevr.), au primit examenul fisicilor cu Marcu, pre carele Crainic în absenţia ep[iscop]ului nu numai îl depusese *(propria auctoritate sed vehementer contestate a parte epfiscojpi et Consistorii)*[5], dar nici la examenul cu aceia nu-1 primise, puindu-i în loc pe mai sus-numitul P[ap] Basilius. După care Cr[ainic], se pricepe din ce pricină, tot tămîndînd cu introducerea profesorilor şi împărtăşind ep[iscop]ului în vreo 3 rînduri protestaţii de la exprofesori, pînă miercuri dimineaţa (12 mar. / 28 fev.), atunci deodată şi Cr[ainic] trimise în scris că avînd durere de picioare, nu poate să meargă la introducere, precum şi ep[iscop]ul îi scrise că dacă el nu poate, şi-au rînduit substitut

prodirector *ad alias usque dispositiones*[6] pe prefectul gimnaziului, pe d. Alutan[7], căruia, împreună cu mine, au şi dat poruncă ca numaidecît să introducem profesorii, precum am şi făcut într-aceeaşi zi, miercuri zi dimineaţa între 8 şi 9 ori, întîi întroducînd pe Tartza[8], pînă aci în gramatică, de prof. de filosofie, şi pe Gal[9], scriitoriu la Canţelaria ep[iscopjască, de prof. de mates, precum şi pe I. Turc[10], arhivariul, de prof. de ist[orie] bisericească] şi doctrinei relig[ioase], iar pe Filep[11], neputînd d. Boer canonicul, de suplinitoriu în dogmatică. Care introducere s-au şi făcut fără împrotivire, decît numai la filosofi, unde vreo 7—8 din 40, învăţaţi de ai lor, s-au declarat că ei nu vreau a cunoaşte pe alţi profesori decît pe cei [de] pînă atunci[12], cînd şi B[ărnuţ] întrind în sfirşit în şcoală au protestat. După această introducere au urmat: 1 că exprof. filosofiei, ajutaţi de acei mai sus disciputi, n-au lăsat să vie ceilalţi la prelecţie, totdeauna ocupînd din vreme şcoala pînă astăzi; 2 că unii teologi 3 & 4* ani, mai tîrziu în scris s-au declarat că ei încă nu vreau să rămîie în Seminariu, de nu se vor pune profesorii lăpădaţi iarăşi în locul lor. Dar aceştia fiind numai 12[13], împrotiva cărora au
132v stat alţii 16, aşa mai pre / urmă, după multe solii şi scrieri, ceşti mai puţini 12, din îndemnul patronilor săi, într-adevăr marţi (6/18 mar.), sau azi săptămînă, au şi ieşit din Seminariu şi s-au dus. Vineri am introdus (9/21 mar.) şi în locul lui Marcu la fizică pe un Fechete[14], trimiţîndu-i-se de la e[pisco]pul că va fi suspens pînă ce după pîra fiscului consistorial nu i se va judeca cauza pentru împuşcat[15], caria hotărîri Marcu n-au avut încătrău şi s-au supus. N.B. Pe Marcul l-au suferit *in officio* e[pisco]pul numai pentru aceea şi pînă ar face examenul cu fizicii, ca să-i poată da informaţie, după care apoi, precum i s-au căzut,, l-au şi oprit; din care pricină Marcu e citat la Consistoriu pe 19/31 mar.

Dintr-acestea, dar, pe scurt vei cunoaşte cam cum stăm. Rezultatul e: că P[op] loji nu merge la şcoală, nu numai căci partida discipulilor lui au ieşit de voie din Seminariu, dar şi că di-nceput îndată s-au declarat că, ştiind ce mare lucru e porunca împărătească, nu se împrotiveşte şi că nu va merge la şcoală, măcar că după aceea încă înainte de ieşirea clericilor tot sta în cumpene ce să facă, mergere-ar, n-ar merge. B[oe]r alias Crăcea[16], pentru carele teologii, şi provocaţi, nu s-au declarat, după energia lui Turc, carele încă înainte de B[oe]r fusese în Consistoriu (la 842) numit de profesor în locul lui R[a]ţ, neputînd a merge la şcoală, măcar că ar fi vrut, au rămas acasă, şi acum de-o săptămînă s-au dus la Sibiu ori în Dealul Şoroştinului (unii zic că cu fratele Maiorescului, că într-o noapte au plecat de-aci). Profesoresc,, însă în puterea lor, încă B[ărnu]ţ şi P[ap] Basilius, măcar că acest din urmă, după introducerea celuilalt, îşi dăduse e[pisco]pului, în scris, resignaţia şi ceruse dispensaţie ca în post să se poată însura, dar care: resignaţie a *2*[a] zi iar au revocat-o.

De fratele Maiorescului te păzeşte, că-i una cu ei, măcar că la mine vine etc. Mai ales scrisorile mele păzeşte-le, ca să nu rătăcească în mîna lui. Nu că aş socoti despre d-ta că ai avea atîta încredere întrînsul, ci ca nu cumva *per indirectum* să-i vie în mînă. *Sapienţi satis*[17].,

Tatăl d-tale au cerut bani, dar io, neavînd de la d-ta scrisoare cît să-i dau, nici d-lui arătîndu-mi una ca aceea, nu i-am dat. Fratelui d-tale încă nu i-am dat, una că tîrgul au trecut cu 1 săptămînă înainte de a-ţi primi scrisoarea, alta că aştept ce-i zice la aceasta: dacă nu e vrednic?[18] Se pare că are 3-a[19].

Şi cu acestea, sluga,

C. / 133

[1] Vasile Maiorescu, fratele lui Ioan Maiorescu, student la Seminarul teologic, eliminat în timpul procesului lemenian, Vezi Coriolan Suciu, *Din tinereţea lui Ioan Trifu alias Maiorescu,* Cluj, 1927.

[2] Vezi scris, anterioară, n. 2.

[3] „Cleric [student absolvent — n.ns.] de Viena".

[4] Nicolae Decei, preot în Alecuş, între 1834—1843.

[5] „Cu proprie putere, dar aspru contestat din partea episcopului şi consistoriului".

[6] „Pînă la altă dispoziţie".

[7] Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* 1976, voi. III, p. 185.

[8] *Iosif Tarta,* 1819-1866, originar din Pintic de lîngă Gherla, a studiat la Dej, Tîrgu-Mureş şi Blaj, absolvind în 1840 teologia. După o lungă carieră de profesor la „gramatiştii" din gimnaziu (1841—1848), va ajunge în 1849 profesor de teologie dogmatică la Seminarul teologic blăjean. Moare în această calitate. Autor al unei *Teologii dogmatice,* pînă astăzi considerată ca pierdută.

[9] Grigore Gal, profesor — pentru puţină vreme — la Blaj, în anii procesului lemenian.

[10] Ioan Turcu, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. VIII, n. 4.

[11] *Simion Filep,* 1789—1863, profesor de teologie morală, pastorală şi dogmatică şi de pedagogie la gimnaziu (1812—1839) şi la Seminarul teologic din Blaj (1839—1862).

[12] Cei „vreo 7—8" elevi de la cursul filosofic erau de fapt 11: *Ioan Albini* din Cut, *Simion Beldian* din Galda de Jos, fraţii gemeni *Iosif* şi *Zacheu Hodoş* din Bandul de Cîmpie, *Ioan Munteanu* din Oarda de Jos, *Teodor Poruţiu* din Almaşul Mare, *Vasile JSalvian* din Năsăud, *George Vitez* din Pintic, *Ştefan Pinciu* din Fildu de Sus, *Vasile Behiş* din Aghireş şi *Petru Radu* din Beldiu. Incidentul a intervenit la „introducerea" 4ui Iosif Tarta ca profesor de filosofie în locul lui Bărnuţiu, prin ordinul lui Lemeni nr. 187 din 7 martie 1845. Vezi Jakab Elek, *Szabadsăgharczunk tortenetehez. Visszaemlekezesek 1848—184b-re,* Budapest, 1880, p. 49—50; Coriolan Suciu, *Preambule la procesul lemenian. Pretinsele atentate contra lui Bărnuţiu,* în *Cultura creştină,* XVIII, 1938, nr. 12, p. 730-745.

[13] Opoziţia celor 12 „clerici" din Seminarul teologic a avut un răsunet mai mare şi o semnificaţie aparte în istoria românilor transilvăneni. în ziua de 16 martie 1845, aceştia l-au „moralizat" vehement pe profesorul Simion Filep, învinuindu-1 de complicitate la atentatul împotriva vieţii lui Bărnuţiu din 21 septembrie 1843. Numele lor: *Alexandru Baternai* din Balda (viitorul prefect revoluţionar şi erou Alexandru Bătrîneanu), *Alexandru Pop* din Ţopu, *Vasile Erdeli* şi *Petru Brad* (viitor luptător la 1848—1849) din Orlat, *Vasile Puian* din Lupu (agitator şi luptător în revoluţie), *Grigore German* din Sîniacob, *Gavril Man* din Boereni (viitor tribun în revoluţie), *Ioan Marginal* din Dateş, *Ioan Axente* din Frîna (marele prefect Axente Sever), *Constantin Roman* din Pintic (prefect şi erou în revoluţie), *Ioan Groze* din Sebeş (tribun în revoluţie) şi *Ştefan Pop* din Dumbrău. în aceeaşi zi, prin ordinul nr. 235 către canonicii Constantin Alutan şi Timotei Cipariu, episcopul Lemeni dispune exmatricularea celor 12 studenţi, hotărîre întărită şi de episcopul Vasile Erdeli de la Oradea, acreditat în calitate de comisar împărătesc, pentru a ancheta tulburările de la Blaj. Vezi Jakab Elek, *Szabadsăgharczunk* p. 46—47; Coriolan Suciu, *Preambule la procesul lemenian* în *Cultura creştină,* XVIII, 1938, nr. 12, p. 730—745. Originalele protestelor — deosebit de vehementei — ale celor 12 studenţi teologi se găsesc la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3753—3759.

[14] Ioan Fekete Negruţiu, despre care vezi *George Baril si contemporanii săi*, III, Bucureşti, 1976.

[15] împuşcarea lui Iosif Pop de către Nicolae Marcu (vezi scrisoarea nr. LV, n. 11)

[16] Demetriu Boer, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săL* III "scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2.

[17] „Cei înţelepţi se mulţumesc cu atîta".

[18] Leon Bariţ a fost într-adevăr un şcolar „nevrednic" (vezi scrisorile următoarea

[19] Nota 3 la purtare. *

LVIII

Blaş, 16/28 mar. [1]845

Domnul mieu !

Nu aveam de gînd ca să-ţi scriu şi astăzi, după ce numai înainte de 3 zile ţi-am fost scris iară, dar delicăteaţa unei materii ce ai atins în scrisoarea-ţi din 8 ale aceştia mă sileşte ca să nu întîrzii.

D-ta zici că ai vrea să faci din daturile ce le ai pînă acum asupra nouălor schimbări din Blaj un *ce,* în care şi episcopul să aibă ceva a înghiţi *pro forma*[1] etc, şi mă pofteşti ca să-1 pregătesc cu 2—3 cuvinte. La această, dară, poftă mă simţ dătoriu a-mi descoperi părerea fără nici un ascuns şi zic cum că nici într-un chip nu mă poci învoi la o faptă ca aceea, din care e[pisco]pului să-i vie cea mai mică imputare. Iacă-mi pricinile: persoana e[pisco]pului în ierarhie e sf[î]ntă, puseciunea în stat e înaltă, şi noi trăim într-un stat aşa de pozitiv, cît imputările făcute persoanelor dignitare totdeauna se socotesc detrăgătoare chiar deregătoriilor înalte ce îmbracă[2]. De altă parte, e[pisco]pul încă la începutul împărecelor au poftit pe gubernătoriul ca să dea strînsă poruncă pe Ia gazete şi cenzori, ca nimic să se mai publice, ce ar putea fi cu detragerea clerului şi a diecesului acestuia. De unde prea lesne vei pricepe că cu cît mai bucuros ar ceti înştiinţări şi păreri părtinitoare şi cu mustrarea împărechetorilor, cu atîta ar suferi mai cu greu imputările cît de mici în public lui făcute, socotind că şi private acum destul au înghiţit, şi cei ce ar ceti imputările în public, deşi numai *pro forma* scrise, oare nu le-ar lua ca într-adins? Io pentru toată întîmplarea-ţi spui înainte că nu cutez, nici aş cuteza să-i grăiesc ceva într-ăst obiect, fără de a mă expune ca şi de mine să supuie că-i sînt strein. Apoi e[pisco]pul e greu la mînie, curînd se întărită şi nu primeşte nici o excusaţie cîndu-şi
134 face prepusuri, deşi ţi se arată că te iartă sau nu ia în sus. Io îi / cunosc firea prea bine şi de aceea, neavînd voie de a-1 mîhni, îmi am de maximă să mă feresc de a-i da prilej de mîhnire. La acestea aş mai putea adauge şi altele, cum că nici d-tale nici într-un chip nu ţi-ar crede că nu l-ai înfruntat într-adins. Şi întru împresurile în care ne aflăm, mai bine este ca să nu ne înmulţim voitorii de rău, cel puţin să nu dăm prilej celor mai tari ca, în loc de a ne ajuta, să nu strice. De-aci şi io, neştiind şi neputînd anumit pricepe din scrisoare-ţi că aştepta-vei pînă la răspunsul mieu ori nu, sînt îngrijat foarte, şi voi băga de seamă la gazete în curgerea a 10 zile, ca să nu-i pice cel mai puţin lui în mînă, de s-ar întîmplă să nu aştepţi cu publicarea pînă atuncea. într-adevăr, mărturisesc că sînt în grije multă dintr-astă pricină şi nu mă voi odihni pînă voi şti că ţi-au sosit această scrisoare a mînă[3].

La altele să-ţi mai răspund, n-am răgaz acum, pînă-n poştia viitoare. Numai atîta mai adaug cum că din *Istoria beserecească*[4] nu e nădejde de a se putea trece vrun exemplariu aici. Pre seama e[pisco]pului de mult i-am adus un exemplariu, dar nici dînsului, nici mie nu-mi place, pentru limbă. Dar şi e de mirare că acel bătrîn se cuprinde aşa mult cu scrieri, tocma ca şi Bob cu *Deşertăciunile*[5] şi *Dicţionariul*[6]. în zădar, că deşi sîntem oameni mari în deregătorie, dar pentru aceea totuşi e drept ce se zice: *Non omnia possumus omnes*[7]. Oameni asemenea mai mult ar putea ajuta cu punga decît cu peana. Ceteşte-i *Istoria,* ca să nu mă socoteşti că scriu din plecare spre a cleveti. *Suum cuique*[8]. Apoi ceteşte-i şi *Pie[a]tra scandelei*[9]! Pentru zelul religios poate să treacă, dar oare era *de tempore ?*[10] Astfel de sholasterii, bune pentru evul de mijloc, nu sînt bune decît de a înmulţi împărecherea între oamenii nepricepuţi sau a face să rîdă ori să le fie milă de astfel de autori, carii sînt cu pricepere.

în Ţara Românească, precum se vede dinnouăle întîmplări împărtăşite, încă tot mai sînt capete seci şi goale, cărora le pot plăcea astfel de deliriuri. în sfirşit, de ar fi cît şi mai cît de bună, cîrma Seminariului fiind în mînile a cui este[11] şi dealmintrilea de la Crăciun tot bolind, nu mă poci vîrî de mijlocitoriu, că *timeo Danaos et dona ferentes*[12]. 134*

Aşadar, la 2 punturi din 8 răspunzînd, nemaiputînd continua mai încolo, rămîi cu toată dragostea şi cinstirea al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 135

[Adresa:] Herrn Professor *G. v[on] Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

[1] „De formă".

[2] Episcopul greco-catolic al Transilvaniei era membru de drept în Dieta ţării şi consilier intim al împăratului.

[3] Grija lui Cipariu nu are obiect: Bariţ nu va publica — în ciuda tentaţiei pe care o deducem din această scrisoare! — *nimic* ce putea să lezeze susceptibilităţile lui Lemeni.

[4] Celebra istorie bisericească a grecului Meletie al Atenelor, tipărită la Viena în 1783—1784 şi tradusă de Veniamin Costache: *Bisericeasca istorie a lui Meletie mitropolitului Atenelor, tălmăcită din elineasca limbă în cea proastă elinească şi îmbogăţită cu multe trebnice şi de rxvoe suptînsemnâri şi cu scumpătăţite tabule de Gheorghie Vendoti din Iacint, iar acum tălmăcită în limba românească de smeritul Veniamin Costachi, mitropolitul Moldaviei,* tom. I—IV, Iaşi, 1841—1843 (partea a Il-a din tom. I, rămasă în manuscris).

[5] *Carte de învăţături creştineşti despre deşertăciunea lumii şi datoria omului în fieştece stat, din ss. scriptori culease şi întărite pre scurt pentru mai lesne înţălegerea şi procepseala, pre limba românească aşezată de preosfinţitul şi prea luminatul domn excelenţia sa Ioan Bob...,* Blaj, 1805.

[6] *Dicţionariu rumânesc, lateinesc şi unguresc. Din orînduiala excelenţii sale preosfinţitului Ioan Bob, vlădeicul Făgăraşului aşezat şi cu venitu casii clerului tipărit în doao tomuri,* I—II, Cluj, 1822-1823.

[7] „Nu toţi putem da toate".

[8] „Fiecăruia ce i se cuvine".

[9] O scriere a lui Veniamin Costache, apărută cu un an în urmă: *Peatra scandelei sau lămurire despre. începutul şi pricinile adevărate ale schismei şi neînţelegerei îmbelor biserici, de răsărit şi apus, cu arătarea celor cinci deosebiri de căpetenie şi traduse în limba românească de smeritul Veniamin Costachi,* Iaşi, 1844.

[10] „Oportună".

[11] Directorul Seminarului „Sfîntu Sava" din Bucureşti era Petrache Poenaru. Vezi George Potra, *Petrache Poenaru, ctitor al învăţămîntului în ţara noastră,* Bucureşti, 1963 (cu o bibliografie completă a lucrărilor lui Poenaru şi despre el).

[12] „Mă tem de greci şi cînd aduc daruri" (cuvintele lui Laocoon în faţa calului troian).

LIX

Blaj, 18/30 mar. [1]845

Domnul mieu !

Spre încungiurarea prepusurilor, îţi alătur aici o îndreptare, care d-ta, de-i vei socoti-o de trebuinţă, să o şi publicezi:

„Dintre Tîrnăvi, 18/30 mar. Spre îndreptarea corespundinţei din Sibiu, 27 fev. a.c, e de lipsă a şti cum că întru urmarea prea naltei voi a Maestăţei-Sale mai de aproape, episcopului *numai* atîta s-au încredinţat, ca pe acei trei profesori, *depărtîndu-i de la deregătoria de-a învăţa, într-alt modru potrivit să-i despuie.* Iar după ce în mînile unui episcop, afară de profesură, alt modru de-a despune sau apleca în dieces nu se află, decît numai trimiterea la parohii, de aci şi despunerea acelora la parohii, carea au urmat numai ca o urmare neapărată din acea preanaltă voie, iar nu ca o apriată demîndare poate să se socotească"[1].

Atîta pentru publicare. Dealmintrilea, după cele mai dinainte scrise, d-ta ştii că împărecherile n-au încetat, nici este nădejde să încete curînd. Exprofesorul B[oer], de carele ţi-am fost însemnat că s-au dus, se zice că^ e trimis iarăşi la Viena ca delegat[2], spre a duce recurs şi protestaţie, îndrăzneala şi mîna bună ce are cu P...[3] din Viena îi sînt recomîndaţiile, pentru ce se pare a fi ales la aceasta dînsul şi nu altul.

Unii dintre filosofi, nevrînd a auzi prelegerile din doctrină de la noul denumit profesor, care a lor hotărîre şi în scris o au trimis e[pisco]pului, s-au lipsit de pîne, şi acum îmbla şi ei protestînd[4]. *Exemplu trahunt*[5]. Alt nou n-am ce-ţi mai scrie de aici.

Cetind corespondinţile „omului din fabrică"[6] şi altele, am rîs de isteţia cum au ştiut a le fabrica, însă nu mă mir, ştiindu-i profesia de fabricant cuminte. Din care mă prepui că nu-i sînt estea fabricatele dintîi, nici singure. Dar, prea bine. Lumea-i cu nas de ceară. Cum se zice, înţelepţii o folosesc. *Vuit mundus decipi, ergo decipiatur*[7]. Negreşit acesta-i un mijloc de a tăia tot prepusul prea sigur, şi fiindcă uneori sînt adunate sau adause ştiri din mai multe izvoară, să nu zic împrotivitoare, aşa cine să le mai cunoască.

Să trecem la cele rămase din scrisoarea înainte de opt zile. Şi încît pentru *Evreu,* lasă-1 să doarmă[8]. Cum că li se pare unora stilul (ori limba) întunecat, nu face nimica, căci numai gustul moldovenilor în materia acestor două nu poate fi de regulă, dar nici principiurile după care neologismii *Evreului* s-au făcut nu sînt arătate chiar, şi apoi, neputînd / fi toată lumea filoloagă, aşa nici se poate aştepta ca numai de sine să fie cunoscute. De erau acei neologismi cruzi, frîncismi, grecismi ori din altă limbă, era alta şi negreşit nu numai că-i înţelegeau, ca un lucru prea vulgar, dar poate că-şi afla şi imitatori. Cum se află acum, să lăsăm puţinei să mai răsufle, apoi vom mai vedea ce vom să mai proieptăm. Dar nu sînt aşa de prezumtuos, cît să-ţi apromit nu ştiu ce lucru atît de *interesant,* cît *nimeni* să nu-1 poată lăpăda din mînă fără de a-l ceti etc, ci ne vom mulţămi dacă se vor afla mai întîi şi mai puţinei de acest soi. Eliad adevărat că — ca poet — e un cap mare şi rar, dar italismii d-sale mi se pare că mai puţini imitatori vor să afle decît galicismii mai de demult şi mai scurt vor să dureze. Dar că prinţul aşa încoardă lucrul, cum cetirăm în aci cu multă mulţămită remisa scrisoare a d-lui Aron[9], încă trece sfera politică, şi mi se pare că un prinţ în literatură adeseori poate să fie numai un sudit, încă din cei mai de jos. De se puneau prinţii ţărilor româneşti şi ierarşii lor în contra stricării limbii, precum d. Bibescu vrea a se opune reformei, deşi este greşită în metod, o! atunci nu era de lipsă care să ne-o reformăm etc. încă şi damele vor să ne prescrie cu ce fel de limbă să le curtenim. Tot respectul cătră acest sex, cît poate să-1 aibă un om din starea mea, dar la atîta să-şi întinză pretensiile. Ierte d-lor, dar trebuie să li se spuie că-şi trec terminii puşi de natură, fie oricît de înaltă starea-le, cum e şi a prinţilor. Şi aceasta mai ales între români. Ieri-alaltăieri, cînd le imprestiţa cavalerii complimentele după alte toate cîte limbi de bun ton, asta le *plăcea,* şi nu strigau că nu e bine. Şi în urmă tot nu vor să zică că le e urîtă reforma! Pentru ce? Pentru că *reforma* zisă e de bun ton, şi să nu se vază a avea un gust smintit. Togma ca si liberalistii Ardealului, *de verbis quantum vis, in re nihil^.*

Din diplome voi alege nu numai cele mai vechi, dar şi care pot să aibă vreun interes istoric[11]. între ale mele încă se află? multe mînăstireşti, unele foarte lungi. Dar mărturisesc că nu am nici unul aşa interesant ca *Blăstămul mitropolitului Iacov*[12], ce l-aţi publicat de curînd. Acela au trebuit să fie român, că au grăit din inimă caldă, ca nimenea altul. Fie-i sufletul între cei buni şi pomenirea-i să nu moară!

Curierul de ambe sexe ne-au sosit, dar io pînă atunci mai primisem şi de-a dreptul n-rul 2, care acum îl am de 2 ori şi nu ştiu ce să fac cu el. Ar fi bine să-i scrii d-ta ori şi io, ca să nu mi se / trimită pe două *\%ţv* căi. Banii sînt în securitate, numai pustia, că Thalmayer nu-mi mai trimite cărţile, măcar şi fratelui lui Maiorescu lăsesem ca să mi le trimită el, cu ocasie cu carea s-au dus la Sibiu, dar se vede că sau ş-au uitat, sau poate că şi el s-au dus la Viena cu Crăcea.

Â propos! Cei din afară malcontenţi tot nu se ostoaie, cum zicem. Ieri căzură în mînile lui R[aţiu] vreo trei copii, ce erau îndreptate *in patenti*[13] lui G. Moldvai de la Dragomir[14] etc, şi apoi să fi văzut necazul bietului frate, dacă n-au vrut să i le deie R[aţiu] lui, cum se zdrobea. Dar R[aţiu] ar fi chiar prost de i le-ar fi dat, cetind ce grozăvii erau scrise în ele asupră-i şi asupra e[pisco]pului, dacă lui i le-au dat altul (prefectul). Acesta, de la un expres din Pintic, unde Vaida stăpî-

neşte mult, ce venise cu cărţi la G. Moldvai şi la dînsul, aflînd acele scrisori deschise, le luă şi le dădu lui R[aţiu].

Alt nou nu mai averii, făr' că loji ş-au ras barba ce şi-o lăsase mergînd la Viena ca deputat. N-are bani şi că cu cît era mai nainte de îngîmfat, aşa e acum de zgulit.

Antidotul *Antidotului*[15] încă e charmant [...][16]

De articulul de *Poesie*[17] şi de *Tatăl nostru*[18], acum încă vezi că nu poci să mai scriu, că nici mai am răgaz. De ai o *Pravilă* de-ale lui Veniamin[19] trimite-mi-o pînă va sosi cea poruncită pentru mine, că mi-ar trebui.

Pentru testamentul lui Ramonţai s-au scris de la Co[n]sistoriu la Guberniu un răspuns, în care numai pe cel *pro valachis*[20] se dechiează a-l putea recunoaşte de legal, dar nu din acest temei, ce nici nu l-am atins, ci dintr-alte mai multe iuridice, ce ne-au prins foarte bine. Dea D-zeu să fim norociţi, să ni se întărească opinia!

Al d-tale prea plecat,

4 apr. / 23 mar.

137 *Cipariu* mp./

8 apr. / 27 mar. în doao rînduri fusei împiedecat a-ţi trimite scrisoarea aceasta, înainte de 8 zile începută, din care pricină am şi tras cruci pe partea feţii dintîi[21], căci acum mi se pare că ar fi prea tîrziu.

Pe Erdelyi de la Oradie poate că iar vom să-l vedem peste puţin[22]. Azi pîrîi pe Marcu în Consistoriu, pentru fapta de-airi cunoscută, la care va să răspundă peste 4 zile. Dar să trecem la cele rămase.

Articulul de *Poesie* anevoie mă voi hotărî să-l continuez, după ce văz ce fel de critici pretenţioşi avem astăzi în literatură. Cele aruncate ardelenilor de Papadopulul[23] şi autorului *Minţii şi tăriei* de R[ueăreanu][24] în anii trecuţi nu mi-au ieşit din minte. Dar împreşunile se aşezase, pînă ce cetiu cele din nrul *Gaz[etei]* 23 supt rubrica *Revistă*[25]. în zădar, că oameni sîntem şi avem lipsă de vreme, ca să ne stîmpărăm. Că dacă şi un grec batjocoreşte provinţii întregi că nu ştiu româneşte etc, atunci cineva trebuie să fie ori prea stoic, ori să se afle de tot vinovat, ca să le poată înghiţi cu apatie. De celalant cavalier tac, nici mă esprim, ca nu — de cumva-ţi e prietin — să te vatemi în oserbările mele. Dar într-alte împregiurări, cine se simte în dreptul său, din doauă una trebuie: ori să puie la o parte toată cruţarea, care însă numai sînge rău face şi turbură şi mai mult inimile, ori să le înece în inimă-şi şi învăţîndu-se de ce au păţit odinioară, să se ferească de asemenea. Astfel de critici sau mai bine injurii nu sînt tocmite de a face gust celui ce ar voi a grăi şi el vreun cuvînt [...][26] nu că doar publicul ar fi nemulţămitoriu, ci cînd vezi arun[...][27] şi al Moldovei din timpurile vechi iar [...][28] [dia]lectele ungurenilor, ardelenilor, moldovenilor şi muntenilor, între care şi a bucureştenilor. Epoce am putea să hotărîm 3-ei: cea dintîi pînă la începutul veacului 18-lea, a 2-a în veacul al 18-lea şi a 3-a de cînd au început a se scrie în dialectul Bucureştilor. Aceste însă numai pentru limba literare, căci pentru cea nescrisă pe drept nu o ştim împărţi decît după provinţii, precum am zis. Altfeli de epoce, lungi şi haracteristice, în limba noastră nu se pot demustra.

Dar acestea, cum am zis, numai pe scurt şi prea cu grabă, rămîind cu toată cinstirea al d-tale prea plecat,

Cipariu mp.

P.S. Pedagog, cum poftiţi, încă nu putui căpăta[29], că în cei ce aş găsi ori una, ori alta lipseşte. Vom mai vedea, de nu va fi tîrziu. /

[1] Pasajul dintre ghilimele s-a publicat în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 30, p. 117, dar sub titlul *Sibii, 5 apr.,* cu semnătura misterioasă -a-, sub care Bariţ îl ascunde de obicei pe Cipariu, ca să-l ferească de urmările eventuale ale articolelor sale.

[2] Demetriu Boer ajunge în Viena, ca delegat al profesorilor năpăstuiţi, pe la mijlocul lunii aprilie 1845. în 22 aprilie stil noule scrie celor din partidă, rămaşi acasă — „Reverendisimi domnilor şi fraţilor!" — că a fost primit în audienţă de arhiducele Ludwig şi că a înmînat înaltului personaj „un act în care am deplîns nefericita stare a beserecii şi poporului nostru" (vezi scrisoarea la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3776). La sfîrşitul scrisorii sînt cîteva rînduri semnate de Ioan Popovici, enigmaticul P. de la nota 3 aci infra, sprijinitorul partidei bărnuţiene la Viena. Se pare că Boer a mai făcut o călătorie la Viena, în iunie 1845, căci în 3 şi 6 iunie trimite două epistole către Nicolae Maniu, la Sibiu (Fond. cit., nr. 3769—3770), în care îşi manifestă speranţa că vor căpăta o comisie de anchetă care să ducă la debarcarea episcopului Lemeni.

[3] Este vorba de *Ioan Popovici,* român bănăţean care locuia în Viena şi care — graţie întinselor sale relaţii în lumea negustorească — îşi putea permite un anumit grad de influenţă în cercurile Curţii din Viena. Popovici a sprijinit tot timpul partida antilemeniană, i-a îndemnat pe profesorii şi protopopii răzvrătiţi să intervină pentru înlăturarea lui Lemeni din episcopat. Un singur document, următoarea scrisoare către protopopul Ştefan Moldvai din Pintic, este de ajuns nu numai pentru a-i stabili identitatea, ci şi pentru a înţelege rolul lui Popovici în confruntarea cu Lemeni (scrisoarea se află la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 5670):

„în Viena, 22 prier c.n. [1]845

Prea onorate domnule !

A mea cea de frunte şi mai plăcută năzuinţă este şi au fost a folosi din puteri naţiii noastre cei româneşti, pentru aceea şi de la carii nu v-am cunoscut încă, am primit ce am văzut că este pentru folosul naţiii, şi am ajutat ca doară scapă din ghiarăle unora ce vreu să o strice. Fii, dară, încredinţat despre preţuirea domniii-tale din partea mea, cu atîta mai tare că am dovezi că eşti un bărbat răvnitor pentru binele public, şi statornic în cele începute. De un[d]e am bucurie [a] avea de a lucra cu oameni şi bărbaţi ca domnia ta.

Să ştii că recursul trimis la mine, din 29 martie l-am băgat de atunci la împăratul. Acela este unul în feliul să[u]: acolo să cere ce vreţi, nu ca pînă acuma, cînd numai aţi tot dat înante, fără a să şti ce aţi vrea. Mă bucuram cînd tot auzeam de vrednicul acel bărbat Marian, dar pînă acum nu au făcut ceva însămnător. Zi-i să se apuce şi să-i adune pe toţi cîţi-i aveţi, să se subscrie la o simplă cerere, ca să se suspendeze Lemeni, pentru scandalele date şi înfiorătoarea veste ce-l mul[t] necinsteşte. Aceasta să mi se trimită cu grabă, şi ar fi bine nemţeşte.

Profesorul Boer au venit aicea; au lucrat un recurs nemţesc şi au poftit, în numele tuturor carii i-aţi cunoscut de actori, depunerea lui Lemeni, suspendîndu-l mai înainte. Şi am toată nădejdea că veţi dobîndi, numai faceţi ce am zis, şi-l ţineţi în vorbă. Fiţi oameni, ştiind pentru ce vă luptaţi! Io, din parte-mi, cu toată inima vă slujesc, numai din pungă-mi nu pot da, că am casă grea.

Boer au avut audinţă, şi i-au zis arhiduce Ludwig că pînă acum nu s-au putut Lemeni pedepsi, că au fost numai pîrît. Boer au răzimat rugarea sa pe toate cîte s-au făcut pînă acum în cauza aceasta încoace, şi care au rămonstrat vicarii cătră vlădica.

Cu care sînt al domniii-tale mult preţuitor,

Johann Popovits m. pr.

[Adresa:] Admoduus Reverendo Domino Stephano Moldvai, Archi-Presbytero Tractus Faragoensis et Parocho unito Szâsz-Pentekensi colendissimo, a Pest — Bistritz — Teke, in Szsâsz-Pentek. Ergo Retour Recepisse"

[4] Vezi scris. LVII, n. 12.

[5] „Exemplele atrag" sau „Pildele au înrîurire".

[6] Articolul *Bănat. Timişoara, 11 martie c.v.,* semnat „Om din fabrică", din *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 21, p. 82. Printre alte ştiri din Banat, legate mai ales de fricţiunile politice dintre români şi sîrbi, „omul din fabrică" — adică din cartierul timişorean Fabrik! — se leagă şi de Gavra şi de opul său „şincai-clainian". „Rogu-vă — spune el celor din redacţie — cum puteţi d-v. primi atîtea bîrfeli băbeşti împotriva bucureştenilor, carii cu tot dreptul s-au plîns asupra dramei cei faimoase a d-lui Gavra?" Se referă la *Antidotul...* lui Lazăr Ursulescu (vezi scris. LV, n. 6).

[7] Corect: *Si vuit mundus decipi, ergo decipiatur* = „Dacă lumea vrea să fie înşelată, atunci să fie".

[8] Vezi scris. LIII, n. 21.

[9] Se referă la scrisoarea trimisă de Aron Florian din Bucureşti lui Bariţ, în 23 februarie 1845 (vezi-o în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, Bucureşti, 1973, p. 53—54) pe care redactorul din Braşov i-a împărtăşit-o lui Cipariu.

[10] „Cu vorba, cît vrei; în faptă nimic".

[11] în stadiul actual al cercetărilor, nu ştim dacă Bariţ a ajuns în posesia diplomelor promise de Cipariu (vezi şi scris. LV, n. 5).

[12] în lungul şir de *Documente vechi* publicate de Bariţ în *Foaie pentru minte...* la începutul lui 1845, din colecţia lui Nicolae Istrati de la Iaşi (vezi scris. LV, n. 5), în nr. 11, p. 87—91, se publică şi *Un blestăm,* o afurisenie semnată de mitropolitul Moldovei Iacob Stamati şi toţi episcopii. Datînd din ianuarie 1752, „blestămul" loveşte rău în cei care strică pravila şi obiceiurile pămîntului: „Dator să fie atît soborul bisericesc cît şi politicesc, de la mare pînă la mic, ca să stea cu toţii ajutor dreptăţii şi obiceiului ţării, şi s[fînta] pravilă a se călca nicidecum să nu îngăduiască, nici să priimească pe un călător ca acela, nici să aibă s[fînta] mitropolie o strîmbătate ca aceasta, *cit va trăi această de Dumnezeu păzită ţară* [s. ns.]".

[13] „în mod evident".

[14] *Ioan Dragomir,* 1811-1883, a absolvit studiile teologice la Blaj în 1833, în 1834 fiind profesor de „principie" la liceu. Pînă în 1839 a mai predat şi filosofia şi a fost prefect de studii în Seminarul teologic. între 1839—1845 e paroh în Băiuţ şi viceprotopop al Lăpuşului. Amestecat în procesul lemenian, îşi pierde protopopiatul, pe care îl recîştigă în 1851. Ulterior ajunge asesor consistorial la noua episcopie a Gherlei. Despre aceste copii aflăm cîte ceva şi dintr-o scrisoare a lui Ioan Dragomir către Ştefan Moldvai, datată „Băiuţ 21 a/9 martie 1845" (la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3764)

[15] „Antidotul *Antidotului"* = articolul *Dd. M. din Ungaria şi Ursulescu din Titel,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 20, p. 80; nr. 21, p. 83-84, semnat *-Is-.* Polemizează cu cei doi apărători ai lui Gavra în povestea dramei sale.

[16] Urmează o parte a foii tăiată cu foarfecă, fie de Cipariu fie de Bariţ.

[17] Articolul *Poesie,* în *Foaie pentru minte...,* 1845, nr. 7, p. 51—53, de fapt un studiu al lui Heliade Rădulescu despre poezia lui Cezar Bolliac. Cu o notă de subsol a redacţiei: „Poftiţi fiind de mai mulţi, retipărim acest articol după *Curierul rom.* n°. 2, iar răspunsul la acelaşi, după original". Urmează, în proximul număr (8, p. 62—65) riposta lui Cezar Bolliac: *Răspuns la articolul poezie din nr. 7. Domnul meu!* Din această scrisoare înţelegem că Bariţ voia să-1 capaciteze pe Cipariu a intra în polemica celor doi.

[18] Este vorba de cîteva mostre de *Tatăl nostru* în limba română, din diferite epoci, pe care Cipariu le promisese învăţatului german Joseph Gehringer (vezi infra, scris. LX, n. 13).

[19] *Pidalion sau cîrma corăbiei înţelese a catoliceştei şi apostoliceştei Biserici a ortodocşilor. Traduse din greceşte în româneşte de înalt preosfinţitul proin mitropolit] chir Veniamin. Tipărită prin sîrguinţa şi cheltuiala lui Leonil. îndreptate şi îndeplinite de protosinghelul Neofit Scriban,* Mănăstirea Neamţu, 1844.

[20] „Pentru români".

[21] „îndreptarea" de la începutul scrisorii — vezi nota 1 — este ştearsă de Cipariu cu cîteva cruci peste text. Bariţ o publică totuşi.

[22] Episcopul Vasile Erdeli al Orăzii va veni în 3 mai, ca delegat regesc, spre a ancheta cazul de la Blaj. Despre rostul delegării lui Erdeli la Blaj vezi Coriolan Suciu, *Crîmpeie din procesul lemenian. Al doilea „atentat" contra lui S. Bărnuţiu,* articol manuscris, la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3557/a, p. 32-33.

[23] într-o *Disertaţie pregătitoare la Dicţionarul românesc, latinesc şi elinesc al d-lui Grg. Papadopul, profesorul de limba elenică în Colegiul Sf. Sava, slujind drept înştiinţare* (din *Curier de ambe sexe,* periodul IV, de la 1842 pînă la 1844, p. 28—31; p. 45—55; p. 93—97), acest obscur „didascal" pripăşit pe pămîntul românesc îndrăznise în 1843 să-şi bată joc de *Dicţionarul de la Buda* şi de autorii săi. îi răspunde, aspru şi competent, Ioan Maiorescu, în *Antipapadopul sau autorii Dicţionariului de la Buda apăraţi contra domnului Gr. Papadopul,* în *Foaie pentru minte...,* 1843, nr. 11, p. 81—85; nr. 12, p. 89-93; nr. 13, p. 97-101.

[24] „Autorul *Minţii şi tăriei"* este însuşi Cipariu (vezi scris. XVIII; XX şi XXXII), care, sub titlul *Mintea-tăria,* semnează în *Foaie pentru minte...* (1841, nr. 23, p. 177—179) un interesant eseu filosofic. într-o epistolă-articol *(Domnule redactori,* în *Foaie pentru minte...,* 1841, nr. 31, p. 245—247), N. N. Rucăreanu combate ideile lui Cipariu din *Mintea-tăria,* găsindu-le lipsite de o bază realistă. Anterior, făcuse şi Bariţ cîteva reflecţii, cu totul nepretenţioase, pe marginea articolului lui Cipariu (vezi *Mintea, tăria,* în *Ibid,* nr. 25, p. 198—199). Această discuţie în trei este obiectul unui studiu al lui George Em. Marica, *O discuţie sociologică-filozofică în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură",* din *Cercetări filozofice,* XV, 1968, nr. 9, p. 1089-1096.

[25] Articolul nesemnat al lui Bariţ, *Revistă de jurnale şi încă ceva,* în *Gazeta Transilvania,* VIII, 1845, nr. 23, p. 91—92, în care evocă polemicile filologice avute cu autorii din Moldova şi Ţara Românească „nainte cu 7 ani, cînd impulsul de a ne disputa şi, mai la urmă, a ne înţelege cu toţii asupra celor mai de frunte punturi literare se dăduse în acestea foi, de către cîţiva bărbaţi de dincoace".

[26] Hiat în scrisoare, intervenit în urma tăieturii semnalate în nota 16.

[27] Idem.

[28] Idem.

[29] Probabil pentru meditarea lui Leon Bariţ, care învăţa prost (vezi scris, anterioare şi următoare, la P.S.).

LX

Blaş, 30 mar./ll apr. [1]845

Domnule !

Din foiţa alăturată la *Gazetă* înţelesei cu durere că ai fost bolnav — doresc să auz că n-ai fost bolnav de boală — şi cum că o scrisoare de ale mele ţi s-au pierdut de la poştă pînă acasă. Numai să nu fie căzut în mîni rele! Intr-însa-ţi scrisesem (mi se pare în 12/24 mar.,) cum că profesorii ştiuţi sînt despuşi la parohii: la Bobota P[ap] I[osif], la Boiul Mare B[oer] D[imitrie] şi la Beiu S[imion] B[ărnuţiu], precum şi profesorul matesului Pop Vasilie (carele cu puterea ţine ocupată profesura de as-toamnă, deşi i s-au tras plata) la Alecuşi, în locul mortului Nic[olae] Detsei. Cei dintîi au trimis vreo 3 protestaţii prin d. Crainic, că nu vor să iasă din şcoală pînă după rezoluţie mai înaltă la recurs ce vor să facă[2]. Şi de-atunci au făcut, trimeţînd pe unul dintr-înşii la Viena, precum se zice ajutorit cu bani, de nu şi de airea, dar mai ales cu o 100 f. de către Popovici de-aici, carele azi la 6 ceasuri dimineaţă, după boală mai de 3 luni, au ieşit din lume[3], şi cu atîţa-şi de la Man[4] din Sibiu. loji[5], cu toate acestea n-au mai mers la şcoală valezicînd şi decherîndu-se că poruncilor împărăteşti nu se opune. Pop Vas[ile],

mai întîi, dojenit de Consistoriu, s-au împrotivit. După introducerea altor profesori în locul acelor 4, au resignat în scris, cerînd şi dispensaţie de a se putea căsători în post, iar după astea, îndemnat de alţii, n-au vrut să iasă din profesură. Boer[6] s-ar fi împrotivit, dar Turc[7], carele şi înainte de 3 ani era rînduit de Consistoriu la acest studiu, mai nainte de Boer, nu l-au lăsat, precum nici clericii nu i-au ţinut parte. Bărnuţ n-au vrut deloc să îngăduie. Şi aşa, azi din acei 4, doi tot mai ţin scoală': Bărnuţ şi P[op] Vasilie, iar doi au ieşit, *velle-nolle:* P[op] Joji şi Boer alias Crăcea. Dar vei fi auzit şi din fratele Maiorescului[8] că 12 clerici din 3 et 4 an (rămînd alţi 16), încă protestînd asupra lăpădării acelor profesori, au ieşit din Seminariu[9]. Pe Marc[10] încă l-au suspens ep[isco-p]ul pentru puşcătură, dar numai după examen, ca să se poată face informaţiile prin ordinariul profesori, carele asemenea au îngăduit. Aste mi se pare că ţi-am însemnat atunci, sau cu poşta următoare, precum că şi aceea au fost pricina de nu ţi-am scris de la 13 fevr. că cu scrierile oficioase şi alergările în sus şi în jos la Consistoriu, la introducere, la scoale etc. eram cuprins, dar nici puteam să-ţi scriu aşa des pînă nu se limpezea mai tare lucrurile, ca să ştiu ce să-ţi scriu. Şi mai pre urmă, cum că lui Trif[11] i-am dat 4 f. CM. împrumut cu îndatorire să ţi-i plătească d-tale în socoteala noastră, dar nu ştiu de au venit la Braşov şi de ţi-i i-au plătit ori nu, rugîndu-te şi aceea ca să-mi păzeşti bine scrisorile, să nu-mi ajungă în mîni streini. Şi iaca fatalitate, că tocma acea scrisoare-ţi peri mai din mînă! *C etait un pressentiment du malheur qui devait lui arriver*[12].

Domnul mieu! Văz că nu voi putea nici astăzi să-ţi trimit *Total nostru-le* apromise, deoarăce Consistoriul avut pentru moartea de azi
138 a celui mai dinsus, cu prînzul, scoală şi vecernia cea lungă a Acatistului / nu-mi lăsă destul răgaz ca să le lucrez, după cum mi-am propus, şi n-aş vrea să lucru în zădar. Deci te înştiinţez cu aceasta că, spre încungiurarea îndelungării, le voi trimite io însumi la d. Gehringer[13], cu carele avui norocire a grăi o dată, la 1841, în Sibiu în biblioteca lui Brukental, fiind faţă şi dd. Neugeboren[14] şi Ackner[15], măcar întru lunga povestire ce avurăm, nici io, nici d-lui n-am întrebat unul de altul. Dară apoi d. Ackner mi-au spus cine au fost şi în urmă, i-am trimis şi io vreo carte de a mele, una ori două. Io poate că mai întîrziam, ca să trimit prin d-ta, dar un articul din *Allg[emeine] Zeit[ung]*[16] n° 87, Teii, S[eite] 692 din Viena spune că *I*[tea] Heft[17] au şi ieşit din acel poliglot şi aşa, nu e glumă nici de a mai întîrzia. Dar *Tatăl nostru-rile* adunate şi trimiţînde vor fi acestea:

1 După un ms. al bibliotecii măn[ăstirii], de la a. 1556, şi aşa mai vechi decît toate cele tipărite; *Tatăl nostru* aci e cu tîlc foarte frumos scris; şi între altele cuprinzînd şi o bucată din geografia Ardealului;

1 După un ms. a Seminar[ului], iar cu tîlc, din a. 1724;
1 După o *Liturghie* din Iaş, din 1679[18];
2 După *Nfoul] Testament din Bălgrad,* din 1648[19]; de la Matei şi Luca;
2 După *Biblia de la Bucureşti,* din 1688[20]; „ „
2 După *Biblia din Blaj,* din 1795[21]
2 După *Test[amentul] Nou* din Smirna, din 1838[22]
1 Curat de sloveni, dar fără neologismi;
1 In limba ţinţarilor.

Şi aşa socotesc că vor fi representate şi epocile, şi provinciile, şi dialectele încîtva. E pagubă, adevărat, că cele mai vechi monumente tipărite după cuprinsul lor nu au această rugăciune, ca printr-însele să ni se poată reprezenta limba, pr[ecum] *Biblia de la Orăştie*[23], *Cazania din Braşov*[24] şi *Govora*[25], *Psaltirea*[26] şi *Parimieriul*[27] din Iaş[i] etc. carele, afară de acele mai sus pomenite, aşa limpede ne înfăţişează limba acelor timpuri şi atîtea cuvinte, ziceri şi forme alese bune, astăzi rari sau uitate, ne arată.

Dar îţi apromit că o copie credincioasă de pre cele ce voi trimite directe d-lui Gehringer, şi d-tale voi împărtăşi.

Pre P[opovici] poimîne-l vom îngropa, duminecă după liturghie. Cuvîntare au oprit însuşi să nu i se facă. Altele ce vor mai urma, vom vedea.

După cum rămîi cu plecăciune al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr.

P.S. Vezi de nu fii bolnav, cruţă-te; zic şi io că vrem să mai trăim. / 138

1 De fapt, din 13/25 martie. Nu s-a pierdut ci e aici, supra, nr. LVII.

2 Profesorii „delăturaţi" protestaseră încă în 18 martie 1845, prin recursul prepozitului Simion Crainic către împăratul, împotriva scoaterii lor din şoli şi a înlocuirii cu dascăli din partida lemeniană (vezi Coriolan Suciu, *Preambule la procesul lemenian. Pretinsele atentate contra lui Bărnuţiu,* în *Cultura creştină,* XVIII, 1938, nr. 12, p. 730—745). Două exemplare din recursul lui Crainic din 18 martie se află la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3763 şi 3765. Prepozitul face recursul ca urmare a rugării celor trei profesori căzuţi în năpastă: Simion Bărnuţiu, Iosif Pop şi Demetriu Boer, purtînd data „Blasii 1a Marţii (1)845", a cărei copie se află în Fond. cit., nr. 3750.

3 Moartea lui Arsenie Popovici o anunţă şi *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 30, p. 116).

4 Nicolae Maniu, protopopul greco-catolic al Sibiului, despre care vezi un capitol aparte în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III. Maniu a făcut parte din partida naţională a lui Bărnuţiu.

5 Iosif Pop, despre care vezi *Ibid,* scrisorile lui Ioan Rusu, nr. VII, n. 10.

6 Demetriu Boer, profesorul înlăturat (vezi *Ibid.,* scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2).

7 Ioan Turcu, secretarul Consistoriului, acum numit profesor de istorie bisericească in locul lui Demetriu Boer.

8 Vasile Maiorescu, elevul eliminat (vezi scrisorile supra).

9 Vezi scris. LVII, nota 13.

10 Nicolae Marcu.

11 Acelaşi Vasile Maiorescu. împreună cu fratele său Ioan Maiorescu, ei se numeau de fapt Trif sau Trifu. Vezi Coriolan Suciu, *Din tinereţea lui Ioan Trifu alias Maiorescu. De ce a trecut în ţară,* în *Societatea de mîine,* IV, 1927, p. 251—252; 272—273; 313—315; 336—337; Idem, *Ioan Trifu-Maiorescu — preot,* în *Cultura creştină,* XVIII, 1938, nr. 1-2, p. 63-66.

12 „Era un presentiment al nenorocirii care era să i se întîmple".

13 *Joseph Gehringer,* 1803—1857, teolog şi savant catolic, profesor de teologie pastorală în Wiirtenberg. Adept al reformelor lui Josif al II-lea, a urmărit problema înnoirii instituţiei bisericeşti. A murit în timpul unui pelerinaj de studii la Ierusalim. S-a

făcut cunoscut în **1842,** cu lucrarea *Synoptische Zusammenstellung des griechischen Textes der vier Evangelien nach den Grundsätzen der authentischen Harmonie.* Vezi despre el *Allgemeine Deutsche Biographie,* VIII, Leipzig, **1878,** p. **499—500.**

[14] *Karl Neugeboren,* **1789—1861,** om politic şi istoriograf sas din Transilvania. Lucrarea sa mai cunoscută e *Handbuch der Geschichte Siebenburgens,* Sibiu, **1836.** A alcătuit şi un *Index diplomaticus Regni Hungariae publicus seu Series Diplomatum Decreiorum, Legum, Literarungue Typis divulgatorum, Historiam Regni Hungariae, Legesque ac Jura et Praerogativa cum Regni Hungariae et incorporatarum Provinciarum, turn Personarum publicarum et privatarum tangentium,* în **3** volume, Sibiu, **1844.** Vezi despre el **Joseph** Trautsch, *Schriftsteller-Lexicon oder biographisch-literärisch Denk-Blâtter,* III, Braşov, **1875,** p. **15-16.**

[15] *Johann Michael Ackner,* **1782 — 1862,** istoric sas din Transilvania, autorul unor lucrări de istorie veche, în bună parte consultabile şi astăzi: *Antiqua Musei Parisiorum Monumenta,* Viena, **1809;** *Die Colonien und militärischen Stand-Lager der Romer in Dacien in heutigen Siebenburgen,* Viena, **1854;** *Die rbmischen Alterthumer und deutschen Burgen in Siebenburgen,* Viena, **1856;** *Die romischen Inschriften in Dacien,* Viena, **1865** şi multe altele.

[16] De fapt, în *Beilage zur Allgemeine Zeitung* (foaie anexă a marelui cotidian *Allgemeine Zeitung* din Augsburg). Articolul *Die bsterreichische Hof — und Staatsdruckerei. Wien, 18 März* **(1845,** nr. **87** din **28** martie, p. **692),** anunţă apariţia unui mare dicţionar poliglot, cu caracter de enciclopedie.

[17] „Primul tom". Vezi nota precedentă.

[18] *Dumnezăiasca Liturghie, acum întîi tipărită rumâneaşte, cu multă osârdie, să-nţăliagâ toţi spăsenia lui D-zeu, cu întreg înţeles,* Iaşi, **1679,** tradusă şi tipărită de Dosoftei.

[19] *Noul Testament sau împăcarea, au Leagea Noauă a lui Isus Hristos Domnului nostru. Izvodită cu mare socotinţă den izvod grecesc şi slovenesc, pre limba rumânească...,* Belgrad [Alba-Iulia], **1648.**

[20] *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi şi ale cei noauo leage, toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înţeleagerea limbii rumâneşti...,* Bucureşti, **1688,** zisă şi *Biblia de la Bucureşti* sau *Biblia lui Şerban.*

[21] *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a -Legii Vechi şi a ceii noao, taie care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înţelesul limbii rumâneşti...,* Blaj, **1795,** zisă şi *Biblia lui Samuil Micu.*

[22] *Noul Testament al Domnului şi mîntuitorului nostru Isus Hristos, tipărit cu voea prea sfinţilor episcopi ai Prinţipatului Româniii, după cel mai ales model, dat de preasfiinţiile lor în zilele Prea înălţatului Domn stăpînitor a toatei Ţării Româneşti Alexandru Dimitrie Ghica Vv.,* Smirna, **1838;** ed. II, Smirna, **1846.**

[23] Este vorba de *Palia de la Orăştie,* tipărită de diaconul Şerban şi Marien diacul, ia **1582.**

[24] *Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învăţătură deîn tuspatru evanghelista aleasă şi deîn multe dumnezeeşti scripturi...* [şiHitlul continuă, neobişnuit de lung], Braşov, **1581,** cunoscută sub numele de *Evanghelia cu învăţătură a lui Coresi.*

[25] *Evanghelie învăţătoare sau cazanie preste duminecile anului şi la praznice..* Govora, **1642,** cunoscută sub numele de *Cazania de la Govora.* E tradusă şi prefaţată de Udrişte Năsturel.

[26] Credem că este vorba de *Psaltirea slavo-română a lui Dosoftei,* tipărită la Iaşi în **1680** *(Psaltirea de-nţeles a sîntului împărat prorocă David, tipărită întru blagoslovite dzilele Măriii Sale Prea Luminatului întru Isus Hristos Ioan Duca Voevoda, cu mila lui D-zeu Domn Ţării Moldovei, cu cheltuiala Măriii Sale şi cu posluşenia smereniii noastre Dosoftei, mitropolitul Sucevei, în tiparniţa Sfintei Mitropolii, în Iaş...,* Iaşi, **1680).** Au urmat numeroase alte „psaltiri din Iaşi", numai între **1743 — 1802** tipărindu-se aici **5** ediţii.

[27] O altă scriere a lui Dosoftei, *Parimiile preste an,* Iaşi, **1683.**

LXI

Blaş, **6/18** apr. **1845**

Domnul mieu !

în alăturata foaie vei vedea o comisie pentru ep[iscop]ul de la Oradie[1] ce mi s-au împărtăşit de ep[iscop]ul nostru astăzi, cu rugare

ca să se mijlocească trimiterea acelora cît mai în grab la Sibiu, arătîndu-mi prin poştie unde să se caute, căci că dorirea preosf[in]ţitului ce ne-au vestit că va fi aici în 3 mai st. n. e ca să le poată duce cu sine, întorcîndu-se înapoi. Fiindcă, dar, tocma într-acea zi cade şi tîrgul Sibiului şi, după cum iri-ai înştiinţat mai de mult, avînd exemplare din *Ist[oria] bisericească*[2] mai multe, am nădejde, precum te şi rog, că cu ocaziile tîrgului Sibiului cea mai puţin îmi vei trimite ce vei avea îndelete.

Trimite-mi, dar, cu totul următoarele:

3 *Pravile*[3], una adecă pentru Erdelyi, alta pentru ep[iscop]ul nostru, şi alta pentru mine:

1 *Istorie bisericească,* pentru Erdelyi;

1 n° 8° din *Gaz[etă]* etc. cum stă în foiţă.

Banii cînd şi unde să ţi-i trimit? La Talmaer? Scrie-mi.

Pe Popovici[4] l-am îngropat dumineca trecută, după ce mai întîi l-au tăiat, la pofta lui Sehrader, fisicul Comitatului, din pricina unor vorbe din gura nepotu-său şi a lui P[op] Ioji[5], că l-ar fi otrăvit ep[iscop]ul şi Sehrader[6]. Asta în Blaj n-au mai păţit-o altul, zic grecii, fără numai Buric. D-ta nu ştiu, cunoscut-ai pe Buric, şi cine au fost? Şi de nu, destul să-ţi fie că au fost un hoţ; au perit ucis cu barosul de un faur şi, într-un cuvînt, fratele Duţoaii, pe a căruia fată o curtenesc 139
profesorii *moralitatis defectores*[7]. /

Popovici au lăsat tot ce au avut la nepoţi, *et in specie*[8] cei mai tineri, respective f...lui; în bani gata, 1400 f. C M . la d. Boer, canonicul. Dar oamenii zic că pînă la alţi 6000 f. C M . i-au trămis într-o noapte la nepoată-sa respective, ca acasă, cînd îi era mai rău. *Hic certe non vixit sibi sed suiş*[9].

Pe foaia următoare trimit 8 *Tatăl nostru-ri,* ca să le trimiţi d-ta prin cine vei voi la d. Gehringer[10], că io sînt cuprins cu prea multe, în compunerea celui din limba ţinţară m-am împiedecat, de aceea au rămas afară. Pre altele ce-ţi mai atinsesem, le aflai de prisos.

Primăvara ce avem din 1/13 apr. nu se poate asemăna de frumoasă. Holdele sînt mari de minune şi cresc aşa tare cît e teamă că vor să cadă. Viile au pătimit rău astă-iarnă şi sînt mai de tot uscate, asemenea şi piersecii. Ieri la 7/19 am avut tunete şi fulgera ca vara.

După care cu grabă mă însemnez, al domniei tale prea plecat,
Cipariu m.pr. / 139*

[1] Vasile Erdeli, episcopul greco-catolic de Oradea (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Antonelli, nr. XIV, n. **10),** va sosi la Blaj în **3** mai **1845,** în calitate de comisar regal delegat să ancheteze întîmplările de la Blaj. Anchetează parţial şi pleacă fără vreo decizie categorică (vezi G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, **1924,** p. **64).** Vezi şi infra, scris. LXIV.

[2] A lui Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. **4).**

[3] *Pidalionul* lui Veniamin Costache.

[4] Arsenie Popovici, canonicul (vezi scrisorile anterioare).

[5] Iosif Pop, ca şi Arsenie Popovici, era adversarul episcopului (vezi scrisorile anterioare).

[6] Iosif Sehrader, medic şcolar la Blaj.

[7] „Certați cu morala".
[8] „Şi anume".
*„Acesta, în mod cert, n-a trăit pentru sine, ci pentru ai săi".

LXII

Blaş, 16/28 apr. [1]845

Domnule şi frate !

Mine plec la Sibiu de unde vei primi această scrisoare, înştiințîndu-te deodată că voi depune la d. Thalmayer prețul *Gazetei pe sem 1 (1)845,* în 36 f. CM. pentru 9 exempl[are], adecă ep[isco]pul, Crainic, Alutan, Boer[1], Bârna, Laday[2], Mănăstirea, Seminariul, io, a 4 f. CM.; lingă aceiaşi, 9 f. CM. pentru *Curierul de ambe sexe,* pentru 2 exempl-are], adecă: ep[isco]pul şi io, a 4 f. 30 cr. CM., şi mai pre urmă, 8 f. 20 cr. CM. pentru 10 ex[emplare] *Macroviotica* a 50 cr. CM., *in summa:* 53 f. 20 cr. CM. Aici închid polița de la Thalmayer pentru 53 f. 20 cr. Mai multe n-am căpătat; 24 ex[emplare] s[în]t la Moldvai[3]; Thalmayer încă nu are altele.

Mai ai la mine din sem. 2 a. tr. cei de la Harzsa şi cancelişti, carii ziceați să-i ții pînă la altă rînduială, precum se vede, pre seama tatălui domniei-tale. Aci se vor socoti şi cei 4 f. CM. ce i-am dat fratelui lui Maiorescul[4] să ți-i plătească etc. Deci înştiințează-mă, te rog, cît mai în grabă şi despre aceştia, să ştiu ce să fac cu ei: ori să-i dau cuiva, cui vei porunci, ori împreună cu alți bani, să ți-i trimit înlăuntru.

în grab fiind, nu poci alte a-ți mai scrie, decît:

1° cum că zioa naşterii prea bunului nostru a țărilor părinte şi în iest an s-au serbat cu toată solenitatea cuviincioasă, care te rog să o adaugi la alte asemenea înştiințări. Mai pre larg a ți-o descrie nici răgaz nu am, nici s-au deosebit de cea de acum anul întru nimica[5];

2° cum că azi săptămînă aleserăm pre Şereni de la Fogaraşi canonic în locul lui P[opovit]s[6] cu 4 voturi; din celelalte 4 voturi, 3 au căzut pre Papfalvi[7] şi 1 pre Marian[8].

Eşti sănătos? Altele neputîndu-îe a le mai descrie, rămîi cu obicinuita reverință, al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr.

P.S. Te rog să faci bine să scrii lui I[osif] Many[9] să-mi trimită înapoi *Dicționariul* lui Vaillant[10], prin d-ta, că l-am făgăduit la un prietin, ce-i foarte trebuieşte. Să nu uiți!

140 *Idem. I*

[Adresa:] Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco

[1] Canonicul Ştefan Boer.
[2] *Demetriu Ladai,* 1814—1848, profesor blăjean, unul dintre colaboratorii lui Cipariu la *Organul luminării.* A intrat în rîndul profesorilor în anul şcolar 1838/1839. Pe la 1842 era profesor la clasa superioară de poetică a gimnaziului. Din 1846 e prefect de studii şi profesor de istorie bisericească la Seminarul teologic.
[3] Profesorul Grigore Moldvai (vezi *George Barit şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2).
[4] Vasile Maiorescu (vezi scris. LVII, n. 1).
[5] Bariț alcătuieşte, sub titlul *Blaj, 16/28 aprilie,* un articol scurt, de circumstanță, despre serbarea zilei împăratului la Blaj (*Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 34, p. 133).
[6] Arsenie Popovici, după moartea căruia a rămas un loc vacant în Capitul.
[7] Constantin Papfalvi. Vezi în acest volum scrisorile lui către Bariț.
[8] Ioan Marian, vicarul foraneu al Năsăudului, despre care vezi *George Bariț şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XI, n. 16.
[9] Iosif Many. Vezi în *George Bariț şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Many către Bariț, inclusiv un studiu despre el.
[10] încă în *Foaia literară* (1838, nr. 25, p. 196—199) Bariț publică o *Prenumerație pentru Di'xionarul rumânesco-franțozesc de Ioan Alexandru Valian, fostul profesor de literatură franțozească în Colegiul național şi întemeitorul pensionatului din „Sfîntul Sava",* prospectul lui Vaillant la dicționarul său. El apare în 1839: *Vocabular purtăreț românesc-franțozesc şi franțozesc-românesc,* Bucureşti, 1839.

LXIII

Blaş, 19 apr./1 mai [1]845

Domnule şi frate !

O înfiorătoare noătate! Ieri în drumu-mi de la Sibiu, încă dincolo de Mănărade, din doi sasi ce vineau din cîmp de la lucru auzîi cum că P.L (Pop Josi) s-au înecat de voie-şi în Tîrnavă![1] Acasă sosind am înțeles mai de aproape peristasurile acestui tragic capăt. Posesorul din satul vecin S[îmcel] la carele, după multe îndoieli, se trase mai pre urmă înainte de sărbătorile Paştilor noastre, ca la un amic, trimise ieri dimineață o scrisoare cu datul de alaltăieri seara cătră G. de aici, în care-i face cunoscută ca unui amic şi frățiie această tristă întîmplare: cum, adecă, înainte de vreo 5 zile, începînd a da semne de o întreagă smintire, spre oareşicare uşurare, l-au luat cu sine la M[ureş] Oşorhei, de unde alaltăieri seară, pre la 5 ori, ajungînd la podul de la Jidvei preste Tîrnavă, fără veste, cum era numai în cămeşe, din căruță au sărit preste pod în mijlocul Tîrnavei, (care tocma acum e înfiată şi, dealmintrilea pentru adesele viptime ce mai în tot anul le cere, faimoasă), fără de a se îneca numaidecît, ci reieşind pre fața apei, mai era modru de a scăpa din perire. Lucrătorii ce erau față la diregerea podului, la strigarea numitului posesor alergînd de toate părțile cu cîrlige ca să-l tragă afară, însă în deşert, că nenorocitul n-au vrut a se folosi cu întinsa ajutorință, ci, din contră, înotînd din toate puterile în gios, cînd era aproape de iaz, plecîndu-şi trupul s-au lăsat răpitoarelor unde, de numaidecît l-au înghițit. Acesta fu capătul vieții unui bărbat carele, după rarele talente şi frumoasele cunoştințe, putea să fie unul / din cele mai chiare luminări 141
într-aceste aşa sărace timpuri. Dar aşa curînd se stinse! Trupul încă, după toate făcutele cercări, încă pînă acum, la 12 ori înainte de ameazi, nu i se putu afla.

Io încă, venind, la Cinade era gata să-mi rump sau să-mi scrintesc un picior, de unde şi io merg cevaşi â la Vulcan, *gdtftjlickerAndantes* [2]; dar' nu face nimic: *eb csont*[3] etc.

Apropiindu-se sosirea comisariului[4], oamenii noştri sunt preste măsură îngrijaţi. B[arn]a se rugă ieri de ep[isco]pul de iertare de unele ce au lucrat. Mi se pare că şi pe el şi pre alţi[-i] îngrozesc testimoniurile sau declaraţiile ce se mărturisesc că au dat, în iarna trecută fu anul, a[rhi]ep[isco]pului [5], despre un punct îngrozitoriu al lui S.[6] asupra ep[isco]pului. loji în zilele mai de pre urmă totdeauna se temea că i-or tăia limba pentru cele ce au grăit, zicînd că el nici nu le-au crezut, nici ar putea să le dovedească şi că pe el nici D-zeu, nici ep[isco]pul nu poate să-1 ierte şi ep[isco]pul, de ar ierta pre unul ca dînsul, ar fi om de nimica- De-aci desperarea, neştiind ce să se facă, şi capătul. O, frate, de este aceasta pedeapsă dumnezeiască, cît e de groaznică!!!

Acestea scriindu-ţi -le în grabă, rămîi recomandat frăţeştilor simţiri. Al d-voastre prea plecat,

C. mpr.

P.S. In *Gaz[etaj* N[ro] 20 ai scris că P[opovi]ts au murit în 3 în Joc de 30 mart. şi cum că abie au trecut de 50 de ani[7], cînd dînsul era numai de 48 de ani. De cumva din scrisoarea mea se trage greşeala, îndreaptă sau nu îndrepta, cum vei voi.

Idem. /

Seara la 11 ori, tot atunci.

Pescarii trimişi încă astăzi n-au aflat trupul nefericitului. Mai de aproape înţelesei că şi preste iaz trecuse încă citov, dar după aceea, oricît îi strigau toţi din toate părţile să iasă şi-i întindeau cîrligele să-1 prindă, sau să prindă, amerinţînd să nu se apropie cineva de el, că cu sine-1 trage de-1 îneacă, şi mai ştergîndu-se o dată pre frunte, s-au aruncat cu capul în voitoare şi, lovind încă o dată cu piciorul apa înapoi, nu s-au mai văzut. Astăzi Gy[ârfâs] [8] au scos pre s[olgă]birău tractului, cu alţii lîngă sine, şi făcu inchiziţie formală despre toată această întîmplare. Ide[e]a fixă a nefericitului era că i-or tăia limba pentru cele vorbite. îşi smulsese tot părul pre frunte, fruntea-şi zgîriase şi nările şi le belise. Cele mai de pre urmă semne de desperaţie. Conştiinţa tîrziu i se trezi şi amar i se izbîndi!

Nu ştiu, trimisu-mi-ai vreuna din cărţile poftite pentru episcopul de la Oradie; măcar de mi-ai trimite răspuns oricum, ca să mă poci legitima că am scris pentru dînsele.

Idem mpr..

Mîne se duce Turc în S[încel] la Gy[ârfâs] să inventeze lucrurile lui P[op] I[osif].

Iartă că astă scrisoare nu ţi-o trimit franco, fiindcă o duce un expres la Sibiu şi de-acolo poate pre poştă; pentru ca să-ţi vie mai curînd.

Idem. I

[Adreşa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* wohlgeborem in Cronstadt.

142

[1] Sinuciderea profesorului Iosif Pop, una din victimele răzbunării lui Lemeni în procesul cu profesorii, este aspectul cel mai dureros al nefericitului conflict de la Blaj. Mulţi autori au pomenit despre moartea lui Iosif Pop, dar nici unul în detalii atît de exacte ca Cipariu în această scrisoare şi cele două care urmează. Notăm, aşadar, că această scrisoare este sursa de bază în legătură cu sfîrşitul eminentului dascăl blăjean. O parte a scrisorii, stilizată, a utilizat-o Bariţ pentru relatarea morţii lui Iosif Pop (vezi articolul *Blaj, 19 apr. v.,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 35, p. 137).

[2] „Tempo dumnezeiesc".

[3] „Os cîinesc".

[4] A episcopului Vasile Erdeli (vezi scris. LXI, n. 1).

[5] Adică primatele ungur de Strigoniu, care îşi aroga în mod abuziv, în numele „unităţii bisericii catolice", dreptul de ierarh metropolitan asupra Episcopiei greco-catolice române de Făgăraş. în anii ciocnirilor de la Blaj — 1842—1846 — episcopul Lemeni a apelat la sprijinul acestui potentat străin — şi ca religie şi ca naţiune — de români, în aceiaşi ani, însă, Bărnuţiu şi sprijinitorii săi, în cadrul acţiunii politice prepaşoptiste care a preponderat asupra scandalului şi „procesului lemenian", au contestat pe temeiuri politice şi filosofice amestecul strigonianului în viaţa religioasă a românilor. Vezi despre aceasta în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu.

[6] Credem că acest S. este Simion Bărnuţiu. „Punctul îngrozitoriu" este învinuirea de sodomie pe care i-o aduce Bărnuţiu episcopului. La Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3581, există copia unei scrisori a lui Bărnuţiu către vicarul Năsăudului Ioan Marian, din 5 septembrie 1844, în care se aduc detalii convingătoare despre această patimă degradantă a arhiereului.

[7] Vezi *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 30, p. 116.

[8] *Gyărfăs Elek,* proprietar şi jurist din Sîncel, angajat ca apărător al partidei lui Bărnuţiu în procesul cu episcopul Lemeni (vezi şi scris. LXX, inclusiv n. 4).

LXIV

Blaş, 6 mai/24 apr. [1]845

Domnule şi frate!

Poate că eşti bolnav de nu-mi răspunseşi încă, măcar la astă a mea cercare pentru cărţile ce scrisesem să mi le trimiţi, cu prilejul tîrgului Sibiului, la Thalmayer, la cari încă nici acuma n-au venit nimic, măcar că mult aş dori să-mi răspunzi la aceea, ca să mă poci legitima înaintea ep[iscopu]lui de la Orade carele au sosit sîmbătă seara, 3 mai [2], cum au fost înştiinţat şi m-au întrebat a doua zi.

Ep[iscop]ul acesta au venit numai cu Szilagyi[3] şi numaidecît s-au apucat de la lucrul. Vom vedea ce va putea isprăvi[4]. Toţi sînt cu inima îngheţată. Din opoziţie au sosit 7 protopopi cu v[ice] protopopi şi administratori cu tot, adecă: Maior[5], Moldvai[6], Alpini (Cuteanul)[7], Ţicudi[8], Poruţ[9], Bochiş[10] şi Dragomir[11]. Pe vineri e sorocit de împăr[ătesc] comisariu şi Man[12]; Marian[13] şi Marcian[14] se văd a-şi fi trimis plenipotenţiile la Crainic[15]. Mai pre larg voi scrie mai tîrziu.

„Ieri, în zioa de Sîngiorz avurăm tocma supt slujba vecerniei o gheaţă grozavă, de către ameazi trecînd pe Tîrnavă Mică în sus, ce ne-au luat de-aici toată nădejdea şi acea puţină ce aveam din vii şi pomi, împreună cu sămănăturile de grădină ce erau aşa vesele, ca rar alteori.

Ieri au îngropat şi pe Pop loji la Jidvei, pe carele numai ieri dimineaţă l-au ţipat apa afară"[16].

Şi cu acestea sînt în grabă al d-tale prea plecat

Cipariu mpr. /

144

[Adresa:] Herrn Prof. G. v[on] *Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

[1] Vezi scris. LXI, n. 1.

[2] Sosirea lui Erdeli la Blaj e anunţată şi de *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 37, p. 145), pe baza acestei scrisori.

[3] Vezi scris, anterioară, n. 1.

[4] Vezi scris, anterioară, n. 3, 4 şi 6. Erdeli nu şi-a putut îndeplini în linişte ingrata misiune, din cauza opoziţiei puternice a protopopilor şi a prepozitului Simion Crainic. Totuşi, în urma raportului său către împărat, profesorii răzvrătiţi împotriva episcopului vor fi înlăturaţi în mod definitiv (vezi scrisorile următoare), de asemenea şi bătrînul prepozit Simion Crainic.

[5] *Ioan Maior,* arhidiaconul Bistriţei, care împreună cu superiorul său Ioan Marian, vicarul ţinutului grăniceresc, s-a alăturat cauzei profesorilor în conflictul cu episcopul Lemeni.

[6] Ştefan Moldvai, fratele profesorului Grigore Moldvai, protopopul Fărăgăului (vezi scris. LIV, n. 1).

[7] Teofil Alpini, administrator protopopesc al Cutului (despre care vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 1).

[8] *Elie Vlassa Ţicudi,* 1813—1896, fiul parohului neunit din Ţicudul de Cîmpie, care la 1826 a trecut cu poporenii săi la greco-catolicism. Fiul său Elie a studiat la piarişti din Cluj şi la Seminarul teologic din Blaj. Din 1839 pînă prin 1842 e profesor de matematică la Liceul din Blaj, apoi e trimis paroh în Vereşmort şi administrator protopopesc al Arieşului (funcţie pe care o deţine la data acestei scrisori). între 1860—1862 e protopop al Turzii, iar la sfîrşitul anului 1862 intră în Capitulul de la Blaj, în prima serie de canonici mireni, alături de Grigore Mihali. A desfăşurat o rodnică activitate politică pe tărîmul naţional, căci, după expresia unui biograf al său, „niciodată n-a avut alte motive decît credinţa că lucră în interesul poporului român, pe care-1 iubea şi cu care s-a indentificat"" (vezi Iosif Hossu, *Ilie Ţicudi Vlassa. Cuvînt funebral rostit în 27 oct. 1896,* în *Unirea,* VI, 1896, nr. 44 p. 347).

[9] *Paul Poruţ,* protopopul Mărgăului.

[10] *Ioan Bochiş,* ~~protopopul~~ Aghireşului.

^laguuur, protopopul Lâpuşului, despre care vezi scris. LIX, n. 14.

[12] Nicolae Maniu, protopopul Sibiului, despre care vezi capitol aparte în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III.

[13] Ioan Marian, vicarul foraneu al Năsăudului, despre care vezi *Ibid.,* scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XI, n. 16.

[14] *Toma Marcian,* 1807—1857, cleric cu studii la Cluj şi Viena. După un scurt profesorat la Blaj (1832—1833), e numit paroh în Ocna Dej, mai apoi (1835—1857) administrator şi protopop al Cîţcăului.

[15] Adică la prepozitul Simion Crainic, acesta făcînd şi el parte dintre cei anchetaţi de episcopul Erdeli.

[16] Singura informaţie cunoscută pînă azi, despre locul de odihnă al profesorului Iosif Pop. Pasajul pus de noi între ghilimele a fost reprodus de Bariţ întocmai, în articolul *Blaj, 24 apr. c.v.,* din *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 37, p. 145.

LXV

Blaş, 1/13 mai [1]845

Domnule !

Dintr-altă scrisoare a mea mai dinainte, vei fi înţeles despre sosirea e[pisco]pului Orăziei aicea, împreună cu secretariul său, Ios[if] Pop Selăgean [1] doctor de teologie şi notariu consistorial al diecesului aceluia. Acum îţi scriu cum că alaltăieri i-au sosit aceluiaşi preavrednic bărbat denumirea de canonic în Capitulul aceluiaşi dieces, care întîmplare cu atîta mai mare bucurie vi-o împărtăşesc spre publicare[2], de te vor ierta legile cenzurii, cu cît deşi în scurt tîmp avurăm prilej într-însul a cunoaşte un bărbat de la carele pe dreptate naţia rumână poate să-şi apromită cele mai îmbucurătoare sperări şi aceasta încă într-un ram aşa tinăr, dar verde, matur şi plin de viaţă.

Alte întîmplări mai nouă nu mi-ar ajunge peana şi timpul a ţi le scrie toate pe rînd. Din multe, dar şi lungi, destul să fie aceste puţine şi pre scurt.

Crainic cu ai săi n-au vrut să stea faţă la comisie, făcîndu-şi excepţii că ar fi săluit în curtea e[pisco]pească (care însă e fisco-e[pisco]pească), că ar fi amerinţat în anul trecut unora prinsoarea / de la Muncaci şi etc, care şi le-au trimis şi în scris[3], ba, ce-i mai mult, întru o scrisoare cu 10 suscrieri de 1 vicariu, 2 protopopi şi ceilalţi vicepr[otopo]pi sau administratori, la prepozitul au protestat ca Capitulul[4] să nu dea *Rationes fundationum*[5] comisariului acestuia, şi în urmă într-alta, cu aceleaşi suscrieri către e[pisco]pul nostru, — ascultă! — îl opresc să nu mai fungăluiască, pînă nu se va curaţi de imputate 2 fărădelegi: s[imon]ia şi uciderea lui Bărnuţ, în figura săborului, pentru că, zic ei, că în 2 ani se putea apăra de vrea, dar nu numai nevrînd a aduna săbor, ci împiedecîndu-1, s-au dovedit de vinovat. Auzi! Vreo 10 preoţi dintr-un dioces de 1300 de preoţi să îndrăznească a opri pre un ep[iscop]!

Pe 10/22 s-au convocat adunare de pro[topo]pi[6], care va ţinea vero cîteva zile, căci e[pisco]pul se grăbeşte a se înturna la vizitaţie pro I iun[ie], dar poate că mai tîrziu, apoi iar se va mai întoarce, dar mai nainte vrea a cunoaşte şi simţirile clerului. *Deus det omnia bona*[7].

Cu acestea, prea fiind cuprins cu multe, în grabă scriindu-ţi-le, rămîi ca totdeauna al d-tale prea plecat,

C. mpr. /

[1] Iosif Popp Szilâgyi, viitorul episcop greco-catolic de Oradea, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XV, n. 1.

[2] Se publică sub titlul *Blaj, 1 mai v.,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 39, p. 154, stilizată de Bariţ. Totodată, redactorul reaminteşte prezenţa episcopului Erdeli la Blaj. Bariţ, care a fost un apărător convins al lui Lemeni — lucru explicat în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. I, n. 3 — face o aluzie răutăcioasă la adresa celor 11, înfrunte cu Simion Crainic, care au contestat prezenţa comisarului Erdeli (vezi aci supra, nota 3; vezi şi scris, următoare, n. 15).

[3] „Crainic şi ai săi" sînt, de fapt, nucleul partidei naţionale care s-a opus abuzurilor episcopului Lemeni la 1842—1846. în faţa situaţiei de a fi anchetaţi de un comisar evident aţîţat împotriva lor, aceştia îi „deneagă" lui Vasile Erdeli competenţa morală de a judeca litigiul de la Blaj. La Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3761; 3773—3774; 3777—3779 există şase proteste de acest fel, concepute în termeni foarte îndrăzneţi. Sînt semnate de: *Simion Crainic,* prepozit; *Ioan Marian,* vicar al Năsăudului; *Ioan Maior,* protopopul Bistriţei; *Nicolae Maniu,* protopopul Sibiului; *Păul Poruţ,* protopopul Mărgăului; *Ioan Bochiş,* administrator protopopesc al Aghireşului ; *Ştefan Moldvai,* administrator protopopesc al Fărăgăului; *Teofil Alpini,* viceprotopop al Cutului; *Ioan Dragomir,* administrator protopopesc al Lăpuşului; *Elie Vlassa Ţicudi,* administrator protopopesc al Arieşului şi *Toma Marcian,* administrator protopopesc al

Cîţcăului. Vezi şi Coriolan Suciu, *Crîmpeie din procesul lemenian. Al doilea „atentat" contra lui S. Bărnuţiu,* articol manuscris. în 10 mai 1845, protopopii răzvrătiţi se plîng împăratului (Fond. cit., nr. 3695 şi 3760), alăturîndu-şi acum şi cîţiva aderenţi noi: *Nicolae Erdeli,* parohul din Orlat, *Anton Veştemean,* parohul din Veştem; *Teodor Pop,* din Suciu şi *Clemente Tămăş,* preot în Straja.

[4] Acest act îndrăzneţ, semnat de aceiaşi, poartă data de 5 mai 1845 şi se află în două copii identice la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3773-3774.

[5] „Socoteala [inventarul] fundaţiilor".

[6] Această „adunare de protopopi" a fost convocată de episcop ca să dea formă juridică „inchiziţiei" lui Vasile Erdeli împotriva profesorilor şi a partidei naţionale în general. Prepozitul Simion Crainic, în numele celor năpăstuiţi, neagă competenţa acestei adunări, printr-o adresă către protopopii strînşi la Blaj, din 10—22 mai 1845 (vezi la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3702 şi 3730, două copii ale adresei). Crainic insistă asupra dreptăţii cauzei profesorilor din şcolile Blajului. Gestul său a fost înlesnit mult de luarea de atitudine a protopopilor amintiţi în nota 3.

[7] „Dea Domnul toate cele bune!"

LXVI

Blaş, 15/27 mai [1]845

Domnule şi prietine !

Nevrînd a te lăsa cu totul şi din partea mea fără înştiinţare despre cele ce se întîmplară aici în zilele noastre, şi supuind că şi de aiurea vei fi luînd asemenea încă mai pre larg, voiesc pre scurt a-ţi însemna aici din multe puţine, cu care d-ta poţi să te şi foloseşti în *Gazetă,* de vei, şi încît vei socoti de interes sau de lipsă sau iertat; numai în forma în care vi le împărtăşesc eu să nu le publici[1].

„La 23 apr. sau 5 mai se aflară aici vreo 8 protopopi mici şi mari[2], cu vreo cîţiva preoţi şi clerici, din acei 12 ce ieşise de bunăvoie mai as' primăvară din Seminariu[3]. Cei dintîi dădură mai multe scrisori înlăuntru: una la Crainic[4], să oprească pe Capitul a nu da samă de veniturile fundurilor comisariului împărătesc, cu amerinţare că almintrilea vor să-1 denuncieze Maiestăţei-Sale şi clerului[5], alta comisariului, ca să se întoarcă în diecesu-şi, că nu vor să-1 cunoască de comisariu[6], şi a 3-a, sîmbătă 10 mai st. n. episcopului, în care-1 opresc de funcţii[7]!

Comisariul au citat pre toţi acuzatorii şi mărturiile arătate, dar aceia nu au vrut să se arete, precum şi dintr-aceştia unii nu s-au arătat. Raţiile tuturor fundurilor diocesane, de la moartea lui Bob, le-au cercetat de-a măruntul şi în 9 mai st.n. au poruncit a se strînge protopopii din tot diecesul pre 10/22 ale aceştia, care au fost joia trecută, în care după scurtarea timpului însă numai ca la 45 s-au putut aduna, dar şi aceştia destui, ca să poată cunoaşte cineva simţirile acestui cler către păstoriul său şi zelul pentru religie şi disciplina besericească[8]. /

In sesia din joia numită, comisariul au dechiarat cauza chemării acestii adunări, adecă: ca nu numai să, cunoască dintr-înşii starea acestui dieces, dar şi să-i facă cunoscuţi cil rezultatul operatelor sale, care pentru tot iubitoriul de pace şi adevăr e foarte îmbucurătoriu.

După care acelaşi comisariu dădu voie ea protopopii să se înţeleagă cu e[pisco]pul lor despre cele ce ar dori mai de aproape a se dobîndi de la Prea înălţata Curte, care s-au şi făcut în vinerea următoare, şi sîmbătă s-au subscris.

Iar d. comisariu, între urările cele mai vii şi recunoscătoare de "bunătatea arătată către acest cler şi înaltele-i virtuţi păstoreşti, vineri după prînz s-au dus la Bălgrad, de unde, prin Cluş luîndu-şi calea, dumineca trecută trebuia să ajungă în Orade. Precum şi protopopii se întoarseră sîmbătă şi în următoarele zîle la ai săi.

Sîmbătă se şi publică, la porunca oficioasă a comisariului împărătesc, prin o deputăţie denumită din sînul Consistoriului, stînd din 4 persoane, a doua oară mandatul împărătesc pentru depărtarea unui profesor, ce nu se supusese la întîia publicare[9], subt grea pedeapsă, ca oricine ar cuteza din auzitori a mai asculta prelegerile acelui profesor, nu numai se va opri de la continuarea studiilor, dar nici la orice oficiu nu se va putea apleca. După care ieri, după multe încercări, mai pre urmă 34 din 46 de şcolari s-au supus ascultării denumiţilor noi profesori şi e de a se crede că şi din ceilalţi 12, încă numai puţini vor rămînea nesupuşi. Şi ca să încete tot influxul unui bărbat întru care unii, turburătorii, mult s-au încrezut, i s-au luat din mînă toată acea putere ce o avuse, şi aceasta după poftorita dorire şi cerere a toată adunarea protopopească"[10].

Din cele pînă aci scrise, încît socoteşti că nu vatemi persoane, aşa cît să te tragă la dare de seamă ca pre un defăimătoriu, vei alege cu tact. Mai apriat într-adins n-am vrut a-ţi scrie cu acest prilegiu, ca să nu te amăgeşti, ştiindu-ţi firea înfocată, din care curînd treci în entuziasm. Atîta te poci asecura, că toate delaţiile asupra ep[isco]pului s-au dovedit infamii, şi nu putea să asculte cineva operatul comisiii ce s-au cetit în au/zul adunării, fără de a nu rîde de sofistica acuzatoriului de 145v
ucidere[11], a nu se învinge de securitatea şi dreapta manipulaţie a fundurilor şi a nu se pătrunde la inimă de infamele denunciaţii a unor oameni fără cunoştinţă. Ep[isco]pul, dară, fu dechiarat, după tenorul acelui operat prin organul comisariului, după expresa autorizaţie de la M[aies]tatea Sa *pro casu*[12], cu toată solenitate[a], de nevinovat întru toate cu ce s-au fost acuzat[13]. De-aici entuziasmul nemărginit către amîndoi ep[isco]pii şi mîhnirea cu care nici măcar scrisoarea de la Crainic, ca de la vicariu general lor în sesie trimisă nu au vrut să o primească, nevrînd a se corespunde cu un aşa om, cum s-au dovedit din acte[14]. De aceea l-au şi lipsit ep[isco]pul ieri de vicariat şi prodirectură, cu carele atîta abuz făcuse. Pagubă că nu au făcut aceasta înainte de 2 ani!

Nu mi-ai scris nici măcar de ai primit scrisoarea cu banii, care însă trebuiai să nu uiţi, dacă şi te împresoară atîta. Corespondenţii — bine! Dar de cumva din asemenea pricină nimărui nu răspunzi, precum nu-mi răspunzi mie, sau nimic, sau tîrziu, sau prin altul, aşa, trebuie să aibi de a face numai cu principi şi ep[isco]pi, de nu-ţi rămîne un minut şi pentru noi ceşti mai mărunţi. Nu rîz, spui oblu, că nu-mi cade bine, dar pentru aceea nu mă mut în inimă, ci sunt ca totdeauna al d-tale mult preţuitoriu, 146

Cipariu mpr. /

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

[1] Pasajul care urmează, pus de noi între ghilimele, i-a servit lui Bariţ ca sursă pentru articolul *Blaj, 15 mai v. Adunare de protopopi (Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 43, p. 170—171). Părţi din scrisoare sînt reproduse exact, altele stilizate de Bariţ în sensul unei mai accentuate elogieri a episcopului Erdeli şi a misiunii sale.

[2] Vezi lista protopopilor veniţi în ajutorul lui Bărnuţiu şi alor săi, în scris, anterioară, n. 3.

[3] Vezi scris. LVII, n. 13.

[4] Ca la vicarul general al eparhiei.

[5] Două exemplare din adresa protopopilor către Crainic, la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3773—3774 (similare, datate Blaj, 5 mai 1845).

[6] Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. cit., nr. 3696; 3761; 3777-3778.

[7] De fapt, adresa protopopilor prin care „îl opresc de funcţii" pe Lemeni poartă data de 9 mai 1845. Semnatarii: Ioan Marian, Nicolae Maniu, Ioan Maior, Ştefan Moldvai, Teofil Alpini, Paul Poruţ, Ioan Bochiş, Ioan Dragomir, Toma Marcian şi Elie Vlasa, îşi bazează actul lor temerar pe învinuirea de sodomie care i se aduce episcopului. îi interzic să se prevaleze de demnitatea episcopală cîtă vreme nu va dovedi că este nevinovat. îşi întăresc actul cu citate din pravila bisericească, unde se reglementează astfel de cazuri în dauna vinovatului. Avertismentul protopopilor se află în 3 copii în Fond. cit., nr. 3692, 3694.

[8] în realitate, adunarea protopopească din 10/22 mai 1845 n-a fost decît o măsluială a lui Lemeni şi a episcopului Erdeli, *trimis cu instrucţiuni precise ca să-l absolve pe vlădicul compromis.* Vezi, ca dovadă peremtorie, manifestul lui Simion Crainic, aci infra, în nota 14.

[9] Simion Bărnuţiu, care continua să predea în liceu şi după interdicţia episcopului din februarie.

[10] Simion Crainic, venerabilul prepozit capitular, care, mai tîrziu, va fi încarcerat în Mănăstirea din Alba-Iulia.

[11] Tentativele de a-l ucide pe Simion Bărnuţiu, pe care Cipariu nu le consideră ca reale. Un punct de vedere împărtăşit şi de Coriolan Suciu, în ale sale *Preambule, la procesul lemenian. Pretinsele atentate contra lui Bărnuţiu,* din *Cultura creştină,* XVIII 1938, nr. 12, p. 730—745 (partea a doua a articolului, nepublicată din cauza interdicţiei cenzurii ecleziastice de la Blaj, se află la Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni).

[12] „Pentru acest caz".

[13] Se referă atît la acuzele înaintate către împărat, în decembrie 1844 (vezi în Fond. cit., nr. 3565; 3595) cît şi la cele aduse în Consistoriu sau în memorii directe către Lemeni (vezi nota 7).

[14] Pilduitoarea „scrisoare" a lui Simion Crainic către adunarcd protopopilor se află la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3703; la nr. 3702, o copie similară, de altă mînă.

LXVII

Blaş, 22 mai/3 iun. [1]845

Domnule şi prietine !

Astăzi primii 1 pachet de la Thalmayer din Sibiu, cu o *Istorie bisericească*[1], fără de a primi vreo înştiinţare de la d-ta, că ce să fac cu dînsa sau de cînd mi-o ai trimis. D-ta lăsaşi să-mi scrie d. Mureşan cum că cărţile poftite pentru ep[isco]pul de la Oradie le veţi trimite cu Eilwagen[2] acolo, că vă vine mai cu îndemînă, care înştiinţare o am şi arătat ep[isco]pului. Deci astă *Istorie* nu ştiu *pentru cine* mi-o ai trimis, după ce pentru blăşeni numai *Pravili*[3] două lăsasem să-mi trimiţi. Drept care io o şi las aici pînă ce voi lua în scris de la d-ta că pentru cine e trimisă şi cui să o dau; care însă nu va fi aşa curînd, pornind io

încă într-astă săptămînă de-acasă, unde cam pînă peste 6 săptămîni nu mă voi întoarce.

Rămîind cu adîncă plecăciune, al domniei-voastre prea plecat,

Cipariu mpr./ 147'

[1] A lui Meletie, tradusă de Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 4).

[2] Sau *Elipost* — diligentă de poştă.

[3] *Pidalionul* lui Veniamin Costache (vezi scris. LIX, n. 19).

LXVIII

Blaj, 2/14 nov. [1]845

Domnul mieu !

Vă fericesc că aţi sosit acasă sănătoşi şi mă bucur de trimiterea *Macrovioticilor*[1] şi celorlante. Io eram să vă scriu ceva în pricina acestora, că prenumeranţii de la Moldvai ş-au primit pre ale lor, cînd ai miei mă tot întreabă. Cînd văzui în nr. *43* din *Foaie* cum că unii vă şi înfruntă[2]. Io numai vă fac cunoscut că din *Curierul de a[mbe] s[exe]* nu mi-au venit nici nr. 3, nici 5, măcar că d. Eliad mă încredinţa că au ieşit şi al *5-lea* iar mai multe nu, precum scrieţi şi dv. Poate că au perit al *3lea* cu nr. *60* din *Gazetă,* ce nu l-am aflat la sosire-mi acasă.

D[omnul] Eliad au fost în săptămînă trecută la noi, şi se întoarce, precum zicea, pe la dv. Mi-au spus de unele scopuri nu prea naţionale, de sînt aşa, a Asoţiaţiei pentru tipărirea de cărţi româneşti[3], a caria şi noi sîntem numiţi şi poftiţi mădulari. Scrieţi-mi, de ştiţi ceva asemenea, că nu aş voi să mă fac înstrumînt la orice lucrare, a carii scopul ar putea să vie supt ceva prepus.

Pentru *Istoria bisericească*[4] ce mi-aţi trimis, acum poftindu-o măria-sa d. ep[iscop], nu ştiu cît e preţul; pentru care vă rugasem şi mai as-vară dar n-am luat răspuns. Dar *Pravila*[5] de la Moldova poci să o aştept? Ca să ştiu da răspuns aceluiaşi preasf[in]ţit ce ades mă întreabă. Acei 12 f. CM. ce-i mai ai la mine nu i-am dat tatălui dv., măcar au cerut dintr-înşii, pentru că nu am văzut scrisoare de la dv., nici mi-aţi răspuns anumit ce să fac cu ei. Acum scrieţi-mi, altfeli vi-i trimit împreună cu cei de pre acest semestru, cît mai curînd, prin d. Thalmayer de la Sibiu, / unde peste o săptămînă ori două am de a mă 152
duce. Iar încît pentru fraţiorul d-tale, acel de aici şi leneş, mă veţi ierta că nu poci primi o însărcinare ce în ochii altora ar putea să stîrnească prepusuri de vrăjmăşie. Domnul mieu! însărcinează-mă cu orice poci să folosesc dv. şi familiei dv. şi mă voi ţinea norocit cu şerbirea, dar cu ce vă poate strica vă rog să nu mă însărcinaţi. Mai de-a dreptul vă puteţi îndrepta cătră însuşi d. Alutan, dacă voiţi; numai io să rămîi afară din joc.

Despre curgerea trebilor de-aici nici io nu ţi-am putut scrie, că multă vreme nu mă aflai acasă, dar nici după aceea nu eraţi dv. Acum ar fi prea tîrziu să ţi le mai descriu, putînd fi ca şi de-airea să vă fiţi înştiinţaţi.

Sentenţia definitivă se aşteaptă din sus[6], şi pînă atunci lucrurile stau în statu-quo, afară de-a profesorilor şi a protopopilor, încît sînt lăpădaţi din slujbă[7]. De vei pofti ceva mai de-a măruntul, înştiinţîndu-mă, voi descrie mai pre larg, măcar că larg toate a le înşira ar fi prea cu greutate în scris, mai uşor ar fi cu gura. Dar nu am nădejde curînd să ne întîlnim.

In drum, puţin au lipsit de nu ne întîlnirăm, [în] 8—11 sept. st.n. fiind io în Pesta, şi dv. cam pe atuncea trebuind să ajungeţi acolo[8]. Familia englizască ce o pomeniţi mai că o cunosc de la Stadt London în Viena, unde cu asemenea persoane mai de multe ori prînzii.

„Fundaţia lui Simu preste scurt se va pune în lucrare. D[omnul] vicariu al Haţăgului, fiind trimis de către Capitul la Arad, aduse 10000 f. w. cu carii s-au hotărît, spre mai mare seguritate a fundului, a se cumpăra hîrtii de-a statului şi după începerea înteresurilor numaidecît a se lucra după întinciunea nemuritoriului fundătoriu. Alţi 3000 f. w. restează încă la magistratul Aradului, carii se vor încasa preste scurt, iar alţii, ca la 1800 f. w. se află întru o mînă nu destul de sigură"[9].
152' însă îngrijarea toată a Capitulului va fi ca fundaţia pre cît va / fi în putinţă [să nu] pată scădere. Testamentul, de nu-l aveţi, şi de nu s-au publicat precum se pare în anii cei mai dintîi a *Foii, vi* l-oi împărtăşi spre publicare cu alt prilej.

Fundaţia cealaltă[10] nu e încă coaptă destul de a se publica. După paşii ce am făcut încă în iulie la Cănţălaria de Curte, actele împărtăşindu-se cu în[ălţatul] C[răiesc] Guberniu, numai cu sfîrşitul lui august s-au străpus directoriului fiscal pentru părere, iar părerea-i poate că numai în cursul lunei aceştie se va judeca în guberniu, prin urmare hotărîrea desăvîrşit de la în[ălţata] Curte încă într-acest an nu se poate aştepta. Capitalul fundaţiei în hîrtii de-a statului s-au întemeiat în 56.000 f. con. mon., cu interes de 2700 f. CM. pe an, din carii după al nostru proiept 6 înşi se vor plăti cu cîte 300 f., afară din patrie-ne, şi alţi 12 înlăuntru cu cîte 60—80 f. CM. Un om sărac au făcut atîta! O fundaţie carii românilor pe drept o pot pizmui alte neamuri, scurgîndu-i-se balele, de a cărora lăcomie avem de-a ne teme. Adevărat, ei sînt fraţii noştri cînd vine de a ne lua bucătura din gură, altfeli *iidem qui pridem*[11]. De nu se cheltuia aşa mult după moartea fundătoriului, cît s-au cheltuit în legături etc. etc, fundaţia putea să aibă 60.000 f. CM. întregi în capitaluri. Dar e bine că au rămas şi atîta, numai să nu fie pe seama dracului.

Din întîmplare înţelesei astăzi că dv. pe al 2-lea sem[estru] nu aţi trimis *Gazeta* la toţi cei ce prenumerase la mine pe *I*-lea. Asta s-au greşit de s-au întîmplat aşa, că ai noştri sînt stătători; într-aceasta nădăjduindu-mă, precum nice ştiind cît va ţinea depărtarea mea de-acasă, nu v-am scris nimic; şi acum nu ştiu bine de la cine să cer plata pe acest semestru, dar voi cerca şi, precum am scris mai sus, vă voi mulţămi.

Rămîind cu toată cinstirea, al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr.

PS. Mulţămită d-lui Vasici, cu plecăciune. / 153

[Adresa:] Herrn Professor Georg *v[on] Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco

[1] Lucrarea lui Pavel Vasici, *Macrobiotica sau măiestria a lungi viaţa,* tom. I-II, Braşov, 1844—1845 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, Bucureşti, 1975, capitol aparte despre Pavel Vasici, p. 1—200).

[2] Se referă la următorul apel adresat de Bariţ, în *Foaie pentru minte...,* 1845, nr. 42, p. 348: *„Spre ştiinţa unora.* Domnilor, nu ne înfruntaţi aşa amar căci nu vă putem trimite n-rii din *Curierul de a[mbe] s[exe],* din *Magazinul istoric* ş.a., căci tot românul literat trebuie să ştie că cărţile şi foile româneşti era, pînă în zilele trecute, supuse la cenzura centrală, unde se ţinea cu lunile, şi numai acum fuserăm norociţi a dobîndi o altă mare înlesnire, despre care, de altă dată".

[3] Este surprinzătoare dezinformarea lui Cipariu în legătură cu înfiinţarea Asociaţiei literare din Bucureşti. Căci, încă în 1844 *(Foaie pentru minte...,* 1844, nr. 8, p. 64, articolul *Pentru literatură),* Bariţ anunţă că la Bucureşti „începu a se forma un feli de soţietate literară, ai cărei mădulari pînă acum sînt: dd. Eliad, Chesar Boliac, Alexandrescu, Urian, doi fraţi Bălceşti, Evgh[enie] Predescu, maior Tell, doi veri Goleşti, Voinescu, Laureani, N. Bălăşescu ş.a.". Bariţ, datorită legăturilor vechi cu cei de la Bucureşti, era extrem de interesat de această întreprindere. „Bucureştenilor — li se adresează el după relatarea noutăţii — sau mai bine muntenilor! Aţi început iară? Şi iară? Foarte bine! însă pentru ce numai atîţia? Pînă acum lucrul vostru literar au semănat foarte mult cu al muncitorilor agricultori în timpuri ploioase şi furtunoase. Ei văd ceriul înseninîndu-se, aleargă în fuga mare la lucrul cîmpului, cînd deodată un nor fatal întunecă orizonul... Să priveghiaţi numai ca fuga să nu fie iarna!" în anul următor, 1845, Bariţ are plăcerea de a anunţa o variantă mai organică a „însocierii" de la Bucureşti (articolul *Asoţiaţie pentru înaintarea literaiurei,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 42, p. 168). Propăşirea literaturii suferă din cauza numărului mic de cititori, încît autorii cei mai populari şi favoriţi „n-au putut debita niciodată în amîndouă principaturile o ediţie mai mare de trei sute exemplare. De aceea, ia naştere o societate prin subscripţii pentru tipărirea cărţilor româneşti din cele două principate, Ţara Bomânească şi Moldova. Societatea e condusă de C.A. Bosetti, Bălcescu, Ştefan Golescu, Costică Filipescu, Ion Ghica, Dimitrie Brătianu, Cezar Boliac, I. Voinescu II, A.G. Golescu, Laurian şi Dimitrie Bolintineanu, care vor supraveghea întrebuinţarea fondurilor şi alegerea lucrărilor de tipărit. într-un număr ulterior (53, p. 214) *Gazeta* aduce vestea că prenumeranţii la fondul pentru tipărirea cărţilor româneşti, inaugurat de Asociaţia literară, sînt acum în număr de 123 (aceste nume sînt înşirate în *Vestitorul românesc,* IX, 1845, p. 193—195). Vezi despre Asociaţia literară şi implicaţiile ei transilvănene Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea* 1834-1849, Bucureşti, 1967, p. 54-63.

[4] *Istoria bisericească* a lui Meletie, tradusă de Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 4).

[5] Adică *Pidalionul* lui Veniamin Costache (vezi scris. LIX, n. 19).

[6] După ancheta lui Vasile Erdeli de la Oradea (vezi scrisorile precedente), la Blaj lucrurile nu s-au liniştit. în septembrie 1845, autorităţile trimit un nou comisar, cu instrucţiuni mai drastice, în persoana episcopului de Eperjes, Iosif Gaganetz, pe care-l însoţeşte prepozitul greco-catolic de la Munkâcs, Ioan Csurgovich. Această „secunda comissione" lucrează cu metode inchizitoriale, după cum dovedeşte un grăitor act rămas din acel an zbuciumat: *Puncta Interogaioria pro Reverendissimo Domino Simeone Krajnic Praeposito Capituli Blasiensis* (la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3730). Pînă la mijlocul lui octombrie, ancheta decurge drastică şi eficeintă. Este convocat un „consistoriu delegat" care, încă la 29 septembrie, începe investigaţiile. Protocolul şedinţelor (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3664) trădează tonul de aspră învinuire a „calomniatorilor": prepozitul Simion Crainic şi profesorii Simion Bărnuţiu, Demetriu Boer şi Grigore Moldvai. Actul e semnat de majoritatea capitularilor şi protopopilor — excluzîndu-i, fireşte, pe cei ce se ridicaseră în mai 1845 împotriva primei comisii — printre care: Constantin Alutan, Ştefan Boer, Ioan Bârna, Timotei Cipariu, Teodor Şereni, Alexandru Sterca Şuluţiu, vicarul Silvaniei, Constantin Papfalvi, vicarul Haţegului, apoi protopopii, Constantin Molnar din Alba-Iulia, Teodor Baldi din Cluj, Grigore Mihali din Bistra, Elie Farago din

Tîrgu-Mureş, Leonţiu Leonteanu din Uioara, Vasile Turc din Săcal, Constantin Alpini din Mediaş, Vasile Pauleti din Roşia şi alţii. în pofida protestelor — individuale sau colective — ale celor incriminaţi (vezi în Fond. cit., nr. 3681; 3736; 3682; 3683 ş.a.), „deliberatele", nefavorabile profesorilor şi apărătorilor acestora, continuă, culminînd cu acela din 22 octombrie 1845 (vezi în Fond. cit., nr. 3659; 3662—3663; 3689, originalul şi 3 copii ale acestui act), care va fi trimis instanţelor superioare, spre confirmare. Din nefericire, aceste „instanţe superioare" erau duşmanii românilor: forul primatial romano-catolic de la Strigoniu, împotriva căruia îşi îndreptase partida naţională atacul de la 1842—1846 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, introducere la scrisorile lui Nicolae Maniu) şi Gubernul Transilvaniei, reprezentantul administrativ al „staturilor" şi „ordinilor" din principat, care excludeau naţiunea română din constituţia ţării. Apelul la aceste •organe şi uzarea de ajutorul lor arată adevărata faţă a episcopului Lemeni: de despot şi duşman al intereselor naţionale. „Sentinţa definitivă" va întîrzia însă, fiind pronunţată abia în primăvara anului 1846, în şedinţa din 26—27 martie a Consistoriului de la Strigoniu, format din primatele Iosif Kopâcsy şi episcopii şi canonicii săi: Antoniu Majtenyi, Samuel Rudnyanszki, Mihail Fekete, Josif Kunszt, Josif Krautmann, Vicenţiu Jaross, Mihail Kemp, Antoniu Lipthay, Josif Durguth. Iată oamenii „chemaţi" să judece asupra cauzelor complexe şi importante care au zbuciumat timp de patru ani marea dieceză românească din Transilvania! Sentinţa străinilor e necruţătoare: Simion Crainic e depus din demnitatea de prepozit iar profesorii Simion Bărnuţiu, Demetriu Boer şi Grigore Moldvai zvîrliţi din posturile lor (dealtfel, acestora li se interzisese să predea în şcoli încă în primăvara anului 1845, după cum reiese din scrisorile precedente). Odată sosit la Blaj, deliberatul de la Strigoniu e tipărit de Lemeni şi împrăştiat prin dieceză, pentru intimidarea opoziţiei, înfrînte sub pretextul unei înscenări penale. Politic, însă, această opoziţie, care era nucleul partidei naţionale şi purtătoarea ideilor acesteia, va ieşi învingătoare la 1848.

[7] Paralel cu procesul împotriva lui Crainic, Bărnuţiu, Boer şi Moldvai, Consistoriul delegat din septembrie-octombrie 1845 judecase şi „cazul" protopopilor care s-au opus, în mai 1845, anchetei lui Vasile Erdeli. „Vina" lor era, însă, una mai adîncă, de substrat politic, aceştia fiind sprijinitorii lui Bărnuţiu şi ai ideilor sale încă din 1842 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu) şi autorii unor acţiuni hotărîte pentru curmarea despotismului episcopului şi repunerea vieţii bisericeşti pe baze sinodale. în 17/29 septembrie 1845, Gaganetz şi consistoriul încropit de Lemeni hotărăsc scoaterea din demnitatea de protopopi a următorilor „opozanţi": Nicolae Maniu de la Sibiu, Ştefan Moldvai al Fărăgăului, Teofil Alpini din Cut, Paul Poruţiu al Mărgăului, Ioan Bochiş din Aghireş, Toma Marcian din Cîtcău, Ioan Dragomir al Lăpuşului şi Elie Vlasa Ţicudi al Arieşului (vezi în Fond. cit., nr. 3781).

[8] în vara anului 1845, Bariţ făcuse o lungă călătorie în Apusul Europei, împreună cu Johann Gott, semnalată la George Em. Marica, *Notele de călătorie ale lui George Bariţ,* în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj,* VI, 1963, p. 124—147. De pe urma acestei călătorii ne-a rămas cel dintîi memorial de călătorie *tipărit* al lui Bariţ: *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 74, p. 294-295; nr. 76, p. 304; nr. 77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319-320; nr. 81, p. 323-324; nr. 82, p. 326-328; nr. 83, p. 330-332.

[9] Pasajul dintre ghilimele apare, stilizat de Bariţ, în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 95, p. 377.

[10] Adică a lui Simion Ramonţai (vezi scrisorile precedente).

[11] „La fel ca mai demult".

LXIX

[Blaj, ante 31 ianuarie 1846][1]

Domnul mieu !

Trebuind a scrie astăzi d-tale, precum vei vedea mai jos, cu o cale am socotit a atinge şi unele lucruri pomenite în scrisoarea-ţi mai din urmă, din care văz cum că sf[înta] Mînăstire încă nu v-au plătit pe sem. III, [1]845. Dar încît pentru ep[iscop]ul, sem. I [1]845, l-am plătit fio între acei 9 prenumeranţi, pentru carii io în 18/30 apr. [1]845, fiind |în Sibiu, am depus pentru a ţi se trimete 36 f. împreună cu 9 f. pentru f2 *Curier de a[mbe] s[exe]* şi 8 f. 20 pentru 10 *Macrobfiotice*7, carii făceau } 53 f. 20 cr. CM. şi carii i-ai primit; aşa, pentru ep[iscop]ul mai rămăsese pe II sem. [1]845 pentru carele-ţi trimisei preţul împreună cu alţi bani la Sibiu, tot la Thalmayer, la 1/13 ian. a.c. prin Şt[efan] Manfi.

De aci restanţia la mine mai este:

Vechi 12 f. CM., pentru taicăl d-tale;

Istoria în 4 tom.[2], 4 # se vor trimite cît mai în grab;

Mînăst[irea] sem. 2 [1]845, 4 f. CM., aseminea numai să-i capăt; Many d'°.

Măria-Sa d. ep[iscop]ul vă pofteşte încă prin mine să trimiteţi la un nepot al său, practicant la Sibiu, 1 *Gazetă romfânească]* cu *Foae* şi 1 *Wohenblatt* etc. supt adres: *Nicolao Birle, penes Exe. R. Tkesaurariatum Practicanţi Cancellistae, Cibinii*[3], pentru care vi se va plăti.

Magazinul dracului parcă-i afurisit; încă tot nu mi-au mai sosit. D[omnul] Hummel[4] mi-au trimis la Man[5] în Sibiu pachetul n° 6 şi de-acolo îndată după trimiterea scrisorii mele în care mă văieram, l-am primit. Dar n° 3 et 5, şi *Macrobiotica?* D-zeu le ştie unde mai stau, că nici Thalmayer, nici Hummel nu mi le-au trimis. Aşa încă n-am mai păţit-o. / D-le, să-ţi mărturisesc adevărul, nici metodul dd-lor editori 178
nu mi se pare de tot bine nimerit cu împărţirea materialului. Atîtea amestecături şi întreruperi nu pot să insufle decît o neplăcere în ochiul cetitorului dedat cu o lectură continuă şi care nu pot fi iertate decît în gazete şi cărindare; dar aceasta e şi una din urmările literaturii seculului nostru, scăpătate din foliante şi cvartante şi căzute în *Taschenbuchuri*[6] şi *Lieferunguri*[7] sau, mai înalt zis, *Livraison*[8]. Dar şi tipărirea! In Bucureşti se pare că afară de Walbaum[9] nime nu şti tipări. Tipariul *Gazetei* d-tale pre lîngă ale d-lor sînt ca ediţiile franţuzeşti pe lîngă ale nemţilor cele de *Flispapir seligen Andantens*[10].

De *Biblie* zici că ne va lua altul pe dinainte![11] Bine, dar numai să nu fie ardelean, că almintrilea vom cerca că oare în Ardeal slobod e a tipări cartea altuia ori nu! *Biblia* e carte deobşte pentru toţi, fărăndoială. Dar versia? E altă întrebare, cea din ediţia din Blaj[12] e proprietatea acestii tipografii, cumpărată cu bani. Altfeli de versie, vază n-am treabă. însă mărturisesc că aşa cum se află în ediţia noastră n-am voie prea mare a o rătipări, numai din capul câştigului; dar vă mulţămesc de înştiinţare — deşi e nu deplinită — şi ne vom socoti!

Pidalion (Pravila ?)[13] ce vă stă la cenzură am luat înştiinţare că vi s-au slobozit. De e aşa, nu e vreun exemplar şi pentru mine?

D[omnul] Bălăşescu[14] scrie că nu ştiu ce broşuri mi-au trimis la d-ta, dar poate că nu le-aţi primit, aşa nu pomeniţi de ele.

Cu acestea, rămîind al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 178'

[Adresa:] Herrn Prof. Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

[1] Scrisoare nedatată. Anul 1846 reiese din conținut. Luna am dedus-o de pe ștampila poștei din Aiud: „N[agy] Enyed, 31 ian."

[2] A lui Meletie, în traducerea lui Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 4).

[3] „Lui Nicolae Bîrle, cancelistului practicant pe lîngă înaltul Tezaurariat regesc, în Sibiu".

[4] Librar din Brașov.

[5] Nicolae Maniu, protopopul greco-catolic al Sibiului.

[6] „Cărticică de buzunar".

[7] „Fascicule".

[8] Idem, în franceză.

[9] Friedrich Walbaum, librar și editor bucureștean.

[10] Corect: Flie sspapier = sugativă. „Sugativa celor răposați".

[11] Blajul nu va mai tipări *Biblia,* cel puțin în anii conducerii tipografiei de către Cipariu.

[12] Din 1795, tradusă de Samuil Micu (vezi scris. LX, n. 21).

[13] Vezi scris. LIX, n. 19.

[14] Nifon Bălășescu, monahul-revoluționar de la 1848. într-un volum următor vom publica interesanta corespondență a acestuia cu Bariț. Vezi despre el Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română,* tom. I, Sibiu, 1898, p. 367; Alexandru Băleanu, *O scrisoare din anul 18$3 a profesorului Nifon Bălășescu către Grigore Ghica, Domnul Moldovei,* în *Revista Arhivelor,* I, 1924-1926, nr. 1-2, p. 105-108; G. N., *Cîteva date despre Nifon Bălășescu,* în *Ibid.,* p. 138.

LXX

Blaș, 1/13 fev. [1]846

Domnule și prietine !

La scrisoarea d-tale din 5 fevr. a.c. mă grăbesc a răspunde cu atîta mai mult, cu cît văz că unele lucruri ai dori mai curînd a le ști.

De proțesul civil- sau criminal, ce ar rădica opoziția de-aicea [2], cum că nu știi d-ta nimica, nu te mira, măcar poate că moldovenii știu, dacă nici noi cei de aici nu știm mai mult decît d-ta. Nu mă îndoiesc însă că tot nu vor fi încetînd, și nouă preste nouă planuri făurind, toți cîți se simt ori apăsați ori nemulțămiți cu cursul lucrurilor pînă acuma [2]. Noi încă auzim multe, dar numai după vorbe nu se poate lua omul. Și te încredințez că anumit și apriat nu știu nimic, de nu cumva e singur cauza sau proțesul, de-l voiește cineva numi așa, a nepotului lui Popovici[3], pentru lichidația de [loc alb] f. G.L.M., alegîndu-și de procuratore pe Gyârfâs din Sîmcel, carele acum șede în Blaj, despre carele și io am auzit că ar vrea să facă zgomot mare. Alții mai zic că acesta au luat de la Duțul și Crainic 10.000 f. w. să poarte un proțes de nou asupra e[pisco]pului și altora. Dar toate sînt și neadeverite, și cu neputință de a se ști sau pricepe[4].

Insă ca să știi ceva mai *sigur,* te înștiințez despre un lucru ce încă
154 e numai taină, dar io-l știu din acte / autentice. Acela este că primatul Ungariei, cu datul din 30 ian. st.n., împărtăși e[pisco]pului și lui Alutan, ce fusese prezident în proțesul purtat as-toamnă, un bilet a Maiestăței-Sale din 27 ian. a.c, prin care-i încrede a descoperi celor mai din urmă comisari *Complacentiam Suam Regiam*[5] și mulțămirea deplin cu împlinirea însărcinărilor în cauza de-aicia, precum și e[pisco]pului nostru, nu numai mulțumirea cu purtarea lui, dar și cum că nici odinioară nu s-au îndoit de purtarea lui cea morală.

Cealaltă împregiurare: cum că Crainic și acei 3 exprof[esori] sînt sorociți *pro superabundanti*[6] la Consistoriul primațial pe 26 mar.[7] a.c, poate că de airi încă vă e cunoscută.

Acum după acestea, și d-ta poți pricepe în ce stă lucrul iar io nu mai adaug decît cum că o rezoluție preîn[altă] se așteaptă ca în zilele aceste cît mai curînd să sosască, despre care la timpul său te voi înștiința[8]. *Magazinul* și *Macrovioticile* vor fi poate tot la Hummel, că io pînă azi nu le-am primit, nici d-lui nu mi le-au trimis, măcar că cel mai nou pachet cu nr.6 din *Magazin* mi s-au trimis de-acolo fără celelalte, precum v-am scris. Acum poate că mergînd un prilej la Sibiu să ducă banii fundației lui *Simu* pentru obligatoriu Ie voi căpăta cerîndu-le la Hummel, că pînă aci tot la Thalmayer le cercasem, după cum mă înștiințaseți.

Forma dat esse rei[9], asta era ce pofteam io în *Magazin,* a căruia fire nefiind ca a gazetelor, ce iasă numai în cîte o foaie, și iarăși după *Programă* întru mai multe părți avînd de a se împărți, pe dreptate se aștepta să nu fie materia așa des întreruptă, cum se întrerupe în gazete
și / cărindare: într-acelea că nu le cuprinde foaia, într-acestea că e lucru 154v
sfîrnăresc, vrînd să-și oblege pe cetitori și pentru anul viitoriu. Dd-lor editorii puteau cronicile întru deosebite broșuri, și alte obiecte întru asemenea, neamestecate să le împartă, putînd păzi așa și varietatea materialului, precum și unitatea. Cel puțin io, după *Programă,* așa-mi închipuiam tot *Magazinul.*

Din socoteală voi mai trimite cu prilejul arătat încă o sumuță din cît voi putea aduna. Tatălui d-tale încă i-am trimis alaltăieri acei 12 f. CM. printr-un expres al său, pentru cari îți voi alătura cvietanție cu alt prilej.

De *Pravilă* mă mir că nu v-au sosit slobozirea, cînd io din scrisoarea unui om știutoriu de aste lucruri pe ne-ntrebat știu că s-au slobozit; pe semne încă așa o să o pățiți cum pățim noi aici adeseori, și anumit ieri, o scrisoare gubernială din *l*[a] *X*[br1,e] [1]845 sosind numai ieri — 12 fevr. [1]846; 2 luni 12 zile din Cluj pînă în Blaj! Așa, nu te mira, socotind puținei că Brașovul e de două ori mai departe ca Blajul de Cluj.

Pentru *Biblie* vom vedea, dar ca să scădem prețul, deși este nepotrivit, nu mult mă nădăjduiesc, și mai vîrtos ca nuștiindu-se lucrul, vrăjmașii și dintr-acest punt să ne facă crimă, și în urmă să ni se impute. Cu cei de preste munți n-avem de a ne certa! *Noul Testfament]* negreșit că-1 vom tipări[10], numai să ne rămîie vreme după altele. Iar catalogul celor ce avem de vînzare, cu alt prilej, măcar că după cum trec acum n-avem de-a ne tîngui. Țărenii încă ne duc destule, încă și din cele cu litere tipărite. Cei mai mult, unii întreabă după cărți besere[ce] ști cu litere, și de care n-avem tipărite.

Pe Leon auz că l-au țipat din școli, pentru un furt.

La noi suflă vînturi grozave de vreo cîteva zile. Bucatele se ieftinesc.

Fii sănătos.

T. Cipariu mpr.

P.S. Ştii că şi în Cluj se gată a se tipări o colecţie de poezii rom[â-
155 neşti] populare? [11] /

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz,* wohlgeboren in *Cronstadt.* Franco.

[1] Un aspect încă necercetat al conflictului profesorilor blăjeni cu episcopul Lemeni: continuarea procesului înaintea autorităţilor civile. George Bariţ, care *a cunoscut, dar n-a dezvăluit lucrurile înadins,* expediază totul într-o singură frază: „Procesele ajunseră pe mînile advocatului Konrad Schmidt, la Sibiu, şi se tărăgănară pînă la 1846 (vezi *Părţi alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă,* I, Sibiu, 1889, p. 637). Jakab Elek, în capitolul rezervat tulburărilor de la Blaj din istoria sa *(Szabadsâgharczunk tbrtenetehez. Visszaemlekezesek 1848—1849-re,* Budapesta, 1880, p. 39—55), nu pomeneşte nimic de amestecul autorităţilor judiciare civile. După G. Bogdan-Duică *(Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, 1924, p. 64) este vorba doar de un „recurs la Curte", prin intermediul lui Konrad Schmidt. Credem că acesta este adevărul, şi că rostul lui Schmidt s-a limitat la a compune petiţia finală pe care Bărnuţiu şi consorţii nedreptăţiţi o înaintează împăratului în 1846 (vezi G. Bogdan Duică, *Op. cit.,* p. 224—237, unde se publică în traducere românească textul integral al recursului).

[2] „Apăsaţii" şi „nemulţumiţii" sînt cei reprimaţi prin hotărîrea Consistoriului delegat din septembrie-octombrie 1845: Simion Crainic, profesorii Simion Bărnuţiu, Demetriu Boer şi Grigore Moldvai, precum şi protopopii care luaseră apărarea acestora (vezi scris. LXVIII, n. 6—7).

[3] Arsenie Popovici, fostul canonic mort în aprilie 1845.

[4] Se pare că Gyârfâs Elek (vezi şi scris. LXIII, n. 8) a avut într-adevăr un anumit amestec în „procesul lemenian", căci la George Bariţ *(Părţi alese din istoria Transilvaniei...,* I, p. 636) găsim şi următorul pasaj, de asemenea enigmatic: „Se mai amestecă în acelea turburări şi proprietariul Alexie senior Gyârfâs din comuna vecină Sîncel, de religiune calvin".

[5] „Satisfacţia crăiei-sale". Complimentul se adresează comisarilor din „secunda Comissio", episcopul Josif Gaganetz din Eperjes şi canonicul Ioan Csurgovich din Munkâcs, care au dus la bun sfirşit misiunea de a-l scoate basma curată pe Lemeni şi a-i înlătura pe fruntaşii opoziţiei naţionale (vezi scris. LXVIII, n. 6).

[6] „Ca [oameni] care au depăşit măsura".

[7] Vezi scris. LXVIII, n. 6. în faţa Consistoriului de la Strigoniu, care a „judecat" conflictul de la Blaj în 26—27 martie 1846, s-a prezentat numai bătrînul prepozit Simion Crainic. Bărnuţiu, Boer şi Moldvai refuză, negînd competenţa ierarhului ungur, de altă confesiune, de a hotărî în treburile bisericii româneşti.

[8] „Rezoluţia preînaltă" este deliberatul forului primatial din Strigoniu (vezi scris. LXVIII, n. 6) şi va sosi la Blaj în aprilie 1846. Vezi-o la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Ioan Lemeni, nr. 3781, sub formă de circulară tipărită. Reprodusă de Bariţ în *Părţi alese...,* I, p. 755—763.

[9] „Forma să redea conţinutul lucrurilor".

[10] Nu se va tipări, pînă în deceniile următoare (vezi şi scris, anterioară, n. 10).

[11] Nu se va tipări o astfel de colecţie. Informaţia este, totuşi, interesantă şi iscă întrebarea cine putea fi iniţiatorul unei astfel de culegeri? Să fie vorba, oare, de acea colecţie de *proverbe* româneşti, pe care studenţii Liceului academic piarist din Cluj, grupaţi în jurul revistei manuscrise *Zorile,* o adunau spre a fi publicată în revista lor? (vezi Vasile Netea, *Primele colecţii de proverbe româneşti publicate,* în *Studii de folclor şi literatură,* Bucureşti, 1967, p. 401—438; Ioan Chindriş, *Moldalităţi paşoptiste în cultura românească, Ideologia istorică a lui Alexandru Papiu Ilarian,* teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1975). Dar, existînd specificaţia *poezii,* problema rămîne deschisă şi de interes. Noi credem mai degrabă că intenţia publicării unei astfel de culegeri poetice îi aparţine protopopului Teodor Baldi din Cluj, de la care provin două manuscrise cu cîntece de lume şi traduceri, puţin cercetate pînă acum: manuscrisul românesc nr. 4252 de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca (descris sumar de Ioan Breazu în studiul său *Versuri populare în manuscrise ardelene vechi,* din *Anuarul arhivei de folclor,* V, p. 79 şi urm.) şi cel din posesia profesorului pensionar Leontin Ghergariu din Cluj-Napoca, acesta din urmă purtînd chiar semnătura lui Teodor Baldi.

LXXI

Blaş, 13/25 fevr. [1]846

Domnule şi prietine!

Deodată cu această scrisoare trimit la Sibiu prin fr[atele] Şt[efan] Manfy pentru d-ta la Talmayer 29 f. 4 cr. CM., adecă:
4 f. CM. pentru mînăstire pro 2 sem. [1]845;
4 f. „ „ Bîrlea, 1 sem. [1]846;
2 f. 24 cr. CM. pentru *Magfazin] nemţfesc]* [1]
18 f. 40 cr. CM. pentru *Istforia] bis[ericească]* [2] în preţ de 4 #, socotind 14 sfanţi pentru 1 # cum îmbla în Moldova, ca să nu ai necaz cu negustoriul. Many nu mi-au dat nimic încă, măcar că şi suma mai din sus de la mine v-o trimit, dar fiind sigiir că mi se va întoarce şi, aşa, socoteala din iest an ni-e încheiată.

De Moldvai[3] şi aici asemenea veste se auza, stîrnită cum spun de cărăuşul ce l-au dus la Sibiu, unde au petrecut ca o lună, dar acum, de-o săptămînă, se află pe-aici.

De la Hummel vom vede acum căpăta-voi ceva ori nu. De la Biasini aştept o poştă de astăzi.

Dar să trecem în scurt şi la apologia d-tale, măcar mă grăbesc.

Mă mirai că trecuşi învinovăţirea d-lui De Gerando fără notă, cînd tipărişi extractul despre români, dar nu gîndeam că să o iai aşa serios şi ce se putea refuta cu puţine cuvinte să o refutezi cu tot deadinsul. Preste tot, deşi articolul în sine e lucrat aşa cît nu se poate mai bine, dar mi s-ar părea a nu fi *de tempore* tocma acum să-ţi creiezi un vrăjmaş aşa mare din De Gerando, cînd materia atinsă e prea delicată şi pofteşte un tact aşa de fin, ce-l numesc politicii neotralitate, care pînă acum l-ai păzit[4]. Poate că d-ta nu ai priceput că unele ca acestea
şi altele multe / d. De Gerando le-au supt de la bietul loji[5], carele 156
tocma pre atunci era mînios cu toţi blăjenii, că au scris nota pomenită fără de a-l chema şi pre el la sfătuire, de unde entuziasmul lui pentru magiarism şi învinovăţirea asupra foaiei d-tale, cum o cetise din *Erdelyi Hirado,* şi asupra altora. Nu mă îndoiesc că d. De Gerando nu din capul [său] le-au scos, nici au cetit gazetele ce pomeneşte, ci le-au scris cum le-au auzit din loji[6], ce i-au fost de Cicerone, şi pre care nu l-au putut cunoaşte.

Însă mai deosebi, nici descoperirea ce-ai făcut despre nota blăjenilor nu o aflu în vremea sa şi poate să aibă urmări scîrboase, că ungurilor negreşit nu le va cădea bine şi poate să ni-o impute. Din care pricină unii mi-au mărturisit că o au cetit cu înfiorare şi că aici s-au întîmplat o indiscreţie politică[7].

Dar nici aceea place, că aşa des se ating neplăcutele întîmplări întîmplate de-aici, cînd nu numai pre una, dar pre amîndouă părţile li se pare că vreai a mustra sau a le împărţi sfaturi. Cel puţin cele pomenite de abuzuri, drepturi, reforme[8] etc. nu vreau a le înţelege almintrilea. Din care pricini şi mie îmi pare rău de cele cuprinse în acel articol, şi n-aş da pentru mult să le mai poci vede nescrise. In ţările ce n-au libertatea prelului, redacţia trebuie să fie de nici o partidă înaintea

publicului, şi în cauze politice delicate, cu atîta însă mai mult în cauze personale, cum au fost întîmplările de aici. Căci deşi este cineva să creaza că pricina de izvor a acelora sau măcar puntul de căpetenie au fost pentru răcîştigarea drepturilor, rădicarea abuzurilor şi alte asemenea lucruri cuvioase, dar pre mine, carele de aproape am văzut şi ştiu tot cursul cu pricini cu tot, nimene nu mă va convinge să crez şi io asemenea. D-ta însă de crezi, fireşte eşti slobod, dar părerea d-tale să nu ţi-o spui în public era mai bine. Altfeli, vii în primejdie de a fi judecat de cei pre care-i vatemi, că vreai a te rădica presus de partide şi a le împărţi sfaturi sau mustrări înainte a toată lumea, care oamenii dintre toate mai cu greu sufere.

Despre acestea însă destul şi poate şi prea mult, că n-aş vrea pentru toată lumea să mă înţelegi rău sau să mă socoteşti că vreu a te mustra. Nu, ci un sfat prietinesc între patru ochi am vrut a-ţi împărtăşi, care de ţi se va părea bun de a-l urma, bine, unde nu, iar tot bine. Cel puţin io am simţit şi din mine şi din îndemnul unor voitori de bine a-ţi însemna acelea pre scurt, pentru că sînt cam odioase, şi cu toată silinţa de a nu vătăma, care de nu am putut ajunge în scris, d-ta plineşte din prietinie.

D-ta vei fi ştiind că d. De Gerando de astă-toamnă se aflâ iarăşi în Ardeal şi se găteşte a învăţa româneşte. Un cleric absolut îi duce astăzi numerul din *Foaie* cu critica asupră-i, care negreşit va face să i-l întoarcă pe lătinie, şi poate că nu-l va lăsa fără răspuns.

După care în grabă scrise, rămîi cu obicinuita frăţească dragoste, însemnîndu-mă al d-tale prea plecat.

Cipariu mpr.

P.S. La noi de vreo săptămînă îmbla o vreme de tot frumoasă, dar nesănătoasă; atîţa bolnavi cîţi acum de 2 săptămîni n-au fost doar
157 de cîndu-i Blajul. /

[Adresa:] Herrn Professor Georg *Baritz* wohlgeboren in *Cronstadt.*

[1] „Magazinul nemţesc" = *Magazin fiir Geschichte, Literatur und alle Denk — und Merkiviirdigkeiten Siebenbiirgens* al lui Anton Kurz (vezi scris. LIV, n. 20).

[2] Vezi scris. LVIII, n. 4.

[3] Profesorul Grigore Moldvai.

[4] E surprinzătoare doar în parte frica lui Cipariu de acest De Gerando (despre care vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 105), ca şi faptul că nu pricepe scopul major al acestei antologice atitudini publicistice a lui Bariţ din primele zile ale anului 1846.

[5] Sinucisul Iosif Pop. De data aceasta Cipariu se referă la descrierea Blajului în cartea lui De Gerando (I, cap. 8, p. 211—212), pe care-l vizitase. Că De Gerando l-a avut călăuză pe Iosif Pop, o dovedeşte un pasaj din voi. I, p. 341—342: ,,M[onsieur] Papp de Balâsfalva, nous a communique quelques chansons que nous nous empressons de reproduire â cause du merite incontestable de la poesie, et parce qu' elles ont un caractere naţional".

[6] în capitolul despre români (voi. I, p. 219, în nota 1 subsol), De Gerando rememorează disputa naţională din 1842 dintre *Gazeta de Transilvania* şi *Erdelyi Hirado,.* stîrnită de un articol deplasat al lui Alexandru Bohăţel (vezi problema în amănunt în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. III, n. 5), dispută în care ziarul braşovean ar fi avut o atitudine naţională exagerată. Presupunerea lui Cipariu,. că De Gerando n-a citit polemicile respective, ci le-a luat „după ureche" de la Iosif Pop, nu stă în picioare. Acest neaşteptat propagandist al ideologiei grofilor unguri este bine informat şi abil în răstălmăcirea izvoarelor.

[7] în şirul reflexiilor „la d. A. de Gerando", Bariţ aminteşte despre celebrul *Protest al Consistoriului din Blaj împotriva limbii maghiare, înaintat la Dietă în anul 1842* (vezi *Ibid,* studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu; scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 6; scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 7; nr. IV, n. 4). Este prima menţionare în publicistică despre acest act politic românesc. Pe Cipariu nu-l indispune atît „indiscreţia politică" a lui Bariţ, ci răzbate aici ceva din filomaghiarismul său politic cunoscut, care se va accentua pînă la a deveni periculos în primăvara anului 1848, pentru a dispărea definitiv la 3/15 mai 1848 şi după, cînd aristocraţia „liberală" îşi dă arama pe faţă, printr-o serie de represiuni crîncene împotriva revoluţionarilor români.

[8] Pe Bariţ îl intrigă tonul călduţ, dubios de amical, cu care De Gerando vorbeşte despre Blaj, ca despre o citadelă a armoniei, cu oameni paşnici şi înţelegători faţă de politica zilei. Aşa era: Blajul era la acea dată dominat de clica episcopului Lemeni, arhiereul trădător al intereselor naţionale. Tocmai acest lucru nu-i convenea lui Bariţ: cele povestite de francez confirmau învinuirea în legătură cu procesul de maghiarizare a Blajului, în anii păstoriei lui Lemeni. Reamintirea *Protestului* din 1842 avea ca scop echilibrarea acestei păreri, printr-o trimitere la un act naţional săvîrşit la Blaj. Lui Cipariu nu-i convine acest lucru, pentru că actul din ianuarie-februarie 1842 a fost elaborat de partida lui Simion Crainic, Bărnuţiu şi profesorii răzvrătiţi, de care îl vedem dezis cu atîta lipsă de înţelegere. Cipariu se va reintegra în partida naţională — după aproape un deceniu de rătăcire, sub influenţa lui Lemeni — în primăvara revoluţionară a anului 1848. Tot ca o echilibrare a părerii exagerat de bune despre Blaj, Bariţ include în reflexii următorul pasaj: „Dacă d. scriitoriu [De Gerando — n. ns.] cunoştea cîteva episoade din prea tristele întîmplări mai nouă de la Blaj, nu ne îndoim că ar fi avut prilej de a pătrunde şi în caracterul acelor români, cu acea osebire că, după binevoinţa ce arată preste tot către români, le-ar fi poftit ceea ce le-au recomîndat nişte mari bărbaţi: o judecată politică mult mai sănătoasă şi un tact înzecit mai bun şi mai delicat decît vădiră în cele din urmă" [observaţie în egală măsură valabilă pentru partida lui Lemeni şi cea a lui Bărnuţiu] şi „le-ar mai fi adaos că reformele nicăiri nu se fac în galop, că abusurile nu se stîrpesc *par force,* ci cu încetul, dar tocma pentru aceasta cu atît mai sigur". Or, Cipariu, ca sprijinitor al lui Lemeni şi administraţiei sale, nu era de acord cu faptul că ar exista abuzuri la Blaj, lucru pe care încearcă să-l argumenteze în această scrisoare şi în cea următoare.

LXXII

Blaj, 12/24 mart. 1846

Domnule!

La scrisoarea d-tale din 17 fevr. de mult e de cînd trebuiam să răspund, dar mărturisesc că aşa de multe aveam la inimă a răpleca, cît pentru mulţimea lor socoteam a îndelunga pînă la un prilej cu destul răgaz, ca să nu fiu întrerupt, dar văzînd că timpul trece şi răgazul dorit nu-mi mai soseşte, mă determinai mai bucuros a fi ceva şi mai scurt, decît a tăcea de tot, sau a aştepta mai încolo pînă nu ştiu cînd, şi aceasta mai avînd şi altele care nu puteam a le mai diferi mai încolo. De la care voi să şi încep.

Magazinul nu mi-au mai sosit. Manfy[1], cerîndu-l cu prilejul arătat, nu-l aflâ. Acum dacă nu l-ai îndreptat la Aiud, mai poate zăcea la Hummel, pînă cînd mi se va da alt prilej de a-l mai cerca încă o dată acolo. Nerăbdarea şi întîrzierea e pentru prenumeraţi şi bursa mea, nu pentru interesul mieu, care mi l-am stîmpărat dintr-un exemplariu trimis de la libreria Hochmeister în Sibiu.

Aş dori să am *Arhiva,* ce-o lauzi[2], şi mult m-ai îndatora dacă ai binevoi să-mi mijloceşti trimiterea unui exemplar pentru mine. *Albina*[3] nu aflä interes. Exemplariul de probă ne-au convins numai cu cît ea e mai de jos decît foile d-tale. *Sans complimentul*

Din cărţile însemnate [în] nr° 16, aş dori: 1. *Ceasurile* lui Sion, pentru care şi mai de mult vă rugasem şi 1 *Coconu Iorgu*[5]; de *Pravilă®* de mult vă tot rog, dar încă mi se pare că nu vă aflaţi în stare de-a mă înştiinţa cînd o să mi-o trimiteţi. în comisie încă sînt prea bucuros
158 a priinri orice-mi trimite, / numai să nu vă cadă cu cheltuială rătrimiterea, dacă nu se vor trece. Din care privinţă mie oarecum mi-au venit cam periculos că aţi lăsat a vi se trimite 500 *cinci sute !* D-voastră trebuie negreşit să aşteptaţi prea mult bine de la *Pravilă,* dacă doriţi ca atîtea exemplare să se treacă numai în Ardeal şi Bănat, de nu e numai speculaţie. Io am cetit *Pravila,* cum o avem în ediţiile mai vechi, mai de-a măruntul, şi mărturisesc că pentru vremile noastre, cum se aflä într-însele, e un lucru prea puţin, să nu zic netrebnic. Dar vei zice că cea nouă ediţie e mai bună? Poate fi, nu judec, că nu o am văzut încă, dar să mă ierţi, că pe lîngă tot respectul ce-1 am către proin mitropolitul ca către o persoană înaltă şi vrednică din partea haracterului personal, dar încît pentru ştiinţă, fără care nici ştiinţa drepturilor, fie acelea măcar numai a beserecii Răsăritului, sau fie numai o traducere, nu poate a se tracta după cuviinţă, am cea mai mare îndoială. Apoi stilul preasf[in]~ţiei-sale. De seamănă numai cu cel din *Istorie*[7]-i, ajunge! Zici că doară nu sîntem aşa de streini către neuniţi? O, dintr-astă pricină nu cred să fie nice neuniţii mai suferitori de cum sînt ai noştri, cînd despre neuniţi măcar numai din partea preasf[in]ţiei-sale, cu ce duh sau cel puţin cu ce tact şi pricepere a timpurilor sînt, destul dove[de]şte *Piatra scandelii*[8], de curînd tradusă şi tipărită de preasf[in]ţia-sa. Şi ca să nu mă înţelegi rău sau să mă socoteşti urătoriu de neuniţi, trebuie să-mi mărturisesc credinţa ce am dintr-astă parte. Neunirea din principate îşi are pricinile sale cuvioase. în Ardeal, mai ales de cînd s-au fost introdus *odată* unirea, în ochii mei neunirea este nepolitica cea mai rea pentru
158v români. Streinii au priceput ce va să însemneze unirea în Ardeal, şi se / lucră *consequenter*[9]. Cei ce nu o pricep, dovedesc că ei se pricep mai puţin şi au mai scurtă vedere decît părinţii noştri. Dar cei mai scurţi la vedere au fost mai întîi braşovenii, care arată protestele lor, ce se aflä şi pre airea, nu numai în Braşov.

Pentru Bîrlea uitasem că am lăsat să i se trimită şi *cele* nemţeşti, dar tot nu vă rămîi detoriu precum vei vedea din alăturata scrisoare a fratelui Sereni, în care zice că pentru sf[înta] mănăstire încă v-au fost trimis banii pre al 2-lea sem. an[ul] tr[ecut]. De unde, cei trimişi de mine de curînd vor trece pentru Bîrlea, mai rămîind al mieu dintr-înşii 30 cr. CM.

Cu poştia din urmă lipsiră supt copertă-mi *foile rom[oneşti] nro* 19 din *Gazetă* şi 10 din *Foaie,* care vă rog cu întîiul prilej să mi le trimiteţi.

Aşa-mi lipsea din sem[estrul] trecut şi nr. *Gazetii* 60, sau în care era înştiinţarea de la Asociaţia din Bucureşti[10], care io numai în Viena o cetisem, iar acasă venind nu o aflai. Vei fi primit, cred io, şi d-ta ceva întrebare în treaba aceasta.

Şi de ai primit, vei pricepe cît de bine stăm în ochii lumii şi acum iau seama după tot pasul. Şi cine sînt de vină de asemenea, ca şi de întîmplarea-ţi din 1 apr. [anul] tr[ecut]? Blăjenii, zici d-ta. Carii? D-ta ştii bine cine scria în sus că de nu li se va împlini pofta, Ardealul tot se va neuni, ca să las cele ce se mai auzea de dînşii, cum că în Viena ar fi umblat la ambasadorul rusesc, cum că s-ar fi aflat la cîte cineva dintr-înşii corespondenţii cu muscalii etc, care io le auzam în Viena, şi din care, crezîndu-se, se închia că după turburările din Blaj s-ar proiecta vreo revoluţie. Ce au lucrat oamenii aceia, ce nu, în treaba aceasta, *cum certitudine*[11] nu ştiu, dar ştiu că Consistoriul din 25 mar. 1844 lăpădă înapoi un memorandum a lui Pop loji, pentru unele expresii ce aiepta planuri primejdioase. Batalionul Turani trecînd prin Blaj pre acele vremi, nu ne-au stîrnit nici o mirare, cînd acum de mulţi ani în toată toarnna se întîmplă asemenea treceri. Nu ştiu de au avut ceva porunci anumite pentru Blaj, dar am auzit că Garnizonul / de la Băl- 159
grad aştepta cu gura căscată porunca de a pleca către Blaj. Şi acestea toate din pricina partidei ce d-ta eşti aşa de bun a o cinsti cu numele de opoziţie. Să mă ierţi că io opoziţie nu poci să numesc care numai răzbunare-şi caută asupra unor injurii nălucite pe căi fără de rînd şi cu slobozirea la celea neruşinate mincinoase pîri. Opoziţia este nume de partide cinstite; opoziţia din Blaj au fost un *clique* sau complot din cele mai spurcate în lume. Pentru aceea şi acuma zic, ca şi mai nainte, că a presupune că această opoziţie au cercat alta decît răzbunări, sau s-au pornit din dor de reforme sau alte pricini oneste, este cea mai mare greşeală, şi care nu poate să o aibă altul, fără numai cei ce nu le-au cetit scrisorile şi nu le-au cunoscut paşii, ci numai din spusele lor îi judecă pre dînşii[12].

D-ta, dar, că vreai a atinge *abuzurile* Blajului, ai toată dreptatea, dar aş dori, cum am dechiarat şi airilea, să nu amesteci astă cauză cu a opoziţiei, nici măcar să le pomeneşti deodată. Şi să crezi că de cîte ori le vei amesteca, nu te vor judeca că faci din răutate, dar tot rău le va părea că nu eşti în stare de a deosebi aceste două cauze. *Abuzurile* ce le înşiri, sau mai bine numindu-le scăderi, crez că mi le-ai scris nu ca şi cînd ai presupune că nu le cunosc, ci ca să văz că şi d-tale sînt cunoscute. Să le scărmănăm puţin:

1 Directura şi scoală normală de-aci. Rău eşti informat de crezi că au fost vreodată o *leafă* pentru directorul normal. Benedict[13] nu au luat altă leafă decît de catehet; cel de-acum[14] se numeşte *interimat.* Din ce pricină? Pentru că nu au vrut însuşi a se numi almintrilea, şi aceasta numai că să rămîie mai independent, ca inţerimal putînd a-şi da dimisia ori în ce vreme, fiindcă nu e obligat să poarte astă deregătorie, ce nu are nici leafă, fără numai din bunăvoinţă. Leafă Cămara[15] nu vrea să dea, fundul călugăresc nu e îndatorat. Aşa, ca să nu rămîie şcoala fără director, tot socotesc / că e mai bine să aibă măcar şi înterimal, 159v
decît nici unul. Apoi şi almintrilea toată osebirea întră înterimal şi actual e numai *leafa.* Aplacideze-se leafă, şi director actual numaidecît se va

pune. Dar aplacidarea asta, fără patron nu se va întîmplă. Se afla odată
unul puternic; prilejul se scapă şi nu l-om mai avea curînd. Dar şi cu
actual dobîndi-vom ceva mai mult? Cu nemica. Ca uniți trebuim a fi
supuşi directorilor şi inspectorilor catolici; alta nu se va întîmplă nicio-
dată. Asta e convicția mea, şi din pricini. Cu *neuniții* alta e treaba,
tocma pentru că-s neuniți. Profesorul din 1 normă e slab, dar d. inspector
ştie prea bine cum e. Ca ce-l sufere? Şi dacă-l sufere d-lui, cine să-l de-
pună? etc.

2 Scoalele săteşti drept că nu numai sînt în stare slabă, dar mai
că nici sînt. Scoalele însă nu pot fi fără profesori, nici profesori fără plată.
Cine să le plătească? Nici d-ta, nici altul nu va zice că fundul clerului,
carele nici pentru cler nu e de ajuns. Domnii, de ne vor ajutori într-astă
parte, vor face numai supt condiția de a ne unguri. Vrei aceasta? Almin-
trilea, vedem noi că nici pentru bieții preoți nu le putem câştiga modrul
de trăit. De-aci şi sărăcia a celor mai mulți, de-aci şi lipsa de a primi
şi de cei mai nevrednici, cînd cei *vrednici,* şi cînd ar fi de ajuns, nu vreu
a primi parohii, unde să moară de foame ori să se facă iobagi pentru
o palmă de loc. D-ta vei fi auzit de rescriptul de 1816. De nu ştii de
dînsul, nu ar strica mai întîi a-l ceti, precum şi reprezentațiile de-atunci
încoace *toties quoties*[16], tocma şi cu prilejul adunării protopopeşti făcute,
ca să te învingi despre nenumăratele piedici ce avem a suferi din toate
părțile. *Fac possis?* E lesne a zice, anevoie a împlini. Io din această
privință cred că toate s-au făcut, cît numai au fost cu putință. Rezul-
160 tatul nu atîrnă de la voia noastră /.

3 Popandoşii[11]. Dintr-astă parte, incit se poate şi sufere împre-
jurările, se face întocma după cum pofteşti. Cel puținei de 2 ani de zile
curs de popăndoşie nu s-au ținut. Un mijloc se au început a se pune
în lucrare în locul ei, adecă primirea la cursul din Seminariu ca exter-
nişti, carele deşi cam anevoie, dar tot cu vreme socotesc că se va înte-
meia.

4 Veniturile besarecilor cine le mîncă? Negreşit că nu e[pisco]pul,
nici Consistoriul. Au socoteşti că protopopilor li s-au luat puterea de
a priveghea şi a lucra cele de folos? Apoi pe protopopi d-ta încă nu-i
socoteşti oameni, din partea cărora să se întîmple cîte un abuzuț? Lasă
d-ta frîu omului fără nici o priveghiare şi vei vedea de sînt toți oamenii
fără nici o scădere. Popăndoşia unde au avut mai mult razăm de cum
în protopopi ? Lasă-i d-ta de capul lor, şi mă rămăsese cu d-ta că şi ai noştri
vor fi ca şi a neuniților. Au doară pre aceştia-i socoteşti drepți ca lumina,
mai ales după exemplele avute de la loc mai de sus? Consistoriul nu e
pus de sine, şi prin urmare nu poate purta vina centralizației, dacă
centralizația e vină, de care n-am vreme de a disputa după disputele
gazetelor ungureşti, dar nici nu le-au răstrîns puterea, fără numai într-
atîta, încît cauzele matrimoniale şi fiscale trebuie să le trimită aici spre
revizie,,şi cînd nu apelează părțile. Socoteşti cum că reviziile sînt stri-
căcioase, sau le iau puterea activității protopopeşti ? După a mea părere
nu, şi asta cu atîta mai vîrtos zic, cu cît în toate zilele am prilej de-a
mă învinge că grăiesc după cum ştiu.

$ Atîta la abuzurile însemnate de d-ta, încît le judec io. Poate fi
I ca d-ta să mai aibi şi altele cunoscute ce n-ai însemnat, la care fireşte
§ io nu poci să zic nici albă nici neagră. Mă vei întreba: „Aşadar abuzuri
I sau scăderi nu sînt?" O, nu, niciodată! Şi abuzuri, şi scăderi, şi lipse
I sînt / mai multe decît am dori: unele ce am putea să îndreptăm, dar şi de 160»
cele ce nimenea nu poate să le îndrepte, decît vr [emea şi] D-zeu. Din
care cred că nu vei trage consecvență că vreau să scriu apologia Blajului.
Nu, dar cele din parte-mi aş socoti de îndreptat şi întocmit numai le-am
trecut supt tăcere, care socotesc că nu-mi vei imputa de vină. Blajul
are vinele sale; are şi Sibiul, Bucureştii, Iaşii, toți românii. Dar Blajul
are şi faptele sale, la care se poate uita înapoi cu falǎ. Multe alte locuri
din românime au şi-au avut cu sute de ori mai multe mijloace de a lucra
pentru literatură, cler, naționalitate decît Blajul, şi n-au făcut mai mult
decît Blajul, de n-au făcut mai puțin, de n-au făcut nemica. Mulți alții
au ştiut striga asupra Blajului, carii n-au avut nici drept a striga, de
începea a căuta întîi la sine. Şi într-adevăr, mai pre mulți am aflat
Jucrînd din cei ce au tăcut, decît din cei ce au strigat. Blajul mai mult
au tăcut decît au strigat, dar Blajul tot au făcut măcar cît de puțin,
că în Blaj au fost oamenii cei mai aprinşi cu zelul neamului său, carii
n-ai lipsă să ți-i număr. Acel duh cred că încă n-au perit din Blaj şi va
lucra tot aşa cum au lucrat acei de la care l-au luat, măcar că formele
şi obiectele din afară se schimbă şi măcar cît vor striga cei ce numai
atîta le e tot meritul. Drept, blăjenii, ca sătenii, n-au manirurile cuprin-
zătoare şi orbitoare ale secuiului ca orăşanii. De-acia nici nu ştiu acoperi
aşa uşor şi cu aşa finețe greşealele lor, dar ei sînt născuți şi traşi din popor,
ştiu lipsele neamului şi clerului său şi le simt adînc şi amar, încă mai
mult decît cei ce îmbla în mănuşi galbine. Şi asta va face totdeauna
din Blaj cel mai înflăcărat corp pentru norod, în care îi se află părinții,
rudele, prietinii şi sîngele lui. De-aci nici se va ruşina niciodată de ce
au făcut pentru naționalitatea sa, nici se va trage înapoi ca iepurii, 161
căci au făcut din convingere, şi Blajul poate arăta bărbați carii s-au /
jertfit pentru public (nota bene: cel românesc). Iar de mai [...][18] şi mai
. circonspecți, încă nu e vină, cînd asta nu însemnează alta, decît stîm-
părarea entuziasmului, cumpănirea împrejurărilor, cum şi cînd trebuie
a lucra. Din astă privință iau şi publicarea ştirii despre nota blăjenilor,
cei ce ar fi vrut să rămîie acea ştire nepublicată[19]. Că nu socotea a fi nici
de folos, nici de lipsă a se face cunoscută în public, deoarece deşi era
acea notă dictată din interesul național, dar în vremile acestea, cînd
se pare a fi de lipsă a ne feri de a da prilej ungurilor de a ne judeca rău
şi strîmb — şi cine sînt mai plecați spre asemenea judecări decît ei, cum
dovedesc diatribele în cauza croaților? — se părea că făcîndu-li-se cunos-
cută, numai ni se vor înmulți vrăjmaşii, fără de a mulcomi pre cei ce
i-am avut pînă acum. Ei socotesc că, făcîndu-se notă la locul cuviincios,
ş-au împlinit datoria națională, ori se va publica astfel de lucru, ori nu.
Dar nepublicîndu-se, se mai dobîndea şi al doilea scop, de a nu întărîtă
pre cei ce vor a ne fi amici. De-aci numesc ei astfel de înştirire în public,
indiscreție.

D-voastră aţi luat ăst nume pentru răspunsul făcut către De Gerando. Nicidecum, vezi-mi scrisoarea şi te vei convinge. Dar nici mi-au venit în minte să înţeleg că nu ar fi bine să ne facem vrăjmaş pre acel domn, sau că doară am avea de a ne teme de d-lui. Aici d-ta un fraz al mieu, ce mi-au scăpat după franţozie, nu l-ai primit după cum mi-au îmbiat în cap, mai ales că mă grăbeam scriind, precum însemnai. Aşa io scriam, pre cît îmi aduc aminte, că nu trebuiai *sâ-ti creezi* un vrăjmaş aşa mare din d. De Gerando, sau *circiter*[20] cam aşa, adecă: să nu vă faceţi întru închipuire-vă, să nu vi-l reprezentaţi un inimic aşa mare cum vi s-au părut, cît să trebuiţi a-l împugna cu toată seriozitatea. De-ţi vei lua osteneală a mai căuta o dată în scrisoare-mi, te vei
161 învinge că aşa şi nu altfel am scris şi gîndit. /

Acum mă pomenii că împlui patru foi şi că scrisei mai lungă scrisoare decîtu-mi propusesem. Dar io încă aveam unele la inimă, ce nu puteam să le ascund dinaintea d-tale, încredinţîndu-mă că le vei primi cu toată răceala cugetului şi de le vei afla întemeiate, îmi vei da dreptate, şi ştiind că nici un interes pămîntenesc nu te opreşte a cuprinde adevărul ori de unde să vie, precum şi că părerile ce le vei fi avînd uneori deosebite de ale mele nu le ai fără numai după daturile mai mult sau mai puţin încredinţate, care cu tot omul se întîmplă, iar mustrările abuzurilor le faci şi airea şi aicea numai din singur interesul naţional, ce întru tot omul e de cea mai mare cinstire vrednic, la care se adauge că fiind fiul acestui cler, nu numai se presupune că mai bine-ţi sînt stările acestuia cunoscute decît ale altora, dar şi mai mult trebuie să te doară de ranele lui decît ori de unde. Pentru care nu mă îndoiesc că şi cele ce vei afla cu cale a le mustra din vreme în vreme, vei ţinea totdeauna cumpătul şi tactul, carele şi judecata o stîmpără şi în toţi stîrneşte cinstirea şi iubirea către omul cu inimă şi cunoştinţa lumii precum şi însemnările mele le vei primi cu toată acea bărbăţască hotărîre, ce poftesc unele obiecte atît de serioase, nendoindu-te nice cel mai puţin şi despre a mea acea plecare, cu care sînt şi mă simţ numai adevărul a-l ţinea înaintea ochilor, deşi slăbiciunea în tot omul este mai mare decît voia de a urma binele şi adevăratul. Eu din parte-mi crezînd că vinile trebuie mustrate, iar persoanele cît se poate cruţate, şi mai ales *cele ce şi de alte părţi destule sau prea multe au avut a pătimi,* care nu mă îndoiesc că şi în convingerea d-tale se află şi dealmintrilea nici o mărire fiind în baterea celui bătut de moarte. D-ta îmi vei crede cînd voi mărturisi şi pentru cei rătăciţi cea mai afundă a mea durere, că şi ei sînt mădulări din mădulările noastre.

Fii sănătos şi mă înştiinţază de cele rugate cît mai în grabă, dar cruţă-ţi vremea pentru cele de lipsă, şi să ne fie destul aste întinderi prea lungi, cel puţin să ne fie rari. După care rămîi cu deosebită cinstire al d-tale ca totdeauna credincios prietin,

162 *Cipariu* mpr./

[1] Iosif Manfi.

[2] Credem că se referă la *Arhiva românească* a lui Mihail Kogălniceanu, din care în 1845 ieşise al doilea — şi ultimul! — volum.

[3] *Albina românească.*

[4] „Fără compliment".

[5] în *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 16, p. 64) se publicase o listă de cărţi româneşti — 24 de titluri — care se află de vînzare la redacţia din Braşov. Printre acestea, şi *Cesurile de mulţămire,* poesii de G. Sion, Iaşi, 1844 şi *Coconul Iorgu de la Sadagura,* lăudata comedie originală în 3 acte de V. Alecsandri, Iaşi, 1844.

[6] *Pidalionul* lui Veniamin, Costache (vezi scris. LIX, n. 19).

[7] Vezi scris. LVIII, n. 4.

[8] O altă traducere a lui Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 9).

[9] „în mod consecvent".

[10] Numărul din *Gazeta de Transilvania* în care a apărut „înştiinţarea de la Asociaţia din Bucureşti" a fost 48 din 1845 (vezi scris. LXVIII, n. 3).

[11] „Cu siguranţă".

[12] E cea mai aspră şi mai nedreaptă aserţiune a lui Cipariu despre partida naţională a lui Bărnuţiu, acum învinsă şi zdrobită de Lemeni, cu ajutorul autorităţilor (vezi scrisorile precedente).

[13] Benedict Fogaraşi, fost director al Şcolii de normă din Blaj, pe vremea cînd Bariţ era învăţăcel aici (vezi Ioan Chindriş, *Prima scrisoare a lui George Bariţ, In Steaua, XXII,* 1971, serie nouă, 16—31 iulie, p. 37).

[14] în 1846, director al Şcolii de normă din Blaj era canonicul Vasile Raţiu.

[15] Tezaurariatul Transilvaniei (instituţie cu funcţie de minister de finanţe).

[16] „Toate împreună".

[17] Popi cu studii la fără frecvenţă, cu termen de şcolarizare de cîteva luni. Prin ignoranţa şi grosolănia lor, o adevărată ruşine a bisericii greco-catolice din Transilvania. Agreaţi totuşi de episcopul Lemeni, pentru „comoditatea" şi slugărnicia lor.

[18] Manuscrisul rupt.

[19] Despre *Protestul Consistoriului din Blaj* vezi scris, precedentă, n. 7 şi 8.

[20] „Aproximativ".

LXXIII

Blaj, a 3ª zi de Paşti [9/21 aprilie][1] [1]846

Domnul mieu!

După îndetorirea ce o simţ de a vă înştiinţa din timp în timp despre unele eveneminte mai serioase, mă face să vă scriu şi astăzi, dintre carele ne-ndoit în locul dintîi meritează a fi pusă convocarea Consistoriului delegat pre de mîne-ntr-o săptămînă sau 17/29 apr. a.c. spre publicarea sentenţei revăzute şi definitive de la Scaunul Primaţial[2] în cauza prepozitului şi altor trei profesori precum se aude, cu puţină modificaţie.

încît pentru sinod, resoluţia Maiestăţei-Sale din 27 ian. a.c. aşa sună: „iT. *de Synodo Diocesana. Zu IV. die Abhaltung einer Diocesansynode mit Intervenirung eines Landesfurstlicher Commissars dessen Erneunung Ick mir vorbehalte, will Ich auf der Grundlage der hinfur von den Commissăren bezeickneten Gegenstănde gestatten. Ober die hierbei zu beobachtenden Modalitäten ist Mir uber Einvernehmung Guberniums, und iiber mit dem Furst-Primas von Ungarn gepflognen Ruckspracke von der Hofkanzlei das Gutachten zu verstatten*[3]. Ştirea despre astă prea înaltă rezoluţie au sosit aici mai tîrziu decît prin *Gazeta,* iar însăşi rezoluţia
numai / alaltăieri. D-ta-mi vei da iertate, cu alt prilej, mai de-aproape 163
a vă scrie într-ăst obiect.

i

„Sărbătoarea naşterei Maiestăţei-Sale s-au sărbătorit aici ieri cu solenitatea cuviincioasă, precum cu alte ocazioni"[4].

Primăvara ne îmbla prea frumoasă şi multe veri n-au fost cum este primăvara din est timp.

Witembergenii au şi început a se arăta pre aici *cerşind.* După sărăcia ţării noastre încă ni se mai încarcă şi sărăcia streină, mulţămită ostenelelor naţionale a d-lui Roth[5], la care mai totdeauna se îndreptează de către cei dimpregiur, ca să le deie mînă de ajutoriu dacă i-au scos din ţara lor. Frumos lucru, adevărat, să înşele pre atîţi săraci să-şi părăsască puţinica moşie ce-o avea în patrie, şi aici să fie lăpădaţi în uşile oamenilor.

Nu credeam că şi gazeta nemţască de la Braşov, acea atît de liberală etc, să fie şi ea cu un duh aşa plin de ură asupra românilor, cum e antagonistul său de la Sibiu. Dar aici încă se adevereşte fabula cînilor între sine şi cu lupul. Am rîs, cînd cetii în *E[rdelyi] H[irad6]* că redacţia *Wochenblatt-ului,* de mînie că ungurul au prins parte românului, în vreo doaă săptămîni nici nu i-au trimis foile, cum scrie acelaşi *E[rdelyi] H[irado].* Asta arată că nu e glumă şi că *E[rdelyiJ H[irado]* i-au atins binişor buba şi *Satelit-ului.* Dar cu *Bote* de la Sibiu ce face! Să-1 săruţi şi să te abonezi![6]. Sasul au prins o politică abătută din cale. Ungurii
163ᵛ sînt mai pricepuţi şi se folosesc cu împregiurarea. Asta nu strică. /

Scrisoarea de la d-ta pentru dobîndirea preaînaltei voi de a fi membru Asoţiaţiii de la Bucureşti nu ne-au sosit. Poate s-au pierdut. Io eram ca la 3—4 luni dus de-acasă, tocma pre acelea vremi. N[umă]rul *Gazetei,* mi se pare *60[lea]*, în care se publică aste numiri[7], nu-1 aflai sosind acasă; fii bun de mi-1 trimite, de mai ai vreunul.

Rămîne să mai ating în scurt şi despre puţine alte din scrisoarea d-tale de mai nainte.

Şincai, Nemeş[8], directori înainte de Benedic[t][9], n-au avut altă leafă decît o rată călugărească, carea dacă nu se mai dă, încă tot nu face mare diferenţă. Plată cameratecă n-au avut directorii ca directori niciodată, carea era puntul întrebării. Papfalvi încă poate numai atîta era şi el să dobîndească, dar şi despre el atinsem, *non nominato homine*[10].

Scoalele normale de azi din Blaj nu sînt nici în mai rea stare decît în anii trecuţi, cînd era profesori Costa[11] şi G. Moldvai. Ceşti de acum, puşi în locul lor, ajung oricînd cu cei lipsiţi. Nici decît celelalte scoale de-aci, decît liceul, gimnasiul. Unul e cel din scoală dintîi, dar aste sînt numai caşuri rari, din care nu se poate închia la toată starea şcoalelor normale îndeobşte.

Veniturile beserecilor, dacă nu le mîncă Blajul, cine le mîncă? Dă-i d-ta *pre aceia* la gol, dacă-i şti, că Blajul nu poate să lucre decît prin oamenii clerului din afară. Vizitaţia e[pisco]pască încă nu poate vedea toate. Io ştiu că în oricîte întîmplări vin caşuri de ăst fel în cunoştinţă, fără întîrziere se pun măsurile cuviincioase. Şi mai mult nu se poate pe drept aştepta, dar slăbească-se numai puterea consistorială, precum vrea cine vrea, vei vedea d-ta cum vor merge lucrurile de bine.

Exemple ţi-aş putea aduce, dar sunt odioasă şi d-ta gîceşte cît vei putea. Şi almintrele hîrtia e plină şi poşta pleacă.

Al d-tale mult preţuitoriu,

Cipariu mpr.[12] / 164

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

[1] Data de 9/21 aprilie se poate stabili pe baza articolului alcătuit de Bariţ din această scrisoare: *Blaj, 9 apr. v.* (în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 33, p. 129). în plus, scrisoarea poartă ştampila poştei din Aiud: ,,N[agy] Enyed, 25 apr. [calendar nou —n.ns.]", ceea ce ar corespunde — ca în cazul altor scrisori — un termen de trei zile pînă la expedierea epistolei din Aiud spre Braşov.

[2] Sentinţa definitivă a primatelui de Strigoniu în „procesul" lemenian (vezi scris. LXVIII, n. 7).

[3] „Ţinerea unui sinod diocesan cu intervenţia unui comisar al principului teritorial, a cărui numire mi-o rezerv, vreau s-o încuviinţez în baza obiectelor designate în acest scop de către comisari. Asupra modalităţilor ce trebuiesc observate cu acest prilej trebuie obţinut avizul cancelariei Curţii de acord cu gubernatorul şi după o convorbire uzuală cu primatul Ungariei".

[4] Bariţ face din acest pasaj („ ") o mică ştire (vezi nota 1).

[5] în prima jumătate a anului 1846, opinia publică din Transilvania şi Ungaria era preocupată acut de soarta şvabilor veniţi din Wurtenberg, ca urmare a politicii de colonizare, al cărei protagonist era Stephan Ludwig Roth. Fruntaşii saşilor din Transilvania preconizau o colonizare masivă cu ţărani din Wurtenberg, care, odată sosiţi în principatul carpatin, să înviorеze agricultura cu metodele şi cunoştinţele lor. Politica de colonizare a eşuat în mare parte, dar în Transilvania au sosit totuşi — venind prin Ungaria — un număr relativ ridicat de colonişti din Wurtenberg. Soarta acestora era departe de a fi cea descrisă de pastorul Roth, care le promisese cele mai optimiste perspective. Autorităţile maghiare erau scandalizate de acest număr impresionant de vagabonzi cerşetori, pe lîngă faptul că nu admiteau *în principiu* colonizarea, făcută de Universitatea săsească cu de la sine putere. O polemică dură se angajează între ziarele maghiare şi săseşti, oricum aflate în relaţii încordate încă din 1840 — 1842. încă din ianuarie 1846, Bariţ îşi exprimase poziţia *(Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 9, p. 34 — 35, articolul *Causa colonisaţiei şvabilor din Virtenberga în Transilvania)* faţă de polemica din *Erdelyi Hirado şi Satellit des Siebenburger Wochenblatt* (1846, nr. 10, p. 38 — 39), propunînd un punct de vedere uman în legătură cu şvabii. Iată ce scrie el în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 32, p. 125: „După *Peşti Hirlap* şi *Erdelyi Hirado* aflăm că în Pesta şi prin alte cetăţi ale Ungariei se văd cerşind pe uliţe multe familii de acelea şvăbeşti de la Virtenberga, care, cu nădejde că vor veni la noi în Ardeal, îşi vîndură tot ce avură şi plecară pe drum". Apoi: „într-adevăr, mare răspundere cade înaintea lui Dumnezeu asupra aceluia care face pe cineva să-şi părăsiască patria, pe carea o cunoaşte, pentru o alta, pe carea doar nici de nume o ştie, şi apoi nu îngrijeşte ca să vie la locul menirei sale!". Bariţ exprimase încă în 1845, înaintea declanşării fenomenului, cîteva idei de bun simţ în legătură cu această problemă (vezi articolul său *Colonizaţie,* în *Gazeta de Transilvania,* VIII, 1845, nr. 7, p. 25 — 26; nr. 8, p. 28-30) şi va formula şi acum. *(Ibid,* IX, 1846, nr. 40, p. 157-158, articolul *Colonizaţia şvabilor şi îndemnurile ei).*

[6] Exaltarea lui Cipariu în faţa opiniei ziarelor ungureşti este deplasată. într-adevăr, în luările de poziţie împotriva colonizării şvabilor, acestea luau ca pretext şi „apărarea" intereselor românilor. Iată un astfel de exemplu: *Erdelyi Hirado,* 1846, nr. 132, p. 219, în articolul *A Bărczasâgrol* scrie că în unele sate din săsime, ca Vereşmort, Prejmer sau Feldioara, „melyeket eddig elo majd csak olâhok laktâk" (pe care le-au locuit pînă acum doar românii), au fost aşezaţi noii colonişti. Ei iau locul argaţilor români prin „maierele" — curiile — din Fundus Regius, lucru care este o încălcare a drepturilor românilor. Ziarul maghiar clujean nu uită să amintească şi alte abuzuri comise de saşi la adresa românilor, punînd pe tapet şi cazul foarte recent al tînărului avocat braşovean Constantin Secăreanu, căruia notabilităţile sase din oraşul de sub Tîmpa i-au interzis, în acelaşi an 1846, să-şi exercite profesia. *Siebenburger Bote* de la Sibiu (1846, nr. 30, p. 115 — 116)

ripostează la acest atac, în termeni lipsiţi de menajamente, aducînd la rîndul său abuzurile ungurilor împotriva românilor. Se repeta situaţia din 1842—1843, cînd cele două „naţiuni" privilegiate se încăieraseră, luînd în deşert — sub pretext de apărătorii — numele românilor. Ca şi atunci, Bariţ rămîne rece, comentînd pe un ton neutru busculada *(Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 29, p. 113).

7 Vezi scris. LXVIII, n. 3.

8 *Vasile Nemeş,'!* — 1822, teolog cu studii la Sfînta Barbara în Viena, a preluat postul de director al şcolilor normale din Blaj şi director general al celor din Transilvania, în 1796, cînd Gheorghe Tatu — omul cu care episcopul Bob îl înlocuieşte pe Şincai în acest post! — pleacă, din cauze necunoscute. Nemeş a rămas director timp de 12 ani, după care s-a retras în parohia Sărăuad din Silvania.

9 Benedict Fogaraşi (vezi scris, anterioară, n. 13).

10 „Fără a numi persoana".

11 *Ioan Costea,* 1792—1859, român cu studii la Blaj şi Cluj, a fost o vreme profesor la Seminarul de la Socola, la chemarea lui Veniamin Costache (1820 — circa 1830). între 1832—1845 e învăţător la „normele" din Blaj. Revine la catedră între 1851 — 1859.

12 Prima pagină (163 r), despre hotărîrea definitivă în procesul lemenian şi despre rezoluţia imperială, Cipariu o prinde într-o acoladă, cu specificaţia: „Pro privata notiţia" (= strict confidenţial).

LXXIV

Blaş, 3/15 mai [1]846

Domnul mieu !

încă cu poştia trecută voiam a vă răspunde ceva la scrisoarea din 4 mai a.c, dar nu putui nici pînă astăzi a avea a mînă răspunsul poftit de-aici către Guberniu, în treaba sinodului. Derept care sînt silit a vă ruga să aveţi încă puţină paţienţă, pînă-l voi câştiga mai curînd. De-aci nici ce v-am făgăduit în puntul acesta că voi scrie, încă nu poci a împlini, vrînd deodată cu împărtăşirea răspunsului a vă însemna, încîti deile dintr-însul cu părerile mele se vor potrivi, din care poţi şi cunoaşte că nu io sînt autorul acelui răspuns, încă nici îi ştiu contentul mai de aproape, din întîmplare tocma neaflîndu-mă la Consistoriu cînd se ceti, precum aud. De unde, la puntul acesta ne vom mai întoarce, de vom trăi. Pînă atunci, să trecem la altele.

încît celelalte reflexii ce le mai aflu adause la ale mele cele mai dinainte, deoarece văz că nu putea veni la o înţelegere şi că din ce mai nouă punturi se ating în corespondinţă-ne, aşa, aflîndu-ne în opoziţie în multe punturi, precum că normele[1] sînt aşa de rău stînd în Blaj, că protopopii ar trebui să aibă mai multă putere de cum au astăzi, măcar că recunoşti abuzurile ce se fac din partea unora, că Consistoriul la d-ta e proprie = soborul de 12 etc, etc, aşa, e mai bine să punem peana jos.

D-ta[le], mi se pare — nu zic anume — cum că P. Maior ţi-e în multe
165 punturi iuridice, să tac de altele, dacă nu în toate, de / autoritate neclătită, către care io mă sîmţ nu cu prea mare plecare. După a mea părere, acest dealmintrilea mare bărbat întru înfăţişarea beserecii Ardealului, e cu cele mai greşite idei şi care pre obiceiuri, uneori tocma streine de principurile legii cei răsăritene, şi care foarte des degenerase în abuzuri, îşi întemeiază cele mai multe aserte, răpit de o nestîmpărată patimă nu numai de a nu vorbi mai de nime bine, de a nu se mulţămi cu nimica din

cele stătătoare, dar, ce-i mai mult, de a-şi răzbuna sau injurii drepte ori părute, ce sînt scăderile omului ambiţios, ce nu i s-au făcut pre voie. După aste proprietăţi, ce se descopere din toate liniile, mărturisesc că totdeauna am simţit către acest autor o nencredinţare tristă. Spiritul omului acestuia e fatal, şi el au născut un chip de gîndire şi lucrare în capul a multor oameni din acest dieces nenorocit, ce au fost lor şi diecesului — şi încă va mai fi! — pricină a multor nenorociri. Acest spirit, cu durere trebuie să sîmţ, supt din scrierile acestui om, ca un venin străbate mădua tutoror mai cîţi gustă dintr-însul, şi io nu aflu în istoria mai nouă, *si parva licet magnis comparare rebus*[2], alt exemplu mai asemenea, ca scrierile lui Voltaire pentru secuiul trecut, a cărora frupturi le-au gustat nepoţii numaidecît[3].

Dar văz că prea departe m-am dus — neavînd vreme nici loc ca să poci şi isprăvi —, dar d-ta vei binevoi a ierta unui om carele e mult îngrigiat pentru viitoriu şi multe vede în toate zilele trecîndu-i pre dinainte exemple supărătoare, cunoscînd că adevărata sporire numai prin strînsa fieştecăruia împlinire a deregătoriei sale, între adevăratele margini ale dreptului, se dobîndeşte, că mai întîi trebuie să învăţăm, apoi să critizăm şi să predicăm, că astfeli de învăţătură numai cu nespusă cuprindere şi sîrguinţă se câştigă, că trebuie / mai bine mai puţin 165"
să supunem de noi decît prea mult, şi — capul lucrului! — să nu supunem de oameni, fără alegere, aşa puţin şi cu necruţare. Dar aste spirituri sînt mai dese decît din contră, şi le vedem dările preste cap în toate zilele.

La zioa ştiută, în adunarea unor protopopi, se ceti deliberatul primaţial, prin care se întări deliberatul consistorial din 22 oct. a[nul] tr[ecut] prin care 3 prof[esori]: Bărnuţ, Boer şi G. Moldvai se ştearsă din cler, şi Crainic se trimise în exiliu la Bălgrad în mănăstire pre 3 ani[4]. Modificaţia stătu numai întru aceea, ca Crainic să aibă 400 f. CM. în loc de 300 f. pe an, şi trimisul să i se înceapă de la datul suspensiei din 30 mai a[nul] t[recut]. Crainic la 15 zile după tenorul deliberatului se şi duse de-aici, adecă alaltăieri (1/13 mai) la locul orînduit. Asta agonisiră apărătorii pretinşi a drepturilor clerului şi a moralităţii! Unele acte din acest proţes tipărindu-se, le vei primi prin administratorul vicariatului Fogăraşului[5].

Te rog să-mi trimiţi prin Biasini, ori cu Mallepost, 4 exemplare din *Manualul de filosofie* de Laureanu[6], cu care vei afla că vine mai ieftin. Pachetul ştiut încă tot nu l-am mai căpătat.

Mă doare de trista veste pentru d. Vasici. Doresc din inimă redobîndirea sănătăţii acestui scump bărbat şi vă rog să-i spuneţi a mea condolenţă.

Cu acestea, trebuind a închide, mă însemnez cu toată cuvenita cinstire, al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr.

PS. Poştia, cu schimbarea astă nouă, acum ne aduce scrisorile de la Braşov în 3 zile. Cîtă înlesnire!

Seceta e mare la noi şi de nu va ploua curînd, oamenii sînt îngrigiaţi pentru cucuruz. Viile iar şi grînele se află bine. în zioa de S/mJ-georz am cules spice de secară întru pomenire, lucrul nepomenit.

Id[em] I

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

[1] Continuă disputa cu Bariţ despre şcolile de normă (primare) din Blaj (vezi cele două scrisori precedente).

[2] „Dacă se pot compara lucrurile mici cu cele mari".

[3] Ne aflăm în anii de miopie politică cei mai critici din viaţă lui Cipariu, ataşat de episcopul Lemeni şi aservit ideilor acestuia. Scrisorile din 1845—1846, cărora le pune vîrf această părere sumbră despre Petru Maior, ni-1 arată deocamdată pe eruditul blăjean cam departe de ideile progresiste ce-i animau pe contemporani. Dar, şi în aceşti ani, conservatorismul său nu l-a împiedecat de-a fi un factor providenţial în viaţa culturală a Blajului şi a românilor transilvăneni.

[4] Deliberatul forului primatial din 26—27 martie 1846, prin care se condamnă definitiv prepozitul Crainic şi cei trei profesori răzvrătiţi împotriva lui Lemeni (vezi scris. LXVIII, n. 6).

[5] Lemeni a tipărit actele de condamnare a opoziţiei într-o broşură, în 1846, pe care a trimis-o sub formă de circulară în toate părţile diecezei. Exemplarul trimis lui Bariţ din această tipăritură se află în fondul său de la B.A.R., ms. rom. 969, f. 116r—119v. L-a reprodus în *Părţi alese din istoria Transilvaniei*I, p. 755—763, în anexa XLI.

[6] Apăruse la Bucureşti una din lucrările didactice de reputaţie ale lui August Treboniu Laurian, eveniment pe care Bariţ se grăbeşte să-1 consemneze în *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 36, p. 144): „Arătăm că trecu prin cenzură şi se află depus spre vînzare la această redacţie *Manualul de filosofie lucrat după programa Universităţii de la Paris din 1840 de A. Delavigne, licenţiat al Academiei din Paris, tradus de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie în Colegiul naţional,* 1846. Preţul, numai un fior[in] arg[int]". Vezi numeroase referinţe despre acest manual în *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, capitolul scrisorilor lui Laurian către Bariţ, p. 89—209.

LXXV

[Blaj ante 28 iunie 1846] *

Domnul mieu !

Apropiindu-se capătul sem[estru]lui *l[u]*, rugat de dd. prenumeranţi, vă poftesc a li se trimite şi pre cel viitoriu tot atîtea exemplare din foile d-tale, neuitînd nici pe Pop Andrei[2] care deodată plăti pe amîndoaă sem[estrele] şi de la care pe *I[lea]* mai aveai încă netrimişi banii.

Cărţile ştiute, după ce lăsăi în comisie neguţătoriului J. Schmidt în Sibiu, carele şi între-altele mi-e expeditor, să mi le scoată de la Hummel şi să mi le trimită cercîndu-le, acelaşi îmi scrise că, *în trei* rînduri trimiţînd după ele, au luat răspuns că acolo nu se află. Aşa, rămîne să aştept pînă voi merge însumi acolo, carele nu ştiu cît de curînd se va întîmplă. *Manualele* lui Trebonie[3] trimise din 24 mai prin tatăl d-tale încă nici pînă astăzi nu le-am primit. Altă încărcătură: nu ştiu dusu-le-au la Petrid ori le lăsă undeva, destul că pre d-lor nu i-am văzut pre aici, nici cărţi nu am primit.

La întrebarea pentru Fundaţia ramonţaiană[4] vă răspund că, afară de doă testamente ce sună pentru „orice naţie şi congresie din Ardeal", ceea ce sună *numai* pentru români şi carele e proieptat din partea noastră încă nu pomeneşte nimic de congresie, ci numai să fie „român ardelean".

Despre fiul zugravului neunit[5] atîta numai ştiu că tatăl său au îmbiat pre aici cerînd un stipendiu, dar încă nu au dobîndit, nu dintr-altă
pricină, ci numai că, ne/întîmplîndu-se încă prea înalta hotărîre, s-au 148
socotit cu cale a nu se prea grăbi cu împărţirea stipendiurilor pînă la acea întîmplare. Io, dar, nici acestui nu pot promite nimica şi din astă pricină şi că nu vreau a promite pe nevăzute, iar văzîndu-i *dreptăţile,* atunci ele vor grăi pentru sau în contra tînărului, nu io.

Neavînd voie a mă mai întinde mai încolo în dezbateri seci, a căror capăt să nu le prevăd, precum însemnasem, de-acia şi din cele scrise de d-ta în cea de 24 mai a.c. numai 2 punturi rădic: *l[u]* că io în treaba consistoarelor nu am provocat nici am atins la cele din gazete, ci singur la o expresiune din altă scrisoare a d-tale mai dinainte: „nu sînt împrotivnic consistoarelor = săborului de 12 bărbaţi". De acia, nici mă socotesc a răspunde *în public,* la care spui oblu că acum nu-mi simţ nici o aplecare; alta, sau *2°* e: că un jurnalist ar fi = agitator, cum scrii, cum că asta poate să se zică numai unde e preşul liber, sau cel puţin mai multe organe publice, căci în contra opiniei unui redactor cel puţin e foarte incomod lucru a-şi da părerea întru acelaşi organ al oponentului său. Legile cuviinţei încă nu sufere o astfel de obrăznicie. De-aci vine că cel de-o părere contrară cu redactorul, neavînd alt organ, sau trebuie să se umilească înainte-i, trecînd sau netezind orice ar putea fi spre neplăcere acestuia, sau, dacă aceasta nu poate, să tacă, într-amîndoauă cazurile adevărul neputînd veni la lumină. Aşa, io cred că o prea chiară manifestare a părerii din partea redacţiei adeseori poate să fie
foarte împiedecătoare. *Cest mon opinion*[6]. / 148*

Pre alăturatele foi vei afla ceva pentru teatru unguresc din Blaj[7]. Şi fiindcă pompoasele bucinări prin gazetele ungureşti[8] ar putea să strice încîtva buna opinie despre romănia Blajului în ochii patrioţilor, de-aci ţi le şi împărtăşesc, ca de nu vei avea ceva mai bun la mînă sau nu vei afla ceva de a opune pe dreptul părerii pronunţiate, să le publici într-una din foile d-tale, unde vei socoti mai cu cale.

La aceasta, sau asemenea oricare publicare, cu atîta mai mult mă simţ sau trebuim a ne simţi îndemnaţi, cu cît pre a une locuri, precum la Sibiu, au şi ieşit vestea că Blajul s-au ungurit şi că teatrul unguresc nu e de actori ungureşti, ci de clerici, în locul celui mai dinainte romănesc. Dintre carii pre unii d. Silaşi[9] — astăzi venind de-acolo — spuse că numai cu arătare ţidulelor de teatru au putut să-i convingă de contrariu.

Soţietatea acesta însă se găteşte o dată şi o bucată *românească* să producă, din care cu timp, după cum negreşit se va mai întoarce pre aici, poate ca şi alte bucăţi româneşti să urmeze şi aşa să se puie nou temei unui teatru romănesc, mai ales că şi în soţietate se află unii carii

foarte curat vorbesc româneşte, o păreche fiind din Făgăraş, şi iarăşi şi de-acia, din dieci sau alţi, pot să se afle individuri de a se apleca la teatru, cum se apleacă la cel unguresc.

Clericii sînt duşi de la Rusalii.

Al d-tale prea plecat,

149 *Cipariu* mpr. /

[Adresa:] Herrn Professor *Georg vfonj Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco.

[1] Datată după ştampila poştei din Aiud: ,,N[agy] Enyed, 28 Juni". Anul e indicat de Bariţ la sfîrşit: „1846, Cipariu".

[2] Liviu Andrei Pop, pe atunci tînăr profesor la Blaj, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 22.

[3] Lucrarea lui August Treboniu Laurian, *Manual de filosofie.* Vezi scris, anterioară, n. 6.

[4] Despre fundaţia Ramonţai vezi supra, scris. LIII şi urm.

[5] „Zugravul neunit" pare să fie profesorul Ioan Costande de la Sibiu, al cărui fiu nu va ajunge, însă, bursier al Fundaţiei Ramonţai.

[6] „Aceasta este părerea mea".

* [7] Povestea „teatrului unguresc din Blaj" este încă un capitol iritant în viaţa Blajului în anii dinaintea revoluţiei. în iunie 1846 sosi la Blaj o trupă de actori ambulanţi maghiari, condusă de Nâmesi Istvân. începînd din ziua de Rusalii, aceştia dau în 8 săptămîni vreo 30 de spectacole (vezi scris. LXXVI), printre altele *Dezertorul* şi *Rozele* lui Kotzebue. Se pare că trupa a fost bine primită în orăşelul de pe Tîrnave, încît şeful trupei, Nâmesi, se simte obligat să publice o adresă de mulţumire blăjenilor, în două gazete maghiare concomitent: *Hdlâs koszonet,* în *Erdelyi Hirado,* 1846, nr. 153, p. 385 şi în *Vasărnapi Ujsăg,* amîndouă de la Cluj. Nâmesi scrie că la spectacole au luat parte un număr mare de canonici, clerici, profesori, studenţi şi negustori. Românii nu rămîn nici ei insensibili, şi în *Vasărnapi Ujsâg* (1846, nr. 632, p. 391) apare articolul *Magyar szineszet Balâsfalvân,* semnat *B-r.* George Bogdan-Duică identifică sub acest pseudonim pe Simion Bărnuţiu, cu care ocazie traduce şi publică recenzia ex-profesorului (vezi *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, 1924, p. 220—221). Cu o altă ocazie *(George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. XI, n. 1) am analizat articolul bărnuţian, din care reiese — într-o formă subtilă — faptul că, sub oblăduirea lui Lemeni, citadela naţională a Blajului se maghiarizează văzînd cu ochii. Ofensaţi, blăjenii rămaşi în jurul episcopului ripostează. înaintea acestui „ceva pentru teatrul unguresc din Blaj" al lui Cipariu, Bariţ ridicase mănuşa ca să-i apere pe cei din Blaj (vorba lui Iosif Many din scrisoarea citată: „Ia-ţi, dară, osteneala şi spală-ne!"). Aşadar, în *Gazeta de Transilvania,* IX, 1846, nr. 49, p. 194—195, redactorul braşovean combate articolul lui B-r. Afluxul mare de români la spectacole se explică prin poziţia izolată a orăşelului, unde oamenii au ocazii rarisime să vadă aşa ceva, fie în orice limbă (vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. XI, n. 8). Un lucru interesant: Bariţ nu dezminte afirmaţia lui Bărnuţiu că la Blaj se învaţă stăruitor ungureşte — Lemeni vorbea greu româneşte, preferind în orice împrejurare limba maghiară! — observînd moale, în treacăt doar, că nu e rău să se cunoască limbile ţării. Recenzia lui Bariţ e extrem de interesantă pentru antecedentele *româneşti* ale teatrului în Blaj (vezi articolul lui Bariţ reprodus la G. Bogdan-Duică, *Op. cit.,* p. 221-222). Un număr mai tîrziu (IX, 1846, nr. 50, p. 197), *Gazeta de Transilvania* publică şi intervenţia lui Cipariu trimisă cu această scrisoare (vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. XI, n. 8), sub titlul *Teatru unguresc în Blaj.* Cipariu vrea să aducă evenimentul la adevăratele lui proporţii, din care „a trage consecinţe politico-naţionale pro sau contra, nu este iertat decît numai capetelor entusiaste ori pismoase". Şi totuşi, Cipariu cade în politică, printr-o exclamare deplasată, lipsită de conţinut şi total neoportună în condiţiile cînd aristocraţia ungurească forţa scoaterea limbii române din toate sferele vieţii sociale şi deznaţionalizarea românilor. La 1846, Cipariu făcea parte din acea mică facţiune de români încrezători în mimetismul de moment al aristocraţiei ungureşti, care „îi apăra" pe români împotriva despotismului viclean al Universităţii săseşti (vezi infra, scris, următoare). Dupa acest articol al lui Cipariu, Bariţ mai publică despre „teatrul unguresc din Blaj" o singura relatare, a lui Iosif Many (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. XI, n. 8), încheind: „Destul cu atăta!"

[8] Vezi nota precedentă.

[9] Vasile Silaşi, protopopul Becleanului.

LXXVI

Blaj, 15/27 iul. [1]846

Domnule !

D[omnul] Ladai [1] avînd a călători pe la d-voastră cătră K[ezdi] Vâsârhely, m-am îndemnat cu această ocaziune a vă trimite nu numai o sinceră închinăciune, dar şi un pachet cu înştiinţări de prenumeraţie pentru *Predici* de Pop Sighismund [2] din diecesul Oradiei ca, după pofta autorului, să le alăturaţi lîngă vreunul din numerii foilor dv. Acelea stau cam de mult tipărite, neavînd eu prilej îndemînatec de a vi le trimite, ca să nu pată ce păţi bietul pachet ce rătăcise şi abia în zilele trecute-1 căpătai printr-un expres de la Sibiu.

Ştiri nouă n-am de a vă scrie, şi ce-ar mai fi, lăsîndu-le în grija d-lui Ladai cu gura să vi le povestească. Cea mai însemnată ar fi că *tandem aliquando*[3] ne-am apucat a revede în Consistoriu trimisele aici varii dizertăciuni pentru români, mai ales a lui Budai, Juhas şi Gâal, dintre care cea din urmă (sau mai bine 2) cică este ungureşte şi iarăşi că e mult istorică, se va şi tipări cu cheltuiala Seminariului, dar airi şi cît mai în grab[4]. *„Quod DU bene votant!*[5]*"* 167

Teatrul unguresc, ce produse în 8 săptămîni ca la 30 bucăţi, între care una şi românească — *Roşele* după Kotzebue — , astăzi se curăţă din Blaj, dar nu pentru totdeauna. Membrele lui plăcură mult blăjenilor şi se mulţămiră. Dar să fie fost români! O, blăjenii iar fi purtat pre palmi. Mărturie e producerea bucăţii româneşti, care, cu toate că au fost *infra omnem criticam,* totuşi cu cea mai mare plăcere fu primită, pentru că au fost româneşte, şi cel mai bun căştig le aduse.

Di ce românii nu vor să imiteze şi ei pre alte naţiuni întru acest punt? Ei carii imitează pre toată lumea în fleacuri, şi cu atîtea servilităţi! [6]

Şi cu acestea în grabă, rămîi însemnîndu-mă al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 167v

[1] Profesor Demetriu Ladai, despre care vezi supra, scris. LXIII, n. 2.

[2] Profesorul Sigismund Pop de la Beiuş (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Antonelli, nr. XLV, n. 2) îşi tipăreşte în foaie volantă prospectul unui volum de cuvîntări bisericeşti. Din acest prospect îi trimite Cipariu „un pachet" lui Bariţ, care va publica textul *In Foaie pentru minte* 1846, nr. 46, p. 367—368: *înştiinţare despre tipărirea cuvîntărilor bisericeşti* (vezi şi *Ibid.,* I, p. 123).

[3] „în sfîrşit".

[4] Revelaţia acestui pasaj este aproape senzaţională. Se ştia pînă acum (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 294—295) că — în anii de dispute politice dintre „naţiunile" privilegiate, maghiară şi sasă din Transilvania, 1840-1846 — unii scriitori unguri

au alcătuit lucrări în care „îi apără" pe românii din Fundus Regius de lăcomia patriciatului săsesc. La loc. cit. am identificat lucrarea lui Gâal Lâszlo, *Vizsgâlodâs az erdelyi kenezsegekrol; tgysersmind az erdelyi ket oldh puspbk igazolăsâul felelet Trausch es fokep Schuller czâfolataira. Irta egy igazsâg kedvelâ ns. hazafi, kiadtâk tobben.* Aiud, 1846. Această raritate se găseşte la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca în nu mai puţin de 3 exemplare: cotele 164.999, 39.524 şi 94.375. Gâal Lâszlo vine în apărarea celor doi episcopi români, Vasile Moga şi Ioan Lemeni, care, separat sau împreună, în 1837 (Vasile Moga) şi 1842 (Ioan Lemeni şi Vasile Moga) înaintează proteste la Gubernul Transilvaniei şi la împăratul, împotriva asupririi românilor din aşa-zisul Sachsenland. Aceştia fuseseră atacaţi în 1844 de doi istorici saşi: Joseph Trausch, *Bemerkungen iiber die vom Siebenbiirgischen Bischof Herrn Bazilius Moga im Jahre 1837 zu Hermannstadt versammelten Landesstaenden unterlegte Bittschrifft* von —, Braşov, 1844 şi Johann Karl Schuller, *Beleuchtung der Klagschrifft, gegen die saechsische Nation, welche die beiden valachischen Bischofeauf dem Landtage von 1841 — 1843 den Staenden des Grossfurstenthums Siebenburgen uberreicht haben* von —, Sibiu, 1844. Din scrisoarea lui Cipariu aflăm că lucrarea lui Gâal s-a tipărit cu cheltuiala românilor din Blaj, lucru nebănuit pînă acum de vreun cercetător. Mai aflăm că şi alţi scriitori maghiari — neidentificaţii Budai şi Juhâsz — au trimis lucrări similare la Consistoriul blăjean, ca să le finanţeze apariţia, în fine — acest lucru şi mai clar din scrisoarea următoare — că Gâal *a mai tipărit in acelaşi an, tot cu cheltuiala Blajului* încă o lucrare împotriva saşilor şi în apărarea românilor din Fundus Regius (vezi scris, următoare, n. 3).

[5] „Zeii să-ţi menească binele".

[6] Pasajul cu trupa maghiară de la Blaj este scris de Cipariu cu vădita intenţie de a fi publicat în *Gazeta de Transilvania,* Bariţ nu-l publică (vezi scris, precedentă, n. 7; „Destul cu atâtaS").

LXXVII

Blaş, 31 aug. / 12 sept. [1]846

Domnule !

Cu toate că gătesc altă scrisoare de-acasă, dar avînd de a pleca mine la Sibiu, te înştiinţez prin aceasta că voi deputa acolo la d. Thalmayer o sumă de 66 f. 20 cr. C.M., adecă:

Gazeta [1J846, 2 sem[estru] etc. . . . . 50 f. C M .
Macroviotice t. 2 ex. 10 . . . . 8 f. 20 cr
Manual de filf osofie] „ 8 . . . . 8 f. — „ —
în sumă 66 f. 20 cr. CM.

însemfnează]:

1° La *Gazetă* dintre acei 50 f. C M . vin 40 f. pentru aceşti 10 abonaţi de pre *2^lea^* sem[estru] pr[ecum] ep[iscop]ul, Alutan, Boer, Bârna, Şerenyi, Semin[arull, Mănăstirea, Ladai, Bîrlea şi io însumi a 4 f. = 40 f. CM., ceilalalţi 10 f. sînt: de la Pop Andrei pe 1 şi 2 semfestru] 8 f., iar doi pentru 2 sem[estru] din cele nemţeşti pentru Bîrlea, fiindcă după socoteala din urmă, plătindu-ţi io la începutul anului cu 4 f. CM. mai mult, dintr-înşii d-ta ai socotit 3 f. pentru sem[estrul] 1 nemţeşti a lui
168 Bîrlea, rămîind 1 f. CM. carele /[...] adăugîndu-1 la cei doi trimişi de acum fac [...] f. CM. pentru sem[estrul] 2 al aceluiaşi.

2° La *Macrobioticâ,* pentru exemplariul legat trimis ep[iscopu]lui nu poci trimite bani că încă nu mi-au dat nimic; alta era dacă se trimitea nelegat, dar aşa nu poci înainte să determinez generozitatea ep[iscop]ească. Lui Şerenyi încă i-am dat unul după cum zicea că s-ar

fi înţeles cu d-voastră şi adevărat văzui 11 exemplare trimise. Io încă nu l-am întrebat de vi le-au plătit ori nu.

3° Din *Manual*[1], deşi nu am cheltuit decît 4 ex., precum abonasem, dar socotind de o parte că se vor trece, deşi mai tîrziu şi iarăşi pentru nendemînările trimiterilor, iată le plătesc tusopt care, de nu ar trece toate, trimiţîndu-le înapoi mi le vei socoti în sus. D-ta însă plăteşte-i deocamdată numai pentru 4 ex., ceilalţi ţinîndu-i de rezerbă pînă mai tîrziu şi dealmintrilea mai rămîindu-ţi io dătoriu pentru 2 cărţi româneşti a cărora nu poci în grabă să le aflu preţul cît ai însemnat, şi aşa, silit sînt a aştepta alt prilej. De-acia însă, ca să nu ai pagubă, ţine acei 4 f. CM. la d-ta pînă la alegere deplin. / Cu acest sau alt prilej de 168"
acolo-ţi trimit o noătate, de nu o ai primit încă de la Many în 10 ex., adecă: 10 *Wisgălodâs az Erdelyi. Kenezsegekrol*[2] (de comisariul Gal), de care întru o scrisoare vă pomenisem că s-au tipărit la Aiud tocma în bună vreme. Pricinile di ce tocma aceasta s-au tipărit, şi nu alta, am arătat tot atunci. Acum se tipăreşte acoloşi alta de acelaşi: *Ertekezes az Erdelyi szazokrol, eredetikrol s jogairol*[3], amîndoaă supt corectura lui I. Many, carele se află acolo şi e îngrijat că ce se va face cu el[4].

Al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr.

P.S. Blaş 6/18 sept. [1]846. Banii fiind la Sibiu, i-am dat, precum am scris, la Thalmayer împreună cu pachetul de cărţi, dar scrisoarea vi-o trimit acum de aici.

Idem I 169

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz wohlgeboren in Cronstadt. Franco

[1] *Manualul de filosofie* ... al lui Laurian (vezi scris, LXXV, n. 3).

[2] Vezi scris, precedentă, n. 4.

[3] Cea de a doua descoperire importantă: Gâal Lâszlo a mai scris o broşură: *Ertekezodes az erdelyi ns. szâsz nemzet eredetikrol, es nemely torzokds polgări jogairol,* Aiud, 1846 (exemplar la Biblioteca Centrală universitară din Cluj-Napoca, cota 63.361), tot împotriva saşilor şi în apărarea românilor din Pămîntul Crăiesc. Finanţată de asemenea de Blaj.

[4] Ultima surpriză: Consistoriul din Blaj s-a îngrijit şi de tipărire, prin profesorul Iosif Many.

LXXVIII

Blaj, 10/22 dec. [1]846

Domnul mieu,

Apropiindu-se începutul altui semestru nou, te înştiinţez că prenumărau^ miei de aici la cîţi le-ai trimis foile în semestrul şi ^ejtrul din urmă şi pe următoriul s-au *prenumerat* acum odată intru tot înţelesul cuvîntului precum urmează:

Măria-Sa d. *epfiscopj* 1 ex.; d. *Alutan* 1; d. *Boer* 1; d. *Bârna* 1; d. *Şerenyi* 1; *Seminariul* 1; *Mănăstirea* 1 • d. *Ladai* 1; d. *Pop Andrei*

1 şi d. *Pumne* Aaron 2, cărora, împreună *cu mine,* te poftesc să trimiţi 12 ex. pe semestrul viitoriu. Banii[-i] voi duce io la Sibiu cu prilejul *tîrgului,* de voi putea merge, de unde nu, totu-i voi trimite acolo împreună cu cei ce mai ai la mine şi în speţe pentru Pumne din trimestrul din urmă în 2 exempl[are]. Vă rog să nu-mi uitaţi *şi Wohenblat-ul,* din oare mai curînd te rog să-mi trimiţi *Blătter* n° 47 în care se pare că stă capetul *Disertaţii* lui A[nton] K[urz] despre Ioan Hunyadi[1]. Mărturisesc că, văzînd începutul acestii scrisori din aşa peana, nădăjduiam că cu mominte neapărate acum va să şteargă toată îndoiala despre *secuimea* acestui erou, dar io nu mă aflu deplin şi diplomatice convins, nici momintele părtinitorilor secuimii răsuflate, care cu atîta putere sînt propuse
170 în *JahrbfuchJ der LitferaturJ* S. 113, p. 58 sqq.[2] /

Cîndu-mi vei trimite *Curierul* sau *Magazinul* lui Trebonie nu uita a-mi alătura şi *celelalte cărticele* mai nouă de acestaşi date afară[3], precum şi *Elementele de dreptul politice*[4], precum şi alt ce vei afla interesant şi fiindcă ştiu bine cît trebuie să fii de cuprins, fă bunătatea a mi le încomisiona la Pavai sau Nemethi, librarii de la carii să le primesc cu carul iute a lui Biasini. Ce zici de *Pravilă*[5], că nu ştiu ce să mai zic ep[iscop]ului ce mă tot întreabă pentru ea, acum de un an şi jumătate.

Cu prilej voi trimite un extract din regestele archivelor, lăsat la mine pentru d-ta de Stephan Moldovan Roşul[6], şi poate, de va fi gata, vreo cîteva exemplare din *învăţătura asupra vinarsului* şi *Geografia Ardealului* pentru prunci, ce le tipăresc romfâneşte] pentru Tilsch din Cluş[7].

Măria-sa ep[iscop]ul e cam bolnav de tuse. Timpul deşi e de suferit, acum cu ceva nea şi îngheţ, dar mai nainte rece şi umed mai pre toată lumea de-aici o introcnă! Se aude că la Sibiu oamenii ar muri tare, asemenea şi vitele pe la Hrastăş!

Ep[iscop]ul primi alaltăieri o înştiinţare de la Viena, din 10 dec, cum că la 8 dec. s-au trimis o aspră poruncă de la Guberniu ca să trimită răspunsele pentru fundaţia romonţaiană. Şi adevărat e de mirare cîtă întîrziere şi negrijire a actelor s-au întîmplat de-acolo. Actele aşa toate pre rînd au perit, cît toate am fost siliţi a le trimite în duplicato. Donath, fiscalişul, în 2 rînduri îşi dădu împrotivitoare opinie: în [1]845 pentru cel pentru români, în ies-timp împrotiva lui. Ep[iscop]ul încă trimite astăzi o nouă energică notă la v[ice]presidentul. *DU meliora !*[8]

Trimite-mi cît au ieşit din t. 2 a *Magazinului* celui nemţesc a lui Kurz şi prenumără pentru mine pe 6 *exemplfarej* la *Istoria beserficei]* de Geanoglu Lesviodax[9].

/. Cipariu mpr.

P.S. Dreptu-i că vor să iasă la Sibiu foi româneşti de la Anul nou?[10]

170v Aclud şi o foaie pentru *Foaie.* /

[1] Lungul studiu al lui Anton Kurz, *Johann Corvin's von Hunyad. Geschlecht und Herkunst,* în *Blätter fur Geist, Gemulh und Vaterlandskunde,* 1846, nr. 37, p. 285—287;. nr. 38, p. 294-297; nr. 39, p. 305-306; nr. 41, p. 319-322; nr. 44, p. 340-342;. nr. 45, p. 350-352; nr. 46, p. 353-355; nr. 47, p. 363-365.

[2] Publicaţie neidentificată.

[3] în 1846, Laurian mai „dase afară", în limbile latină, franceză şi germană, *Scurtă privire asupra istoriei românilor* (de fapt *Discursul introductiv asupra istoriei românilor,* publicat ca prefaţă la primul număr al *Magazinului istoric...): Brevis conspectus historiae Romanorum, Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains* şi *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänem,* toate trei la Bucureşti, în 1846.

[4] Lucrarea lui Costache Negruzzi, *Elemente de dreptul politic. Dupre mai mulţi autori, de un filorom.ân,* tipărită la Braşov în 1846, cu ajutorul lui Bariţ. Despre rolul lui Bariţ în acest moment din activitatea scriitorului moldovean, vezi cunoscutele scrisori ale lui Costache Negruzzi către Bariţ din 31 mai, 17 iulie şi 4/16 octombrie 1846 la B.A.R., ms. rom. 4168, f. 8r — 12v (publicate de Eugen Lovinescu, *Scrisori inedite ale lui Costache Negruzzi,* în *Convorbiri literare,* XLVII, 1913, nr. 1, p. 71—77), şi aceea, necunoscută pînă acum, din 19 februarie 1847 (la B.A.R., ms. rom. 878, f. 76r).

[5] Acelaşi *Pidalion* (vezi scris. LIX, n. 19) al mitropolitului Veniamin Costache, despre care s-a pomenit de atîtea ori în scrisorile anterioare.

[6] Despre viitorul canonic şi colaborator al lui Bariţ, Ştefan Moldovan, vezi supra scris. VIII, n. 19.

[7] Reţinem cu interes amănuntul că tipografia din Blaj primea comenzi şi de la alte case de editură, printre care prestigiosul editor şi tipograf Joseph Tilsch din Cluj. Fiind vorba de lucrări de mare popularitate, n-am identificat vreun exemplar al primei lucrări, dar din informaţii adiacente ştim că e lunga prelegere a doctorului clujean Szilâgyi Miklos, *A pâlinkărol,* material tipărit mai întîi în *Erdelyi Hirado,* suplimentul semiliterar *Nemzeti târsalkodo,* 1845, nr. 20, p. 159-160; nr. 21, p. 167; nr. 22, p. 174-175; nr. 23, p. 182-185; nr. 24, p. 191; nr. 25, p. 199-200; nr. 26, p. 207-208; nr. 27, p. 215—216. „Geografia Ardealului" = Papp J6sef, *Erdelyorszâgnak rbvid fbldleirâsa. Kezdo gyermekek felfogâsâhoz kerdesek es feleletekben,* Cluj, 1847. Pe foaia de titlu figurează tipografia lui Tilsch, iar fără informaţia lui Cipariu n-am fi ştiut că acest valoros manual de geografie elementară s-a tipărit la Blaj.

[8] Forma completă — din *Georgicele* lui Virgiliu: *DU meliora piis!* = „Zei, hărăziţi o soartă mai bună celor evlavioşiî" (sensul general: Viitorul să ne fie mai favorabil).

[9] Lucrarea lui Alexandru Geanoglu Lesviodax, monah grec din Ţara Românească: *Istorie bisericească pre scurt, cuprinzătoare de cele mai vrednice de ştiut întîmplări a Sfintei Biserici răsăritene, precum propoveduirea credinţa, goanele, eresurile, soboarele ş.c.l. Acum întîiaş dată tălmăcită din greceşte în limba românească. Pe lîngă care s-au adaos la sfîrşit cîteva ştiinţe vrednice de cunoscut românimii, scoase din condicile vechi a Mitropolia Ungrovlahii,* Bucureşti, 1845.

[10] Nu, la Sibiu nu vor ieşi „foi româneşti" pînă în 1353, cînd Şaguna întemeiază *Telegraful Român.*

LXXIX

Blas, 1 ian. nou 1847

Domnul mieu !

Prin aceasta te rog să trimiţi şi un al 13^a exemplfar] din *Gazetă* şi *Foaie* pe semfestrul] 1° [1]847 pentru d. Iosif *Gherendi* arhivariul şi fiscul consistorial, carele au depus la mine banii.

Pentru *Pravila*[1] — da, 6 primesc, numai să trimiteţi, precum şi pentru celelante ce aştept şi mi-aţi apromis frumos mulţămesc.

Din *Curierul de ambe sexele* mi-aduseră clericii coala 15—25 sau pag. 201—360, dar mi se pare că mai trebuie o coală din capăt, că vocabulariul merge numai pînă la *adjuraţie.* Minunată limbă o să ne croiască d. Eliad de o parte, şi de alta frîncitorii cu Theulescul[2] şi Boleac în cap ! Ştii d-ta ce simţ io şi trebuie să simtă oricine care cît de puţin ş-au studiat limba istoriceşte ? Greaţă l abandonament! abandonare! etc.

abdomen, abdominal etc., abordabil! abracadavra! abracalan! abraxas! academisare! acastillagiu! acclimentare! accompaniament! aceoneiator! accostabil, acidifer, acidificabil[3] etc., etc, etc. Dfomnul] Eliad le dă vorbe de origine romană şi necesarii la curăţirea (?!) şi cultura (!) limbei române!! Ferească-ne Dumnezeu! Iartă că mestecai ortografiile. Aşa,
174 d. Eliad carele e poet, vrea să fie şi grămătic. Prosit![4] /

Vacanţii ni se fac, adevărat, încă prea multe[5]. Că măcar mulţi nu-şi împlineau locul în care se află, dar încalţe prescrisese pre locul ce-l ţinea, dar, văzînd acuma locurile, s-ar pofti ca să se împle cu bărbaţi ce să-şi împlinească şi să-şi meriteze posiţia, care e cu multă greutate. Locul lui Baldi[6] lesne ar fi de al împlini de s-ar pofti ca suctesorul să fie numai cît Baldi. Dar locul lui Alpini ?[7] Anevoie altul! Aşa, în zioa de astăzi avem 7 protopopii vacante. La Cluj, pin a nu muri Baldi, fu trimis de îngrijitoriu Turc[8]. Acesta ar putea fi mult om cînd ar voi, sau mai bine, cînd ar putea să învingă cu sine. Dar aşa cum e, D-zeu ştie ce va mai fi şi din el. Măcar nu e îndoială că tomna Clujul e locul cel mai vrednic de a fi împlut cu bărbat în tot chipul cum *il faut, caetera secundarii ordinis*[9], cu toate că bine ne-ar prinde ca toate unguţele să ne fie pline de oameni harnici, *sed hic labor*[10].

Şi e mirare că, după atîtea talente ce apromit cele mai harnice subiecte, dacă ies la parohii, nemaiîntrînd şi în şcoala cealaltă a lumii, se fac aşa mai toţi nimic. Dintr-astă parte, după ce starea de-acum a parohiilor, după lipsele ce sînt întru cîştigarea celor spre traiul vieţii,, numai la slăbirea nu la rădicarea talentelor ajută, şi după ce şi căsătoria, mai ales în români, prea mult le stoarce din viaţă, celibatul clerului ar fi mai trebuincios. Din zece numai, să zic însuraţi, abie rămîne unul, după cum e şi starea mişea, cu viaţă, cum era în junie, iar din celibi din zece abie unul ş-o pierde, să fie tocma şi corupt. Traiul bun remplineşte scăderile căsătoriţilor. Conversaţia cu persoane mai culte mai ţine duhul de viaţă şi curăţie. Dar împrotivă se află la cei căsătoriţi pre sate. De
174" aci aşa puţini oameni în clerul nostru, deşi *numerus sumus*[11] /.

Domnia-ta ştiu că mă înţelegi, nici că mă vei socoti bigot ori patron celibatului. Io grăiesc aici din puntul naţional sau, mai să zic, politic, nu din puntul de vedere moral. Caută numai la catolicism şi vei afla cît de adîncă politică au zăcut în capetele oamenilor ce au întemeiat disciplina beserecii romane pre temeiurile de astăzi într-adevăr neclătite.

Apoi mai este una, că unele persoane ce putea să fie răzimul clerului, neputîndu-se învoi cu stările de-acum a clerului nostru, au mai voit a se trage ceva mai depărtişor la o parte, ca să nu se prăpădească în viitoare, ce soarbe şi înghite atîtea victime în deşert. Fie! Dar nu ar strica ca să nu rămîie pînă în capăt depărtaţi, ci în urmă, după ce ş-au câştigat toată consistinţa de a nu se mai putea teme de astfel de înecare^ iarăşi să se tragă înapoi, ca apa la albie-şi. Dar nu e îndoială că şi tristele întîmplări de curînd încă ne-au privat de vreo cîteva capete înfocate — adevărat şi prea înfocate — , dar care, stîmpărîndu-se, putea să fie spre lauda şi folosul clerului. Aşa, clerul nostru negreşit astăzi e, ca şi Ardealul între provinţiile Europei, cel mai sărac de bărbaţi. Încă apoi dintr-aceşti puţini încă şi moartea pre cîţi nu ne-au răpit! In legea românului, unde e aţa mai subţire, acolo se rumpe.

în capăt, să mă întorc şi la întrebarea d-tale din scrisoarea din urmă: te întreb şi eu că *serio*[12] grăieşti şi nu glumeşti? Şi de grăieşti *seria,* scrie-mi cît mai curînd şi mai limpede şi, precum io nu mă îndoiesc că vei dobîndi ce vei cere, aşa şi io din parte-mi nu-mi voi pregeta a încerca ca, încît se va putea, mai după pofta d-tale să ţi se întîmple[13].

Carele sînt al d-tale prea plecat,

Cipariu mpr. / 175

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* wohlgeboren zu Cronstadt. Franco.

[1] De data aceasta „pravila" credem că este lucrarea lui Radu Tempea cel tănăr, *Pravilă manuală tradusă (scoasă) din Pravila cea mare a Sfinţilor Părinţi Sfintei Biserici dreptcredincioase răsăritene, pentru treibuinţa clirosului bisericesc, cu o înţelegere mai pre larg şi mai cu desluşire pentru starea spiţelor rudeniii în pricina căsătoriilor, dată în tipariu în 35 § prin traducâtoriul şi osteneala lui* — ,[Braşov], 1844. Că nu este vorba de *Pidalionut* lui Veniamin Costache deducem din afirmaţia: „da, o primesc!", însemnînd că i-o oferă Bariţ spre cumpărare şi, eventual, desfacere la Blaj. Ori, *Pidalionul* de la Neamţu fusese *cerut* în mod expres de Cipariu, în mai multe rînduri (vezi scrisorile anterioare).

[2] „Theulescu" este profesorul moldovean Gheorghe Săulescu, autorul unei merituoase lucrări, pentru timpul ei: *Gramatică românească sau observaţii gramaticeşti asupra limbei româneşti*Iaşi, 1833. Pe Cipariu îl indispun preocupările lexicografice mai noi ale lui Săulescu: cele două articole cu titlul *Lexicografie (Albina românească,* XVI, 1844, nr. 40, p. 156 şi *Arhiva Albinei pentru arheologhia română şi industrie,* 1845, nr. 11, supliment extraordinar din 5 septembrie, p. 1—3). Vezi N. C. Enes'cu, *Gheorghe Săulescu, Dimitrie Pop, Anton Velini,* [Bucureşti], 1970, p. 43-80.

[3] La Heliade Rădulescu, lucrurile au un aspect mai puţin hilar. în *Curierul de ambe sexe* (vezi ed. II, Bucureşti, 1862, periodul V, de la 1844 pînă la 1847, p. 166-216), acesta dedicase un spaţiu mare lui Tasso: studiul *Tasso* de Viennet, tradus de Heliade (p. 166—186), prezentarea poemului *Gerusaleme liberata* de Heliade (p. 186—188), traducerea chitului VII de acelaşi (p. 188-212) şi un *Vocabular la acest cînt,* tot al lui Heliade (p.213-216). *Vocabularul,* care începe cu cuvîntul *adornare,* nu cuprinde nici unul din cuvintele înşirate de Cipariu în scrisoare.

[4] „Noroc!", „Trăiască!"

[6] Este vorba de locurile vacante de protopopi în Dieceza greco-catolică de Făgăraş.

[6] Teodor Baldi, fost protopop al Clujului, mort în 1845.

[7] Constantin Alpini (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. X, n. 11), protopopul Mediaşului şi bun prieten al lui Bariţ, murise prematur în 1846.

[8] Ioan Turcu, secretarul lui Ioan Lemeni, după Bărnuţiu (vezi despre el scrisorile lui Constantin Papfalvi din acest volum, nr. XIII, n. 12).

[9] „Celelalte sînt de importanţă secundară".

[10] „Dar aşa stă lucrul".

[11] „Ca număr, sîntem".

[12] „Serios", „în mod serios".

[13] Pasajul, ca şi întreaga scrisoare, se leagă de intenţia lui Bariţ de a reintra în statul clerical şi a ocupa un post de protopop, cea mai comodă şi mai rentabilă ocupaţie In Transilvania acelor vremi. Bariţ a cochetat şi în alte împrejurări cu această idee, dar nu s-a gîndit niciodată „serio" la acest lucru.

Domnul mieu ! Blaş, 10 ian. 1847

Că începurăm şi noi ceva, vedeţi. Cum o să sfîrşim, veţi vedea. Ar fi poate şi de prisos a vă înfira pricinile ce *mai* mult ne-au mişcat a începe ce am început, şi iar altele pentru ce nu am făcut de ştire publicului mai din vreme, unele din programele înţelegîndu-se, altele şi neatinse putîndu-se înţelege.

Noi, sau mai bine să zic io, nu avem multă nădejde ca să a.ducem mult, din pricini ce d-ta ştiu că mai bine le pricepi ca oricine. Blajul, litere latine, ortografie, limbă: destule pricini de a stîrni neplăcere şi unuia şi altuia[1]. Io încă le simţeam de mult şi de aceea — între alte pricini principale — tot amînai lucrul din an în an. In anii dintîi, cînd şi d-ta erai mult îngrijat de soartea viitoare a *Gazetei* d-tale, mă bucuram mult că tot nu ne vine slobozenia deplin de la locul mai înalt, cînd auzeam din multe părţi că două gazete nu vor putea să ste în Ardeal, cu un public aşa mic. Veniră la mijloc şi turburările de înlontru şi desfiinţarea însoţirii spre acest scop[2], care acum toate se par a fi rădicate din mijloc. Gazeta d-tale stă pe un picior aşa solid, cît ar fi lucrul de rîs a şi gîndi cineva că ar putea să se scuture cîtuşi de puţin din partea altei gazete, oricare din Ardeal, cu atît mai puţin unei ca a noastre, care după firea ei trebuie să întîmpine o prejudecată asupră-şi, din partea cea mai mare
176 a românimei, cît puţine altele. /

Acum însă nu era de a întîrzia şi după unele veşti ce se lăţeau, precum şi că nu ştiam cu ce să mai răspundem cînd într-astfeli de veşti tot una ne întrebau: „Da voi cînd veţi începe?"

Iacă, am început! Pînă cînd, nu e a noastră treabă[3]. Iar dacă nu încunoştinţarăm publicul din bună vreme, asta va fi paguba noastră, poate şi dobînda, că aşa văzînd ce vor fsă] aibă, nu vor putea să se plîngă că i-am înşelat cu programe, ce nu le-am răspuns cum au aşteptat. In două luni de zile, ce vrem să fie de probă, va avea prilej din destul de-a se încredinţa oricine, că vrednică-i gazeta aceasta de a fi sprijinită ? De unde nu, atunci noi ne voiri întoarce la starea dintîi în carea ne aflam, şi vreo 2—3 sute de fiorfini] mai mult sau mai puţin e sumă însemnată — adevărat — din toată laturea, dar şi aceasta vom suferi-o cum vom putea.

Să ne întoarcem la altele şi mai întîi vă mulţămesc de cele .trimise şi aştept cele trimeţînde. Dar sînt prea mulţămit. D-tale ce aveam să trimit, nu avem putinţă din pricina vremei, ce îmbla mai de [la] Crăciun, cît nici însumi nu poci să merg, nici pe altul nu aflu mergînd la Sibiu. Cînd voi găsi prilejul sigur mai întîi, voi şi trimite tot.

Afară de cei 5 înştiinţaţi la *Istoria* lui Meletie[4], se mai înştiinţară alţi 3, în sumă de 8, pentru carii să aveţi bunătatea a le procura exemplarele.

Din nr. de astăzi vei vedea că începură criticele aici[5], după care nu vor lipsi şi din afară negreşit, şi acum în acest minut luai o scrisoare,

în care află greşită întîi *titula*[6], apoi *omenul de bun auguriu*[7]. După *titula*. gazeta asta ar promite prea mult. Ce zici, drept **e? /** 176*

Vrînd a mai scrie, fui împiedecat.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu./ 177

[1] Incepînd cu data de 4 ianuarie 1847, Cipariu editează la Blaj *Organul luminării,* prima publicaţie periodică răsărită în citadela spirituală de pe Tîrnave. Primul număr se intitula *Prospect. Organul luminărei. Gazetă beserecească, politică e literarie. Cu prea graţioasă învoienţă,* şi era o mostră de felul cum va arăta publicaţia. Prima .şi a doua pagină sînt destinate aproape în întregime informaţiilor politice din Imperiul austriac. Urmează scurte ştiri din alte ţări. La revista jurnalelor străine, intitulată *jurnalistică,* un amănunt interesant: vorbind despre starea deplorabilă a monumentului lui Pavel Chinezu de la Cîmpul Vinerii de lîngă Orăştie, care „seamănă cu o spînzurătoare", Cipariu adaugă: „Noi, carii văzurăm şi monumentul de la Călugăreni în România, nimica ne mirăm de soarta acestor monumente ce erau destinate să insufle eroismul părinţilor în sufletele fiilor, ci de carele fiii, ca şi de părinţi, adeseori prea puţin se îngrijesc". Urmează rubrica *Literatură,* în care, printre altele, vorbeşte de soarta tăbliţelor cerate găsite în minele din Munţii Apuseni. „Prospectul" se încheie cu o *Programă,* relativ seacă, Cipariu fiind deosebit de sobru din fire, cu totul nepotrivit spre a promite marea cu sarea cititorilor.

Numai numele lui Cipariu e tipărit; ale celorlalţi doi (I. I. Many şi A. Pumne) sînt — în exemplarul consultat de noi — semnate de ei înşişi. Se pare că au semnat toate exemplarele primului număr.

După cum înţelegem, Cipariu îşi făcea griji despre felul cum va fi primit *Organul* — scris cu litere latine şi cu orientare filologică latinistă — într-o Transilvanie încă bine ancorată în tradiţia slovelor chirilice.

[2] Blajul începuse demersurile pentru scoaterea unor publicaţii periodice româneşti încă în martie 1839, printr-un *Planum et scopus Ephemeridum Ecfclesiastijco-politico-literalium Valachico idiomate et charactere latino-slavico cura Societatis,* compus de Timotei Cipariu în numele unei „însoţiri" închegate în acest scop. Datorită tergiversării autorităţilor, mai apoi datorită tulburărilor care au zguduit Blajul între 1842—1846, editarea foii româneşti la Blaj s-a întîrziat pînă în 1847. Vezi actele înfiinţării *Organului* la Ioana Botezan, *Contribuţia lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii româneşti din Transilvania în preajma anului revoluţionar 1848. Documente inedite,* în *Apulum,* 1969, nr. 7, p. 95-108.

[3] *Organul luminării* va apărea pînă în 28 septembrie 1848, fiind abandonat în momentul izbucnirii războiului civil.

[4] Tradusă de Veniamin Costache (vezi supra, scris, LVIII, n. 4).

[5] De fapt, în numărul 2, din 11 ianuarie 1847, p. 8, unde Cipariu inserează articolul său *Critica şi redactorii.* Face o trecere în revistă a reproşurilor care i se aduc — de la bun început! — *Organului,* de la „unii şi alţii": că nu sînt înţelese toate cuvintele, „că nu le vine bine la ureche unele terminaţiuni" ş.a. Unii pretind chiar să fie abandonată publicaţia. Reiese că Cipariu avea necazuri din cauza limbii, cu toate că, într-adevăr, după cum spune: „noi după exemplele ce avem înaintea ochilor, încă ne socoteam moderaţi, cînd afară de terminii latineşti, nici măcar un cuvînt italianesc, ispanesc, şi numai unul singurel francez, *adresse,* întrebuinţasem". Ca exemplu într-adevăr negativ dă vocabularul din *Curierul de ambe sexe* (vezi scris, precedentă, n. 3), înşirînd din nou cuvintele imputate în scrisoarea precedentă.

într-un larg pasaj, Cipariu se răfuieşte cu blăjenii, cei care îl criticau şi comentau în primul rînd. După ce îi ridiculizează pentru terminaţiile *-uş* şi *-aş (notăraş, articuluş, formalitaş, pinţeluş),* dobîndite de la maghiari, şi care au caracterizat jargonul clericilor din Blaj decenii la rînd: „De aici poate vedea oricine are ochi — spune Cipariu — că sunt o clase de oameni carii nemica nu voiesc a învăţa, alţii carii numai pînă la un timp, şi prea puţini carii vor să înveţe pînă vor trăi" şi că: „Redactorii acestii gazete nu vor a scrie nici pentru tineri îmbătrîniţi, nici pentru bătrîni împietriţi".

[6] Titlul: *Organul luminării.*

[7] Adică redactorul.

LXXXI

[Blaj, post 6 ianuarie 1847] i

Domnul mieu,

Gazeta de TransfilvaniaJ nr *7* nu ni-au venit. Supt, nu era decît cea nemțească. Mă rog să mi-o trimiteți cu alt număr. Mă rugasem și de n. *47* din *Blätter* unde se sfîrșește Ioan Corvin [2], că nici acela nu mi-au venit.

D[omnul] Laureani scrie că din *Magazin* expedui la Brașov n. *5, 6* din tom. III pe la Anul nou. Gînd va scăpa de supt cenzură vă rog să nu întîrziați a mi-i trimite. Steph[an] Moldovan scrise din *Diplomatariul* lui Ios[if] Kemeny[3] vreo 40 și mai bine de coaie, ce mă rugă să le dau cuiva că le copieze pentru d-ta. Clericii, carii singuri s-ar putea afla harnici la astfeli de lucru, și încă dintr-aceștia puțini, sunt ocupați cu examenele, după care voi îngrigi. Nu ați voi și dv. să vi se trimită prin Biasini cele ce se întîmplă, ca să nu se întîrzie ? Că la Sibiu acum nu prea aflu oameni și acolo încă mi se pare că șed multișor.

Nu ai luat vreo înștiințare de aci cum s-au aflat de vătămați unii blășeni că i-am atins la bubă, măcar toga nu pre aceia pre carii înțelegeam? în capul conjuraților și criticilor se puse și acum d. Fiilep [4], ca și cînd cu articulul din *V[asârnapi] JJsjsăg.* Dar Cipariu nu e Bărnut[5]. Adio!

Al d-tale, acum nu știu pînă cînd, confrate în jurnalistică,

171 *T. Cipariu* mpr.[6] /

[Adresa:] Domnului Georgiu *Baritz*

[1] Din cuprinsul acestei scrisori reiese că Ștefan Moldovan a adus el însuși la Blaj excerptele din *Diplomatariul* lui Kemeny Jozsef (vezi aci infra, nota 2). Din scris. LXXXIV deducem că le-a adus „după Bobotează", adică după data de 6 ianuarie 1847. Această deducție stă la baza datării scrisorii.

[2] Studiul lui Anton Kurz, *Johann Corvin's von Hunyad ...* (vezi scris, LXXVIII, n. 1).

[3] Această notă a se raporta și la scrisorile LXXXIV — LXXXVI. Istoricul maghiar contele Kemeny Jozsef (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi,* I, p. 119 și 300) adunase o colecție enormă de documente istorice referitoare la Transilvania, din surse tipărite și inedite, devenită celebră încă înainte de a fi dat la lumină din ea. în 1844, într-un articol intitulat *Pentru istoricii patriei (Foaie pentru minte* 1844, nr. 11, p. 88), Bariț vorbește despre colecția kemenyiană și importanța ei deosebită pentru cercetarea istoriei românilor. Pasionat al documentelor istorice, lui Bariț nu putea să-i scape conținutul acestei imense arhive (pe baza căreia Kemeny Jozsef scosese pînă la acea dată, împreună cu Nagyajtai Kovâcs Istvân, un magazin de documente privind Transilvania: *Erdelyorszăg tbrteneti tăra. Egykoru es magyar nyelven keszitet tortenet iratok, levelek, országgiilesi vegzetek es tbrveny czikelyekbbl.* I [documente din 1540—1660), Cluj, 1837: II [documente din 1566 — 1613], Cluj, 1845), cu atît mai mult cu cît Kemeny deținea și un mare număr de mărturii istorice despre români în general și despre cei din Transilvania în special. Aceste mărturii le vizează Bariț în vara anului 1846, cînd îl capacitează pe tînărul paroh greco-catolic Ștefan Moldovan (vezi scris. VII, n. 19) să obțină de la Kemeny colecția și să copieze documentele despre români. De ce s-a oprit asupra lui Moldovan? Acesta era paroh în Ghirișul Arieșului — azi Cîmpia Turzii — în imediata apropiere a satului Grindu, unde contele Kemeny își avea moșia și reședința favorită. în scrisoarea de răspuns din 5/17 iulie 1846 (vezi-o la B.A.R., ms. rom., 999, f.' 233r), Ștefan Moldovan îl anunță cu bucurie pe Bariț că a găsit în istoricul maghiar un mare iubitor al românilor și că întreprinderea îi succede peste așteptări. Kemeny îi îngăduie lui Moldovan accesul la *Diplomatariul* său, ceea ce îi provoacă preotului român o exclamație de uimire: „Frate! Acest izvor deschis e fără de sfirșit!" Se angajează să copieze din el tot ceea ce se referă la români, imaterial din care apoi îl îndeamnă pe Bariț să folosească la scrierea istoriei naționale. J Magnat cu vederi liberale, lui Kemeny îi plăcea să-și manifeste demagogia înspre români, pozînd ca apărător al acestora și făcînd caz de originea sa românească (printre altele, îi arată lui Ștefan Moldovan un document despre un nobil român „Keminius filius Nyikulae de Kalota", care ar fi strămoșul său). Faptul, ca și un discurs al lui Kemeny în Dieta Transilvaniei de la Cluj din 1846 — 1847, în care, printre altele le spusese celorlalți magnați: „Străduiți-vă să nu ne fie rușine a ne recunoaște de origine valahă" (vezi scrisoarea lui Ștefan Moldovan către Bariț din 23 aprilie 1847 la B.A.R., ms. rom. 999, f. 236r — 237r), îi smulge lui Moldovan următoarea întrebare patetico-retorică: „Oare cînd smîntîna s-a mesteca cu laptele?", smîntîna fiind nobilii români maghiarizați de-a lungul secolelor, iar laptele, poporul român rămas fără nobili. Anul 1848 va dovedi că groful Kemeny era din aceeași plămadă cu ceilalți magnați dușmani ai libertății românilor, și că „filovalahismul" său din 1846 a fost o tactică de conjunctură. Dealtfel, Kemeny va avea chiar mai curînd o izbucnire (despre care vezi infra, scris. LXXXV, n. 4).

Deocamdată, însă, Bariț și Moldovan procedau inteligent copiind asiduu și tacit din arhiva străinului. Acesta din urmă îl anunță pe redactorul de la Brașov, în 29 decembrie 1846 (B.A.R., ms. rom. 999, f. 234r — 235r), că „din *Diplomatariul transilvanie* a măriii sale [...] am scos celea ce se țîn sau se ating de români sau luminează istoria patriei". Ceea ce mai rămînea de făcut era puțin, încît copistul speră „să avem [și noi] Codicem Diplomatarium valachi e Transilvania așa desăvîrșit ca a măriii sale". Urmează operațiile de trimitere la Brașov, în care e implicat și Cipariu (vezi scrisoarea aceasta și următoarele).

Regestele, listele istorice și documentele cepiate de Ștefan Moldovan s-au dovedit prea puțin utile, pe moment, pentru istoricii români. Abia în 1853, Bariț începe să publice unele dintre ele, cu sumare comentarii, în *Foaie pentru minte ...*

[4] Vezi scris, anterioară, n. 5. Se pare că Cipariu a avut dispute cu capitularii blăjeni pe tema *Organului luminării.* Din Capitulul greco-catolic al Blajului făcea parte și canonicul Simion Fiilep (despre care vezi supra, scris. LVII, n. 11).

[5] O dispută jurnalistică a lui Simion Bărnuțiu cu blăjenii din 1842 — 1843, din cauza unui faimos articol publicat de acesta în *Vasârnapi Ujsăg* (1842, nr. 448, p. 761 — 770): *Balăzsfalvi iskolai iigyekrbl.* Vezi analizată această dispută la Gheorghe Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu,* p. 58 — 60; 191 — 198; *George Bariț și contemporanii săi,* III, scrisorile lui Iosif Many, nr. IV, inclusiv notele și scrisorile lui Ioan Rusu, nr. XX, n. 3 și nr. XXII.

[6] Cu datarea, nesigură și greșită, a lui Bariț: „1846, dec?"

LXXXII

[Blaj, sfîrșitul lunii ianuarie 1847]

Domnul mieu,

După firea blăjenilor, nici acum pînă astăzi nu mi s-au înștiințat nici unul pentru *Gazetă,* afară de carii i-am provocat io, pr[ecum] Bârna et Ladai. Totuși, știindu-le firea, după cum și de alte ori mi s-au descoperit, cum că aceea se știe că ei nu se lasă, și acum îndrăznesc a te ruga să le trimiți la toți cărora ai mai fost trimis, pr[ecum] Alutan, Boer, Bârna, Mînăstirea, Seminariul, Ladai, episcopul și io. Nota bene: de nu ai luat înștiințare și de la Șerenyi, io, fiindcă cu el n-am grăit despre asta, așa nu știu de ți-au scris ori nu. Numai să nu rămîie netrimeasă, ca să nu avem iar necaz. De aceea să mă înștiințez[i] la cîți vei trimite după înștiințarea de la mine, ca să le cer banii. Ai miei cu cei rămași îi voi trimite cu prilejul tîrgului Sibiului.

Cărțile nici de la Thalmayer, nici de la Many încă nu le-am primit [1].
Şi în grabă fiind, rămîi cu toată cinstirea al d-voastre prea plecat,

Cipariu mpr.

P.S. Moldvai[2] e aici. Să nu uitați gazeta nemț[ească][3], vă rog,
172 şi de o aşi trebui a o plăti[4]. /

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* wohlgeboren in Cronstadt. Franco

[1] Cele cerute în scris. LXXVIII.

[2] Grigore Moldvai, profesorul suprimat de episcopul Lemeni în 1845.

[3] Cerută în aceeaşi scrisoare LXXVIII, în care se află studiul lui Anton Kurz despre Ioan Corvin de Hunedoara: *Blätter fur Geist, Gemiith und Vaterlandskunde* din 1846.

[4] O nouă datare greşită a lui Bariț (scrisoarea nefiind datată de Cipariu): „1846".

LXXXIII

Blaj, 7 fevr. 1847

Domnul mieu,

Să ierți că-ți scriu cu litere, după ce acum aşa mi-e profesiunea, fără de a te îndatora să-mi scrii almintrilea de cum ai scris pîn-acum.

Numerii pîn-acum ieşiți trămit astăzi dd-lor însemnați. Adresa lui Gerendi[1] o vei scrie aşa: A R[everendissimo] D[omino] Josepho Gerendi ven[erabile] Consistforii] Archivario et fiscali, Blasii. Io tot aşa-mi aduc aminte, că mai tîrziu am scris şi pentru el, dar poate că mă înşală memoria. *Sed jam superata res est*[2].

Principia etc. şi orice te va interesa, poți să tipăreşti oricum şi cînd vei vrea. Eu-ți dau toată blagoslovenia[3]. Cînd voi pofti şi eu ceva, cred că nici d-ta nu-mi vei denega, ba încă pe necerute încă voi îndrăzni. Bine este ca să ne înțelegem între patru ochi, precum am făcut şi pîn-acum, ca între oameni carii n-au invidie între sine nici-şi tem bucătura unul de altul şi, ca jurnalişti, încă pot să se aibă bine. Numai căile ne sunt diverse, scopul ni-e tot unul. Aşa nu ştiu nici pentru ce să venim în opoziție. Că măcar nu vom fi, precum nici pîn-acum n-am fost întru toate de o părere, dar la certe nu vom veni. Din parte-mi judec că şi cînd am avea reale injurii de a imputa unul altuia, să le imputăm secrete,
180 iar publicul să nu ştie nemica. / Oamenii, amici-neamici, numai şi după cea mai mică umbră de opoziție s-ar pleca a suspica că şi-a vîrît dracul invidiei şi zelosiei coada între picioarele noastre. Cel puțin io nici întru un chip nu aş primi acea relație ce o au *Erd[elyi] Hirado* cu *M[uit] es J[elen]* şi *Wochenblfatt]* cu *Bothe*[4]. N.B.: io zîc strîns acestea de redacții, că de păreri în genere, ce nu se atinge de persoane ci de lucru, nu mă leg că nu mă voi mesteca şi io cînd şi cînd şi mă voi atinge. Maxima-mi este să cruț persoane, şi io orişicînd mi-am dat părerea şi în foile d-tale, la personalități nu ştiu să mă fiu slobozit. Alții ştiu că au făcut cu mine aşa, ci aceea nu-i treaba mea. D-ta poate încă-ți vei aduce aminte, că precum văz, nu ai uitat disputele de acum nu ştiu cîți ani, şi de le tini toate aşa bine în minte, bună memorie ai. Drept că lucrurile omeneşti sunt lucrurile persoanelor şi implicite criticînd lucruri se critică încîtva persoana. Dar lumea a făcut totuşi distincție între păreri şi persoane, precum şi între critică şi personalități. De înțelegi prin opoziție altceva, ori dintr-altă privință, descopere-mi, că io mărturisesc cum că terminul numai aşa gol, nu ştiu în ce înțeles să-l iau.

I § Blăşenii, i[d] e[st] unii blăşeni încă sunt în amară opoziție cu redacția, de antîi că nu au provocat pre unii, *soi-disants* capete învățate la colaboratorie, ca să-şi pună şi ei numele dedesupt la *Programă* sau — care la ei tot una este — pentru că i-am exclus. Deci începură a critica m[agăr]eşte. Cit de mulți, / mai întîi nu ştiam. Mai tîrzîu, după critică, 180*
şi redactorii se dederă afară *subscriptis nominibus*[5]. Aşa, vezi d-ta, cît de rău e a veni în opoziție, încă şi cu oameni carii ai socoti că nu ştiu ura. Dar, dar blăşenii vor mai căpăta găluşte, de vom trăi. Şi de aş fi silit pe toată lumea să iert a-mi zîce injurii, blăşenilor nu voi ierta a le spune adevărul. Un amic entuziast mi-au descoperit că vrea să-ți scrie ceva în treaba aceasta. Io i-am zis că poate să-ți scrie ca la prietin, dar nu ca la redactor. De unde, de s-ar întîmplă almintrilea, te rog să nu publici nimic *pro nobis; contra nos*[6] de vei publica de la alții, vezi cumu-i socoti, că acolo nu mă mestec. Ci *pro* nici întru un chip nu vreu, la care şi ceva drept poci să am, că dacă *nu voi* să fiu apărat, nu-mi face nime plăcere apărîndu-mă.

Altă opoziție, poate că din căutare politică, mai poate să înțelegi. D-ta-mi scriai că opinează de-acum unii de pre acolo că noi vom urma partea ungurească. Dar negreşit, despre asta te poci încredința, şi asta fireşte că şi înțelepciunea arată că trebuie omul să se tragă cătră aceia carii încep a te iubi, decît cătră cei ce n-au mai încetat a te urî. Saşii nici că ar trebui să se îndoiască cît de puțin că românii se vor da în partea ungurului. Ei ştiu că românul, cu toate că au avut destule certe şi supărări laolaltă, tot simpatizează mai mult cu ungurul decît cu sasul[7]. Pricina e în temperamentul sîngelui. Şi pină va fi ungur, român şi sas, tot aşa va fi. într-asta vreai să ții opoziția ? Nu ştiu nici aici ce să răspunz. Despre mine ştiu, şi pociu spune oricui nefățărit, că ungurul înain-
tea mea, şi cu scăderile lui, e mai nobil şi mai / interesant decît unii de 181
alt neam, cu toate perfecțiunile lor, *et pour cause*[8]. Io cred că ungurul şi rom[ânul] ar trebui să trăiască ca frații unul lîngă altul, şi cred că vor şi trăi[9]. Ungurul din Transilvania] începu a cunoaşte aceasta, şi românul încă va începe. *Cest ma foi politique*[10].

Adresul d-lui abate acum cu grabă scriindu-l cu mîna şi prin unii tineri e prea scurt, dar vom să-l *tipărim* întreg, măcar titulele lungi pe cuverte de gazete togma nu-s obicinuite.

De celelalte vom vedea.

După care rămîi al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. [11] / 181*

[1] Iosif Gherendi, arhivarul Consistoriului din Blaj.

[2] „Dar deja lucrul este depăşit".

[3] Adică să reproducă din lungul serial de studii lingvistice al lui Cipariu, *Principia de limbă şi scriptură^* început în *Organul luminării,* I, 1847, nr. 4, p. 16 şi încheiat în II, 1848, nr. 63, p. 356 (după izbucnirea revoluţiei din Pesta şi începutul mişcărilor în Transilvania, cînd nu mai era răgaz pentru pedanterii filologice). Bariţ nu va reproduce nimic din *Principia.*

[4] Ziare străine din Transilvania şi Ungaria, care aveau o atitudine duşmănoasă faţă de foile lui Bariţ.

[5] Vezi scris. LXXX, n. 1. Se pare că neamicii blajeni ai lui Cipariu au început să critice înaintea apariţiei primului număr din *Organul luminării,* căci numele redactorilor Iosif Many şi Aron Pumnu nu apar tipărite la sfîrşitul programei, ci semnate cu mîna de aceştia.

Subscriptis nominibus — „Cu numele subscrise", adică iscălite.

[6] „în favoarea noastră"; „în contra noastră". Bariţ nu va scrie nimic, nici *pro* nici *contra Organului...*

[7] Cipariu a fost prin excelenţă exemplarul de intelectual român dus în eroare de politica demagogică a aristocraţiei liberale maghiare din Transilvania, în preajma revoluţiei din 1848 şi la începutul ei. Un rău care i s-a tras dintr-o prea îndelungă adăstare în preajma episcopului Lemeni! Cipariu a fost un entuziast al servirii scopurilor ungureşti, în certurile acestora cu saşii, începute prin 1840, în vreme ce reprezentanţii partidei naţionale româneşti apărau şi susţineau *„aurea nobis neuiralitatis* între partidele celorlalte naţii şi *sanda animosa defensio* împotriva amîndurora" (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III). Bariţ este cît se poate de explicit în acest sens: „Românii n-au a se mesteca în duşmăniile naţiilor cuprinse în Constituţie, nici chiar atunci cînd ar vedea că de acolo le-ar veni ceva folosuri, de azi pe mîine" (vezi *Gazeta de Transilvania,* VI, 1843, nr. 6, p. 21). De aici se trage şi entuziasmul mult prea exagerat cu care a apreciat valoarea celor două broşuri maghiare ticluite de Gâal Lâszlo împotriva saşilor — cu banii Consistoriului din Blaj! — în 1846: *Vizsgălodds az erdelyi kenezsegekrol...* (vezi scris. LXXVI, n. 4) *şi'Ertekezodes az erdelyi ns. szăsz nemzet eredetirol...* (scris. LXXVII, n. 3) şi dezolarea lui cînd „liberalul" Kemeny le desfiinţează într-un studiu oţios (infra, scris. LXXXV, n. 3). „Filomaghiarismul" rău înţeles al lui Cipariu se va spulbera la 3/15 mai 1848, cînd intuieşte latura socială, cu aspect de luptă de clasă, a conflictului dintre naţiunea română din Transilvania şi aristocraţia maghiară. Nu înainte, însă, de a comite cea mai gravă greşeală politică ce s-a comis de către unii fruntaşi români la 1848: acceptarea şi susţinerea uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

[8] „Şi dintr-o cauză [anume]".

[9] Frază frumoasă, dar a cărei realizare va avea de traversat încă un secol, pînă în zilele noastre, trecînd prin momente dramatice, de exacerbare a urii naţionale de către aristocraţia maghiară (la 1848—1849) sau de către stăpînirea dualistă maghiară (după 1867).

[10] „Acesta este crezul meu politic".

[11] Timotei Cipariu este printre puţinii corespondenţi epistolari ai lui Bariţ, care îşi redacta mai întîi în ciornă scrisorile. S-au păstrat ciornele unora dintre scrisori, printre care şi a celei de faţă. Varianta se păstrează la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Timotei Cipariu, nr. 3397,

LXXXIV

Blaş, 14/26 fevr. 1847

Domnul mieu !

^ în pricina m[anuscn]selor să nu mă judeci că as vre a ţinea ce nu-i a mieu. Iată ce-mi scrisese fratele Şt. Moldovan \ 1 ian a cur „Cînd am fost în Blas, m[ăria]-ta ţi-ai descoperit dragostea a socoii

matariul Trfansilvajmei a nepreţuitului bărbat m[ăriei]-sale contelui

[osif] K[emeny][2] acelea ce se ţin de români. Eu, dară, cu nepregetare n-am apucat de lucru ... şi am scris pînă acum 36 de coaie ... M[ăria]-ta, tpînd acestea aşa a le specifica am îndrăznit, deodată cu plecăciune mă prog ca să te milostiveşti pentru d. frfatele] Bariţ a face atîta dragoste îca să mijloceşti în Blaş nişte scriitori buni şi isteţi, feciori săraci, carii să decopieze pe sama d-sale acestea ale mele excerpte, că eu le voi plăti preţul cuvenit din banii ce am să-i dau d. fr[atelui] Bariţ pentru novelele a[nului] c[urent], că aşa ne-am înţeles amîndoi, că eu, şi de aş voi să scriu pentru d-sa, nu poci că, una, rîvna mă împinge înainte, alta m[ăria]-sa contele numai pe hotărît şi scurt timp îmi admănuează tomurile etc."

Dintr-acestea vei cunoaşte că eu nu lucru din capul mieu, dar nici n-am ştiut de altă convenţie între d-voastră decît aceasta. Aşa, cred că mă veţi excuza şi nu veţi socoti ceva neomenesc despre mine. Io, adevărat, credeam după acea scrisoare că m[anuscri]s[ul] original mi-l va lăsa mie, dar, cînd mi le-au adus după Bobotează, / mi s-au dechiarat 182
neted şi precis că *originalul vrea să şi-l ţină d-sale.* După care dechiarare, cinstită şi legitimă, m-am hotărît ca să mi-l iau şi eu *în copie şi pentru mine.* Aşa d-ta, vei vedea că aici nu poate fi nici cel mai mic semn de interesaţie egoistică. Iar pentru ce nu s-au putut copia pîn-acum, de ace[e]a v-am scris pricinile cu alt prilegiu. Şi cît mai îngrabă vei primi copiile de pre toate cîte se află în mînile mele, precum şi de cele ce-mi va mai aduce sau trimite.

Pîn-atunci primeşte cît e gata, care de mult puteam să-ţi trimit, dacă-mi arătai calea ce vi-o propusem în zilele trecute. Poate că aşa va să-ţi vină mai scump transportul, dar timpul e şi mai scump.

Adio. Al d-voastre prea plecat, 182^

T. Cipariu mpr. /

[1] Copistul documentelor din colecţia Kemeny (vezi scris. LXXXI, n. 3).

[2] Vezi aceeaşi notă.

LXXXV

Blaş, 20 fevr. 1847

Domnul mieu,

Trămit astăzi şi d-lui Popasu gazeta şi pentru d. Stoica. Ceasta din urmă o alăturai supt adresa d-lui Nica. Nu era mai drept a să trămite prin Turnul Roşu, nu prin Braşou? Lui Veszely trămiserăm cu poştia trecută după comisia fr[ate]lui Iacob Moroşan. Am trămis prin Biasini un pachet mic din m[anu]s[crise] după cum ţi-am arătat. Cel mai mare va urma cînd va fi gata. Io primiu amîndoaă *Magazinele.* Dar II Heft unde este? Că pre *Magazin* stă *Ill^ter^* Heft?[1] Primindu-1, pînă acum, de o oră încoace, n-avui timp de a ceti din el decît *Miscelele*[2]. Groful se pare a scrie întărîtat şi sarcastic asupra conaţionalistului său, ce nu va plăcea altora decît numai s[aşi]lor[3]. Cel puţin s-ar părea că nu trebuia uitat că autorul despre cheneziate[4] togma la provocarea grofului şi punturile însemnate de dînsul în *N[emzeti] T[arsalkodo]* luă peana[5]. Asta

însă e opinie numai privată şi numai pentru d-ta. *Noi* avem tot interesul a tăcea atunci cînd din tezaurii lui voim a ne folosi.

Altă voie ce mi-o descoperiţi, să despart Transilv[ania] de Austria, vi-o împlinesc[6], măcar că dd. unguri trebuia să nu înţeleagă prin Austria numai ducatul, ci Imperiul Austriei, a cărui parte şi Transilvania e togma cum şi cînd scriem Anglia şi înţelegem subt acest tot atîta cît toate trele provincie din M[area] Britanic Dar nevrînd a scandaliza cu opinii asupra obiectelor de *lana caprina*[7], fie voia lor!

T. Cipariu mpr.

183 P.S. Ştii că poştia aduce *Gazeta* de la Braş[ov] şi scrisorile *numai o dată* în săptămînă? Cele de la Sibiu şi Cluş vin de *doaâ ori.* /

[1] Din *Magazinul*... lui Anton Kurz apăruse „II Band, III Heft" (volumul II, [1846] fascicula III). A II-a fasciculă apăruse şi ea, dar se pare că lui Cipariu nu i-a parvenit.

[2] Rubrica *Miscellen,* semnată de Kemeny Jozsef *(Magazin fur Geschichte, Literator und alle Denk — und Merkwiirdigkeiten Siebenburgebns,* II, 1846, fascicula III, p. 375—378) prezintă trei cărţi apărute recent: broşura *Vizsgâlodâs* ... (vezi scris. LXXVI, n. 4), cartea profesorului Cseh Jozsef de la Liceul academic piarist din Cluj, *Erdely tortenetenek rovid rajza a honi ifjusăg szâmâra,* Cluj, 1846 şi un alt manual, Papp Jozsef, *Erdelyorszăgnak rovid foldleirâsa kezdo gyermekek felfogâsâhoz alkalmazva...* (pomenită de noi supra, scris. LXXVIII, n. 7).

[3] în scrisoarea adresată lui Bariţ la 22 octombrie *(Transilvania,* I, 1868, nr. 4, p. 68—70), pe cînd se afla în toiul copierii de documente din colecţia lui Kemeny (vezi scris. LXXXI, n. 3), Ştefan Moldovan îl informa pe Bariţ despre „cît lucru este spre cunoaşterea deamăruntul a keneziaturilor, care arată o faţă nouă a trecutului, dar şi un op nou va da viitorimei, aşa cît înţeleptul op *Vizsgâlodâs* va rămînea numai tema lucrului demonstrabil". Gâal Lâszlo n-avusese la îndemînă bogăţia surselor lui Kemeny în legătură cu cnezatele româneşti. Fie din această pricină, fie din orgoliu de istoric mai bine documentat, fie sub influenţa saşilor, destul de serios loviţi de scrierea lui Gâal, dar mai degrabă considerînd că s-a sărit peste cal cu tămîierea strategică a românilor (vezi scris. LXXXIII, n. 7), eruditul grof ungur scrie o zdrobitoare recenzie critică la adresa lucrării *Vizsgâlodâs az erdelyi kenezsegekrol* în limba germană: *Ueber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenburgen,* în *Magazin fur Geschichte, Literatur und alle Denk — und Merkwiirdigkeiten Siebenburgens,* II, 1846, fascicula III, p. 286 — 337. Sprijinit pe o bibliografie mult mai vastă decît a lui Gâal, Kemeny răstoarnă logica din *Vizsgâlodâs* reducînd la zero rolul cnezatelor româneşti în evul mediu transilvănean, aceste străvechi structuri politice care dovedeau primatul românilor pe pămîntul Transilvaniei. „Prietenul românilor" îşi dăduse arama pe faţă! Ca şi Cipariu în această scrisoare, Ştefan Moldovan, copistul documentelor din arhiva Kemeny, e de părere — în scrisoarea sa către Bariţ din 23 aprilie 1847, la B.A.R., ms. rom. 999, f. 236r—237r — că „groful s-a cam grăbit..." Fără să intre în panică, Bariţ îi răspunde lui Kemeny, ca în treacăt, la rubrica *Bibliografie* din *Foaie pentru minte* 1847, nr. 7, p. 56.

[4] Gâal Lâszlo, autorul broşurii *Vizsgâlodâs...*

[5] într-adevăr, în *Nemzeti târsalkodo,* suplimentul sau foiletonul ziarului maghiar din Cluj *Erdelyi Hirado,* apăruse un articol-program semnat de Kemeny Jozsef şi colaboratorul său la *Erdelyorszâg tbrteneti tar...,* Nagyaijtai Kovâcs Istvân: *Erdelyorszâg torteneti târa* (1845, nr. 45, p. 375-376; nr. 48, p. 383-384; nr. *£9,* p. 391-392), prin care se enunţă principiile celui de al doilea volum al magazinului istoric maghiar (vezi scris. LXXXI, n. 3). La pag. 384, se poate citi: „Pe lîngă această întrebare, s-a iscat şi o alta, despre frecuşurile politice dintre saşi şi românii locuitori printre ei [in Fundus Regius — n.ns.]. Şi aceasta, după ce a răsunat între zidurile clădirii legislative, a devenit obiectul unei serioase dispute pe terenul literaturii istorice. Dintre fiii naţiunii săseşti cei mai notorii în această privinţă, doi s-au pronunţat de acum, Trausch şi Schuller [criticii celor două „inştanţii" ale românilor din Fundus Regius: a episcopului Ioan Moga din 1837 şi a lui Lemeni şi Moga din 1842; împotriva criticilor acestora scrie Gâal Lâzslo broşura *Vizsgâlodâs...*]. Cine se vor măsura cu ei, din partea celorlalţi, pe terenul literaturii? în ce măsură vor putea lumina problema disputată şi pe cealaltă parte?". E o provocare directă, dar probabil că Kemeny voia să fie el autorul acela, şi nu Gâal sau, mai probabil, nu voia ca un ungur să slujească interesele românilor.

[6] Pînă la această dată, Cipariu comasa — în coloanele *Organului luminării* — ştirile din întregul imperiu sub titlul de rubrică *Austria.* La sfatul lui Bariţ — înţelegem din această scrisoare —, începînd cu numărul 8 din 22 februarie 1847, el desparte ştirile în două rubrici: *Austria* şi *Transilvania* (ştiri din Ungaria nu publică). Dar nu va fi consecvent, ulterior amestecînd din nou rubricile.

[7] „Despre lîna caprii" (discuţie stupidă, fără sens).

LXXXVI

Blaş, 28 fevr. 1847

Domnul mieu,

Pentru d. Demeter s. Nicolau şi tinerimea scolastică am trimis cu altă poştie, după înştiinţarea fr[ate]lui Iac[ob] Mureşeanu. Azi urmează pentru d. Langa.

încît pentru simpatie, *d'accord,* încît pentru inimă; dar încît pentru public, cum ţi-am scris, cu toate că nici cu saşii nu vreu să mă încaier. Cu graful ce s-au întîmplat, nu ştiu*[1]. Cînd va veni **Ştefan,** cum scrisese, curînd încoace voi cerca mai de aproape. Di ce s-au **maniat?** Doar că s-au ştiut că se tipăreşte refutarea? De asta graful, ca un fiu al secuiului nici că trebuia să-i pase. Io nu poci crede că numai de atîta să se fie mîniat, ci, cum scrii, cineva-i va fi băgat în cap că ar fi împărtăşit m[anu]s[crisul] cu ep[iscop]pul, înainte de tipărire. Io spui oblu că nu am ştiut nici nu ştiu nemica din tot lucrul[2], precum nici dacă veni-va ep[isco]pul pe Paşti acasă ori nu şi că lua-se-va cauza românilor înainte ori nu. Ce voi şti mai după acestea, nu voi întîrzia a-ţi scrie.

La deputaţii saşilor, aşa ştiu că nu s-au împărţit din *Cheneziaturi,* dar din cealaltă nu ştiu, căci aceasta o duse ep[isco]pul numai după Crăciun cu sine. Dar gubernatorului / să nu fie împărţit, nu cred. 184
Astă famă *probabiliter* e scornită numai ca saşii mai tare să se mîngâie că lor nu li s-au împărţit, măcar că io nu aprobez aceea că lor nu li s-au împărţit[3]. Di ce nu? Văzuşi cum aruncă în ochi graful această alegere, cît o înţelese că împărţirea se făcu numai *un gute Worte*[4]. Asta cred că gr[aful] au scris-o fără destulă răceală, şi cîndu-i va trece unda de reaua impresie ce i-o fi făcut acea ştire mincinoasă, cred că-i va părea rău că i-au scăpat din peana. Jurnalele nemţeşti să ştii că ne impută şi nouă şi bietului autor[5]. Lor le pare rău de banii ce i-am dat pre ele şi-i doare, oh! Io din parte-mi nu 2—300 fl., ci şi 2—300 mii încă bucuros aş fi dat dintr-al mieu *(dato non conceso*[6]*:* să am de unde), numai să văd rezultatul ce-l vor avea acele cărticele. Io doream să le văz critizate, că ştiam că critica lor nu poate almintrilea să se facă, fără numai prin documente vechi şi cercetări serioase. Şi să punem că — istorice — din toate disputele *pro et contra* nu va să iasă pentru români nici un drept de Doamne-ajută — care nu se poate fără numai prin sofisme —, dar să punem zîc: noi tot nu pierdem nemica, / nu numai pentru că nu 184*

avem mult de a pierde, ei şi pentru că cel puţin nu ne vom înşela cu prejudiciuri de timpuri pierdute mai glorioase. Şi a nu se înşela, pentru om ori în ce e mare cîştig. Ştii d-ta că numai *Dizertaţiea* pentru *bellum rusticorum* din 1437[7] e vrednică de mai mult aur decît s-au plătit pentru *Wiszgfălodăsj* şi *Ertekezodes.* Dar mi se pare că ungurii nu vor mulţămi grafului pentru această dizertaţie, cît saşii. Io din parte sunt plecat a ierta orice grofului pentru lumina ce revarsă pre cîmpul istoriei noastre şi care alţii nu au voie au putere de a revărsa. Saşii socotesc că noi ne vom mania pentru cîte o expresie, *mais ils se trompent!*[8]

De fundaţia lui Ramonţai nu ştiu ce să mai zic. Ţi-am scris că ep[isco]pul, înştiinţat de unele cabale, trămise o notă energică la Viena. De atunci ce se mai întîmplă nu ştiu, *mais ce sont nos amis qui nous en veulent, bien assurement*[9].

Iartă că acum chiar numai le-am ţipat pe hîrtie.

185 Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. /

[1] Cu Kemeny Jozsef (vezi scris, LXXXI, n.3 şi LXXXV, n. 3).

[2] în mod cert, Lemeni a cunoscut înainte conţinutul celor două broşuri pe care le-a finanţat în 1846, şi pentru care Gâal a încasat „2—300 florini" (vezi ac. scrisoare). Cipariu, departe de a „nu şti nemica din tot lucrul", era informat din vreme despre demersurile autorului maghiar cu Blajul (vezi scris. LXXVI, n. 4 şi scris. LXXVII).

[3] După cum am mai remarcat şi într-un alt loc, episcopul Lemeni şi apropiaţii săi au exagerat importanţa celor două lucrări contra saşilor, din 1846: *Vizsgâlodâs...* şi *Ertekezddes* ... Ca să le dea un cadru adecvat, Lemeni decide să fie împărţite exemplare deputaţilor la Dieta de la Cluj din 1846—1847 (care urma să ia în dezbatere complicata problemă urbarială în Transilvania). Cum românii erau principalele victime ale relaţiilor urbariale de tip feudal, bietul episcop spera ca, prin aceste cărţulii, să obţină pentru românii din Fundus Regius înlesnirile dorite. Cît despre supărarea guvernatorului Teleki Jozsef, găsim cîteva referinţe, greu de interpretat, şi în scrisoarea lui Ştefan Moldovan către Bariţ din 23 aprilie 1849 (la B.A.R., ms. rom.' 999, f. 236r-237r)'.

[4] „Data nu e stabilită" (aici, peior.: „La Pastile cailor").

[5] Lui Gâal Lâszlo. Printre alte „refutări" ale broşurilor *Vizsgâlodâs...* şi *Ertekezddes...*, una drastică a apărut în *Satelit des Siebenburger Wochenblatts* (1847, nr. 5, p. 17—18; nr. 6, p. 21—23, nr. 19, p. 85—87), sub titlul: *Năchtliche Geschprache mit dem Alten von weisen Thurme am Kaupenberg.*

[6] „A da nu însemnează a ceda".

[7] în aceeaşi fascicul ă din *Magazin fur Geschichte, Literatur und alle Denk — und Merkwiirdigkeiten Siebenbiirgens* în care a apărut recenzia împotriva lucrării *Vizsgâlodâs ...* (1847, „II Band, III Heft", p. 357—375), Kemeny Jozsef îşi tipăreşte şi studiul *Ueber den Bauernaufstand und iiber den wechselseitigen Schutzvertrag der drei standischen Nationen Siebenbiirgens,* despre răscoala de la Bobîlna.

[8] „Dar ei se înşală".

[9] „Dar sînt amicii noştri care ne-o doresc, în mod sigur".

LXXXVII

Blaş, 7/19 mart. [1]847

•Domnul mieu,

Mai întîi vă rog să scuzaţi greşeala de pe adresa *scrisă* d-lui Veseli, încît ştiu io, era scris numai: *gr. capelan,* nu gr. cath. Aşa am aflat în scrisoarea d-lui I. Moroşan şi *io* nu ştiam ce vrea acel Gr. şi nu ştiu pînă

Lzi. Scriitorii adresei cum au scris apoi anume »nu ştiu, dar apoi cînd tipăririm adresa o luai *ungureşte* din scrisoarea d-tale şi, aşa, greşeala s-au şters. întru toată întîmplarea, *io* nu am avut în minte să-l fac gr. cath., că ştiam că nu-i, ci nu vream să las ierogliful, că putea să aibă însemnare, măcar io nu o pricepeam şi adresa în scrisoare era formală.

Roma? Dar mie-mi place nespus a înştiinţa şi a lua mult despre *papa* de acum. Cînd şi *turcul* se simte, lăpădînd ura din veci, a complimenta pe acest *mare pontifice,* ierte fiecare *creştin* dacă nu vrem a rămînea mai înapoi decît turcii şi estimiul acestui bărbat pe carele romanii-l *adoarâ* ca pe un D-zeu, şi toată lumea răsună de laudele lui[1]. Io din certe religioase nu fac nici un merit, cînd io vreau a urma convinge / rea 186
mea dinlăuntru. Dau şi altora toată voia de a urma pre a lor. Cel puţin io nu urăsc pre nimenea din partea credinţei. Asta e lucrul conştiinţei, de care a judeca nu-mi arog dreptul, ce numai lui D-zeu se cuvine. Reciprocitatea întru toate şi întru lege: acesta e principiul mieu. Cu toate acestea, io nu numai după starea mea, ci şi după opinia istorică şi politică de ce lege ar trebui să fie românul, trag în partea catolicismului roman, mai mult decît a celui grecesc. Io nu aflu de nici o parte mai buni pe constantinopolitani decît pre romani, şi cred că şi alţii încă nu-i vor afla, carii nu cetesc istoria cu capul plin de prejudecată. Insă asta e treaba numai a cunoştenţiei mele şi niciodată nu o aş îndesa pre grumazii altuia, de aş avea togma cîtă şi mai cîtă putere. De aceea eu respectez convicţiele neuniţilor şi-mi place a ceti şi a scrie despre acest mare păstoriu al catolicilor romani şi uniţi, pe care nu e om în lume care să-l grăiască de rău, decît neşte ruginiţi fanatici preuţi din clerul roman. După opinia ce mi-am făcut de Piu IX din cîte am cetit pînă acum (şi crede că nu sunt entuziast în trebi religioase, precum am şi atins), Piu IX e gloria catolicismului şi a Scaunului Romei, pe care încă de la Petru nu au mai şezut alt pontifice asemenea lui, maiestos şi dulce ca Cristos. Ci togma pentru aceea, vai de besereca / catolică de nu-i va putea da vrednic 186"
sucesor şi de va trebui a-i da în grabă. Pretensiile sunt nenumărate de o parte, şi papa de acum dă semne că el le recunoaşte a fi fundate, de aci împăcarea tuturor inimilor şi fiducia întru viitoriu. Pretensiile nu vor înceta, însă oare sucesorul recunoaşte-le-va ? Şi de nu le va recunoaşte ? Oamenii *mari* totdeauna mă entuziază, şi Piu IX e al 2-lea om mare în veacul XIX, mai mare ca Napoleon. Dintr-asta vei cunoaşte şi tendinţia mea şi calea pe care plecai. Io nu am a mă mesteca în dogme, aste au locurile sale în conciliuri, beserecă, catedre teologice, nu întru un biet de jurnal ca al mieu, căruia, de i-am pus în frunte „foaie beserecească", nu am făcut aceasta din scop de a polemiza, ci numai — după cum conţine şi planul aprobat — pentru că redacţia fiind din preuţi etc, nu puteam să ne ferim cu totul de interesele besereceşti şi apoi ca dacă airea, negreşit şi aici va fi iertată zisa: *Eclesia precedit*[2].

De la Oradia şi nouă ni se înştiinţa că au de a ne împărtăşi unele multe, dar încă nu am primit nemica, însă fii sigur că de la calea pornită nu m-oi abate niciodată.

Da, da! *Buni părinţi,* dar mai este încă *unul.* Aşteptăm să vedem ce va zîce şi acela. Pîn-atunci opinia şi cea mai fundată încă poate a

rămînea răsturnată. Io acolo am toată confidenția. Celelalte-s vorbe frumoase și un om cu inimă rea ar putea zice că sunt numai vorbe goale.

Pentru *iașieni,* io n-am cu Iași[i] nici cea mai mică corelație. Pentru ace[e]a, pînă una alta, fii bun primește ce-ți va veni și pentru noi, precum ai făcut. Dar încît pentru *porto,* altul decît cel ordinariu
187 al poștei austriace nu poci să plătesc. D-ta ai bunătate a scrie fra / ților negutători cu prilegiu, ca acel port să-1 tragă de la dd. abonați fiindcă acei 2 f. C M . sunt numai pentru poștiele austriace. Poate că și io le voi scrie.

Ce se întîmplă cu sosirea *Organului* nu am știut pîn-acum, ci încît pentru noi aici totdeauna se dă vineri seara între 8—9 ore în mîna tabelariului, care pleacă totdeauna sîmbătă dimineață, iar din Aiud se trimit toate exemplarele dumineca pînă la amiazăzi. *Gazeta* d-tale, pînă ce îmbla poștia Clușului-Brașovului numai de 2 ori pe săptămînă, o primeam tot la 8 zile. De-atunci amîndoi numerii-i primim odată: unul adecă la 8, altul la 4 zîle. Asta s-ar putea încongiura dacă ar merge tabelariul de aci dumineca, nu sîmbătă. Dar asta nu o vreu a face nici curtenii de aici, oricît am grăit și pînă a nu începe aici gazeta, dar în deșert, poate nici expeditoriul din Aiud. Episcopul, cui i-am fost arătat lucrul încă astă-vară, se pare că nu pricepe din lucru, ori că tot atîta-i e. Așa, trebuie omul să rabde și să înghită.

Al d-tale,

187* . *T. Cipariu* mpr. /

[1] Nu știm de ce lui Bariț nu-i place informația *Roma, 15 febr. st.n.,* inserată de Cipariu în *Organul luminării* (I, 1847, nr. X, p. 47), în care se relatează vizita legatului turcesc Schekib Efendi la *Papa Pius IX* (1792—1878, a ocupat Scaunul pontifical în 1846; în timpul revoluției din 1848 și al războaielor de unificare a avut necazuri mari, dar în deceniile următoare și-a întărit mult pozițiile, reușind, în 1869, să enunțe ca dogmă infaibilitatea Papei, lucru preconizat dar nerealizat de un întreg șir de papi; a fost un sprijinitor al ierarhiei greco-catolice române din Transilvania, canonizînd în 1878 provincia metropolitană de Alba-Iulia și Făgăraș). Sultanul turcesc transmite noului Papă, prin Schekib Efendi, dorința sa de a intra imediat în legături politice și diplomatice cu Vaticanul — lucru care nu existase pînă la acea dată! — garantînd, în schimb, toleranță religioasă pentru „subdiții" săi catolici. ,,S[anctitatea] Sa răspunse la acest discurs în terminii cei mai grațioși". întîlnirea Papei cu Schekib Efendi a avut caracterul unei ceremonii oficiale: „O asemenea întîmplare în analele beserecei catolice romane e necunoscută, și trămiterea unui legat de la Bajazid sultanul la a. 1490 fu numai privată".

[2] „în frunte e biserica".

LXXXVHI

Blaș, 21 mart. / 2 apr. 1847

Domnul mieu,

Ce-i cu contul de la Orghidan nu precep, deoarece nu nărăvește cu cele ce am amînă originale ce le trimit aici în origine [1]. In conto stă că d-ta plătiși pentru mine, 7 aug. 1837: 46 f. W.; ei, da chitantia originarie din 12 fevr. 1838 ține 35 fl., și a d-tale din 19 apr. tot [1]838 alți 8 f. C M . sau 20 f. W. La 18 apr. 1840 încă stă ce i-ai plătit pentru mine £.15 f. W., de care io nu am chitanție, poate să se afle vreo pomenire între jcorespondențiele de atunci, ci io nu poci să le recetesc. Poate că cu Ivenirea d-tale pe atunci la Pasți aicia să-ți fiu amînuat acei bani și atunci I cei 55 f. din 1838 și 15 f. din 1840 ar face 70 fl., cu ceva mai mult de cum stă în conto. Io le trimit *in origine,* ca să alegeți de-ți putea ceva. De nu, plătește-mi aconto diferenția și-mi trimite o chitanție absolutorie.N.B. trăgund afară prețul a 3 exempl[are], adecă tom. 5 o dată și tom. 6 de 2 ori, carele a 34 cr. fac 1 f. 42 cr. Exemplarele au rămas neprimite de unii suscriitori, dacă văzură că nu vor să se tipărească mai încolo. Cu prilegiu le voi trimite înapoi. Afară de aceea, io așa știam / că 1 exemplariu 188
îmi dă gratis, ci nu-1 văz socotit, nici-1 pretend. 1 exemplariu din *Foaie* încă e nevîndut pînă astăzi, ci nu știu de-i întreg, și azi nu am timp de a cerca de-a măruntul. Lucrul vechi lesne se uită. Bine făcea d. Orghidan dacă nu lăsa să se îmbătrînească. Insă acum tot una.

Episcopul veni acum de 1 săptămînă acasă și e sănătos [2]. Astăzi, venind de la besereca de seară mi se tînguia că nu se poate încălzî, măcar timpul la noi mai ales astăzi e prea frumos, cald și primăvăratic. Io-i zisei ca să nu șadă tot în casă etc.

Sărbători fericite, măcar îți va veni scrisoarea chiar *post festa,* ci io-ți scriu *ante festa.*

Al d-tale prea plecat

T. Cipariu mpr. /

[1] Alături de această scrisoare, la B.A.R., ms. rom. 994, f. 189r, o socoteală a lui Rudolf Orghidan cu Cipariu, despre cărțile trimise la Blaj, primită prin Bariț.

[2] Episcopul se întorsese de la lucrările Dietei din Cluj, sesiunea 1846—1847, unde era deputat regalist (numit ex offo de împărat, nu ales de români).

LXXXIX

[Blaj, ante 13 mai 1847] [1]

Domnul mieu !

Mult mă îndatorași, ca totdeauna așa și acum, cu descoperirile de la Cincu Mare. Ele-mi vor fi de îndreptariu și învățătură precum meritează. Ci, frate, iartă-mi dacă-ți voi scrie categorice ce simț într-acea parte ca să togmesc lucrul într-un modru sau altul, de cumva nu ți s-ar părea după ale d-tale idei [2].

D-ta știi mai bine ca alții mulți, că io nu începui această nenorocită gazetă [3] din scopuri materiale au interesate cît de puțin. Io sunt întru o stare în care puteam face să-mi pui capul pre perină și să nu mă miște nici un evenement și să zîc cu cel bogat: „Suflete, ai multe, mîncă, veselește-te". Măcar că io nu togma în purpură și în bison mă poci îmbrăca ca d-lui, nici am gustul au punga lui Lucullu ci, așa ni, tot aș putea să o duc și io din zi în zi cu tigneală etc. Alta este că io începui cu toată loialitatea ce poate numai să se afle în un supus către monarch, cu tot respectul ce se cade a avea un cetățean către instituțiile țărei, către principiele omanității și a moralului. De-aci io nu-mi cunosc cunoștința

vătămată sau încărcată cu vreo *crima* ce ar putea fi făcută asupra vreunui dintr-acele principii, şi tot ce mi s-ar putea vreodată cu dreptate imputa, singur ar fi dorul ce-l am cătră neamul nostru, de cumva a-şi iubi neamul său (N.B.nu nepoţii sau într-acel înţeles) va putea oarecînd a se imputa ca o crimă. Io nu poci, dar nici voi a mă slobozi sau a mă întinde la excuzări de fapte care încă nu mi s-au imputat ca crime. Io vreau să-mi ţîn şi să port sarcina care am luat-o cu cinste, pîn-ce
77 o voi putea purta aşa. / Dar pentru susţinerea unei gazete, oricît de folositoare să fie, io, ca om, nu-mi pot jertfi ce am şi trebuie să am mai scump în viaţă. Io nu voi cerca niciodată^ a-i delungi zilele cu fapte de gios, şi de va trebui să cază, cază în numele Domnului: io atunci mi-am împlinit deregătoria, ca om şi ca cetăţean, cu cunoştinţa curată ce am de a fi respectat tot ce se cade un om de omenie şi cetăţean bun a respecta şi netemîndu-mă că cineva va fi în stare de a mă convinge de contrario, în forul contenţios cu adevăruri. Voi purcede pîn-voi putea pe aceeaşi cărare ce am plecat. Celelalte fie cum sunt în mînă lui D-zeu. Domnul cel sincer, crede-mi că nu e aşa sincer cum se face. D-ta poţi şti, căutînd împregiuru-i, atîta de bine ca şi mine, poate şi mai bine. Cu sincer, nesincer, tot bine ţi-au descoperit acea sinceritate şi dragoste, ce bine ar fi să o aibă[4]. Drept e că românii sunt supt mare prepus la mai mulţi, ci această poziţie nu e de ieri de alaltăieri. Ocîrmuirea dacă nu are toată încredinţarea în români, şi păzeşte, ăsta e un lucru prea firesc, nu numai pentru că noi suntem socotiţi ca un element eterogeniu în mijlocul statului, ci şi pentru că toată ocîrmuirea trebuie să fie politică, suspicioasă, că unde nu-i preveghiare şi suspicii, acolo statul sau ocîrmuirea, adormind în securitate sau întru încredinţare, e mai expus periculului decît statul preveghetoriu ce nu crede de nimenea bine pînă nu se convinge deplin că nu e rău. Noi, carii învăţăm în scoli şi *in jure naturali*[5] că toţi oamenii sunt asemenea înaintea legii, ne mirăm dacă dăm în viaţa practică că după alte principiuri se ocîrmuiesc staturile, din singura pricină că *in jure nature* toţi oamenii se presupun buni pin-a nu fi dove-
77* diţi de răi, ci în viaţă se află că astă / presupunere e falsă, care e capul şi temeiul a tot lucrul. Noi, de vom ajunge să încredinţăm pre ocîrmuitori cu *fapta* că suntem oamenii păcei, atunci şi ocîrmuirea ne va tracta cu mai puţină dizidentă. Drept că nu vor lipsi prilegiuri şi celui mai lăutoriu aminte de a sminti din neputinţă omenească, şi a cădea din cirGustările mai nensemănătoare în presupusuri pentru ambiguitatea unor lucruri. Ci ocîrmuirea pentru aceea-i pusă ca, preveghind, să tragă la samă pre cei ce se dau prilegiu de sens dubiu, pentru ca adevărul să vină la lumină. D-ta poate sentimente ca acestea poate că le vei aproba ca teoretice, ci vei socoti că în viaţa practică trebuie să ne întogmim după circustări şi să lăsăm ceva din rigorul sentimentelor. Ei bine, fieştecare după conştienţa-şi, după care singură trebuie să fim judecaţi.

Io ştiam că mai mult necazu-mi fac cu gazeta, ştiam că şi multora nu le voi putea face pre voie, ci io mă încredinţam în bunăvoinţa celor mai înţelegători şi în geniul timpului, care pofteşte împăcarea tuturor inimelor, ci poate singur întru asta una greşii, că prea mult m-am încredinţat. Ci *alea jam jacta est;* a mă reîntoarce nu poci, nici a sta în loc, pin' nu-mi vor zîce: „Ho!" şi atunci cu capul plecat.

De secătura cu însoţire, nefiind episcopul acasă, fii bun scrie-i de-a dreptul ce ai de cuget. încît pentru mine, de la început ţi-am spus cum am urmat. După ce am fost răspuns cum era, că de astă numire n-am ştiut nemic pin-a nu ceti numele mieu în gazetă, pe cînd eram în Viena — 1845 — *in officiosis,* şi de^ atunci precum nici înainte nici o corespondenţie n-am avut cu acea însoţire, nici am cerut apoi voie de a fi suferit de membru aceia, şi că nici acum nu cer, fără numai la întîmplarea cînd şi alţii se vor suferi şi însoţirea va sta. în urmă m-au întrebat categorice, că vreau a fi ori ba, şi răspunzînd io că vreau, vreau, în martie acum îmi veni prin Guberniu de la Curte că sunt suferit a fi membru,
supt condiţiunile consuete. Ocîrmuirea văz[u] bine că mie / nu mi-e 78
mult de acea însoţire, orice or face, ori m-or îngădui, ori nu, şi aşa mă lăsară să fiu[6]. împregiurări ca acestea mult ne apasă, ocîrmuirea din asemenea pas nesupunînd că noi n-am şti ce trebuie să facem, de întîi ne judecă că facem din nebăgarea de samă a legilor şi se întărită pre noi. Şi după ce facem mai multe de asemenea, începe a nu ne mai crede excuzaţiile, că proşti, neştiutori nu vrea să ne presupună. Apoi, combinînd unele ca acestea cu alte semne, D-zeu ştie de unde trase, ne socotesc vicleni. Asta drept că e o mare nenorocire pe capul nostru, deoarăce prea lesne e a cădea în presupusuri, ci vai cît amar are omul, şi cel mai drept, a se scutura de ele să iasă limpede, dar apoi un neam amărît semi-dobitoc! Şi apoi cînd avem şi duşmani interesaţi!

Pre d. Vasici l-am întîlnit marţi ce trecu săptămînă în Sibiu şi pre Secăreanul. Spuneţi-i de la mine multă închinăciune.

Aş mai scrie, ci nu mai am timp. Fiţi sănătoşi!

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr.[7] / 78*

[1] Scrisoare nedată. Am dat-o în funcţie de „descoperirile de la Cincu Mare", trimise lui Cipariu de Bariţ, care s-au publicat în *Organul...* din 31 mai (vezi nota următoare).

[2] în *Organul luminării* din 31 mai (I, 1847, nr. 22, p. 109; nr. 23, p. 116), sub titlul *Cincul Mare, mai* se relatează despre adunarea asociaţiei săseşti Vereins fur siebenburgische Landeskunde, începută în această localitate la 27 mai. Bănuim că tonul nemulţumit al lui Cipariu se datoreşte faptului că nu a fost chemat la această adunare, ori în rîndurile membrilor lui Vereins fur Landeskunde, ca unul dintre cei mai remarcabili învăţaţi ai vremii. Peste un an, Cipariu se va convinge că în Transilvania secolului al XlX-lea mai domnea, nestăvilit de nimeni, principiul medieval intolerant al lui Unio Trium Nationum, de la care românii erau excluşii

[3] *Organul luminării.*

[4] „Domnul cel sincer" credem că este groful Kemeny Jozsef, cu care Bariţ s-o fi întîlnit la Cincu Mare. Ocazie cu care, probabil, Kemeny şi-o fi manifestat neîncrederea în politica jurnalistică a lui Cipariu, referitor la *Organul luminării.* De fapt, nu avea nici un motiv de îngrijorare, foaia lui Cipariu fiind, deocamdată, aproape apolitică, spre deosebire de *Gazeta de Transilvania.*

[5] „în dreptul natural".

[6] Pasaj legat de calitatea lui Cipariu de membru al Asociaţiei literare din Bucureşti (vezi scris. LXVIII, n. 3), care nu pare să-i facă o plăcere deosebită, de teama unor bănuieli din partea autorităţilor din Transilvania.

[7] Un început de pasaj final: „P.S. Ar fi bine să aduci aminte Maiorescului..." este şters de Cipariu.

Blaş, 9/21 mai 1847

Domnul mieu !

Cu bucurie văzui că v-aţi întors înapoi cu mulţămire de experienţia ce aţi cîştigat şi într-acest excurs, cu toate că pentru *noi* nu ne aduceţi aşa bune ştiri [1]. Noi ştiam că avem şi inimici personali, şi între acei *noi* poate că sunt şi io. De e aşa, în numele Domnului! Şi cam pricep cine să fie. De e *capul,* nu ştiu, ci poate să fie din pricina nr. I, col. 1, măcar mărturie ne este D-zeu că n-am voit să-1 vătămăm şi că întru simplicitatea noastră nici visam că vorbele noastre vor să vateme [2]. De s-au vătămat, ştiu cine au şi ajutat întru acest punt: tot români de ai noştri, mari politici, carii socotesc a fi lucru ruşinătoriu a fi de sînge român şi care poate pentru nemica nu blestemă pre D-zeu mai rău, decît că ce i-au făcut români. Ruşine fie cui va vre, şi dea D-zeu ca să nu mai facă în lume astfeli de români. Facă-i mai bine alta, ce poftesc, ca să scape de mustrările creaturelor sale. Amen! Ştiţi cum se purtară *românii* din Sibiu cătră rarul om, pre care, cînd la adecă, cace vru a rămînea ce-1 făcu D-zeu, nici măcar la mormînt nu vrură a-1 petrece etc. [3] De mai am inimici personali acolo, poate că şi aceia-s tot de această viţă maledictă. Unii poate că nu le-am ajutat cît au poftit în pretensiile fără cale, alţii că le luai din mînă osul din care vrea să mai sugă ceva măduă, după ce dede prilegiu cei[i] mai mari calamităţi pentru românii noştri, după cum s-au pornit. Pre mine nu mă mişcă odiurile mişeilor interesaţi, mai ales neromâni. Io-mi făcui destul deregătoriei mele şi am amînă totdeauna cu ce să le astup gura, cînd ar îndrăzni ceva nu pre supt ascuns. Omul e misteriu — şi mai ales interesatul! — înaintea celor ce nu-1
191 cunosc. /

Ce-ţi vor fi vorbit de regularea carnetelor ramonţaiane [4] sint fleacuri. Oamenii mânioşi ştii d-ta cum vorbesc, mai ales înaintea căror nu ştiu starea lucrului. Lucrul e pre scurt atît: după ce consiliarul Sz[ent]-gyorgyi *oraliter* mi-au comendat etc. pe P. Ramonţai, am scris la cei de aici recomendîndu-1 şi dobîndii aplacidarea unui stipendiu [5], în scurt, aşa cît io-i plătii, încă acolo fiind, stipendiul întreg pe un an *ex quidem anticipatim*[6], măcar că asta nu e după tenorul testamentului, ci e pure favor, cu riscul nostru. Ei, dar domnia-lui, ce să făcu odată, pofteşte, pretinde a se face totdeauna, fără de [a] împlini celelalte condiţiuni. Frate, nefrate, dar *ab amicis etiamnonnisi posibilia petenda sunt*[7]. De aci prilegiul de a cleveti că suntem şea şi şea, precum şi din pricinile mai sus atinse. Poate că cei ce ţî le-au spus le-au şi mai mărit de cum e lucrul, ca şi altele, sau le-au auzît aşa de la alţii. La toată întîmplarea, toată administraţia acestii fundaţii e pe un aşa picior croită, cît în tot minutul să pot da cele mai rigoroase socoteli cu toate documentele poftite.

De *fulminatorium* nu ştiu nemica. Ce ştiu e numai că Gubernatorul scrise ep[isco]pului o scrisoare, în care comunică o înaltă rînduială, prin care orice comentare la ştirile dietale strîns se opresc, şi pre scurt atinge cum că dietaliştii primiră rău acea începere a articu[lu]lui din n. III, cu *„un amic al poporului! !",* ca şi cînd din acea laudă ar urma că ceilalţi oratori sunt inimici aceluia [8]! Auz şi că de mult stă gata o instrucţie anume pentru *Organ* şi redacţie la Guberniu, ci nu se expeduieşte. Poate că-mi va veni în mînă cît mai curînd, nu pre cale oficioasă. Ştiu bine că Blaşul stă rău în multe locuri. E vina mea? Io nu am frică de nici un atac personal, să nu-i fiu gata a mă limpezi, măcar că io nu crez că mi se va imputa ceva oarecînd. / Io tot într-una sunt învăţat a-mi 191'
socoti stările împregiur şi a lua aminte la opinia altora, de care totdeauna mă folosesc. Ceilalţi vor grigi de sine. Şi de e cineva vinovat în nepotismul, vază — şi mai ales cei ce imputǎ astă crimă — *cui* impută? Nu cumva să impute sau să cază imputarea pre cei ce pentru lumea asta n-ar vrea să cază. Io, frate, n-am nici un nepot, nici nu am avut. *Et de odiosis satis*[9]. Acum de altele.

Alte 2 exemplare trimit azi la N. et Chr. Giorgiu în Iaşi [10]. Dar adresa persoanelor nu mi-aţi scris.

Te aşteptam să te întorci pe la noi şi, de vineai, puteai să fii de faţă şi la nunta lui *Roji,* carea se mărită după un clientei a d-lui Bârna, cleric acum absolut şi să cunună a 2 zî de Rusali[i]. Nu te-au chemat la ospăţ?

Io merg, de nu mă va împiedeca timpul, în sărbători la Sibiu, de unde poate că-ţi voi trimite o scrisoare cu bani pentru ceva lucru. Dar *Pravila?* [11]

Iartă că trebuie să pun capăt scrisoarei, că trebuie să o pui în plic. Fii sănătos.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr./ 192

[1] în 1847, Bariţ a fost ales, împreună cu senatorul sas Augustin Roth şi negustorul Karl Mayer, să reprezinte oraşul Braşov în problema construirii căii ferate în Transilvania. *Organul luminării* primeşte cu bucurie (1,1847, nr. 14, p. 61) această „întîmplare memorabile, nu numai pentru această recunoaştere publică a talentelor şi meritelor domnului G. Bariţ, care nimene n-au putut a le nega, ci chiar şi pentru spiritul de împăciuire ce, prin această alegere, se mărturiseşte din partea săsească".

[2] Cipariu bănuie că „capul", adică Jozsika Sâmuel, cancelarul aulic al Transilvaniei la Viena, ar fi supărat pe români şi pe el, Cipariu, printre altele din cauza articolului *Austria. Viena 1.5j27 dec, 1846* (vezi *Organul luminării,* I, 1847, nr. 1, p. 1). Aici se comentează — foarte elogios, dealtfel! — vestea numirii lui Jozsika de cancelar. Dar... Cipariu are îndrăzneala de a-i aminti acestui magnat îngîmfat, stupid şi şovin că e de origine română! Este, de fapt, mai mult o naivitate — „simplicitatea noastră"! — crezînd că Jozsika va savura complimentul.

[3] „Rarul om" este episcopul neunit al Sibiului, Vasile Moga, mort în 1845 (vezi pe larg despre el în *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. IV, n. 1).

[4] în legătură cu Fundaţia şcolară a lui Simion Ramonţai, despre care vezi supra, scris. LIII şi urm.

[5] între primii care s-au procopsit din bursa lui Ramonţai a fost nepotul acestuia, Paul Ramonţai, cu 300 de florini pentru studii în Viena, plătiţi anticipat de Cipariu în 12 august 1845, pe cînd se afla la Viena pentru exoperarea lăsămîntului.

[6] „în mod anticipat".

[7] „Chiar şi de la amici trebuie să cerem doar lucruri posibile".

[8] în Dieta din 1846—1847, contele Kemeny Denes, ca lider al partidei maghiare liberale, a rostit cîteva cuvîntări memorabile în favoarea iobagilor, a căror soartă a fost aprig disputată — din nefericire, cu rezultat deplorabil pentru ei! — de către „Staturile şi Ordinile" principatului. George Bariţ a publicat *in extenso* cuvîntările lui Kemeny, numerele *Gazetei de Transilvania* dintre septembrie 1846 — noiembrie 1847 fiind împînzite

cu ştiri de la Dietă, fragmente din actele şi documentele elaborate de forul legislativ, informaţii, comentarii pe tema lucrărilor de la Cluj. Cipariu, ca şi ceilalţi intelectuali români progresişti, era convins că problema urbariilor nu se mai poate reglementa în spiritul vechilor principii, că este nevoie de reforme care să îmbunătăţească situaţia ţărănimii din Transilvania. în rîndurile marii aristocraţii maghiare exista un curent similar, în frunte cu Wesselenyi Miklos, Bethlen Jânos, Teleki Domokos, Bethlen Sândor, Rhedei Jânos, Gyulai Lajos şi mai ales acest Kemeny Denes. în aceste condiţii, cînd ţara întreagă urmărea *acest* aspect al lucrurilor, Cipariu îndrăzneşte şi el să insereze cîte ceva în *Organul luminării,* în măsura în care sinistra apropiere a lui Lemeni, lacheul stăpînirii maghiare, îi îngăduia acest lucru. în nr. din 18 ianuarie 1847, p. 9.

[9] „Dar de cei nesuferiţi sîntem sătui".

[10] Fraţi negustori greci din Braşov, cu sediu în Iaşi. Erau, printre mulţi alţii, „colectanţi" ai foilor şi cărţilor româneşti, făcînd oficiul de a primi şi a trimite coletele *către* şi *din* Moldova. Vezi o interesantă corespondenţă a fraţilor Gheorghiu cu Bariţ la B.A.R., ms. rom. 995, f. 120r — 153v, pe care o vom publica într-un volum următor.

[11] *Pidalionul* lui Veniamin Costache (vezi scris. LVIII, n. 19). Merge extrem de greu procurarea acestei cărţi din Moldova!

XCI

Blaş, 13/25 iun. [1]847

Domnul mieu !

Că nu aş fi înţeles bine cele scrise în scrisoarea dv. de mai nainte, poate să fie. Ci io, cetind că şi d-ta ai scos ochii cu 200 f., socoteam că grăieşti de *Gazetă,* nu de fundaţia ramonţaiană. Lui P. Ramonţai, cum ţi-am fost scris, din respectul unchiului său, fundatorului, încă din Viena i-am cîştigat stipendiul şi i l-am plătit pe un an întreg anticipate, acolo fiind în loc [1]. Mai mult el încă nu au poftit decît să i se plătească tot anticipative, ca atunci. Ci, domnul mieu, socotească oricine care ştie ce e administrarea caselor, de este una ca aceea cu putinţă şi poate cineva îndrăzni a face una ca aceea tot mereu, fără de a-şi confunde toate dările de samă şi de a se expune la imputări serioase ? La aste însă-1 duce numai tot B... şi Z... [2] de care pomeneai, amîndoi mânioşi şi pre noi în genere şi *pre mine* in specie. Pre mine cel dintîi din pricini binecuvîntate, ce nu vreu a le însemna pre hîrtie. Şi bine face că e mînios. Io nu doresc decît ca toţi oamenii numai din pricini ca acelea să se mînie *pre mine.* Celălal/t, de e mănios, rău face. Io credeam că nu m-am purtat aşa în Viena cătră el cît să-i meritez mînia. Altul poate mi-ar fi fost şi mulţămit. Că *i-am* apromis ? Nu e adevărat! In cunoştinţă nu-i puteam apromite, pentru că dînsul mai are un stipendiu, mai mare ca ramonţaianul, iar fundaţia asta nu e destinată pentru *commodissime vivere*[3], ci pentru să nu moară de foame. Ramonţai [îi] testase întru un testament 100 fl., ci după ce au căpătat stipendiul de airea, în codicil i-au tras înapoi legatul, însemnînd că acum are de airea. Io numai i-am zis să scrie la Blaş şi apoi se va vedea. Mai întîi zicea că nu va face, ci apoi totuşi făcu, şi *nu dobîndi.* în urmă să înfocă, scrise injurii etc, ci de aici-1 cruţară oamenii, măcar că-1 cunosc cine e, de mult, numai pentru că e român şi înghiţîră găluştele cum putură. D-lui se pare a fi uitat cît l-a [ajjutat episcopul pin-a nu avea stipendiul de 400 f.; ci românul uită curund şi nimene nu e aşa curund ingrat ca românul. Ce să zic multe ? D-lui se socoteşte foarte *wichtig*[4]. Drept, înaintea străinilor şi cel mai mişel poate strica, dar de ajutat ? Asta e alta. De au stricat ceva d-lui cauzei fundaţiei ramonţaiane, fie-i în suflet, că de stricat e stricată. 193*

Ţi-am scris şi mai deună/zîle că oamenii noştri ne sunt stricătorii noştri cei mai mari, inimicii nu numai a persoanelor, ci şi a cauzelor româneşti, din interes, pure din interes. Un român neromân zise în V[iena]: „Ce şi mai făcu Ramonţai fundaţie pentru români, mai bine le-ar fi lăsat la neamuri". *Hear him ! Hear him !*[5] Aşa e românul.

Ce scrii d-ta în fabulă, ştiu că se practicează în lume, ştiu şi numele ce-i dau oamenii. Ci io, amice, nu poci atîta. Tot ce poci la întîmplări ca acelea e numai să tac, să nu fac Ci să grăiesc cum nu simţ, au să mă demit la fapte asemenea nu am inimă, de nu cînd mă trage diavolul, să-mi bat joc de cineva pre carele urăsc au despreţuiesc. Bine ştiu că cu aşa natură nu-şi cîştigă cineva mulţi amici au patroni. De patroni însă nu mă îngrigesc, deoarăce nu vreu a fi mai altceva de cum sunt. De amici, destui-mi sunt; puţini şi buni. *Cui mulţi amici, nemo amicus, ait Aristoteles*[6]. Avut-am şi falşi destui. Io-i credeam buni, ci ei-mi erau răi. Ne despărţîrăm. Dumnezeu cu toţi! Ţie-mi-i D-zeu pre care-i am acum, şi sunt mulţămit.

Moldovan mi-au mai lăsat diplome de copiat, ci clericii se grăbiră cu examenul şi copiile rămaseră de a se face mai tîrziu. Io am nădejde să capăt unii auctori din carii au scos graful. Apoi, în scurt le voi alătura cele tipărite şi apoi i le voi trimite *toate* acasă. Cele netipărite sunt prea puţine. Fii sănătos[7].

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 194

[1] Vezi scris, precedentă, n. 5.

[2] „B..." pare să fie Alexandru Bohăţel, avocatul de la Cluj (despre ale cărui rătăciri naţionale vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5), Cît despre „Z...", în actualul stadiu al cercetărilor nu putem spune nimic, cu atît mai mult cu cît numele nici unui intelectual român din Transilvania acelor ani nu începe cu această iniţială.

[3] „A trăi foarte comod".

[4] „Important".

[5] „Ascultă-mă pe mine! Ascultă-mă pe mine!"

[6] „Cine are mulţi amici, n-are nici un amic, zice Aristotel".

[7] Iată că Cipariu şi-a schimbat părerea despre colecţia documentară a lui Kemeny! (vezi scris. LXXXI şi LXXXV). De fapt, cel entuziast la culme în afacerea cu documentele grofului maghiar n-a fost Cipariu, ci Bariţ şi, prin el, Ştefan Moldovan, martirul acestei chinuitoare copieri.

XCII

Blaş, 1 aug. 1847

Domnule Bariţ!

Din lista ce mi-ai trimis mai acum văz, că, afară de d Ralet \ cu 2 exemplare mai mult sunt de a se expedui la Moldova decît m sem. festrul] I si că s-au depus pentru toţi abonaţii preţul pe un an întreg.

Aşa, io nu ştiu carii sunt încă acele *două* persoane cărora poate ar fi de a se trimite exemplare şi pe sem[estrul] I, deoarăce nume multe nu mi se făcură cunoscute în semfestrul] I. Unele vin schimbate. Aşa, de ai de a mă putea informa mai de-aproape, bine ai face, ca să putem fi regulaţi.

Episcopul poate că în săptămînă viitoare, mergînd la Cluş, de acolo se va repezi şi la Viena.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipaiu mpr.

P.S. Ce ştii de *Letopoşeţele Moldovei*[2], de care se scrie întru un număr [al] *Albinei*[3], cîţi torni au ieşit şi cu ce preţ? Că aş vre şi io să
195 le am. /

[1] Dimitri Ralet, 1816—1858, moldovean cu studii în Germania şi Franţa, judecător şi preşedinte al Tribunalului din Botoşani (1842 — 1848), după revoluţie funcţionar în Ministerul Justiţiei, iar în 1855 ministru al Cultelor şi Instrucţiunii publice. Ralet a fost un reprezentant fidel al partidei naţionale din Moldova, alături de care a fost la 1848, dar mai ales în anii de luptă pentru unirea principatelor. A fost şi scriitor, autor al cîtorva opere submediocre, azi uitate cu desăvîrşire: *Scrieri,* Iaşi, 1840; *Beţivul. Cinticel comic,* Bucureşti, 1857; *Păun Burlacu. Cinticel comic,* Bucureşti, 1857; *Scene naţionale,* Bucureşti, 1855 şi *Suvenire şi impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole,* Paris, 1850.

[2] Lucrarea de mare răsunet în epocă a lui Kogălniceanu, ediţia din *Letopiseţile Ţării Moldovei,* I-III, Iaşi, 1842, 1845-1847.

[3] Vezi *Albina românească,* XIX, 1847, nr. 59, p. 240: „*Bibliografie.* La Institutul *Albinei* au ieşit de sub tipariu partea a II-a tom. III a *Letopiseţilor Ţării Moldovei* de M. Kogălniceanu".

XCIII

[Blaj, 19 iulie 1847][1]

Domnul mieu !

Să începem de la materialnice. Pe semestrul al doilea trimite *Gazeta* pentru următorii:

D[omnul] Const. Alutan
Steph. Boer
Ioan Bârna
Theod. Şereni
Andrei Pop
Jos. Gherendi — Banii sunt toţi plătiţi la mine.
Dem. Ladai
Aaron Pumne
Şi pentru mine

D[omnului] Pumne însă numai *un* exemplariu, pentru că şcolarii pîn-la 1 oct. nu vor fi aicia, pentru carii prenumerase. Poate că atuncia va prenumera ca şi anu, pe cvartalul din urmă. Ceva e cam tîrziu, ci io aşteptam să se înştiinţeze inşii pîn-ce, văzînd că timpul trece, le trimisei azi un circulariu după care-mi trimiseră banii. Asta li-i năravul la unii totdeauna, lăsîndu-se în nădejde că li se va trimite şi fără înştiinţare şi nu se învăţară din ce păţiseră în 1845, cînd io mă dusesem pe-ci-ncolo încă în mai, şi ei, neînştiinţîndu-vă, rămaseră la 1 iul. cu buzele înfiate. Ei însă o fac singur din acea convingere că d-ta nu te vei îndoi de a lor statornicie. E, dar redactorii-s cam ca saşii *providi ex circumspecţi !*[2] / 196

Să trecem acum la altele. *Chronicon Vulpino-Lupino-Oltardinum*[3] cu *7 virtuţi** le primii. *Chronicul* nu-l cumpărasem cînd fusesem la Sibii, 1 iun. Di ce? Nu ştiu, nu mi se păru, măcar destul m-au îmbiat Steinhausen. Acum bine că e aci. Dar să nu uiţi a mă suscrie ca pre un prenumerant au suscribent perpetuu la *Magazinul* lui Kurz, şi am trimite fasciculii tot proaspeţi.

Zici de Seminariu să cumpere cărţi şi *Magazinul istoric.* Te înştiinţez că din acele 7 exempl[are] ce mi se trimit mie, unul e pentru Seminariu. Drept că e bine a se cumpăra cărţi, dar trebuie şi grigite, almintrilea e lucru pierdut. Şi apoi cărţile rom[âneşti] de unde şi prin cine să le capete ? Vezi d-ta numai pentru o biată de *Pravilă*[5] scrisei acum de 2 ani, în 3 exfemplare], şi tot nu ni-o poţi trimite, dar apoi alte multe mii mărunte etc.!

D[omnul] Laureani mi-au scris despre *a lui, a ei* etc.[6]. I-am şi răspuns. Inştiinţatu-te-au şi de răspuns? Io i-am răspuns aşa: „Ai dreptate, ci fiind că noi ardelenii nu suntem aşa rigoroşi întru acest punt, prea lesne ne scapă cîte o sminteală, cum smintesc toţi au trec cu vederea atunci cînd almintrilea vorbesc decît trebuie a se scrie etc." [A] mai adaus şi altele, egr[egio] să nu scriu *pana* în loc de rrwh, ci *pina salva venia !* Zău, uneori oamenii-s prea curioşi. *Caeterum*[7], io scriu cum mi se pare mie, alţii încă cum lor.

D[omnul] *Velia nu mi-au scris nici măcar o buche* de cînd suntem pre lume, de nu cumva în vis, au pre lumea înainte de naştere-i, aşa cît io m-aş afla în cel mai mare calabalîc, de aş fi întrebat cum scrie d-lui pre *a* sau pre *b.* La Oradia poate să fie scris, poate şi episcopului nostru. Dar io nu am nici cea mai mică ştire de nici o parte, căci mie nu mi-au venit nici o scrisoarie, nici de-a dreptul, nici de-a strîmbul. Io, că nu sunt bigot de aceia, cum ar putea supune d-lui de uniţi, d-ta ştii mai bine decît să-ţi mai demonstrez. Alţii / cum vor fi, vează ei, asta 196
nu e treaba mea. Din parte-mi, că nu l-am despreţuit, am dovedit, că şi d-sale i-am trimis de probă vreo patru numeri de la început, ci neluînd vreo scrisoarie de la d-lui, încetasem, pînă-mi soriseşi d-ta[8]. Şi în urmă, iată proba deplin în *n*[rul] de astăzi[9]. Pîn-acum, neprovocat, n-am fost înştiinţat, cum nu înştiinţez niciodată neprovocat, despre cele din provinciele noastre. D-ta fii bun şi-i scrie că io n-am luat nici o scrisoarie de la d-lui.

De la d. Eliade, nemica.

De Maiorescul auz şi io că vrea să vie încoace. Veni-va şi la mine ? Mă îndoiesc! D-ta poate ştii că d-lui — cînd cu clericn şi frate-său — mi-au făcut unele imputări, ce nu puteam să i le suferiu fără a-i răspunde cinstit, ci categorice. D-lui de atunci nu vru a mai şti nemică de relaţiile mai dinainte, şi astăzi numai cu colaboratorii miei se răspunde, nu cu mine, măcar că d-lui, de e om drept şi sincer, trebuia să-mi probeze im-

putările şi să nu înghită mustrarea ce au crezut înainte de a avea probe. Din parte-mi nu țin nici o rancună asupră-i, ci mă descrez de omul ca-re-l aflu o dată că aşa uşor se sloboade de a scrie omului injurii din senin [10], neprovocat, ci rezemat pe nu ştiu ce *on dit* [11], şi nu ştiu de la cine. Astfeli de purtare nu încape între prietini, într-un înțelesul şi cel mai lax. Că n-ai primit articulul lui, bine ai făcut, nu numai că-ți ațîțai paie în cap de la inimicii noştri [12], carii n-ai crede cîtu-ți sunt de prietini de la un timp încoace şi te lăudară în acuzația lor cît se poate, fireşte ca cu atîta să ne detragă nouă, măcar io nu ştiu de unde-ți cunosc aşa bine foaia d-tale, că ei mi se pare că numai de nume-i au auzit. Apoi de va veni la lumină în public această cauză, tot nu vreu să se înceapă de la apărarea
197 noastră. /

In urmă te rog pentru *Virtuțile* d-lui Velia [13], să-mi trimiți vreo 10 exemplare, ca să am să împart cui ar cere.

Al d-tale prea plecat,

197* *T. Cipariu* mpr. /

[1] Nedatată. Datarea scrisorii am făcut-o pe baza pasajului: „Şi, în urmă, iată proba deplin în n-rul de astăzi" (vezi nota 9), numărul în cauză din *Organul luminării* fiind din 19 iulie 1847.

[2] „Prevăzători şi circumspecți".

[3] *Foaie pentru minte...* va anunța (1847, nr. 30, p. 248 şi nr. 41, p. 336) în 28 iulie: „în Braşov şi în Sibiu se află de vînzare o carte de mare interes pentru toți istoricii şi publiciştii patriei noastre: *Chronicon Fuchsino-Lupino-Ollardinum sive Annales Tlungarici et Transilvaniei, Edid.it Josephus Trausch, Coronensis, Pars I. Complectens Annales Ann. 990—1630. Coronae,* 1847. Această parte I cuprinde 41 coaie tipărite: prețul îi este numai 1 f. 40 cr. Partea a Il-a va cuprinde coaie şi mai multe. Are cîteva daturi de mare însemnătate şi pentru români". Barit va publica şi o lungă serie de traduceri — aparținînd lui Andrei Mureşanu — din *Chroniconul...* lui Trausch, sub titlul *Spice istorice (Foaie pentru minte...,* 1847, nr. 33, p. 266-271; nr. 34, p. 273-277; nr. 35, p. 284-288; nr. 36, p. 293-296; nr. 37, p. 301-304; nr. 38, p. 307-312; nr. 39, p. 313-317; nr. 40, p. 321—325; nr. 41, p. 329—332 şi nr. 42, p. 337—342). Cipariu îi spune „vulpino" prin traducerea cuvîntului german Fuchs = vulpe.

[4] Lucrarea lui Nicolae Tincu Velia, 1816—1867, eminent cărturar bănățean, bun prieten al lui Barit şi corespondent asiduu la foile acestuia (vezi Liviu Jurchescu, *Tincu Velia,* în *Societaea de mîine,* XI, 1934, p. 77—80; C. Rudeanu, *Un istoric bănățean uitat, în Banatul,* I, 1926, nr. 8—9, p. 17—19; Idem, *Istoricul Nicolae Tincu-Velea,* în *Biserica şi şcoala,* LXIX, 1945, p. 82—83; Ioan Dimitrie Suciu, *Cîteva lămuriri* în *legătură cu Niculae Tincu Velia,* în *Societatea de mîine,* XVII, 1940, p. 60—51; Idem, *Nicolae Tincu Velia (1816—1867),* Bucureşti, 1945J : *Cele şeapte virtuți sau fapte bune de căpetenie, în şeapte predici catedrale pentru timpul cel sfînt al postului, -ca antitesă la cele „şeapte păcate de căpetenie". Traduse şi întocmite pentru orice creştin eultivat de* — , Braşov, 1847.

[5] Acelaşi *Pidalion...* al lui Veniamin (scris. LVIII, n. 19), pe care nu-l mai primeşte.

[6] Pe Laurian — al cărui auz lingvistic devenise sensibil în Țara Românească î — începea să-l deranjeze articolul posesiv-genitival invariabil în *a,* al transilvănenilor (după el: al blăjenilor). încă în 11 martie îi scria lui Barit (vezi *George Barit şi contemporanii săi,* I, p. 127): „Blăjenii şi moldovenii au un vițiu gramatical înrădăcinat. Ei zic: «Acest cal e *a* meu», «Aceşti cai sînt *a* domnului», «Aceste scrisori sînt *a* părintelui». Românii de aici nu pot suferi aceste fraze. Ei zic: «Acest cal e *al meu*», «Aceşti cai sînt *ai domnului*», «Aceste scrisori sînt *ale părintelui*». Şi cu dreptul". Se pare că nici Cipariu n-a fost scutit de o observație directă, de acest fel, din partea incisivului filolog de la „Sfîntul Sava".

[7] „Dealtminteri".

[8] Tincu Velia (vezi aci supra, n. 3) i-a adus o astfel de imputare prin intermediul lui Barit.

[9] Ca să împace, probabil, supărarea bunului Tincu Velia, Cipariu publică în *Organul luminării* (I, 1847, nr. 29 din 19 iulie, p. 155—156, în întregul spațiu de 4 coloane al *Suplimentului* la acest număr) o lungă recenzie a cărții *Cele şeapte virtuți sau fapte bune...* Analiza — foarte competentă şi interesantă! — e semnată de Iosif Many (cu unul din nenumăratele sale pseudonime: *J.J.M.).*

[10] Aluzie la un memorabil pamflet al lui Ioan Maiorescu la adresa „partidei lemeniene" din anii conflictelor de la Blaj (1842—1846), în care îl apostrofează *nominal* pe Cipariu. Este scrisoarea lui Maiorescu către Barit din 20 iunie 1845 (publicată în *George Barit şi contemporanii săi,* I, p. 285—288), în limba latină. Bapjț i-a trimis-o imediat, în original, lui Cipariu, căruia îi datorăm o excelentă traducere a scrisorii în româneşte. Se pot citi „injurii" ca aceasta: „Frumos îți este ție, Tipar, ca, după ce ai fost *cutră* şi *Trotomenger* pezevenc lui Raț, țiindu-i-o, ascuzîndu-i-o, dueîndu-i-o estrasament [pe hetaira fatală a Blajului, Anica Mureşanu; vezi primele scrisori ale lui Cipariu, supra], în urmă vrăjmaş cumplit, apoi în urmă iar să te întorci să-i faci cum cîntă acel nelegiuit om?"

[11] „Se spune".

[12] în scrisoarea sa către Barit din 19 mai 1847 (vezi *Ibid.,* p. 305—307), Ioan Maiorescu trimite un scurt articol întru apărarea *Organului luminării,* împotriva unor vrăjmaşi blajeni „chiar din sînul profesorilor". *More salito,* Maiorescu loveşte aspru în bieții bîrfitori de la Blaj, socotindu-i mai periculoşi de cum erau: „Se mai zice că, vrînd aceia să arate că ştiu româneşte *[Organul luminării* — după Maiorescu — „a sfătuit pe frații blăşeni ca să-şi mai ciopleascâ limba"], ar fi recurs *departe".* Barit nu publica invectiva confratelui din Craiova. S-a publicat în *George Barit şi contemporanii săi,* I, p. 206—207.

[13] Vezi nota 4.

XCIV

[Blaj, post 23 octombrie 1847][1]

Domnule Barit!

Capetul anului apropiîndu-se fără de a fi luat de la abonații d-voastre anumit înştiințare afară de fratele Andrei Pap, profesoriul fizicei şi prefectul studielor, socotesc însă întru interesul d-voastre şi al inşilor abonați că nu va fi rău să continuați şi pre venitoriu pîn-la altă înştiințare, adueîndu-vă aminte, cum v-am scris şi cu alt prilegiu, că dd. noştri numai atunci se trezesc cînd văd că nu le mai vin numerii, şi apoi se supără pre noi, nu pre sine. Pre mine încă să nu mă uiți.

Bucuros aş închia şi dările-îuările ce avem între noi, ci, din nenorocire, cele ce-mi însemnarăți că-mi trămiteți la Sibiu nu mi-au venit încă, măcar la doi expreşi într-astă şi trecuta săptămînă încredințasem să mi le aducă de la Sibiu. Io mă tem că dacă nici aceşti 2 expreşi nu mi le-au adus, iarăşi voi păți ca în anii trecuți cu *Magazinul.* Că ceşti de aici nu ştiu unde să caute pre *Puşcaş* [2], iar io în timp de iarnă nu bucuros mă mişc de acasă, că nu cutez, din pricina sănătății, cu atît mai puțin la tîrguri, cînd omul nici de altădată nu pre află la Săbiu *ospătărie* de Doamne-ajută, / nici măcar cea de la Mediascher Hof[3], 198
unde dealtmintre io m-am dedat a sălui, că ast-toamnă era gata să mă bolnăvesc acolo şi să mă năduşe cu fumul. La Gaspar e prea departe.

D-l Velia nu mi-a scris pentru sem[estrul] II, precum niciodată. Ci io, adueîndu-mi amite de imputările făcute prin dv., i-am trămis şi aşa. Deci de va plăti, bine, de unde nu, nu va fi nici o supărare. Io şi almintrea sunt rezolut a împlini de la mine ce nu mi se va ajunge de aiuria.

De Pantazi şi încă unul de la Iaşi, pre semfestrul] I, nu am luat de la dv. nici o ştiinţare, nici le-am trămes. Aşa se pare că s-a uitat. Ar fi bine cînd abonaţii ar fi acuraţi la timp a înştiinţa şi a nu se lăsa în nădejde. Ci n-avem ce face, dacă nu voiesc.

Io nu ştiu cum vine *Albina* cea pentru noi. Uneori vine extra, uneori supt *coperta Gazetei* d-voastre, ca şi în nr. trecut. Atîta văz că ne vine prea neregulat. Unii numeri nici ne-au sosit de tot, cum cel în carele trebui a se înştiinţa deschiderea Obşteştii Adunări[4]. Aşa, afară de aceea în săptămînă trecută *doi* numeri din *Gazeta* dv. i-am primit supt *o copertă,* aşa cît unul din ei *mie* mi-a sosit cu *o săptămînă* mai tîrziu decît celorlalţi. Nu ştiu din ce pricină. Din *Kurz Magazin* îmi lipseşte III B[and] *3ter* Heft[5], care, cînd mi-l vei trămite, nu cumva să-l trămeţi numai pînă la Sibiu, că aşa n-am nădejde să-l capăt mai curund decît chiar din America.

Plecat şerb,

198« *T. Cipariu* mpr. /

[1] Scrisoare nedatată. Datarea s-a făcut pe baza conţinutului: Cipariu îi semnalează lui Bariţ că n-a primit *Albina românească* din 23 octombrie (vezi nota 4).

[2] Elevul sibian Ioan Puşcaş de la Academia săsească de drepturi din Sibiu, viitorul Ioan cavaler de Puşcariu (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 177).

[3] Han şi hotel din Sibiu.

[4] înştiinţarea s-a publicat în *Albina românească,* XIX, 1847, nr. 84 din 23 octombrie p. 347: *„Iaşii.* Prin un ofis domnesc, Generalnica Obicinuită Adunare s-au chemat a se întruni la 1 noemvrie viitor".

[5] Al treilea volum din *Magazinul...* lui Kurz va apărea abia în 1852, în reluarea lui Eugen Trauschenfeld. Credem că este vorba de o greşeală a lui Cipariu.

XCV

[Blaj, începutul lunii martie 1848][1]

Domnule Bariţ,

Alăturînd, trimit la d-ta exemplariul cerut pentru d. Teodori de la început. Numerii următori se vor trămite prin N. et Chr. Georgiu din Iaşi, cum arătarăţi. Aceşti fraţi dacă n-au căpătat *Organul* pîn-în 5 fevr. poate fi, ci de atunci luai de-a dreptul scrisori de la d-lor din 9 şi 20 fevr., din carele cea din 9 arată că i-a venit şi o scrisoarie a mea (adausă lîngă *Organ).* Dar nici putea să sosească mai curund, că scrisoarea d-tale din 15 ian. o primii joi în 22 ian. şi exemplarele le trimisei numai miercuri 28 ian., deci nu e mirare că în 5 fevr. însă nu le primise; io nu scriu pre adresă alta decît: *Iaşi.* De Seret nu pomenesc, că n-am ştire de poştiele pre unde trec pîn-în Iaşi.

Vezi ce grozăvii se tîmplară în Paris![2] Sunt cu nerăbdare, oare poştia proximă aduce-ne-va jurnale din Paris, şi ce s-a mai tîmplat? Mie mi se pare că această tîmplare a scuturat din ţîţîni toată starea Europei, şi de nu se va aşeza Francia cu rege costituţinale, poate să ajungem timpurile din 1793.

De sinod auzii şi io pre ep[isco]pul zîcînd că vom avea sinod, ci crezi d-ta că după aste împregiurări se va pleca Curtea a ne da? însumi nu ştiu nemica[3].

în capăt adaug numai o băgare de seamă la alta a d-tale dinainte cu vreo 14 zîle, ci fără nici o aluzie la disputele ce avurăm: adecă, că deşi saşii şi ungurii, *respectu numeri*[4], stau ca 1 la 3 cătră români, ci în privinţa de a şti ceti, românii cătră ei nici măcar ca 1 ad 3 nu stau, măcar că aici era să fie puterea argumentului d-tale. Noi numai *numerus sumus*[5], alta nemica. Vezi că mai nu este sas şi săsoaică să nu ştie ceti, dar din români abia numai popii şi diecii, încă şi dintr-aceştia mulţi numai rău, scrie şi mai rău etc.

încep a mă durea ochii.

Al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. / 199

[1] Nedatată. Databilă după adnotarea lui Bariţ: „1848, mart. pe la început". Oricum, e posterioară datei de 22 februarie (vezi aci, infra, nota 2).

[2] Izbucnirea revoluţiei din Franţa, la 22 februarie 1848.

[3] Problema sinodului, reactivată de Lemeni în Dieta de la Cluj din 1846—1847, devine desuetă în primăvara lui 1848. în curînd, la ordinea zilei va fi *congresul naţional.*

[4] „în privinţa numărului".

[5] „Sîntem [doar] număr". Iată, exprimată în mod clar, una dintre sursele erorilor politice ale lui Cipariu, înaintea marilor adunări naţionale din primăvara anului 1848: prejudecata intelectualistă îl făcea să neglijeze forţa revoluţionară a poporului, izvorîtă din alte resorturi decît ştiinţa de carte. Curînd el va înţelege (vezi scrisorile următoare) fenomenul trezirii poporului la conştiinţa de sine şi libertate. Ceva mai mult, el va înţelege că iniţiativa revoluţionară, ca şi destinul acesteia, aparţin maselor.

XCVI

[Blaj, 3 aprilie 1848][1]

Domnul mieu !

în săptămînă trecută, luni-joi[2], fui în Cluş şi acolo auzii multe ştiri de tot feliul despre sasi şi ales de Braşou: cum că românii ar fi scos pre sasi din *Schiai* şi numai prin militarii secui se ar fi pus d-lor iar înapoi. Mai puţin se credea ştirea că românii ar fi ocupat Casa Senatului[3].

încă se auzea că în Sibiu şi în Braşou ar fi îmbiat saşii pre români cu drepturile etc. D-ta însă nu pomeneşti nemica. Poate că nu-i adevărat nemica dintr-aste; poate că nu-ţi e iertat a pomeni[4].

în stări împregiur aşa momentoase, n-ar strica a ne înţelege de xmele obiecte mai aproape, şi io dacă n-ar fi atît de momentoasă clipita, <cînd încă eram pre drum de la Cluş ţi-aş fi proiectat să ne întîlnim cel puţin la Sibiu.

Vezi şi-mi scrie.

Al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. / 206

[1] Scrisoare nedatată. Bariț adnotează: „1848, Cipariu, fără dată. Este însă din aprile". Optăm pentru ziua de luni 3 aprilie, ținînd cont de tonul îngrijorat al lui Cipariu și de dorința lui de a afla știri din Brașov, ca și de faptul că în 5/17 trimite de pe acum răspuns la scrisoarea liniștitoare a lui Bariț (vezi scris, următoare). Or, pentru ca cele două scrisori să parcurgă drumul Blaj — Brașov în două sensuri, era pe deplin nevoie de două săptămîni. Așadar, în mod convențional, datăm această importantă scrisoare în 3 aprilie 1848.

[2] 27-30 martie 1848 (vezi nota 1).

[3] Nici una din veștile exagerate pe care le-a recepționat Cipariu la Cluj, în legătură cu brașovenii, nu este reală (vezi scris, următoare, inclusiv notele).

[4] De data aceasta, știrea este aproape de adevăr. Sașii din Sibiu iau de cu bună vreme o atitudine fermă împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria— preconizată de programul de la Pesta, și la care Wesselenyi Miklos îi chemase printr-un apel să adere — prin marele lor om politic Joseph Bedeus von Scharberg. în trei articole din revista sibiană *Transsilvania* (vezi Silviu Dragomir, *Op. cit.*, p. 101 —102), el va exprima un punct de vedere net contrar celui de al 12-lea liniament al programului pestan: uniunea. în cel de al doilea articol, Bedeus von Scharberg examinează poziția românilor față cu uniunea, trăgînd concluzia că revendicarea românilor de a deveni a patra națiune constituțională este justă. Nu există — înaintea datei de 3 aprilie — dovezi despre mîna prietenească pe care sașii o întindeau românilor în fața pericolului comun, dar e foarte probabil că în adunarea Universității săsești din 29 martie (vezi Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenburger Sachsen fur das săchsiche Volk,* Sibiu, 1910, p. 212), problema relațiilor cu românii a survenit în discuție. Antiunionismul sibienilor, care va deveni punctul general de vedere al sașilor din Transilvania, a avut însă la început de luptat cu tendințele unioniste ale confraților din Brașov, Sighișoara, Cluj și din alte centre.

xcvn

[Blaj], 5/17 apr. 1848

Domnul mieu,

După ce vă sunt recunoscătorul de știrile interesante din România și din Brașou [1], mă sîmț îndatorat a vă înștiința și io de ceva de la noi.

Din nr. *Organului* de astăzi veți cunoaște știrea importantă pentru un *congres națiunale,* acum legitim [2]. Ci să vă descriu cursul lucrurilor.

Curund după demustrațiunea din Cluș [3], duminecă în 26 mart. n[ou], episcopul luă poruncă a merge împreună cu mine la Cluș. Știrile — ce pîn-atunci circula numai din auzite — despre tîmplările din Viena, Poșon, Peștia, Cluș, sosiră deodată în *Gazetă* [4] în acea zî. Impresiunea fu nespusă. D[omnul] P[umnu] numaidecît, cu vreo cîțiva profesori adunară tinerimea scolastecă și le-au grăit multe de toate, de drepturi etc. [5] Ci io, avînd de a-mi găta scrisorile pentru *Organ* și avînd de a călători, nu fui față, măcar fui chiemat. De aceea, într-adevăr, nu știu anume în ce ton s-a vorbit. Ci în urmă profesorii *in corpore* ară-
200 tîndu-se înaintea episcopului de/chiarară cum că ei stau bun pentru purtarea tinerimei. Marți, după ducerea noastră la Cluș, adunîndu-se Capitulul cu profesorii, dereseră o adresă cătră episcopul în același înțeles, rugîndu-1 ca acesta să o descopere și exc. sale gubernatoriului, trămițîndu-o pre poștie la Cluș, care se și tîmplă, și gubernatoriul acceptă acea dechiarațiune cu multă bucurie.

De Cluș nu ți-aș putea în scurt a te înștiința de toate, destul că gubernatoriul ne îndemnă a împiedeca toată întărîtarea, apromițînd că vor urma lucruri bune de sine etc. [6].

Io nu putui avea întîlnire cu mulți, afară de cei de ai noștri, singur cu Bethlen J[ânos] ifj[u] [7] am grăit din cei mai însemnați, și cu Mehes S[amuel] [8]; Buthyan [9] era în Cluș; ne arătă o compunere care eu, în cunoștință, nu o puteam aproba. Pre larg nu-ți poci demustra. Poate că ți-a venit amînă scrisoaria, ce apoi au emendat-o încîtva etc. [10].

In Blaș se escară diferenție între *Many* și alți profesori, ce în urmă venîră la atîta cît P[umnu] se deschiară / că cu M[any] nu va mai fi 200"
colaboratoriu [11]. Io m-am silit să-i împac, ci mi se pare că îndeșert. Cauza ostensivă a împărechierei e că M[any] imputâ profesorilor că în loc de a muleomi, ei au întărîtat tinerimea, băgîndu-le idei ce nu-s de ei. Ceștia răspund că ei au făcut cu cuget a împiedeca răscoala ce era să erumpă etc.

Destul că după aceea tinerimea se înfierbîntă prin prochiamațiunile cvasi-anonime, între care una și cu suscrierea G. B., din care manifestul comunicat de dv. e numai capetul [12], și iarăși prin unele cîntece. Venind de la Oșorhei Pap Aîex[andru] și însoțindu-se cu P[umnu], întărîtară și mai mult. Miercuria trecută, cînd se slobozîră clericii și școlarii acasă, iarăși se convocară, unde li se ceti o prochiamațiune de P[umnu], în care românii se provoacă a veni pe Dum[ineca] Tomei, toți prot[opopii] uniți și n[e]u[niți], cu cîte 2 parohi din tract și cîte 2 oameni din tot satul, aici la Blaș, spre svătuire [13]. Planul era croit mai de mult, încă — precum se aude — din Oșorhei [14]. Aici numai se puse în scris. D[omnul] P[umnu] mi-a arătatu-o, cerînd să i-o tipăresc, ci 2C1
io i-am arătat marea respunsabilitate ce-și ia pre / sine convocînd o națiune întreagă, care e una din prerogativele autorităței [15]. Ci i-am apromis că vom ținea Consistoriu și vom cere au sinod națiunale au măcar diecesan. S-a învoit, însă prochiamațiunea s-a scris în sute de exemplarie și clericii cu școlarii luară poruncă a o vesti în toată țara. Vineri ținurăm Cosistoriu, și cererea prin expres se trămise la Cluș. Expresul sosi înapoi aseară, cu negativă de la gubernatoriul. Ci o ștafetă de azi-noapte ne aduse decretul concedutoriu. Publicarea aceii prochiamațiuni se și începu prin țară, și ieri au și sosit 2 alte ștafete de la jurisdicțiuni, întrebînd de episcopul de este cu știrea și învoirea sa [16].

Mai pre larg nu-ți scriu.

D-ta, dar, cred că acum vei veni la Blaș. Io voi face să ți se trămită și d-tale un convocatoriu, prin care să alegi și de acolo pre vreo cîțiva bărbați înțelepți, carii să vie cu dv. la consvătuire, și mă încrez că vei convoca bărbați zdraveni și pricepători. Mîne negreșit vom avea Consistoriu și terminul seva defige [17], însă aș voi ca acesta să fie aproape de al Dietei, din pricină ca de aici o deputațiune respectabilă să ducă doririle națiunei la Dietă.

Cipariu mpr.

P.S. Trămite *Gazeta* comunităței Blașului. / 20

[1] Sînt zilele de informare asupra situaţiei şi de cristalizare a unei atitudini. Corespondenţa transilvănenilor din aceeaşi perioadă are un numitor comun: setea de informare. Din Braşov, Bariţ îl informase, desigur, pe Cipariu despre mişcarea românilor de aici, din prima decadă a lunii aprilie 1848. La începutul mişcărilor, braşovenii optau pentru o coordonare a acţiunilor româneşti. Totuşi, în 6 aprilie se întîlnesc în localul Casinei din oraş, cu scopul de a redacta un memoriu cuprinzînd revendicările demult cerute de la patriciatul săsesc. Memoriul — despre care Silviu Dragomir *(Revoluţia românilor din Transilvania* p. 124—126) spune că „nu se ridică la înălţimea epocii" — a fost gata abia în 9 aprilie, fiind prezentat în 11 şi 12 aprilie judelui regesc şi sfatului cetăţii. Capul acţiunii a fost avocatul Ioan Bran. Bariţ a dezavuat mişcarea braşovenilor *(Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 25, p. 105—106 şi *Adaos la Gazeta de Transilvania,* nr. 25),. ca pe un gest fracţionist. O invitaţie străvezie la colaborare revoluţionară între *toţi* românii, din cele trei ţări, care împreună aveau circa 12 milioane de locuitori. Un moment dacoromânesc prea uşor trecut cu vederea pînă acum!

[2] *Organul luminării,* II, 1848, nr. 62 din 7 aprilie stil vechi, p. 382: *„Blaş, 6 apr. v.* Prin un cursoriu străordinariu de astnoapte sosi aici acea graţioasă determinare a înaltului r[egesc] Guberniu de ieri, prin carea prea sffinţia] sa d. episcop se deplin putereşte a convoca aici, în loc, o adunare naţiunale, nu numai din cler ci şi din statul civile. Terminul adunărei lăsîndu-se în voia prea s[finţiei] sale, se va defige cît mai curînd şi se va încunoştinţa cu poştia mai aproape. Altă adunare, convocată fără ştirea autorităţei supreme, pre Dumineca Tomei, s-a oprit".

[3] O demonstraţie puternică avusese loc la Cluj în 21 martie (vezi *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 24, p. 98), iar în 23 martie o adunare politică a ambelor partide maghiare, în casa contelui Bethlen Pal *(Ibid,* nr. 23, p. 93). Şi una şi alta erau acţiuni în sprijinul programului de la Pesta, în special al punctului 12: uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

[4] Spre cinstea redactorului lor, George Bariţ, foile româneşti au secondat cu fidelitate şi curaj evenimentele politice din primăvara anului 1848, au informat amplu, prompt şi exact asupra faptelor în goana istoriei (lucru pe care Cipariu nu l-a putut realiza cu *Organul...* său, deocamdată, din cauza timidităţii dar şi a lipsei de vocaţie ziaristică). *Gazeta de Transilvania* îşi anunţa cititorii (XI, 1848, nr. 18, p. 74), la 1 martie, despre izbucnirea revoluţiei din Paris pentru ca patru zile mai tîrziu *(Ibid.,* nr. 19, p. 76) să citim în coloanele ei următoarea apreciere temerară, demnă de cele mai luminate capete politice ale vremii: „Crunta şi fioroasa revoluţie din Paris, însoţită de totala cădere a tronului, nu e nici o îndoială că va scutura şi *va cutreiera pe toată Europa, începînd de la staturile cele mai mari şi tari, pînă la cele mai mici şi neputincioase".* Istoricul cunoscător se va întreba: ce s-ar fi întîmplat dacă autorităţile habsburgice ar fi citit acest oracol? Dar n-au apucat să-1 citească, şi Bariţ ştia *sigur* acest lucru: două numere mai tîrziu *(Ibid.^* nr. 21, p. 86), un titlu ca o respiraţie descătuşată anunţa: *„Austria. Viena. Revoluţiei* în 13 martie, Viena, capitala Monarhiei austriace, fu revoltată pînă la curgere de sînge [...] Mi> de oameni făcură asalt asupra palaţiului Dietei austriace". în acelaşi număr — „deodată", cum spune Cipariu — se anunţă veste începerii mişcărilor revoluţionare la Pojon, reşedinţa Dietei ungare („Junimea, încă din 13, adunată în număr foarte însemnat,, afară pe promenadă, sub ceriul liber, făcu o demustrare prea serioasă, deşi nu armată") şi la Pesta („Ziua din 15 martie fu mare pentru această capitală. Pe la 8 ceasuri se văzură pe la unghiurile uliţelor lipite mai multe exemplare ale următoriului placat: [urmează textul celor 12 puncte de la Pesta — n. ns.]. Pe la 9 ceasuri, uliţele erau pline de mii de oameni"). Cît despre mişcările de la Cluj, ele vor fi semnalate în două numere consecutive (nr. 23, p. 93 şi nr. 24, p. 98). Un articol aparte, *Evenimentele din Viena (Ibid,,* nr. 24, p. 97—98; nr.' 25, p. 101-102; nr. 96, p. 107—108) analizează cauzele şi mersul revoluţiei din Viena.

[5] Această scrisoare se poate socoti drept document de bază pentru starea de spirit de la Blaj, în primele zile ale revoluţiei. în seara aceleiaşi zile, 26 martie, după întrunirea de la Blaj, studentul Nicolae Bârlea a plecat la Tîrgu-Mureş, pentru a se sfătui cu cancelişti români de la Tabla Regească. Aceştia avuseseră cu o zi înainte, în 25 martie, prilejul de a conclude asupra necesităţii unei revoluţii româneşti în Transilvania, urmărind tentativele maghiarilor de a-i atrage de partea programului — străin şi inoportun pentru români! — de la Pesta. Despre episodul de la Blaj, vezi Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* II, p. 107; Silviu Dragomir,, *Hevoluţia românilor din Transilvania* p. 113—114; Victor Cheresteşiu, *Adunarea Naţională de la Blaj...,* p. 196).

Scrisoarea lui Cipariu pune sub semnul îndoielii o informaţie istorică de prim rang, acreditată de majoritatea istoricilor noştri, datorită aspectului ademenitor în care ne este furnizată: este vorba de îndoielnica adunare de la Blaj din 25 martie, care ar fi avut loc în casa lui Timotei Cipariu. Informaţia îi aparţine fostului prefect Vasile Moldovan *(Memorii din 1848—49,* Braşov, 1895, p. 7—8). Credem că lucrurile s-au petrecut cam în felul următor: în dimineaţa zilei de duminică, 26 martie, după citirea numărului 21 din *Gazeta de Transilvania,* care prezenta imperiul cuprins de revoluţie, Aron Pumnul agită o parte a profesorilor şi studenţii, încropind adunarea evocată aici de Cipariu. După amiază, ca să sondeze opinia şi gesturile celorlalţi români, Pumnul are inspiraţia de a-l trimite pe studentul Bârlea la Tîrgu-Mureş, unde exista acel nucleu intelectual al canceliştilor, unii foşti elevi la Blaj, cunoscuţi de Pumnul pentru radicalismul lor în anii conflictului lemenian (1842—1846). Coincidenţa fericită a făcut ca întîlnirea să fie de bun augur, din ea născîndu-se ideea congresului naţional, idee care a devenit în scurtă vreme biruitoare. Abia după plecarea lui Lemeni şi Cipariu la Cluj (vezi scris, precedentă, n. 1—2), marţi în 28 martie, Capitulul s-a întrunit cu profesorii şi au alcătuit o petiţie, trimisă în grabă episcopului, la Cluj (vezi textul scrisorii). Este vorba — repetăm! — de corectarea pe baze noi a unor date istorice *devenite clasice,* şi de aceea merită să zăbovim cîteva rînduri în plus asupra lor.

[6] Cipariu s-a întors de la Cluj joi în 30 martie. Acolo, guvernatorul „ne îndeamnă a împiedeca toată întărîtarea, apromiţînd că vor urma lucruri bune de sine". Acest drum, -care i-a adus lui Cipariu noi obligaţii faţă de Lemeni şi răspundere faţă de stăpînire, i-a fost de foarte rău augur. Avem siguranţa că discuţiile avute la Cluj, printre alţii cu foarte reputatul Bethlen Jânos junior, l-au influenţat în comiterea celei mai mari greşeli politice din viaţa lui, şi a uneia dintre cele mai răsunătoare din întreaga revoluţie română de la 1848: articolul *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria,* tipărit la cîteva zile după revenirea de la Cluj (vezi *Organul luminării,* II, 1848, nr. 65 din 24 martie vechi = 5 aprilie stil nou, p. 367-368; nr. 66, p. 374-375; nr. 67, p. 381-382; nr. 68, p. 384), încercare îndîrjită şi zadarnică de a-i convinge pe români despre foloasele uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

[7] *Bethlen Jănos junior,* 1811—1879, magnat ungur din Transilvania, unul dintre şefii partidului liberal maghiar. După acest incident de „liberalism" faţă de români, Bethlen va deveni unul dintre principalii prigonitori ai acestora, ca şef al adunării secuieşti din Agyagfalva.

[8] *Mehes Sâmuel,* 1785—1852, profesor clujean, publicist de renume al vremii. A editat ziarul *Erdelyi Hirado,* dimpreună cu gazeta anexă — devenită mai apoi supliment în corpul ziarului — *Nemzeti Târralkodo.* A fost deputat, din partea liberalilor, în Dieta de la Cluj din 1848.

[9] Ioan Buteanu venise de la Abrud să se informeze asupra situaţiei. Ajuns în Cluj, avocatul din Apuseni ia legătura atît cu cercurile maghiare — cu care prilej se convinge de tendinţele lor extremiste şi intolerante — cît şi cu tineretul român, la a cărui adunare din 28 martie participă (vezi Alexandru Papiu Ilarian, *Op.* cit., p. 110—112; Jakab Elek, *Szabadsâgharczunk tortenetehez* p. 82; Silviu Dragomir, *Op. cit.,* p. 114—115). înţelegem din această scrisoare că Buteanu e autorul petiţiei tinerimii de la Cluj (vezi nota următoare).

[10] Vezi conţinutul petiţiei clujenilor la Victor Cheresteşiu, *Op. cit.,* p. 198—200. Nu ştim dacă i-a parvenit lui Bariţ, dar nu s-a tipărit nimic din el în foile braşovene.

[11] Din acest moment, Iosif Many va rătăci pe căi contrare destinului naţiunii sale, fapt care îl va costa — după revoluţie — privarea de libertate şi moartea prematură (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, capitolul scrisorilor lui Iosif Many).

[12] Informaţia pare să-i dea dreptate lui Silviu Dragomir, *(Op. cit,* p. 118—120) care vorbeşte de existenţa unui manifest al lui George Bariţ, „al tuturor românilor transilvani cătră patria lor", care a circulat la Braşov şi Mediaş. Existenţa, la Blaj, a unui manifest semnat G. B. — din care, o parte, i-o „comunică" şi Bariţ lui Cipariu într-o scrisoare, fără să ştie că acolo cele două se vor întîlni! — este, oricum, un fapt nou, ce merită adîncit (vezi şi Victor Cheresteşiu, *Op. cit.,* p. 224—225).

[13] După furtunoasa adunare maghiară din 25 martie de la Tîrgu-Mureş, canceliştii români părăsesc oraşul în grabă, împrăştiindu-se înspre satele lor. Alexandru Papiu

Ilarian (Pap Alexandru), Avram Iancu, Samuil Poruțiu și Florian Micaș se îndreaptă spre Blaj, unde prezența lor radicalizează atitudinea românilor, definitivîndu-se astfel convingerea despre necesitatea congresului național (Silviu Dragomir, *Op. cit.*. p. 113-114).

[14] Informația aceasta dă girul veridicității unei afirmații a lui Papiu Ilarian (*Op. cit.,* p. 108), după care ideea congresului național a fost lansată la Tîrgu-Mureș, în seara zilei de 26 martie 1848, la întîlnirea canceliștilor cu studentul blăjean Bârlea. Notăm că nu toți autorii sînt de acord cu acest fapt, presupunînd că Bârlea ar fi adus de la Blaj propunerea pentru congres.

[15] O altă informație de mare importanță: Pumnul a intenționat să-și tipărească manifestul său cunoscut, primul act politic în care se cheamă românii pe Duminica Tomii la Blaj (vezi textul lui la Victor Cheresteșiu, *Op. cit.,* p. 218—220), dar s-a lovit de rezistența lui Cipariu, prefectul tipografiei din Blaj.

[16] Nu, episcopul Lemeni era departe de a aproba mersul lucrurilor de la Blaj. Curînd, el va cere ajutorul autorităților maghiare pentru înăbușirea acțiunilor revoluționare românești, asumîndu-și blamul de trădător al națiunii (vezi *George Bariț și contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3).

[17] Termenul „defipt" va fi 3/15 mai, ales de Lemeni cu speranța că va deruta poporul și va împiedeca venirea lui în masă la Blaj. Dar poporul, după cum se știe, a fost prezent în masă și la Duminica Tomii și la 3/15 mai.

XCVIII

[Blaj, 22 aprilie 1848] [1]

Domnul mieu !

Iacă aici-ți trimit circulariul e[pisco]peșc cătră protopopi de terminul Adunării naționali:

„Onorate în Christos frate !

Nevoindu-se a împlini făgăduința carea în 6/18 a lunei curgătoare supt n-rul 712 ale. cătră frățîiele voastre o am făcut, după ce cu prea onorații frați canonici căutînd la stările împregiur, și după ce despre aceasta și cu preaonoratul Consistoriu al Scaunului Sibiului am fi avut una înțelegere, statornicește am hotărît: ca pre 3/15 a lunei lui mai să ținem adunare în Blaș, la care după sunetul decretului gubernial singur frățîiele voastre, protopopii, cu unii bărbați precepuți, adecă carii au zel spre nația sa și cunoștința țerei și drepturilor omenești și politicești din protopopiatul în carele s-ar afla, veți avea a vă aduna.

Drept frățîiele voastre veți îndrepta popoarăle încredințate, ca să nu trimită soli, precum cugetă unii, carii numai îndeșert — cu împiedecarea economiei — ar face osteneală; că cei ce se vor aduna pentru drepturile nației și a aceiași reînviere, cu un cuget, *uniți* și *neuniți,* se vor svătui, și cererea în numele a toată nația se va așterne la dietă cit mai curund următoare. Căî^e cei mai cu inteligenție de bună samă mai întogmit și mai cu temei vor hotărî. Altmintrea încă protopopii despre amîndouă părțile, cu naționalii carii vor veni, la mare număr vor sui.

După carele rămînem frăției-taîe de binevoitoriu.

202 Blaș, 9/21 apr. 1848" [2] /

Frate, aici ieri și alaltăieri era mai să fie revoluțiune, care de era tinerimea aici, poate că nu se încongiura. Joi Mare pentru blășeni e fatale. Ep[iscop]ul de capul său marți și miercuri a răspuns la 2 ștafete, una din Cluș și alta de la Consist[oriul] n[e]u[nit] din Săbiu, într-amîndouă arătînd că nu va defige terminul pîn-la Dumineca Tomei, și așa, €e scrisesem io de capul mieu în n-r. tr[ecut] al *Organului,* cum că terminul se va defige pre poștia venitoarie, era să rămînă minciună [3]. In urmă, venind unii advocați și canceliști, l-am rogat ca să defigă terminul cît se poate mai aproape de Dumnineca Tomei, pentru ca adunarea ce se va face negreșit la acea duminecă să se legitimeze, avînd ep[iscop]ul puterea de a defige terminul pe cînd ar vre, iar canceliștii oblegîndu-se că vor face a nu veni preuți și popor prost la adunare. Ci ep[iscop]ul oricît i-am demostrat necesitatea lucrului, n-a vrut a se îndupleca la mai aproape termin de 3/15 mai. Disputele ne fură cam iuți, și mai ales io avui de a înghiți [4], măcar m-am contenit cu toate puterile între marginile cuvenenției. în urmă, ep[iscop]ul, joi, ieri dimineață, trămise pre Șerenyi și Pap Guști [5] la Cons[istoriul] n[e]u[nit] să-1 înduplece a sta pre terminul de 3/15 mai. Canceliștii se duseră înfuriați și negreșit nu vor grăi de episcopul decît rău. D-zeu apere de rele urmări!

Săbienii încă n-au fost mulțămiți cu răspunsurile ep[iscop]ului, ci *cesserunt necessitati* [6], ca să nu ne dezbinăm.

La Dum[ineca] Tomei pre toată tîmplarea va fi adunare la Blaș, de popi poate puțini, ci seculari mulți. Ci asta va fi numai pregătitoare [7]. Veni-veți și dv. ? Să nu lipsiți a veni cît de mulți, măcar zău nu știu cum vom putea primi atîta mulțime de români. De aceea și grăbesc a-ți trămite, cum apromisei, această înștiințare cu poșta de azi.

T. Cipariu mpr. / 203

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] *Baritz* wohlgeboren. In Cronstadt. Franco

[1] Scrisoare nedatată. O datăm după pasajul „ieri și alaltăieri era mai să fie revoluțiune [...] Joi Mare pentru blășeni e fatale". Ori „Joi Mare" a fost în 20 aprilie, „alaltăieri".

[2] „Circulariul" lui Lemeni către protopoi s-a tipărit în extenso în *Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 32 din 19 aprilie, p. 132 și în rezumat în *Organul luminării,* II, 1848, nr. 68, p. 385. Dar la data ieșirii circularei, Bariț cunoștea de cîteva zile termenul adunării de la Blaj. încă în 12 aprilie *(Gazeta de Transilvania,* XI, 1848, nr. 30, p. 126), el publica, la loc vizibil și cu titlu semnificativ — *Către românii transilvani!* — știrea: „Adunarea națională menită a se face la Blaj în Dumineca Tomei, spre a ne consulta despre o rugăminte ce vom avea a subșterne la Dietă, prin poruncă gubernială se opri din acea zi, amănîndu-se pe alta, carea, la energioasa întervenire a cîtorva bărbați din Blaj și din Sibiu, se defipse pe 3/15 mai. Pe atunci se vor aduna protopopii și mirenii români inteligenți. Compatrioții noștri să fie siguri de loiala și păciuita purtare a românilor. "

[3] Vezi scris, anterioară, n. 2.

[4] Acesta este momentul trezirii lui Cipariu la realitate! Iată, îl găsim pe neinspiratul apărător de ieri al politicii lui Lemeni ținînd piept cu arhiereul, alături de ceilalți patrioți, în sprijinul congresului național. Trezit din somnul apolitismului, cărturarul sprinten la minte va deveni — în pofida complexelor de inferioritate pe care și le impută față de radicali! — unul dintre revoluționarii de nădejde de la 1848—1849. Pentru intuiția lui politică deosebită în acest moment, vezi nota 7 și scris, următoare.

[5] Teodor Șereni, canonic și Augustin Pop, protopopul greco-catolic de Alba-Iulia.

[6] „Se întîrzie din necesitate".

[7] Convingere care seva adeveri întocmai, confirmînd intuiția politică fină și exactă a *noului Cipariu,* trecut în tabăra revoluționară.

XCIX

Blaş, 16/28 apr. 1848

Domnul mieu !

O ştire tristă-ţî însemnez. Tocma acuma-mi spuse G. Mihali[1] de la Zlatna, cum că Mikes în Cluş ar fi prins[2]. D-lui auzî astă ştire din Silaşi decimatoriul — carele a sosit azi aici, dar io încă nu am dat faţă cu el — şi dintru un cleric.

Io i-am fost arătat, aici fiind el, ce era scris în gazeta d-tale de un advocat. P[apiu] Ilarian, după o scrisoarie din ziua de Paşti, scria că în Cluş era vorba că B. şi B. i-ar fi vîndut să-i prinză.

Domnul mieu! împărechiarea între ai noştri din Cluş e nespus [de] mare[3]. Io m-am silit şi aici a-i capacita să fie toleranţi cătră oricine, de orice opiniune ar fi. Ci capetele sunt înfocate ca ale tinerilor. D-zeu dea bine tuturor şi pace!

Ieri fură convocaţi la Aiud toţi protopopii u[niţi] şi n[euniţi] din Com[itatul] Albei inferioare] de fişpanul, unde li se inculcă ca să nu vină pre Dum[ineca] Tomei, cum s-a fost vestit[4].

Aici au şi sosit un fibirău cu un solgăbirău şi un procuratoriu, precum se pare avînd cuget să rămînie pîn după dum[ineca][5]. Şerbitorii săteni de pre lîngă ei *toţi* sunt unguri şi nici un român! De la Abrud
204 vor să sosească / pre mîne vreo 6—7 civilişti[6], alţii nime, ci gloata poporului va fi poate de prin satele vecine. In Sîmcel şi Hususău spun că vor să sosească militari secui. Aste semne pentru securitatea publică în sine sunt bune, ci mă tem să nu dea prilegiu la vrajbe[7]. Oamenii de prin pregiur vorbesc de cu totul altmintrea decît pîn-aci[8]. Dea D-zeu ca să nu înceapă a nu se teme de nime. că apoi singur D-zeu poate cunoaşte urmările de toată partea.

De sălaşuri pentru atîţia oameni va fi cam cu greutate a despune deplin. Ci clericii şi scolasticii ce vor dimite în săptămînă venitorie, şi apoi în Seminariu şi scoale se vor putea sălăşui mulţi. Ep[iscop]ul zidi în vara trecută o *sură* minunată cu 4 porţi. Aci încă se vor putea mulţi adăposti. De mîncare se va îngrigi ep[iscop]ul cu Capitulul, după putinţă, ci măsurile încă nu-s luate, mai aşteptînd ce ne va învăţa ziua Tomei[9]. Interim, cine ştie stările Blaşului va trebui să fie mulţămit şi cu puţin. Io din parte-mi te voi vedea cu toată dragostea, de vei binevoi a trage la mine, la care te rog, deşi ştiu că rudeniele te aşteaptă şi te vor accepta cu drag.

Ideile ştiu bine că ale multora sunt excentrice, că io avui prilegiu
204* a auzî destule şi pîn-acum, ci cei cuminte şi carii au încredinţarea publicului se vor sili a-i aduce la calea dreaptă. Io nu mă poci lăuda / cu acea încredinţare, mai ales înaintea tinerimei, deoarăce io niciodată n-am avut acea natură ca să fiu demagog au să predic tinerimei lucruri ce nu se ţinea de sfera mea. Măcar că convingerile mele n-au fost mai puţin liberali ca ale altora, ci io nu credeam a fi din activitatea mea a agita. De acia s-a tîmplat cît alţii — făcînd ce n-am făcut io — şi-au câştigat mai multă popularitate[10]. Ei bine, ţină-şi-o, io de acia sunt mai bucuros

anticesarian şi vreu mai bine a fi *secundus* decît *primus.* Fie Cesar cui-i place, io nu voi pizmui nimănuia.

Desfăşura-voi au nu toate ideile ce am, despre cele ce aveam de a face, nu poci şti. Cercustările vor determina, carele-s mai putincioase decît mine. Şi pîn-acum multe mi-au tăiat din art[icol] de cum l-am fost croit[11]. Io însă mărturisesc că cu toate că mă ţin strîns de *naţiunalitate,* nu sunt plecat a mă învoi decît cu partida ce va avea pentru sine mai mare prospect de succes şi sicur, cu mijloace păciuite. Cu un cuvînt, io nu poci fi radical *quand-meme.*

Fii sănătos, al d-tale ca frate,

Cipariu mpr. / 205r

[Adresa:] Herrn Professor Georg v[on] Baritz. Cronstadt. Franco

[1] Grigore Mihali, protopopul greco-catolic din Zlatna (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, capitolul scrisorilor lui Grigore Mihali către Bariţ).

[2] Arestarea lui Florian Micaş (vezi despre el *Ibid.,* scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. II, p. 18) a survenit în noaptea de 26 spre 27 aprilie, ca cea dintîi măsură — dintr-un lung şir de încercări brutale şi zadarnice! — a autorităţilor maghiare de a opri răspîndirea ideilor revoluţionare între români, a le înlătura conducătorii şi a împiedeca adunarea congresului naţional (vezi în acest sens Ioan Chindriş, *Modalităţi paşoptiste în cultura românească. Ideologia istorică a lui Alexandru Papiu Ilarian,* teză de doctorat, Cluj, 1975). în aceeaşi noapte au fost arestaţi la Cluj tinerii Ioan Darabant, Ştefan Molnar, Ioan Petrovici, Nicolae Şuluţ şi Ieremia Verza.

[3] Fiind vorba de Cluj, cei doi „B. şi B.", care puteau să-i „vîndă" pe tinerii arestaţi, credem că sînt Alexandru Buda şi Alexandru Bohăţel, cunoscuţi amîndoi pentru sentimentele lor prokossuthiste în primăvara anului 1848. Alexandru Bohăţel va greşi din neorientare politică, revenind curînd în tabăra naţională, cu merite deosebite (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5), pe cînd pe Alexandru Buda, devenit pe rînd deputat, aghiotant şi spion al lui Kossuth în rîndul românilor, îl considerăm reziliat din cartea trecutului românesc.

Oricum, în aprilie 1848, românii din Cluj erau scindaţi în două orientări. în retrospectiva timpului, ne dăm seama că cei din prima categorie erau foarte puţini, dar gălăgioşi, ştiindu-se în asentimentul autorităţilor. Dar şi în această puternică citadelă de pe atunci a nobilimii maghiare, partida naţională iese învingătoare. Dovadă peremptorie sînt două articole din *Erdelyi Hirado,* publicate unul după altul. Primul, *Nyilatkozat, az erdelyi olâh nemzet ertelmesbjei reszerol az unio târgyăban* (1848, nr. 349 din 14 aprilie, p. 236), semnat „Tobben" = mai mulţi, e o adeziune Ia uniunea cu Ungaria, de-o slugărnicie care frizează ridicolul. Cine se ascunde sub semnătura „mai mulţi"? Se poate presupune că e un fals al redacţiei *Erdelyi Hirado,* căci tonul acesta nu e cunoscut la nici o categorie de români, şi la nici un individ, la 1848. Oricum, el îşi primeşte riposta în nr. 353 din 21 aprilie, p. 255: *Czâfolat. (Az Erdelyi Hirado 349 szămban kbzlolt „Nyilatkozatra"),* semnat „A kolozsvări olâh ifjusâg" = Tinerimea română din Cluj. Răspunsul este drastic, axîndu-se pe trei idei: nimeni nu poate vorbi în numele poporului fără împuternicire ; românii n-au fost repuşi în drepturi, pentru că sînt în continuare naţiune neconstituţională ; românii nu sînt o turmă care să aplaude uniunea fără a judeca, în calitate de oameni liberi, asupra ei. După idei şi formulare, autorul acestui adevărat manifest este Alexandru Papiu Ilarian, prin intermediul vărului său, Iosif Hodoş, tînăr absolvent de drepturi la Cluj. în *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 31, p. 127), Bariţ îndeamnă tinerii de la Cluj să nu se învrăjbească. „Mînia în politică e nebunie!"

[4] în consens cu hotărîrea autorităţilor de a interzice adunarea convocată de fruntaşii români (vezi scris. XCVII, n. 2).

[5] Cei doi sînt judele regesc Foszto Menyhârt şi vicecomitele de Alba, Miksa Jânos, delegaţi de Gubernul Transilvaniei ca observatori — *comisari muti regii* — la Adunarea de la Duminica Tomii. Raportul celor doi despre adunare (la Papiu Ilarian,

Op. cit., p. 279—283) este favorabil în ceea ce priveşte disciplina şi maturitatea adunării românilor.

[6] Sosirea intelectualilor din munţi va avea loc abia în 30 aprilie, la ora 10 (A l. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* II, p. 141). Cunoaştem numai trei nume: Avram Iancu, Ioan Buteanu şi Simion Balint. Cu ei împreună vor veni, însă, şi numeroşi moţi, organizaţi în formaţie militară de către Iancu.

[7] Nu, pentru paza şi ordinea la Blaj în Duminica Tomii nu vor fi trimişi secui, ci o companie din Regimentul de infanterie „Bianchi" (cantonată la Bucerdea) şi un escadron de dragoni (în Sîncel).

[8] O timpurie şi corectă recepţionare a noii stări de spirit, caracterizată prin radicalizarea şi maturizarea politică a ţărănimii, ca urmare a intensei munci de propagandă duse de tinerii tribuni în rîndul maselor (vezi Ioan Cilindriş, *Op. cit.).*

[9] încă o dată, Cipariu străbate cu mintea zarea viitorului, intuind unul dintre marile fenomene din primăvara revoluţionară în Transilvania: Adunarea de la Duminica Tomii a fost o strălucită repetiţie generală a congresului naţional de la 3/15 mai.

Cit despre pregătirile blăjenilor pentru adunarea cea mare, Bariţ, pe baza acestei scrisori a lui Cipariu, inserează în *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 23, p. 135) următoarea informaţie: ,.în cît pentru cvartire şi mîncare, luarăm ştire de la Blaj că acolo se fac toate pregătirile cuvenite, spre a putea primi pe toţi confraţii în comoditate, pe cît sufere împregiurările acelui oraş mic [...] Călătorie bună şi întâlnire frăţască tuturor!"

[10] Cipariu îşi face complexe din cauza articolului *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria* (vezi scris. XCVII, n. 6), care-l situa oarecum în afara nucleului radical al partidei naţionale. Dar, în fond, acest articol a fost un test preţios: respingînd pînă şi pretenţiile atît de moderate ale lui Cipariu, din acest articol, zişii revoluţionari maghiari din Transilvania dovedeau că refuză orice dialog cu românii (vezi Silviu Dragomir, *Revoluţia românilor* p. 133—136).

[11] Articolul *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria* (scris. XCVII, n. 6). Cipariu vrea să dea de înţeles că episcopul i-a mutilat pasajele mai naţionale, mai ferme, din articol. Faptul pare verosimil.

Cernăuţi, 11/23 fevr. [1]850

Amice,

Din călătoria mea cătră Viena[1] vă trămit alăturat o mică corespondenţie pentru *Gazetă*[2]. Dacă o veţi afla demnă în tot au în parte, publicaţi-o, sau dacă veţi afla ceva de schimbat au tăiat, ajustaţi-o cum veţi socoti. Ea este scrisă, cum o vedeţi, răpede şi fără de a o mai puriza. De aceea sunt corecture şi adausuri cu semne, ce le veţi reduce la locul lor.

Io plec mine spre Lemberg, cu toate că anevoie mă despart de acea familie care înşivă avurăţi ocaziune de a o cunoaşte aşa de aproape şi în lung timp[3]. Io nu aflai decît pre bătrîni, cu Alecu şi cu nora[4]. Celălalalt, din nenorocirea mea, plecă chiar ieri la ţeară, cum zîc ei, şi nu ştiu de va sosi pîn-la plecarea mea, cu toate că au scris astăzi după dînsul.

Ce familie binecuvîntată de D-zeu ! Ce români, ce zel, ce bunătate!
209 Nu se poate sătura omul de dulceaţa cuprinderei lor! Biata / bătrînă, slăbuţă, ci ce dulce inimă! Bătrînul, roşu, sănătos şi tot viu,cumu-l ştiţi. Alecul, să-i cauţi păreche în lume şi nu i-ai afla decît pre fratele său, cu toate că io nu-l cunosc. Pre credinţa mea, vă mărturisesc că asemenea familiei aceştia n-am aflat. Pare că tot ce e nobil şi naţional s-a concentrat într-însa. Pentru giumătate viaţa mea n-aş da astă cunoştinţă ce am făcut.

Io nu ştiu dacă-mi mai trămiţi *Gazeta* au nu, căce de mult n-am primit dintr-însa nici la Blaş, nici la Sabiniu.

De la Blaş au de la Sabiniu era să vă scriu ceva de pre la Blaş, ci neputîndu-o ceti regulat, mi-a venit preste mînă.

Fii sănitos. Al dv[oastre],

T. Cipariu mpr. / 209®

[Adresa:] Herrn Georg v. Baritz wohlgeboren in Cronstadt, per Bistritz — Hermannstadt, in Siebenburgen, Franco.

[1] Cipariu pleca la Viena, la chemarea membrilor delegaţiei româneşti din capitala Imperiului, care, sleită şi descurajată din cauza luptei fără rezultate cu reacţiunea Curţii, solicita oameni noi. Tot în februarie 1850 pleca spre Viena, dar pe o rută ungurească (Oradea — Pesta — Viena) şi Avram Iancu (vezi Al. Lupeanu-Melin, *Călătoria lui Iancu la Viena,* în *Blajul,* 1,1935, nr. 5, p. 222—224; Silviu Dragomir *Avram Iancu,* Bucureşti, 1965, p. 265—266 etc). Nucleul delegaţiei îl forma August Treboniu Laurian şi Ioan Maiorescu (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 158—182; 325—363), iar pînă în decembrie şi Simion Bărnuţiu, care la data acestei scrisori era plecat la băile de la Garând, bolnav şi obosit (vezi *Gazeta de Transilvania,* XIII, 1850, nr. 3, p. 12), mai apoi la Dresda şi Kaltenleutgeben (B.A.R., Fond coresp., nr. inventar 24.254—24.257; *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 163).

[2] Nu s-a publicat. Se găseşte la B.A.R., ms. rom. 994, f. 207 r — 208 v, alături de scrisoare.

[3] Bariţ a petrecut la familia Hurmuzachi din Bucovina, căci despre ea e vorba, lunile iulie — octombrie 1849, în urma arestării şi persecutării de către autorităţile ţariste şi austriece (vezi Corneliu Diaconovici, *George Bariţiu, 12/24 mai 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892,* Sibiu, 1892, p. 27—35; Virgil Şotropa, *Maltratarea lui Gh. Bariţ în Cernăuţi, în 1849,* în *Arhiva someşană,* 1940, nr. 27, p. 181—185; *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 156).

[4] întreaga familie Hurmuzachi, aceşti „Grachi ai Bucovinei" cum îi porecliseră contemporanii, era alcătuită la 1850 din: *Eudoxiu sau Doxachi tatăl* (1782—1857) căsătorit cu Ileana Murguleţ, „bătrîna slăbuţă, ci ce dulce inimă" din această scrisoare (a murit în 1858, un an după soţul ei) şi fiii lor: *Constantin Hurmuzachi* (1811—1869), jurisconsult şi om de stat; *Eudoxiu sau Doxachi* (1812—1878), om politic şi istoric de renume; *Gheorghe Hurmuzachi* (1817-1882), om politic şi publicist; *Alecu Hurmuzachi* (1823—1871), *Nicolae Hurmuzachi* şi cele două fete, *Eufrosina* căsătorită cu Petru Petrino şi *Eliza,* căsătorită cu marele logofăt Gheorghe Sturza din Moldova (vezi Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română,* III, Sibiu, 1900, p. 736—739). Nu ştim a cărui soţie era „nora" pe care o întîlneşte Cipariu la conacul de la Cernauca.

CI

Blas, 6 fevr. [1]855

Privat

Domnule,

Am primit scrisoaria din 29/1 cu banii, şi cărţile vi se vor trămite cu întîia ocaziune la Sabiniu, de unde mai uşor le veţi primi. Lîngă *Gramatece*[1] voi adauge 1 *Ştienţa a S. Scripture*[2], fiindcă şi d-ta te cam ţini de popi. Primeşte-o, dar, ca un mic dar de la mine. Poate că pre atunci va fi gata de a vă putea trămite şi-o altă broşurică supt titul: *Purtarea de bună cuvenienţă intre oameni*[3], tradusă de mine din italieneşte, ca de vreo 36 pag. în 12°, care altora se vor vinde cu cîte 6 cr. C.M.,

iar, d-tale voi trămite 50 exemplfare] *gratis* pentru Reuniune[4], ca să le împartă sau să le vîndă, după plăcere. Aici mai adaug şi o mică ştire pentru *Gazetă,* împărtăşită de ex[celenţa]-sa[5].

în urmă vă rog ca după cele ce mi-ai arătat în scrisoarea de 29/1, să *nu* tipăreşti răspunsul mieu la atacurile din urmă asupra Capitulului[6], nice îndereptat, nice neîndereptat, ci să binevoiţi a mi-1 *trămite înapoi.* Io neavînd aici copia lui, nu poci să-1 înderept io, iar ca d-ta să-1 înderepţi, *nu-ţi poci da voie* şi d-ta precepi pentru ce nu. După ce-1 voi primi înapoi, voi vedea *io* însumi, au trebuie numai îndereptate unele expresiuni,
211 au lucrat articulul de nou. Derept / aceea te şi rog să nu întîrzîi cu retrămiterea. Portu-1 voi plăti io.

Cu toate astea socotesc că nu vei lua în nume ele rau unele cuntrareflexiuni la cele ce ai însemnat în scrisoarea de mai sus. *întîi* după ce însuţi vezi că s-a îngroşat lucrul, cred că făceai mai bine să nu fi dat prilegiu certei, cu publicarea întîiului atac asupra Capitulului[7], căce de ai vedea *Memorandul* Capitulului dat primatelui şi însuţi ai mărturisi că scrisoarie mai nevătămătoarie de drepturile altuia anevoie se poate scrie, şi asta au mărturisit-o şi toţi cei însuraţi protopopi cărora li s-a dat prilegiu a o ceti.

După părerea mea, mai încolo bine era ca cel puţin să te fii ţinut de ce ţi-a svătuit şi ex[celenţa]-sa, că, dacă animele le credeai acum aşezate, cum scrii, io nu poci precepe pentru ce dară le-ai mai zgîndărit şi cu cele din capetul lui decembre?

Mai încolo scrii d-ta că altmintrea nepublicînd scrierile atacului, ar fi prorupt ca in anii trecuţi. *Tout au contraire*[8], d-le! D-ta, publicînd aste atacuri, ai putut prevedea că nu vor lipsi şi răspunsuri la ele, şi cearta va face sînge rău în unii şi într-alţii. Apoi nu ai ce te teme d-ta aşa tare în împregiurările de acuma de erupţiuni ca în 1843/4: una că-s alte stările de acuma nu cele de atunci, alta că d-ta zici că corespondenţii de cealaltă parte sunt oameni solizi. însă vei zice că d-ta cunoşti mai bine diecesea noastră. Nu mă disput, măcar că, de aş nega, aş putea
211v şi proba, pentru că pre cea mai mare parte o cunosc / *personaliter*[9], pre unii ca de o etate cu mine, pre alţii ca disciputi, şi mai încolo, încît pentru soliditatea lor, din corespondenţiele oficioase cu consistoriul. Toate, împregiurări care d-tale-ţi lipsesc. însă şi aşa, cum zici, io nu voi să mă cert cu d-ta pentru astea. Că io n-am aface cu clerul şi oamenii solizi, ci cu corespondenţii d-tale.

însă soliditate, nesoliditate, totuşi şi d-ta ai putea recunoaşte că nu se cuvenea nice măcar *protopopilor,* cît de solizi să fie, să scrie după *canonicii* ca după porcari, din senin: *„Hei,* hei, domnilor canonici!!" De nu cumva socoteşti că canonicii din Blaş sunt oamenii aşa de vili şi de abiecţi, cît le poate da oricine cu piciorul în ... Protopopi, neprotopopi, ei sunt întru un grad ierarhic mai mic decît canonicii, şi aşa în ierarhie subordinaţi acestora, precum cu toţi sunt subordinaţi epfiscop]ului, oricît cei din 1843 au vrut să judece chiar şi pre ep[iscop]ul.

După a mea părere, nice o societate nu poate fi fără subordinaţiune, precum nu poate fi fără cap, căci toată societatea e ca un trup cu membrele ei, şi asta e învăţătura şi a S. Scripture cînd grăieşte de

beserecă, de care dd. protopopi nu trebuie să-şi uite fiind membri aceiaşi. Asta, domnule, în beserecă se numeşte *ierarhie,* nu despotism. Dacă cineva în diecesă aşa înţelege *libertatea* cît să nu se subordineze în sferă, nice să asculte ele cei mai mari ai săi, fie! Ci mie nu mi-a plăcut niceodată astfeli de libertate, şi sunt convins că soliditatea nu se câştigă decît prin strînsa relaţiune ce se păzeşte între membrii beserecii, fiecare în puseţiunea sa. Şi de cumva astă formă e *despotism,* fie. Ci mie unu aşa despotism, cum e în beserecă catolică-mi mai place, pentru că prin asta au a/juns la soliditate, decît libertatea, care a adus beserecă gre- 212
cească şi pre noi dimpreună la perire.

însă pune, d-le, mina pre piept şi spune-mi dacă ştii să-mi arăţi în ce stă despotismul din Blaş de acuma? Că ne împrotivim să nu fie însuraţii canonicii ? Noi nu ne-am împrotivit niceodată. Asta e lege pusă de fundatoriu, întărită de Papa şi de împăratul[10]. Noi nu o am pus, nice nu o putem strica. Lucre d-lor să se strice dacă pot, da nu ne impute nouă că de ce nu o stricăm noi. Au doară ar pofti ca noi să mijlocim stricarea aceia? *Ab amicis tantum convenientia sunt postulanda*[11].

Capitulul, în memorand numai ace[e]a a cerut ca să nu se rumpă în mai multe părţi. Ci chiar să se rumpă, unii rămîind în Blaş, alţii airea, încă prin asta tot nu urmează ca cei bobiani să poată fi însuraţi. Aşadar, pînă ce va rămînea celibatul capitulului bobian nerăsturnat, fie membrii aceluia întru un loc, au în mai multe, stalurile însuraţilor nice cu unul nu se pot înmulţi. Punem că toţi canonicii din 3 Capitule din Blaş, Gherla şi Lugoş, afară de cei bobiani, pot fi însuraţi: atunci ai 7 ceiibi şi 15 însuraţi şi est număr rămîne, oricum vei împărţi pre 7 bobiani, pentru că de aceştia nice vorbă nu poate fi că vor putea fi căsătoriţi.

Vezi, d-le, aşa dd-lor nu au înţeles lucrul cum se cade, cînd se sculară cu gura mare asupra noastră. Noi ne rugarăm să nu ne desfacă dintru un loc. Dd-lor au înţeles că noi am protestat ca căsătoriţii să nu poată fi canonici. Şi după acest pseudosilogism, precum se pare din scrisoarea d-tale, se compîotiră asupra Capitulului şi nu mai ştiu a cui, aşa cît d-ta te temeai că va să erumpă ca un vulcan şi să ne înghită. / 212v
Au nu li s-ar fi şezut mai bine acelor oameni solizi etc. să se informeze mai întîi *de vero stătu quaestionis*[12], şi dacă nu au avut alt modru de-a ajunge la aceea, să fie pus întrebarea *neted* în *Gazetă* fără batjocuri şi cuvinte de despreţ? Capitulul, fi[i], d-le, convins, le-ar fi răspuns aşa de precis, aşa de polit, cum le-ar fi fost întrebarea.

Ci solizii d-tale nu au făut aşa, ci au scris ca nişte copii zăluzi asupra maeştrilor săi. De aci şi răspunsul le-a fost aşa, deşi precis, însă proporţionat, cum le-a fost întrebarea. Au doară d-ta socoteşti pentru că acei oameni sunt *protopopi,* cum zici d-ta, Capitulul să-şi ieie căciula ca dinaintea unui slogăbirău cînd l-ar trage jos să-i dea 25? Şi de unde am fi ştiut noi că aceiaşi protopopi şi cînd am fi vrut să-i comănecim mai frumos decît ei pre noi? D-ta, e alta, că le vezi numele suscrise, nu ca noi. Drept că io cunoscui pre *un* protopop după unele semne, în stil şi expresiuni, ci şi io numai pre *unul.* Dar aci din scrisoarea d-tale văz că-s gloată. Care io nu o puteam şti şi cînd aş fi voit a le face complimente.

încît de popularitatea mea, nu avea frică, nu avea frică! Io stiu cîtă popularitate am, prea bine. Să am ori să nu am, io nu o am vînat niceodată. De o am, va fi venit nevînată şi nu mi-a folosit nice măcar cît negru sub unghie. Şi apoi nu sunt aşa de apus, cît să o vreu cumpăra cu orice preț. Cumpere-o cine au interes şi căştig dintr-însa, afară de ce
213 că cred că d-ta aşa de bine-mi vei păzi anonimitatea, ca şi pre a acelora. /

Din asta, domnule — ca să închiu! — precepi că io si acu, ca şi mai nainte, mă descoperii sincer de ce simțesc, şi de cumva le-ai' lua de complimente, greşeşti, căci io nu fac complimente decît cînd nu poci încongiura, nici vreu altul să-mi facă, ci numai să-mi spuie adevărul neted cînd socoteşte că am greşit. Altfeli, mai bine tac ca peştele.

Ci nu ai nice atunci să-mi mulțămeşti de complimente, cînd as voi a te vătăma, de care departe-mi este măcar şi ideea. Pentru că mă stiu zob cu cineva în cuvinte, fără de a mă mînia. Şi io nu mă mîniu decît cînd despreţuiesc pre cineva, cu toate că nu fac mult nice de mînia altuia, avînd norocirea de a fi tras mînia asupră-mi a unor oameni cît de mari^ pentru că am fost sincer şi n-am ştiut sau n-am vrut a face complimente şi încă mulțămită lui D-zeu tot stau şi voi sta pînă cîndu-mi va ajuta.

Socoteşte însă că şi Capitulul ți-ar putea face frumoase multămite, ca şi complimentul ce i-ai făcut de atîtea ori în atacurile şi răspunsurile publicate, ci Capitulul şti avea pațienție şi să ştii că de 'cetea Capitulul măcar a *10*[a] parte în *Telegraf din* ce a cetit foile d-tale, i-ar fi si trămis negreşit complimentele sale. Că vezi, d-le, d-ta numai de blăşeani şi de uniți te atingi, şi de neuniți taci muleom. Au doară noi sîntem mai'despotici decît ei ? Caută-i mai de-aproape, începînd de la cap pînă la picioare. Au numai la noi sunt abuzuri ? Au doară ţî frică de ei ? însă fie cum o fi, atacurile asupra noastră din mijlocul neuniților, chiar şi dacă-s scrise de uniți, nu sînt calea de a îndulci pre neuniti cătră Unire. *Oui vuit*
213* *fmem debet velle et media.*[1]*/

Să crezi, d-le, afară de aceea că aste atacuri aşa groase asupra celor vn şi celor morți nu pot fi decît spre lățirea unui spirit neînfrînat şi mie-mi pare rău că d-ta le dai drumul slobod prin foile d-tale. De-aci, fără compliment, te-aşi ruga să cumpăneşti lucrul mai bine dacă vrei ca foile să-ți fie cinstite şi să nu deschizi uşa la orice mîngitură sau, dacă deschizi la unele, nu-ți cază cu greu că ţî se trămit răspunsuri de acelaşi ton. Io ştiu încîtva legile presei, dar io nu am aflat nicăirea paragraful care să protegeze pe atacatoriu în contra apărătoriului. D-ta ştii ce va să zică asta. Socoteşte: 1 atac şi 3 răspunsuri la 1 răspuns; unde e proporțiunea?

Io nu neg că acele 3 răspunsuri ce au urmat răspunsului mieu e numai 1, însă cît 4 ca al mieu. Ci io asta nu o puteam şti, căci în foi s-au publicat ca destincte, afară de cel din urmă.

însă e timpul să pui capăt, că şi aşa s-a întins discursul prea lung şi ştiu că ai ocupațiuni multe şi de nu mi-ai fi demustrat aşa pre larg nice pretend ca să-mi răspunzi cînd nu poți sau la toate nemicurile; nice nu aş fi încercat deunăzi a-ți cere răspunsul decît că cazul era excepţiunale, adecă: ca *agebatur de pecunia*[1]*, să ştiu dacă-ți sunt dătoriu au nu şi pentru că aveam *lipsă* de a răspunde la Cairo ceva pozitiv.

După care^ rogîndu-vă ca toate să le luați în de bine, repeţesc cererea pentru retrămiterea articulului pentru ca să-1 îndereptez.

Rămîind cu toată onoarea al dv.,

T. Cipariu mpr.

P.S. De Tohan voi grăi cu exc[elența] sa după reîntoarcere[15]. / 214

[1] Lucrarea lui Cipariu, *Compendiu de gramateca limbei române,* 1855; ed. II, Blaj, 1858.

Ştienţa S[fintei] Scripturi, o altă lucrarea sa, tipărită la Blaj, voi. I—II, în 1854.

° *Forțarea de buna cuvenențâ între oameni,* broşură de popularizare, Blaj, 1855.

[4] Reuniunea femeilor române din Transilvania, cu sediul la Braşov, înfiinţată în 1850 (vezi *Proiect de statute pentru Reuniunea femeilor române spre ajutoriul creşterei fetițelor orfane, sărace şi mai întîi a celor fetițe române ale căror părinți au căzut în revoluțiunea maghiaro-transilvană din anii 1848 şi 1849,* în *Foaie pentru minte...,* 1850, nr. 15, p. 116—117 şi în broşură; Măria Nie o Iau, *Comput public al Reuniunei femeilor române spre ajutoriul creşterei fetiţelor orfane ş.c.l. şi actele acesteia. Partea I pentru anul I şi II,* Braşov 1853), instituţie filantropică remarcabilă, care a reuşit să se constituie şi să subziste, ignorînd deosebirile confesionale între românii transilvăneni.

[5] S-â publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XVIII, 1855, nr. 11, p. 41: *Serbarea țestului secular al Gimnasiului din Blaş,* consemnînd 100 de ani de la înfiinţatea primei şcoli greco-catolice în Blaj.

[6] în anul 1854, Cipariu a avut'o polemică aprigă cu cîţiva corespondenţi neidentificaţi ai *Gazetei Transilvaniei,* pe tema structurii şi menirii Capitulului greco-catolic din Blaj. în iunie, apăruse în coloanele ziarului articolul *De sub Carpați, 23 iunie 1854* (XVII, 1854, nr. 62, p. 245) semnat „M-m-r". Autorul trebuie să fie Nicolae Maniu, protopopul Sibiului, vechi adversar al Blajului clerical şi despotic (vezi scrisorile lui către Bariţ, în *George Bariț şi contemporanii săi,* III şi scrisorile lui Cipariu, supra, din anii 1843 — 1846). Iată — spune „M-m-r" — a fost reinstaurată mitropolia românească în Transilvania, în varianta greco-catolică (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 173). Bucuria e umbrită însă de rigiditatea Capitulului din Blaj, forul sacerdotal suprem, care nu mai face faţă noilor orientări. Dealtfel, el a fost greşit conceput de episcopul Bob în 1806, căci a pus „neşte eondiţiuni asupritoare pentru unii", limitînd statul canonical la clericii celibi, „ca şi cum cel ce trăieşte ca preot în căsătorie sîntă şi legiuită, prin primirea binecuvîntatei de însuşi întemeietorul preoției — Christos —taine a căsătoriei, s-ar face vasalul acelora carii, sau pentru neputinţă, sau pentru alt interes oarecare, se fac preoţi celibi". E o discriminare care taie calea majorităţii preoţilor către rangul înalt de canonic. Apoi, autorul atacă Capitulul blăjean existent pentru sforţările de a rămîne un grup închis, ca o castă privilegiată. Cei şapte capitulări — de pildă — refuză să accepte dezmembrarea — cum s-a hotărît la conferinţele de la Oradea din ianuarie 1851 — şi plecarea unora la episcopatele noi înfiinţate: Gherla şi Lugoj. Că membrii Capitulului, în aprilie 1854, în absenţa mitropolitului Alexandru Sterca Şuluţiu, ar fi înaintat un memoriu la primatul ungur din Strigoniu, în care cer ca forul capitular „bobian*' să rămînă intact, neatins, după voința fondatorului, să se perpetueze în calitate de capitul metropolitan şi să se păstreze condiţia celibatului. „M-m-r" îi învinuieşte, la sfirşit, pe canonicii blăjeni de injusteţe: ei cer ca legatul lui Bob să se respecte numai în ceea ce priveşte drepturile, nu şi datoriile lor, căci — de pildă — Bob a lăsat prin testament obligaţia ca fiecare canonic să întemeieze cîte o fundaţie, din veniturile lui, pe seama culturii. „Dară, domnilor canonici — întreabă autorul — cîte scoale, şi cîţi [dintre voi] aţi fundat?"

Cipariu a simţit în acest articol — a cărui problemă plutea, pesemne, în aer — o revoltă asemănătoare cu aceea din 1842 — 1846, pe care, după cum am văzut, n-a fost în stare s-o înţeleagă. în replica sa: *Blaş, 10J22 august v. 1854* (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XVII, 1854, nr. 67, p. 265—266), semnată „M-m-s", el pune lucrurile Ia punct pe un ton superior şi umilitor. De cînd cutează un subaltern să-i ia la răspundere pe superiorii săi, canonicii? „Capitulul bobian [...] are nu numai dătorinţele şi condiţiunile sale, ciş. drepturile şi privilegiele sale", şi pe platforma acestor „privilegie" stă Cipariu cu răspunsul său. „Oamenilor noştri li s-a dat gura a cleveti după Petru Maior", zice el, apos-

trofîndu-1 din nou pe corifeul pe care nu 1-a apreciat favorabil niciodată. încearcă să convingă de ce numai celibii pot fi canonici: pentru că lefile de canonic sînt mici şi nu s-ar putea întreţine din ele familiştii, care ar fi muritori de foame. (Argumentul, fireşte, este departe de a fi convingător!) Cipariu se întreabă cum cutează unii să-1 tragă la răspundere pe Bob, mort de 24 de ani, lucru care nu-1 împiedecă pe el însuşi să-1 facă pe Petru Maior clevetitor, acesta fiind mort de 33 de ani. Hotărît, replica lui Cipariu nu este una agreabilă. Tonul boieresc, poziţia învechită a ideilor, sforţarea de a păstra în mod arbitrar statutul de castă al Capitulului trebuie să-i fi iritat pe cei trataţi ca nişte slugi obraznice. „Refutarea" vine din partea cuiva care semnează „Un fiu al besericeiromâne unite" *(Dintre munţi, 8/20 sept. 1854,* în *Gazeta Transilvaniei,* XVII, 1854, nr. 81, p. 323; nr. 82, p. 327 — 328; cu o parte a doua, *Dintre munţi, 14J26 septembrie 1845. încă o privire preste cele din Blaj, 12/22 august 1845 nr. Gazet. 67; vezi şi Gazeta nr. 82; Fundarea Capitulului Bobian,* în *Foaie pentru minte* 1854, nr. 42, p. 221 — 224), care bănuim că ar fi unul dintre cei doi protopopi din Apuseni: Simion Balint sau Grigore Mihali. Calm şi tacticos, „fiul besericei române unite" îl combate pe Cipariu în conţinut şi formă de exprimare, insistînd la sfirşit asupra despotismului din Blaj şi a abaterilor de la „drepturile pravilei besericei noastre". înţelegem din scrisoare că Cipariu a alcătuit un al doilea răspuns, dar, dîndu-şi seama de simpatia şi părtinirea lui Bariţ faţă de cei ce încolţeau Capitulul — cîţiva protopopi însuraţi care voiau să ajungă canonici — îşi retrage replica, supărîndu-se pe prietenul său de la Braşov. Pînă la urmă — 1863 — căsătoriţii vor pătrunde în Capitul, cu salarii de la stat, în persoanele lui Grigore Mihali, Elie Vlasa Ţicudi şi Anton Veştemian.

7 Vezi nota precedentă.

8 „Dimpotrivă!"

9 „în persoană".

10 La întemeierea Capitulului, în 1806 (vezi Ioan Raţiu, *Blajul. Scurte notiţe informative,* Braşov, 1911, p. 21 — 25; Victor Macavei, *Capitulul metropolitan din Blaj. Întemeierea şi rolul lui în trecutul nostru,* în *Cultura creştină,* XVII, 1937, nr. 4-5, p. 230-245).

11 „De la amici să pretindem numai ceea ce se cuvine".

12 „Despre starea adevărată a lucrurilor".

13 „Cine vrea sfîrşitul, trebuie să le vrea şi pe cele de la mijloc," adică: nu numai foloasele, dar şi ponoasele.

14 „A fost vorba de bani".

15 O variantă a scrisorii — poate mai interesantă chiar decît cea de faţă — se află la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Timotei Cipariu, nr. 3392. Este mai timpurie cu două zile, aaică din 4 februarie. Se pare că Cipariu şi-a dat un răgaz de două zile, spre a constata apoi că este prea aspru cu prietenul său de la Braşov — chiar în condiţiile unei supărări — şi a schimbat tonul, înăsprindu-şi în schimb invectivele la adresa „corespondenţilor anonimi".

Cil

Bl[aj], 6/18 nov. 1855

Frate,

După ce am cetit scrisoarea d-tale din 12 ale aceştia, eram numaidecît să apuc peana să-ţi scriu împresiunea ce o făcu în mine, ci m-am socotit apoi că nu este bine niciodată a pune pe hîrtie întîile împresiuni. întîia împresiune fu bucuria ce o simţii, ca totdeauna, de cîte ori îmi sosesc scrisori de la persoane care ci ceealaltă ce a urmat mi-a turburat bucuria fără de voie. Aşadară şi aci s-a vîrît spiritul împărecherii şi unde credeam că oamenii-s mai stîmpăraţi aflu că nice acolo nu e mai bine decît airea. De aceasta nu avem a ne bucura nice noi, dar nice d[omni]alor. R[euniunea] se proclamase înaintea lumei că ea vrea să fie mai presus de partidele confesionale. Cu aceea-şi cîştigă simpatia

feuturor românilor, fără alegere de u[niţi] sau n[e]u[niţi]. Cu toţii jalergară după putinţă a oferi dinariul său din toate unghiurile şi de iâcolo [de] unde nu sperau că R[euniunea] cîndva va întinde mînă de fajutoriu celor lipsite şi vrednice de ajutorinţă. Gazete, comput ^ i, scrifsori de mulţămită trămise în toate părţile, toate mărturiseau de un sîmţ inobil şi înălţat. Aşadar, aste toate fură numai minciuni şi amăgiri ? Nu
I puteam să cred, nice-mi tăie cîndva prin / minte că măcar s-ar putea 215
Itîmpla; poate că io şi alţii de acelaşi cuget eram numai nescari stupizi î prea lesne impresionaţi, ci încă şi astăzi anevoie-mi vine să cred şi n-aş vrea să se adevereze acea urgie asupra Bl[ajului], nu pentru şcoala proiectată, ci pentru însăşi onoarea R[euniu]nei şi a braşovenilor. Că şcoala şi fără ajutoriul R[euniu]nei încă se va înfiinţa. Poate că cred n[e]u[ni]ţii că Bl[ajul] a ajuns pre mila lor? Ajutoriul ce-1 promisese R[euniu]nea a fost Bl[aju]lui mai mult numai ca un semn de loialitate cătră scopul ce şi 1-a propus R[euniu]nea şi de încitament, ca mai curund să se înceapă lucrul. D[omni]alor, precum se pare, iau cu totul almintrilea lucrul. Cel puţin toţi cîţi am pus umărul la acest început, nu ne vom trage, costisască cît va costişi. încă înainte de a proiecta R[euniu]nea înfiinţarea acei[i] şcoliţe, Consistoriul, cu mult mai înainte, încă în 1852, a deschis concurs pentru o dăscăliţă şi piedeca fu numai că cea acceptată întîmpină piedeci de altă parte şi aşa lucrul se amină, nu se părăsi[1]. Dacă m[ada]ma de-acolo nu va voi sau nu va putea veni[2], încă nu face mult; se va găsi alta, de nu astăzi, mine şi Blfajul] nici pentru una, nici pentru alta nu va peri.

Cum că n[e]u[ni]ţii nu ne iubesc ştiam şi pînă aci, însă că br[aşove]nii chiar ne şi urăsc spui drept că nu ştiui pîn-acum. Frecături
între scaunele u[nite] şi n[e]u[ni]te ştiu că sînt şi au fost de cînd ne-am 215v
tăiat / în două şi nu vor înceta pînă nu ne vom aduna iar într-una. Ci br[aşove]nii *in specie* nici asupra uniţilor, nici asupra Bl[aju]lui n-au nici o cauză de a ne urî. Fii[i] lor şi mai nainte şi acum sînt tocma aşa de bine văzuţi în scoalele Bl[aju]lui ca ai noştri, nice nu crez să fie exemplu de o nedreaptă tractare a lor aici; mărturisească pruncii lor şi cei ce au fost ieri alaltăieri aici şi cei ce se află astăzi. Aici avem şi am avut chiar şi din Moldova, Bucovina, Bănat şi nu am temere că mă ar putea cineva face de minciună. în vreo trei ani a învăţat aici în ghimnaziu un călugăr din Moldova: spuie dacă 1-a vătămat cineva cît de puţin au nu era el invitat la masa ep[iscope]ască în zile mari, măcar că era numai laic şi student ? Nu a avut cvartier gratis în mînăstire ? încă şi cost la masa superiorilor în Seminariu pînă cînd el a vrut. Un braşovean, chiar la comîndarea d-tale, capătă un stipendiu, pentru că era braşovean. Vezi, frate, aşa a lucrat şi va lucra Bl[ajul] cu n[e]u[ni]ţii şi cu br[aşove]nii. Fii sigur! A lor va să fie apoi treaba a se descurca cum nu pot suferi Bl[aju]l şi cu toate aste-şi trimit pruncii la Bl[aj] la şcoală. E ce rîs lucru şi miroasă a îngîmfare a zice că vor să se rădice şcoală de f[ete] (rogu-te, din punga lor ?) Oriunde, numai în Bl[aj] nu! D[omni]alor ş-au uitat că d[omni]alor chiar cînd ar voi dintru al său să
facă o şcoală unită, fără învoirea Bl[aju]lui / nu ar putea. Ci ce să face 216

din fundul R[euniu]nei, cred io, că nu vor zice că să face din punga neuniţilor.

De despotismul Bl[aju]lui nu pot să pricep ce vreau d-lor. Şi ca să cunoşti cîtă diferenţe este între despotismul Blaşului şi al S[ibiu]lui, să-ţi aduc un exemplu. în anul trecut popa u[nit] din Bucureşti (din Zărand) să făcu n[e]u[nit]; cine i-a făcut ceva nevoie pentru aceea? Nici măcar la Bl[aj] să vie nu l-a silit nime, ştiind că cu sila nu se poate nimene ţinea în legea care nu vrea. în iest an însă, chiar în zilele de curund pe popa n[e]u[nit] din Apahida, de lîngă Cluj, pentru că s-a insinuat la unire, S[ibi]ul a porunci de l-au dus cu jandarmii şi l-a deshirotonit. Cum ţi se pare cu exemplele? Poate că br[aşove]nii nu le ştiu, au de le ştiu, fac şi ei ca Jupiter din fabulă, ţinîndu-şi păcatele în traista de după spate. Iar de cumva despotismul Bl[aj]ului se înţelege un despotism intern, între şi asupra uniţilor, asta nu e treaba lor a se mesteca, ci mătu-re-şi mai întîi tot omul dinaintea casei lui, ca să nu se zică zisa din evanghelia: „Făţarnice, scoate mai întîi etc".

Departe însă să fie de mine să excuz abuzuri oriunde se fac sau să fiu patron despotismului, numai cît şi aicea are loc provferbul]:
216» „Nu e dracul aşa negru etc". /

De ai fi d-ta aici la scaun să vezi şi să ceteşti ce fac acei ce imputâ Bl[aju]lui despotism, ţi-ai face cruce. Ci din depărtare aste nu poţi să le ştii că nu e peana să le poată descrie.

Ci să lăsăm astea că destule-s şi d-ta încă le precepi fără de a mai întinde vorba şi să trecem la altele.

Scrisoaria nu o voi arăta nimărui, ci numai mă voi folosi după întîmplări, *tacito nomine*[3]. Voi să comunic şi a[rhi]e[piscopu]lui cu prilej, că lucrul e de importanţă şi la timpul său îţi voi împărtăşi ce te va interesa a şti.

înainte cu vreo trei-patru zile scrisei M[ureşa]nului, înainte de a-ţi primi scrisoarea, unde atinsesem ceva de lucrul subversante, că nu mi se părea cum stă treaba cu alegerea Săcărenei[4], şi el ca de 2 luni nu mi-a scris măcar o literă. într-aceeaşi i-am atins şi de altceva, ci, fiindcă scrisoarea mea aceea va sosi poate mai tîrziu decît aceasta, pentru că i-am alăturat-o lîngă nişte cărţi trămise cu carul de poştă, şi fiindcă acolo numai atinsesem, deci aici îmi iau prilej ceva mai pre larg a-ţi scrie, că şi de d-ta suna.

A[rhi]e[piscopul] înainte ca cu 8 zile propuse în consistoriu că la formarea canţelariei metropolitane de-i va reieşi planul aşternut, are
217 trebuinţă de bărbaţi maturi şi destri, pre carii din dieces va / trebui să-i adune, precum şi la împlerea celor 7 stale canon[ice] vacante. Lefile, de se vor putea înfiinţa, ar fi bunişoare, numai nu se ştie cum va fi. Atunci s-a declarat că, pentru toată tîmplarea, are de lipsă mai nainte a se îngriji de oameni şi a provoca să se declare pre toţi cari-i crede harnici şi se îndoieşte oare primi-vor au nu. Fireşte că cons[istoriul] a aflat de bună acea măsură şi a[rhi]e[piscopul] mi-a încredinţat apriat în faţa consisto[riului] să vă scriu dd-lor vv. amînduror întrebînd că putere-aţi şi voire-aţi a primi posturi aici la cele însemnate.

Io n-am îndoială că dacă d-ta ai fi preoţit, a[rhi]e[piscopul] numa-idecît te-ar proiecta de c[anoni]c. încă şi aşa cum eşti, poate, de va şti că primeşti. Un c[anoni]c din cei 5 din urmă va avea cîte 1200 f. CM. şi cvartir sau *Quartirgeld*[5], care, precum se pare, nu mult distă de ce primeşti pre acum[6].

Io nu poci să judec stările ddv. de acolo nici pentru acum, nici pentru venitoriu. De ace[e]a, nici aş cuteza a vă îndemna orbeşte, ca să nu vă vină în pagubă au scădere. Ci ce poci, atîta-ţi promit că de vei socoti să vii, eu cu toată inima vă voi şerbi în orice-mi veţi încredinţa 217*
şi pre deasupra în ce voi crede că vă poci folosi. /

Drept că am luat (io) înştiinţare din Moldova că poate te vor chema la I[aşi] şi cu leafă mai grasă[7]. De vei merge au nu vei merge, nu am de a mă mesteca, numai cît şi de ei s-a zis cu dreptul: „bună-i ţara, rea-i tocmeala". Io numai adaug rugămintea să mă înştiinţezi ce să răspunz bătrînului.

S[imion] Balint mi-a mai adus şi alte *tabule cerate,* ci foarte rău conservate, nu ca cele de întîi, dar tot le-am cetit şi pre estea mai tot cît au rămas scrise. Am de cugetat ca mai adunînd puţinei bănişori din cei împrăştiaţi în cărţi, să le tipăresc întru o broşură cu comentariu. Numai nu ştiu unde să le litografesc sau să le tai în aramă şi mă tem că vor să mă coste gros[8]. Akner m-a înştiinţat că are comis să reporteze despre ele în *Transilvania*[9] şi i-am răspuns. O păreche spune" Bfalint] că a apucat în mîna unui ungur şi nu le-a putut scoate de la el.

Cu acestea închid de astă dată. Ce se va tîmpîa^ *vederemo* şi cu prilej îmi voi lua libertate a vă scrie, precum şi io te rog ca asemenea să faci, încredinţîndu-te că oricîtă să fie la aparenţie răceala ce de un timp încoace se pare a fi între noi, din parte-mi e numai pre coajă, nu în sîmbur.

Al d-tale ca frate,

T. Cipariu mpr. 218

Bl[aj] 8/20 nov. [1J855 /

[1] La Braşov se desfăşuraseră lucrările Adunării anuale pe 1855 a Reuniunii femeilor române din Transilvania, cu sediul la Braşov (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XVIII, 1855, nr. 86, p. 333; se publică *Programa Adunanţii generale a Reuniunii femeilor române in 21J9 optombre 1855 (Ibid,* nr. 83, p. 321), în care, printre altele, figura următorul punct: „Plenipotinţa Comitetului filial din Blaş cu privire la inspecţionarea şcoalei de lucru şi la denumirea învăţătoarei". Se pare că pe Cipariu îl indispune imixtiunea femeilor „reunite" în problema şcolilor din Blaj, dar mai ales ideea că Reuniunea vrea sa înfiinţeze aici o şcoală de fetiţe *neunită,* în locul uneia *greco-catolică,* aşa cum era de aşteptat. Despre „reuniunea" braşoveană vezi şi scris, anterioară, n. 4.

[2] învăţătoare pentru preconizata şcoală de fetiţe din Blaj.

[3] „Tăcînd numele", adică nedezvăluindu-1. Se pare că Bariţ l-a instigat pe Cipariu împotriva Reuniunii, într-o scrisoare pe care nu o cunoaştem.

[4] Măria Secăreanu, văduva avocatului Constantin Secăreanu. La începutul lui noiembrie a avut loc şi alegerea noului comitet al Reuniunii (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XVIII, 1855, nr. 86, p. 333). Au fost alese: Măria Secăreanu, preşedintă; Efrosina I. Leca, casieră; Măria Apostol E. Popp, secretară; Măria Toma Vasiliu, Măria I. David, Elena S. P. Barcianu, Elena G. Ioan, Zoe Dima, Zoe Corbu, Ana Orghidan şi Luiza Ciurcu, membre.

[5] „Bani de cvartir", cazare.

[6] Există cîteva momente din viaţa lui Bariţ, cînd a făcut tentative de a se reîntoarce la Blaj, de unde plecase la Braşov. Vezi, de pildă, scrisorile CIV-CV, din care reiese declaraţia braşoveanului că vrea să se întoarcă ... simplu preot. în toamna anului 1862, se părea că Bariţ va veni totuşi la Blaj, de data aceasta oferindu-i-se un post ademenitor: acela de cinsilier gubernial pentru şcolile greco-catolice din Transilvania (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XI — XIV şi scrisorile lui Alexandru Sterca Şuluţiu din acest volum). Dar se pare că din partea lui Bariţ a fost de fiecare dată simplă cochetărie, fără intenţia serioasă de a-şi schimba locul unde îşi cîştigase un nume de glorie. O va face, cu inima îndurerată, după 1870 cînd, din cauza atitudinii imposibile a braşovenilor faţă de el, se va muta la Sibiu.

[7] în schimb, mutarea lui Bariţ la Iaşi era să devină un fapt împlinit în 1859 — 1862, după demiterea lui Laurian din postul de inspector general al şcolilor Moldovei (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 186 — 188), cînd ministrul Cultului şi instrucţiunii, Ioan Cantacuzino, dar mai ales D. A. Sturza, se gîndesc la George Bariţ ca înlocuitor, în martie 1859, Bariţ era la Iaşi, de unde trimite două corespondenţe: una către minister (B.A.R., Fond. coresp. inv. 121.108) şi alta către D. A, Sturza (idem', nr. 121.109), în care stabileşte condiţiile venirii în Moldova, data mutării. Noul inspector general în perspectivă e supus şi la un test, ca să se vadă în ce măsură cunoaşte problemele bisericii neunite (greco-catolicii erau rău văzuţi la această dată dincolo de Carpaţi). Bariţ se achită şi de acest examen, redactînd dizertaţia *Despre dreptul de alegere al episcopilor şi mitropoliţilor in biserica răsăriteană ortodoxă* (vezi manuscrisul la B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 121.109), datată „1859, aprilie 22 c.v. / mai 4". Studiul e bine documentat şi scris elegant, vioi, într-o limbă lipsită de pedanterie. Finit: „Nedîndu-mi-se mie o temă mai întinsă despre dreptul alegerii archipăstorilor, eu încă nu am îndrăznit a mă lăsa mai adînc in această materie". S-a mai păstrat un concept de mîna lui D. A. Sturza, din 1862 (idem, inv. nr. 121.111 anexă), din care reiese că lui Bariţ îi era frică să nu cadă victimă aceleiaşi intrigării, căreia îi căzuseră în 1858 Laurian şi Alexandru Papiu Ilarian. într-un viitor volum, cuprinzînd corespondenţa *trimisă* de Bariţ, vom publica şi aceste scrisori.

[8] Preocuparea lui Cipariu pentru tăbliţele cerate romane este un capitol aparte nu numai din activitatea cărturarului, dar şi din istoriografia europeană a antichităţii romane. Din primul număr al *Organului luminării* (I, 1847, nr. 1, p. 4), savantul nostru îşi informează cititorii despre aceste valoroase monumente epigrafice descoperite pe teritoriul Transilvaniei. Primele s-au găsit în muntele Letii din Apuseni, într-o fostă mină romană, pe la 1780. N-au avut o soartă prea fericită, căzînd în mîinile unor profani necinstiţi, întîmplarea a făcut, în timpul şi in urma revoluţiei, ca o parte a tăbliţelor cerate să ajungă în mîinile lui Simion Balint, protopop în Roşia Montană, în al cărei hotar s-au găsit tăbliţele. Acesta i le-a trimis lui Cipariu, pe măsura descoperirii, făcîndu-i învăţatului blăjean cea mai mare bucurie cu putinţă. Tăbliţele cerate sînt seînduri subţiri acoperite cu ceară, în care înainte de a fi uscată, se gravau cu un stil de metal litere romane cursive. De obicei cuprind contracte de vînzare de sclavi sau alte tranzacţii comerciale. „Filele" erau apoi legate între ele sub formă de carte: două pagini faţă în faţă, deschise şi utilizabile oricînd, alte două închise şi pecetluite, fiind deschise numai în caz de litigiu. S-au păstrat în mod excelent multe din aceste file închise. Cipariu a fost cel dintîi istoric român care a descifrat tăbliţe cerate. Primele pe care le dă la lumină nu sînt cuprinse într-o broşură, aşa cum voia, ci tipărite în anuarul Gimnaziului din Blaj, al cărui director era. Curînd după această scrisoare, el intră în rîndul exageţilor istoriei romane cu cîteva mostre: *Ex Tabulis ceratis ineditis nouissime Abrudi in Transilvania erutis* (în *Annales Gymnassii gr. catholici maioris Blasiensis pro Anno scholastico MDCCCLV.* Blaj, 1855, p. 2). Un an mai tîrziu, în anuarul pe 1856 — 1857, tipăreşte noi transcrieri de tăbliţe: *Subscriptiones Tabulae cerate prius editae* (p. 2) şi *Ad Tabulas ceratas* (p. 16). în anuarul următor, pe 1857 — 1858, alte transcrieri: *Fragmentum Tabulae cerate.* Va publica un lung repertoriu din vestitele tăbliţe cerate transilvănene în propria revistă: *Archivu peniru filologie şi istorie* (vezi *Table cerate,* în 1867, nr. III, p. 43 — 51; nr. IV, p. 72 — 77 ; nr. V, p. 101-'102;nr. VI, p. 116-117; nr. VII, p. 141-143; nr. VIII, p. 158-159). Şi în introducerea acestui studiu, Cipariu recunoaşte că i-au parvenit tăbliţele „din benevolenţia şi diligenta reverendissimului d. protopop Simeone Balint".

[9] Istoricul sas Johann Michael Ackner (despre care vezi scris. LX, n. 15) nu va publica tăbliţele cerate în revista germană sibiană *Transsilvania* (supliment la *Siebenburger Bote* ; apărut între 3 ianuarie 1840 — 1849 ; serie nouă în 1850 de numai două numere;.. altă serie din 17 decembrie 1851-27 mai 1861; 6 ultimă serie, din iunie 1861-1863; apărea de două ori pe săptămînă), ci într-un volum aparte, împreună cu Friedrich Muller: *Die Romischen Inscrifien in Dacien,* Viena, 1865.

CUI

Bl[aj], 18/30 nov. [1]855

Domnul mieu,

Am primit mult preţuitele 2 scrisori din urmă şi am văzut blăstemăţîiele. Şi I[acob] m-a înştiinţat despre toate şi i-am răspuns astăzi, de la care vei primi şi această scrisoarie, pentru că n-am putut destinge bine pre adresa arătată: Henner au Stenner?

Deci mă grăbesc a vă răspunde la unele dintr-însele. Şi mai întîi pentru R[euniune].

Domnul mieu, eu sunt cu toată reverenţia către acea adunare de doamne române nobile[1]. De aceea mă şi doare că inimicul, prin emisarii săi, a început a semăna şi într-însa zîzania împărechierei. R[euniu]nea, neprovocată de nimene de *aici,* — te asecurez pe onoarea mea, latre cine ce-i place — s-a dechiarat în public, prin gazete rom[âneşti] şi nemţ[eşti], la Guberniu şi la noi, că conform cu ide[e]a esenţiale a R[euniu]nei, şi nealegînd între confesiuni, vrea să contribuiască la fundarea unei scoale feteşti şi în Blaj. Acum inimicul vrea să o abată de la acest scop, şi după ce s-a adunat un capital frumos de 14—15 mii de la uniţi ca şi de la n[e]u[niţi], vrea să ne arate uşa zicînd: „Faceţi-vă şi voi R[euniu]ne dacă vă trebuie, că asta e a noastră". Prea frumos! 219
Asta o puteam aştepta de la sabiniani, dar nu / de la braşoveni. Ci *tîrgul,* cum se zîce, stă din doi şi avem şi noi un cuvînt a grăi. Pare-mi-se că fondul acela nu e numai pentru golanele Braşovului, ci pentru ale martorilor, cum i-au numit, din toată ţeara, că unde-s martorii Br[aşo]vuîui ? Golanele astea-s golane azi ca şi atunci, şi nime nu cearcă după ele, cum era intenţiunea R[euniu]nei, ci grămădiră capitale preste capitale pînă [la] 14—15 mii, ca şi cînd R[euniu]nea ar fi speculaţiune. Acum marţafoii, dacă văd sumuliţele adunate la casa R[euniu]nei, li se scură balele şi ar vrea să le rămînă lor de pomană. Zău că n-aş fi crezut în viaţa mea să ajung şi zîle de ruşine ca aste. Io aş fi jurat că br[aşove]nii-s altfeli de oameni. Nişte bocotani ca ei să se ţigănească pentru 200 f. C.M., chiar şi cînd ar fi din punga lor, *pfui, Teufel, der ist zu schmutzig!*[2]

Am zîs că noi orişicum tot vom rădica şcoala proiectată[3]. O zic şi acum. Dar ca să resignăm dreptului ce-1 au uniţii, ca să facem pre plăcerea ş[agu]niştilor şi a zgîrciţilor, *niciodată. A* ne manifesta în acel înţeles, am face ca vulpea cu strugurii, şi pre drept ne-ar putea rîde şi pre noi, cum rîdeam şi noi în şcoală de ea cînd ne-o explica. Apoi în adunanţa generale nu avem nice atîta încredere cît în comitet, că adunanţa generale o formează iar / numai br[aşo]venele[4], ca şi în comitet ;i9
şi aşa-i numai nominale. Să văz ce se lucră pînă acum şi cum, şi de aci poate vedea şi orbul ce se va mai lucra. Nice cealaltă cauză e destulă,

căci din 14—15 mii vin la 700 f. C M . pre an, afară de colecte şi donariuri din care, scoţînd 400 f., tot mai rămîne binişor şi pentru golane. Deci' cum am zis, descurcă-se R[euniu]nea cum va şti, că io n-am de a mă mesteca în trebile ei şi pre a[rhi]e[pisco]pul încă nu-l voi îndemna niciodată la o faptă ca aceea. Cel puţin în urmă vom şti că ce ajung vorbele pompoase, sunt cu sîmbur au goale.

Că n-a plăcut modul tinerei instalaţiunei, ştiam prea bine, ci norma unor asemenea lucrări nu se poate lua gustul ăstui şi ălui. Astea au şi cer altă normă mai secură. Ş[agun]a şi ai săi n-ar* fi vrut nice urmă să mai fie de mitropolie unită, necum de instalaţiune cu cardinale etc. Ce să ne mirăm că nu le-a plăcut ? Au doară n-a plăcut br[aşove]nilor ? Doamne sînte, cine se va mai uita şi după gustul lor ? I ? Sunt şi alţii cărora nu le-a plăcut, ştiu bine, ci aceştia întru un punct (ura) toţi se unesc şi aşa nu-i de a le putea face pre plăcere, să stai în cap. Apoi că n-a plăcut descrierea ei cum s-a făcut de mine[5], încă nu mă doare capul. Io am vrut să o descriu cum a fost, nu să o netezesc după gusturile oamenilor gingaşi. Io n-am nice voie, nice abilitate de a mă face cînd vreai
220 pisică, cînd vreai şoarece. De nu am scris adevărat, refuteze-mi; acolo-i / *Gazeta* şi *Teledracul*[6]. Ci e lesne a strîmba din nas, mai anevoie a căsca gura. Poate că aceia au fost *neutralii?* Doamne păzeşte de neutrali, carii dau palme blăşanilor aşa numai *mir nichts dir nichts*[7]. Neutrali de aceia am mai văzut io şi d-ta, şi le ştim neutralitatea bine ce plăteşte. Astfeli de neutrale se văd şi *acolo.* întorcîndu-se în giurul R[euniu]nei ca fluturai, să ştii ce a lăsat şi pre airea. Neutrale ? Oh, vezi bine ? Lasă-i la D-zeu, nu mi-i pomeni, că le cunosc şi maţele din ei. Meargă în Rusia şi dea palme şi cu piciorul în c... cît le place şi capete asemenea. Aici, cu vorbele lor sunt numai făţari şi grobiani. '

Aştept cele promise. De răceală, cînd am scris, te asecurez că numai de mine am grăit ca un răspuns la excuzarea d-tale, cum că aşa rar mi-ai scris. Io ţi-am scris încă şi mai rar; d-ta şi alţii poate să conchideţi că sunt răcit, ci io vă asecurai, precum vă şi asecurez că răceala fu numai aparente.

Cu destint răspuns însemnîndu-mă al dv. prea plecat,

220v *T. Cipariu* mpr. /

[1] Despre Reuniunea femeilor române (vezi sem CI, nr. 4 şi scris. CII, inci. n. 1 şi 4).

[2] Ptiu, drace! Aceasta-i foarte murdar!"

[3] Scris, anterioară, n. 1.

[4] Ibid., n. 4: în afara Elenei S.P. Barcianu, întregul comitet îl formează femeile din Braşov, majoritatea soţii de negustori bogaţi.

[5] Sub pseudonimul M.S., Cipariu publică în *Gazeta Transilvaniei* (XVIII, 1855, nr. 87, p. 337; nr. 88, p. 341; nr. 89, p. 345; nr. 90, p. 349) un lung articol despre *Instalaţmnea metropolitului de Alba-Iulia, ţinută în Blas la a. 1855, 16/28 octobre* Două numere mai devreme *(Ibid.,* nr. 85, p. 329-330), într-un alt articol: *Blaş, 18j30 octobre,* Cipariu — semnat C. — narase ceremonia primirii nunţiului papal Mihail Viale-Prelâ, care aducea cu sine consacrarea mitropoliei de Alba-Iulia. Era cel din urmă act al unui lung proces de reactivare a mitropoliei românilor transilvăneni, început în decembrie 1850. Reînfiinţarea mitropoliei greco-catolice a fost una dintre puţinele satisfacţii pe

tcare le-au primit românii în urma revoluţiei de la 1848—1849 (vezi *George Bariţ şi \coniemporanii săi,* I, p. 173).

[6] Nici *Gazeta Transilvaniei,* nici „Teledracul" de la Sibiu = *Telegraful român* Inii vor publica vreo critică la articolul lui Cipariu despre instalare.

[7] „Mie nimic, ţie nimic", adică nemotivat.

CIV

Blas, 10 iun. 1858

Domnul mieu,

La scrisoaria confidenţiale, iartă că nu putui să răspund cu întîia ocaziune. Cauza e că n-am vrut să mă grăbesc cu un svat pripit, cu toate că şi acum, după cugetarea mai de multe zîle, mai că nu mă aflu mai înaintat decît în momentul dintîi. Insă ca nu cumva întîrziind sau mai amănînd io cu răspunsul, să vii la prepus că doară fac din oarecare răceală, luai acum peana la a doua ocaziune, ca cel puţin să vă înştiinţez că v-am primit scrisoarea şi mă ocup serios cu obiectul ei.

Şi, înainte de toate, aflu că bine făceai spre uşurarea răspunsului dacă-mi scriai că la ce post mai cu alegere ai avea plecare. Nu că doară m-aş îndoi că ocupaţiunile literarie şî de aci înainte-ţi vor fi cele mai grate, fiindcă cu ce se ocupă omul în tinereţe cam rămîne şi la bătrîneţe, ci pentru că în ocupaţiunile besereceşti sunt unele care pentru omul înaintat în etate sunt obositoarie, cum sunt profesurele etc. Apoi ocupaţiune mirenească nu ştiu în diecesă care s-ar cuveni d-voastre, cel puţin nu ştiu *io,* dar d[umnea]v[oastr]ră puteaţi şî la asta să mă îndreptaţi[1].

Destul că, deocamdată, pînă voi conferi lucrul şî cu^alţi amici ai noştri sunt necesitat a mă restrînge la puţine reflexiuni. întîniu, de ce atinsesem mai înainte de 2 ani, numaidecît nu se poate. Metropolitul şi-a făcut propuseţiunile încă în 1856, întru care dv. nu aţi putut intra, pentru că nu vă aflaţi atunci nice cu *ordines majores*[2], nice în oficiu diecesan. Adevărat că d[umnea]v[oast]ră nu aveţi trebuinţă a aştepta mult ca alţii. Meritele cele ce le-aţi făcut şi afară de cler vă dau dereptul la prescurtare de timp, însă cel puţin se cere ca să vă aflaţi şî hirotonit deplin şî măcar, socotesc io, de un an în oficiu diecesan, spre a putea intra în numărul proponenzilor. De aceea, svatul mieu ar fi ca, cît s-ar putea mai degrabă, să reintraţi în oficiu / diecesan, deşi — poate — cu 223
ceva sacrificiu. Zic sacrificiu pentru că afară de canonicia în diecese, nu este staţiune nice mirenească, nice preuţească a caria venituri să se apropie de suma acelora ce le aveţi acuma. Parohiele rurali, care sunt cele mai cu venituri, nu sunt pentru d[umnea]v[oast]ră, din scopul ce-l arătarăţi, că vreţi să fiţi la un oraş, pentru creşterea pruncilor. Iar proventele oraşelor noastre nice că sunt vacante, nice sunt alta decît muritoarie de foame.

Rămîne Blaşul. Aici ar fi sau Cancelaria metropolitană, însă pentru asta încă nu-s aplacidaţi decît 1500 fl. pre an cu totul, din care dacă se plăteşte la cei de acum' oficianţi nu ştiu, zău, ce mai rămîne. Alta ar fi

vreo profesură, însă bine ştiţi că profesorii noştri din 400 fl. CM. încolo nu mai ies. La Gimnasiu ţi-aş putea face loc numaidecît şi ţi-aş da şi directoratul bucuros. Aste sunt singure ce-ţi poci însemna deocamdată.

Dealmintrea vă asecurez că cu cea mai mare bucurie v-aş primi, socotind că aţi mai stîrni spiritul în aceste trupuri moarte, şî io încă aş mai răsufla de unele nevoi. Vezi cum sunt de egoist! Insă d[umnea]v[oast]ră înştiinţaţi-mă curund, mai chiar şî mai definitiv, din parte-mi apromiţîndu-vă toată spriginirea cîtă se poate plini de la mine.

Şi însemnîndu-mă cu distintă reverenţie al d[umnea]v[oast]ră ca frate,

223* *T. Cipariu* mpr.[3] /

[Adresa:] An wohlgeboren der Herrn Georg Baritz liber Cronstadt zu Zernesti, Siebenburgen.

[1] Scrisoarea aceasta, ca şi cea următoare sînt răspunsurile lui Cipariu la o epistolă surprinzătoare primită de la Bariţ. Este vorba de una dintre acele tentative ale acestuia din urmă, de a pleca din Braşov (mai mult, credem, din dorinţa de a-şi îmbunătăţi situaţia materială, avînd familie grea: trei fete şi un băiat). Deşi n-a dat curs vreunuia din aceste imbolduri (vezi scris. Cil, n. 6—7), ele sînt totuşi interesante pentru biograful marelui mentor cultural.

[2] „Dispoziţiile celor mari".

[3] Adnotată de Bariţ: Răspuns pe larg în 23 iuniu 1858".

CV

Blaş, 1 aug. 1858

Domnule Barit

Am primit şi scrisoaria din urmă şî am văzut şi mai de-aproape ce ţi-ar fi cugetat şi dorirea. Adevărat că dorirea vi-e prea modestă. D-ta numai simplu paroc întru una parohie rurale! Ce socoteşti că ar zîce lumea? Negreşit, ea s-ar mira de atîta modestie, ci pre a[rhi]episcopul oare cum l-ar judeca ? Vezi dar, că asta nu se poate. D-ta poţi să ceri. ci io una cerere ca asta nu poci să o recomînd, nice a[rhi]episcopul să ţi-o împlinească. Rămîne să ne socotim de alta. Io descoperii lucrul excelenţiei sale în zilele acestea, şi mi-a zis să vă scriu că i-am spus lucrul, ci că să aşteptaţi încă puţinei, sperînd că şi lucrul cu capitulul se va răsturna întru una parte curund, şi atunci va avea loc pentru d-ta mai acomodat. Zisu-i-am şi că vicariatul Fogaraşului v-ar veni foarte bine, însă ce să facem cu vicariul de acuma ? Asta e greutatea. După întorcerea exc[elenţii] sale de la Viena[1] vom mai vedea ce se va putea face. Am grăit şi de directorat, de care mi s-a urît pentru necurmatele secături. Ci mi-a zis că şi aicia sunt încă multe neîmplinite şi *in suspenso*[2] şi au lipsă de paţienţie. Dealmintrea, directoriul e dătoriu, după planul organizatoriu, să fie şi docente, însă cu mai puţine ore, pentru ca să aibă timp de ospitat prin clase, iar ceva mai mult decît alţi profesori nu se remunerează,

pro honore[3]. Deocamdată atîta, mai tîrziu mai multe, asecurîndu-vă că voi purta toată grigea, precum v-am promis.

Al d-tale prea plecat,

*T. Cipariu** j 225

[Adresa:] An wohlgeboren der Herrn Georg Baritz, iiber Cronstadt zu Zernesti.

[1] *Gazeta Transilvaniei,* XXI, 1858, nr. 56, în corespondenţa *Blaj, 18 august 1858,* informează că mitropolitul Şuluţiu „cu începutul lunei curente călători la Viena, ca să ia parte la solemnitatea bătezului mlădiţei ce va da Dumnezeu prea bunului nostru Domnitor".

[2] Neocupate, în suspensie.

[3] „Benevol".

[4] Adnotată: „Răsp. 20 aug. 1858"

CVI

Blaş, 3 sept. 1858

Domnul mieu!

Scrisoaria d-v. mi-a venit ceva mai tîrziu decît Dima Comşa *, care întrebase de una ca aceea, însă io şi pînă atunci l-am primit şi primesc, fără împiedecare pre oricine, numai să fie om de omenie. Dealtmintrea încă voi să vă împlinesc şi cealaltă dorire, şi cu ocaziune nu voi lipsi a vă trămite din toate cîte mai am. Din cele anunţate la a. 1855 unele au rămas încă netipărite[2], ci s-au tipărite altele în locul lor. Că după ce publicul nostru nu se prea bate după cărţi să cumpere, nice prea tare să cetească, aşa nu rămîne decît să mai tindem ceva tinerimei scolastece, care dacă nu ar cumpăra cărţi româneşti, totu-i caută să cumpere măcar nemţeşti.

Diatriba lui Eliade nu am văzut-o, şi pînă în ora ce văzui în scrisoaria d-v., nice am vreo ştire. Atît auzisem că Ş[aguna] afurisese ediţiunea lui E[liade] de Paris, însă nice pre asta, adecă afurisania, nu o văzui. De unde poţi vedea în cîtă ignoranţă ne aflăm în cele dinafară! D-ta însă de ai pre a lui E[liade], adecă *Diatriba,* multă plăcere ne-ai face împărtăşindu-ni-o măcar pre scurt timp[3]. De la E[liade] primii numai *Prospectul Bibliei* şi al *Biblicelor,* ci neaflînd încă modru de a-i trămite prenumeraţiune, poate că nu va mai continua a-mi trămite altceva, cu toate / că s-ar afla vreo 4—5 prenumeranţi şi aici. 227

De Maiorescu încă numai înainte de vreo cîteva zîle înţelesei că se aflâ la Braşov etc. Cei de la Viena veniţi ziceau că s-a dus la Moldova. O scrisoarie ce-i trămisesem despre moartea tătîni-so mi-a venit de la Viena înapoi, aşa cît i-am fost pierdut urma. O broşurică adresată mie, de care mă înştiinţase că mi-o va trămite, încă fu uitată. însă de ştiam că a venit la Braşov, poate că veneam şi io la Arpătac în loc de Basna, ce acum e tîrziu. Vă rog să-i spuneţi de la mine salute multe.

„La noi a şi început toamna. In zîua de S[fînta] Măria am avut furtună cumplită cu grindine, după care s-a răcit atmosfera, şi cucuru-

zele încă ni-s necoapte. Struguri prea puţini, prospect de vin = 0. Sără-cia anului şi pînă acum se simte în puţinătate studenţilor. In Gimnasiu s-au imatriculat în est an cu 100 mai puţin decît în anul trecut. în norme abia, să zîc, a fi 100 cu totul. De ne-ar păzi numai D-zeu de brumă prea timpurie!

Aici se aşteaptă pre duminecă seara (5 aug.) metropolitul să sosească de la Viena[4], după care curund va sosi şi nunciul apo/stolic, cu 2 teologi, împreună cu ep[isco]pii eparchiali spre a se ţinea sinod provinciale, care se va începe pre la 1 sept. vechi[5]. Venirea-i va fi prin Logos, iar întoarcerea pre la Gherla şi Oradea[6].

Vei fi văzut programa scolastecă a noastră din est an[7]. în urmă — cu altele — voi să o trămet şi d-v în mai multe exemplarie. Tema ce am lucrat-o e lucrată şi româneşte în tom[ul] al *Crestomaţiei* mele[8]. Vă rog, cînd vă va veni cartea amînă, să o cetiţi cu de-a măruntul şi ce aţi afla au nedeplinit, au smintit, să-mi însemnaţi. Io însumi am aflat mai multe, după ce s-au tipărit amîndouă, care mai nainte nu le ştiusem. Erorii ce s-au vîrît în cea românească tacite s-au cores în cea latină, şi se vor corege esprese cu adausuri şi continuare în tom[ul] II al *Crestomathiei.* Special v-aş face atent la ediţiunile şi manuscrisele româneşti de înainte de 1700 şi la cele braşoveneşti încă mai mult[9].

Dar din ţeară nu se mai poate căpăta nice o carte? Nemethi de mult mi-a promis unele, şî tot aştept.

Fi[i] sănătos. Al d-v. prea plecat,

228

F. *Cipariu* mpr. /

[1] Negustor braşovean.

[2] în *Gazeta Transilvaniei,* XVII, 1854, nr. 100, p. 999 (articolul *Blaş, 8 decembrie. Literariu),* apărea şi următorul anunţ interesant, referitor la activitatea literară a lui Cipariu:

,,D[omnul] canonic Cipariu tipăreşte mereu la: *Principia de limba română,* ca complement *Gramaticei,* ediţiune nouă, revăzută şi complenită; *Acte şi fragmente pentru istoria besericei române,* mai ales în Transilvania şi Ungaria, înainte şi după unire, partea 1. Ea va cuprinde, între altele: excerpte din *Istoria* lui Samuele Klein de la Atanasiu I pînă la Gregoriu Maior; acte pentru deschiderea şcoalelor din Blaş la 1 nov. 1754; biografia lui I. Bob scrisă de sine însuşi; *Disertaţiune despre începutul românilor,* episcopiele şi mitropolia lor de supt Grigoriu Maior. Aceste două din urmă, în limba latină, şi alte mai multe documente, româneşte şi latineşte, cu notele editorului; *Noul Testament* cu litere latine, revăzut după textul grecesc; *Istoria biblică a vechiului testament,* cu înseşi cuvintele Scripturei, după testul *Bibliei de Bucureşti* de anul 1688, revăzut spre auzul preoţilor, dascălilor şi şcolarilor, cu slove [...] Se mai lucră şi alte două gramatici, cu toată silinţa, despre care va ieşi publicare cît de curînd".

[3] O extraordinară întîmplare de epocă, unul din acele spectacole celebre pe care Ioan Heliade Rădulescu le oferea contemporanilor. Plictisit de exil, — după cum singur recunoaşte — acesta se aventurează în traducerea *Bibliei,* din care şi tipăreşte primele două cărţi ale *Vechiului Testament,* la Paris, în 1858: *Biblia Sacra ce coprinde Vechiul şi Noul Testament, tradusă din heleneşte după a celor şaptezeci.* în paralel, nebulosul Heliade se lansează într-o serie de comentarii — interesante în sine dar lipsite de sistem şi coerenţă — asupra severului material biblic. Rezultă o carte paralelă, cea mai neobişnuită din cariera scritorului: *Biblicele sau notiţele historice, philosophice, religioase şi politice asupra Bibliei,* Paris, 1858. în *Prolegomenele* cărţii, poetul face o incursiune în istoricul traducerii *Bibliei* la noi, după care eşuează în nebuloase consideraţii politice, rezultate din sentimentele de moment ale exilatului. Era în martie 1858. încîntat de opera sa — more solito! — Heliade are imprudenţa de a-i trimite cîte un exemplar din *Biblie* şi *Biblicele (Geneza* şi *Ieşirea,* traduse în prima, comentate în cea de a doua) teribilului arhiereu transilvănean Andrei Şaguna. Şaguna era omul pe care lucruri infinit mai puţin temerare îl scoteau din sărite. După un moment de uimire, el acţionează în stilul său: redactează o recenzie crîncenă la adresa întreprinderii lui Heliade Rădulescu, pe care o trimite ca circulară pe la toate parohiile. *Biblia* de la Paris devine prohibită şi anatemizată. Circulara s-a tipărit în *Telegraful român* (VI, 1858, nr. 22 din 29 mai, p. 85—86), constituind o grea lovitură pentru traducătorul şi comentatorul biblic ad-hoc. Căci tocmai acest lucru îi reproşează Şaguna: incompetenţa de a face astfel de traduceri, pentru care sînt chemaţi slujitorii bisericii, apoi interpretarea falsă a învăţăturilor, pînă la necredinţă şi păgînism. îndeamnă toate ierarhiile neunite să ceară satisfacţie „pentru vătămarea aşezămintelor bisericii, prin această ediţie profană din Paris". *Naţionalul* din Bucureşti (I, 1858, nr. 55 din 10 iunie, p. 217—218) sare imediat în apărarea lui Heliade Rădulescu, în articolul *Biblia* de Al[exandru] P[lagiano]. Laudă şi recomandă publicului *Biblia* de la Paris şi se indignează de gestul din *Telegraful român.* Heliade, la Paris, parvenindu-i ziarul sibian, are una din acele izbucniri apocaliptice, de care se îngrozeau unii contemporani, se amuzau cei mai mulţi. El întrerupe comentariile biblice ca să-i răspundă lui Şaguna: „Lăsăm biblicele ca să apărăm *Biblia!"* Răspunsul său s-a publicat mai întîi in *Naţionalul,* sub forma unei serii de scrisori din Paris (I, 1858, nr. 68, p. 269-270; nr. 69, p. 273-274; nr. 70, p. 276-277 ; nr. 71, p. 281-282; nr. 76, p. 302; nr. 77, p. 305—306; nr. 79, p. 313), apoi în broşură aparte, în fine, sub formă de capitol — *Scandalul sau pedica* — în *Biblice.* Apărarea e o autobiografie lungă, o autoapologie impudică pe zeci de pagini, urmată de atacuri gălăgioase şi incoerente la adresa lui Şaguna: „Domnia sa, lepădîndu-se de episcopia sa [?!], a lucrat ca cel mai după urmă dintre baroni, căci aceştia, deşi n-au făcut profesio de religiositate, legile — însă — lealităţii nu-i lasă a comite un asemenea abus de confidenţă, devenind sycophanţi [trădători de secrete — n.ns]". Polemica îl incită, pînă la caragialescul cel mai pur:

„Eu nu sunt nici muscal, nici muscălesc
Nici neamţ, nici nemţesc
Nici fanariot, nici fanariotisat
Nici ciocoi, nici ciocoiesc

Nici bigot, nici necrezător
Nici theocapil, nici ateu
Nici despot, nici anarhist
Nici pedant, nici Sarsailă
Nici slavonist, nici dăcist
Ci român adevărat, din moşi, din strămoşi!"

Nu, nu e vorba de nici un umor: Heliade e serios, grav şi vindicativ ca un arhanghel! Cît despre Şaguna, acesta nu savura nici umorul direct, nici pe cel indirect. Două caractere vehemente se ciocneau într-o problemă neesenţială, ducînd lucrurile la patimă şi jignire personală. în octombrie 1858, episcopul transilvănean tipăreşte şi el o broşură (fără titlu, începînd ca o pastorală obişnuită: *Andrei, din mila lui Dumnezeu dreptcredinciosul episcop al bisericei greco-răsăritene ortodoxe în Marele Principat al Ardealului...).* Atacurile la adresa „biblicistului parizian" sînt reluate şi mai pe larg. Contemporanii numesc această broşură *afurisenie.* Polemica n-a mai continuat. Heliade a mai comentat *Leviticul,* **SL** treia carte a *Bibliei,* după care elanul său biblic s-a oprit.

[4] Vezi scris, anterioară, n. 1.

[5] Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXI, 1858, nr. 58, p. 238: „Eminenţa sa nunţiul apostolic în Viena, arhiepiscopul de Lucea a şi sosit în Blaj, spre a vizita pe românii ardeleni, carii sunt uniţi cu biserica Romei. Eminenţa sa va petrece vro 4 săptămîni în ţara aceasta şi apoi se va re-ntoarce iarăşi la Viena". Mai tîrziu *(Ibid.,* nr. 61, p. 244—245, corespondenţa *Blaş, 14 septembrie 1858)* descrie ceremonia primirii nunţiului papal la Blaj.

[6] Pasajul dintre ghilimele („ ") s-a publicat ca relatare în *Gazeta Transilvaniei* (XXI, 1858, nr. 58, p. 238) sub titlul *Dintre Tîrnavi, 4 septembrie* n[ou].

[7] Adică programa cursului de literatură română, ţinut de Cipariu la Gimnaziul din Blaj (vezi nota următoare).

[4] In 1858, Cipariu își tipărește lucrarea *Crestomația sau analecte lileraiîedin cărțile mai vechi și nouă românești, tipărite și manuscrise, începînd de la seclul XVI pînă la al XIX, cu notiță literarie.* De la pagina IX — XXXVIII e *Notița literarie,* un scurt compendiu rezumativ al literaturii române pînă la 1700, de fapt un recital obișnuit de erudiție a lui Cipariu. Din scrisoare înțelegem că „notița" este traducerea din latină a programei alcătuite de el pentru gimnaziștii din Blaj (vezi nota precedentă). Varianta oficială, latină, a programei: *De Re literaria Valachorum* s-a tipărit în *Annales Gymnasii gr. catholicii maioris Blasiensis pro Anno scholastico MDCCCLVIII* [1858] *edidit T. Cipariu,* Blaj, 1858, p. 3 — 27. Partea cea mai valoroasă a notiției — ca și a programei! — sînt listele de tipărituri, pe secole și provincii, pînă la 1700, pe care le cunoștea el: din secolul al XVI-lea consemnează 7 tipărituri; al XVII-lea: în Transilvania — 12 și un manuscris, în Țara Românească — 24 și două manuscrise, în Moldova — 11.

[5] Dintre tipăriturile brașovene, Cipariu enumera (la sec. al XVI-lea) următoarele: *Psaltirea* lui Coresi din 1560; *Tetraevanghelul* aceluiași din 1580; *Pravila* din 1580; *Tîlcul evangheliilor* din 1580 și o *Evanghelie cu tîlc* din același an.

cvn

Blaș, 31 dec. [1J858

Amice !

Voiam să vă scriu răspuns la scrisorile din sept. atunci cînd le primisem, ci văzînd dintr-însele că te gătești a merge de-acasă, am lăsat pînă de altă dată și așa, din zî în zî, a rămas pînă în ziua de astăzi împreună cu cărți cu tot.

Cărțile însă sunt gata și vor pleca luni cătră Sabiniu, trămițîndu-le la d. Veștemianu[1], care negreșit vi le va trămite cît se poate mai curund, cu toate că nu vă socotesc să aveți lipsă așa mare de ele cît să fiți nerăbdători.

Din prețul lor, după ce le veți primi, vă rog să plătiți pentru mine 1 f. 42 cr. C M . lui W. Nemeth pentru unele cărți ce mi-a trămis.

Intre cărțile trămițînde, cu mulțămită vă rătrămit *Critica* sau *Răspunsul* lui Eliade, care în urmă s-a aflat aici la noi, în mai multe exemplarie de ale *Naționalului*[2], trămise la mai mulți nu știm de cine.

Am văzut și am cetit ce răspuns a căpătat Eliad de la ortodoxie.

D-lui Mureșan vă rog să-i străpuneți acclusul pentru foaie, rugîndu-1 serios ca de laude prea mari, cum sunt *corifeul* etc, să se astîmpăre, de nu alta, însă măcar luînd aminte că laudele prea mari vatămă pre mulți și chiar pe lăudatul, care — de e om de omenie — trebuie să-și simtă nedemnitatea de a fi prea lăudat. Apoi, și cînd laudele sunt derepte, iar oamenii sunt pizmoși, și încă din aste laude de multe ori s-au început intrigi, defaime, apoi și altele[3]. / Io v-aș putea arăta asta cu documente amină. Apoi este o partidă care cu ochi cînești caută la oricine e unit. Deci, ca să nu vă mai faceți cel puțin mai mulți inimici, vă poftesc ca să vă stîmpărați în laudele a lor noștri.

Cineva (o persoană dealtmintrea mie ingrată) — ce să neg! — a cerut să-i dau o mulțime de date istorice asupra versiunilor *Scripturei* în limba românească. Io nu am voie să-mi pierz timpul scriind pentru oricine, ca cu penele din osteneala mea să-și acopere golătatea. Totuși, materia, după a mea părere, e demnă de a fi tractată specialmente, în legea neologilor. Deci dacă socotiți că poate să intereseze publicul

d-lor voastre, înștiințați-mă și așa voi scrie, de unde nu, nu. Că pre persoana aceea o poci frumos mulțămi și cu mai puțin. Nota bene: acest om care ca toate răspunsurile la o mulțime de întrebări să i le și documentez, copiindu-i toate documentele ce ar fi de lipsă. Ce socotiți, oare fi-vor după gustul și al publicului *Gazetei?* Și de nu, cum și în cît? Căce scrisoaria, după acel proiect, ar veni cam lunguță, La caz cînd v-ați învoi să o tipăriți în *Foaie,* numai 2 v-aș cere, întîi: 1° să nu lăsați afară accentele ce le pun io în vocalile din urmă; 2° ca să-mi tipăriți *extra,* în broșură aparte, in 8°, acea scrisorie în vreo 50 exemplarie, care voi să le împart la amici, și pentru care *voi* să plătesc spesele edițiunei[4]. Că aici să o tipăresc în asa puține exemplarie, nu-mi dă mîna. Văz că și aiurea se fac asemeni copii. /

Vă rog, în urmă, ca din cînd în cînd să mă cam înștiințați de *cărți istorice* românești ce se tipăresc în Principate, ca să mi le procurez, că de alte fleacuri n-am trebuință. D-v în puseciunea în care vă aflați negreșit că sunteți în stare de a da asemeni înștiințări. Bine ar fi cînd și în *Foaie* nu le-ați trece cu vederea, că se află amatori[5].

Și poftindu-vă sărbători și An nou ferice, rămîi al d-v[oast]re ca frate, 23

T. Cipariu mpr. [6] /

[1] Anton Veștemian, despre care vezi *George Bariț și contemporanii* săi, III, scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 9.

[2] Vezi scris, precedentă, n. 3.

[3] „Acclusul" este un articol-scriscare al lui Cipariu: *Blaș, 19/31 dec. 1858. Domnule redactoriu !,* tipărit în *Foaie pentru minte...,* 1858, nr. 35, p. 227 — 229. Foaia brașoveană semnalase apariția lucrării lui Cipariu *Crestomația sau analecte literarie ...* și reprodusese părți ample din *Notiția literarie* (vezi scris, anterioară, n. 8) în mai multe numere: 1858, nr. 7-8, p. 26-28; nr. 30, p. 193-194; nr. 31, p. 195-197; nr. 32, p. 203-205; 1859, nr. 1, p. 67. într-unui din numere (1858, nr. 30, p. 193), Iacob Mureșanu îl lăudase pe Cipariu de o manieră considerată de acesta inoportună. Acum îi „acludea" cîteva completări și rectificări la părțile reproduse din *Notiția literarie* în numerele 31 — 32 și voia să se asigure că nu va mai fi lăudat la subsolul revistei, după obiceiul lui Iacob Mureșanu.

[4] Nu știm nimic despre scarta unei astfel de lucrări a lui Cipariu.

[5] Marele epistolar al lui Bariț reflectă permanent lăcomia, interesul nestăpînit al învățaților transilvăneni pentru lucrările confraților de dincolo de Carpați. Cu atît mai mult al lui Cipariu, care este cel dintîi exget al bibliologiei românești de formație științifică severă.

[6] Cu adnotarea lui Eariț: „1858, 31 dec, Timoteu Cipariu; scrisoare interesantă".

CVIII

Blaș, 1 febr. [1]859*

Amice,

Nu am vrut să mustru pentru complemente în foi, D-zeu păzească, ci numai m-am rugat ca să se modereze *, atît întru interesul *Foaiei,* ca să nu-și înmulțească inimicii, cît și pentru mine, ca să nu judece lumea că-mi plac laudele nenumărate. Io, frate, de cînd sum, laude n-am vînat, ci de a judecat cineva bine despre mine și moderat, am simțit și io bucu-

rie ca tot omul, iară lauda nemăsurată mi-a fost urîtă, vă încredințez pre onoarea mea. Pentru că nice un om, carele se cunoaşte pre sine cît de puțin, nu poate să nu-şi afle scăderi în orice privință, şi aşa, vrînd nevrînd condemnează lauda fără măsură. Io, de nu aş şti pre d. Mureşanu că e înemă curată, m-aş fi şi maniat pre d-lui[2]. Alții-l vor socoti au linguşitoriu (măcar că nice poate să fie), alții partizan uniților, alții cap neprecepătoriu. Deci-mi place că văz că d-ta simți intru ăst obiect una cu mine şi sperez că asemene nu se vor mai tîmplare.

Cărțile nu s-au trămes încă de aici, căci sasul care era să le ducă n-a mai venit. Deci, ca să nu mai întîrzie, le trămet astăzi cu poştia. D-ta trage afară din suma contului care vi se alătură în pac suma speselor trămiterei şi ce ați plătit au veți plăti pentru mine la Nemeth, iar restul vom computa la *calendariele*[3] d-tale.

100 calendarie şi 50 cărticele de bani[4] s-au trămes de la Romer &
23i Kamner cu datu Braşou 20 nov. 1858 / la cancelaria Gimnasiului de aici, *insă fără aviso şi nefrancate.* Io primind acel pachet şi neştiind de la cine vine şi ce cuprinde era să-l trămet *retour,* mai ales că trebuia să plătesc porto 1 f. 35 cr. mon[edă] austr[iacă]. Şi, întru adevăr, io nu mă poci destul mira cum acea firmă poate să urmeze astfeli în cuntra a toată datina şi cu risicul său. Ci văzînd pre pecetul pacului numele „Romer et Kamner" îmi veni aminte că poate să fie un pac calendarie de ale d-tale şi aşa plătii şi le desfăcui.

Din acele 100 calendarie au trecut pînă astăzi 50 şi mai sunt încă 50 nevîndute. Scrie-mi dară ce să fac cu ele: să le mai țin şi pînă cînd, au să vi le retrămet ? Din cărticelele de bani s-au vîndut 24 ex. şi mai sunt 26.

La calendarie am o oserbațiune! Ai retipărit într-însul *Vocabulariul botanic* al mieu din *Organ,* fără de numele auctoriului, încă nice
T cu învoirea mea[5]. Insă io nu vă mustru pentru aceea, măcar aş putea pretende să vă dechiarați în public. Căci presupui cum că ați făcut pentru ca să nu scandalizați pre nefrați. Fie! Numai cît aşa d-ta cu fratele Iacob vă aflați *in extremis:* el laudă prea tare, d-ta nice numele măcar nu-l pomeniți; *Ies extremes se touchent*[6]. Te rog numai să nu iai aste oserbațiuni în nume de rău, ci numai în glumă, căci io din astfeli de impromuturi nu numai nu fac nemica, ci încă-mi pare bine dacă pot să se întrebuințeze spre ceva scop bun. în *Dicționariul* mieu, cînd se va tipări, de se va tipări vreodată[7], acel *Vocabulariu* se va afla cu mult mai copios.

Cu Popescu[8] nu-ți poci promite din parte-mi mai nemica. El şi de la mine a luat cărți spre vînzare, ci rău plăteşte. Dînsul e încă tot aci ca profesor în Gimnasiu, ci d-ta trage-ți seama cu el încă în *est an.* Pentru toată tîmplarea, şi io-i voi aduce aminte de cele ce-mi comiteți.

Vă mulțămesc foarte pentru promisiunea de cărți ce-mi veți aduna
23i` călătorind prin Moldo-România[9], şi cu altă oca/ziune vă voi împărtăşi un feli de catalog de cele ce aş dori să le am. Scopul mieu este de a aduna: 1° tot feliul de cărți româneşti tipărite pînă la anul 1700; 2° tot feliul de cărți tipărite româneşti de la 1700 pînă la 1830, afară de cele beserecești; 3° cărți istorice tipărite de la 1830 încoace, împreună cu m[anuscri]se româneşti din orice timp. Aste voi să le adun pre seama Bibliotecei diecesane, de care cu învoirea excelenției-sale şi a Capitului m-am apucat încă în toamna trecută să o ordinez şi să o întemeiez[10]. Io fiindcă am şi *dublete* multe, te rog la ce bibliotecă românească le-aş putea dona ? Apoi alt scop mai am, ca să-mi completez şi să-mi continuez *Notiția literaria* împreună cu *Analectele*[11], măcar că nu poci defini cînd se va tîmpla aceea, pentru că am mulți bani băgați în cărțile tipărite şi vin foarte pre încet înapoi. însă numai pace şi sănătate să avem, celealalte vor fi cum va vre D-zeu.

Despre conferențele de ast-toamnă[12] ceva speciale nu vă poci împărtăşi, că atîta vă asecurez că scopul şi tendințiele Romei cu uniții nice întru un tip nu bat acolo ca să ne strice ritul sau disciplina beserecească. Dorirea Romei e numai ca să se informeze deplin despre ritul şi disciplina beserecei noastre şi în cele jurisdicțiunali, pre cît s-ar putea să se aducă o uniformitate între eparhiele nouei ierarhie româneşti. De cele dogmatice, de sine se înțelege, că ca uniți suntem îndatorați a crede una cu Roma, iar de *rit* Roma chiar şi protestează în contra celor ce lățesc faima că ar vrea să facă cea mai mică schimbare. Mai multe aşi putea adauge încît adecă nu vatămă secretul ce l-am promes, ci dv. socotesc că şi acestea vă vor fi din destul.

Cu destintă reverenție însemnîndu-mă, al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. 23

P.S. Vă alătur ceva aici[13], iar în pac şi altă ce. /

[1] Vezi scris, anterioară, n. 3.

[2] Pentru laudele exagerate din 1858 (vezi idem).

[3] Exemplarele trimise la Blaj din *Călindariu pentru poporul român cu privire la mai multe cerințe ale lui, pe anul comun 1859* (vezi despre George Bariț editor de calendare la Ion Muşlea, *Calendarele lui Bariț (1852—1865) cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea şi difuzarea lor,* în *Studii şi cercetări de bibliologie,* II, 1957, p. 255-260).

[4] Tipăritură neidentificată.

[5] în volumul pe 1858 al *Călindariului...* (p. 25—35), Bariț reprodusese jumătate — literele A-F — din *Vocabulariu de numele plantelor transilvane, românesc, latinesc (după sistema lui Linne, L), nemțesc şi unguresc,* pe care-l tipărise Cipariu cu peste un deceniu în urmă, în *Organul luminării,* I, 1847, nr. 30, p. 161—162; nr. 31, p. 167—168; nr. 32, p. 173-174; nr. 33, p. 179-180; nr. 34, p. 185-186; nr. 35, p. 191-192. în *Călindariul...* pe 1858 se va publica restul *Vocabulariului* (p. 15—32), respectiv literele G-V.

[6] „Extremele se ating".

[7] Nu se va tipări.

[8] *Ioan Popescu,* 1827—1879, născut în Suciul de Jos, din Comitatul Dăbîca, a făcut liceul la Baia-Mare iar teologia la Blaj. între 1851—1854 a fost castelan (administrator) metropolitan iar în 1854—1855 învățător la norme. Doi ani după aceea devine profesor de istoria şi limba maghiară la liceu. în 1868 a plecat paroh şi protopop la Mediaş.

[9] Bariț se pregătea să plece în Moldova, pentru a prelua funcția de inspector general al şcolilor (vezi scris. CII, n. 7).

[10] Lucru îndeplinit în mod strălucit, Cipariu evidențiindu-se ca cel mai mare bibliofil din cultura noastră.

[11] *Notița literară,* respectiv încercarea lui Cipariu de a alcătui o istorie factologică a literaturii române n-a mai continuat, în anii următori fiind absorbit de lucrările lingvistice şi istorice.

[12] Ținute eu participarea nunțiului apostolic din Viena (vezi scris, CVI, n. 5)$

[13] Acest „ceva" e un catalog de cărți pe care i-l trimite lui Bariț:

„Catalog

	fl. C M.	cr.
1 *Catechismul unirei*	—	—
1 *Octoih* mic	-	24
1 *Compendiu de gram[atică] rom[ânească]* ed. II	—	30
1 *Știința S[fíniei] Scripiure*	1 f.	—
1 *Gramatecă latina* I parte	1 f.	—
1 *Crestomația s[au] Analecte* t. I	1 f.	—
1 *Acte și fragmente*	1 f.	—
1 *Elemente de limbă rom[ânească]*	1 f.	6
1 *Convențiunea*	—	—
1 *Legea de căsătorie*	—	—
1 *Annales Gymnasii* 1858	—	—
1 „ 1855	-	-

Blaș, 1 febr. (1)859 Suma: CÎT

T. Cipariu m. pr.

Portarea am trămes-o la a. (1)855.
Istoria Biblică a trecut toată.
P.S. Erdelyi, baron, *Enciclica,* exempl[arul] mieu autograf.
Cele comunicate ale lui Eliade".

CIX

Blaș, 4 mait. 1859

Domnule și amice,

La î febr. vă scrisesem de multe, între altele ce să fac cu calendariele și cărțile de bani[1] ce au rămas netrecute (42 calend. si 24 cărți de bani) etc. Totdeodată v-am trămes și 1 pac cu cărți. De aceea poți precepe cît de mare mi-a fost mirarea că în 25 febr., scriindu-mi ziceți că cărțile nu v-au mai venit. Vă rog căutați-le la poștia de la Brașou, că nu se poate ca de atîta timp să nu sosească din Blaș, cînd ar fi putut sosi chiar și din New-York. Țidula de la poștia noastră e în mîna mea și sună pentru 1 pachet în preț de 6 f. 30 cr. v.a. și măsură de 2 p. 24 1. Datu: Blaș 1—2 febr. (1)859. Și de cumva nu s-ar afla acel pachet, vă rog să mă înștiințați înainte de a pleca în Moldova. Io dedesem în comisiune să-mi trămită cineva de la Iași *Uricariul*[2], care poate că și *d-voastre* vi-e cunoscut și cartea Dăscălescului despre țînțari, ci de 3 luni de zîle tot în deșert aștept. Fie-ți aminte, rogu-te, îmblînd pre acolo,
234 de se mai află ori nu. La București știam că ai / fost, că Maiorescu mi-a pomenit întru o scrisoarie.

Poftim cale bună și să te întorci sănătos. Al d[umnea]v[oast]re ca frate,

234

T. Cipariu mpr. /

[Adresa:] An Wohlgeboren der Herrn Georg Bariț iiber Cronstadt a Zărnești.

[1] Scris, anterioară, n. 4.
[2] Publicație efemeră din Moldova.

CX

Blaș, 22 iul. 1859

Amice!

De mult vă sum dătoriu cu răspuns la scrisoaria din 19 ale trecutei și astăzi încă încep cam tîrziu, ci iartă dacă împregiurările așa au adus cu sine. Cătră capătul lui iuniu și începutul lui iul[ie] nu-mi mai rămînea timp nice să mă rog lui D-zeu, cumu-i zicala, atîta mă îmbătară examinile de trecere și de maturitate, împreună cu alte nevoi de care omul nu mai poate scăpa. în urma d. Rațiu[1] se tot gată să plece la Arpătac cu *familia toa*â,* ci tot nu mai pornește, că încă nu au secerat și cărat tot etc. Io credeam că cu acea ocaziune o să-mi iau timpul în dinți și să vă scriu multe și multe, ci iacă timpul trece și încă tot nu v-am scris.

D[omnul] Popescu[2] e sănătos și s-a dus pre vacațiune acasă și se va întoarce pre 1 sem. Vă fac însă atenți ca să nu-i mai creditați nemica, că vă spun derept că de nu ar fi dătoriele și resturile de pre cărți ce le-a luat de la mine și de la alții cu care s-a încurcat foarte, poate că l-am mai și dispensa de la acest oficiu. / Iar așa va să plătească tot și tuturor, 236
mai ales că are și unele *speculații.*

De la mine sumele ce se vin pentru 64 calendarie vîndute și 27 cărți de bani le vei primi prin d. Rațiu împreună cu cărțile nevîndute. Calendariele ca să treacă mai bine, trebuie tipărite și trămise timpuriu, almintrea oamenii-și cumpără sau de aiurea sau de alt feli[3]. Cărțile de bani n-au putut trece toate, măcar le cereau la început foarte, pentru că să păreau oamenilor prea scumpe. „Șiasă cruciari de argint pentru o sfîrlă de carte! Cine au mai auzit ?", ziceau mușterii și aruncau cartea înapoi. Și mi se pare că aveau drept. Io de tipăream asemenea carte o dam cu 2 cr. C M. Oamenii prețuiesc cărțile nu totdeauna după valoarea internă ci după *volume:* dacă dă bani mulți, vor să aibă și marfă groasă.

La studenții cari-i recomandați le-am făcut toată înlesnirea, însă după cum meritau, și crez că și fără *pacea* de astăzi încă ar fi scăpat.

Vă mulțămesc de știrile literarie anticuarie din principate, însă n-am multă sperare că cu tezaurul moldovenesc voi putea cîndva să mă folosesc. Că în Moldova cine să meargă după acele cărți, mai ales dacă nu ști omul nice că ce feli sunt; iar fără catalog nime nu poate să știe prețul intern al lor[4]. Moldovenii, ca și alții, cum a fost și *Orbul*[5]
de la București, adună, nu le folosesc pînă trăiesc, mor și se împrăștie. / 236v

Am înghețat dacă am văzut că ce ai lăsat din mînă: 1200 pre an ![6] Mare tentațiune căreia nu știu cîți oameni ar avea curagiu de a rezista! Ci io, că ai rezistat, te laud. Pînă eram mai tînăr, eram și io de principiu: *Ubi bene, ibi patria*[7]. însă de ce nu-mi aduceam atunci aminte, cunosc acuma. Vai de omul în țeară străină! Bine zîce neamțul măcar de astă dată: *Bleib zu Hause, und nähre dich ekrlich*[8] *!* Mai ales cînd omul are și familie, și nu stă de sărit în apă. Vezi bietul Maiorescul cit trapedă din țeară în țeară, și alții săracii, de carii ți se rumpe înema, văzîndu-i cu talentele lor mîncînd pine imputată.

Caeterum[9], noi ne bucurăm că avem pace, anul ne promite să fie mănos, pînă acum toate sunt în cea mai bună prosperare. Numai să fim sănătoşi.

Al dv. prea plecat,

T. Cipariu mpr.

P.S. D-lui Moroşan era să-i scriu despre şcoala de fete ce se înfiinţează aici şi fără Reuniunea dv. Concursul se va publica prin Exc[elsa] C[esaro] R[egească] locutenenţie. Ci neavînd acum timp, spune-i această ştire cu gura, mai ales întru interesul persoanei ştiute.

237 *Idem /*

[1] Ioan Raţiu, care locuia la Turda.

[2] Ioan Popescu, despre care vezi scris. CVIII, n. 8.

[3] Adică din cele neunite, tipărite de Şaguna la Sibiu.

[4] Bariţ se întorsese din călătoria din Moldova (veri scris. CU, n. 7).

[5] „Orbul" pare să fie căpitanul Constantin Olteniceanu din Bucureşti (vezi Ioan Lupu, *Un bibliofil român din prima jumătate a veacului al XlX-lea: căpitanul Constantin Olteniceanu, in Studii şi cercetări de bibliologie,* voi. III, Bucureşti, 1960, p. 129—152).

[6] Şi pe noi, ca pe Cipariu, ne intrigă refuzul lui Bariţ de a ocupa un post care echivala, ca salariu, cu al unui ministru (acela de inspector general al şcolilor Moldovei; scris. CII, n. 7). Ceva mai mult, într-o scrisoare către D.A. Sturza din 25 martie 1859 (B.A.R., Fond. coresp. inv. nr. 121.108), Bariţ se roagă „să binevoiţi a scădea cifra salariului de inspector la 700 # iară cifra banilor de drum la 60 # ". Toate acestea înseamnă (vezi şi scris. CU, n. 6—7) că acesta nu voia să părăsească Braşovul, ci doar să-şi mărească valoarea morală în ochii contemporanilor şi, fireşte, ai iubiţilor săi braşoveni, care nu vor întîrzia să-i amărască bătrîneţele în cel mai nemeritat chip.

[7] „Unde e bine, acolo e patria".

[8] „Rămîi acasă, ca să te găsească moartea".

[9] „Dealtfel", „cît despre celelalte".

CXI

Blaş, 4/16 nov. 1860

Amice !

Esc[elenţa]-sa d. mitropolit mi-a încredinţat acea onorifică comisiune ca să vă scriu în numele şi din partea aceliaşi cum că vă pofteşte, de cumva stările împregiur vă iartă, ca să luaţi parte la deputaţiunea ce pleacă la Viena spre a mulţămi Maiestaţei-Sale pentru libertăţile ce ni le-a garantizat de nou[1].

Exc[elenţa]-sa va pleca de aici miercuri dimineaţă (via Arad) şi are de cuget să sosească în Viena în 24 nov., mult 15 s.v. (sîmbătă sau dumineca venitorie) şi acolo va aştepta pre deputaţi[2].

Exc[elenţa]-sa fu rugat prin scrisoaria manuale a esc[elenţei] sale d. episcop gr[eco]-orientale[3], ce i-o au adus astăzi 2 tineri jurişti
238 de ai noştri din Sabiniu. / De cumva starea sănătăţei mele m-ar lăsa, bucuros aş veni şi io. Ci încă nu-s decis, că tuşesc.

D-lui Moroşanu i-am trămis alaltăieri (vineri) 1 articlu lunguţ. De i s-ar părea prea aspru, folosească-1 încît va putea şi cum va şti. Astăzi-i trămit continuarea II, iar III poate cît mai curund[4]. De curiozitate, te rog să-i ceteşti, şi de nu s-ar publica, căci unele cred că v-ar interesa.

De aici s-au provocat a lua parte la deputaţiune: din Cluş, N[icolae] Molnar[5], Bohăţel[6], Bob[7], Lemeny[8], Filip[9]; din Reghin: I.'Maier[10] şi prot[opopul] Crişan[11]; din Bălgrad: d. Axente[12], dr. Raţiu[13] etc. în Deva încă se află carii se vor pofti în drum.

Ai văzut ultimtaul lui D[6zsa] în *Kozlony* că românii cu ungurii nu se pot înţelege decît în P[esta] că sunt ca antipozii etc. ?[14] Am ştiut
că aşa o zîce în fine finali. / 238v

Am auzit şi de disputele ce aţi avut în Sabiniu[15]. După a mea părere, e chestiunea I: fi-va dietă, au nu? Apoi cîţi să fie deputaţii? E desigur că ungurii la nice una tîmplare nu vor lua parte la una dietă în carii *noi* să fim în majoritate, iar dieta fără reprezentanţi unguri nu mi se pare cu putinţă[16].

Mai multe, de nu vom întîlni.

Al dv. prea edict,

T. Cipariu mpr.[17] / 239

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgiu Bariţ la *Zârneşti.* Aut ibi-ubi

[1] Este vorba de *Diploma împărătească din 20 octombrie 1860,* prin care împăratul concede repunerea vieţii politice a imperiului pe baze constituţionale (vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub coroana ungară,* II, Sibiu, 1904, p. 108—120). Diploma e însoţită de un manifest al împăratului, în care arată că diploma se axează pe recunoaşterea individualităţii istorico-politice a ţărilor din monarhie, adică are în vedere descentralizarea şi reactivarea camerelor legiuitoare şi de cîteva reglementări sub forma unor scrisori ale monarhului către marii potentaţi din imperiu. E lesne de închipuit entuziasmul şi efervescenţa politică ce a cuprins Imperiul austriac, înecat de 10 ani în tăcere şi absolutism! *Gazeta Transilvaniei* reproduce imediat (XXIII, 1860, nr. 45, p. 185—187) diploma şi reglementările, dintre care cea mai importantă pentru români era scrisoarea împăratului către contele Rechberg, referitoare la Transilvania. în urma acestui document (vezi-1 şi la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* II, p. 114), fruntaşii românilor au început o activitate febrilă pentru fructificarea noii conjuncturi politice (vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, scrisorile lui Pavel Vasici; III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu şi Ioan Antonelli şi, în acest volum, scrisorile lui Alexandru Sterca Şuluţiu către Bariţ).

[2] Scrisoarea împăratului către Rechberg prevedea deschiderea unei conferinţe regnicolare (a tuturor stărilor şi naţiunilor ţării) în vederea pregătirii dietei, lucru care s-a şi realizat prin Conferinţa regnicolară de la Alba-Iulia din 11 februarie 1861 (vezi Teodor V. Păcăţian, *op. cit.,* II, p. 225—260), unde politicienii maghiari şi-au manifestat deschis lipsa de bunăvoinţă în a colabora cu românii — pe drumul liberalizării — în interesul ambelor naţiuni. Prevăzînd că foştii privilegiaţi se vor crampona de legile de la 1848, de uniunea Transilvaniei cu Ungaria şi desfiinţare a celorlalte naţiuni, că, pe de altă parte, aristocraţia ungurească va face eforturi pentru a-i împiedica pe români de la o reprezentare proporţională în viitoarea dietă, cei doi arhierei români hotărăsc trimiterea unei petiţiuni la împăratul — însoţite de o delegaţie impozantă — prin care să se solicite *congres naţional românesc,* unde aceştia să poată trata despre nevoile imediate şi de perspectivă ale naţiunii. Despre trimiterea acestei delegaţii este vorba în scrisoarea lui Cipariu. După o petiţie mai redusă, ajunsă pe masa imperială în 7 noiembrie, în 10 decembrie de „subşterne" petiţia cea mare. Ambele sînt aprobate de împărat (Teodor V. Păcăţian, *op. cit.,* II, p. 141—151), românii putîndu-se astfel pregăti pentru congresul naţional, care va avea loc la Sibiu între 1/13—4/16 ianuarie 1861 *(Ibid.,* p. 187-219).

[3] Andrei Şaguna.

[4] Articolul lui Cipariu s-a publicat sub titlu de epistolă: *Blaş, 4J16 noiembre 1860* în *Gazeta Transilvaniei,* XXIII, 1860, nr. 52, p. 213-215; nr. 54, p. 223-224; nr. 55, p. 227—228 (cu specificarea: „Va urma", dar n-a mai urmat). Examinează starea socială, culturală şi bisericească a Blajului în acel moment şi reflectă ideile politice ale lui Cipariu în rumoarea liberalizării.

[5] Avocat român din Cluj, cu proprietate în Chinteni (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. X, inel. n. 1).

[6] Alexandru Bohăţel, despre care vezi *Ibid.,* scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5.

[7] Ioan Bob, translator gubernial la Cluj, mai apoi profesor la Blaj (vezi despre el *Ibid.,* scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XXII, n. 7).

[8] *Francisc Lemeni,* nepot al episcopului Ioan Lemeni, proprietar în Dezmir lîngă Cluj.

[9] *George Filip,* avocat român din Cluj.

[10] *Ioan Maior,* 1827—1904, avocat român, cu studii în Viena, nepot al lui Petru Maior. S-a remarcat în timpul revoluţiei din 1848—1849, ca tribun al lui Iancu, şi în anii activităţii Delegaţiei române de la Viena, 1849—1852 (din care perioadă avem o foarte interesantă corespondenţă a lui cu Simion Balint, la B.A.R., ms. rom. 4584, f. 1—21). în 1863, prin rezoluţia din 24 februarie (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 16, p. 61) e numit consilier gubernial pentru şcolile greco-catolice din Transilvania, post refuzat de Bariţ. Va fi „pensionat" în plină tinereţe, odată cu desfiinţarea Guberniului Transilvaniei, în 1867. Ioan Maior este încă un personaj din istoria politică şi culturală a Transilvaniei care merită atenţia cercetătorilor. Vezi *Dr. Ioan Maior,* în *Drapelul,* IV, 1904, nr. 56, p. 1-2.

[11] Protopopul *George Crişan* din Tractul greco-catolic al Pogăcelei, în Cîmpia Transilvaniei (între Luduş şi Reghin).

[12] Axente Sever, în calitate de „proprietar în Bălgrad", desfăşura o intensă activitate politică, fiind liderul românilor din Alba-Iulia în anii liberalizării.

[13] Avocatul Ican Raţiu din Turda, care, în aceiaşi ani, va ieşi în fruntea conducătorilor români transilvăneni, avînd o evoluţie ascendentă pînă la actul eroic din anii *Memorandumului.*

[14] Dozsa Daniel (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. V, n. 17) era redactorul ziarului *Kolozsvări Kozlony.* După *Diploma din 20 octombrie 1860* (vezi aci supra, n. 1), Dozsa înghesuie în ziarul clujean o puzderie de materiale, sub formă de articole de fond, menite să sublinieze poziţia *neschimbată* a politicienilor unguri: de reactivare a legilor nefaste din 1848. Un astfel de articol *{Kolozsvări Kozlony,* 1860, nr. 99, p. 411), *Kolozsvăr, nov. 14-ken,* abordează politica faţă de români. Iată fraza la care se referă Cipariu: „Azert mondottam en egykor Baricz urhoz intezett levelemben, hogy egy peşti orszâggyiilesen bizonycsan megârtenok egymâst" [de aceea spuneam eu cîndva, într-o scrisoare adresată domnului Bariţ, că într-o dietă pestană în mod sigur ne-am înţelege unul pe celălalt]. E o aluzie la inutilitatea unei diete în Transilvania, deci la inutilitatea existenţei politice a acesteia.

[15] Cităm din Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur* II, p. 132: „în vremea cînd sinodul diecesan era întrunit în Sibii, în zilele de 24, 25 şi 26 octomvrie [1860], episcopul Andrei baron de Şaguna a întrunit la sire pe oamenii politici ai neamului românesc, cu cari s-a consultat împreună asupra măsurilor ce sunt de luat, ca noua organizare a ţării să nu găsească poporul român nepregătit". Aici, la această „conferinţă confidenţială" s-a luat hotărîrea convocării congresului naţional (vezi n. 2).

[16] De data aceasta, previziunea politică a lui Cipariu nu s-a împlinit. Dimpotrivă, „fără reprezentanţii unguri", se va întruni, în 1863—1864, la Sibiu, cea mai memorabilă Dietă din isteria zbuciumatei Transilvanii. Hotărîrile ei, capitale în viaţa românilor — care deveneau naţiune liberă şi *suverană* pe calea legii — ar fi transformat Transilvania într-o ţară românească şi *politic,* nu numai *etnic,* dacă evenimentele internaţionale n-ar fi obligat Curtea de la Viena să cedeze în faţa pretenţiilor revanşarde ale aristocraţiei ungare, acceptînd compromisul dualist. **Vezi** despre Dieta de la Sibiu din 1863—1864, Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* p. 1-620.

[17] împreună cu această scrisoare a sosit şi un bilet din partea mitropolitului Alexandru Sterca Şuluţiu (B.A.R., ms. rom. 994, f. 240r), cu următoarea rugăminte: *„Mult stimate domnule Bariţ 1* Numai dacă vei putea, să nu rămîi ca să nu vini, deoarece eu aş avea şi alte mai multe momentuoase lucruri de a-ţi comunica. *Metrop. Alexandru* m.pr."

CXII

Blaş, 8 ian. (1)861 n.

Amice!

V-am primit preastimata scrisoarie clin 27 ale an. tr., ci numai la săptămînă, în 3 ian. ale an. pres[ent], căce apele, neaua, ghiaţa etc. ne întrerupse toată comunicaţiunea una săptămînă întreagă, cît eram izolaţi de toată lumea şi putea să piară de noi, că nu ştiam nemica.

Metropolitul încă era să sosească sîmbătă fu săptămînă [1], ci neputînd trece, se duse să vină prin Sabiniu — Mediaş. Ci Ş[aguna] se pare că l-a oprit acolo pre sărbători, că pînă astăzi n-a mai sosit.

Io eram să-ţi răspunz încă vineri în 4 ale cur[entei], ci aşteptam să vină şi metropolitul acasă, pentru ca să mă exprim mai neted, ci nevenind pre atunci, şi ca să nu aveţi ceva îndoieli la mijloc, iată că vă răspunz ceva şi mai înainte de acea venire.

Io cu articlul mieu îmi făcui una datorie ce credeam că o am cătră public, şi întru adevăr, dacă va ceti cineva cu luare aminte ce am scris, iar nu păsăreşte, va afla că n[e]u[niţii] n-au nice cea mai mică cauză de a se supăra, cu atît mai puţin de a se înfuria. Asta s-ar fi lămurit şi mai mult prin nr. III, de ar fi ieşit, ci io l-am trămes fratelui Mfureşanu] cu rugăminte să nu-l publice, de va socoti şi d-sa asemenea. Şi văz că pîn-acum nice l-a publicat [2]. Foarte bine! Numai v-aş ruga / să nu mi 24'
se piardă m[anuscri]sul, că l-am continuat şi vreau să-l am complet.

Telegraful că a răspuns nu mă mir [3], ştiind că subt a cui cenzură zace, ci mă mir de răspunsul nătărău ce l-a dat, cu carele el numai s-a pleznit preste obraz-şi. Io n-am răspuns, nice nu am avut de cuget să răspunz la aste neghiobii, pentru că nu am aflat cu cale a mă lua de păr cu n[e]u[niţii], însă poate va veni vreodată timpul, cînd să le arăt cum să studieză istoria şi dogmatica. Pîn-atunci, D-zeu cu toţi.

De furiele lui Ş[aguna] n-am ştiut, şi vă mulţămesc că m-aţi încunoştiinţat. Ci nu m-am mirat nice cît de puţin. Noi *ne* cunoaştem bine în astă materie şi-i cunosc mai toţi ca şi dv. şi ca mine. Cunoaştem şi politica lui, din cap pînă în zîua de astăzi: politică de interese personali mascată acum s[ubt] văl de naţiunalitate, acum subt ... etc, etc. încît pentru mine, io m-am ferit de politica lui de cînd o am cunoscut şi mă voi feri pre cît voi fi în viaţă. Sum curios cum s-a mascat înaintea metropolitului.

Ai atins în scrisoarie că ne aflăm iarăşi *în ajunul catastrofelor.* Aşa este. Părerea mea însă ar fi ca din parte-ne să le depărtăm, iar să nu le apropiem. Deci dă-mi voie să mă esprim în astă privinţă puţintel între 4 ochi.

După părerea mea, uniunea se va întări de M[aiesta]te chiar şi cînd votul unioniştilor ar fi în minoritate la Consultaţiunea din B[ălgrad]
sau la dieta din Transilvania. Cauzele sunt cunoscute [4]. Şi apoi, după 241v
astă întărire, noi ce vom face? Ne vom opune? Asta nu o cred. / Uniunea se pare că are mare partidă chiar şi între români, în partea nordică, şi ruptura naţiunale ar fi gata [5]. Deci, pro *omni casu* [6], e de a cugeta mai întîi de *garanţiele natiunali\tăţei* bunămite cum e garantată a saşilor

prin Universitatea lor, care unioniştii nu numai li-o conced, ci oarecum şi pretind ca să se restituiască. Cînd se va cîştiga asta, apoi zic şi io cu dv.: „Uniunea e treaba împăratului!"

Cînd scriam acestea-mi veni încunoştinţarea de adunarea de la Sabiniu, şi aşa nu am de a mai continua[7]. De ne vom întîlni acolo, putem grăi mai multe cu gura, de nu, e prea tîrziu. Ci io nu cred să merg, că pre lîngă tuse mi se înflară şi grumazii.

De sinod, avea-vom ori nu, nu poci să vă dau răspuns[8]. De la metropolitul poate veţi afla mai sigur. De P[op] A[ugustin] am ştiut de bună oară că a îmbiat pre acolo[9]. Dacă s-a întors dezgustat, asta e vina lui, că putea şti bine înainte că aşa va să pată.

Al d[umnea] v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr.

P.S. Neputînd veni în persoană, vi-o trămit prin d. Puianu[10] la Sabiniu să vi-o dea amînă, iar de nu aţi merge nice d[umnea]v [oast]ră acolo, să vi-o pună pre poştie.

242 *T.C.* /

[1] Congresul naţional de la Sibiu din 1/3 — 4/16 ianuarie 1861 (vezi T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n, *Cartea de aur* II, p. 188 — 219; vezi şi scris, precedentă, n. 2) luase sfirşit. Scrisoarea e datată stil vechi, deci: 20 ianuarie. Aşa se face că mitropolitul Sterca Şuluţiu trebuia să se întoarcă „sîmbătă fu săptămînă" de la congres. Reiese că arhiereul s-a întors din drumul pe la Alba-Iulia, din cauza inaccesibilităţii lui, şi a luat-o pe alt drum.

[2] Cipariu e supărat că nu i s-a tipărit în *Gazeta Transilvaniei* şi a treia parte a articolului *Blaş, 4)16 noembre 1860,* lăsat într-adevăr în suspensie, cu: „Va urma", dar n-a mai urmat (vezi scris, anterioară, inel. n. 4).

[3] *Telegraful român* n-a publicat nimic — în toamna şi iarna anului 1860 sau în primele zile ale lui 1861 — împotriva lui Cipariu. Informaţia i-a fost furnizată, probabil, de Bariţ, prin scrisoare.

[4] „Consultaţiunea din Bălgrad" = Conferinţa regnicolară din Alba-Iulia, 11—12 februarie 1861 (vezi T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n, *Cartea de aur* p. 225 — 260) a fost dominată de atitudinea impunătoare a delegaţiei române, care a dat dovadă de solidaritate în jurul proiectului naţional al lui Alexandru Sterca Şuluţiu. Acesta propune viitoarea organizare a principatului pe următoarele temeiuri: 1 Ştergerea, printr-o lege elaborată de viitoarea dietă, a tuturor constituţiilor vechi ale Transilvaniei *(Approbatae, Compilatae, Tripartitum* ş.a.); 2 „Toate beneficiile patriei şi dreptul representaţiunei şi al alegerii la dietele ţării să se împartă între naţiunea română şi între celelalte conlocuitoare după proporţiunea numărului". S-a opus din răsputeri episcopul romano-catolic Ludovic Haynald, care, din cauza atitudinii de la adunare, a avut de suportat chiar rigori administrative. Reprezentanţii maghiari se vor opune convocării Dietei pe baze echitabile chiar şi după sosirea decretului imperial din septembrie 1861, care hotăra deschiderea adunării ţării pe 4 noiembrie 1861, reuşind s-o zădărnicească (T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n, *op. cit.,* III, p. 653 — 696). Pînă la urmă, se întruneşte totuşi acea memorabilă Dietă românească de la Sibiu din 1863 — 1864 (vezi *Ibid.,* III, p. 1 — 620; scris, precedentă, n. 14). Dacă eforturile românilor se vor dovedi totuşi zadarnice, motivele nu sînt cele bănuite de Cipariu: puterea aristocraţiei maghiare, constrîngerea economică a regimului vienez de către aceasta ş.a., ci înfrîngerea habsburgilor pe plan extern, în urma războiului cu Prusia. Coroborate cu acest fapt, insistenţele maghiarilor îşi au rolul lor în provocarea catastrofei dualiste de la 1865 — 1867, care, în mod implicit, a adus cu sine uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

[5] Greşit! Românii maramureşeni n-au acceptat nici ei uniunea Transilvaniei cu Ungaria, doar că metodele lor de luptă erau diferite, fiind vorba de un singur comitat, în timp ce Transilvania era o ţară întreagă, cu structuri politice naţionale, conducători experimentaţi şi tradiţie de luptă politică.

[6] „Pentru orice eventualitate".

[7] Congresul naţional din 1/13 — 4/16 ianuarie 1861 (vezi scris, anterioară, n. 2).

[8] Nu va fi, pînă la Sinodul electoral greco-catolic din 1868 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XIX, n. 1).

[9] De ceva similar în legătură cu Augustin Pop, protopopul greco-catolic de Alba-Iulia *(Ibid.,* scrisorile lui Iosif Many, nr. VII, n. 12) se plînge Pavel Vasici în scrisoarea sa către Bariţ din 1/13 decembrie 1860: „Pe aici [la Sibiu — n.ns.] umblă protopopul Guşti şi, cum îmi spuse fratele Andrei, el ar spiona în numele unor unguri carii l-ar fi cumpărat. Se zice că ar pleca către Făgăraş şi Braşov" *(Ibid.,* II, p. 43), lucru care se adevereşte prin această scrisoare.

[10] *Vasile Puian,* funcţionar român, fost profesor la Craiova şi luptător în revoluţia de la 1848 — 1849, atît în Transilvania cît şi în Ţara Românească.

CXIII

Blaş, 24 sept. [1J861

Amice !

Să mă iertaţi că în zoala ocupaţiunilor nu aflai răgaz a vă răspunde pîn-acum la preţioasa scrisoarie a dfumnea] v[oast]re. încă şi acum, numai în puţine cuvinte.

Abecedariele[1] stau gata de trămis, 100 ex[emplare] cum aţi poftit şi fac, broşurate cum sunt, a 18 cr. v.a. 18 fl. v.a. Iar pentru *Catechisme*[2] mai întîi voi a vă încunoştinţa că 50 ex[emplare] legate tare a 77 cr. v.a., fac 38 fl. 50 cr. v.a. în sumă cu cei 18 fl. ~ 56 fl. 50 cr. v.a., carea ar trece pre suma ce o aveţi disponibile cu 16 fl. 50 cr. v.a., necum să mai rămîie ceva şi pentru *Gramatice*[3], *Istorie biblice*[4] etc. Apoi dispuneţi cum voiţi, că din parte-mi sum gata a vă şerbi. Mi se pare că şi io mai sum dătoriu cu ceva pentru *Calendarie* la tipograful de-acolo, carele vă rog să se tragă din suma ce veţi avea să-mi trămiteţi.

Cu destintă apreţiaţiune rămînînd al d[umnea]v[oast]re prea plecat

T. Cipariu mpr. / 243

[Adresa:] Herrn Georg Baritz wohlgeboren per *Kronstadt* zu *Zirneşti* in Siebenburgen. Franco.

[1] Abecedar tipărit în 1861 la Blaj.

[2] Manual religios pentru elevii de la „norme", tipărit în acelaşi an. Ambele vor fi comasate, doi ani mai tîrziu, într-un vestit manual al lui Cipariu: *Abecedariu românesc cu litere latineşti, pentru deprinderea pruncilor la cetire, împreună cu rogaţiuni şi învăţătură creştinească şi cu una ortografică pre scurt,* Blaj, 1863.

[3] Lucrarea lui Cipariu, *Compendiu de gramateca limbei române,* Blaj, 1855; ed. a Il-a, Blaj, 1858.

[4] De acelaşi: *Istoria sîntă sau biblică a Testamentului Vechi şi Nou, pentru începutori,* tipărită în a doua ediţie la Blaj, 1859.

Blaş, 20 oct. 1861

Domnule şi amice,

V-am primit aseară multpreţuita scrisoarie din 16* ale curentei şi mă grăbesc a vă încunoştinţa că cu ocaziunea mergcrei mele la Sabiniu în săptămînă asta (cătră joi-vineri, 24—25 oct.), de voi putea merge, voi duce şi cărţile poftite, lîngă care voi adauge şi de la mine cevaşi, le voi da la Nendwich *. Voi căuta tot la el de aşi afla hîrtie de a dv., de unde nu, vă voi scrie de la Sabiniu, că aş avea puţinea trebuinţă de ceva hîrtie pentru tipografie. Io bucuros lăsam, pentru ca să nu fac 2 căi, pînă la 4 nov. Ci io, pre lîngă alte nevoii am şi administrarea casei clerului şi Capitulului de la mijlocul lui marţiu încoace şi caută să vin *in claris*[2] cu starea fundurilor înaintea de 1 nov. Cu toate astea voi veni şi pre 4 nov. de mă vor lăsa împregiurările, ale drumului şi ale sănătăţei. Iar de nu voi putea, voi scrie d[umnea]v[oast]re, poate că şi altora.

Ce-mi scrieţi de *modestia prea mare* nu înţeleg deloc, căci corespundenţiele ne sunt atît de rare, cît mai că am şi uitat a ne înţelege limba unui altuia. De vrei să înţelegi că nu mă *îndes* înainte, nice nu cotesc pre nimenea, ci mai bine mă dau înapoi, ai dreptate, şi de acest principiu
244 mă voi ţinea şi de aici înainte, căci e principiu vitale / pentru mulţi şi pentru mine.

De conducerea Asociaţiunei ce să şi mai vorbesc: mizeriele de toate zilele şi alte strîmtorări de toate părţile nice mă lasă să cuget la una ca ace[e]a. Io mă multămesc şi cu una foarte secundarie, încă şi terţiarie şi aşa mai încolo, că aşa m-am aflat totdeauna mai bine şi mă voi ţinea de ea pînă ce voi putea. Să nu cugetaţi însă că dacă eu iau multe vorbe de-ale oamenilor numai de complemente, vreu să joc rola miresei ruşinoase. Nu, eu vă scriu cu toată seriozitatea, şi vă rog ca pre cît vă stă în putere să mă credeţi[3].

Cu toate astea, vă asecurez de altă parte, că pre cît mă vor lăsa puterile, şi pre cît derecţiunea ce o va lua Asociaţiunea se va uni cu derecţiunea convicţiunilor mele, voi aduce şi eu părticeaua contribuţiunei pentru societate.

Cîţi vom veni de la Blaş nu poci să ştiu încă[4]. Scrisoaria oficioasă a conducătoriului prezente[5], ce a sosit de vreo patru zîle, încă nu mi s-a referit în Consistoriu. Cu profesorii iarăşi încă nu am avut conferenţie,
244^ căci ne aflăm în feriele culesului. /

Din parte-mi, io nu am fost niceodată mare patron al emigraţiunei, ci de am şi descris uneori oarzăn unor oameni nepăţîţi ce însemnează „Cu lingura a-ţi da în gură, şi cu coada a-ţi scoate ochii", în urmă nu m-am pus în cale nimănui, ca să nu le împiedec *fericirea.* Şi asta va să o fac şi de ci înainte. *Caeterum,* nu strică să avem şi acolo oameni carii mai deschid ochii orbilor, ce-i poartă de băţ greculeţii[6]. Iar dacă mai suferă şi ei cevaşi, rabde, că asta e soartea românului. Apoi de le-ar

îmbla numai bine pre acolo, în urmă Transilvania] iarăşi ar mai deveni *deşert* pentru fraţii *hospites*[7] etc, etc

Să ne vedem sănătoşi. Al d[umnea]v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 245

[1] Negustor sibian.

[2] „în curat".

[3] Ne aflăm în anul înfiinţării Asociaţiunii transilvane pentru literatura şi cultura poporului român (despre care vezi V. C u r t i c ă p e a n u , *Mişcarea culturală românească pentru unirea din 1919,* Bucureşti, 1968, p. 59 — 139). în 10 mai 1860 fusese înaintată Guvernului Transilvaniei o petiţie subscrisă la cei doi arhierei — Alexandru Sterca Şuluţiu şi Andrei Şaguna — în care se cerea încuviinţare spre a înfiinţa o reuniune românească cu scopuri literare. Dar răspunsul Guvernului vine abia după liberalizare, în 22 ianuarie 1861. în 9/21 martie s-a ţinut la Sibiu o conferinţă pentru pregătirea statutelor, al cărei secretar a fost George Bariţ. S-au înaintat patru proiecte de statute: ale lui Bariţ, Cipariu, Ioan Puşcariu şi Şaguna. în 22 şi 23 martie, o comisie a coroborat proiectele, alcătuind pe baza lor unul nou. în 6 septembrie, proiectul capătă aprobarea împăratului, devenind statul. Primind răspunsul, Şaguna, care preluase conducerea acţiunii, convoacă „adunarea generală inaugurală" pe data de 4 noiembrie, cînd s-a şi ţinut, într-o atmosferă de entuziasm general al românilor. în ziua următoare adunării de constituire, s-a ales conducerea Asociaţiunii: Andrei Şaguna, preşedinte; Timotei Cipariu, vicepreşedinte; George Bariţ, secretar general (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 85, p. 355; nr. 86, p. 359-360; nr. 87, p. 363; *Foaie pentru minte...,* 1861, nr. 41, p. 317-322; T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n , *Cartea de aur* II, p. 642—652). în această scrisoare, Cipariu face referinţe la o scrisoare a lui Bariţ din 16 octombrie 1861 (Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia George Bariţ, nr. 3407), în care îi oferă lui Cipariu conducerea viitoarei — de pe acum iminentei! — Asociaţiuni. Bariţ voia să evite preluarea conducerii Asociaţiunii de către Şaguna — lucru care se prefigura! — dar nu i-a reuşit. Cipariu va fi ales vicepreşedinte, funcţie pe care n-a onorat-o cu aproape nimic, pentru că nu-l pasiona activitatea publică. Din capul locului a avut necazuri, cuvîntul său rostit la inaugurare fiind rău interpretat, aşa încît, un an mai tîrziu, e nevoit să tipărească un *Cuvînt la inaugurarea Asociaţiunei rom. trans. în IV nov. MDCCCLXI, apărat în contra unei critice,* Blaj, 1862.

[4] Nu ştim cîţi blajeni au participat la inaugurarea Asociaţiunii. Cooptarea lor în conducere a fost, însă, redusă faţă de tradiţia şi prestigiul cultural al Blajului: Timotei Cipariu, vicepreşedinte (vezi nota 3), Constantin Papfalvi şi Ioan Antonelli, membri în comitet.

[5] „Conducătoriul prezente" e episcopul Şaguna, aflat în fruntea iniţiativei, iar „scrisoaria lui oficioasă" este anunţul prin care îi convoacă pe fruntaşii românilor la adunarea de constituire a Astrei (vezi textul ei la T e o d o r V. P ă c ă ţ i a n , *Cartea de aur* II, p. 645).

[6] „Emigraţiunea" este plecarea peste Carpaţi, în Oltenia, a doi eminenţi profesori blăjeni: Simion Mihali şi Ioan Faur (vezi în acest volum corespondenţa lui Simion Mihali cu Bariţ). Punctul de vedere al lui Cipariu în legătură cu plecarea celor doi e izvorît din observarea situaţiei din principate, unde românii transilvăneni — emigraţi în valuri din cauza persecuţiei naţionale şi a sărăciei — au dus flacăra adevăratei conştiinţe naţionale, împreună cu o erudiţie rămasă proverbială.

[7] Ungurii şi saşii, „oaspeţi" veniţi tîrziu în Transilvania.

CXV

Blaş, 12/24 nov. 1861

Amice,

Mă grăbesc, desi poate pre scurt, a vă răspunde la scrisoaria dm 18 l.c, pentru că scrisoaria mea să vă afle timpuriu acasă, înainte de şedinţa proximă a Comitetului Asociaţiunei[1].

Şi eu cunoseui că e mare piedecă întru aceea că oficialii şi comitetul nu se află întru un loc, nu numai pentru că nu pot să alerge toţi totdeauna la Sabiniu în toată luna o dată, ci şi că nu e cu putinţă în scurtul timp al fiecărei şedinţe să ne împrumutăm toate ideele şi să ne cosultăm cu destulă maturitate, la care se cere timpul mai îndelungat, nu în fugă, pentru afacerile societăţei. De ace[e]a, nice nu mă socotesc îndestulit a lua ceva oficiu de Doamne-ajută la această asociaţiune, ştiind cîtă greutate este chiar şi numai în călătoritul de la Blaş pînă la Sabiniu, şi de aceea m-am fost şi deprecat de v[ice]preşedenţie[2]. Insă dacă publicul voi să port un titlu, fie! La toată tîmplarea, mi se pare că în caz cînd amîndoi prezidenţii şi secretariul primariu ar lipsi la oarecare şedinţă, şi asta se poate tîmpla de multe ori, nu ar veni bine.

Pentru sesiunea proximă aş fi dorit să fiu de faţă, şi încă să ne aflăm amîndoi, ca să ne înţelegem mai de aproape şi despre modul edărei jurnalului, pentru că în scris ar fi mai cu anevoie[3]. Ci vă mărturisesc că — pre lîngă toată bunăvoinţa — nu ştiu dacă voi putea să vin. Calea ni s-a stricat cu ploile foarte tare, cai nu capeţi cu perirea, mai ales că tocma pre atunci cade şi tîrgul Blaşului. De aceea bine ar fi ca să nu lipseşti măcar d-ta, cu toate că ştiu cîte greutăţi ai de a alerga aşa des
246 acolo. / De voi putea să viu, nu voi lipsi, şi cu atît mai puţin că am şi io cîte ceva de propus. Despre care însă de nu voi veni, poate că voi scrie.

Exc[elenţa] sa a scris şi Consistoriului asemenea, şi încă, precum se pare, mai multe, la unele din care Consistoriul a şi răspuns. De aici s-a recomandat pentru Valea H[aţegului] Fi[li]p[4], pentru A[lba] Inf[erioară] A[xente] S[ever], pentru A[lba] Sup[erioară] Ro[man][5], pentru Cet[atea] de B[altă] Şu[lu]ţiu[6], pentru T[urda], Raţiu din Viena, pentru Cl[uj] Cs[âk]y[7] (că şi astă familie e română, sîn Bob), pentru Dob[îca] căpit[anul] de la Năsăud[8], în al căruia loc ar putea fi frate-său[9]. Scrieţi-i şi d[umnea]v[oast]ră, ce vi se pare.

S-a vorbit şi de un jurnal german ca organ pentru noi, şi se învoiră pentru *Ostferreickische] ZfeitungJ* (nu ştiu, bine e ori nu; putea să fie şi *O.* şi *W.,* şi poate mai ieftin, că cesta, adecă *Ofstereichische] Z[eitung]* cere 2—300 prenumeranţi plătiţi anticip[aţi] la tot 3 luni, va să zîcă la 6 000 fl. pe an), iar de redactoriu V. B[abe]ş, cu 200 fl. pre lună = 2 400 fl. v.a. pre an. Di ce nu şi mai ieftin? Teama mea este că nemica nu va strica zelul nostru ca banii![10] In urmă poate că şi celor mai darnici li se va urî de-atîtea date! Luaţi bine aminte, să nu ne stricăm cu de astea.

Conto pentru cărţile trămise, rămase afară din pachete şi-l adusesem cu mine să vi-l dau amină, ci uitai. Acum dar vă însemnez pre pagina următoarie preţul celor trămise. Romer are la mine, precum ştiu, numai pentru calendarie *de 1860,* că pentru cele de mai de mult mi-am dat d[umne]v[oast]re computul în 18 nov. 1859, trămiţîndu-vă deodată restul de 14 fl. 10 cr. v.a.

De Pop Giorgiu[11] şi I. Popescu[12] nu e mirare că nu plătesc d[umnea]v[oast]re care sunteţi departe, cînd şi mie mi-au rămas datori cu anii.

Al d[umnea]v[oast]re ca frate,

T. Cipariu mp.[13] / 246»

[Adresa:] Herrn H[errn] Georgiu Baritz Fabriks Director in Zernesti, via Cronstadt. Franco.

[1] Comitetul Asociaţiunii a fost comunicat de *Gazeta Transilvaniei,* XXIV, 1861, nr. 86, p. 359: episcopul Andrei Şaguna, preşedinte; Timotei Cipariu, vicepreşedinte; George Bariţ, secretar general; Anton Veştemian, secretar II; neguţătorul Anton Bechintz, casier; notarul comunal Ioan Pinciu, cenzor; Visarion Roman, arhivar şi bibliotecar; Pavel Vasici, Axente Sever, Constantin Papfalvi, consilierul de finanţe Petru Aron, parohul din Răşinari, Sava Popovici Barcianu, Ioan Popasu, protosinghelul sibian Nicolae Popea, consilierul de tribunal suprem Iacob Bologa, Gavril Munteanu, Ioan Antonelli şi avocatul sibian Ioan Nemeş, membri. Doi inşi au refuzat „din modestie" sa facă parte din primul comitet al Astrei: Ioan Hannia şi Iosif Hodoş.

[2] Vezi scris, anterioară, inel. n. 3.

[3] „Edarea jurnalului" Asociaţiunii va mai întîrzia aproape 7 ani, pînă în 1868, cînd începe să apară organul specific şi propriu al Astrei, revista *Transilvania,* sub redacţia lui George Bariţ.

[4] Este vorba de propuneri pentru viitorii deputaţi în Dietă. George Filip e propus de către Blaj ca deputat pentru Comitatul Hunedoara.

[5] Este vorba de Visarion Roman din Sibiu, arhivarul şi bibliotecarul Astrei.

[6] Pentru Comitatul Tîrnavelor se propune Iosif Sterca Şuluţiu.

[7] Csâky Lâszlo (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. VI, n. 7) trecea drept părtinitor al românilor. Blăjenii îl propun candidat al lor pentru Comitatul Cojocna, şi datorită originii sale româneşti (naivitate de care se vor vindeca cu prisosinţă foarte curînd).

[8] Alexandru Bohăţel, care pe atunci era căpitan suprem al Districtului Năsăud (vezi *Ibid.,* scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5).

[9] Fratele lui Alexandru Bohăţel, Mihai Bohăţel (despre care vezi *Ibid.,* scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. II, n. 15), jude suprem al Comitatului Dăbîca.

Toţi aceştia vor ajunge deputaţi în Dieta de la Sibiu din 1863—1864 (vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur* III, p. 1—620).

[10] La începutul activităţii politice sub regimul liberal s-a răspîndit ideea de a angaja un mare ziar german din Imperiu, ca purtător de cuvînt al românilor. Un ziar într-o limbă de mare audienţă europeană li se părea românilor un bun mijloc de propagandă internaţională în favoarea cauzei lor. Dar ziarul străin cel mai des frecventat de români a rămas în continuare marele cotidian *Allgemeine Zeitung* din Augsburg, al cărui corespondent — încă puţin cunoscut — a fost şi Bariţ. Cît despre Vincenţiu Babeş, biografii acestuia n-au stabilit dacă el şi-a preluat rolul de redactor român pe lîngă vreunul din ziarele germane amintite, sau nu. Credem însă că tranzacţia nu s-a realizat pînă la urmă.

[11] George Pop, funcţionar român în Blaj.

[12] Profesorul blăjean Ioan Popescu (vezi supra, scris. CVIII, n. 8).

[13] Cu însemnarea lui Bariţ: „1861. Tim. Cipariu 12/24 nov. cu contul cărţilor pentru şcoala Tohanului, f. 39, cr. 65". Iată acest cont, aflat la B.A.R., ms. rom. 994, f. 247r:

„Conto
D-lui Bariţ în Zernesti
S-au trămis în 24 oct. a.c:

	20 *Catech[isme]* legate	a 77 cr.	
	50 *Abeced[are]* d[et]o	„ 18 „	... 15 fl. 4 cr. v.a.
	20 *Istoria bibl[ică]* d[et]o	„ 50 „	••• 9 „ 4 cr. v.a.
	10 *Gram[atica] rom.* d[et]o	» 52 '/2	... 10 „ 4 cr. v.a.
încă	10 A&ec[e]d[are] *rom.* d[et]o, gratis de la mine		5 „ 25 cr. v.a.
	5 Istorie bib1pcă] d[et]o d[et]o d[et]o		
		Suma:	39 fl. 65 cr. v.a.

Blaş, 12/24 nov. 1861

T. Cipariu m.pr.

CXVI

Bl[aj], 24 ian. (1)862

Amice •!

^ S J ^ ^ ^ * » * * * *»• [i m conto despre:

100 *Protocoale] de conferinţă]* \\\\\\ \\\ *l o t -*

	Suma	57 f. 50
	ab 10%	5 f. 75
		"51 f. 75~ cr.
Din acestea s-au trecut:		
Calendar iele		17 f. 50 cr.
iear din . . . . *Protocoale]* 36 ex.; ci io mai reţin încă 14 ex. = 50 . . . . \		20 f.
	Care fac suma	37 f. 50
	10% proc.	3 f. 75
	Rămîn să plătesc .	~33 f. 75~c7.

Care vă şi rog să-i plătiţi în locul mieu, din suma cărţilor ce o am la d[umnea]v[oastră]. Iar celelalte 50 *Prot[ocoale] de conferinţe* vă rog să-mi arătaţi unde să le depui în Sabiniu, spre retrămitere, la Nendvich ori la Filtsch etc.!

Verte.

248 Aveţi de cuget să veniţi la Sabiniu pre 4 febr.[3] nou ? Că io, de voi putea, mă voi duce. /

Aş vrea să ştiu şi de jurnal, ce s-a decis şi cum va să iasă, ca să mă ştiu şi io orienta. Cu toate că auzeam de la mulţi că ediţiunea acestei foi se cădea Blaşului, după ce Braşoul şi Sabiniul au cîte două, politice şi literarie, iar Blaşul nice unul[4]. Ating încă lucrul numai *per transennam*[5], căce din parte-mi nu am voie a mă ocupa cu lucruri ce leagă pre om strins de timp, ci-mi mai place a lucra mai cu libertate. Numai cît văz că se apropie una necesitate neîncongiurabile, ca orişicum şi de aci să iese ceva foaie periodică, de nu mine, poimîne[6] şi aş vrea ca să ne

regulăm mai întîi. între noi ce avem de făcut, ca să ne ajutorăm unii pre alţii, iar în coliziune să nu venim nice una dată. / 248v

De nu ne vom întîlni la Sabiniu, scrie-mi ce părere ai despre astea.

Ideea de expuzeţiune e foarte lăudabile[7]. Io, din parte-mi, care nu sum fabricante de manufacture, ci numai de unele sfîrlo&ge de cărţulie, nu mă poci apromite cu aHe, decît cu un rînd de haine bărbăteşti şi femeieşti cumu-i portul nostru a tîrnovenilor: mununi, cămeşă cu mrege şi barb, curea lată, curea de bumbi, brîu, ciureci de pănură şi de pînză, obiele chindisite, opinci, tundră neagră, glugă, măciucă şi fluieră la brîu, iar femeieşti: velitoarie de mireasă, propoadă, mununi, iiă fetească şi muierească, braţă, crătinţă, şurţă, merindariu, faţă de measă, faţă de perină, merindariu şi, poate, şi altceva.

Să ne vedem sănătoşi. Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 249

[Adresa:] Domnului Georgiu Bariţ în Braşou aut ibi ubi

[1] *Călindariu pentru poporul român...* al lui Bariţ, volumul pe 1860.

[2] *Protocolul şedinţelor Conferinţei naţionale româneşti ţinute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861, la Sibiu,* tipărit de Bariţ, Braşov, 1861.

[3] Hotărîtă iniţial pentru data de 4 februarie 1863, noua conferinţă se va ţine două luni mai tîrziu. Este vorba de Conferinţa naţională de la Sibiu din 7/19 — 11/23 aprilie 1863. Vezi despre acest important eveniment în viaţa politică naţională a românilor transilvăneni la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* II, p. 729 — 781; *George Bariţ şi contemporanii săi,* II, p. 76 — 77.

[4] La data respectivă, în Braşov apăreau *Gazeta Transilvaniei* şi *Foaie pentru minte...* iar la Sibiu *Telegraful român* şi *Amicul şcoalei.* Blajul nu avea, într-adevăr, nici o publicaţie, dar nu din vina celorlalţi români, ci a Blajului însuşi. Faimosul orăşel nu era un mediu la fel de potrivit pentru ziaristică, suferind de anumite tare care-1 făceau impropriu pentru activitatea gazetărească. Exemplu semnificativ este *Organul luminării* care, deşi condus de un intelectual de înălţimea lui Cipariu — cu efortul entuziast al lui Iosif Many şi Aron Pumnul — n-a reuşit să se ridice deasupra mediocrităţii. Forfota popească de la Blaj, cu nesfîrşitul cortegiu de intrigi meschine şi puerile, făcea improprie atmosfera de aici unei serioase informări şi exprimări publicistice. Abia în 1867, la Blaj vor începe să apară două periodice deodată: *Archivu pentru filologie şi istorie* al lui Cipariu (de la 1 ianuarie) şi *Foaia administrativă diecesană* scoasă de profesorul Ioan Bobb (din 25 februarie/9 martie), amîndouă, fireşte, cu scandalul de rigoare. în 1865 i se ia lui Cipariu conducerea tipografiei, după o impresionantă activitate de cîteva decenii (dar în care — se pare — s-a ocupat mai mult de propriile lucrări decît de ale diecesei). Noul „prefect" al tipografiei, profesorul Ioan Bobb, îi va interzice lui Cipariu să-şi tipărească la Blaj *Archivul...,* acesta trebuind să trimită manuscrisele la Sibiu. Bobb recurge la această soluţie ca să-1 înlăture pe Cipariu, spre a-şi scoate propria publicaţie, *Foaia administrativă diecesană,* o revistă plată şi total neinteresantă. La rîndul său, *Archivul...* lui Cipariu e departe de a fi o publicaţie periodică tipică, avînd caracterul unei lucrări filologice şi istorice în fascicule numerotate, pe deasupra scrisă în întregime de Cipariu. Blajul eşuează astfel din nou la capitolul ziaristic, pentru alte decenii, pînă la apariţia ziarului *Unirea.* Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XXI-XXII, inel. notele.

[5] „Printre zăbrele".

[6] Va mai întîrzia (vezi n. 4).

[7] Apreciază ideea lui Bariţ şi a braşovenilor — impusă Comitetului de conducere al Astrei, care, în 2 ianuarie 1862 o „oficializează" — de a organiza o expoziţie cu produse casnice şi manufacturiere româneşti, la Braşov. Expoziţia e plănuită pentru sfîrşitul lunii iulie (vezi *Coînţelegere pregătitoare pentru exposiţiunea naţională din Braşov, în 28/16*

mim 1862, în *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 5, p. 18-19; *Material pentru o programa a expoziţiunii din 28 iuliu 1862 şi pentru expositiunea însăşi, Ibid.,* nr. 6, p. 22-23 • nr. 7, p. 25-26). Expoziţia a avut un succes remarcabil (vezi *George Barit si contemporanii sai,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. IX-X, inel. notele).

CXVII

Bl[aj], 9/II 1862

Domnule Bariţ,

Din scrisoaria d[umnea]v[oast]re din 1 febr. mi se pare că nu ne-am înţeles bine despre cele ce se ţin de jurnalul Asociaţiunei[1], şi de aceea mă şi grăbesc a însemna puţinele la cele ce mi-ai scris, pînă încă nu s-a răcit lucrul.

întîi, vă mulţămesc pentru ofertul de redacţiune ce-mi faceţi, însă io şi acum vă dechiar că nu am voie a mă ocupa cu astfeli de lucruri ce sunt legate strîns de timp. Şi mai ales unde redactorul nu ar fi redactor ca la alte redacţiuni, ci întîiul sau unicul colaborator al jurnalului din cap pînă în cap, cum o păţisem cu *Organul* mai aniţărţ[2].

Dar nice nu atinsesem de ediţiunea jurnalului Asociaţiunei decît ca, prin treacăt, spunîndu-vă că auzeam din unii că s-ar fi cuvenit ca să iasă în Blaş, fără de a mai adauge şi motivele pentru ce. însă oricine le poate cunoaşte, că publicul de la un loc cu atîtea institute literarie
250 ca Blaşuî / are dereptate să aştepte mai mult decît de la locuri cu mai puţine institute de ăst feli. Nu v-am mai adaus şi aceea că mai astăveară cineva mi-a spus oarzăn în faţă zîcund că: „Publicul vă *inferează,* pentru ce nu iese din Blaş nice una foaie". La care vorbe eu mă excuzai cum putui etc. Alţii poate sunt mai delicaţi în spresiuni etc. De aceea numai am fost adaus că mi se pare că se apropie timpul ca şi de aici să începem ceva[3].

Dar ca io să doresc au să vă cer ca să ne daţi nouă *redacţiunea* jurnalului, zău că nice n-am visat. Şi dealmintrea statutele spun curat că asta e treaba secretariului primariu. De care io mă ţîn strîns, şi nu am voia nice cea mai mică să mă mestec în trebile altuia, unde nu-mi fierbe oala, cu atît mai vîrtos că io sum prea mulţumit cu postul ce mi s-a asemnat în Asociaţiune[4]. De aceea nice că mai poate fi vorba de a primi au a nu primi redacţiunea acelui jurnal asupră-mi. Cum am zîs, asta nu e treaba mea.

250* Tot ce doream să ştiu era, singur, / cum aţi togmit planul jurnalului, fiindcă şi d-ta încă-mi soriseşi ceva despre asta în altă epistolă mai vechie, şi de atunci credeam că veţi fi statorit ceva definitiv. Interesul mieu e numai ca să mă ştiu — cum am zîs — orienta şi io, pentru că doresc să scriu şi io cîte ceva pentru acel jurnal, pre cît mă va lăsa capul şi împregiurările. Şi spre asta aş dori să am mai întîi cunoscut planul sau programa, ca să nu lucru *ins blaue hinein*[5] fără regulă şi compas. Iar ăst plan şi programă mai întîi şi mai în frunte se ţin de redactorul oficiale al jurnalului, iar ceialalţi nu au mult de a se amesteca, cum nice nu se vor amesteca, negreşit.

însă dacă nu poci să ştiu, nu am ce să fac decît să aştept.

întru celealalte, călătorie fericită şi închinăciuni multe la ai noştri, cari s-ar tîmpla să nu-şi fie uitat cu totul de noi.

Al d[umnea]v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr./ 251

[1] Vezi scris. CXV, n. 3.

[2] O mare nedreptate pe care o comite Cipariu la adresa foştilor săi colaboratori la *Organul luminării,* în 1847—1848. Dimpotrivă, — cel puţin în primul an! — aproape întregul *Organ...* a fost scris de Iosif Many, Cipariu mulţumindu-se să-şi publice nesfîrşitul şir de *Principia de limbă şi scriptură* (vezi supra, scris. LXXXIII, n. 3).

[3] Se va începe în 1867, cu rezultatul amintit mai sus, în scris, anterioară, n. 4.

[4] Acela de vicepreşedinte al Astrei (vezi scris. CXIV, n. 3).

[5] „Fără rost", „fără ţintă".

CXVIII

Blaş, 3/15 oct. 1865

Amice,

încă de luni ce trecu îţi eram dătoriu cu un răspuns la scrisoaria din...[1], însă unele consideraţiuni şipiedecemă întîrziară a vă trămite cuvenitul răspuns.

Părerile noastre vă *sunt* cunoscute, cel puţin *in thesi,* dacă nu şi motivele. A lua parte la Dietă cu mînile în sîn şi muţi la orice se va propune, nu a fost părerea noastră, ci a lua parte, ca pre teren legale (?!) deputaţii noştri să aibă ocaziune a se dechiara cu bărbăţie în cauza naţiunale. Care de nu o vor face, şi io sum de părere că mai bine va fi să şedem cu *toţii* acasă.

Temeiurile nu m-au convins din multe cauze, cari ar fi prea lung / 252
a le înşira aici. Ele mi se par a fi dictate mai mult întru interesul acelora cari prin activitate nu vreu să-şi compromită puseţiunea, şi aşa le vine mai bine a tăcea decît a grăi, a se retrage decît a păşi pre faţă. Se înţelege că asta nu se apleacă la d[umnea]v[oast]re[2].

Ci io mai departe nu mă întind, vază cei chemaţi ce vor face cu toată respunsabilitatea pentru urmările cele rele, ca şi cele bune.

Sum şi io de părere că dezbaterile politice şi conclusele lor nu erau a se trîmbiţa şi a se lega de limba clopotului, însă io la asemeni împregiurări nu am nice cea mai mică / influenţie şi nu poci decît să-mi exprim 252*
şi io părerea de rău pentru cele tîmplate.

De *ortografie,* mi se pare că acum nu e timpul, de aceea să mai diferim pînă la timpul *ei.*

Al d[umnea]v[oast]re sincer amic,

T. Cipariu mpr.

P.S. Metropolitul va sosi înapoi mîne-poimîne, după cum ne-a înştiinţat. Nu ştim cu ce rezultat, însă gazetele ai văzut cumu-l tractează. / 253

[1] Nu specifică data, lăsînd loc alb.

[2] Cipariu încearcă şi el un punct de vedere politic propriu, în faţa unui eveniment fatal din viaţa românilor transilvăneni: Dieta de la Cluj din 19 noiembrie 1865. Constrîns de grave evenimente externe, împăratul cedează presiunilor puternicei aristocraţii feudale maghiare, anulînd concluziile Dietei româneşti de la Sibiu din 1863—1864 (vezi scris. CXI, n. 14; CXII, n. 4), şi dispunînd alegeri pentru o nouă Dietă, pe baza legilor anacronice de la 1791. Dieta de la 1865 a avut la ordinea de zi un singur punct: revizuirea articolului I din 1848, care hotăra uniunea Transilvaniei cu Ungaria (vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* III, p. 770). O vie mişcare s-a produs în rîndul românilor, care simţeau iminenţa catastrofei. La 21 septembrie 1865, blăjenii s-au întrunit într-o conferinţă de lucru, în care s-a ajuns la concluzia din 1860: convocarea congresului naţional (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 77, p. 310-311). în 22 septembrie, Alexandru Sterca Şuluţiu se adresează episcopului Şaguna (vezi George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei...,* III, Sibiu, 1890, p. 319—327), dar nu găseşte audienţă la acesta. Incidentul produce o ruptură nefericită între cei doi arhierei români (vezi în acest volum scrisorile lui Alexandru Sterca Şuluţiu către Bariţ). în scrisoarea de faţă, Cipariu încearcă să abordeze şi problema activismului şi pasivismului politic al românilor, dar discuţia îl depăşeşte. Dealtfel, metodele celor două orientări se vor cristaliza abia în anii următori.

CXIX

Bl[aj], 19 iul. [1]866

Amice,

La multstimata scrisoarie de 17 l.c, cu carea m-ai surprins, îmi iau onoare a vă răspunde că pentru mine tot aşa de greu-mi vine a merge la Bucureşti pre 1 aug., ca şi pre 1 sept.[1] Pre 1 aug. nu numai că m-ar împiedeca a merge la vreo baie, de care foarte am lipsă, ci şi că atunci nice pre adunarea generale a Asociaţiunei noastre, dar nice pre începutul cursului gimnaziale nu aş putea fi de faţă, iar pre 1 sept., pentru că se apropie timpul friguros, şi după sănătate-mi poate că de dus m-aş putea duce, ci nu ştiu cum aş putea veni înapoi în nov. prin munţi.

Bine era dacă şi dealmintrea, după timpurile critice în cari ne aflăm, se amîna adunarea pre alte timpuri mai păcate[2]. Ci poate că d[omnul] ministru[3] încă nu poate aştepta lung tare, *propter incertitudinem rerum humanarum*[4] etc.

Cu toate astea, cînd ar fi să aleg, m-aş pronunţa mai bucuros pentru 1 sept. decît pentru 1 aug.

Licenţie şi paşaport io încă sperez să capăt[5]. D[omnul] Bardoşi-mi
254 scrie în 14 ale c[urentei] / că mi s-au câştigat şi s-ar fi speduit tot în 14 iul., ci încă nu le-am primit. Io încă de la început am fost rezolut a le cere, şi fără acelea a nu face nice un pas. D[umnea]v[oastr]ă vă veţi aduce aminte cum încă înainte de [1]848, cînd se formase o societate literarie privată în Bucureşti, ne-a tras la răspuns guberniul, că ce s-a publicat denumirea noastră de membri la acea societate fără învoirea regimelui, măcar că cel puţin eu n-avui ştire de acea denumire mai întîi decît prin *Gazetă*[6].

De aceea io nu m-am lăsat pre părerea d-lui Bardoşi, ci l-am rugat anume să facă întrebarea dacă mi se poate da acea licenţie, şi numai aşa apoi mi-am trămis petiţiunea pentru amîndouă.

Deci, dacă vă învoiţi să se amine adunarea pre 1 sept., eu n-am nimica contra, numai aş vrea să ştiu *certo* cum stă lucrul, dacă nu altmintrea, prin jurnale.

De unde io după atari împregiurări nice nu voi pleca într-acolo, decît / după ştire pozitivă: 1 aug. vechi, au 1 sept. vechi. 254v

După care am onoare a mă semna cu deplină stimă al d[umnea]v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr./ 255

[1] în 1866, îndată după căderea lui Alexandru Ioan Cuza, se înfăptuieşte un deziderat naţional al românilor, pentru care marele domnitor se luptase şi făcuse chiar sacrificii materiale: Academia Română.

[2] într-adevăr, se va amîna (vezi nota 1).

[3] Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice în 1866 era C. A. Rosetti, care, în februarie, prezentase Consiliului de miniştri, sub numărul 1140, proiectul pentru înfiinţarea Societăţii literare.

[4] „Din cauza nestatorniciei lucrurilor omeneşti".

[5] Adică aprobarea autorităţilor ungureşti de a face parte dintr-o asociaţie culturală din afara Ungariei şi paşaport de plecare la Bucureşti.

[6] Afirmaţie pe care Cipariu o mai făcuse şi în 1845 (vezi scris. LVIII). în realitate, *Gazeta de Transilvania* din acel an n-a publicat numele lui Cipariu ca membru al Societăţii literare din Bucureşti.

CXX

Blaş, 7 nov. [1]867

Domnule si amice!

Eram cam pătimind de durere de cap iarăşi, ca de mai multe ori, de care încă nice acum nu sum scăpat deplin, de nu am putut numaidecît să vă răspunz.

Dar ce să vă şi răspunz? Pentru *Dicţionariu*[1] pînă acum încă nu m-am putut consulta, din cauza de mai sus şi alte multe trebi, ce mi s-au fost grămădit în absenţia-mi. Io aici am de cuget să încredinţez lucrul la vreo 2—3 profesori din cei mai capaci şi mai *înţelegători* la lucru. Numai dacă Deîegaţiunea ne-ar trămite ajutoariele promise[2]. Io am pre *Budeanul*[3] şi pre *Bob*[4], dar pre *Raoul* şi *Polizul*[5] nu. Poate că de acum înainte, după semnele mai nouă, Delegaţiunea-şi va împlini oblegaţiunile sale mai / repede, căce timpul e cam scurt, şi lucrul e lung 256
mai ales ce se ţine de mine. Io mai că desperez de a căpăta ceva ajutoriu pentru cele ce-mi lipsesc. D[omnul] Eliade e poet şi politic, iar în filologie nu e de principiul mieu, ca să-mi poată da mînă de ajutoriu sau să se intereseze la aşa ceva, cum sunt cărţile bătrîne etc.[6] D[omnul] Laureanu e prea ocupat cu multe de toate etc.[7] Aşa, cît în urmă iarăşi voi fi nevoit a rămînea numai cu ale mele.

De acceptarea dicţionariului mieu[8] încă nu sperez mult, fiindcă anevoie va să fie după gustul principiele majorităţei, decît poate numai la nevoie. *Ich kenne auch meine P.*[9]

încît pentru ale Metropoliei, io nu mă prea ocup cu d-alde astea, cum zic unii, din cauză că sunt alţii cari se ocupă prea, prea. Văz că faima

desfiinţărei s-a demenţît. Ci A. Roman[10] nu crede, ci-mi scrie că va
256* să întrebe la locul competente. /

Despre Opriş vom vedea, dacă se poate.

In urmă, pentru *scoale.* Bine zău ar fi dacă s-ar înfiinţa cît de multe; asta o cunoaşte toată lumea. întrebarea numai e că cine să le facă? Blaşul? Da. El e dătoriu să facă mult, foarte mult, pentru că poate mult, mai mult decît alţii. Dar singur putea-va face el *toate,* toate? Mă îndoiesc, mai ales că lipsa e urgentă, şi Blaşul încă nu va putea să le facă toate *una dată.* Pentru Turda a început d. Raţiu. Pentru celealalte cine?

Privaţii poate au mai întîi să îngrigească de familiile lor, sau că numai sunt securi de venitoriul lor, şi aşa se îndoiesc a-şi da din mînă ce au, ca nu cumva în urmă să îmbie a-şi cerşi pînea carea o au dat altora, şi alte mai multe consideraţiuni, tot de felul acesta.

închei cu mulţămită că mi-ai scris, pentru că asemeni scrisoarie-mi mai răcoresc înema, întru necazul altor ocupaţiuni urîcioase.

Al d[umnea]v[oast]re ca frate,

257 *T. Cipariu* mpr. /

[1] în şedinţa din 12/24 septembrie 1867, membrii Societăţii Academice adoptă o *Programă pentru strîngerea materialului necesariu la lucrarea dicţionariului românesc (Analele Societăţii Academice* I, ses. an. 1867—1869, p. 116—117; Ioan Chindriş, *Al Papiu Ilarian şi Academia Română,* p. 35), prezentată chiar de preşedintele Societăţii, Heliade Rădulescu. Lui Cipariu îi revine o sarcină nominală în textul programei: „§ 2 Cu citirea cărţilor dinainte de 1720 şi scoaterea din ele a cuvintelor sau accepţiunilor de cuvinte, cum şi a formelor ce nu se află în dicţionariele publicate pînă astăzi, se însărcina d-l canonic Timoteu Cipariu. Societatea va căuta, prin Delegaţiunea sa, a procura d-lui canonic acelea din cărţile sau manuscriptele ce se ştiu că s-au născut pînă la 1720 şi pre cari d-sa nu le are încă amînă".

[2] Cărţile apărute pînă la 1720, pe care Cipariu nu le are (vezi nota 1).

[3] „Budeanul" = *Dicţionarul de la Buda,* 1825.

[4] Dicţionarul lui Ioan Bob: *Dicţionariu rumânesc, laleinesc şi unguresc,* I-II, Cluj, 1822-1823 (vezi scris. LVIII, n. 6).

[5] în 1853—1854, Bariţ a publicat, în colaborare cu Gavril Munteanu, un *Deutsch-Rumänisches Worterbuch...,* Braşov, în 2 volume. Ulterior, în 1857, publică tot acolo varianta romàno-germană, după materialul pus la dispoziţie de George Polizu (vezi prospectul în *Foaie pentru minte...,* XX, 1857, p. 28; Vasile Netea, *George Bariţiu. Viaţa şi activitatea sa,* Bucureşti, 1966, p. 233).

[6] Heliade Rădulescu era preşedintele Societăţii Academice.

[7] August Treboniu Laurian, secretarul general al Societăţii.

[8] Un dicţionar personal alcătuit de Cipariu? Nu credem atît că *a existai* un astfel de dicţionar, cît mai degrabă, că orgoliosul filolog voia să alcătuiască unul, pe care apoi să-l impună Societăţii Academice (aşa cum vor proceda Laurian şi Massim).

[9] „Eu aşa îl cunosc pe P. al meu". Acest P. este Heliade Rădulescu: „President"?

[10] Alexandru Roman, de la Pesta.

CXXI

Bl[aj], 1 sept. [1]868

Domnule şi frate!

Ieri am primit scrisoaria d-tale din 26 aug., la care am onoare a răspunde în scris mai pre scurt decît aş putea cu vorba.

Nu a stricat nimica că nu mi-aţi scris mai timpuriu, pentru că şi fără provocaţiune veneam, dacă-mi era prin putinţă.

Despre piedecele venirei mele[1] nu sum în stare să vă scriu acum, iar încît pentru altele, d-voastre şi fără mine veţi putea lucra negreşit tot aşa de bine ca şi împreună cu mine.

In ce priveşte dicţionariul sau glosariul mieu[2], vă mulţămesc foarte pentru spreginui ce mi-l iapromiteţi, însă valoarea lui şi împărtă-
şirea va depinde de la dezlegarea cestiunei ortografice, împreunate / cu 258
gramateca[3], cu cari are să consune şi dicţiunariul.

Salutare confraţilor, mai in specie d-lui Urechia, căruia vă rog să-i admanuaţi biletul alăturat.

D-zeu vă ajute!

Al dd-v[oast]re, ca frate,

T. Cipariu mpr. / 258v

[1] Motivul pentru care Cipariu nu participă la sesiunea Societăţii Academice Române din toamna anului 1868 este prezenţa *Gramaticii* sale în concursul lansat de forul ştiinţific din Bucureşti, pentru o gramatică a limbii române (vezi scrisoarea următoare), în sesiunea trecută, 1867, la 11/23 septembrie, se votase un premiu de 300 de galbeni pentru cea mai bună „analitică", adică partea întîia, de morfologie, care va intra în concurs (vezi *Programa concursului pentru una gramatică română. Partea I. Analitica,* în *Analele Societăţei Academice Române,* I, ses. an. 1867—1869, p. 114—115; Ioan Chindriş, *Al. Papiu Ilarian şi Academia Română,* p. 33). Concursul este „secret", lucrările trebuind să poarte un motto. în toamna următoare, 1868, comisia se opreşte asupra celei care purta motto: „Şi consuetudo vicerit vetus lex sermonis abolebitur". Era „analitica" lui Cipariu — şi, fireşte, acest lucru nu constituie o taină pentru membrii societăţii! — care în 1869 se va tipări cu cheltuiala Societăţii Academice: *Gramatica limbei române. Partea I. Analitica,* Bucureşti, MDCCCLXIX [1868] (vezi Dimitrie Macrea, *Timotei Cipariu,* în *Lingvişti şi filologi români,* Bucureşti, 1959, p. 67—78.

[2] Vezi îndoiala noastră despre existenţa unui dicţionar *organizat* al lui Cipariu, în nota 8 la scris, precedentă. Cipariu putea să aibă mult material lexical adunat, dar de existenţa unui dicţionar închegat al său nu ştim nimic.

[3] Cipariu vrea să urmărească orientarea Societăţii Academice pe toate planurile filologice: ortografie, gramatică, dicţionar, pentru a hotărî dacă va colabora sau nu. în treacăt fie spus, Cipariu nu era mai puţin tiran şi intolerant decît ceilalţi satrapi lingvistici din Societate: Laurian şi Massim (vezi în acest sens Ioan Chindriş, *op., cit.,* passim), doar că el preferă să se retragă la cea mai mică nemulţumire, ameninţînd astfel Societatea Academică cu privarea de incontestabila sa competenţă. Lupta lingvistică a fost în secolul trecut un spectacol serios şi dur!

CXXII

Bl[aj], 1/11 [1]869

Domnule şi amice,

Mai întîi vă rog să mă scuzaţi că pînă acum nu am răspuns la mult-preţuita-vă scrisoarie de ...[1]

Nu eram numai ocupat preste măsură de toate părţile cu reviziune, redacţiune (ştii ce feli de redacţiune!)[2], consistorie preste consistorie, lungi, lungi de cîte 5 ore pre zî, comisiuni *etcetera ceterorum*[3]*,* ci ce era şi mai inoportun eram ocupat şi de un catar de cap, de nas, de grumazi, de piept, numai ca el şi cum am poate numai

io în furia tuturor catarelor din lume. Apoi iacă şi Sinodul[4], nu numai la uşă, ci acum chiar în casă, cum veţi fi auzit. Şi aşa, cauze destule
260 de a fi scuzat, pentru care vă şi rog. /

Astăzi dar, răsuflînd din aste toate cemai mai uşor, luai peana să-mi plinesc dulcea datorie, ales că şi almintrea nu mă puteam mişca de acasă, afară ningînd şi vînt bătînd, cît să nu scoţi cinele din casă, parcă nu eram în Blaş şi 1 nov., ci în Siberia şi în ajunul Bobotezii.

Aşa, mai întîi vă mulţămesc sincer pentru amicabilitatea ce o aţi avut a-mi împărtăşi atîte ştiri interesante de la Societatea noastră[5] şi despre oamenii noştri. Roman[6], care şi în est an s-a întors pre la noi, încă mi-au spus multe, tot în sensul celor .scrise de d[umnea]v[oast]ră, şi mi-a făcut multă voie bună.

Crede-mă, sufletul mieu, că d. Eliade, cu apucăturele ciocoieşti, de cari acum la bătrîneţie nice că se poate dezbrăca, nu mă supără cit
260' de puţin. Am / onoarea de a-l cunoaşte prea bine de mult cum este, ca şi pre ceialalţi pre toţi. Dar acum la bătrîneţie aş fi prea nefericit dacă în toată viaţa-mi nice atîta nu aş fi învăţat, să nu fac caz de apucături ciocoieşti[7].

Dacă *Gramateca* mea nu va plăcea la mulţi, asta o ştiam prea bine înainte de a mă apuca să o scriu, şi de-mi păsa mult de neplăcerile unuia şi altuia, nice că-mi făceam nevoie de unde nu aveam.

Bine ştiu io cauzele neplăcerei multora, ci aşa este omul, cu pasiuni, interese etc, de cari nu-l poţi dezbrăca. De aceea, chiar şi cînd Zoilii vor sau ar avea dereptatea, tot poci să le astup gura cu: *„Zoile, fac melius /"*[8]

Io, la sesiunea de an, chiar şi de nu aş fi avut cauze destule altele de a nu merge, destulă era însăşi *Gramateca* trămisă la concurs, ca să nu zică oamenii răi că am mers să fac presiune asupra Societăţei, ca
261 să mi-o pre / mieze![9] Şi de aş fi mers, aş fi meritat ca numai din astă cauză încă să nu mi-o premieze.

La cea din a.c. iarăşi nu am mers din mai multe cauze, şi poate că unele din acestea mă vor opri să nu merg nice la anul venitoriu, de voi trăi, şi poate că să nu mai merg nice una dată.

Ci să le las de astă dată, şi fiindcă hîrtia mi se gată să trec la altele, şi anume la sinodul nostru de care alţii poate vă vor fi scris destule şi pre larg. Mie mi-a părut bine; una că a decurs binişor, alta, şi mai ales, că s-a împlinit una dorinţă vechie şi nedomirită[10]. Io, din parte-mi, am stăruit din toate puterile ca să se împlinească şi sperez că şi cealaltă dorinţă încă se [va] împlini, încă poate şi mai bine.

Şi aşa de astă dată terminînd, vă rog să nu vă uitaţi de promisiunea din finea scrisoare! d[umnea]v[oast]re.

Al d[umnea]v[oast]re, ca frate,

261* *T. Cipariu* mpr. /

[1] Data nu e indicată: loc rămas alb.

[2] Era ocupat, presupunem, cu redactarea *Archivului pentru filologie şi istorie.*

[3] „Celelalte ale celorlalte".

[4] în zilele de 20—22 octombrie 1869 s-a ţinut la Blaj un sinod diecezan, „însă compus numai din clerici", după cum informează Ioan Micu Moldovan. Faptul însemna încă un regres faţă de concepţia tradiţională a sinodului la români, la care trebuiau să ia parte şi mireni din toate comunele bisericeşti. înaintea revoluţiei din 1848—1849, românii transilvăneni au militat pentru sinod tradiţional după pravila orientală (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, şi scrisorile lui Cipariu pînă la 1846), îndemn care s-a păstrat oarecum şi sub păstoria lui Alexandru Sterca Şuluţiu. Noul mitropolit, Ioan Vancea de Buteasa, ales în 1868, era mult mai catolicizat în gîndire decît legendarul înaintaş, aşa că nici măcar nu va zgîndări autorităţile cu reclamarea unui sinod adevărat, care să fie totodată şi o adunare naţională românească. Ceea ce s-a ţinut în octombrie 1869 la Blaj a fost o obscură adunare popească, preocupată doar de treburile strict bisericeşti (vezi la Victor Bojor, *Episcopii Diecesei gr. cat. de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856 — 1939),* Tîrgu-Mureş, 1939, p. 212. Micu Moldovan consideră totuşi că sinodul a avut un „rezultat bun", pentru că mitropolitul „a intonat şi apăsat autonomia besericei şi independenţa ei de la oricine altul, afară de Papa", adică independenţa faţă de ierarhia catolică din Ungaria.

[5] „Societatea noastră" = Societatea Academică Română, la a cărei sesiune din 1869, ţinută între 1 august — 15 septembrie la Bucureşti, Cipariu n-a participat de asemenea.

[6] Alexandru Roman, întorcîndu-se de la sesiunea Societăţii Academice, către Pesta unde locuia, trece prin Blaj pe la Cipariu, cu toate că nu era în drumul său, ca să-l vadă pe venerabilul cărturar.

[7] Cu toate că n-a participat la sesiunea din 1869, numele lui Cipariu a fost adesea pomenit în adunările sesiunii.

[8] „Zoile, fă ceva mai bun!" (coresp. rom.: „N-ai altceva mai bun de făcut?").

[9] Vezi şi scris, anterioară, n. 1.

[10] Sinodul pomenit la nota 4. „Dorinţa vechie şi nedomirită" a lui Cipariu poate fi aceea de a-l vedea pe Vancea, mitropolitul şovăielnic şi aparent colaboraţionist cu ierarhia catolică maghiară, exprimîndu-se categoric pentru independenţa bisericii române unite, chiar în condiţiile vitrege ale dualismului.

CXXIII

Bl[aj], 16/4 1869

Domnule Bariţ,

Mă grăbesc a vă răspunde la multpreţuita d[umnea]v[oast]re scrisoarie, fără dat, însă aici sosită ieri (în 15/4), cum că pentru *Archiv*[1] dn. baron Geringer[2] s-a prenumerat numai în 7 mart., iar io am scris la spediţiunea mea în 8 mart., ca să-l înscrie în lista abonaţilor şi să-i trămită toţi numerii şi cei trecuţi, de la ian. a.c. începînd. Se poate însă că spediţiunea se va fi făcut cu ceva mai tîrziu, de exemplu, cînd cu trămiterea *nr*[ului] XXII sau XXIII. Sper însă că acum i se vor fi speduit. Cu toate astea, io astăzi / am scris de nou la spediţiunea mea 262
din Sabiniu, ca să îndrepte lucrul încît va fi greşit.

Despre cari vă rog să încunoştinţaţi pre dn. Trausch, cu distintă stimă fiind

Al d[umnea]v[oast]re prea plecat,

T. Cipariu mpr. / 262"

[1] Publicaţia lui Cipariu, *Archivu pentru filologie şi istorie,* care apărea din 1867.

[2] *Karl Geringer,* 1808—1889, locţiitor (guvernator) cezaro-regesc al Ungariei, personaj marcant al vieţii politice din Imperiul austriac în secolul al XIX-lea. S-a născut la Sibiu, a terminat Facultatea de drept la Viena în 1829, după care a intrat ca funcţionar

la Guvernămîntul Austriei de Jos din Viena în P Î™U * +• , ^
din Viena, iar în 1843 e trimis ca exDertT; Irift T fun^^narlaTezaur ariatul

CXXIV

Bl[aj], 27/11 1871

Domnul mieu !

Scrisoaria d-tale din 11/11 mi-a sosit la timpul său, precum şi pachetul, numai cu una zi mai tîrziu.

Ocupaţiunile şi starea sănătăţei nu mă lăsară a-ţi răspunde pîn-acum şi sper că mă veţi scusa.

înainte de vreo 5—6 zile începusem una scrisoarie a vă scrie, însă neputîndu-o fini dintru una dată, cînd o căutai să continuu nu o mai aflai deloc, parcă a intrat în pămînt.

„Anonimele", ca de aci să încept de nou, le-am *Ies* cu multă plăcere şi bine aţi făcut că le scrieţi[1].

Pre la noi spiretul e tot cam ca pînă aci, cel puţin cei de altă părere nu o dau pre faţă, ci cînd le va veni bine desigur că nu vor să ascunză mîţa în sac, şi încă cu veemenţie. Cred că şi la alegeri vor merge unii din curiozitate, să vază cum vor merge lucrurile, dealmintrea alţii probabiliter numai *minaţi.* Cu toate astea, e cam prea timpuriu pentru *noi* a ne ocupa cu venitoriul, care, cum se ştie, depinde mult de la împre-
264 giurări şi de la vîntul ce bate. /

La B[ucureşti] nu m-am dus, şi cînd sănătatea mi-ar fi permis a merge, şi e probabile că nice altă dată nu voi mai merge, pînă cînd vor sta tot acele cauze ce m-au reţinut pîn-acum[2], decît poate în *preîmblare* pre puţin timp, şi cînd drumul de fier sau balonul ne va putea duce ca gîndul şi ca vîntul, ceea ce în 2—3 ani desigur nu se va tîmpla, şi io nu contez aşa departe.

D[om]n[ul] A[lexandru] R[oman], trecînd pre aici, ne-a cam spus une-altele petrecute la B[ucureşti]. Broşurele lui G. Sion[3] şi cealealalte le-am străpus de atunci dnu-lui I. Moldovan şi sper că în curînd se va putea trămite preţul celor de întîi, iar pentru cele de al doilea nu poci afirma nimica, ci vom vedea.

Celea de la B[ucureşti] cînd ni se trămit ne sosesc tare tîrziu, şi în jurnale încă aflăm numai fragmente, tot ca mai înainte. *Analile*, cari conţin ceva mai complet, se publică mai tot după ce şi-au pierdut
264ᵛ interesul[4]. /

Deviza timpului prezente este: *iute !* Cei ce întîrzie păţesc ca fetele din Evanghelie.

Văz că unele jurnale române şi străine răspîndiră faima despre ep[iscop]ul din Lugoş[5] că de curînd ar fi fost *aici.* Minciună! El nu a văzut Blaşul de cînd cu candidaţiunea metropolitană în 1868[6]. Poate că la primăvară vor să se adune la un sinod provinciale. Cel puţin, sufraganeii s-au apromis a veni, cam pe la Dumineca Tomei. Vom vedea ce va fi şi dintru asta[7].

Pre la Sabiniu încă aşteaptă ca, de aici, să facă vizită acolo, şi m-am mirat că chiar şi dn. E[lie] M[ăcelariu] încă o doreşte, şi nu vede ce însemnare ar avea atare vizită în timpul de faţă. Doi ungureni, şi autonomia Tr[ansilva]niei![8] Combine cine poate. Ca să nu rămînă şi de poştia de azi (28/11), închid cu acestea reserbînd pre altă ocaziune mai multe.

Al d-tale prea plecat,

T. Cipariu mpr.[9] / 265

[1] O serie de *Epistole anonime* ale lui George Bariţ din *Gazeta Transilvaniei* (XXXIV, 1871, nr. 81 din 20 oct./l nov., p. 1-2; nr. 82 din 23 oct./4 nov., p. 1-2; nr. 83 din 27 oct./8 nov., p. 1-2; nr. 84 din 30 oct./II nov., p. 1-2; nr. 85 din 3/15 nov., p. 1; nr. 86 din 6/18 nov., p. 1; nr. 87 din 10/22 nov., p. 1-2; nr. 88 din 13/25 nov., p. 1—2) semnate *Anonimul,* în care se supune unei lungi analize situaţia social-politică a românilor, polemizînd cu ziarele româneşti din Pesta, *Patria* şi *Albina.* Articole valoroase şi prin informaţiile pe care le dă despre conducătorii naţionali din preajma dualismului şi despre maşinaţiunile regimului.

[2] Bătrîneţea, slăbiciunea şi o oarecare reţinere faţă de atitudinea membrilor din Bucureşti ai Societăţii Academice. într-adevăr, peste cîţiva ani, în 1876, Cipariu va fi obiectul unui tratament deloc delicat din partea conducătorilor Societăţii, cu ocazia premierii celei de-a doua părţi a gramaticii sale, *Sintetica.*

[3] „Broşura lui G. Sion" = *Răspuns la discursul de recepţiune al lui Petrache Poenaru,* Bucureşti, 1871. în 10 septembrie 1870, Petrache Poenaru fusese primit membru al Societăţii Academice. Acesta a pregătit pentru sesiunea următoare un discurs de recepţie despre *George Lazăr şi şcoala românească,* dar, din cauza bolii şi slăbiciunii, nu şi-a putut ţine discursul. L-a citit Gheorghe Sion în şedinţa din 8 septembrie 1871, rostind în acelaşi timp şi un răspuns — după tradiţie — pe care şi l-a tipărit imediat în broşură. Discursul lui Poenaru va apărea abia în anul următor, în *Analele Societăţei Academice,* IV, ses. an. 1872.

[4] *Analele Societăţei Academice* se tipăreau la sfîrşitul fiecărui an (începînd cu anul 1871). Sesiunile anilor 1867—1869 s-au tipărit împreună, în iarna 1869—1870.

[5] Episcopul greco-catolic al Lugojului era Ioan Olteanu.

[6] O confuzie inexplicabilă a lui Cipariu: nu *actualul* episcop al Lugojului, Ioan Olteanu, candidase în 1868 la demnitatea de mitropolit de Alba-Iulia şi Făgăraş (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile *lui* Ioan Fekete Negruţiu, nr. XIX, n. 2), ci *fostul* episcop, Alexandru Dobra, mort în 1870.

[7] Scepticismul lui Cipariu nu s-a confirmat: în zilele de 5—14 mai 1872 s-a ţinut într-adevăr la Blaj Conciliul provincial prim al Provinciei bisericeşti greco-catolice de Alba Iulia şi Făgăraş, cu care ocazie a avut loc organizarea definitivă a bisericii unite din Imperiu după criteriile unei provincii bisericeşti închegate. Pînă la această dată, ierarhia era aproximativă, arhipăstorul de la Blaj figurînd doar ca şef teoretic asupra celorlalte trei episcopate: Oradea, Gherla şi Lugoj. în realitate, cei trei episcopi se purtau în mod mai mult sau mai puţin anarhic, un caz notoriu fiind cel al lui Iosif Popp Szilâgyi de la Oradea, care a încercat — la instalare — să evite hirotonirea la Blaj, tocmai ca să ocolească autoritatea mitropolitului naţionalist Alexandru Sterca Şuluţiu (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Ioan Fekete Negruţiu, nr. XV, inel. n. 1). Acum, în 1872, la Conciliul provincial, se iau hotărîri care stăvilesc excentrismul episcopilor şi întăresc autoritatea metropolitană, şi cu ea *unitatea* bisericii, atît de necesară pentru românii transilvăneni, în condiţiile dualismului deznaţionalizator. Vezi pentru acest însemnat eveniment în viaţa confesională a românilor transilvăneni *Conciliul provincial prim al Provinciei bisericeşti greco-catolice Alba-Iulia şi Făgăraş ţinut în anul 1872. Concilium provinciale primum Provinciae Ecclesiasticae graeco-catholicae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis celebratum Anno .1872,* Blaj, 1886, ediţie română şi latină.

[8] Dorinţa lui Ilie Măcelariu era ca cei doi episcopi de la Oradea şi Lugoj, dacă vor veni la Blaj, să treacă şi prin Sibiu, ca să se consulte cu ei în legătură cu redobîndirea autonomiei Transilvaniei. „Ungurenii" = din părţile numite în mod convenţional „ungurene", adică din Banat şi Bihor.

[9] Cu adnotarea lui Bariţ: „Răsp. după reîntoarcerea mea de la Bucureşti".

CXXV

Blaş, 9 nov. 1877

Prea stimate amice,

Am primit chiar acum, cu multă bucurie, scrisoaria d-tale de alaltăieri, şi pentru ca să nu [se] întîmple şi din partea mea vreuna întîrziare la unele întrebări, am şi luat peana să vă răspunz puţinele, deşi-mi cam tremură azi mîna, nu ştiu de ce.

încît pentru reviziunea *Dicţiunariului,* nu mă mestec deloc, cum am declarat şi d-lui Moldovan în iarna trecută să vă scrie[1]. El a fost lucrat după principie eronie cu totul, după părerea mea. Dar şi dealmintrea, nu vreu să aibă cuvînt autorii aceluia că am contribuit cît de puţin la deconsiderarea operei lor.

Iar încît pentru operatul mieu[2], el încă nu e terminat, căci almim trea l-aş fi comunicat, cel puţin *in specimine,* cu Academia. Cauzele neterminărei au fost mai multe: ocupaţiunile cu *Archivul* şi *Gramatica*[3], morbul intrevenit, de care încă nu am putut scăpa, noul material ce am mai căpătat şi încă nu l-am putut *esploata (sit venia verbo !)*[4] deplin, şi care mai sperez să capăt, şi altele cîte toate, ce nu este lipsă să le mai enumăr.

De unde, venirea d-lui Odobescu ar fi fost chiar fără rezultat[5]. Şi vă rog să-l asecuraţi că la timpul său nu voi lipsi a face cunoscut Academiei operatul terminat. Cînd? Asta nice io nu o poci şti. D-zeu
266 ştie. /

Despre *Catechismul rakoţian*[6] îmi pare bine că-l aveţi. Eu încă-l avusesem din biblioteca lui *Pop* din Zlagna[7], ci mi-a perit în revoluţiune. El în adevăr nu e calificat de a reprezenta limba românească din Tr[ansilva]nia din secol[ul] XVII.

Dealmintrea, încă io nu înţeleg toată procedura Academiei în astă parte. Se vede că la Academie sunt puţini cari să cunoască *de facto* şi din proprie experenţie întreaga literatură vechie pînă la 1700 din toate provinciele, şi fără de astă cunoştinţă nu se poate lua nice una deciziune meritorie. Numai după Iarcu[8] şi Popescu[9] — nu mergem departe. Ei sunt numai compilatori, cari nice nu au văzut cărţile vechi de cari scriu, necum să le studieze. Cest din urmă mi-a furat un § întreg din *Sintactică,* din vorbă în vorbă, şi tot nu se ruşina a cere ajutoriu pentru compilaţiunea sa atît de la Academie, cît şi de la Asociaţiunea noastră.

De la Academie nu am nice una ştire, ce s-a mai urmat de la 12 sept. v[echi] încoace, nice *Analile* nu s-au mai continuat cu trămiterea, nice ziariale nu ne-au mai spus nemica, decît că în cutare zi sesiunea anului 1877 s-a închis.

De Hasdeu, că l-aţi ales de membru, nu am ştiut[10].

Un pamfletist din Sabiniu atinge că Academia şi-a democratisat ortografia etc. Şi cîte vor mai fi de acestea.

în urmă, ca să închid înainte de închiderea poştei, încît pentru secătura de premiu, m-am şi urît cu trăgănările şi cîte şi mai cîte pre-
266* teste / de un an de zîle: că nu sunt bani, că nu sunt galbeni etc.[11]. Bietul Moldovan[12] destulă nevoie a avut cu răspunsurile. Io numai *una dată* am scris lui Sion, cînd fu vorba de resturile *Analiticei.*

Acum încă nu am decît să vă rog, că decît să se mai tot trăgăne lucrul, dacă piedeca e numai galbenii, mai bine să le scrieţi să schimbe leii româneşti — şi cu daună — în franci franţuzeşti. Numai să nu fie dauna pîn-acolo, cum se zîce, să mă aflu din secure cu toporişte.

întru alte, cu distintă stimă semnîndu-mă al *dv*re prea adict,

T. Cipariu mpr. / 267

[1] Se referă la atitudinea lui Laurian şi Massim care, în privinţa alcătuirii dicţionarului *(Dicţionariul limbei române, după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect* de — , I, A — H, Bucureşti, 1871; II, „colaboratori Iosif Hodoş şi G. Bariţ", I — Z, Bucureşti, 1876; *Glosariu care coprinde în sine vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum şi cele de origine îndouioasă, după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect* de — , Bucureşti, 1871), au dispreţuit părerile celorlalţi membri pînă la scandalizare (vezi Ioan Chindriş, *Alexandru Papiu Ilarian şi Academia Română).*

[2] Adică listele de cuvinte scoase din cărţi vechi.

[3] A doua parte a gramaticii elaborate de Cipariu: *Sintetica* (sintaxa), premiată de asemenea de Societatea Academică în 1876 (vezi *Gramatica limbei române. Partea II. Sintetica,* Bucureşti, 1877).

[4] „Aşa vine vorba".

[5] Este demnă de notat intenţia lui Odobescu din toamna anului 1877 — necunoscută din alte surse — de a veni la Blaj să se întîlnească cu Cipariu.

[6] Este vorba de *Catehismul calvinesc* de la 1642, tipărit la Bălgrad din porunca lui Gheorghe Râkoczy I (vezi Nicolae Drăganu, *Cea mai veche carte răkoczyană,* în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* I, 1921 — 1922, p. 161 — 278). Nu ştim cînd i-a venit lui Bariţ, şi în ce împrejurări, ideea de a retipări *Catehismul...* scandalos din secolul al XVII-lea. Ştim doar că în 22 septembrie/4 octombrie încă nu avea la îndemînă un exemplar al tipăriturii, căci în acea zi Odobescu îi scrie (B.A.R., ms. rom. 1 000, f. 71r): „în privinţa cărţei vechi în care să consulţi *Catechismul calvinesc* al lui Racoţi, îţi mărturisesc că n-am nici o ştire a se afla vreun exemplar pe aci". Dar ambiţia lui Bariţ nu cedează, şi iată că acum, la nici două luni după scrisoarea lui Odobescu, are un exemplar din *Catehism,* dar numai ediţia a doua, din 1656. îl va tipări doi ani mai tîrziu: *Catechismul calvinesc impus clerului şi poporului românesc sub dominaţia principilor Georgiu Rákoczi I şi II. Transcris cu litere latine după ediţiunea II tipărită în anul 1656, însoţit de una escursiune istorică şi de un glosariu,* Sibiu, 1879. Rostul politic al ediţiei este evident, în condiţiile cînd autoritatea maghiară dualistă *impunea* din nou, totul, românilor, şi el n-a fost trecut cu vederea de cei în cauză.

[7] Doctorul Vasile Pop, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 1.

[8] Lucrarea lui Dimitrie Iarcu (despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* I, p. 200): *Bibliografia cronologică română sau catalog general de cărţile imprimate de la adaptarea imprimeriei, jumătate secolul XVI şi pînă astăzi, 1550 — 1873,* Bucureşti, 1873, cu varianta ei mai veche: *Analele bibliografice române. Repertoriu cronologic sau catalogul de cărţile imprimate de la adopţiunea imprimeriei, jumătatea secolului XVI şi pînă astăzi, 1550 — 1865 exclusive,* Bucureşti, 1865.

[9] Gheorghe Popescu, *Trei ani de literatură română. Indice bibliografic al cărţilor publicate româneşte, în România sau de români, în anii 1874 — 1875 — 1876,* Bucureşti, 1877.

[10] Hasdeu a fost ales membru în 1877, după ce fusese respins în 1869.

[11] încurcăturile cu premiul Societăţii Academice pentru *Sintetica.*

[12] Ioan Micu Moldovan, care era discipol şi ajutor de nădejde al lui Cipariu.

ALEXANDRU STERCA ŞULUŢIU*

(1794— 1867)

Corespondenţa lui Alexandru Sterca Şuluţiu către George Bariţ (1860 — 1867) constituie o mărturie elocventă a eforturilor susţinute pe care bătrînul prelat român le-a depus, cu avînt şi energie tinerească, în slujba cauzei emancipării şi egalei îndreptăţiri a naţiunii şi limbii române din Marele Principat al Transilvaniei. Criza internă şi externă prin care trece Imperiul habsburgic în 1859, *Diploma* din octombrie 1860 şi mai puţin *Patenta* din februarie 1861, au creat cadrul favorabil pentru aplicarea în viaţă a unor importante revendicări naţionale cuprinse în programul românesc din 1848—1849. Revendicările româneşti din 1860—1861 rămîn în esenţa lor democratice şi progresiste (ca şi în 1848), ele urmărind să instituie drepturi politice legale pentru naţiunea română majoritară din Transilvania istorică, cu respect faţă de celelalte naţionalităţi ale ţării. Naţiunea română pretindea pe drept cuvînt ca doleanţele ei privind statutul politic şi juridic al Marelui Principat al Transilvaniei să găsească ascultarea dreaptă şi cuvenită. Programul românesc este în liniile lui principale şi generale autonomist şi descentralizator, atît în raport cu Pesta, cît şi cu Viena; în aceşti ani reîncepe cu deosebită intensitate şi se feia firul neîntrerupt al făuririi procesului progresist şi democratic al înstăpînirii româneşti asupra administraţiei şi legislaţiei Transilvaniei, întocmai cum s-a înfăptuit şi s-a procedat în unele părţi ale ţării, în care s-a instituit la 1848—1849 administraţia naţională românească. Breşa ivită între clasele conducătoare maghiare şi guvernul imperial austriac, cele două reprezentante ale asupririi străine locale şi centrale, părea că favorizează planurile şi intenţiile româneşti. Mitropolitul Blajului se angajează ferm, alături de alţi lideri laici sau ecleziastici români, pe drumul întortocheat şi dificil al legalizării şi oficializării drepturilor naturale şi fireşti ale naţiunii sale, în condiţiile grele ale încercărilor brutale şi directe efectuate de nobilimea maghiară şi patriciatul săsesc în vederea reinstaurării puterii lor in comitatele şi scaunele ţării, deci în administraţia locală de stat, sau în guberniu şi cancelaria aulică a Transilvaniei. Aici era terenul cel mai ostil şi dificil pe care trebuia să-l întîlnească şi să-l depăşească liderii români în drumul luptei lor pentru justa şi proporţionala reprezentare a naţiunii române în toate dicasteriile centrale şi locale de stat.

încă în 1860, Alexandru Sterca Şuluţiu, însoţit la Viena de o delegaţie românească numeroasă, înmînează tronului, împreună cu protopopul ortodox Ioan Popazu [1], petiţia din 10 decembrie prin care se revendica decretarea egalităţii politice a naţiunii romane, numirea cancelar aulic de naţionalitate română, egala îndreptăţire şi oficializarea limbii române, zentare proporţională în viitoarea Dietă a ţării şi congres naţional, în care poporul român manifeste şi să-şi precizeze în mod plenar revendicările şi să-şi organizeze acţiunile. în dece 1860, liderilor politici din Marele Principat al Transilvaniei li se alătură şefii politici ro din Banat, care căutau să prevină alipirea acestei provincii româneşti la Ungaria, să-i me autonomia sau în caz şi mai fericit să unească Banatul cu Transilvania [2], pentru ca masa r nească să fie şi mai concentrată organizatoric şi politico-administrativ. Dar Banatul, împr cu Zarandul, Chioarul, Solnocul de Mijloc, Crasna sînt încorporate Ungariei (unde se afl Crişana şi Maramureşul), iar Bucovina va fi administrată separat. Astfel planurile max româneşti ce tindeau spre formarea unei provincii autonome, care să-i cuprindă pe toţi ror din monarhie, sînt dejucate de contramăsurile celor două clase stăpînitoare ale asupririi str burghezo-moşierimea austriacă şi nobilimea şi burghezia maghiară aflată în proces de fo şi consolidare; politicienilor maghiari şi austrieci nu le convenea formarea unui stat aut român, chiar dacă în anii 1860—1861 între ei reizbucniseră crize şi certuri interne, lega împărţirea puterii şi a sferelor de influenţă în imperiu. în aceste condiţii, liderii români îşi centrează eforturile asupra emancipării naţiunii şi limbii române din Marele Principat al silvaniei (Ardeal). în pofida eforturilor şi petiţiilor româneşti în fruntea cancelariei aul Transilvaniei este numit contele Kemeny Ferencz, exponent al nobilimii maghiare. Alexa Sterca Şuluţiu, împreună cu episcopul ortodox Şaguna, îşi unesc atunci eforturile pentru a i ne alegerea unor consilieri şi secretari aulici români, alături de consilierii şi secretarii aulic ghiari sau saşi. Aceste eforturi sînt încununate de succes în sensul că în prima rundă sîn miţi la cancelaria aulică consilierul român greco-catolic Vasile Ladislau Popp şi secretarul r greco-catolic Gheorghe Anghel [3], la care se adaugă apoi prin eforturile lui Şaguna, secr aulic român ortodox Dimitrie Moldovan. Atent faţă de interesele supreme politico-naţio mitropolitul unit al Blajului atrage atenţia lui Bariţ asupra necesităţii împiedecării oricăro turi şi dezbinări între români, pentru a nu se răsturna „bună înţelegerea şi pacea între fr în acest sens Şuluţiu îi scrie şi lui Dimitrie Moldovan, rugîndu-l să-l înştiinţeze pe Şaguna îl va consulta în toate problemele (inclusiv în recomandarea funcţionarilor români în pos administrative) pentru „a avea, a ţinea întru toate o adevărată, cordială şi sinceră înţelege Mitropolitul unit a militat nu numai pentru ca în posturile centrale să fie numiţi român Transilvania (la Viena îl propune pe Vasile Ladislau Popp în funcţia de cancelar aulic) [6], pentru ca administraţia teritorială de stat locală să primească un caracter naţional romă mergînd la arhiducele Rainer, preşedintele guvernului şi la alţi miniştri austrieci, Alex Sterca Şuluţiu le propune să schimbe toate organismele instituţionale din Transilvania, politicienii maghiari au reuşit în 1861 să-şi restabilească o poziţie preponderentă, să-i de pe comiţii supremi maghiari şi „unde sunt în majoritate români să-i suplinească cu romă Alexandru Sterca Şuluţiu, Iacob Bologa şi Ioan Raţiu intervin cu insistenţă la Viena p aplicarea unor măsuri riguroase în vederea convocării unei diete a ţării în care deputaţii ro aleşi sau numiţi să fie reprezentaţi în mod just; de asemenea Şuluţiu îl informa pe Bariţ cerut ca românii „pretutindenea să fie după proporţiune dreaptă reprezentaţi", insistîn

* Iosif Sterca Şuluţiu, *Memoriu,* III, Sibiu, 1879; Idem, *O lacrimă fierbinte,* Sibiu, 1880; I. Ardeleanu, *Oameni din Sălaj,* Zalău, 1938; Alexandru Lupeanu-Melin, *Mitropolitul Alexandru Sterca Şuluţiu (1794—1867).*

[1] Biblioteca Academiei R.S.R., ms. rom. 992, f. 287—289; Scrisoarea I.

[2] *Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* XXIII, 1860, nr. 51.

[3] Pe care-l apără Şuluţiu de unele acuzaţii neîntemeiate în scrisoarea I.

[4] Scrisoarea I.

[5] Ibidem.

[6] Scrisoarea IV.

[7] Ibidem.

îndeosebi asupra ocupării posturilor de comiți supremi[8]. în 1862 Șuluțiu militează și pentru justa și proporționala reprezentare a românilor în congregațiile și comitetele comitatense, întrucît era cunoscut faptul că atît în 1861, cît și în 1848 sau înainte, în aceste adunări ale administrației locale de stat românii s-au aflat mereu în minoritate, deși pe teritoriul comitatelor populația românească era cu mult mai numeroasă decît cea maghiară. într-o scrisoare către Bariț, Alexandru Sterca Șuluțiu își exprimă dorința ca liderii români să urmărească cu atenție lucrările Universității săsești din Sibiu, ale cărei proiecte și dezbateri priveau întreaga patrie și îndeosebi situația grea și subordonată a românilor din Fundus Regius (Pămîntul crăiesc). Trebuia de asemenea ca șefii românilor să cunoască îndeaproape planurile și discuțiile aristocrației maghiare din Cluj, pentru a reuși să li se împotrivească prompt și cu eficacitate; în acest sens, mitropolitul Șuluțiu revine în Sibiu, unde convocase o ședință a Comitetului național permanent[9], acesta fiind îndreptățit să stabilească sarcinile și acțiunile politice concrete, în calitatea lui de for conducător și coordonator al întregii națiuni.

Alexandru Sterca Șuluțiu a jucat un rol politic important în organizarea internă și în săvîrșirea acțiunilor concrete ale mișcării naționale românești. Venit la Sibiu, unde este așteptat cu bucurie de către conaționali[10] și cu antipatie de către adepții politicii maghiare, mitropolitul unit lansează circularul de convocare a coreligionarilor săi laici sau ecleziastici, care permitea sau chiar îndemna și provoca populația românească greco-catolică să-și aleagă ea însăși reprezentanții la viitoarea Conferință națională de la Sibiu[11]. Consfătuirile pentru alegerea reprezentanților naționali constituiau prilejuri și modalități potrivite de întruniri și dezbateri a situației politice din i mperiu și de consultări largi privind căile de urmat în lupta pentru obținerea unor drepturi politice legale. La Conferința regnicolară de la Alba-Iulia, unde erau reuniți reprezentanți ai maghiarilor, sașilor și românilor, Șuluțiu, care după conferința națională de la Sibiu devenise copreședinte al Comitetului național permanent, apără pozițiile și programul politic românesc într-un discurs de o înaltă ținută etico-morală și profunzime politică. în acest discurs Șuluțiu desfășoară în mod logic o serie de argumente istorice, etnice și politice pentru a argumenta necesitatea menținerii autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei și a combate legea reacționară a uniunii cu Ungaria, emisă la 1848, și pe care politicienii maghiari se străduiau dhf răsputeri să o reaplice încă din 1860—1861. Dovedindu-se în pas cu spiritul vremii și adept al principiului democratic al egalității între popoare și națiuni, Șuluțiu pledează și la Alba-Iulia pentru înțelegere și colaborare între toți locuitorii Transilvaniei, pe baza egalei îndreptățiri naționale și prin recunoașterea oficială a drepturilor națiunii române, atîta vreme „tolerată" și asuprită pe propriul său pămînt strămoșesc[12]. Șuluțiu nu s-a mulțumit să alimenteze rezistența românească doar în comitatele și scaunele țării, ci s-a străduit ca problemele și justețea revendicărilor programatice românești să fie cunoscute în cercuri mai largi ale opiniei publice din monarhia habsburgică. Astfel în cursul călătoriei de la Viena din octombrie-noiembrie 1861, Șuluțiu împreună cu alți lideri români obțin colaborarea ziarului *Oesterreichische Zeitung,* care urma să publice periodic articole favorabile națiunii române, prin intermediul lui Vincențiu Babeș[13]. De asemenea, el a luptat neobosit pentru demascarea și zădărnicirea intrigilor Guberniu-

[8] Scrisoarea VI.
[9] Scrisoarea VIL
[10] *Telegraful român,* VIII, 1860, nr. 51; Enea Hodoș, *Scrisori cu mai multe figuri și un adaos,* Sibiu, 1940, p. 38—40.
[11] *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* XXIII, 1860, nr. 52.
[12] *Telegraful român,* IX, 1861, nr. 8, 9, 10; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară,* voi. II, Sibiu, 1904, p. 228—246.
[13] Scrisoarea V.

lui maghiar din Cluj, care se străduia din răsputeri să evite convocarea unei Diete reprezentati
a Transilvaniei, boicotînd instrucțiunile venite în acest sens de la Viena; cu aceeași ocazie mit
politul român cere în mod expres dezavuarea atitudinii șovăielnice și contradictorii adoptată
consilierii români din guberniul maghiar, Paul Dunca, Alexandru Lazăr, Ioan Alduleanu
Aceștia deși nu s-au împotrivit publicării rescriptului de convocare a dietei afirmau în votul
separat că modalitatea folosită era ilegală. O Dietă a Transilvaniei, în care românii urmau
fie reprezentați mai echitabil și mai democratic, era absolut legală și justificată, întrucît
firesc și natural ca soarta unui teritoriu să fie decisă cu consultarea și respectarea voinței majorită
locuitorilor. Ilegală era Dieta maghiară pașoptistă de la Cluj, care în absența reprezentanți
națiunii majoritare votase uniunea Transilvaniei cu Ungaria; or, Guberniul clujean, în fru
cu contele Miko Imre, bazîndu-se pe „legalitatea" legilor maghiare de uniune din 1848, se st
duia să înfăptuiască uniunea și contopirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria. Pentru a deju
ace?te intenții, Șuluțiu, secondat de Rațiu și Bologa, ambii membri ai Comitetului național p
manent, nu pregetă să plece la Viena, spre sfîrșitul anului 1861[15].

Activitatea politică desfășurată de Șuluțiu în anii 1860—1861 i-a atras dușmănia și
adus mustrări aspre în scris din partea cancelarului aulic maghiar, contele Kemeny Ferenc,
septembrie 1861 aristocratul maghiar îl acuză pe mitropolitul unit, făcîndu-1 responsabil
alcătuirea numeroaselor proteste românești și de nesupunere manifestată față de legile maghi
din 1848; apoi înaltul prelat român este declarat responsabil pentru că a contribuit la crea
unei atmosfere de teroare în jurul familiilor maghiare din Transilvania. Șuluțiu îi răspunde pr
tr-o adresă fermă în care argumentează și justifică îndreptățită rezistență pasivă a națiunii roma
față de încăpățînarea cu care nobilimea maghiară continua să încalce principiul egalei îndrep
țiri naționale și să împiedece accesul proporțional și democratic al românilor în administra
comitatensă. „Nici într-un comitat unde elementul român e mai numeros decît cel magh
nu s-au respectat dorințele românilor — spunea Șuluțiu. în zadar cerură și pretinseră romă
ca în locul comitetelor comitatense din 1848, în cari românii, din motive vrednice de aprol
n-au încredere, să se formeze cîte o congregațiune generală sau marcală, respectîndu-se d
cuviință proporțiunea poporațiunei și să se aleagă comitete noi, iar alegerile de oficiali p
acestea să se facă și prin ele să se conducă administrațiunea publică"; limba română era ne
dreptățită și nu era coordonată celei maghiare în multe din comitatele patriei, mitropol
român dînd și cîteva exemple caracteristice: comitatele Hunedoarei, Cetății de Baltă, Tur
Comiții supremi maghiari și majoritățile maghiare contrafăcute din comitetele comitatense
procedat neloial, incorect și dușmănos clnd „au hotărît și au trimis adrese și deputațiuni,
la Mfajestatea] Sa ces[aro] reg[ală] apostolică, cît și la Dieta ungară, pentru a esopera uniu
cu Ungaria, și aceasta au făcut-o desconsiderînd protestările energice și apriate date în co
acelora de către frații și concetățenii lor români". Aceste practici și „rele" preciza Șuluțiu
se mai pot uni cu spiritul timpului modern". Funcționarii maghiari au impus comunitățilo
preoților români în mod oficial să adune contribuții bănești pe seama honvezilor maghiari
la 1848/9 au ucis mii de români și s-au făcut vinovați de „aprinderea și batjocorirea nenumăra
lor sate și biserici românești". în fața acestor asupriri și desconsiderări a sentimentelor și dori
lor națiunii române era de mirat că românii au adoptat doar rezistența pasivă în locul reziste
și opunerii prin forță. Șuluțiu preciza că și-a sprijinit națiunea în lupta și năzuințele sale pe
meiul datoriilor ce le are către poporul sau, „atît după dreptul divin cît și după cel omene
și i-a scris clar lui Kemeny că el și-a folosit influența arhipăstorească în deplină concorda

[14] Scrisorile IV, VI.
[15] Scrisorile IV, V, VI.

cu conştiinţa şi convingerile sale interioare. Preluatul român greco-catolic îi scrie lui Kemeny că ar fi fost mai înţelept ca el şi alţi politicieni maghiari să înţeleagă şi să respecte justele revendicări româneşti şi ca pe baza egalei îndreptăţiri să se instituie armonia şi buna înţelegere în ţară pentru că „pînă cînd naţiunea română nu se va recunoaşte şi nu va fi proclamată la Dieta Ardealului de naţiune cu aceleaşi drepturi legale pe care le au celelalte naţiuni surori, pînă atunci dorinţele şi pretenţiunile loiale ale ei nu pot fi apăsate prin nici un fel de măsuri volnice şi teroristice"- Mitropolitul Şuluţiu avusese conflicte asemănătoare şi cu guvernatorul Transilvaniei Miko Imre, încă din iunie 1861 [16].

Raporturile lui Şuluţiu cu noul cancelar aulic maghiar contele Nâdasdy Ferenc se îmbunătăţesc însă în mod sensibil. Acesta şi-a luat angajamentul să aplice prevederile *Diplomei* şi *Patentei* şi să acţioneze în sensul convocării Dietei Transilvaniei şi a inarticulării naţiunii şi limbii române. în 1863, mitropolitul Şuluţiu acţionează cu aceeaşi energie pentru convocarea şi reuşita celei de A doua conferinţe naţionale de la Sibiu. Modalitatea alegerii reprezentanţilor naţionali la conferinţa înscrisă în noul circular de convocare este aceeaşi ca în 1861, permiţînd alegerea lor de către mirenii şi laicii uniţi din ţară; el se interesează de buna organizare anterioară a acţiunilor legate de pregătirea conferinţei (aşa cum a făcut şi G. Bariţ), elaborînd un proiect de program naţional şi declarîndu-se de acord cu actele pregătite în acelaşi scop de către Bariţ, căruia îi destăinuie din nou toate gîndurile şi acţiunile sale [17]. în preajma alegerilor pentru Dieta de la Sibiu, Şuluţiu adresează clerului subordonat un nou circular ordonîndu-i să îndrumeze în mod serios alegătorii români pentru â se asigura alegerea celor mai buni fii ai naţiunii la viitoarea Dietă a ţării, în care naţiunea română îşi punea mari şi bune nădejdi [18]. Alexandru Sterca Şuluţiu ia parte la lucrările Dietei sibiene ca deputat regalist, numit şi chemat direct de către împărat în calitatea lui de principe al Transilvaniei. în Dieta de la Sibiu românii au avut 57 de deputaţi, maghiarii 54 iar saşii 43. Majoritatea maghiarilor opun însă o rezistenţă pasivă faţă de dieta sibiană; aşa cum de fapt şi politicienii maghiari din Ungaria sau Transilvania au boicotat parlamentul central schmerlinghian de la Viena ca şi toate instrucţiunile acestui regim care prevedeau menţinerea autonomiei Transilvaniei şi nerecunoaşterea legilor de uniune maghiare de la 1848. Alexandru Sterca Şuluţiu participă la dezbaterile articolului de lege despre efectuarea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei prin discursurile sale susţinute în şedinţele 18, 20, 22, 25, din 28, 31 august şi 2, 6 septembrie 1863 [19]. La fel de neobosit, Şuluţiu îşi aduce contribuţia la dezbaterile legate de promulgarea articolului de lege privind întrebuinţarea limbilor în patrie şi adoptarea limbii române ca limbă oficială, alături de maghiară şi germană, participînd la dezbaterile şedinţelor 32, 33, 35, 36 din 21, 22, 25, 28 septembrie 1863 [20]. în şedinţa a 38-a din 30 septembrie Şuluţiu ia cuvîntul pentru înarticularea *Diplomei* şi *Patentei* de către Dieta sibiană [21]. De repetate ori Şuluţiu intervine în chestiunea Tribunalului Suprem al Transilvaniei, militînd ca sediul lui să fie în ţară, nu la Viena [22]. Mitropolitul Blajului a fost membru în Camera Superioară a Reichsrathului central din Viena; aici a desfăşurat însă o activitate extrem de modestă şi la singura şedinţă la care a luat parte a făcut uzanţă de limba română [23].

[16] P ă c ă ţ i a n, *Op. cit.,* voi. II, p. 687-693.
[17] Scrisorile VIII, IX, X, XI.
[18] T. V. P ă c ă ţ i a n, *Op. cit.,* voi. III, Sibiu, 1905, p. 37-41.
[19] *Op. cit.,* p. 137-141; 173-174; 180-181; 206-208; 249-250.
[20] Op. *cit.,* p. 308-309; 334-335; 349-351; 363-365.
[21] *Op. cit.,* 388-392.
[22] *Op. cit.,* p. 446-450; 462-465; 474-478.
[23] Op. *cit.,* p. 636.

Anii 1865 — 1867 care concentrează perioada tratativelor austro-ungare pentru instaurar
dualismului ca sistem fundamental de stat al imperiului îl îngrijorează mult pe Şuluţiu; aces
îşi exprimă în scrisorile către Bariţ teama că legile din 1863 — 1864 nu vor supravieţui în no
climat politic ceea ce ar fi o „moarte politică ruşinătoare" pentru naţiunea română. El îşi e
primă de asemenea acordul cu articolele lui G. Bariţ publicate în *Gazeta Transilvaniei* în ca
erau atacate legile uniunii şi era apărată autonomia Transilvaniei; încă din august 1865 Şuluţ
militează pentru convocarea unei conferinţe naţionale care să pregătească şi să organizeze ripos
poporului român faţă de manevrele duşmănoase ale dominanţilor. în politică — scria Şuluţ
lui Bariţ — lumea nu se ţine „nici de vorbă, nici de dreptate şi cu atît mai puţin de o consecin
logică, ci dă pe întreg, uneori şi orbeşte, dacă socoteşte că evenimentele şi spiritul zilei îi vi
bine la socoteală". Dată fiind situaţia grea care se profila în faţa naţiunii, Şuluţiu ar fi prefera
„coînţelegere, dară, coînţelegere şi iarăşi coînţelegere, şi apoi solidaritate de diamant" [24]. Mitr
politul Blajului îl informează pe Bariţ asupra încercării sale eşuate de a-l determina pe Şagu
să opereze împreună convocarea unui congres politic naţional. De asemenea Bariţ este înştiinţ
că intelectualii blajeni, convocaţi de mitropolitul lor la o consfătuire politică, s-au declarat
acord cu intenţia lui de a analiza „situaţiunea de faţă" într-un ciclu de 7 — 8 articole ca
urmau să apară în *Gazeta Transilvaniei.* Majoritatea intelectualilor blajeni erau pentru organ
zarea unei rezistenţe active în Dieta de la Cluj, împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria
a intenţiilor şi planurilor centralizatoare şi dominatoare ale politicienilor maghiari. Dintre in
lectualii prezenţi doar doi au fost pentru boicotul alegerilor şi a Dietei din Cluj (tactică ce o
comandau fruntaşii români de la Viena, care i-au scris în acest sens silui Şuluţiu).„Grele
critice timpuri am adjuns pentru cauza naţională, — exclama cu durere mitropolitul român
chiar mai grele ca la 1848! Acum, dacă nu vom fi o inimă şi un suflet şi ne va părăsi şi cu
giul, şi nu vom fi rezoluţi şi la întîmplări neaşteptate, am recăzut iarăşi în statutul heloţi
făcuţi prin legile de la 1848 (cele maghiare, n.ns.) şi dependinţi de la graţia aristocraţiei magh
are" [25]. Din păcate, între liderii români izbucnesc certuri, schimburi de opinii şi păreri sau inc
minări reciproce, dar nu întotdeauna justificate şi principiale, în legătură cu alegerea tactici
şi căilor de urmat în lupta politico-naţională. Deocamdată, în 1865, se păstrează încă o cva
solidaritate şi o relativă armonie; 29 de deputaţi români, aleşi sau numiţi, în frunte cu Şulu
şi Şaguna, declară Dieta din Cluj ilegală şi necompetentă de a discuta şi a hotărî soarta ţă
cerînd reconvocarea unei diete democratice a Transilvaniei, pe baza legii electorale votate
1864 de Dieta sibiană.

Alexandru Sterca Şuluţiu a sprijinit intens acţiunea Raţiu-Bariţ şi înaintarea memor
lui alcătuit de aceştia către Tron, preconizînd în scrisorile sale către Şaguna ca protestul ron
nesc să fie dus la Viena de către cei doi mitropoliţi români. De asemenea mitropolitul Blaju
părtineşte părerea pasivistă conform căreia Comitetul naţional permanent din 1861/3 nu r
era competent să conducă mişcarea naţională. Şuluţiu îl înştiinţează îndeaproape pe Ba
despre toate diferendele sale cu Şaguna, diferende legate de memoriul Raţiu-Bariţ ce pu
1493 de semnături, de comitetul naţional din Blaj în frunte cu Ioan Bob şi Ioan Fekete Negru
(care sprijinea acţiunea pasivistă şi cu mijloace financiare); scrisorile dezvăluie de asemen
aspecte din conflictele ivite în legătură cu oportunitatea sau posibilitatea convocării unui c
gres naţional românesc [26]. Mitropolitul Blajului apără cu aceeaşi demnitate şi hotărîre pozi
şi programul politic al naţiunii sale în faţa comisarului regal contele Emanuel Pechy, cu c

[24] Scrisoarea XV.
[25] Scrisoarea XVI.
[26] Scrisorile XVI, XVIII.

a avut o întrevedere mai îndelungată la Cluj. Toate demersurile făcute de Şuluţiu în faţă lui Pechy au fost aduse la cunoştinţa lui Bariţ printr-o scrisoare amplă dedicată acestui eveniment. Şuluţiu îi spune în faţă lui Pechy, care îl mustra pentru atitudinea şi activitatea sa politică, că el îşi iubeşte din suflet naţiunea „şi de aceea am apărat ori unde am putut drepturile ei naţionale, şi mă ţin obligat acele şi de aci înainte, pe căli legiuite ori cînd a le apăra, deoarece eu din naţiune sunt şi dignitatea aceasta înaltă bisericească numai pentru naţiunea mea o port şi o am dobîndit"[27].

Mitropolitul Blajului, Alexandru Sterca Şuluţiu moare la 7 septembrie 1867, plîns şi regretat de toţi românii Transilvaniei. A lăsat în urma sa amintirea unui luptător dîrz pentru emanciparea politică a poporului român şi şi-a testat întreaga sa avere pentru dezvoltarea culturii naţionale, sprijinirea studenţilor români şi dacă ar fi fost posibil şi pentru înfiinţarea unei universităţi româneşti.

[27] Scrisoarea XXIII.

Viena, în 14/2 december 1860

Mult mie stimate şi iubite domnule Bariţ!

Excuzarea pentru că n-ai putut veni are deplinul său loc în inima noastră.

Noi, aici, toate cele nouă cu putinţă ne-am silit a face[1]. Expoziţiunile noastre orale la Maiestate şi la cei puternici au fost făcute fără sfială, şi cu toată libertatea a unui cuget curat şi a unor oameni cari, în cererile sale, stau pe terenul dreptului şi a diplomelor împărăteşti din 20 oct.[2], şi gîndesc că nemica n-au rămas la care să nu fim dat genuinele noastre şi liberele desluşiri şi informaţiuni, precum mai cu amariintu vei vedea şi din petiţiunea noastră[3] — care vi s-au trimis tipărită — şi mai vîrtos din orala relaţiune a r[everendi] simului protopop Popasu[4], care despre toate cele zise şi făcute vă va povesti mai pe larg.

Cele ce ai scris la domnul protopop Popasu, cu multă înţelepţiune şi pătrundere în lucru şi în cele viitoare, tare le încuviinţez şi eu, şi de aceea nu trebuie să ne supărăm mult că Cancelaria nu s-au denumit din fiii naţiunei noastre[5]. De un rău mai mare mă tem numai, care *ad amicas aures*[6] ţi-1 descoper: nu cumva înainte de timp, şi de a fi naţiunea încă statornicită pe cale legiuită, şi prin lege pozitivă, ciuma ambiţiunei sau a poftei de deregătorii cardinale, ceea unită cu depopularizarea multor vrednici fii ai naţiunei noastre, să intre şi între bărbaţii naţiunei noastre, după cum cu durere am observat, dintr-o epistolă a domnului consiliarju Br.[7] din care se cam vede că ar purta ceva frică, nu cumva altul să-i preocupe nădăjduitul, poate, de dînsul ceva post cardinale. Frica sa se vede a fi cauzata asupra lui Angyel[8] — bărbat cu largi, tare, cunoştinţe juridice şi montanistice înzestrat — pe carele cu nedrept şi fără nice un fundament îl numeşte renegat, şi se teme nu cumva prin favoarea mea să adjungă în ceva post cardinale, să-i preocupe locul lui[9].

Înainte a face asupra bravilor şi harnicilor bărbaţi şi fraţi prepusuri rele şi a arăta neîncrederea, ar fi a răstorna bună înţelegerea şi pacea între fraţi. A se certa înainte pentru posturi şi a emula *per fas et nefas*[10],

şi a pofti înaintare şi preferinţe nu-i numai ridiculos, da este şi un lucru surupătoriu de interesele şi binele naţiunei.

Eu, prin una epistolă, m-am rogat de domnul consiliariul şi Kreiss-Commissariul de la Orăştie Dimitrie Moldovan[11] ca să scrie excelenţei sale ep[isco]pului A. b[aron] Şaguna că eu vreau, în toate, cu excelenţia-sa şi cu toţi fiii naţiunei de ambele confesiuni, a avea, a ţinea întru toate o adevărată, cordială şi sinceră coînţelegere. De aceea să binevoiască, cu toată puterea autorităţei sale, a stîmpăra la unii fii sufleteşti ai săi dorul cel mare după deregătorii înalte şi de aci urmîndele, nedreptele *Verdăchtigung*[12]-uri ale bărbaţilor cari nu meritează acele şi cari, ca unii oameni răi, mie nu-mi plac.

Despre celelalte nădăjduiesc să avem, cu prilegiul conferinţilor, timp mai mult ca să vorbim şi să ne înţelegem despre toate, cu toţii,

Pînă atunci încă, poftindu-ţi tot binele de la Dumnezeu, şi ca să-ţi cruţe preţuita la toată naţiunea sănătate, cu osebit estimiu rămîn al multstimatei domniei-tale sincer stimătoriu,

Metropolitul Alexandru.

[1] Fruntaşii politici români, conduşi de mitropolitul greco-catolic Alexandru Sterca Şuluţiu, pleacă spre sfîrşitul anului 1860 la Viena, pentru a apăra interesele naţionale în noile condiţii politice statornicite prin *Diploma imperială din 20 octombrie 1860.* Cu această ocazie, revine în arena politică şi Axente Sever, marele prefect de la 1848—1849. S-a înaintat împăratului o petiţie-program, într-o audienţă în care au fost primiţi numai Sterca Şuluţiu şi Ioan Popasu. Axente Sever şi ceilalţi delegaţi i-au acompaniat pe cei doi în convorbirile cu diferite personalităţi politice din Viena: ministrul cu vederi liberale Schmerling, cancelarul aulic al Transilvaniei Kemeny Ferencz, ministrul ţGlanz şi alţii. George Bariţ trebuia să facă şi el parte din delegaţie, dar, după cîte înţeegem, n-a putut pleca la Viena. Vezi despre acest moment George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei...,* III, p. 65; 514—515; Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia Dimitrie Moldovan, nr. 297.

[2] De fapt, o singură „diplomă" (vezi textul ei la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* II, p. 109—112), şi reglementările de rigoare emise tot în 20 octombrie 1860. Diploma promite reinstituirea sistemului constituţional, respectarea autonomiei provinciilor şi egala îndreptăţire a popoarelor şi limbilor din imperiu.

[3] Vezi nota 1. Românii transilvăneni cereau: decretarea egalităţii politice a naţiunii, numirea unui cancelar român la Viena, oficializarea limbii române, reprezentarea proporţională în Dieta Transilvaniei şi aprobarea unui congres naţional. Textul petiţiei s-a publicat încă în 1860, în *Foaie pentru minte...* (nr. 49—50), iar mai tîrziu la Teodor V. Păcăţian, *Op. cit.,* p. 143-151.

[4] Ioan Popasu reprezenta, în lipsa episcopului Şaguna, confesiunea neunită, în. calitatea sa de protopop al Braşovului.

[5] în fruntea Cancelariei aulice a Transilvaniei din Viena se afla reacţionarul baron Kemeny Ferencz. în aceleaşi zile s-au denumit şi consilierii şi secretarii aulici, printre ei aflîndu-se doar doi români: Vasile Ladislau Popp şi Gheorghe Anghel. Ulterior, la insistenţa lui Şaguna, care va reclama faptul că neuniţii au fost ignoraţi, va fi denumit de consilier aulic încă un român transilvănean: Dimitrie Moldovan. Ceilalţi consilieri sau secretari erau maghiari şi saşi: Kabos Daniel, Kozma Denes, August Roth, Biro Miklos, Dobokai Antal şi Joseph Plecker. începutul „liberalizării" nu debutează promiţător pentru români, în ciuda autosugestionării bunului arhiereu Sterca Şuluţiu.

[6] „La urechi prieteneşti", adică demne de încredere.

[7] Ioan Bran de Lemeni.

[8] Gheorghe Anghel, despre care vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, p. 71.

[9] Gheorghe Anghel va ajunge într-adevăr, prin „favoarea" mitropolitului, secretar aulic la Viena (vezi nota 5).

[10] „Pe orice cale", „cu orice preţ".

[11] *Dimitrie Moldovan,* 1811—1889, fruntaş român din Transilvania, consilier la Cancelaria aulică din Viena. A studiat politehnica la Viena şi montanistica la Schemnitz. în 1848—1849 a fost şi el refugiat în principatele româneşti, alături de alţi fruntaşi revoluţionari. După 1850 a fost numit adjunct la comanda Districtului Alba Iulia, comisar cercual la Orăştie, apoi secretar aulic (în 1861; vezi nota 5) şi, în fine, consilier aulic la Viena (1863). Vezi despre el Iosif Sterca Şuluţiu şi Axente Severu, *Dimitrie Moldovan,* în *Tribuna literară,* supliment al ziarului *Tribuna,* I, 1900, p. 19; Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia Română,* III, Sibiu, 1904, p. 314.

[12] „Bănuieli".

II

Sibiu, 3 ianuarie s. n. 1861

Mult stimate domnule Bariţ!

Aici închise îţi trămit 2 exemplare din circulariul meu, slobozit de aici din Sibiu[1] — unde voi rămânea pînă după celebrarea conferinţelor naţionale[2] — cătră clerul meu, din cari vei înţelege tot lucrul şi intenţiunea. Asemenea s-au făcut şi din partea excelenţiei-sale domnului episcop A. baronele Şaguna[3]. Numai dacă, pentru scurtarea timpului, ar putea adjunge şi circularele pe la toţi respectivii, şi ar putea veni şi cei chemaţi![4]

Pe stimata domnia-ta, cu pe domnul directorele Mureşan[5], îmi iau libertate, osebit prin aceasta a mea scrisoare, a vă invita la conferinţile naţionale pe 1/13 ianuarie 1861, aici în Sibiu ţinînde[6], eu însumi rugîndu-vă ca, de este cu putinţă, să veniţi ambii, iară dacă ambii a veni n-aţi putea, domnia-ta nice într-o întîmplare să nu rămîni ca să nu vii[7].

Pentru multe ocupaţiuni, acum multe nu-ţi pot scrie. Sperînd că în persoană ne vom întâlni, las toate — multe! — de a ţi le comunica cu gura.

Venirea mea la Sibiu şi primirea prea frăţască, pe largul o vei afla din *Telegraful român*[8].

Dorind să ne întâlnim şi vedem, cu osebită părintească onoare rămîn, pentru totdeauna, al mult stimatei d-tale de bine voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

[1] Este vorba de circulara de convocare a Conferinţei Naţionale din Sibiu, care s-a ţinut între 1/13—4/16 ianuarie 1861 (vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* voi. II-III, passim). Conferinţa — numită frecvent de contemporani „congres naţional" — trebuia să stabilească atitudinea politică a românilor în faţa marii efervescenţe politice stîrnite în întregul imperiu de *Diploma de liberalizare.* Ca obiectiv imediat, trebuia stabilită platforma românească pentru Conferinţa regnicolară de la Alba-Iulia din februarie 1861 unde urmau să se întîlnească reprezentanţii românilor, maghiarilor şi saşilor, pentru a discuta viitorul statut politic al ţării. în concepţia lui Sterca Şuluţiu, această conferinţă trebuia să pună bazele unei vieţi politice echitabile, cu îndreptăţirea egală a naţiunilor, „care cu toată dreptatea o dorim şi o pretindem". Textul circularei lui Sterca Şuluţiu, în *Foaie pentru minte...,* 1860, nr. 52.

[2] Conferinţa Naţională de la Sibiu din 1/13—4/16 ianuarie 1861 s-a ţinut în clădirea Seminarului teologic ortodox de aici. Conferinţa a adoptat ca acte naţionale petiţiile din 7 noiembrie şi 10 decembrie 1860, a elaborat alte două petiţii, care cereau egala îndreptăţire prin lege a naţiunii române şi a limbii şi o justă reprezentare a românilor la vii-

toarea conferinţă regnicolară (vezi nota 1). S-a ales un comitet permanent ca for conducător al naţiunii şi — lucru de mare însemnătate! — s-a aprobat programul de la 3/15 mai 1848, făcîndu-se astfel un act de continuitate a platformei revoluţionare de la 1848, de reconsiderare a paşoptismului ca şcoală politică pentru viitor. Vezi *Protocolul şedinţelor Conferinţei Naţionale Româneşti din 1J13 pînă în 4J16 ianuarie 1861, la Sibiu, sub preşedinta a doi archipăstori româneşti din Transilvania, cu adusele sale si cu un comentariu,* Braşov, 1861.

[3] Andrei Şaguna a lansat, în aceleaşi zile, o circulară asemănătoare, în numele clerului neunit. Scopul şi tonul circularei sibiene e acelaşi (vezi nota 1). Românii, spune Şaguna, nu cer altceva decît „drept egal, fără vătămarea vreunei naţii sau religii din patrie, ceea ce şi naţia noastră aşteaptă cu tot dreptul de la alte naţii conlocuitoare din ţară" (vezi *Foaie pentru minte...,* 1860, nr. 52).

[4] „Cei chemaţi" = adică cei care vor fi aleşi sau desemnaţi să participe la Conferinţa de la Sibiu: 54 de greco-catolici şi 48 de ortodocşi — clerici şi mireni — după cum preconizau cei doi arhierei în circularele lor.

[5] Iacob Mureşanu era directorul Gimnaziului romano-catolic din Braşov.

[6] Vezi nota 2.

[7] George Bariţ va fi, într-adevăr, prezent la conferinţă, avînd un rol însemnat. El este şi editorul protocolului conferinţei (vezi nota 2).

[8] Venirea lui Alexandru Sterca Şuluţiu la Sibiu la conferinţă are semnificaţia unui pas important spre apropierea celor două confesiuni româneşti din Transilvania. După mărturia oculară a lui Ilie Măcelariu (vezi scrisoarea sa către Iosif Hodoş din 3 ianuarie 1861, la Enea Hodoş, *Scrisori cu mai multe figuri şi un adaos,* Sibiu, 1940, p. 38—40), arhiereul blăjean a fost primit la Sibiu „ca un domnitor". L-au întîmpinat, în satul Cristian, 40 de studenţi români călări, în costume naţionale, şi 10 trăsuri cu intelectuali sibieni. Episcopul Şaguna i-a trimis careta sa de gală, care l-a purtat pe bătrînul patriot pînă în Sibiu. Seara a avut loc o mare „iluminaţie" în cinstea oaspetelui. Sute de tineri români au stat de gardă la reşedinţa care i s-a atribuit, pe strada Cisnădie, şi în jurul Seminarului teologic neunit, pentru a preîntîmpina intenţia unor huligani maghiari, care plănuiau să organizeze o huiduială — în graiul epocii: kazenmuzik — la adresa Iul Sterca Şuluţiu. Vezi despre toate acestea şi *Telegraful român,* VIII, 1860, nr. 51.

III

Blaş, în 10 mai s.n. 186Î

Domnul meu I

Din aci închisa copie, cu acluzele sale, vei cunoaşte mai de aproape tot statul lucrului. îmi rămîne numai a te ruga ca pe 19/7 a curgătoarei^ pe cînd se va deschide congresul fraţilor noştri de cealaltă confesiune^ la Sibii *, unde mă voi duce şi eu, să binevoieşti a veni acolo şi domnia-ta^ spre a ne înţelege laolaltă.

Dealtmintrea, din parte-mi nu am lipsit de a chema deodată acolo şi pe alţi membri ai Comisiunei permanente, pe cari timpul i-a probat de români adevăraţi.

Pe lîngă care, cu toată stima, rămîn al domniei-tale sincer veneratoriu,

Metropolitul Alexandru.

[1] în 1861 nu a avut loc la Sibiu nici un congres sau sinod bisericesc al românilor neuniţi din Transilvania.

IV

Viena, 21 octobre 1861

Mult stimate domnule Bariţ

După ce Maiestatea Sa nu s-au mai întors la Viena, de la Corfu, şi abia va veni pînă în 24-a lunei curente, noi timpul acesta l-am folosit cu vizitele noastre[1] pe la archiducele R.[2] şi pe la miniştri, informîndu-i că., în contra technelor magyarilor — cari din toate puterile se vor sili să împedece ţinerea Dietei în Transilvania, şi în a cărora mîni este astăzi depusă toată puterea administrativă — nu este alt remediu, fără să puie de cancelariu un român, anume pe Papp[3] consiliariul, şi în Ardeal să-şi schimbe regimenul organile, şi mai vîrtos supremii comiţi, unde sunt în majoritate români, să-i suplinească cu români etc, etc.

Domnii noştri aceştia se vede că sunt tare pătrunşi de adevărul informaţiunilor noastre, deşi aceea încă am observat că la propunerile noastre arată ceva sfială şi retragere în convorbire. Cauza, mai apoi, alaltăieri, o am aflat-o după ce a doua oară am mai colindat pe la miniştri, încrederea — care şi pînă acum era pre puţină în români — separatul vot al consiliarilor noştri de la Gubernie[4], cel nefericit, o au compromis tare, şi foarte rea impresiune au făcut pe la miniştri. Votul acesta separat şi mizerînd a consiliarilor noştri s-au tradus în nemţie şi s-au tipărit[5] şi s-au împărţit pe la toţi miniştrii, cari în acest vot aflâ pentru regimen şi pentru Maiestate mai mare vătămare şi opoziţiune, decît este togma în protestul Guberniei asupra Dietei[6], la rescriptul împărătesc pentru ţinerea Dietei[7]. Şi, durere, e şi aşa precum vei vedea în copie, care ţi se va trămite de aici.

Niciodată nu au fost cauza cea dreaptă şi sîntă a naţiunei noastre mai aproape de fericita ei rezolvare decît acum. Pe cînd, iată, vine la mijloc votumul acest fatal şi nefericit a fiilor naţiunei, noastre, ca să se împlinească şi cu noi zisa *S[fintei] Scripturi:* „Perirea ta, dintru tine, o, Israile !!"

Noi, pentru aceea, totuşi n-am desperat, ci cu atîta cu mai mare zel am dezavoat cu grai viu, la miniştri, votul acela, arătînd că „autorii votului nu sunt fiii cei de încredere a naţiunei noastre, nice nu şed în Guberniu ca aleşi şi încrezuţi naţiunei, ci ca creaturile lui Kemeny[8] şi ale lui Miko[9], cele cu sînţuri magyare, şi tare credem că, de va înţelege naţiunea votul lor, foarte îl va reproba şi dezavoa", spuindu-le că togma întîmplarea aceasta dovedeşte cît de tare zace în interesele regimului împărătesc ca să pună în fruntea trebilor — cancelariu — pe un român harnic şi credincios, care să-şi ştie alege organile sale cele credincioase Tronului, prin cari să ducă în efept poruncile şi doririle împăratului, arătîndu-le fără sfială şi cu colori vii cum că pînă nu vor face aceasta, nu numai niceodată dietă în Transilvania, da nice trămiterea la Reichsrath, pe lîngă toată bunăvoirea şi alipirea românilor, nu se va putea înfiinţa. Ba nice aceea n-am lipsit oarzăn a le spune, că înaltul regimen, făţiş cu românii, trebuie odată să o deie pe faţă, [de]oarece regimului — după cum stau acum în Transilvania lucrurile, şi după cum cunoaştem şi noi şi regimul pe magyari — nu-i poate rămânea altă mîntuire, fără

au să se împace cu magyarii, cărora să le deie toate cari la cer şi le poftesc ei, pentru că magyarii regimului nice cea mai mică concesiune nu-i vor face, au să îmbrăţoşeze pe românii cei credincioşi, şi cu dînşii propăşirea înainte.

După aceste, făcîndu-se sîmbătă trecută o şedinţă ministerială, e o tăcere adîncă. însă totuşi, din cuvintele unora cari sunt mai aproape de miniştri, atît am priceput că pasul nostru ar sta în bun *Aussicht*[10] de C. [11] şi, întră toată debelatele noastre nădejdi prin nefericitul acela vot separat, dau a învia. Noi vom să dăm împăratului un memorandum, în care să arătăm agravamenele naţiunei noastre şi să cerem rezoluţiunea cea prea înaltă, la toate pînă acum, de la 20 oct. 1860 încoace, aşternutele noastre suplice[12].

Toate ce ne iaste cu putinţă vom face, şi zic: nicedecît nu desperăm de un rezultat favoritoriu, deşi separatul acela vot aşa tare ne-au compromitat — după părerea noastră — cauza, cît suspiţiunea că şi românii n-ar fi toţi de partea regimului, ci ar fi în două părţi despărţiţi (la care suspiţiune mare impuls au dat şi altă întîmplare care o vei înţelege, poate de la alţii), abia se va putea dezrădăcina altmintrelea, fără a se dezavoieze sepatul vot de toată naţiunea, deoarece stilizaţia lui aşa-i făcută, ca cînd românii n-ar putea de a sînţi şi a face almintrelea, numai aşa, precum se expune în acel vot.

Iată ce durere pentru toţi noi, şi ce urmări neplăcute şi pentru autorii votului, poate să aducă acel votum, care întru adevăr, şi pentru naţiunea noastră, în timpurile de faţă, şi şi pentru autorii lui, nu se poate almintrelea numi decît nefericit, că prea lesne se poate întâmpla, cît autorii votului — cari sunt părinţi de grea familie — să-şi piardă şi posturile cu plăţile, şi şi la întreaga naţiune să vie în despreţul cel mai mare. Care lucru nu numai pentru dînşii, da şi pentru noi toţi, cari nu le-am dori răul ci binele, şi din toate puterile am voi a-i cruţa, este pre dureros şi pre supărătoriu.

îmi închid cartea cu aceea, că veţi înţelege poate mai multe din scrisorile colegilor mei, cari şi de aci înainte vă vor mai încunoştiinţa. Despre alta, aici noi vom avea încă vreo 2 săptămîni, mai puţin, a rămînea[13].

Şi rămîn al mult stimatei d-tale mult preţuitoriu,

Metropolitul Alexandru.

[1] în octombrie 1861, Alexandru Sterca Şuluţiu se afla din nou la Viena, însoţit de Iacob Bologa şi Ioan Raţiu. Din însărcinarea Comitetului permanent ales la Conferinţa Naţională de la Sibiu din ianuarie 1861 (vezi scris. II, n. 2), trebuiau să protesteze împotriva intenţiilor Guberniului de la Cluj de a zădărnici convocarea Dietei Transilvaniei, în condiţiile democratice preconizate de români. Dominat de elemente reacţionare maghiare, guvernul transilvan viza reactivarea legii de uniune de la 1848 şi, deci, încorporarea Transilvaniei la Ungaria (intenţie în faţa căreia o sesiune dietală în Transilvania, dominată de români, constituia o piedică serioasă).

[2] „Archiducele R. *"=Ferdinand Măria Johann Franz Higienus Rainer,* 1827 — 1915, preşedinte al Guvernului imperial austriac între 6 februarie 1861 — 22 iulie 1865, mai apoi, între 1872 — 1906, comandant suprem al Landului austriac. Sprijinitor al ştiinţelor şi artelor, a înfiinţat, în deceniul al cincilea, Academia de Ştiinţe din Viena, iar în 1863 Muzeul austriac de arte şi meserii. Ca cm politic, a fost insignifiant şi mediocru.

[3] Era momentul de maximă ascensiune politică a lui Vasile Ladislau Popp, care nu va ajunge cancelar aulic la Viena, ci vicepreşedinte al Guberniului Transilvaniei de la Cluj. Vezi *Baronul L.* **V.** *Popu,* în *Şezătoarea,* VI, 1880, p. 12-13; *Baronul Vas. L. Popp şi G. Bariţiu. Părţi din corespondenţa lor, privitoare la înfiinţarea „Transilvaniei", organul „Asociaţiunei" şi la stările de pe atunci* în *Răvaşul,* VII, 1909, p 218 — 229; Ilie Dăianu, *Al doilea preşedinte al „Asociaţiunii", Vasile L. bar. Pop. 1819—1875,* Sibiu, 1925; Axente Baneiu, *Scrisori vechi. Baronul Basiliu Ladislau Popp către Iacob Mureşanu (1860-1871),* Sibiu, 1928.

[4] Celebrul „vot separat" al consilierilor români de pe lîngă Guberniul din Cluj: Paul Dunca, Alexandru Lazar şi Ioan Alduleanu, a stîrnit o mică furtună politică între români, fiind astfel demn de reamintit astăzi. în 19 septembrie 1861, împăratul emite rescriptul pentru convocarea Dietei Transilvaniei, lucru care dădea speranţe în ceea ce priveşte fructificarea eforturilor politice ale partidei naţionale române. Guberniul transilvan nu publica rescriptul şi ripostează în 3 octombrie, „tot cu argumente cunoscute şi repeţit^ de nenumărate ori" (vezi George Bariţ, *Părţi alese...,* III, p. 118), în speranţa că va împiedeca desfăşurarea lucrărilor corpurilor legiuitoare pe baze echitabile, In lumina *Diplomei de liberalizare.* Cei trei consilieri români nu se raliază protestului maghiar, ci îşi înaintează o opinie separată, un „vot separat", unde sînt pentru publicarea rescriptului, dar în care recunosc toate argumentele guvernului aristocratic maghiar. în votul lor separat, cei trei afirmă că, prin acest rescript, monarhul a călcat „legile respective mai vechi ale acestei ţări". Votul separat a fost o penibilă gafă politică, un act împotriva fluxului politic al partidei naţionale, care i-a condamnat în unanimitate, cu vehemenţă, pe dezorientaţii de la Cluj (vezi *Ibid.,* p. 118 — 119).

[5] Votul separat s-a trimis la Viena în copie maghiară. Din acest pasaj aflăm că el s-a şi tipărit — probabil într-un număr restrîns de exemplare — lucru care pînă acum nu se cunoştea.

[6] Vezi nota 4. Adresa de protest a Guberniului transilvan, trimisă împăratului in 3 octombrie, este extrem de dură: rescriptul imperial e calificat drept anticonstituţional; împăratul n-are dreptul să guverneze în Transilvania decît în conformitate cu legile maghiare; se repune pe tapet legea de uniune din 29 mai 1848, fără a ţine cont că 40.000 de români protestaseră pe Cîmpia Libertăţii din Blaj împotriva ei. Adresa abundă în sentinţe pripite şi jigniri la adresa românilor, care sînt o „masă brută şi crudă". Se declară neted că Transilvania trebuie să facă parte integrantă din Ungaria. Vezi acest sinistru elaborat politic la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* II, p. 654 — 664.

[7] Vezi nota 4. Rescriptul este important pentru români, pentru că el prevede — ca o sarcină a viitoarei Diete — înarticularea constituţională a naţiunii române, ca naţiune politică egal îndreptăţită în ţară. Guberniul clujean nu a publicat textul rescriptului, din aversiune politică faţă de români (vezi un rezumat al lui la Teodor V. Păcăţian, *Op. cit.,* p. 653). Trebuie remarcat faptul că acest boicot unguresc a întîrziat cu doi ani convocarea unei diete democratice în Transilvania, care să recunoască legal naţionalitatea şi limba română.

[8] Kemeny Ferencz, cancelar aulic transilvănean ultrareacţionar, fusese înlăturat — datorită presiunilor românilor — în 13 septembrie 1861. în locul lui e instalat Nâdasdy Ferencz, om de rară înţelegere politică şi mare sprijinitor al românilor.

[9] Miko Imre era guvernatorul Transilvaniei (acum sub numele de preşedinte al guvernului), din 1860. Va cădea şi el, în noiembrie 1861, din cauza aceleiaşi politici de sabotare a dietei liberale. Vezi Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei,* în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* IX, 1943 — 1944, p. 304 — 314.

[10] „Perspectivă".

[11] Curtea imperială de la Viena.

[12] O astfel de petiţie românească se înaintează împăratului în 31 octombrie 1861. „Agravamenele" românilor sînt cele cunoscute din documentele anterioare: petiţiile din 7 noiembrie şi 10 decembrie 1860, rezoluţia Conferinţei Naţionale de la Sibiu din 1/13 — 4/16 ianuarie 1861 şi actele prezentate Vienei în iulie 1861 prin Ioan Raţiu, Ilie Măcelariu şi Iacob Bologa, adică grabnica convocare a dietei şi, prin ea, înarticularea constituţională a românilor.

[13] Alexandru Sterca Şuluţiu revine la Blaj abia în decembrie 1861. Cu el se aflau, a Viena, Ioan Raţiu, Iacob Bologa şi Ilie Măcelariu.

Viena, în 13 novembre 1861

Mult stimate domnule!

După ce de comune s-a simţit şi este recunoscută lipsa de un organ publicistic german carele, apărînd adevăratele interese ale naţiunei române din Austria preste tot, de una dată să întimpine şi răsfrîngă şi coreagă rătăcitele şi răutăcioasele păreri şi ştiri false, ce prea des se răspîndesc prin presa străină despre români, şi cari ştiri şi păreri falşe, mai vîrtos în împregiurările prezenţi de regeneraţiune, cînd naţiunea română-şi încoardă toate puterile spre a-şi întemelia un venitoriu mai ferice, prin falsificarea opiniunei publice şi amăgirea autorităţilor supreme impunătoarie, pot să ne căşune sîntei cauze naţionali mare scădere şi stricare; fiindcă, deunacamdată, înfienţarea unui propriu organ al naţiunei române aice în Viena, din lipsa prea însemnatelor mijloace ce s-ar recere spre aceasta, nu se poate întreprende, prin conţelegerea unanimă a numeroşilor bărbaţi români de frunte, ce în 24 c-ct. (5 nov.) 1861 se adunaseră aici în Viena, la mine, s-a aflat cu cale şi s-a decretat ca, deunacamdată, să cîştige un organ nimerit scopului sus atins, din cele custătoarie. Anume, să se recerce mai nainte de toate jurnalul german *Oesterreichische Zeitung* cu al cărei redactoriu să se facă — dacă ar fi cu putinţă — în- privinţa aceasta una învoială, sub condiţiuni amăsurate, pre lîngă cari această foalie, întrînd în raport cu un bărbat pre carele încrederea comună l-ar însărcina cu esecutarea intenţiunei sus atinse, să-şi deschidă coloanele sale tuturor lucrărilor comunicînde prin acest bărbat şi, în caz de lipsă, să-i mai dea şi tot ajutoriul recerut. Deci, după aceea, din partea redacţiunei acestui jurnal — la provocarea noastră — se descoperi cu plăcere plecarea la atare acord, sub condiţiunile: 1° ca în tip de recompensă să i se garanteză un număr de abonaţi de trei sute (300), care număr, însă, pentru început, se acceptă şi cu minimul de două sute, al căror preţ să se răspunză tot pre trei luni înainte, punîndu-se apoi acestea exemplare la dispuseţiunea întreprinzătorilor; 2° ca publicaţiunile ce ating criticînd pre saşii din Transilvania să se scrie în ton pre cît se poate de moderat, promiţîndu-se, din contră, în tip de reciprocitate, că şi din partea saşilor se vor accepta numai articuli ce nu vatămă pre români.

Pentru bărbatul pre carele încrederea comună l-a însărcinat cu executarea intenţiunei sus atinse, şi carele e domnul fost ablegat Vicenţiu Babeş, s-a hotărît pre lună două sute floreni v.a. (200 fl. v.a.).

Ce se ţîne de acoperirea speselor recerute, s-a hotărît ca acelea să se adune prin una subscripţiune, prin un apel confidenţiale cătră acei bărbaţi renumiţi români, despre al căror zel, putinţă şi benevolenţie nu încape nici una îndoială.

Pentru aceea mi-am luat voliă a vă face cunoscută această întreprindere, şi a vă ruga să benevoliţi a lua parte la înfienţarea ei şi a îndemna şi pre alţi naţiunalişti buni la fapta această naţiunale.

Totunadată, mă rog să binevoliţi a mă înştienţa cît mai curînd despre numărul exemplarelor din sus atinsul jurnal, la care, prin stăruinţa m[ult] st[imatei] d[omniei] tale s-ar afla prenumeranţi, cît şi despre banii cari, prin intrepunerea multstimatei d[om]niei tale, din acelea părţi s-ar putea incurge.

Dupre care, sunt al multstimatei d[om]niei tale umilit şerb,

Alexandru St. Şuluţiu,

a[rhi]ep[isco]pul şi metrop[olitul] Albei-Iuliei.

[1] La 5 noiembrie 1861, în Viena, are loc o consfătuire între fruntaşii transilvăneni prezenţi acolo: Sterca Şuluţiu, Ioan Raţiu şi Iacob Bologa şi cei din celelalte ţinuturi româneşti ale Imperiului austriac: Banat, Bucovina ş.a. Au mai luat parte: episcopul neunit Procopie Ivacicovici, bancherul Zenovie Pop, Ioan Dobran, Vincenţiu Babeş, baronul Nico Vasilco şi un Hurmuzachi (probabil Constantin). Se lansează ideea de a cîştiga un mare ziar vienez de partea românilor, în care să se publice articole favorabile cauzei româneşti. Baronul Zenovie Pop propune ca acest ziar să fie marele cotidian *Oesterreichische Zeitung,* căruia să i se plătească lunar o indemnizaţie de 200 florini, prin intermediul lui Alexandru Sterca Şuluţiu. Vezi despre acest moment Ioan cavaler de Puşcariu, *Notiţe despre întîmplările contemporane,* Sibiu, 1913, p. 59—60.

VI

Viena, 13 novembre 1861

Mult stimate domnule Bariţ!

Telegramul dat ieri la 5 ore 20 m[inute] după amiazăzi, şi aici iară la 5 ore 21 m[inute] d[upă] ameazăzi sosit, aseară între 6 şi 7 ore, cu mîhnire l-am primit, nu pentru alta, decît că stările împregiur nu-ţi iartă să vini la Viena unde, şi dupe sunetul cel ce se face în regiuni mai înalte, „Bariţ, ca publicist, ar fi bine să vină la Viena, să-şi dăie aici, la locurile sale, părerile", da şi după a noastră convingere, „că acelaşi Bariţ să ne spriginească şi pe noi acum, la frîngerea pînei, cu sfatul său> după ce acum *ardet Ucalegon*"[1]. Asta au fost cauza pentru care aşa cu mare sete ţi-am dorit venirea la noi, neavînd patienţă să-ţi aştept scrisoarea apromisă prin depeşa telegrafică de aseară. Acesta ne este răspunsul generale şi la epistola de mai nainte şi la depeşa de aseară, la epistola de pre cale.

Acum ne vom lăsa şi la speţialităţi şi vom răspunde la mai multe preţuite-ţi scrisori deodată, precum şi la agravemenuri. Sincer şi confidenţiale voi să fiu.

Cauza naţională o compromisese urît separatul vot al consiliarilor români de la g[uberniu][2], însă — *ad fideles aures*[3] *zic* — mai mult S.[4], despre care pînă astăzi, în regiuni mai înalte, se crede că, sub mînă, face tot una cu M.[5]; şi aşa, românii *fin gut u[nd] schlech gesinnt*[6]*)* împărţiţi. Stăruinţa cea neobosită pe la M., protestul dat în contra reprezentaţiunei gubern[iului][7], în care am aclus şi plenipotenţiunea de comisiunea permanentă nouă dată, şi informaţiunile şi afirmaţiunile noastre — drepte, nedrepte — că românii de ambe confesiuni sunt tot de unul şi acelaşi bun cuget cătră regim, se vede a fi mulcomit viforul neîncrederii în noi şi dederă treburilor noastre altă facie, precum veţi

fi cunoscut din mai multe relaţiuni ale noastre, precum la comisiunea permanentă, aşa şi la alţii, privaţi, făcute.

Acum am să-ţi mai spun şi despre cele întîmplate după aceea. Din gazete, de mult ştiţi că Majestatea Sa denumi de ministru, şi deodată încredinţa şi manuducerea treburilor transilvane şi prezidiul Cancelariei aulice, grofului Nâdasdy [8]. N-am lipsă să-ţi spun că, dacă s-au ales şi au aflat Majestatea Sa de bine să încredinţeze trebile moderne a Transilvaniei unui magyar, pentru cauza noastră naţională mai bună alegere nu se putea face. Aşa mi se pare, că între magyari unicul este Nâdasdy, care va să ducă ori şi cu ce preţ intenţiunile Majestăţei în deplinire.

După ce, dară, Nâdasdy luă frîul cârmuirii lucrurilor transilvane în mînă [9], în altă zi ne ţinurăm datorie a-i face datornica cortenire şi a-i recomanda dreapta noastră cauza naţională. La Nâdasdy furăm prea bine şi cu multă încredinţare primiţi. El ne dede cu graiul următoriul răspuns:

„a) Eu sunt magyar, da voi să împlinesc voia Majestăţei ori şi cu ce preţ, şi aşa, voi să introduc egalitatea tuturor drepturilor, deopotrivă pentru toate naţionalităţile, şi aşa şi pentru românii din Transilvania;

b) Dieta, în Transilvania, cît se poate de curînd debuie să se ţină, unde apoi:

c) Să se aleagă la Reiehsrat[h] [10] deputaţi, pentru că numai prin Reichsrat[h] se pot şi legile îndrepta, şi egalitatea drepturilor naţiunilor, în contra supremaţiei, asecura etc.;

d) Eu, în acele comitate în cari românii au majoritate absolută, voiesc a aşeza români de supremi comiţi" (de unde mă au rugat să-i dau o listă pentru bărbaţii români din iest feliu de posturi idonei, de ambe confesiunile, zicînd: „Eu mă nădăjduiesc că şi domniile-voastre mă veţi sprigini întru afacerile mele. Să aveţi în mine încredere etc").

Astfeli, şi asemenea cuvinte, din gura unui magyar pus în fruntea trebilor, şi în a caria mînă este acum soartea patriei şi a naţiunei noastre, nu era cu putinţă să nu stîrnească şi în inima noastră mare şi prea bună nădejde. Insă fiţi încredinţaţi că, cu vorbe frumoase nice pe noi nu ne poate nime mai mult adormi, de aceea am hotărît să stăruim şi să rămînem aici pînă vom vedea: aduc florile fructe ? ; facu-se cuvintele carne ? ce dispoziţiuni se fac la Gubernia Ardealului petru Dietă, pentru reprezentaţiunea românilor prin deputaţi şi prin regalişti, la Dietă, ca să poată face maioritate?; pentru *foispâni* [11] şi deregătorii mai înalte, ca românii pretutindenea să fie după proporţiune dreaptă reprezentaţi? Pentru cari, pentru toate, noi ne gătăm pe la miniştrii şi pe la Nâdasdy cu promemorie şi cu liste de bărbaţi apţi pentru ăst feli de posturi [12].

Şi aci este *Hielabor hoc opus* [13]-ul nostru, pentru care şi pe excelenţia sa Şaguna şi pe mult stimat domnia-ta, ca *comunibus votis si praesenter* [14] — că prin scrisori anevoie ne vom adjunge scopul! — să desemnăm bărbaţii noştri. Că vai, Doamne, cum mă tem — din semne — că sub manteaua confesiunală să va veri ciuma rivalităţii după deregătorii *ex puncto confessionis* [15] şi între noi, şi atunci *finis Poloniae!* [16]

De aceea, noi rămînem aici, şi dacă nice excelenţia-sa Şaguna, nice mult stimată domnia-ta fără întîrziere nu veţi veni, vom să facem noi, cu sfatul bravilor noştri bărbaţi, toate ce vom putea şi vom afla de bine. Şi dacă şi acum — care cred că nu se va întîmplă! — ne vom înşela în aşteptările noastre, ne vom întoarce în patrie şi acolo apoi ne vom sfătui cum şi încătrău să mai apucăm.

Adevărat, dacă n-am avea spirit tare, şi pe noi ne-ar duce la desperaţiune, văzînd că sau de totul nimic, sau prea puţin au putut pînă acum căpăta şi, mai vîrtos, că pe multe locuri în patrie, aşa cu răceală şi indiferenter se arată în subministrarea mijloacelor pentru subsistenţa deputaţilor, pentru cari, cum înţeleg, mai că numai bravii noştri braşoveni s-au îngrigit pînă acum. Eu nu poftesc — ferească D-zeu! — pentru mine, da cei doi colegi ai mei [17] încă cu aer nu se pot hrăni, şi vrednicu-i lucrătoriul cel zelos de plata sa. Fără, pe noi nici indolenţa multora, nici machinaţiunile altora, nice ruşinea, cerşitoriile cari suntem siliţi *ex necessitate* [18] şi pentru sărăcia mijloacelor, a le face, nice hulele sau ori şi cari alte pedeci — vină ele de la streini sau de la ai noştri — să nu ne înfrîngă: goli, zdremţoşi, flămînzi, huliţi, împedecaţi, subsăpaţi vom apăra —- că acum îi timpul! — dreapta cauză a naţiunei, şi să nu ne lăsăm de nimica biruiţi, pînă cînd sau ne vom rădica şi vom sta, cu naţiunea dimpreună, tari şi triumfători pe picioare, sau vom cădea şi vom peri cu ea deodată şi pentru totdeauna.

Că mari mutări, şi în organele Guberniului şi ale celoralalte dicasterium-uri transilvane, şi o mai proporţionată reprezentaţiune a naţiunei române la ele, cu înmulţirea individuilor români, de sus pînă jos, se vor face, tare se vorbeşte. însă şi noi suntem prea curioşi să aflăm dacă care şi în faptă se vor întîmplă. Nădejdea ne este încă tare că totuşi vom căpăta mai mult de la N[âdasdy] decît de la M[ik6] [19], cari românilor, afară de clevete şi de batjocuri, nice batăr atîta concesiune pînă acum nu le-au făcut, cît este negru sub o unghie, cînd de la N[âdasdy] cîne-cîneşte, şi pînă acum încă tot am mai stors cîte ceva, şi de nevoie — de care nu pot scăpa — şi acum ne vor da tot mai multişor ca M[ik6]. Acesta-i persoasia mea.

Care, cu deosebită onoare, rămîn al mult stimatei dfomniei] tale de bine voitoriu,

Mitropolitul Alexandru.

[1] „Arde Ucalegonul". Corespondent românesc: „A ajuns mucul la deget".

[2] Vezi scris. IV, n. 4.

[3] „La urechi prieteneşti", „confidenţial".

[4] Andrei Şaguna.

[5] Miko Imre.

[6] „Şi bine şi rău intenţionat".

[7] Petiţia din 31 octombrie 1861 (vezi scris. IV, n. 12).

[8] *Nâdasdy Ferencz,* cancelar aulic al Transilvaniei la Viena, unul dintre puţinii aristocraţi maghiari care au nutrit sentimente omenenşti şi au avut o atitudine justă faţă de români şi cerinţele lor politice. A acţionat în sensul convocării unei diete liberale, care să legifereze egala îndreptăţire a naţiunii române, lucru care s-a realizat cu Dieta de la Sibiu din 1863 — 1864. Cade odată cu pregătirea dualismului, în 1865, fiind înlocuit cu reacţionarul Haller Ferencz.

[9] Nâdasdy e numit cancelar aulic al Transilvaniei la 7 noiembrie 1861 (vezi *Telegraful român,* IX, 1861, nr. 45).

[10] Parlamentul Central Imperial din Viena. Transilvania îşi va trimite reprezentanţii la Reichsrath abia în 20 octombrie 1863, la cîteva luni după convocarea Dietei Transilvaniei. în Camera Inferioară au intrat 26 deputaţi (majoritatea români şi saşi), iar în Camera Superioară au fost numiţi de monarh, în 4 octombrie 1863: mitropolitul român Alexandru Sterca Şuluţiu, episcopul Andrei Şaguna, baronul Beldi Gyorgy, dr. G. P. Binder, baronul Joseph Bruckenthal, episcopul catolic Fogarassy Mihâly, contele Nemeş Jânos, consilierul Rosenfeld şi baronul Zenovie Constantin Pop (cf. Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur,* III, Sibiu, 1905, p. 625-627).

[11] „Comiţi supremi", „prefecţi de judeţe".

[12] Mitropolitul Sterca Şuluţiu şi episcopul Şaguna au fost consultaţi de guvernul central din Viena in legătură cu numirea în posturi a unor funcţionari români destoinici, încă la sfîrşitul anului 1860 şi începutul lui 1861. La recomandarea acestora, au fost numiţi: Ioan Bran de Lemeni, căpitan suprem al Făgăraşului, Alexandru Bohăţel, căpitan suprem al Năsăudului, Augustin Ladai, comite suprem al Albei Inferioare. Ioan Puşcariu, Vasile Buteanu, Ilie Măcelariu, Francisc Nopcea şi alţii vor fi desemnaţi pentru alte funcţii asemănătoare (administratori comitatenşi, jude regal).

[13] „Aceasta-i munca, acesta-i rezultatul".

[14] „Dacă în momentul de faţă au voturi comune".

[15] „Din punct de vedere confesional".

[16] „S-a sfirşit cu Polonia".

[17] Ioan Raţiu şi Iacob Bologa, care se aflau cu mitropolitul la Viena.

[18] „De nevoie".

[19] Speranţă îndreptăţită: Nâdasdy va face mult pentru români, spre deosebire de kossuthistul Miko Imre, preocupat să revigoreze legea nefastă de uniune de la 1848.

VII

N° 152/1862

Blaş, 26 febr. s.v. 1862

Mult onorate comitet de expoziţiune !

Confidenţiala cercare, prin care doriţi şi vă rugaţi ca eu să-mi dau binecuvântarea asupra nobilei deprinderi a expoziţiunei de manufacturi şi lucruri româneşti, în 28 iuliu a.c. în Braşov ţinînde, şi deodată să trămit în privinţa aceasta şi un cercularіu cătră toţi protopopii,şi clerul meu, îndemnîndu-i a conlucra prin puterea cuvîntului şi prin exemplul propriu spre dobîndirea scopului acestui măreţ, cu multă bucurie o am primit.

Că eu dorirei şi cererii domniilor voastre cu toată bunăvoirea am grăbit a face destul, mai pre larg veţi cunoaşte din aici alăturatul meu cercularіu, şi aclusul lui, cătră clerul meu îndreptate [1] Iară ca nobila şi măreaţa aceasta năzuinţă a domniilor voastre—care face multă onoare întregei noastre naţiuni — atotputernicul să o încoroneze cu un oftat şi strălucit efect şi sfirşit [2], nu numai din toată inima mea îmi dau binecuvîntarea archierească, da deodată voi ruga şi pe Părintele Ceresc, de unde vine tot darul desăvîrşit, să o binecuvînte cu darul său cel sfînt.

Despre alta, cu osebită stimă am onoare, pentru totdeauna a rămînea al multonor[atului] comitet de tot binele voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

[1] Despre Expoziţia naţională de la Braşov din 1862 vezi *George Bariţ şi contemporanii săi,* III, p. 175 — 178. Mitropolitul Alexandru Sterca Şuluţiu va ajuta, într-adevăr, această frumoasă acţiune a ASTREI: la 20 februarie/4 martie 1862, el emite din Blaj o circulară către clerul unit, prin care îi cere să sprijine din toate puterile intenţia societăţii. Protopopilor li se ordona ca personal sau prin unii preoţi harnici şi destoinici să-i îndemne pe românii şi româncele din comunele şi oraşele Transilvaniei să-şi trimită exponatele lor la Braşov. Sterca Şuluţiu îşi îndemna clerul să explice oamenilor că această expoziţie îşi avea locul şi rostul ei, atît pentru producătorii românii privaţi, cît şi pentru istoria patriei şi naţiunii române, căreia îi va aduce şi îi va face onoare. Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 24. O circulară asemănătoare a emis din Sibiu şi episcopul ortodox Andrei Şaguna la 3 mai 1862 (vezi *Ibid,* nr. 39).

[2] „Strălucitul efect şi sfirşit" s-a evidenţiat, într-adevăr, la sfîrşitul lui iulie şi începutul lui august 1862 cînd, la Braşov, in sălile şcolii româneşti, s-a deschis cea dintîi expoziţie naţională de artizanat şi manufactură, alcătuită din peste 2 000 de obiecte (vezi *Coînţelegere pregătitoare pentru expoziţiunea naţională din Braşov, în 28/16 iuliu 1862,* în *Gazeta Transilvaniei,* XXV, nr. 5, p. 18 — 19 ; *Material pentru o programă a expoziţiunii din 28 iuliu 1862 şi pentru expoziţiunea însăşi,* în *Ibid,* nr. 6, p. 22 — 23; nr. 7, p. 25 — 26; *Programa Adunării generale II, ţinînde prin asociaţiunea transilvană pentru literatura şi cultura poporului român, la Braşov,* în *Ibid,* nr. 49, p. 194; *Catalogul espuseţiunii româneşti deschise în 28/16 iuliu 1862,* în *Ibid,* nr. 66 (în *Supliment);* nr. 68 (în *Supliment);* nr. 70, p. 280; nr. 72, p. 288; George Bariţ, *Opiniunea publicului despre espuseţiunea românească din Braşov,* în *Ibid.,* nr. 62, p. 247; nr. 63, p. 250; nr. 64, p. 256; nr. 65, p. 258; *Pentru espuseţiune,* în *Ibid.,* nr. 57, p. 226-227). Oportunitatea şi succesul expoziţiei s-au dublat prin concomitenta cu evenimentul celei de a doua adunări generale a ASTREI, „ţinînde" la Braşov în aceleaşi zile.

VIII

Nr. 182/1862

Blaş, 7/19 martiu 1862

Mult stimate domnule!

Prea ştiut lucru este că Universitatea naţiunei săseşti, înainte de aceasta cu oarecîteva săptămîni, s-au adunat şi consultează şi hotăreşte despre aşa momentuoase luerpri, cari afund taie nu numai în treburile politice cari s-ar atinge de întreaga patrie, da şi de vieaţa şi ecordinarea politică a naţiunei noastre în patrie, şi mai ales pe Fundul regesc [1].

Asemenea conferinţă au ţinut în săptămînile trecute în două rînduri — precum am înţeles din izvor sigur — şi aristocraţia cea mare magiară din Cluş, în carea s-au consultat asupra celor mai momentuoase întrebări politice, cari asemenea se ţin de întreaga patrie [2], şi mai vîrtos de situaţiunea şi relaţiunile cari vor trebui — şi putea — diversele naţionalităţi, şi aşa şi naţiunea noastră, să le ocupe în reprezentaţiunea comitetelor prin comitate şi în Dieta ţerei, după rezultatul nouălor instrucţiuni [3].

Toate acestea conferenţie şi consultări foarte tare atingînd întrebarea cea mare a vieţei şi a situaţiunei politice a naţiunei noastre, adecă perfecta egalitate a naţiunei române în toate drepturile politice şi civile în patrie, in comitate şi în Fundul regesc, trebuie să deştepte tare atenţiunea şi mai naintea îngrigire şi a naţiunei noastre, ca de timpuriu şi naţiunea noastră, batăr prin unicul organ [4], să se consulteze, să se hotărască şi, prin aceea, să dea întregei naţiuni, prin inteliginţa sa şi prin

alte organe publice ale sale, un îndreptariu cuvenințos împregiurărilor de față: cum ar trebui, fățiș cu consultările și cu rezultatele din acestea consultări ale sașilor și fraților magiari, a se ținea și a se lucra așa, cît susținîndu-și și apărîndu-și, fățiș cu celelalte colocuitoarie națiuni, egalitatea tuturor drepturilor politice și civile în toate, să poată națiunea noastră deveni și la o bună și frățească conțelegere cu celelalte surori colocuitoarie națiuni, ca așa, cu unite puteri, să ne silim a dobîndi constituționala autonomie și fericirea prea charei și comunei noastre patrie, care și pîn-aici încă, și de aici înainte iar trebuie să fie unicul scop și al nizuințelor, și al luptelor noastre de pînă acum.

Pentru un așa salutare scop, dară, am aflat a fi de totului de lipsă ca, în absența excelenței-sale episcopului b[aron] Șaguna [5], să conchem eu la o conferenție și consultațiune, pe 25 marțiu (6 aprile) a.c. în Sibiu, pre toți membrii a Permanentei Comisiuni Naționale române (unde, dacă-mi va păstra Dumnezeu puțina sănitate, mă voi afla și eu [6], pre care termin și la care loc, spre zisul salutariu scop și bine naționale am onoare și pre mult stimata domnia-ta a te invita și pofti.

Mai pre urmă, cred că n-am lipsă să te fac atent că, doară, înțelepciunea ar pofti ca să nu se facă înainte, pîn-nu se va înfiența din adunare Gomisiunei noastre permanente, publicitate.

Despre alta, cu deosebită stimă rămîn al mult stimat domniei-tale de bine voitoriu,

Mitropolitul Alexandru.

[1] Universitatea politică a sașilor din Fundus Regius și-a redeschis lucrările în 3 februarie 1862, prin comesul Conrad Schmidt, în prezența a 21 de deputați. în acest pseudoparlament sui-generis erau și cîțiva români: Iacob Bologa, Avram Tincu, Gheorghe Domșa, Ioan Balomiri ș.a. Deputații români încearcă să stăvilească abuzul de prerogative al acestei perimate alcătuiri politice: Grigore Pop, deputatul Miercurii, atacă tendințele de încorporare a satelor românești în Sachsenlarid (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 17—18), Ioan Balomiri nu recunoaște competența „Universității" de a hotărî în probleme care privesc întreaga Transilvanie *(Ibid.,* nr. 19) iar Iacob Bologa aduce modificări la „proiectul celor 7", principalul elaborat al adunării *(Ibid.,* nr. 23). Despre tendințele anexioniste ale sașilor — tară moștenită din evul mediu! — Bariț va publica, în aceie zile, articolul *Iar despre împărțirea teritorială a Transilvaniei* (în *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 14).

[2] De fapt, aristocrația maghiară din Cluj boicota din răsputeri convocarea unei diete separate pentru Transilvania — vizînd trimiterea de deputați direct la Pesta — sau, în cazul unei nereușite, urmărea impunerea unei legi electorale care să asigure o dietă cu majoritate maghiară, care apoi să acționeze în sensul uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

[3] Adică actele de stat din 1860—1861, care promiteau egala îndreptățire a națiunilor din imperiu, inclusiv a națiunii române din Transilvania.

[4] Comitetul permanent ales la Conferința Națională de la Sibiu din ianuarie 1861.

[5] Din 15 februarie 1862, Andrei Șaguna era plecat la Viena, împreună cu o mare suită de fruntași români neuniți (Nicolae Popea, Ioan Popasu, Servian Popovici, Andrei și Anton Mocioni, Procopie Ivacicovici, Vincențiu Babeș, Emanuil Gojdu și alții), pentru a exopera restaurarea mitropoliei ortodoxe a românilor din Transilvania și pentru emanciparea neuniților de sub tutela sîrbească. Acțiunea s-a pornit ca urmare a marii Adunări din 21 ianuarie 1862, care a întrunit reprezentanți din diecezele neunite ale Aradului, Timișoarei și Vîrșețului. Șaguna și însoțitorii săi au înaintat o petiție arhiducelui Rainer și au fost în audiență la cancelarul Nâdasdy și la ministrul președinte Anton Schmerling. Apoi, grosul delegației s-a împrăștiat, rămînînd pe loc doar Andrei Șaguna, Procopie Ivacicovici, Eudoxiu Hurmuzachi și Andrei Mocioni, care au fost primiți în audiența de împărat în 27 martie 1862, ora 13 (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 15; 21; 23; 25).

[6] într-adevăr, la 25 martie/6 aprilie 1862, Alexandru Sterca Șuluțiu se afla în Sibiu, unde întrunește ședința Comitetului permanent. Prezența lui este sesizată de *Gazeta Transilvaniei',* XXV, 1862, nr. 25. Dar, așa cum dorea bunul arhiereu, în jurul acestei întruniri nu s-a făcut nici un fel de publicitate.

IX

Blaș, din 16/4 sept. 1862

Prea onorate domnule!

După cum *praevie* [1], pe sub mînă, sum avizat, la repetitele mele stăruințe la locurile mai înalte, s-a pus în lucrare realizarea la Guberniul țerei a unui post de consiliariu scolastic pentru noi, gr[eco]-catolicii, întocma ca și pentru celi de religiunea gr. răsăriteană, cu plata anuală de 1 600 (una mie șase sute) fiorini în valuta austr[iacă], și poate și spese sau paușale de călătorie.

Pentru cești din urmă s-a și propus și recomendat de consiliariu scolastic ilustrit[atea] sa domnul consiliariu în disponibilitate dr. Paul Vasici. Pentru noi gr.-catolicii încă va fi lipsă, cît mai curund, de a se recomenda cineva. Io, din toate părțile precumpănind însemnătatea acestui post, cu privire la scop, din inimă doresc, și mă voliu și sili din toate puterile lucrînd într-acolo, ca acela să se ocupe și suplinească prin un individ de religiunea noastră, destru, în carele caz se va putea să fie concentrată și voia publicului român.

Dirept aceea io, din acest punct de vedere, dintre toți mai destru și mai apt spre a ocupa și suplini, cu succesul dorit, acest post, în privire luîndu-se pe prea onorata domnia-ta sau, în caz cînd, din nescari cauze momentoase, această sarcină asupră-ți a o primi n-ai putea nicedecît, pe prea onoratul domn Iacob Mureșanu, directorele Gimnaziului romano-lat[in] din Brașov, cu toată fiducia mă rog de preonorata domnia-ta ca să binevoliești a te otarî în privința primirei postului acestui de consiliariu scolastic la guvern, care de l-ai primi, ai împlini dcrirea întregului public român, iar în caz cînd împregiurările casnice sau alte cuprinderi momentoase, ori cauze preaonoratei domniei-tale mai bine și mai de aproape cunoscute te-ar împedeca a face aceasta, să binevoliești în această privință a te coînțelege cu prea onoratul domn directore gimnazial Iacob Mureșanu și a-l îndupleca ca batăr domnia-lui să se rezoîveze la acel post, în folosul binelui comun al națiunei și religiunei noastre, și despre toată starea lucrului cit mai curund a mă încunoștința [2].

într-altele, cu deosebită onoare rămîn al preonoratei domniei-tale de bine voitoriu,

Mitropolitul Alexandru.

[1] „Dinainte".

[2] Vezi si *George Barit si contemporanii săi,* II, p. 77; iii, p. 179. Deși tentat să-1 primească, Bariț refuză postul oferit, de consilier pentru școlile greco-eatolice pe lmga

Guberniul Transilvaniei. Cu atît mai mult ar fi acceptat acest post, cu cît consilier pentru şcolile neunite era numit bunul său prieten Pavel Vasici. Dar neîncrederea în stabilitatea sistemei politice îl determină să renunţe, propunînd în locul său pe Mihail Bohăţel, Ioan Maior sau Iosif Sterca Şuluţiu *(Ibid,* III, p. 181, n. 3). Alexandru Sterca Şuluţiu îl preferă dintre cei trei pe Ioan Maior, care devine consilier gubernial pentru şcolile greco-catolice din Transilvania. Previziunea pesimistă a lui Bariţ în legătură cu acest post se va împlini curînd: odată cu realizarea pactului dualist şi desfiinţarea Guberniului Transilvaniei, cei doi „consilieri de şcoală", Vasici şi Maior, rămîn pe drumuri.

Blaş, 7 marţiu 1863

Prea onorate domnule!

Adunarea naţiunale, cum în urma mai înaltei concesiuni se va ţinea în Sibiu în 19/7 aprilie a.c, după tenoarea decretului guberniale \ fiind continuarea acelei din anul 1861, deoarăce prea onor[ata] d-tua la aceasta ai fost ales şi ai funcţionat ca secretariu[2], am onoare prin aceasta, ca pe secretariul adunărei continuative naţiunaîi, din oficiu a te chema, pe terminul sus prefipt, la conferinţele ţinînde la Sibiu.

Despre alta, cu părinţască propensiune rămîn prea onor[atei] d-tuale de bine voitoriu,

Mitropolitul Alexandru.

[1] Printr-o rugăminte înaintată împăratului de Sterca Şuluţiu şi Şaguna în 30 decembrie 1862, românii cer aprobarea unei noi conferinţe naţionale, pentru luna aprilie 1863. Viena răspunde favorabil în 17 februarie 1863, iar Guberniul din Cluj, prin noul preşedinte Ludovic Folliot de Creneville, confirmă aprobarea printr-o notă oficială din 20 februarie, a cărei „tenoare" îl mulţumeşte pe mitropolitul blăjean. Numărul participanţilor poate să fie între 120—150. Alegerea acestora şi conducerea lucrărilor „congresului" se încredinţează celor doi arhierei (vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...,* III, p. 731). Scrisorile următoare sînt dovada interesului de care s-a bucurat această nouă manifestare românească, din partea mitropolitului Sterca Şuluţiu.

[2] George Bariţ, Ilie Măcelariu, Dimitrie Moga, Ioan Puşcariu, Iosif Hodoş şi Ioan Raţiu fuseseră aleşi secretari ai Conferinţei Naţionale de la Sibiu din ianuaire 1861.

XI

Blaş, 10 marţiu s.n. 1863

Muit stimate domnule Barit!

Cartea-ţi cu bucurie o am primit. Pentru pregătirea: a) unui program[1]; b) a unui regulament, sau cum îi zice germanul Geschäfts-Ordnung pentru agendele conferinţelor[2], de care ar avea fieştecare a se ţinea în conferinţele naţionali şi c) a unui proiect de adresă către Majestate[3], ai grăit din inimă-mi, fiind şi eu togma de aceea cugetare, pentru că, fără pregătirea acestora, se poate prevedea că vom să pierdem foarte mult timp şi *vom să avem multe certe înzâdarnice.*

De aceea, eu mă voi pregăti de un proiect de: a) program, b) de regulament Geschäfts-Ordnung şi (de ne vor ierta multele şi grelele lucruri cari togma acum ni se grămădesc pe cap), şi de una adresă-proiect. Insă fiindcă mulţi ochi mai multe văd, şi mai multe capete iscusite mai multe şi mai adînc pot cugeta, te rog să faci şi domnia-ta toate trele proiectele acele: şi proiectul pentru program, şi pentru Geschäfts-Ordnung. Dacă vei putea, cît mai curînd să ni-1 comunici şi nouă, ca *previe* şi de timpuriu să ne putem, în privinţa aceasta, înţelege şi cu excelenţia-sa Şaguna[4]. Iară proiectele de adrese se pot, prin o comisiune spre acel scop alegîndă în adunarea naţională[5], apoi, conferi, şi din toate să se compună apoi adresa ce va avea să se subştearnă Majestăţei.

Eu, ca să poată adunarea aceasta naţională căpăta batăr cît de cît o formă externă de congres, m-am silit destul, şi mai înainte şi acum, a mă înţelege cu colega meu Şaguna, rugîndu-1 ca batăr membrii din preoţi şi din inteligenţa poporului 150 (afară de amploiaţii ce vin de a se chema de-a oblu prin noi), să lăsăm să-i aleagă libere preoţimea cu inteligenţa şi, respective, poporul, şi ei să-i trămită. Insă nicedecît nu l-am putut îndupleca[6]. Durere — ce *ad fideles aures*[7] îţi descoperiu — Ş[aguna] sub feliurite agraviuri, sau mai bine zis „certe religionare" între noi şi între preoţii noştri pentru convertiri şi căsătorii mestecate vechi şi nouă caută tot prilegiul să surupe toată concordia, polemizînd nu numai în *Telegraf*[8] da şi în ofiţioasele sale către mine scripte cu grosul şi fără cruţare (da şi fără fundament) de te vei mira de o fudulie şi îndrăzneală oarbă ca aceasta acum, cînd ne stă cauza naţională acăţată numai de un fir de păr. Nu ştiu ce gîndeşte omul acela!

Cu toate aceste eu, despre partea confesiunei mele pentru contingentul de deputaţi din preoţii şi inteligenţa poporului, 75, am dat voie liberă de alegere precum mai pe largul vei cunoaşte din cele ce-ţi va împărtăşi fratele canonicul Fekete[9].

Eu încă sunt de aceea părere în privinţa adresei că dacă naţiunea noastră cu privire la prea delicatele ei cercustări, *facis* cu regimul şi cu colocuitoarele naţionalităţi cîndva au arătat înţelepciune tactică sau diplomatică, şi ton, acum aceste debuie în cel mai mare grad să le întrebuinţeze. Un pas, un cuvînt smintit poate strica la tot viitoriul nostru, că timpurile sunt delicate şi s-au bătut *privatim* şi şaua ca să se priceapă i[ap]a. Prospecturi favoritoare pentru noi s-ar vedea şi în preînalta rezoluţiune dată Comitatului Soînocului Interiore[10]. Noi nice în adresa noastră încă nu vom putea uita că şi ce avem, şi şi ce mai sperăm să căpătăm, avem şi sperăm să căpătăm singur de la şi prin regim. Cu maghiarul, cu sasul, românul nu se poate înţelege. De aceea românul, către făcătoriul său de bine, nu poate, nu e iertat a nu-şi arăta — înţelepţeşte — simpatiile sale. Aşa că, pe lîngă dorirea integrităţii Imperiului austriac, să nu-şi uite a-şi exprima şi dorirea pentru autonomia şi constituţiunea patriei şi egalitatea perfectă a tuturor drepturilor civile a naţiunei sale.

Dumnezeu cel îndurat să lumineze inimile şi minţile tuturor ca să poată afla şi grăi numai cele bune şi folositoare pentru patrie şi naţiune !

Articulii din *Gazetă* în privinţa mergerii la R[om] a şi a aristocraţiei lisericeşti va fi făcut impresiune bună sau rea, după cum sunt şi oamenii,

nu toţi de o pănură^, da în genere togma bine şi la timpul său s-au arătat. Eu lui S[zilagyi] i"am denegat facultatea de a se hirotoni la R[om]a, arătîndu-i din canoanele soboarelor ecumenice că ep[isco]pul care, fără voia şi ştirea metropolitului său, se hirotoneşte afară din provinţia mitropolitană concernente, se socoteşte de ne-ep[isco]p. El, într-o epistolă, se excuză şi zice că dacă nu va căpăta dispensaţiune —- de la cine, nu spune! — [dacă] poate ca să se hirotonească la Roma, apoi va veni la mine ca să-1 hirotonesc eu[11]. El, dară, pentru opreliştea de la mine, cum înţeleg, au făcut la nunciu, în Viena, arătare; în urma cui iarăşi s-au făcut zgomot mare — cum înţeleg — în Viena! Poate că ultramontanii, interdictumul acesta al meu îl vor lua şi — de vor putea — îl vor folosi asupra mea, ca un nou document că sunt „schismatic şi hoste a Scaunului Apostoîicesc". Apoi ţîne-te, sărace bătrîne metropolite! Ce să fac ? Oi debui să mai rabd şi aceasta, dacă nu-mi pot ţinea gura.

De aceste nu mă prea doare aşa capul, da mă doare capul, şi şelele, şi spatele de adinei bătrîneţe şi de alte mai multe lucruri. Şi numai de una mă supăr, că în timpurile acestea critice şi straşnice nu am sănătatea şi puterile acele, de cari aş avea lipsă ca să pot, naţiunei şi bisericii mele, servi aşa precum aş voi şi dori, dacă aş putea! Ostenit, dară, îmi închei cartea cu aceea cordială a mea optare ca, şi pe domnia-ta şi pe domnul Murăşan — cui spune-i închinaţiune de la mine — mulţi şi fericiţi ani, pentru binele naţiunei noastre, Dumnezeu cel îndurat să vă ţină!

Şi pentru totdeauna rămîn al multstimatei d-tale de bine voitoriu şi amic,

Metropolitul Alexandru.

P.S. Pentru terminul sau ziua ţînîndelor conferinţe naţionale ne-am învoit şi o am hotărît statorniceşte pe Duminica Tomii după Paschile noastre, adecă pe 7/15 aprilie 1863[12].

[1] Compus de Gheorghe Domşa şi Ioan Puşcariu, cu unele amendamente aduse de Bariţ, programul pentru Conferinţa Naţională din aprilie 1863 cuprinde cîteva postulate naţionale de seamă: a) se constată că situaţia privilegiată a „naţiunii" maghiare s-a menţinut şi după *Diploma de liberalizare din 20 octombrie 1860* şi *Patenta imperială din 26 februarie 1861;* b) se cere recunoaşterea constituţională a naţiunii şi confesiunii române; c) introducerea limbii române în toate afacerile publice şi în toate instituţiile de învăţămînt; d) independenţa Transilvaniei, reîntregită cu aşa-numitele „Partium adnexarum" (Crasna, Zarandul, Chioarul, Solnocul de Mijloc), desprinse cu forţa de Marele Principat al Transilvaniei şi alipite, pe rînd, Ungariei; e) reprezentarea naţiunii române în Dietă, după proporţiunea numerică; f) înfiinţarea unui tribunal suprem al Transilvaniei şi altele. Programul este complex şi radical, vizînd atît obiective politice, cît şi economice, sociale, culturale. Vezi *Protocolul Congresului naţiunei române din Ardeal, ce s-a ţinut în Săbii la 20j8 prier 1863,* Sibiu, 1863; *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 30; George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei...,* III, p. 162.

[2] „Agendele" de desfăşurare a Conferinţei Naţionale de la Sibiu din 7/19 — 11/23 aprilie 1863 au fost următoarele: a) validarea mandatelor; b) realegerea secretariatului din ianuarie 1861, cu completarea lui; c) adoptarea unei adrese către împăratul; d) adoptarea programului (vezi nota 1); e) raportul Comitetului permanente pe perioada ianuarie 1861—aprilie 1863; f) alegerea unei delegaţii care să prezinte împăratului „petiţia" românilor; g) s-a lansat un vot de încredere al adresa cancelarului aulic Nâdasdy Ferencz, precum şi o adresă de mulţumire către acesta şi către preşedintele Guberniului, Ludovic Folliot de Creneville; h) s-a luat hotărîrea ca toate lucrările conferinţei să fie tipărite (vezi *Protocolul Congresului...,* în nota 1, supra). în legătură cu regulamentul adunării (vezi scrisoarea în continuare), Bariţ — ca autor al acestuia — a avut unele altercaţii cu episcopul Şaguna, care pretindea că „regulamentul este dînsul, ca preşedinte" (vezi George Bariţ, *Părţi alese...,* III, p. 159).

[3] Vezi nota anterioară. Textul adresei către împăratul, în *Protocolul Congresului...,* p. 118 — 121 şi *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 31. Nu este vorba de o cerere expresă către monarh, ci mai degrabă de o adresă de mulţumire pentru faptul că acesta, la 18 octombrie 1862, a promis recunoaşterea prin lege a limbii şi naţionalităţii române. Redactarea adresei a suscitat cîteva discuţii contradictorii. Şaguna, de pildă, propune să fie dezvoltate acele pasaje din adresă, care se referă la *Diploma de liberalizare* şi la *Patenta din februarie 1861,* ca fundamente ale pretenţiilor româneşti. Bariţ, dimpotrivă, propune o detaliere în sensul „altor drepturi, care mai lipsesc" (înţelegînd libertăţile individuale specifice), dar mai ales o specificare expresă a „referinţelor" Marelui Principat al Transilvaniei către Coroana Ungară. în intenţia cărturarului braşovean, această specificare viza eventualitatea unei împăcări între Austria şi Ungaria, temere foarte întemeiată şi care se va împlini mai devreme decît se putea aştepta la acea dată. Nici amendamentul lui Şaguna, nici cele ale lui Bariţ, n-au fost incluse în proiect, acesta păstrîndu-şi aspectul restrîns al unei adrese de mulţumire.

[4] Bariţ îi trimite lui Sterca Şuluţiu un concept al programului şi regulamentului, în 4/16 aprilie 1863 (vezi nota 12).'

[5] Pentru elaborarea şi adoptarea adresei către monarh, Conferinţa Naţională a ales o comisie formată din Vasile Ladislau Popp, Dimitrie Moldovan, Ioan Alduleanu, Ioan Bran de Lemeni, Alexandru Bohăţel, Macedon Pop, Timotei Cipariu, Ioan Popasu, George Bariţ, George Domşa, Ioan Puşcariu, Vasile Buteanu, Iosif Hodoş, Nicolae Găitan, Iacob Mureşanu, Iacob Bologa, Augustin Ladai, Mihai Bohăţel şi Gheorghe Anghel. Comisia este formată, după cum vedem, din fruntaşi de orientare diferită, ceea ce-i conferă un caracter oarecum moderat. Din multele proiecte de adresă către împăratul — printre care şi unul al lui Şaguna — comisia îl adoptă pe cel al lui Ioan Alduleanu (vezi *Protocolul...,* p. 26-27).

[6] într-adevăr, întocmai ca la 1861, Şaguna convoacă direct pe participanţii ortodocşi, neadmiţînd nici un fel de alegeri de către clerici sau laici a reprezentanţilor naţionali la conferinţă. Spre deosebire de el, Sterca Şuluţiu convoacă direct doar funcţionarii şi cîteva personalităţi, restul fiind aleşi de populaţia românească greco-catolică. Mitropolitul blăjean i-a convocat doar pe funcţionarii de la Guberniu, Cancelaria aulică, comiţii supremi, căpitanii supremi, administratorii comitatensi, funcţionarii români de la Tabla Regească, juzii regali, directorii gimnaziilor din Braşov şi Sibiu. Circulara de convocare a lui Şaguna în *Protocolul...,* p. 44 — 48; a lui Sterca Şuluţiu în *Protocolul...,* p. 38 — 42 şi *Gazeta Transilvaniei* XXVI, 1863, nr. 18.

[7] „La urechi prieteneşti".

[8] Polemici legate de apropiata conferinţă şi mai ales de chestiunea controversată a convocării membrilor, în *Telegraful român,* XI, 1863, nr. 8 — 10; 16.

[9] Ioan Fekete Negruţiu.

[10] Majorităţile maghiare din reprezentanţele comitatense, alese pe baza unui regulament provizoriu, nu se consolează cu instrucţiunile regimului schmerlinghian şi, în cadrul şedinţelor comitatelor, propun trimiterea unor adrese către monarh, prin care să se ceară restituirea legilor din 1848 şi încorporarea Transilvaniei în Ungaria. Bineînţeles că membrii români din reprezentanţele comitatense şi — unde era posibil — funcţionarii români făceau totul să împiedece trimiterea unor asemenea adrese către monarh, întrucît românii doreau conservarea autonomiei Transilvaniei şi egala îndreptăţire a naţionalităţii lor. De pildă, Ioan Puşcariu, administratorul Cetăţii de Baltă împiedecă trimiterea şi votarea adresei maghiare unioniste, propusă de contele Bethlen Farkas. în reprezentaţiunea Cetăţii de Baltă erau 39 de maghiari, 23 români şi 3 saşi. Dar în Comitatul Solnocului Interior, maghiarii reuşesc să trimită o adresă unionistă către monarh, căruia i se cere să se situeze pe terenul „legal" din 1848 al legislaţiei maghiare paşoptiste, care erau în fond centralizatoare şi oprimatoare în raport cu naţiunile nemaghiare. Monarhul însă respinge adresa maghiară iar jurisdicţiunile comitatense sînt provocate să facă paşii pregătitori pentru convocarea Dietei Transilvaniei (vezi Ioan cavaler de Puşcariu, *Notiţe despre întîmplările contemporane,* p. 66; *Telegraful român,* XI, 1863, nr. 17).

[11] Despre tentativa episcopului de Oradea, Iosif Popp Silâevi, de a se hirotoni la Roma, cvittnd astfel ierarhia firească a mitropolitului T r a S l l v a ^
S!* nTp'"k-f89 deSpre eşecul acestei tentative, vezi Geo ^ e *

[12] Adnotată de Bariţ: „Răsp. 16 aprile n. trimiţîndu-i şi cîte un esemplariu din programa şi regulamentul casei. G.B." ' wmpianu am

XII

N° 216/1863

Blaş, 21/9 marţiu 1863

Prea onorate domnule !

Preţuita-ţi scrisoarie din 16-a marţiu a.c, cu programul [1] şi cu regulamentul [2], cu mare mulţămită le-am primit. Eu, despre partea mea, adoptez şi programul şi regulamentul prea onor[atei] d-tale, cu puţină scaimbare, şi în ordinea obiectelor pertractînde, şi a unor puţine alte lucruri.

Programa, de care va fi lipsă să se publice mai nainte prin gazetele noastre române, şi să se tipărească şi extra, în mai multe exemplare împărţinde pe la membri, programa, zic, a prea onor[atei] d-tale, aşa precum eu am făcut prea puţine observaţiuni şi scaimbări în ea, o am împărtăşit şi excelenţei-sale episcopului Şaguna, şi ţi-o trimit şi prea onor[atei] d-tale, cu acea rugare ca, dac-aţi afla-o de bună cu excelenţa sua, pe care — fiind mai aproape, şi şi cu poşta sau telegraphul mai îndemînă prea onor[atei] d-tale — l-am rugat ca în privinţa aceasta să aibă, la stătuirea programei aceştia, oblu cu prea onor[ată] d-tale coînţelegere [3], să o adoptaţi cu modificaţiunile mele, mai vîrtos în ordinea pertractîndelor obiecte făcute bine. Dacă nu, hotărîţi-o ambii cum veţi afla a fi mai bine, şi cît se va putea mai în grabă să o publicaţi şi în gazetele noastre române.

Tipărirea programei, ca să nu cadă greotatea singur numai pe Tipografia diecezană a excelenţei-suale, în atîtea exemplare cîte vor fi de lipsă şi despre partea confesiunei noastre gr.-cat., cît mi se va împărtăşi programa statornicită — după cum mai sus am zis — nu voi lipsi a o dispune şi aici în Tipografia seminariului nostru din Blaş.

Iară la regulament — de care nu-i grabă înaintea adunărei naţiunali — făcîndu-mi mai încolo observaţiunile, nu voi lipsi mai tîrziu a ţi-1 comunica.

Despre alta, cu părinţască aplecare rămîn prea onor[atei] d-tale de bine voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

[1] Vezi scris, precedentă, n. 4 şi 12.

[2] Ibid., n. 2.

[3] La 9/21 martie 1863, Andrei Şaguna îi scrie lui Bariţ (vezi George Bariţ,, *Părţi alese din istoria Transilvaniei...*, III, p. 568 — 587) că a primit conceptele de program şi regulament întocmite de acesta. Arhiereul sibian scrie că a împărtăţit aceste documente şi altor fruntaşi naţionali, de la care aşteaptă păreri asupra lor. Ceva mai tîrziu, la 6 aprilie, Şaguna îi comunică lui Bariţ dezacordul cîtorva intelectuali din Cluj „cu părerile dezvoltate în cele două hîrtii". Aceştia considerau că „va fi destul dacă preşedinţii vor manuţinea regulele generale ca la alte asemenea adunări, precum este a noastră, încă sunt în vigoare". Bariţ mai află că Şaguna a primit un proiect de program şi de la Alexandru Sterca Şuluţiu, cu propunerea ca acesta să fie tipărit. Pînă la urmă, românii din mai multe părţi opinează pentru amînarea acestor probleme strict tehnice pînă în preajma conferinţei, considerîndu-le neesenţiale. într-adevăr, programa, proiectul de adresă şi protocolul au fost tipărite după conferinţă, aşa cum au fost concepute şi amendate în cursul desfăşurării lucrărilor.

XIII

Blaş, 26/14 aprilie 1863

Mult stimate domnule Bariţ!

Adresa de vot de încredere şi de mulţămită cătră ministrul şi cancelariul, groful Nâdasdy [1], aici cu grabă gătită, şi de mine subscrisă, în limba română şi tradusă şi în limba germană, spre a o subscrie şi domnia-ta, ca secretariu conferinţilor naţiunali — după cum ne-am fost înţeles — şi spre a le trămite (pentru înmănuare la adresatul) la secretariul de curte Angyal [2], cărui să-i scrii ca, întîi înţelepţeşte să scisciteze: oare Şaguna cu deputaţiunea [3] n-au făcut altă adresă, şi de n-or fi făcut, sau dacă o ar fi făcut ceva mai rece, să spună deputaţiunei şi lui Şagfuna] că eu, care şi în Adunarea Naţională o am fost propus, neştiind de au făcut cineva, au ba, adresă, am pregătit această adresă şi, de noi ambii subscrisă, o am trămis-o ca să o subscrie şi excelenţia-sa Şaguna, cu cine va mai vrea, şi apoi să o admănueze la groful Nâdasdy. în înţelesul acesta poate că voi scrie şi eu domnului secretariu Angyal. Şi să aibă grijă, în toată întîmplarea, ca adresa să adjungă în mînile grofului Nâdasdy. *Sapienţi satis* [4].

Noi, ploiaţi şi în cale grea, abia ajunsărăm la Blaş ieri, adecă în 25/13 apr [ilie], pe la amiază. Si pînă în ora de acum — în 26/14 apr. — de cătră seară lucrarăm la adresă, ca de timpuriu să ţi-o putem trămite [5].

Cum am fost înţeles din domnul secretariul Angyal, domnia-sa numai pe de astăzi sau pe de mine într-o săptămînă, adecă cam pe 3 sau 4 mai, va adjunge negreşit la Viena.

Aceste cu grabă scriindu-ţi-le şi tot lucrul [la] înţelepciune-ti încredinţîndu-ţi-î, cu osebită onoare rămîn al mult stimatei d[omniei] tale de bine voitoriu amic,

Metropolitul Alexandru.

[1] Alte amănunte de la Conferinţa Naţională: la 22/10 aprilie 1863, Alexandru Sterca Şuluţiu propune adunării ca: „Excelenţei-sale domnului comite Nâdasdy, ministru cezaro-regal şi preşedinte al Cancelariei aulico-transilvane, în considerarea meritelor acestuia atît către tron cît şi pentru popoare, să i se dea vot de încredere şi mulţămire cu atîta mai vîrtos că, încă în timpul absolutismului, s-a distins prin dispcsiţiunile ce le-a făcut la Ministerul Justiţiei, în privinţa limbilor în afacerile oficioase şi acuma, ca preşedintele Cancelariei aulico-trarsilvane, la exoperarea rezoluţiunei preaînalte, în puterea căreia s-a conchemat adunarea aceasta" (vezi *Protocolul Congresului...*, p. 28 — 29).

[2] Gheorghe Anghel, secretar aulic la Cancelaria Transilvaniei. Prin el intenţiona Şuluţiu să trimită adresa către cancelarul aulic al Transilvaniei, în caz că delegaţia con-

dusă de Şaguna nu a redactat-o sau a redactat-o în termeni prea reci. Şaguna ţinea mai mult la înaintarea unei adrese de recunoştinţă către guvernatorul Transilvaniei, contele Ludovic Folliot de Creneville.

[3] Vezi scris. următoare, n. 4.

[4] „înţelepţii se mulţumesc cu atîta".

[5] Cu o notă de subsol a lui Bariţ: „Iacă în ce se manifesta, pe la 1863, rivalitatea celor doi prelaţi: ca, prin mulţimea complimentelor de loialitate cătră capii gubernelor să-i cîştige pe aceştia cît mai sigur pentru căuşele naţiunei noastre".

XIV

Blaş, 27/15 mai 1863

Mult stimate domnule Baritî

Eu te rog, ca şi în spovedania, să mi te declarezi *serio*[1]: ai voie să porţi ofiţuri publice, şi cam ce feli? Ce-mi vei zice, vom şti numai ambii noi şi Dumnezeu. Eu am lipsă să ştiu aceasta, neprovocat de nime, fără îndemnat numai de dorirea mea de a şti aceasta, şi domnia-ta nu-i avea pe altul mai sincer cui să-i poţi secretul inimii încredinţa mai sigur. După declaraţiune apoi şi eu îmi voi şti întogmi şi împlini cele ce, ca părinte sufletesc, mă afu îndatorat a împlini pentru neşte buni fii sufleteşti ai mei şi ai naţiunei[2].

Togma aceasta aş voi să ştiu şi de la domnul Mureşan Iacob, cu care — mă rog! — înţelegîndu-vă laolaltă, dacă se poate, să mă încunoştiinţaţi şi să-mi daţi răspunsul dorit.

Prepozitul de la Gherla, Macedon Papp[3], întorcîndu-se din deputaţiune de la Viena[4], îmi face cunoscut că cu ce l-au însărcinat Majestatea-Sa împăratul. Cuvintele lăudatului prepozit sunt, din cuvînt în cuvînt, următoarele:

„Majestatea-Sa împăratul, cu ocaziunea primirii deputaţiunei în audienţa din 4 l.c, după datul prea graţios răspuns la vorbirea ţinută de conducătoriul[5], s-au îndurat cu fiecare dintre membrii (deputaţiunei) a schimba unele vorbe şi, venind la mine, exprimîndu-se cum că eu de mai multe ori am fost în audienţă, *m-au întrebat despre excelenţa-voastră cum vă aflaţi?* Şi, după ce eu aş fi adus homagială mulţămită pentru aducerea aminte şi aş fi răspuns cum că vă aflaţi în stare sănătoasă, pe lîngă toate bătrîneţile şi ştrapaţiile, *m-au însărcinat a vă spune salutare şi recunoştinţă pentru ostenelele şi înţeleaptă conducere a presidiului la congresu* (naţionale)".

Eu aceste cuvinte împărăteşti, şi aducerea aminte şi de mine, le iau de o osebită graţie şi consolaţiune pentru mine.

Aceste numai *pro propia notiţia*[6], şi nicedecît pentru de a se puplica prin gazete, aducîndu-ţi-le la cunoştinţă şi poftindu-ţi de la D-zeu tot binele, rămîn al stimatei d [omniei]-tale de bine voitoriu sufletesc părinte,

Metropolitul Alexandru.

P.S. Secretariului de curte Angyal eu încă îi am fost scris, şi nice eu pînă acum răspuns n-am căpătat.

[1] „în mod serios".

[2] Notă de subsol a lui Bariţ: „Am răspuns cu mulţămită că, însă, pentru mine este prea tîrziu ca să mă ajung la vreo funcţiune publică. G.B."

[3] *Macedon Pop,* 1809—1875, a fost multă vreme capelan şi profesor de religie şi istorie la Şcoala primară românească a Regimentului al doilea românesc de graniţă din Năsăud. A devenit apoi vicar al Rodnei (1847—1858), încheindu-şi cariera ca prepozit al Capitulului episcopal greco-catolic de Gherla.

[4] în şedinţa a treia a Conferinţei Naţionale de la Sibiu din 1863 (în ziua de 10/22 aprilie) s-a decis ca adresa către împăratul (vezi scris. XI, n. 3) să fie dusă la Viena de către o delegaţie reprezentativă a naţiunii române. Ca şef al delegaţiei, mitropolitul Sterca Şuluţiu l-a propus pe Andrei Şaguna, iar acesta, la rîndul său, îşi alege următorii secondanţi: Dimitrie Moldovan, consilier aulic; Gheorghe Anghel, secretar aulic; Paul Dunca, consilier gubernial; Augustin Ladai, comite suprem al Albei Inferioare; Ioan Bran de Lemeni, căpitan suprem al Făgăraşului; Ioan Maior, consilier şcolar; Macedon Pop, prepozit; Ioan Popasu, protopop al Braşovului; Ioan Puşcariu, administrator comitatens; Vasile Buteanu, administrator comitatens (vezi *Protocolul Congresului...,* p. 31). E uşor de observat numărul mare de funcţionari români superiori incluşi în delegaţie. E un gest de subliniere a competenţei politice a naţiunii române, reflex al stării generale de impunere a zdrobitoarei majorităţi demografice româneşti şi pe planul administrativ.

[5] în 4 mai 1863 delegaţia română a fost primită de împăratul. Şaguna, în numele naţiunii, a reafirmat „ataşamentul" românilor la politica Tronului, avînd însă grijă să scoată în evidenţă cele două acte imperiale favorabile acestora, şi care-l angajau pe monarh: *Diploma de liberalizare din octombrie 1860* şi *Patenta imperială din februarie 1861.* împăratul răspunde delegaţiei într-o formulare caracteristică momentului de maximă „liberalizare" care a fost anul 1863: „Cu plăcere vă primesc pe domniile-voastre, ca pe reprezentanţii bravilor români ai Marelui meu Principat Transilvania, cari îmi deteră repeţite dovezi de neelătita lor credinţă şi alipire către mine şi casa mea. în adresa mie predată şi în cuvîntarea cea plină de miez a domnului preşedinte al domniilor-voastre, pe cît aţi întărit din nou aceste simţăminte, pe atît mulţumitor aţi şi recunoscut cu încredere sinceră, flască, acele principii de stat, care prin diploma mea din 20 oct. şi patenta din 26 febr. 1861 le-am publicat şi care vor conduce lucrul la mîntuitoarea transformare a întregii monarhii. Pe cînd primesc eu încredinţările domniilor-voastre, cari corespund foarte bine la împrejurările cele grele de faţă, vă împuternicesc totodată a împărtăşi acestea comitenţilor domniilor-voastre, cărora eu le rămîn şi de aici încolo în graţie şi favoare binevoitor". La 6 mai 1863 delegaţia română s-a întreţinut cu miniştri şi alţi oameni politici austrieci, în cadrul unui banchet festiv, ţinut la localul „Calul alb". Vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVI, 1863, nr. 32, 34.

[6] „Spre proprie ştiinţă".

XV

Covasna, 17/5 aug. 1865

Mult stimate domnule Bariţ!

Dorind am dorit ca, cu petrecerea mea la Elopatak[1], să am norocire ca să ne mai întîlnim şi să mai vorbim asupra evenimentelor zilei, .cu cari faimele prin gazetele — mai cu samă cele magiare — ne-au băgat pre mulţi, nu fără cauză, într-o grije mare[2]. Ci domnia-ta, după cum am înţeles, locuind statorniceşte în Zărneşti, ocupat cu trebile economiei iară eu bătrîn şi slab — neavînd nici trăsura mea proprie la mine! — în căldurile şi pulberea zilelor lui iuliu, nu m-am putut hotărî nici pînă la Braşov a merge.

Ce, dară, prin vorbire mai îndelungată gură cu gură, n-am putut face, fac acum în puţine cuvinte şi pe scurt, că sunt convins că mă vei înţelege pe lung.

îngrijirea noastră ar sta în repunerea naţiunei magiare — prin întregul, precum o doreşte şi o cere ea — în *„jogfolytonossdgul"*[3] lor istoric. Restituirea acestuia, dacă fraţii magiari ar avea acel cumpăt şi acea înţeleaptă politică — care la 1848 nu au avut-o ![4] — şi în convocînda Dietă a Ungariei[5], lăpădîndu-se de ideea suprematizării şi a hegemoniei, prin o lege nouă, toate acele cari naţiunea noastră prea calea legislaţiunei şi a sancţionării Monarchului de la 1863 încoace în Dieta Transilvaniei le-au căpătat[6], le-ar recunoaşte de legiuite şi valide, şi le-ar primi, şi ar fi mulţămiţi cu egalitatea drepturilor, atunci — după a mea părere — „jogfolytonossâgul" lor, tocma şi cu uniunea, pentru naţiunea noastră încă nu numai nu ar fi nici un rău, ci ar fi ceva acvisiţiune, că am intra în beneficiul unei constituţiuni aşa liberale cum e cea magiară şi, deodată, s-ar consolida şi conmasa şi toată naţiunea noastră din Transilvania, Ungaria şi din Banat[7].

Altmentrelea, „jogfolytnossâgul" (cu care gazetele magiare solicitează şi uniunea necondiţionată, şi în care se văd a pofti şi ignorarea tuturor ce s-au făcut în Transilvania de la 1863 încoace), pentru naţiunea română ar fi o moarte politică ruşinătoare[8]. De aceea, tare mi-a plăcut şi îmi place articolul domniei-tale din *Gazeta Transilvaniei,* 31 iuliu 1865, nr. 60, sub motto: „Continuitate de drept, complanare, uniune"[9], care ţine tare şi cu mult fundament de autonomia Transilvaniei. Critice şi grele zile au venit asupra noastră, şi de cumva va să ne pună în Dieta Transilvaniei cestiunea uniunei la pertractare[10], precum se aude, atunci, dacă ne va preveni nepregătiţi, ne va aduce într-o aşa ispită, prin care lesne ar putea cădea naţiunea noastră în cel mai mare rău. De aceea, de au avut cîndva naţiunea noastră lipsă de o cointeligenţă preventivă şi de o solidaritate cu adevărat, după părerea mea în cestiunea uniunei va avea cea mai mare lipsă.

De unde, eu aş fi de acea părere ca, prin ai noştri de la Viena[11], să priveghem cu ochii de Argus, şi cît o am observa că în regiunile cele mai înalte se lucră pentru o propoziţiune „de uniunea Transilvaniei", atunci deloc să ne cerem şi noi o conferenţă naţională, în care să ne înţelegem ca, făţiş cu una de acest feli de propuseţiune, ce am avea a face ? Că, deşi eu tare cred precum că concesiunile ce se vor da naţiunei magiare nicidecît nu vor fi de acea natură ca să ignoreze, sau tocma să nimicească acele cari noi în Transilvania, pe calea legislaţiunei şi cu sancţionarea regelui, le-am dobîndit, şi cari încă acum s-au prefăcut în *„jogfolytonossdg",* totuşi, ţinîndu-mă de zisa profetului: „Nu vă nădăjduiţi spre boieri, spre fiii oamenilor" etc, nu va strica a ne pregăti pentru toată întîmplarea, ca nu cumva să fim prea ocupaţi şi puşi nepregătiţi în calea ispitei. Că lumea e foarte schimbătoare şi, mai cu seamă — precum ne arată istoria veacurilor trecute — nu se ţine în politică nici de vorbă, nici de dreptate, şi cu atîta mai puţin de o consecinţă logică,, ci dă pe întreg, uneori şi orbeşte, dacă socoteşte că evenimentele şi spiritul zilei îi vine bine la socoteală. Persvasiunea, nu odată, precum au dat şi bolnavilor sănătate, aşa au ucis şi pe mulţi sănătoşi.

In politică, ca şi în călătorie, se împlineşte zisa latină: *Vitat periculum, qui prudenter ante timet*[12]. Coînţelegere, dară, coînţelegere şi iarăşi coînţelegere, şi apoi solidaritate de diamant!

Atîta, pe scurt, pînă încă nu m-aş depărta de pre aici, care poimîne dimineaţa, *idest*[13] 19 aug. va să se întîmple, aşa cît să pot — *ad summum*[14] — pe 22 sau 23/11 aug. sosi acasă, unde mă aşteaptă multe nevoi şi lucruri grele şi uricioase, de cari mie multe mi-a ursit ursitoarea. Mai multe aş fi putut să-ţi comunic cu gura, să-mi descarc şi inima, pentru că puţini am înaintea cărora pot să stau cu ea descliisă.

Oftîndu-ţi de la Tatăl Cel Ceresc tot binele şi statornică sănătate, cu la toată familia, cu deosebită stimă rămîn pentru totdeauna al multstimatei d[omniei]-tale sincer amic,

Mitropolitul Alex. St. Şuluţiu m.p.

Novissimum.

P.S. După ce sigilasem cartea aceasta, sosiră prin Sibii, venind după mine, şi din izvor sigur îmi aduseră minunata veste „că preşedintele tribunalului nostru suprem din Viena, excelenţa-sa L. b[aron] Popp[15] îi pensionat!!! Locul lui să-1 ocupe Apor[16]. *Vae victis! Omnia jam fient fieri quae posse negabam et nil est de quo non sit habenda fides"*[17].

[1] Vîlcele (azi localitatea Araci, din judeţul Covasna), renumită staţiune balneară a epocii.

[2] în primăvara şi vara anului 1865 se făcuseră nenumărate gesturi pentru o apropiere politică dualistă între Austria şi Ungaria. în aprilie, într-un celebru „articol de Paşti", matadorul dualismului, Deâk Ferencz,. oferă Curţii vieneze alianţa şi sprijinul politic al nobilimii maghiare, în schimbul recunoaşterii poziţiei speciale a Ungariei istorice in cadrul imperiului, ca stat cu putere egală. Deâk cere reactualizarea legilor maghiare cu caracter dualist din 1848, abolirea *Diplomei de liberalizare din octombrie 1860* şi a *Patentei imperiale din februarie 1861.* Presat de evenimente externe nefavorabile, împăratul este receptiv la oferta ungurilor, şi întreprinde, *fără escortă,* călătorii la Pojon şi Pesta, unde se consultă cu reprezentanţi ai diferitelor structuri politico-administrative ungureşti. Constată — fireşte! — peste tot aceeaşi nestăpînită înclinare spre varianta dualistă, slîrşind a promite recunoaşterea pretenţiilor ungureşti, între care figura şi uniunea Transilvaniei cu Ungaria şi desfiinţarea autonomiei principatului. întregul eşafodaj politic românesc era la un pas de prăbuşire, şi Alexandru Sterca Şuluţiu simte în mod just un apropiat mare pericol pentru români.

[3] „Continuitate de drept", noţiune de drept istoric, pe baza căreia aristocraţia maghiară pretindea refacerea „Coroanei Sfîntului Ştefan", adică a Ungariei din Evul mediu (!!). Existenţa celorlalte naţiuni din cadrul „Coroanei", care întreceau substanţial numărul ungurilor, e negată cu oarbă încăpăţînare, susţinîndu-se existenţa unei „naţiuni politice maghiare unitare".

[4] La 1848, aristocraţia ungară nu s-a mulţumit să guverneze doar teritoriul unde maghiarii erau în majoritate etnică, ci a căutat să-şi impună primatul politic, cu puterea armelor, şi în Transilvania, Croaţia, Slovacia, Voivodina Sîrbească. Reforma agrară din 1848 n-a zdruncinat serios puterea latifundiarilor maghiari din aceste provincii, astfel că înrîurirea economică a acestora rămînea neatinsă. La 1865, ei încearcă — reuşind, de data aceasta! — unirea efectivă cu aristocraţia din Ungaria, pentru a-şi perpetua puterea poLtică.

[5] Adică apropiata şi nefasta Dietă de încoronare de la Pesta din 1865 — 1868, care a pus bazele politice şi juridice ale dualismului.

[6] După cum se ştie, în Dieta de la Sibiu din 1863 — 1864, unica sesiune *românească* din istoria principatului, naţiunea română şi-a dobîndit *toate* drepturile pentru care luptase, în cadrul programului minimal statornicit la. 3/15 mai 1848: legile I şi II ale

Dietei, din 7 septembrie 1863 (sancţionată de împărat la 26 octombrie 1863) şi 29 septembrie 1863 (sancţionată în mai 1864), decretau înarticularea constituţională a naţiunii române ca naţiune politică egal îndreptăţită, egalitatea bisericii române cu a celorlalte naţiuni din stat, oficializarea limbii române ca limbă de stat, alături de maghiară şi germană (vezi Simion Retegan, *Recunoaşterea egalităţii naţiunii române şi a celor două confesiuni în Dieta de la Sibiu (1863 — 1864)*, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie din Cluj*, XVI, 1971, p. 119—141; Idem, *Recunoaşterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei în Dieta de la Sibiu*, în *Ibid.*, XVI, 1973, p. 189—214.

[7] înainte de 1848, românii din Crişana, Banat şi Maramureş erau încadraţi, din punct de vedere administrativ, la Ungaria. După revoluţie, Banatul se desprinde de tutela pestană şi se administrează împreună cu Voivodina Sîrbească. Marele Principat al Transilvaniei — ţară cu zdrobitoare majoritate etnică românească î — rămîne şi după 1848 independent de Ungaria, în pofida eforturilor partidei „revoluţionare" maghiare, în anul 1860, Banatul e anexat din nou la Ungaria, ca şi cîteva ţinuturi din Transilvania: Chioarul, Zarandul, Solnocul de Mijloc şi Crasna, care capătă statutul ambiguu de „partium adnexarum". în faţa iminenţei uniunii Transilvaniei cu Ungaria, Alexandru Sterca Şuluţiu s-a gîndit că, prin aceasta, se va forma o masă compactă de români. în • concepţia lui, toţi aceştia urmau să se bucure de recunoaşterea prin lege a naţionalităţii şi limbii lor şi să fie înzestraţi cu autonomie legislativă şi administrativă: un fel de federalizare a Ungariei pe baze etnico-naţionale egalitare. Ideea a fost promovată de români şi la 1848, dar au respins-o cu dispreţ aristocraţii unguri. Acum, cu realizarea dualismului ea nu va avea nici măcar şansa de a fi băgată în seamă. O vor relua cu disperare politicienii maghiari în 1918, ca unică modalitate de a salva alcătuirea perimată a statului ungar de la pieire, dar va fi respinsă cu demnitate de românii întruniţi la Alba-Iulia la 1 decembrie 1918, unde hotărăsc unirea cu România.

[8] Temerile lui Sterca Şuluţiu se dovedesc exacte: la 20 iunie 1867, legile pozitive aduse de Dieta de la Sibiu din 1863—1864 în favoarea românilor sînt abrogate de împărat.

[9] Este articolul de fond din numărul 60 al *Gazetei Transilvaniei* din 1865. Nu e semnat de Bariţ, dar se pare că Sterca Şuluţiu era informat asupra paternităţii lui. Bariţ demască în acest succint studiu politic îndîrjirea nobilimii de a realiza uniunea Transilvaniei cu Ungaria. El arată că principatul e autonom faţă de Ungaria de peste 300 de ani, şi că, la 1848, a respins prin majoritatea locuitorilor săi ideea uniunii. „Continuităţii de drept", atît de trîmbiţate de filodualişti, autorul îi pune în faţă legile din 1526, 1648, 1691 şi 1791, care sînt anterioare legii de uniune din 1848 şi formează, ele însele, o continuitate de drept în favoarea autonomiei Transilvaniei.

[10] Dieta se va convoca la Cluj, în noiembrie 1865, pe baze electorale din secolul al XVIII-leâ şi un cens ridicat de 8 fl. (fără capitaţie). Majoritatea maghiară smulsă astfel, dezbate — ca articol unic! — uniunea cu Ungaria. Procedeul de „rezolvare" este fără precedent: Dieta îşi declină competenţa, declarînd că Dieta de încoronare de la Pesta este — pe baza „continuităţii de drept" de la 1848 — singura în măsură a decide. Prin asemenea sofisme juridice reacţionare, deputaţii maghiari făceau abstracţie de spiritul democratic european, neglijînd voinţa majorităţii locuitorilor Transilvaniei, românii, de a-şi menţine autonomia pămîntului strămoşesc şi naţionalitatea ameninţată.

[11] Se referă, probabil, la funcţionarii români cu atribuţii înalte din Viena: Dimitrie Moldovan, Iacob Bologa şi Gheorghe Anghel, sau şi la cercul românesc de comercianţi cu mare înrîurire, grupaţi în jurul baronului Sina.

[12] „Evită primejdia acela care, cu prudenţă, se teme dinainte". Corespondent românesc: „Mai bine să te temi decît s-o păţeşti".

[13] „Adică".

[14] „Cît mai mult".

[15] Vasile Ladislau Popp.

[16] Apor Kâroly, 1815—1885, baron, preşedintele Tablei Regeşti din Tîrgu-Mureş, jurist şi economist maghiar de seamă.

[17] „Nenorocire învinşilor! Acum toate vor fi făcute în felul în care negam că pot fi făcute şi nu există nimic incredibil". Referitor la acest pasaj, Bariţ include următoarea notă de subsol: „Popp nu a fost pensionat, ci, din contră, numit preşedinte al Curţii transilvane de casatiune. Majlâth, Eszterhâzy şi mai vîrtos aristocraţii ardeleni l-ar fi depărtat cu cea mai'mare plăcere, atunci însă nu a suferit Monarchul, şi a susţinut pe Popp şi pe alti funcţionari români, pînă după catastrofa de la Koniggraetz-Sadova".

XVI

Blaş, 26/14 septembrie 1865

Mult stimate domnule Bariţ!

Preţuita-ţi carte din 19-a septemvrie a.c, togma bine nouă venită, cu bucurie ţi-o am primit.

Eu, auzind că ai fost la Adunarea generală a Asociaţiunei de la Abrud[1], şi de acolo te-ai fi dus pe la Turda, la părinţi şi rudenii, cea mai mare nădejde hrăneam că voi avea şi eu norocire, la Blaş, cînd te vei întoarce din patria-ţi. Insă această norocire nu o puturăm avea noi blăşenii, deşi te asigurez că ai fi fost, orişicînd vei fi, cel mai dorit şi mai plăcut al nostru oaspe, şi mai cu samă eu, te-aş fi văzut togma ca pe un frate al meu.

Cartea — apropos! — îmi veni togma la timpul său, şi numai cu o zi mai tîrziu decît scrisesem colegului meu, metrop[olitul] Şaguna, ca să ne înţelegem frăţeşte în cauza naţională, adunînd o conferinţă spre acest scop. Din scrisoarea mea către Şaguna (care, cum ştiu, ai mei o au trămis spre publicare la *Gazetă)*, vei vede pe larg ce i-am scris[2]. Răspunsul Şagunei, în 12/24 septemvrie primit, îi adevărat diplomatic[3], adecă cu aşa cuvinte şi stil ţesut, care se sileşte a ascunde, dară nicedecît nu poate a-şi acoperi cugetele cele rezervate, cît să nu deie cuiele prin sac şi să nu se priceapă că nu-i în inimă ce-i pe limbă. Atîta, din răspuns, afară de toată îndoiala iese la lumină, că Ş[aguna] de conferinţă nu vrea să ştie nimic. Pentru ce ? Pretextul îi acela că pe el, afară de provocarea mea, de nicăiri n-au primit nice un semn şi nice o umbră de părere pentru ţinerea vreunei conferinţe naţiunale, „ci din contră — zice că —- prin lume zboară voci contrarie celor din conferinţa ţinută de excelenţa-ta (adecă de mine), şi adecă că o conferinţă convocîndă prin arhierei, fiind octroiată, ar fi urgisită". Se vede, dară, că ambiţiunea omului trufaş este vătămată, sau că nime — precum zice — nu l-au mai rugat, şi consecventer nu-1 ţine nime de conductorele naţiunei, sau că iniţiativa nu iese de la el, sau — după cum zic şi gazetele şi alţii, şi se cam vede şi din răspunsuri — omul ar fi dobîndit pentru cauza uniunei, de magiari.

Stîndu-ne cu Ş[aguna] aşa acţiile, aseară am adunat şi am ţinut iarăşi o conferinţă cu toată inteligenţa noastră din loc[4], înaintea caria am lăsat a se ceti nu numai răspunsul Şagunei, da şi preţuita-ţi carte, şi au aflat de bine foarte intenţiunea mult stimatei domniei-tale, ca să scarmini şi să lămureşti, prin un ciclu[5], cum zici, de 7—8 articuli, situaţiunea de faţă, şi să fixezi statul cestiunei, şi-ţi aprecăm la aceea de la D-zeu, tărie trupească şi sufletească. După aceea, ca să-ţi putem scrie apriat ce cugetă şi inteligenţa noastră locală, am pus înaintea conferinţei cestiunea: ce avem de a face în stări aşa împregiur, cînd nu putem avea speranţă de vreo conferinţă mai generală naţională? Fi-va consult a

lua parte şi la alegeri — cu cari vedem că vom rămînea în cea mai mare minoritate — şi şi la Dietă, sau fi-va mai consult a ne retrage cu totul, aşa de la alegerea deputaţilor, precum şi de a merge la Dietă?

Duo opiniuni s-au ivit. Una, care opinează că naţiunea să se retragă şi să nu ieie nice o parte, nice la alegerea deputaţilor — care se face pe o lege feudală din 1791, proscribătoare de naţiunea noastră, şi pe art. II din 1848, care nu dă libertatea naţională ci numai individuală — nice la Dietă[6]. Şi de această opiniune, după o carte căpătată din Viena, de la ai noştri, sunt şi toţi românii din Viena ; iară dintre inteligenţa noastră locală abia au fost duo persoane. Şi aşa, opiniunea absolutei majorităţi a inteligenţei noastre locale, pe lîngă care sunt unul şi eu, acolo stăruieşte, că togma dignitatea şi interesele noastre naţionale poftesc să nu neglijăm terenul nostru naţionale, cît de îngust ar fi acela, şi să ni-1 folosim întru apărarea drepturilor noastre naţionale, cîştigate la 1863/4, prin lege sancţionată de Majestatea Sa, şi aşa, să apelăm cu statornicie la continuitatea acelor drepturi pe cale legiuită dobîndite, şi să o defendăm cu statornicie, contrazicînd, ca totdeauna, uniunei şi alipindu-ne de autonomia patriei.

Aşa, *in principio,* opiniunea absolutei majorităţi a inteligenţei noastre locale primeşte participarea şi la alegerea de deputaţi, şi la Dietă[7]. însă aceea că ce am trebui a face, a pretinde şi a cere de la acea Dietă ?; şi oare în cît să luăm parte: numai întru atîta, şi numai pînă ce le vom opune cele ce vom avea de a opune în contra acei Diete din 19 novembre?; şi ce ar debui a lucra dacă ne vom şi duce la Dietă[8]: oare intra-vom în Dietă, sau face-vom ca magiarii la Dieta din Sibiu de la 1863, ca, neintrînd în Dietă, numai să aşternem prin memorande sau protestaţiuni înaintea Dietei şi înaintea Majestăţei-Sale? — toate aceste cestiuni, de inteligenţa noastră locală rămîn neatinse şi rezervate acelui timp, pînă cînd, fiind toată inteligenţa română, pe cale privată — că de adunarea conferinţei naţionale vorbă nu poate fi! — de mai multe părţi încunoştiinţată, ea îşi va da părerea şi hotărîrea sau înainte de Dietă, ce ar fi mai bine, sau, ştiind înainte opiniunea publică, batăr acelor mai de frunte inteligenţi a naţiunei, şi mergînd deputaţii români cu vreo duo-trei zile înainte de începerea Dietei, ei între sine să conferească ce ar debui a face. Pînă atunci, domnia-ta ai timp de a clarifica situaţiunea şi a fixa statul cestiunei, ce să şi faci, fără a căuta mie sau altuia în faţă, te rog.

Grele şi critice timpuri am adjuns pentru cauza naţională, chiar mai grele ca la 1848! Acum, dacă nu vom fi o inimă şi un suflet, şi ne va părăsi şi curagiul, şi nu vom fi rezoluţi şi la întîmplări neaşteptate, am recăzut iarăşi în statul heloţilor făcuţi prin legile din 1848 şi dependinţi de la graţia aristocraţiei magiare[9].

Al domniei-tale de tot binele voitoriu,

Metropolitul A lexandru.

[1] Adunarea generală a Astrei de la Abrud s-a ţinut în 16/28 — 17/29 august 1865, sub preşedenţia lui Timotei Cipariu, vicepreşedintele Asociaţiunii. Bariţ, secretar I al Astrei, e prezent la adunare, unde ţine o dizertaţie despre ştiinţele tehnice.

Alte trei dizertaţii au ţinut Ican Antonelli (despre „poporul român în constituţiune"), Iosif Hodoş (despre dreptul roman) şi Timotei Cipariu (despre celebrele tăbliţe cerate descoperite în Roşia Montană şi colecţionate de el). Eariţ a rostit şi un discurs — nu fără aplomb! — despre felul cum s-a reglementat folosirea limbilor naţionale în Belgia şi Elveţia şi despre necesitatea respectării „frăţietăţii, egalităţii şi dreptăţii". O prezenţă interesantă la Abrud e aceea a muzicienei Elena Circa: în seara zilei de 16/28 august aceasta a dat un concert care s-a bucurat de un deosebit succes (vezi *Telegraful român,* XIII, 1865, nr. 66-68).

[2] în 21 septembrie 1865, la Blaj avuseseră loc consultări între fruntaşii români de aici, cu care ocazie se ajunge la concluzia că este necesară convocarea unui congres naţional. în urma consultărilor, Alexandru Sterca Şuluţiu îi trimite lui Andrei Şaguna o scrisoare, care a apărut în coloanele *Gazetei Transilvaniei* (XXVIII, 1865, nr. 77), în care argumentează temeinic ideea congresului: românii trebuie să hotărască dacă vor lua sau nu parte la Dieta din Cluj, care se anunţa deosebit de sumbră, şi dacă vor lua parte, ce conduită să aibă? Corigresul — spune Sterca Şuluţiu — trebuie să-1 convoace ei, cei doi arhierei.

[3] Răspunsul lui Şaguna (vezi *Telegraful român,* XIII, 1865, nr. 83) cuprinde o frază cu aparenţă de sofism politic: *Fiere possem, sed iuvare non* (pot să plîng, aar nu pot să ajut). Dar Şaguna e departe de a fi cinic: nu e decît realist. La acea dată, politicienii unguri cîştigaseră asemenea poziţii la Curtea imperială, încît conducerea treburilor politice la est de Leitha (graniţa apuseană a Coroanei Sfîntului Ştefan) trecuse de pe acum în mîinile partidei dualiste maghiare. Dualismul era ca şi înfăptuit: împăratul nu mai putea face concesii românilor, decît cu consimţămîntul Pestei (impenetrabilă, însă, la revendicările lor). Şaguna se îndoia, pe bună dreptate , că autoritatea maghiară va îngădui congresul românesc. Completiv, ghicim în această scrisoare germenii viitoarei atitudini politice a lui Şaguna: *activismul* politic, adică penetrarea românilor în toate organele legislative şi administrative dualiste, pentru a lupta din interiorul lor pentru drepturile naţiunii. Atitudinea sa nu va coincide cu a radicalilor, în frunte cu Bariţ, care vor adopta metoda *pasivistă:* adică a ncncolaborării şi boicotului politic (vezi şi George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei...,* III, p. 346; 439; 484). Se consideră că cele două scrisori au fost dătătoarele de ton pentru cele două atitudini politice.

[4] Despre noua conferinţă survenită la Blaj în urma scrisorii lui Şaguna, vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 75-76; 80; 83.

[5] într-adevăr , comentariile lui Bariţ asupra situaţiei politice a naţiunii române se înmulţesc (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 72 — 78). El îndeamnă pe români să rămînă strîns ataşaţi de autonomia Transilvaniei şi să apere legislaţia din 1863 — 1864. Sînt primele teoretizări sistematice ale pasivismului, al cărui promotor frecvent va rămîne şi în deceniile următoare.

[6] Se defineşte aici formula pasivismului absolut, care înseamnă neparticiparea la alegerile pentru Dietă şi boicotarea lucrărilor acesteia de către deputaţii regalişti români. Dar, la 1865, formula nu va fi încă aplicată, rămînînd în seama viitorului.

[7] La Dieta de la Cluj din 1865 au participat, într-adevăr, 14 deputaţi români aleşi şi 34 de regalişti numiţi de împăratul. Minoritatea românilor în această sesiune este eclatantă: 14 deputaţi *aleşi,* dintr-un număr de 108; 34 de *regalişti,* din 190! Disperaţi, o seamă de deputaţi români nu iau parte la Dietă — George bariţ, Iacob Bologa, Vasile Ladislau Popp, Gheorghe Anghel, Dimitrie Moldovan, Alexandru Dobra, Ioan Vancea, Gavril Munteanu şi alţii — iar restul, în frunte cu Sterca Şuluţiu şi Şaguna, intră în adunare doar pentru a sublinia lipsa ei de bază legală.

[8] Vezi nota anterioară. Ioan Raţiu, de pildă, propune ca deputaţii români aleşi să înainteze un memoriu protestatar şi antiunionist, iar apoi să părăsească imediat Dieta, unde să rămînă numai regaliştii. Propunerea lui cade, însă, şi grupul de deputaţi aleşi rămîne la lucrările Dietei, unde, în cuvîntări dîrze şi inspirate, apără — fără rezultat! — interesele naţiunii. Românii din Dieta de la Cluj vor semna împreună, la 9 decembrie 1865, o adresă dietală care sintetizează poziţia lor (vezi Teodor V. Păcăţian, *Dieta Ardealului în 1865,* în *Societatea de mîine,* VII, 1930, nr. 21, p. 378-380; VIII, 1931, nr. 4, p. 22 — 23; Keith Hitchins, *Românii din Transilvania şi compromisul dualist (1865—1869),* în *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei,* Cluj, 1970; Simion Retegan, *Lupta naţională a burgheziei române din Transilvania în aniine gocierii pactului dualist,* în *Studii şi articole de istorie,* XIII, 1969, p. 25 — 40;

G e o r g e C i p ă i a n u, *Mărturii documentare despre starea de spirit si politica românilor ardeleni (septembrie 1865 - mai 1867),* în *Anuarul Institutului'de istorie si arheologie din Cluj-Napoca,* XVII, 1974, p. 291-304.

[9] Comentată de Bariţ, la subsol: „Eu nu mai am nici un concept sau copie din corespondenţele mele purtate cu oameni din acea epocă, decît numai se însemnasem cîte puţin in dosul scrisorilor primite. La aceasta văz că am scris blăsenilor că eu sunt de părere opusa, ca adecă să nu alegem la Dieta aristocratică din Cluş"

XVII

Viena, 9 oct. 1865

Mult stimate domnule Bariţ!

Cartea-ţi din 2 l.c. cu bucurie o am primit. Aici e primită opiniunea domniei-tale. Acum, numai, bărbaţii noştri de aceeaşi opiniune, din toate puterile şi în toate părţile, să se silească a-şi realiza opiniunea aceasta spre înţelegere, urmînd cărările de domnia-ta designate: adecă prin cărţi şi expresuri privaţi.

Aici[1] facem toate cele ce putem, ne silim a spăla arapul, deşi poate în zadar, însă săponul nu strică.

Mai pe larg nu putem, fără cu gura a vorbi. D-ta ne vei înţelege.

Cu grabă rămîn al d-tale cel vechi,

Metropolitul Alexandru.

[1] Intelectualitatea română blăjeană afirmă că Şuluţiu nu a plecat la Viena spre a se justifica pentru încercarea sa de a obţine congres naţional românesc (privită şi comentată de unii ca un atentat la liniştea şi ordinea publică), ci călătoria lui a fost întreprinsă i,la rugarea cîtorva români buni, ca să lucre în capitală pentru apărarea intereselor naţiunii sale. Nu porunci venite de sus l-au făcut să întreprindă această călătorie ci îndemnurile inimii curat române şi bătătoare pentru interesele naţiunei române", într-adevăr, la Viena, Alexandru Sterca Şuluţiu are un schimb de păreri şi opinii destul de dure cu contele Haller Ferencz, noul cancelar aulic al Transilvaniei, care era un fel de agent al cancelarului aulic maghiar Majlâth. Ambii acţionau în sensul reactivării unei bune părţi din legislaţia maghiară anexionistă de la 1848 şi pentru încununarea cu succes a tratativelor austro-ungare în vederea instaurării dualismului. Desigur, mitropolitul român nu a mai reuşit să stăvilească tratativele şi mersul evenimentelor. Dieta reacţionară de la Cluj era convocată şi, în decembrie, se va convoca şi Dieta de încoronare de la Pesta, în care Deâk şi partizanii săi aveau peste 180 de mandate, urmaţi imediat de Tisza Kolomân şi adepţii săi, cu 90 de mandate. Majoritatea va fi deci maghiară reacţionară şi centralizatoare. Adepţii stîngii maghiare antidualiste în frunte cu Kâllay şi Boszormeny nu vor întruni decît 20 de locuri, iar naţiunile nemaghiare vor deţine mai puţin de 72 de locuri. Despre călătoria lui Sterca Şuluţiu la Viena şi împrejurările ei vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 78, 80,'81.'

XVIII

Blaş, 5 ian. 1867 (21 dec. 1866)

Mult stimate domnule Barit !

Pe posta noastră de aseară îţi primii cu bucurie cartea cu înştiinţarea telegrafică **dm** Viena, că eu de acolo numai atîta am căpătat directe, că omul nostru au sosit acolo în 27 dec. în pace[1].

Sunt tare încordat cu aşteptarea, să vedem rezultatul şi mai încolo, după ce petiţiunea[2] se va tipări în broşură şi se va împărţi pe la locurile sale, şi apoi va ieşi şi în *Gazetă*[3]. Pînă atunci, cu toţi vom fi şi noi în tăcere.

Văz că în *TelegrfafulJ român* de sub nr. 101 /22 dec. (3 ian. 1867), sub motto „Revista[4]", Şaguna se află tare incomodat cu publicarea literelor mele în *Gazeta Tran[silva]niei,* cu care frăţeşte l-am provocat să ne punem ambii în fruntea deputaţiunei[5]. Toată măiestria viclenei sale diplomaţii o întrebuinţează ca să poată scăpa fără ruşine. Insă eu, înainte de a căpăta zisul număr a *Telegrafului,* i-am fost trămis un alt răspuns *, carele Şaguna îl va fi căpătat poate numai în ziua (3 ian. s.n.) cînd au ieşit nr. 101 a *Telegrafului,* care el nu-1 va pune în fereastră, şi carele îi dezvăleşte toate mişeliile lui făcute în cauza naţională. Ai noştri stau tare şi vîrtos ca şi acest răspuns încă să se publice în *Gazeta*[6] şi *Concordia*[7]. Acest răspuns cred că ar servi în contra Şfagunei] şi a *Telegrafului* nr. 101 de o puternică refutaţiune, şi iar astupa gîtul cu cîlţi aspri şi răşinaţi.

Pe cînd, cu aceste, eram să-mi închid cartea, iată mi se adusă de la postă, pe lîngă recepise, şi cartea d-rului Raţiu de la Viena, în care aceea[e]ce au fost şi în telegram, adecă: pe ce cale au ajuns petiţiunea în mîna Majestăţei-Sale[8]; cum şi-au exoperat audienţa şi, efective, în31 dec. au fost condus şi primit în audienţă, şi că petiţiunea cu 37 de plenipotenţii şi 1493 de subscripţiuni au adjuns în mîna Maj[estăţii]-Sale. Răspunsul la audienţă — unde, pe scurt, au atins şi despre petiţiunea subşternută — au fost acela că va lua în consideraţiune dorinţele românilor[9].

Cred că-ţi va fi scris şi domniei-tale că are speranţă cît, după 2 zile, să ştie ce s-au ales cu petiţiunea, şi după aceea se va îndrepta că are de a mai rămînea acolo, sau de a pleca îndată cătră casă ? Pe la miniştri zice că nu-i încă rezolut a merge, deoarece se aşteaptă tare căderea lor.

De cumva regimul nu va avea de cuget ca să le deie magiarilor ministeriul şi legile din 1848, înainte de reviziune şi de deciderea afacerilor comune, se poate cît ministeriul Beust —- Belcredi — Majlâth să dimisioneze. Oh, Doamne, ce haos şi pentru Monarh, care cu concesiunile s-au prea slobozit! Şi ce timpuri critice, şi chiar periculoase, pentru biata noastră naţiune! Numai atotputernicul D-zeu ne poate scoate din acest labirint politic, la care se mai adaosă şi aceea nenorocire pentru noi, că Şaguna cu *Telegraful* lui seamănă şi discordia şi împărăcherea între români, care pentru cauza ei poate avea consecvenţii rele şi pe viitoriu.

Sărbători fericite cu la toată familia oftîndu-ţi, cu osebit stim rămîn al mult stim[atei] d[omniei]-tale de tot binele voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

[1] Ioan Raţiu este „omul nostru". El a fost însărcinat cu ducerea la Viena a petiţiei din decembrie 1866 (vezi scris, următoare, n. 1).

[2] Ibid. Raţiu a fost primit în audienţă de împăratul la 31 decembrie 1866.

[3] Petiţia s-a publicat mai întîi în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 1, iar mai apoi, în cursul anului 1867, în cele două broşuri: română şi germană (scris, următoare, n. 1).

[4] în acest număr (XIV, 1866, nr. 101), *Telegraful român* combate acţiunea petiţionară a lui Bariţ şi Raţiu (scris, următoare, n. 1), considerînd-o un fiasco politic, iscat din ambiţia pasiviştilor ae a forţa nota politică. „Activiştii" acuză de substituire de putere: memoriul — spun ei — trebuia, după „conclusul " consfătuirii intime din decembrie 1866 de la Alba-Iulia, să fie compus de Şaguna şi înaintat tot de el împăratului, în cazul cînd Şaguna şi nu Raţiu ar fi dus petiţia — spune *Telegraful* — n-ar fi „antichambrat" atîta vreme şi, în plus, ar fi obţinut garantarea măcar a unora dintre drepturile naţionale. Iluzie, sau maliţiozitate cu orice preţ? în 1866, împăratul *nu mai putea* promite sau acorda ceva, nefiind stăpîn pe situaţie la est de Leitha.

[5] Este vorba de scrisoarea lui Alexandru Sterca Şuluţiu către Şaguna, din 10/22 octombrie 1866, publicată în *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 99 (vezi şi scris, următoare, n. 7).

* „Din 31/19 dec. 1866, nr. 1745, la care Şaguna răspunde prea multe [în] 1 febr. v. 1867" (notă a lui Bariţ; a se corobora cu scris. XX, n. 4—5).

[6] Scrisoarea de răspuns a lui Sterca Şuluţiu din 19/31 decembrie 1866 (vezi scris. XX, n. 4) s-a publicat fragmentar în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 7).

[7] *Concordia* nu publică replica lui Sterca Şuluţiu.

[8] Petiţia dusă de Raţiu a ajuns la monarh pe cale ierarhică: de la instituţiile inferioare, la cele superioare.

[9] Cabinetul ministerial maghiar şi regimul dualist au fost instaurate înainte de tranşarea „afacerilor înainte de tranşarea „afacerilor comune".

XIX

Blaş, 8/20 ian. 1867

Mult stimate domnule Barit!

Preţuita-ţi scrisoare, dimpreună cu un exemplariu al petiţiunei româneşti cu poşta noastră de alaltăieri, cu bucurie o am primit. Cele ce se cuprind înlr-însa, despre procedura petiţiunei pe la Cancelaria Aulică şi pe la gubernatorele nostru, cu una zi mai nainte, togma în acela înţeles am fost căpătat şi eu înştiinţare de la părintele Grigcriu nostru [2].

Ce se ţîne acum de rezultatul petiţiunei noastre, eu aşa socotesc că, în stadiul acesta a încurcăturilor politice, ce Dieta din Pesta, ba şi germanii în privinţa extraordinariului Reiehsrath, le observează fătiş cu regimul, petiţiunea noastră ar fi apă bună pe moara Coroanei şi a regimului. în toată întîmplarea, pentru naţiunea noastră nu poate produce alta decît bine. însă, văzînd cît de în grabă şi cît de tare se schimbă şi regimele şi politica lor, şi ştiind cît e de mare şi numărul şi ura inimicilor — de cari, în contra acestei petiţiuni, durere!, avem şi în sînul naţiunii, deşi nu mulţi [3] — asupra acţiunei noastre cu petiţiunea aceasta, precauţiunea mult stimatei domniei-tale în privinţa unei solidarităţi şi a unei unanimităţi pentru petiţiune, şi argumentul sau cuprinsul ei despre partea tuturor acelora 1493 inşi cari v-au dat plenipotenţie, o aflu întemeiată, şi nu superfluă. De aceea, cu poşta noastră de aseară, în privinţa aceasta am şi scris la Armenopole, şi le-am comunicat toate acele argumente şi postulatele cu cari comitenţii din părţile de pre acolo [4] — dacă cumva şi oarecînd ar fi traşi la răspundere — unanimitatea să apere şi să susţină petiţiunea.

Despre adunarea unui comitet nu poate fi vorba. Articulul domnieitale din n° 1 a anului acestuia, în care se descrie historia şi fazele comitetului nostru, e foarte bine nimerit [5]. Una numai aş fi dorit să nu fi rămas afară din acest articul: că comitetul acela, pe carele l-au fost organizat congresul nostru din 1861 — a cui capi eram noi, archiereii — şi la care şi Ş[aguna], şi alţii, ca la comitet existente şi cu valoare făcură, în timpii aceşti mai proaspeţi, provocare — togma prin congresul nostru fiindu-i durătatea sau viaţa acestui comitet limitată numai pînă îşi va dobîndi naţiunea drepturile naţionale, este ca şi anticipative casat şi şters. Şi după anul 1863, cînd naţiunea prin lege sancţionată de Majestate s-au emancipat şi a intrat ca naţiune de sine existentă în sistema naţiunilor regnicolare, mai mult, întru adevăr, comitetul — pe carele şi Ş[a]g[u]na şi alţii vreau a călări şi a-şi justifica şi ascunde antinaţionalele sale fapte [6] — nice au mai debuit, nice au mai putut exista sau avea ceva înţeles. (Vezi protoc[olul] şedinţei Conferinţei naţionale româneşti din 1861, tipărit în Braşov, pag. 12, în fine).

Şi în aceea vreau să te clarificez, precum că în Blaş s-ar fi făcut vreun comitet naţionale, sau că numai cercare să se fi făcut în privinţa unui aşa comitet, e numai o calumnie şi minciună de *Telegraful romfânj* scornită. Tot lucrul stă, *simpliciter* [7], aşa: după ce, de la domniile-voastre au venit provocare pentru darea de plenipotenţii şi de exprese de călătorie, şi eu să provoc şi pe Şaguna, ca ambii să ne punem în fruntea deputaţiunei, fratele Fekete [8], nefiind eu atunci, spre nenorocire, acasă — ca să facă destul provocării, în simplicitatea inimii sale, şi din zelul cătră cauza naţională, au şi adunat inteligenţa din Blaş, ad-hoc, nu comitet — care niciodată în Blaş n-au existat — în care adunare, fiind Fekete ales de preşedinte şi Bobb [9] de actuariu, fără a face vreun protocol sau a face alte acte ce s-au obicinuit a se face în adunări sau comitete organizate, *simpliciter* şi *orali unanimi voto* [10] s-au hotărît ca provocările menţionate să se facă tot sub subscripţiunea — din adunarea inteligenţiei române din Blaş — fratelui Fekete şi Bobb. Ceea ce s-a şi făcut, pentru că e de a se considera că, de la neşte provocări numai simple ori de la cari oameni privaţi făcute, dacă nu se punea şi titulul acela:. „din adunarea inteligenţiei române din Blaş", în privinţa dobîndirei şi a plenipotenţiilor şi a expenselor itinerarie, foarte puţin sau nice un rezultat nu se poate aştepta.

Toată greşeala cea mai mare au fost în forma adresei cu care s-au expedat provocările pe la unii protopopi, şi prin care, gîndind că aşa provocările vor avea rezultat mai bun, i-au dat forma adresei dinafară, ceva coloare de ofiţiozitate, titulînd: „de la Ordinariatul metropolitan" şi sigilînd cu sigiliul ofiţios metropolitan, prin care m-au adus şi pre mine în mare suspiţiune la Prezidiul guberniale, unde m-au apăsat — cum cred — apoi şi bunul meu colegă [11]. Că dacă eram eu atunci acasă, se făcea toate cu mai mare precauţiune. Că, oricum, tinerii, fie altmintrelea cît de inteligenţi, sunt tare incauţi şi nepăţiţi, ce şi cazul acesta manifestează.

Din toate aceste numai atîta am vrut să arăt, că aceea, precum doară în Blaş ar fi fost făcut un comitet, sau că doară cineva ar fi încercat

a forma unul de acest feliu de comitet, e o calomnie şi scornitură malițioasă, de la oamenii *Telegrafului român* prăsilă. Şi totuşi — durere! — pînă acum acestea, precum s-ar fi căzut, nime prin gazete nu au lămurit!

Bine va fi, din exemplarele petițiunei, cele româneşti, şi la Blaş şi la Armenopole a mai trămite.

Despre alta, oftîndu-ți bună şi statornică sănătate, cu osebită stimă rămîn al mult stim[atei] d-tale de tot binele voitoriu,

Metropolitul Alexandru.

[1] Cunoscuta petiție înaintată de George Barit şi Ioan Rațiu împăratului, în decembrie 1867 (vezi *Majestätsgesuch des Georg Baritiu und dr. Johann Ratiu als Bewolmächtigte von 1493 Bewohnern aus dem Grossfürstenthum Siebenburgen, um Nichtsanktionirung der Unio Siebenbürgens mit Ungarn, sowie auch um allergnädigste Verfugung wegen der Wiedererbffnung des siebenburgischen Landstages auf Grund des Wohlgesetzes vom Jahre 1864,* Viena, 1867; *Petițiunea subşternută Majestății Sale ces. reg. apostolice în 30 decembre 1866 pentru susținerea şi apărarea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei, redeschiderea Dietei şi continuarea lucrărilor ei însoțită de 37 plenipotențe cu 1493 subscripțiuni,* Braşov, 1867), despre care vezi *George Bariț si contemporanii săi,* II, p. 133-134; III, p.' 190.

[2] Grigore Silaşi.

[3] Referire la Şaguna şi grupul său de „activişti".

[4] Armenopole = Gherla. Din părțile Gherlei, pînă în octombrie 1866 au subscris petiția lui Bariț şi Ioan Rațiu 44 de reprezentanți români (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 3).

[5] în articolul *Din istoria comitetului românesc* (în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 1), George Bariț atacă Comitetul Național Român de la 1861 — 1863, pe care îl consideră impropriu pentru condițiile politice noi. De ce? „Activiştii" lui Şaguna au considerat acest comitet drept unicul for conducător legal al națiunii, dar care, în realitate,, făcînd jocul partidei „active", a încetat să devină şi al pasiviştilor. Prin urmare, el nu şi-a făcut datoria aşa cum se cuvenea, cu ocazia luptei împotriva dualismului.

[6] Iată şi un reflex al laturii polemice pe care a luat-o uneori contradicția politică neantagonistă dintre pasiviştii şi „activiştii" transilvăneni. în fond, unitatea frontului politic românesc era departe de a fi scindat, şi unii şi alții urmărind acelaşi scop național, lucru care se va evidenția cu putere în cadrul mişcării memorandiste, dar mai ales la 1 decembrie 1918.

[7] „Simplu". *Telegraful român* (XIV, 1866, nr. 99) publicase referiri despre înființarea unui comitet la Blaj, condus de canonicul Ioan Fekete Negruțiu, cu menirea de a aduna — prin provocări scrise către protopopii greco-catolici — bani şi semnături pentru petiția lui Bariț şi Rațiu (vezi nota 1). Şaguna şi sibienii „activişti" considerau existența comitetului ca un lucru regretabil, singurul îndreptățit să întreprindă acțiuni naționale fiind Comitetul Național Român de la 1861 — 1863. Articolul continuă apoi cu aspecte delaționiste, care, din nefericire, au servit Guberniului de pretext pentru „interzicerea" comitetului (vezi infra, nota 11). în realitate, acest comitet de la Blaj *nu exista,* adunarea banilor şi semnăturilor făcîndu-se în mod privat. Totuşi, lucrul a degenerat într-o lungă şi inoportună polemică, manifestare nouă a contradicției dintre „pasivişti" şi „activişti" (vezi *Telegraful român,* XIV, 1866, nr. 87; 92; 98; *Gazeta Transilvaniei,* XXIX, 1866, nr. 100).

[8] Ioan Fekete Negruțiu.

[9] Ioan Bobb, profesorul blăjean, despre care vezi *George Bariț şi contemporanii săi,* III, p. 199 şi urm.

[10] „Sincer şi printr-un vot unanim oral".

[11] Andrei Şaguna. Acesta, ca şi Sterca Şuluțiu, primise o scrisoare de la Guberniul din Cluj, în care se specifica faptul că, în mod legal, nu putea exista un comitet național la Blaj şi, în consecință, acesta nu era îndreptățit să adreseze provocări scrise sau să colecteze bani din întreaga țară, pentru sprijinul acțiunii petiționare a lui Bariț. şi Rațiu. Guberniul cere ambilor arhierei să oprească toate acțiunile comitetului, întrucît acestea erau „în contra păcii şi ordinii publice" (vezi *Telegraful român,* XIV, 1866, nr. 99).

XX

Blaş, 23/11 febr. 1867

Mult stimate domnule Bariț!

Omnia jam fient, quae fieri posse negabam[1]. Torentele s-au pornit[2] şi, în furia lui cea dintîi, tot ce va afla în cale-şi va răpi în undele sale. Ce va fi de făcut ? A se da omul în lături din cale, pînă undele se vor aşeza, şi se va vedea de şi-au rupt povoiu vreo nouă altă albie, sau totuşi îşi mai ține o parte şi din albia cea veche, cîtă pagubă au făcut economului şi ce ar avea a repara: calculul omului econom — după părerea mea — aceasta ar debui să fie. Mă înțelegi?

In toată întîmplarea, noi, cei ce ne-am expus, să ne pregătim la multă răbdare! Românul zice: „Răbdarea toate le învinge". *Dulce est pro Patria et Natione — si opus sit — etiam mori*[3].

Ş[agu]na, la scrisoarea mea lui în 31/19 dec. 1866 trămisă[4], mi-a dat un răspuns[5] de 10 coaie lung, în care, între altele, cîte imputări confesionale poate, toate mi le face. îmi pare rău că, pentru extensiunea lui, nu ți-1 pot *per extensum* comunica de astă dată. Ce conține acel răspuns şi ce preț pun eu pe acela, m[ult] st[imată] domnia-ta vei putea pricepe din replica mea[6] la acelaşi răspuns, pe posta noastră de astăzi Şagunei trămisă, care eu aici, în copie, spre vedere ți-o aclud. Pe omul nostru acesta îl poți cunoaşte şi din cuvintele: Mon, Techel, Faris, cari mi le aduce aminte, fără îndoială aludînd, poate, la aceia de care pomeneşte şi *Gazeta* noastră nr. 10 din 17/5 febr. a.c. că, precum lui Nabuchodonozor i s-au luat împărăția, aşa şi mie mi se va lua a[rhi]ep[isco]pia, şi mi se va da fără voia mea coadjutoriu[7]; ce au publicat şi semioficiosul *Debatte*[8].

Toate se pot, însă, cum zice Horațiu: *Becti justique tenacem virum, si fractus illabatur orbis inpavidum ferient ruinae*[9]. Cu toate, mi-am propus ca cu Ş[agu]na nicedecît mai încolo să nu polemizez, ori şi cîte ar bîrfi prin organul lui *T[elegraful] r[oman]*. Pentru istoria națiunei, totuşi n-ar strica dacă şi hîrtia mea, Şagunei, în 31/19 dec. 1866 scrisă, şi replica lui la aceasta, din 1 febr. a.c. mie trămisă, dacă s-ar păstra, la care îi merge astăzi răspunsul mai sus în copie alăturat.

Apropo: la cuvîntul „istoria națiunei", pe tot ce-i sînt vă rog, nu uitați de a pregăti pe rînd istoria națiunei, adecă faceți colecțiunea actelor necesarie de timpuriu.

Altmintrelea, oftîndu-vă din inimă tot darul ceresc şi tot binele pămîntesc, rămîn al mult stim[atei] d[omniei]-tale de bine voitoriu amic,

Metropolitul Alexandru.

[1] „Acum toate vor fi făcute în felul în care negam că pot fi făcute".

[2] Era perioada instalării cabinetului ministerial maghiar, a desființării Cancelariei aulice a Transilvaniei, deci a încununării cu succes a tratativelor austro-maghiare de înfăptuire a dualismului.

[3] „E plăcut chiar să mori pentru patrie şi națiune, dacă este nevoie". Parafrază după Horațiu: *Dulce et decorum est pro patria mori* = e plăcut şi frumos să mori pentru patrie.

[4] Prin această scrisoare, Alexandru Sterca Şuluţiu îi scrie din nou lui Şaguna ca, unindu-şi amîndoi eforturile, să ceară şi să obţină convocarea unui congres politic al naţiunii române, încă înainte de instalarea cabinetului ministerial unguresc. Fragmente din această nouă scrisoare Şaguna (vezi şi scris. XVI, inel. notele) s-au publicat în *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 7. Vezi şi Ion Puşcariu, *Notiţe despre întîmplările contemporane,* p. 106. De data aceasta, arhiereul blăjean este mai drastic: scrisoarea conţine mustrări şi incriminări la adresa politicii „activiste" a lui Şaguna. Iată şi un amănunt anecdotic: la primirea scrisorii lui Sterca Şuluţiu, episcopului sibian i se face rău, încît medicul său a trebuit să-i pună comprese reci pe cap; autorii scrisorii lui Şuluţiu au fost de fapt cunoscuţii lideri pasivişti Ioan Fekete Negruţiu şi Ioan bobb.

[5] Scrisoarea de răspuns a lui Şaguna a fost expediată la 1 februarie 1867 (vezi Ioan Puşcariu, *Op. cit.,* p. 106). Conceptul scrisorii e al lui Ioan Puşcariu, unul dintre adepţii fervenţi ai politicii lui Şaguna. Răbufnirile din aceste două epistole marchează un final de epocă în istoria politică a românilor transilvăneni: momentul cînd capii bisericeşti se dovedesc a nu mai fi corespunzători rolului de conducători naţionali. De acum, fruntaşii laici, a căror viziune putea depăşi interesele confesiuni respective, erau chemaţi să conducă lupta naţională. Scrisoarea lui Şaguna este exemplară pentru felul cum acesta — „colaborînd" cu noua stăpînire — urmărea mai presus de toate garantarea dreptului de mitropolie pentru neuniţii din Transilvania obţinut în 1864 (lucru realizat prin legea IX din 27 iunie 1868). Urmaşul lui Sterca Şuluţiu in scaunul metropolitan de la Blaj, Ioan Vancea, se va restrînge şi el la apărarea bisericii şi şcolilor confesionale, ca nuclee de bază ale naţionalităţii. Despre acest episod vezi *Telegraful român,* XV, 1867, nr. 12; *Scrisori apologetice, va să zică de apăraie ale arhiepiscopului şi mitropolitului românilor de religie ortoaoxă răsăriteană din Ardeal şi din Ungaria, Andrei baron de Şaguna,* Sibiu, 1867; George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei...,* III, p. 438; Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei baron de Şaguna. Scriere comemorativă,* Sibiu, 1908, p. 286.

[6] în loc să se mulţumească cu atîta, bătrînul Sterca Şuluţiu mai trimite şi o „replică" la drastica imputare a lui Şaguna! Ea a fost expediată la 22 februarie 1867, sub numărul prezidial 238. Mitropolitul greco-catolic este, totuşi, neasemuit mai împăciuitor decît Şaguna, specificînd că scrisoarea sa din 19/31 decembrie 1866 (vezi nota 4) se datoreşte atacurilor pe care *Telegraful român* le-a întreprins împotriva sa (vezi Ioan Puşcariu, *Op. cit.,* p. 106).

[7] *Gazeta Transilvaniei* (XXX, 1867, nr. 10) scrie despre un comentariu referitor la mitropolitul Alexandru Sterca Şuluţiu, apărut în ziarul sibian *Hermannstadter Zeitung,* nr. 37 ain 12 februarie 1867. Un corespondent din Pesta al ziarului săsesc informează despre ideea ce se vehicula în cercurile politice ungureşti: de a i se lua merituosului patriot blăjean conducerea efectivă a mitropoliei, impunînau-i-se pe restul vieţii un „episcop coadjutoriu". Ziarul german precizează că nu este vorba de vîrsta înaintată a ierarhului, - ci sînt considerente politice la mijloc: politicienii dualişti voiau să se răfuiască cu Sterca Şuluţiu şi aderenţii lui, pentru activitatea naţională intransigentă din anii liberalizării (1860—1865). Prin intermediul *Gazetei,* Sterca Şuluţiu răspunde cu demnitate şi curaj acestui atentat perfid.

[8] încă din 1865, ziarul *Debatte,* fendat în acelaşi an — şi despre care Bariţ spunea că e oficiosul „ministerului de grofi" — a avut o atitudine ostilă faţă de mitropolitul român Alexandru Sterca Şuluţiu. Ziarul îl învinuia de turburare a liniştii şi ordinii publice, din cauza scrisorii către Şaguna şi a actelor referitoare la necesitatea unui congres naţional (vezi scrisoarea XVI). Acum, în 1867, ziarul austriac era — fireşte! — de acord cu înlăturarea arhiereului român (lucru care nu se va întîmplă). Vezi în acest sens *Gazeta Transilvaniei,* XXVIII, 1865, nr. 79; George Bariţ, *Părţi alese* III, p. 331.

[9] „Ruinele lumii vor lovi pe bărbatul neînfricat care ţinea la drept şi dreptate, dacă, înfrînt, a fost doborît".

XXI

Blaş 9 marţiu 1867

Mult stimate domnule Barit!

Ce am fost scris eu lui Ş[aguna] în epistola mea cea mai de pre urma *, ţi-am fost comunicat. în răspunsul lui [2] pe aceeaşi a mea seri-

soare, în zilele aceste mai proaspete căpătat, ne putîndu-mi aserturile mele altcum refuza, se sloboade la invective, şi aruneîndu-mi că la toate cele ce s-au scris asupra lui prin *Gazeta Transilvaniei,* prin *Concordia*[3], eu aş fi autorul şi promotorul, că aceste gazete ar fi organele mele, şi aruneîndu-mi toate antiquele noastre certe confesionale, cari le-au avut şi înainte de mine cu Consistoriu blăşan, şi cari le-au avut şi de cînd sunt eu episcop, zice că mai mare inimic şi persoanei şi bisericei lui nu ar fi altul precum sunt eu. Şi aşa, aducînd înainte pe S[fîntul] Pavel apostolul, carele iarăşi cu un Alexandru au avut mult năcaz, vorbele lui S[fîntul] Pavel din *Epistola* cătră Timothei c. 4, v. 14 le întoarce asupra mea şi zice: „Alexandru a[rhi]ep[isco]pu multe rele mi-au făcut, plătească-i D-zeu după faptele lui!" [4] Poţi socoti!!!

Insă ce e şi mai bătătoriu la ochi îi aceea că pasul acela al meu, care i l-am fost scris în privinţa reflectării lui cu *Mon, Techel, Faris* nu-l neagă, ci simpliciter numai atîta zice: „Excelenţia-ta ai aflat ce va să zică Mon, Techel şi Faris. Aşa, nu am lipsă de a-ţi mai tîlcui mai încolo aceste cuvinte a profetului". Din aceste cuvinte, nevrînd omul, Încă debuie să conchidă că Ş[aguna] şi pînă aci au lucrat în ascuns, şi de aci înainte va lucra, ca pe mine — de ar putea — sau să mă răstoarne, sau să mă delăture.

Apropo: la Cluş ne aşteaptă comisariul regimului magiar [5]. Mă rog dă-mi un sfat! Mie, ca la un arhiep [isco]p şi de Transilvania şi în Ungaria — deşi inima nicedecît nu mi-ar ierta — barem din etichetă şi politică s-ar cădea să mă duc la acelaşi nou comisariu — dacă va veni — să-mi fac curtenirea. Duce-m-oi? Dacă mă voi duce[6], să ţîn cevaşi cuvîntare, intereselor noastre naţionale potrivită, sau numai o beneventare scurtă, comună, fără mestec de.trebi naţionale şi provinţiale? Dacă s-ar cădea să ţin ori şi ce feli de cuvîntare comisariului, în ce limbă să o ţin? In cea românească, în care şi eu aş vrea, da în care comisariul de bună siamă nu mă va înţelege, sau în cea magiară, în care comisariul mă va înţelege, da în acest caz dau apa de pe moara română pe cea magiară ? Apostolul adevărat zice a fi mai bun un cuvînt zis cu înţeles, decît o mie fără înţeles.

Rogu-te, fără întîrziere trămite-mi opiniunea-ţi, Şi rămîn al mult stim[atei] d[om]niei-tale statorniceşte cel de demult,

Metropolitul Alexandru.

[1] Cu nota de subsol a lui Bariţ: „Din 10/12 febr. 1867 nr. 238. La aceasta răspunde mitro[politul] Şaguna, sub nr. 105 anul 1867 febr. 20 vechi, cu mare urgie. Aici e citatul «Alexandru etc. »" Vezi scris, anterioară, n. 6.

[2] Deşi replica lui Sterca Şuluţiu din 10/22 februarie era relativ blajină, aruneînd „vina" pe *Telegraful român,* Şaguna ripostează cu aceeaşi vehemenţă în 4 martie 1867. *Telegraful* — susţine Şaguna — nu l-a atacat niciodată pe mitropolitul blăjean, ci numai a subliniat nişte „adevăruri" (vezi Ioan Puşcariu, *Notiţe despre intîmplările contemporane,* p. 106).

[3] *Concordia* de la Pesta se amestecă şi ea în cearta arhiereilor. Articolul *Revista* (VII, 1867, nr. 1—568), semnat „Niculae", îl favorizează pe Sterca Şuluţiu. De unde şi învinuirea lui Şaguna că *Gazeta Transilvaniei* şi *Concordia* sînt jurnalele mitropolitului de la Blaj.

[4] Vezi nota 2. Parafrazînd un citat din a doua *Epistolă* a apostolului Pavel către Timotei: „Alexandru, arămarul, mi-a făcut mult rău. îi va da domnul după faptele

i«" (V6 Zi t f Testament' traduş Şi adnotat de Emil Pascal, Paris, 1975 p 645) Saeuna

rănii s S" p ^ - ^ ^ scrisoare la QUJ vezi G^e B^ *

[6] Sterca Şuluţiu s-a dus, într-adevăr, la Cluj. Vezi scris. XXIII.

XXII

Blaş, 19/7 marţiu 1867

Mult stimate domnule Bariţ!

Răspunsul la întrebările mele, în 17/5 a lunei a.c., cu bucurie şi mulţămită l-am primit.

După ce ţi-am fost scris, cugetînd serios despre acest lucru, nu aveam cu mine pace pînă ce nu-mi sosi preţuitu-ţi răspuns. Acela tare mă au împăciuit, văzînd că în toate se loveşte şi cu sentimentele mele. Mă voi ţinea cam după acele.

Perirea ta dintru tine, o, Israile! zice Scriptura, şi vai, cum se adevereşte aceasta şi despre naţiunea noastră!!! Ce contrast blămătoriu în lucrarea unora şi aceloraşi oameni! Acum de solidaritate au trecut; de retragere, de pasivitate — unde de o parte trăieşte egoismul, de altă parte, partea cea mai mare a inteligenţei, ce trăieşte după deregătorie, temîndu-şi existenţa — nu poate fi nice vorba, ba s-ar vedea togma cu neputinţă. Opul cel greu de a mîntui naţia română, care acum s-au izbit de maluri pe mol şi pe năsip, de ultimul periclu al naufragiului acum au căzut pre cei puţini umeri independenţi, rezoluţi şi statornici. Dumnezeu nu una dată au dăruit puţinelor braţă biruinţa cea glorioasă asupra mulţimei. Dreptatea, mai pe urmă, totuşi debuie să învingă.

In toată întîmplarea, e de lipsă să aşteptăm încă puţin cu răbdare, să vedem unde se vor prăvăli trebile patriii noastre. Cauza noastră naţională, şi pînă aci, mai mult pronia cea dumnezeiască o au cîrmuit. Aceasta nu va înceta nice acum a privighia cu îndurare asupra ei. *Fortis viri est nunquam in adversa desperare fortuna*[1]. Ce ştii, oare profetul cel de inimici chemat a blăstăma, nu va binecuvînta pe poporul lui Israil *proximi dies docebunt?*[2] Noi pe lîngă cauza cea dreaptă vom rămînea, de cele ce am dobîndit ne vom ţinea, loialitatea către Domnitoriul nostru şi către patrie, cu toată scumpătatea să o păzim, în privinţa colocuitoarelor naţionalităţi să ne ţînem strîns de principiul: *Amicus Personae et inimicus Causae*[3] şi, precum nice un prilegiu bun şi legiuit de a da legiuitelor noastre drepturi naţionale cuvenita valoare să nu-l lăsăm nefolosit, aşa ori de ce demonstraţiuni provocatoare de conflicte serioase între naţionalităţi, tare să ne ferim.

Eu, din simptomele ce aflu prin gazetele magiare, ici colea, aşa văd că fraţii magiari înşii încă văd că nu le va fi cu putinţă acelea drepturi naţionali, cari ni le-au dat Dieta din Sibiu 1863/4, şi aceea coroană care au sancţionat şi ministeriul lor, ni le-au sancţionat, a ni le denega[4]; deşi ei acum — dacă nu mai mult, batăr pe o minută — voiesc triumful (restituţiunea *in integrum*[5]). Noi să le lăsăm aceea fericire pe o minută, €ă să-mi crezi că înaintea carului acestui superb, triumfale, în catene nu atîta se duce naţiunea noastră, cît — durere! — că şi noi — părăsiţi de ea, nu ea de noi părăsită — am căzut.

Aceste, în durerea cea mare, şi nu fără cel mai intim sînţ de loialitate, *ad fideles aures*[6], scăpîndu-le din gură, recomandat preţuitelor, amicabilelor sînţimente rămîn al mult stimfatei] d[om]niei tale umilit serv, .

Metropolitul Alexandru.

[1] „Este datoria unui bărbat curajos să nu deznădăjduiască niciodată cînd soarta e potrivnică".
[2] „Zilele cele mai apropiate vor arăta".
[3] „Prietenul persoanei şi duşmanul cauzei".
[4] Drepturile din 1863—1864 au fost nulificate prin rescriptele imperiale din 20 iunie 1867, emise la cererea expresă a cabinetului ministerial Andrâssy.
[5] Restituirea „în întregime" a pretenţiilor ungureşti de la 1848, referitoare la refacerea Coroanei Sfîntului Ştefan. *Restituito in integrum* este lozinca maximală a dualiştilor maghiari, realizabilă prin compromisul de la 1867.
[6] „La urechi prieteneşti", adică în mod confidenţial.

XXIII

Blaş, 21/9 mai 1867

Mult stimate domnule Bariţ!

Aflu prea de lipsă a grăbi să-ţi fac cunoscute următoarele: din mai multe părţi venindu-mi la cunoştinţă că exc[elenţa] sa regiescul comisariu Pechy tare ar pofti ca să aibă întîlnire şi cu mine în persoană, aşa cît, dacă eu pentru bătrîneţe sau slăbiciunea sănităţei n-aş putea merge la curtenire la Cluş, însuşi îmi va da vizita la Blaş, fiindcă au fost şi de aceia perfizi vînzători, cari au zis că cu bătrîneţile nu m-aş putea excuza, deoarece nu aş avea mai mulţi ani a vieţii de 64 — iară eu număr 74!, — cu toată zdruncinata-mi sănitate, m-am dus la Cluş[1].

în 16/4 mai mi-am făcut curtenirea, cu o cuvîntare în limba magiară — că comi[sarul] regiesc[2] româneşte nice o vorbă nu ştie — în care tare am accentuat că trimiterea în patrie a unui comisariu regesc (şi nu a unui *kormânybiztos*[3]) tare ne-au mîngăiat, şi că la trimisul Majestăţei-Sale — pe care naţiunea română o adorează, şi de augustul ei tron şi dinastie cu viaţa şi averea se alipeşte — suntem gata a-i da şi ascultarea, pentru că noi tare credem că Majestatea-Sa niceodată nu au uitat, nice va uita, a ferici între alte popoare şi pe credincioasa naţiune română. Că suntem convinşi că Majestatea-Sa ar voi ca drepturile noastre naţionale, în Dieta din Sibiu la 1863—4 dăruite, să i se susţină nevătămate[4], şi spre acest scop ar fi trimis şi pe excelenţa-sa în Transilvania, în calitate de comisariu regiesc etc, etc, etc.

Cu aceste şi asemenea mi-am făcut în 16/4 mai a.c. vizita la c[omisarul] r[egesc]. Primirea, şi la audienţă şi la prînz, mii-a fost prea bună şi purtat de ambe orile cu caleaşa sa cea de gală. în ziua de audienţă,

convorbirea ne-au fost scurtă, deşi ponderoasă. Gomis[arul] r[egesc] şi-au descoperit bucuria că mă cunoaşte acum în persoană. Eu l-am reflectat că despre mine va fi căpătat destule informaţiuni, mai mult rele[5] decît bune. Eu, însă, am zis că nu mă excuz, că timpul îi va descoperi de sunt adevărate sau ba. Mai încolo, am adaos că eu din suflet îmi iubesc naţiunea mea, şi de aceea am apărat ori unde am putut drepturile ei naţionale, şi mă ţin obligat acele şi de aci înainte, pe căli legiuite, oricînd a le apăra, deoarece eu din naţiune sunt, şi dignitatea aceasta înaltă bisericească numai pentru naţiunea mea o port şi o am dobîndit, şi aşa, eu pot numai cu naţiunea mea şi trăi şi muri etc.

A doua zi mi s-au dat vizita îndărăpt. Convorbirea, sau mai bine zisă *lupta,* a ţînut două ore întregi! Cine ar putea înghesui pe această îngustă hîrtie toată convorbirea la care ar trebui să se facă un tractat voluminos ? Destul că cu această ocaziune aflai că eu sunt vîndut, pentru că fără leac de rezervă mi se descoperi prin e[omisarul] reg[esc], precum [că] numai eu, ca a[rhi]ep[isco]p gr[eco]-cat[olic], şi cu uniţii mei suntem aceia cari fac opoziţiune, ca intenţiunile Majestăţei-Sale să nu se poată pe cale păciuită duce în deplinire, cînd fraţii noştri neuniţi sunt coînţeleşi şi gata a-şi da consensul şi învoirea la schimbarea lucrurilor, şi a sprigini intenţiunile regimului[6]. De aceea zise com[isarul] r[egesc] mai încolo — tare s-ar bucura dacă şi eu, despre care în Viena se crede că, ca conducătoriul naţiunei, aş putea face mai mult, şi pe uniţii mei acolo i-aş conduce, cît şi la organizarea — şi a ţării şi a comitatelor — regimului să nu-i fac nice o opoziţiune, ca aşa, să poată Majestăţei-Sale refera că toate ce i s-au referit de mine şi de uniţii noştri, sunt minciuni, adăugind că să ne punem toată încrederea în regimul acesta nou, carele pentru naţiunea noastră ar avea cele mai bune intenţiuni, că prin deplina aceasta încredere, naţiunea mai mult ar dobîndi decît altmintrelea etc, etc.

La aceste, ce am putut alta răspunde, decît că nice eu, şi, precum cred eu, care vorbesc numai în numele meu, nice naţiunea, în organizarea ţării şi a comitatelor opoziţiune psihică nu va pune. De aceea ştiu că şi eu, şi întreaga naţiune română, fără distincţiune de confesiune, tare se ţine de valoarea legilor din 1863—4, sancţionate de Majestatea-Sa Monarhul comun. Şi, ca să fie excelenţa-sa convins că nu vorbesc şi nu afirm numai eu şi uniţii mei aceasta, să binevoiască a exopera naţiunei române o conferinţă de toată inteligenţa română, unită şi neunită, ca aceasta însăşi să se declareze. Ci această rugare, pînă şi de 6—8 repetită şi urgăluită, mi s-au denegat. Am zis şi aceea că eu nu mă ţin de conducătoriul întregei naţiuni, şi de aceea nice nu pot să iau asupra mea acea obligaţiune, ca eu o să persvadez şi să o pot conduce după voia mea sau şi altora. Ci ar fi bine bâ ar fi şi timpul! — ca odată şi acestei naţiuni române Tronului credincioase să i se asecureze drepturile naţionale şi să mîngăie şi, pe terenul dreptăţii şi a egalei îndreptăţiri naţionale, să se compună şi să se efeptueze pacea şi frăţinetatea între naţionalităţile patriii etc, etc.

Fost-au discurs şi despre uniunea Tran[silva]nici cu Ungaria. C[omisarul] r[egesc] afirmă că, după ce Majestatea-Sa valoarea legilor

din **1848** — după care şi uniunea se socoteşte faptă împlinită — o au restituat, şi aceasta nu numai în diploma inaugurală trebuie să se asigureze, dară Majestatea-Sa şicujurămînt debuie să o întărească[7], să nu ne facem speranţă că cu opoziţiunea noastră o vom paraliza.

Eu am zis că uniunea se poate lua în două înţelesuri: sau de o fuziune, sau de o uniune, cum au fost înainte de dismembrarea Tran[silva]niei de Ungaria, sub regii unguri şi voivozii Tran[silva]niei, cînd Transilvania îşi avea dietele şi tribunalele sale proprie, cînd regele însuşi în persoană venea din Buda în Tran[silva]nia şi ţinea dietele prin Turda etc, cînd toate cauzele se judeca în tribunalele tran[silva]nice ale voivozilor, şi numai ultima *appellata*[8] era la rege. Dacă va fi vorba de fuziune, atunci nu numai românii, da chiar şi magiarii se vor opune[9]. Iară de va fi vorba de o uniune ca sub regii Ungariii, atunci după opiniunea mea ar fi bine a conchema In Transilvania o Dietă nouă, organizată pe reprezentaţiunea poporului[10], şi înaintea aceştia a se propune în privinţa aceasta o propoziţiune regească, şi să se întrebe toată Transilvania că voieşte sau nu uniune, şi cu ce condiţiuni? Şi pe calea aceasta, dacă mai nainte şi naţiunei române i s-ar asecura egalitatea drepturilor sale naţionale, doară mai lesne s-ar putea înţelege la uniune. Ci eu am zis că aceasta-i numai opiniunea mea privată, că eu nu vorbesc în numele naţiunei, fără numai în numele meu.

Aceste şi altele mai multe au decurs în discursul nostru. Că cine le poate toate înşira şi din cuvînt în cuvînt a le povesti ? Destul că — precum mi se pare mie — ne-am despărţit fără a fi mulţămiţi cu rezultatul discursului.

Pot zice că e[omisarul] r[egesc] se vede un om uman, înţelept, cu flegmă mare, cu cuvinte dulci, în care promite multe, ba mai toate. Ci totuşi, se vede că focul voieşte a-l trage **la** oala m[aghiarilor], de ce nu mă mir. Ne-am despărţit cu apromisiunea-i că în suscipienda călătorie prin ţară[11] mă va vizita şi în Blaş[12]. Cu bună seamă, voieşte a pipăi pulsul românilor din tot locul. Va merge şi pe la Braşov[13], negreşit, ca să ispitească şi sentimentele domniilor-voastre. Acum li se va da prilegiul cel mai bun şi fraţilor noştri neuniţi a face să înţeleagă **comisa-rul]** r[egesc] că nu numai uniţii, dară şi neuniţii apără autonomia patriii şi legile din **1863—4,** prin cari s-au dat întregei naţiuni române egalitatea drepturilor naţionale şi confesionale, şi nu sunt numai singuri uniţii, ci şi neuniţii care fac opoziţiune oricui care le atacă aceste drepturi naţionale, pentru că acela îi vînzătoriu de întreaga naţiune, care afirmează că numai uniţii fac opoziţiune. Şi cine să fie vînzătoriul, prea lesne îi de gîcit.

Aceste *ad fideles aures*[14] grăbind a ţi le face cunoscute toate, ca să nu fiţi surprinşi, cu osebit stim rămîn al multstimatei d[omniei] tale cel vechi şi de bine voitoriu amic,

Metropolitul Alexandru.

[1] Prezenţa lui Şuluţiu la Cluj este menţionată şi comentată de *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 35; şi foarte pe scurt amintită de *Telegraful român,* XV, 1867, nr. 39,

[2] Emanuel Pechy.

[3] „împuternicit guvernamental", comisar plenipotențial.

[4] Vor fi șterse abuziv la 20 iunie 1867.

[5] Aluzie la numeroasele conflicte intervenite între Sterca Șuluțiu și politicienii maghiari, între 1861—1867.

[6] „Activiștii" neuniți doreau doar respectarea și supraviețuirea drepturilor politice naționale și în cadrul noilor relații și combinații politice survenite între 1865—1867. Ei nu vor accepta, la fel ca pasiviștii greco-catolici, legile reacționare emise de Dieta de încoronare de la Pesta și vor lupta, din interiorul instituțiilor legale, pentru înlăturarea și schimbarea lor (așa cum făceau din afară — prin boicot — și pasiviștii). De fapt, unii prelați neuniți îmbrățișează metodele și orientările pasiviștilor, ca de pildă importantul fruntaș național român din Sibiu/ Ioan Hannia. Trebuie să observăm apoi că mulți laici neuniți vor îmbrățișa metoda boicotului parlamentar pasivist. Deci, doar în general se poate vorbi de o orientare de ansamblu a greco-catolicilor spre pasivism și a neuniților spre activism.

[7] într-adevăr, împăratul, ca rege constituțional al Ungariei, va depune în iunie 1867 jurămîntul că va respecta o bună parte din legislația maghiară de tentă dualistă din martie-mai 1848.

[8] „Cel din urmă apel".

[9] Românii s-au opus fuziunii administrative directe a Transilvaniei cu Ungaria, dar nu și maghiarii. în general, indiferent de partid, politicienii maghiari au acționat pentru fuziunea directă.

[10] Așa cum s-a cerut prin adresa dietală activistă din 9 decembrie 1865 și prin memoriul pasivist din 31 decembrie 1866. Deci pasiviștii și activiștii apărau interesele naționale, doar metodele lor difereau. De aceea, socotim că nu a fost înțeleaptă izbucnirea unor polemici publice atît de dure între reprezentanții celor două tactici.

[11] *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 37, anunță după ziarele clujene, viitoarea călătorie a lui Pechy prin Transilvania. Pechy urma să plece din Cluj spre Turda și Tîrgu-Mureș, de unde, trecînd prin secuime, se va îndrepta spre Brașov, iar de aici la Sibiu și, trecînd și prin Blaj, se va reîntoarce la Cluj.

[12] Pechy a sosit la Blaj în 31 mai 1867. La orele 16 a intrat în mitropolie unde a fost primit de Sterca Șuluțiu, canonicii și profesorii Blajului. Inițial, la intrarea în oraș, unul din profesori îi ținuse o cuvîntare românească" (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 40).

[13] Pechy a sosit la Brașov în 27/15 mai 1867. Aici i s-a înmînat un memoriu românesc, care cerea respectarea drepturilor naționale și descria suferințele îndelungate pe care a trebuit să le suporte națiunea română în Marele Principat al Transilvaniei (vezi *Gazeta Transilvaniei,* XXX, 1867, nr. 38). Alte date despre călătoria lui Pechy în Transilvania vezi în *Telegraful Român,* XV, 1867, nr. 39—41.

[14] „La urechi prietenești".

INDICI*

\- ^ S T i i n textul scrisorilor si textelor reproduse în studii si note sînt indicate

CU lîdicifau'fost întocmiți de Ioan Chindriș.

INDICE DE NUME

A

C

E

F

G

H

I

K

M

N

O

/

P

Ş

T

Ț

U

W

INDICE DE MATERII

(Instituţii, scrieri, periodice,
nume geografice, evenimente istorice)

B

C

F

G

H

Î

J

Ş

T

Ț

U

V

W

Y

Z

CUPRINS

Lector: **IORDAN DATCU**
Tehnoredactor: **POMPILIU STATNAI**

ison ***ea. 47,52. Coh up****ar 21*, *PlanşeHpQ* ^

Tiparul executat sub comanda
nr. 1352 **la**
întreprinderea Poligrafică
~ • "13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
Bucureşti,
Republica Socialistă România